

Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Jātakapāliyā saṁvaṇṇanābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosattherena katā

JĀTAKATṬHAKATHĀ

(Sattamo bhāgo)

Buddhavasse 2552

Marammavasse 1370

AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1959

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 42

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṇa
 ဇ ca ဆ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 ဋ ta ဌ tha ဒ da ဝ dha ဏ ṇa
 တ ta ထ tha ဒ da ဓ dha န na
 ပ pa ဖ pha ဗ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ la ၊ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ = ā ဲ = i ဳ = ī ဴ = u ဵ = ū ံ = e ့ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကေ ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ယ ယ် ṅgha	က န ṇtha	ဈ dhya	လ pla	လ lla
ကက kka	ဇ cca	က န ṇda	ဇ dhva	ဗ pba	လှ lya
ကျ kya	ဆ ccha	က န ṇa	န nta	ဘ bbha	လှ lha
ကြ kri	ဇ jja	က န ṇha	န ntva	ဈ bya	ဝှ vha
က kla	ဈ jjha	က tta	န ntha	ဠ bra	ဆ sta
က kva	ည ṇña	က ttha	န nda	ဗ mpa	ဆ strā
ဈ khya	ပ ṇha	က tva	န ndra	ဗ mpha	သ္မ sna
ဇ khva	ဗ ṇca	ကျ tya	န ndha	ဗ mba	သှ sya
ဂ gga	ဆ ṇcha	ကြ tra	န nna	ဗ mbha	သ ssa
လ ggha	ဥ ṇja	ဒ dda	ဈ nya	ဗ mma	သ္မ sma
ဈ gya	ဥ ṇjha	ဒ ddha	န nha	ဈ mya	သ္မ sva
ဂ gra	ဇ ṭta	ဈ dya	ဗ ppa	ဗ mha	က hma
က ṅka	ဥ ṭtha	ဒ dra	ဗ ppha	လှ yya	က hva
န ṅkha	ဥ ḍda	ဒ dva	ဈ pya	လှ yha	ဠ lha
န ṅga					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Jātakatṭhakathā

Sattamabhāga

Mātikā

Piṭṭhaṅka

22. Mahānipāta

6. Bhūridattajātakavaṇṇanā (543)	...	...	1
7. Candakumārajātakavaṇṇanā (544)	...	...	71
8. Mahānāradakassapajātakavaṇṇanā (545)	...	...	105
9. Vidhuraajātakavaṇṇanā (546)	...	...	151
10. Vessantaraajātakavaṇṇanā (547)	...	...	241

Jātakatṭhakathāya sattamabhāge mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Jātakatṭhakathā

(Sattamo bhāgo)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

22. Mahānipāta

6. Bhūridattajātakavaṇṇanā (543)

Yam kiñci ratanam atthīti idam Satthā Sāvattim upanissāya Jetavane viharanto uposathike upāsake ārabba kathesi. Te kira uposathadivase pātova uposatham adhiṭṭhāya dānam datvā pacchābhattam gandhamālādihatthā Jetavanam gantvā dhammassavanavelāya ekamantam nisīdimsu. Satthā dhammasabham āgantvā alaṅkatabuddhāsane nisīditvā bhikkhusamgham oloketvā¹ bhikkhu-ādīsu pana ye ārabba dhammakathā samuṭṭhāti, tehi saddhim Tathāgatā sallapanti, tasmā ajja upāsake ārabba pubbacariyappaṭisaṃyuttā dhammakathā samuṭṭhahissatīti ñatvā upāsakehi saddhim sallapanto “uposathikattha upāsakā”ti upāsake pucchitvā “āma bhante”ti vutte “sādhu upāsakā, kalyāṇam vo katham, apica anacchariyam kho panetam, yam tumhe mādisam Buddham ovādadāyakaṃ ācariyam labhantā uposatham kareyyātha. Porāṇapaṇḍitā pana anācariyakāpi mahantam yasam pahāya uposatham karimsuevā”ti vatvā tehi yācito atītam āhari.

1. Olokesi (Sī, I, Ka)

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brahmaddatto nāma rājā rajjaṃ kārento puttassa uparajjaṃ datvā tassa mahantaṃ yasaṃ disvā “rajjampi me gaṇḥeyyā”ti uppannāsaṅko “tāta tvaṃ ito nikkhamitvā yattha te ruccati, tattha vasitvā mama accayena kulasantakaṃ rajjaṃ gaṇhāhi”ti āha. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā pitaraṃ vanditvā nikkhamitvā anupubbena Yamunaṃ gantvā Yamunāya ca samuddassa ca pabbatassa ca antare paṇṇasālaṃ māpetvā vanamūlaphalāhāro paṭivasati. Tadā samuddassa heṭṭhime Nāgabhavane ekā matapatikā nāgamāṇavikā aññasaṃ sapatikānaṃ yasaṃ oloketvā kilesaṃ nissāya Nāgabhavanā nikkhamitvā samuddatīre vicarantī rājaputtassa padavalaṅkaṃ disvā padānusārena gantvā taṃ paṇṇasālaṃ addasa. Tadā rājaputto phalāphalattāya gato hoti. Sā paṇṇasālaṃ pavisitvā kaṭṭhattharaṇaṇceva sesaparikkhāre ca disvā cintesi “idaṃ ekassa pabbajitassa vasanaṭṭhānaṃ, vīmaṃsissāmi naṃ ‘saddhāya pabbajito nu kho no’ti, sace hi saddhāya pabbajito bhavissati nekkhammādhimutto, na me alaṅkatasayanaṃ sādīyissati. Sace kāmābhirato bhavissati, na saddhāpabbajito, mama sayanasmiṃyeva nipajjissati. Atha naṃ gahetvā attano sāmikaṃ katvā idheva vasissāmi”ti. Sā Nāgabhavanaṃ gantvā dibbapupphāni ceva dibbagandhe ca āharitvā dibbapupphasayanaṃ sajjetvā paṇṇasālāyaṃ pupphūpahāraṃ katvā gandhacūṇṇaṃ vikiritvā paṇṇasālaṃ alaṅkaritvā Nāgabhavanameva gatā.

Rājaputto sāyanhasamayaṃ āgantvā paṇṇasālaṃ pavittṭho taṃ pavattiṃ¹ disvā “kena nu kho imaṃ sayanaṃ sajjitā”ti phalāphalaṃ paribhuñjitvā “aho sugandhāni pupphāni, manāpaṃ vata katvā sayanaṃ paññatthan”ti na saddhāpabbajitabhāvena somanassajāto pupphasayane parivattitvā nipanno niddaṃ okkamitvā punadivase sūriyuggamane utthāya paṇṇasālaṃ asammajjitvā phalāphalattāya agamāsi. Nāgamāṇavikā tasmiṃ khaṇe āgantvā milātāni pupphāni disvā “kāmādhimutto esa, na saddhāpabbajito, sakkā naṃ gaṇhitu”ti ṇatvā purāṇapupphāni nīharitvā aññāni pupphāni āharitvā tatheva navapupphasayanaṃ sajjetvā paṇṇasālaṃ alaṅkaritvā caṅkame pupphāni vikiritvā Nāgabhavanameva gatā. So taṃ divasampi

1. Kiriyaṃ (Sī, I)

pupphasayane sayitvā punadivase cintesi “ko nu kho imaṃ paṇṇasālaṃ alaṅkaroti”ti. So phalāphalattṭhāya agantvā paṇṇasālato avidūre paṭicchanto aṭṭhāsi. Itarāpi bahū gandhe ceva pupphāni ca ādāya assamapadaṃ agamāsi. Rājaputto uttamarūpadharaṃ nāgamāṇavikaṃ disvāva paṭibaddhacitto attānaṃ adassetvā tassā paṇṇasālaṃ pavisitvā sayanaṃ sajjanakāle pavisitvā “kāsi tvaṃ”ti pucchi. Ahaṃ nāgamāṇavikā sāmīti. Sasāmikā assamikāsīti. Sāmi ahaṃ pubbe sasāmikā, idāni pana assāmikā vidhavā, tvaṃ pana kattha vāsikosīti. Ahaṃ Bārāṇasirañño putto Brahmadattakumāro nāma, tvaṃ Nāgabhavanaṃ pahāya kasmā idha vicarasīti. Sāmi ahaṃ tattha sasāmikānaṃ nāgamāṇavikānaṃ yasaṃ oloketvā kilesaṃ nissāya ukkaṇṭhitvā tato nikkhamitvā sāmikaṃ pariyesantī vicarāmīti. Tena hi bhadde sādhu, ahampi na saddhāya pabbajito, pitarā pana me nīharitattā idha vasāmi, tvaṃ mā cintayi, ahaṃ te sāmiko bhavissāmi, ubhopi idha samaggavāsaṃ pavissāmāti. Sā “sādhū”ti sampaṭicchi. Tato paṭṭhāya te ubhopi tattheva samaggavāsaṃ vasiṃsu. Sā attano ānubhāvena mahārahaṃ gehaṃ māpetvā mahārahaṃ pallaṅkaṃ āharitvā sayanaṃ paññapesi. Tato paṭṭhāya mūlaphalāphalaṃ na khādi, dibba-annapānameva bhuñjitvā jīvikaṃ kappesi.

Aparabhāge nāgamāṇavikā gabbhaṃ paṭilabhitvā puttaṃ vijāyi, Sāgaratīre jātattā tassa “Sāgarabrahmadatto”ti nāmaṃ karīṃsu. Tassa padasā gamanakāle nāgamāṇavikā dhītaraṃ vijāyi, tassā samuddatīre jātattā “Samuddajā”ti nāmaṃ karīṃsu. Atheko Bārāṇasivāsiko vanacarako taṃ ṭhānaṃ patvā katapaṭisanthāro rājaputtaṃ sañjānitvā katipāhaṃ tattha vasitvā “deva ahaṃ tumhākaṃ idha vasanabhāvaṃ rājakulassa ārocessāmī”ti taṃ vanditvā nikkhamitvā nagaraṃ agamāsi. Tadā rājā kālamakāsi. Amaccā tassa sarīrakiccaṃ katvā sattame divase sannipatitvā “arājakaṃ rajjaṃ nāma na saṇṭhāti, rājaputtassa vasanaṭṭhānaṃ vā atthibhāvaṃ vā na jānāma, phussarathaṃ vissajjetvā rājānaṃ gaṇhissāmā”ti mantayīṃsu. Tasmiṃ khaṇe vanacarako nagaraṃ patvā taṃ kathaṃ sutvā amaccānaṃ santikaṃ gantvā “ahaṃ rājaputtassa santike tayo

cattāro divase vasitvā āgatomhī”ti taṃ pavattiṃ ācikkhi. Amaccā tassa sakkāraṃ katvā tena magganāyakena saddhiṃ tattha gantvā katapaṭisanthārā rañño kālakatabhāvaṃ ārocetvā “deva rajjaṃ paṭipajjāhī”ti āhaṃsu.

So “nāgamāṇavikāya cittaṃ jānissāmi”ti taṃ upasaṅkamtvā “bhadde pitā me kālakato, amaccā mayhaṃ chattaṃ ussāpetuṃ āgatā, gacchāma bhadde, ubhopi dvādasayojanikāya Bārāṇasiyā rajjaṃ kāressāma, tvaṃ soḷasannaṃ itthisahassānaṃ jeṭṭhikā bhavissasī”ti āha. Sāmi na sakkā mayā gantunti. Kiṃ kāraṇāti. Mayaṃ ghoravisā khippakopā appamattakenapi kujjhāma, sapattiroso ca¹ nāma bhāriyo. Sacāhaṃ kiñci disvā vā sutvā vā kuddhā olokessāmi, bhasmāmuṭṭhi viya vippakirissati. Iminā kāraṇena na sakkā mayā gantunti. Rājaputto punadivasepi yācateva. Atha naṃ sā evamāha “ahaṃ tāva kenaci pariyāyena na gamissāmi, ime pana me puttā nagakumārā² tava sambhavena jātattā manussajātikā. Sace te mayi sineho atthi, imesu appamatto bhava. Ime kho pana udakabījakā sukhumālā maggaṃ gacchantā vātātapena kilamitvā mareyyuṃ, tasmā ekaṃ nāvaṃ khaṇāpetvā udakassa pūrāpetvā tāya dve puttake udakakīlaṃ kīlāpetvā nagarepi antovatthusmiṃyeva pokkharaṇiṃ kāreyyāsī, evaṃ te na kilamissantī”ti.

Sā evaṃca pana vatvā rājaputtaṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā puttake āliṅgitvā thanantare nipajjāpetvā sīse cumbitvā rājaputtassa niyyādetvā roditvā kanditvā tattheva antaradhāyitvā Nāgabhavanaṃ agamāsī. Rājaputtopi domanassappatto assupuṇṇehi nettehi nivesanā nikkhamitvā akkhīni³ puññitvā amacce upasaṅkami. Te taṃ tattheva abhisiñcitvā “deva amhākaṃ nagaraṃ gacchāmā”ti vadiṃsu. Tena hi sīghaṃ nāvaṃ khaṇitvā sakaṭaṃ āropetvā udakassa pūretvā udakapiṭṭhe vaṇṇagandhasampannāni nānāpupphāni vikiratha, mama puttā udakabījakā, te tattha kīlāntā sukhaṃ gamissantīti. Amaccā tathā karīṃsu. Rājā Bārāṇasiṃ patvā alaṅkatanagaraṃ pavisitvā soḷasasahassāhi nāṭakitthīhi

1. Sapattivāso (Syā, Ka)

2. Na nagakumārā (I)

3. Akkhīni assūni (Sī, I)

amaccādihi ca parivuto mahātale nisīditvā sattāhaṃ mahāpānaṃ pivitvā puttānaṃ atthāya pokkharāṇiṃ kāresi. Te nibaddhaṃ tattha kīḷimsu.

Athekadivasam pokkharāṇiyam udake pavesiyamāne eko kacchapo pavisitvā nikkhamanaṭṭhānaṃ apassanto pokkharāṇitale nipajjitvā dāraḱānaṃ kīḷanakāle udakato utṭhāya sīsam nīharitvā te oloketvā puna udake nimujji. Te taṃ disvā bhītā pitu santikaṃ gantvā “tāta pokkharāṇiyam eko yakkho amhe tāseti”ti āhaṃsu. Rājā “gacchatha naṃ gaṇhathā”ti purise āṇāpesi. Te jālaṃ khipitvā kacchapaṃ ādāya rañño dassesuṃ. Kumārā taṃ disvā “esa tāta pisāco”ti viraviṃsu. Rājā puttasiṇehena kacchapassa kujjhitvā “gacchathassa kammakāraṇaṃ karoṭhā”ti āṇāpesi. Tatra ekacce¹ “ayaṃ rājaveriko, etaṃ udukkhale musalehi cuṇṇavicuṇṇaṃ kātuṃ vaṭṭati”ti āhaṃsu, ekacce “ūhi pākehi pacitvā khādituṃ”, ekacce “aṅgāresu uttāpetuṃ”, ekacce “antokaṭāheyeva naṃ pacituṃ vaṭṭati”ti āhaṃsu. Eko pana udakabhīruko amacco “imaṃ Yamunāya āvaṭṭe khipituṃ vaṭṭati, so tattha mahāvināsaṃ pāpuṇissati. Evarūpā hissa kammakāraṇā natthi”ti āha. Kacchapo tassa kathaṃ sutvā sīsam nīharitvā evamāha “ambho kiṃ te mayā aparādho kato, kena maṃ evarūpaṃ kammakāraṇaṃ vicāresi. Mayā hi sakkā itarā kammakāraṇā sahituṃ, ayaṃ pana atikakkaḷo, mā evaṃ avacā”ti. Taṃ sutvā rājā “imaṃ etadeva kāretuṃ vaṭṭati”ti Yamunāya āvaṭṭe khipāpesi. Puriso tathā akāsi. So ekaṃ Nāgabhavanagāmiṃ udakavāhaṃ patvā Nāgabhavanaṃ agamāsi.

Atha naṃ tasmim udakavāhe kīḷantā Dhataratṭhanāgarañño puttā nāgamāṇavakā disvā “gaṇhatha naṃ dāsaṃ”ti āhaṃsu. So cintesi “ahaṃ Bārāṇasirañño hatthā muccitvā evarūpānaṃ pharusānaṃ nāgānaṃ hatthaṃ patto, kena nu kho upāyena mucceyyaṃ”ti. So “attheso upāyo”ti musāvādaṃ katvā “tunhe Dhataratṭhassa nāgarañño santakā² hutvā kasmā evaṃ vadetha, ahaṃ Cittacūḷo³ nāma kacchapo Bārāṇasirañño dūto, Dhataratṭhassa santikaṃ āgato, amhākaṃ rājā Dhataratṭhassa dhītaraṃ dātukāmo maṃ paṇiṇi, tassa maṃ dassethā”ti āha. Te somanassajātā

1. Tatreko (Sī, Ka)

2. Santikā (Syā, I)

3. Cittasūlo (Sī, I)

taṃ ādāya rañño santikaṃ gantvā tamatthaṃ ārocesuṃ. Rājā “ānetha nan”ti taṃ pakkosāpetvā disvāva anattamano hutvā “evaṃ lāmakasariro dūtakammaṃ kātuṃ na sakkotī”ti āha. Taṃ sutvā kacchapo “kiṃ pana mahārāja dūtehi nāma tālappamāṇehi bhavitabbaṃ, sarīraṃ hi khuddakaṃ vā mahantaṃ vā appamāṇaṃ, gatagataṭṭhāne kammanipphādanameva pamāṇaṃ. Mahārāja amhākaṃ rañño bahū dūtā. Thale kammaṃ manussā karonti, ākāse pakkhino, udaye ahameva. Ahañhi Cittacūlo nāma kacchapo ṭhānantarappatto rājavallabho, mā maṃ paribhāsathā”ti attano guṇaṃ vaṇṇesi. Atha naṃ Dhataratṭho pucchi “kena panatthena raññā pesitosī”ti. Mahārāja rājā maṃ evamāha “mayā sakalajambudīpe rājūhi saddhiṃ mittadhammo kato, idāni Dhataratṭhena nāgaraññā saddhiṃ mittadhammaṃ kātuṃ mama dhītaraṃ Samuddajaraṃ dammī”ti vatvā maṃ pahiṇi. Tumhe papañcaṃ akatvā mayā saddhiṃyeva purisaṃ pesetvā divasaṃ vavatthapetvā dārikaṃ gaṇhathāti. So tussitvā tassa sakkāraṃ katvā tena saddhiṃ cattāro nāgamāṇavake pesesi “gacchatha rañño vacanaṃ sutvā divasaṃ vavatthepetvā ethā”ti. Te “sādhū”ti vatvā kacchapaṃ gahetvā Nāgabhavanā nikkhamiṃsu.

Kacchapo Yamunāya Bārāṇasiyā ca antare ekaṃ padumasaraṃ disvā ekenupāyena palāyitukāmo evamāha “bho nāgamāṇavakā amhākaṃ rājā puttadārā cassa maṃ udaye gocarattā rājanivesanaṃ āgataṃ disvāva ‘padumāni no dehi, bhisamūlāni dehī’ti yācanti. Ahaṃ tesāṃ atthāya tāni gaṇhissāmi, ettha maṃ vissajjetvā maṃ apassantāpi puretaraṃ rañño santikaṃ gacchatha, ahaṃ vo tattheva passissāmi”ti. Te tassa saddahitvā taṃ vissajjesuṃ. So tattha ekamante nilīyi. Itarepi naṃ adisvā “rañño santikaṃ gato bhavissatī”ti māṇavakavaṇṇena rājānaṃ upasaṅkamimsu. Rājā paṭisanthāraṃ katvā “kuto āgatatthā”ti pucchi. Dhataratṭhassa santikā mahārājāti. Kiṃ kāraṇa idhāgatāti. “Mahārāja mayam tassa dūtā, Dhataratṭho vo ārogyaṃ pucchati. Sace yaṃ vo icchatha, taṃ no vadetha¹. Tumhākaṃ kira dhītaraṃ

1. Yañca icchatha, taṃ vo deti (Sī, Syā, I)

Samuddajaṃ amhākaṃ rañño pādaparicārikaṃ katvā dethā”ti imamatthaṃ pakāsentā paṭhamam gāthamāhaṃsu—

784. “Yaṃ kiñci ratanaṃ atthi, Dhataṛaṭṭhanivesane.
Sabbāni te upayantu, dhītaraṃ dehi rājino”ti.

Tattha **sabbāni te upayantū**ti tassa nivesane sabbāni ratanāni tava nivesanaṃ upagacchantu.

Taṃ sutvā rājā dutiyaṃ gāthamāha—

785. “Na no vivāho nāgehi, katapubbo kudācanaṃ.
Taṃ vivāhaṃ asaṃyuttaṃ, kathaṃ amhe karomase”ti.

Tattha **asaṃyuttanti** ayuttaṃ tiracchānehi saddhiṃ saṃsaggaṃ ananucchavikaṃ. **Amheti** amhe manussajātikā samānā kathaṃ tiracchānagatasambandhaṃ karomāti.

Taṃ sutvā nāgamāṇavakā “sace te Dhataṛaṭṭhena saddhiṃ sambandho ananucchaviko, atha kasmā attano upaṭṭhākaṃ Cittacūlaṃ nāma kacchapaṃ ‘Samuddajaṃ nāma te dhītaraṃ dammī’ti amhākaṃ rañño pesesi, evaṃ pesetvā idāni te amhākaṃ rājānaṃ paribhavaṃ karontassa¹ kattabbayuttakaṃ mayaṃ jānissāma. Mayaṃ hi nāgamāṇavakā”ti vatvā rājānaṃ tajjentā dve gāthā abhāsiṃsu—

786. “Jīvitaṃ nūna te cattaṃ, raṭṭhaṃ vā manujādhipa.
Na hi nāge kupitamhi², ciraṃ jīvanti tādisā.

787. Yo tvaṃ deva manusso’si, iddhimantaṃ aniddhimā.
Varuṇassa niyaṃputtaṃ, yāmunam atimaññasi”ti.

Tattha **raṭṭhaṃ vāti** ekamsena tayā jīvitaṃ vā raṭṭhaṃ vā cattaṃ. **Tādisāti** tumhādisā evaṃ mahānubhāve nāge kupite³ ciraṃ jīvitum na sakkonti, antarāva antaradhāyanti. **Yo tvaṃ deva manusso’sīti** deva yo tvaṃ

1. Amhākaṃ paribhāsantassa (Ka)

2. Na hi nāgehi kuppitā (Syā)

3. Mahānubhāvehi nāgehi kuppitā (Syā)

manusso samāno. **Varuṇassāti** Varuṇanāgarājassa. **Niyamputtanti** ajjhattikaputtam. **Yāmunanti** Yamunāya heṭṭhā jātām.

Tato rājā dve gāthā abhāsi—

788. “Nātimaññāmi rājānam, Dhataratṭham yasassinam.

Dhataratṭho hi nāgānam, bahūna’mapī issaro.

789. Ahi mahānubhāvopi, na me dhītara’ māraho.

Khattiyo ca Videhānam, abhijātā Samuddajā”ti.

Tattha **bahūna’mapī**ti pañcayojanasatikassa Nāgabhavanassa issarabhāvaṃ sandhāyevamāha. **Na me dhītara’ māraho**ti evaṃ mahānubhāvopi pana so ahijātikattā mama dhītaram araho na hoti. **“Khattiyo ca Videhānan”**ti idaṃ mātīpakke nātake dassento āha. **Samuddajā**ti so¹ ca Videharājaputto mama dhītā Samuddajā cāti ubhopi abhijātā. Te aññamaññaṃ samvāsaṃ arahanti. Na hesā maṇḍūkabhakkhassa sappassa anucchavikāti āha.

Nāgamānavakā taṃ tattheva nāsāvātena māretukāmā hutvāpi “amhākaṃ divasaṃ vavatthāpanatthāya pesitā, imaṃ māretvā gantuṃ na yuttam, gantvā rañño ācikkhitvā jānissāmā”ti tattheva antarahitā “kiṃ tātā laddhā vo rājadhītā”ti rañña pucchitā kujjhivā “kiṃ deva amhe akāraṇa yattha vā tattha vā pesesi. Sacepi māretu kāmo, idheva no mārehi. So tumhe akkosati paribhāsati, attano dhītaram jātimānena ukkhipatī”ti tena vuttaṇca avuttaṇca vatvā rañño kodham uppādayimsu. So attano parisam sannipātetuṃ āṇāpento āha—

790. “Kambalassatarā uṭṭhentu, sabbe nāge nivedaya.

Bārāṇasim pavajjantu, mā ca kañci viheṭṭhayun”ti.

Tattha **Kambalassatarā uṭṭhentū**ti Kambalassatarā nāma tassa mātupakkhikā Sincerupāde vasananāgā, te ca uṭṭhahantu. Aññe ca catūsu

1. Yo (Sī, I)

disāsu anudisāsu yattakā vā mayhaṃ vacanakarā, te sabbe nāge nivedaya,
gantvā jānāpetha, khippaṃ kira sannipātethāti ānāpento evamāha. Tato
sabbeheva sīghaṃ sannipatitehi “kiṃ karoma devā”ti vutte “sabbepi te nāgā
Bārāṇasiṃ pavajjantū”ti āha. “Tattha gantvā kiṃ kātappaṃ deva, kaṃ
nāsāvātappahārena bhasmaṃ karomā”ti ca vutte rājadhītari
paṭibaddhacittatāya tassā vināsaṃ anicchanto **“mā ca kañci viheṭṭhayun”**ti
āha, tumhesu koci kañci mā viheṭṭhayāti attho. Ayameva vā pāṭho.

Atha naṃ nāgā “sace koci manusso na viheṭṭhetabbo, tattha gantvā kiṃ
karissāmā”ti āhaṃsu. Atha ne “idañcidañca karoṭha, ahampi idaṃ nāma
karissāmī”ti ācikkhanto gāthādvayamāha—

791. “Nivesanesu sobbhesu, rathiyā caccasesu ca.

Rukkhaggesu ca lambantu, vitatā toraṇesu ca.

792. Ahampi sabbasetena, mahatā sumahaṃ puram.

Parikkhipissaṃ bhogehi, kāsīnaṃ janayaṃ bhayaṃ”ti.

Tattha **sobbhesū**ti pokkharāṇīsu. **Rathiyā**ti rathikāya. **Vitatā**ti
vitatarāṇī mahāsārāṇī hutvā etesu ceva nivesanādīsu dvāratoraṇesu ca
olambantu, ettakaṃ nāgā karontu, karontā ca nivesane tāva mañcapīṭhānaṃ
heṭṭhā ca upari ca antogabbhabahigabbhādīsu ca pokkharāṇīyaṃ udakapiṭṭhe
rathikādīnaṃ passesu ceva thalesu ca mahantāni sarīrāni māpetvā mahante
phaṇe katvā kammāragagarī viya dhamamānā “susū”ti saddaṃ karontā
olambatha ca nipajjatha ca, attānaṃ pana taruṇadārakānaṃ jarājiṇṇānaṃ
gabbhinittānaṃ Samuddajāya cāti imesaṃ catunnaṃ mā dassayittha.
Ahampi sabbasetena mahantena sarīrena gantvā sumahantaṃ Kāsipuram
sattakkhattuṃ bhogehi parikkhipissaṃ, mahantena phaṇena naṃ chādetvā
ekandhakāraṃ katvā kāsīnaṃ bhayaṃ janayanto “susū”ti saddaṃ
muñcissāmīti.

Atha sabbe nāgā tathā akaṃsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

793. “Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, uragā’ nekavaṇṇino.
Bārāṇasīṃ pavajjīṃsu, na ca kañci viheṭṭhayuṃ.

794. Nivesanesu sobbhesu, rathiyā caccaresu ca.
Rukkhaggesu ca lambīṃsu, vitatā toraṇesu ca.

795. Tesu¹ disvāna lambante, puthū kandīṃsu nāriyo.
Nāge soṇḍikate disvā, passasante muhuṃ muhuṃ.

796. Bārāṇasī pabyathitā, āturā samapajjatha.
Bāhā paggayha pakkanduṃ, dhītaraṃ dehi rājino”ti.

Tattha **anekavaṇṇinoti** nīlādivasena anekavaṇṇā. Evarūpāni hi te rūpāni māpayīṃsu. **Pavajjīṃsūti** aḍḍharattasamaye pavisiṃsu. **Lambīṃsūti** Dhataratṭhena vuttaniyāmeneva te sabbesu ṭhānesu manussānaṃ sañcāraṃ pacchinditvā olambīṃsu. Dūtā hutvā āgatā pana cattāro nāgamāṇavakā rañño sayanassa cattāro pāde parikkhipitvā uparisīse mahante phaṇe katvā tuṇḍehi sīsaṃ paharantā viya dāṭhā vivaritvā passasantā aṭṭhaṃsu. Dhataratṭhopi attanā vuttaniyāmena nagaraṃ paṭicchādesi. Pabujjhamānā purisā² yato yato hatthaṃ vā pādaṃ vā pasārenti, tattha tattha sappe chupitvā “sappo sappo”ti viravanti. **Puthū kandīṃsūti** yesu gehesu dīpā jalanti, tesu itthiyo pabuddhā dvāratoraṇagopānasiyo oloketvā olambante nāge disvā bahū ekappahāreneva kandīṃsu. Evaṃ sakalanagaraṃ ekakolāhalaṃ³ ahosi. **Soṇḍikateti** kataphaṇe.

Pakkandunti vibhātāya rattiyā nāgānaṃ assāsavātena sakalanagare rājanivesane ca uppāṭiyamāne⁴ viya bhītā manussā “nāgarājāno kissa no viheṭṭhathā”ti vatvā tumhākaṃ rājā “dhītaraṃ dassāmi”ti Dhataratṭhassa dūtaṃ pesetvā puna tassa dūtehi āgantvā “dehī”ti vutto amhākaṃ rājānaṃ akkosati paribhāsati. “Sace amhākaṃ rañño dhītaraṃ na dassati, sakalanagarassa jīvitaṃ natthī”ti vutte “tena hi

1. Te (Sī), ete (Syā)

2. Manussā (Ka)

3. Ekarāvaṃ (Sī, I)

4. Uppāṭiyamāne (Syā, I), uppāḍiyamānā (Ka)

no sāmi okāsaṃ detha, mayaṃ gantvā rājānaṃ yācissāmā”ti yācantā okāsaṃ labhitvā rājadvāraṃ gantvā mahantena ravena pakkandiṃsu. Bhariyāyopissa attano attano gabbhesu nipannakāva “deva dhītaraṃ Dhataratṭharaṇṇo dehi”ti ekappahārena kandīṃsu. Tepi cattāro nāgamāṇavakā “dehi”ti tuṇḍehi sīsaṃ paharantā viya dāṭhā vivaritvā passasantā aṭṭhaṃsu.

So nipannakova nagaravāsīnañca attano ca bhariyānaṃ paridevitasaddaṃ sutvā catūhi ca nāgamāṇavakehi tajjitattā maraṇabhayaabhīto “mama dhītaraṃ Samuddajaṃ Dhataratṭhassa dammi”ti tikkhattuṃ avaca. Taṃ sutvā sabbepi nāgarājāno tigāvutamattam¹ paṭikkamitvā devanagaraṃ viya ekaṃ nagaraṃ māpetvā tattha ṭhitā “dhītaraṃ kira no pesetū”ti paṇṇākāraṃ pahiṇīṃsu. Rājā tehi ābhataṃ paṇṇākāraṃ gahetvā “tumhe gacchatha, ahaṃ dhītaraṃ amaccānaṃ hatthe pahiṇissāmī”ti te uyyojetvā dhītaraṃ pakkosāpetvā uparipāsādaṃ āropetvā sīhapañjaraṃ vivaritvā “amma passetaṃ alaṅkatanagaraṃ, tvaṃ ettha etassa raṇṇo aggamahesi bhavissasi, na dūre ito taṃ nagaraṃ², ukkaṇṭhitakāleyeva idha āgantum sakkā, ettha gantabban”ti saṇṇāpetvā sīsaṃ nhāpetvā sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā paṭicchannayogge nisīdāpetvā amaccānaṃ hatthe datvā pāhesi. Nāgarājāno paccuggamaṇaṃ katvā mahāsakkāraṃ karīṃsu. Amaccā nagaraṃ pavisitvā taṃ tassa datvā bahuṃ dhanam ādāya nivattiṃsu. Te rājadhītaraṃ pāsādaṃ āropetvā alaṅkatadibbasayane nipajjāpesuṃ. Taṅkhaṇaṇṇeva naṃ nāgamāṇavikā khujjādivesaṃ gahetvā manussapariṇāṇikā viya parivārayīṃsu. Sā dibbasayane nipannamattāva dibbaphassaṃ phusitvā niddaṃ okkami.

Dhataratṭho taṃ gahetvā saddhiṃ nāgaparisāya tattha antarahito Nāgabhavaneyeva pāturahosi. Rājadhītā pabujjhitvā alaṅkatadibbasayanaṃ aṇṇe ca suvaṇṇapāsādamaṇipāsādādayo uyyānapokkharāṇiyo alaṅkatadevanagaraṃ viya Nāgabhavanaṃ disvā khujjādipariṇāṇikāyo pucchi “idaṃ nagaraṃ ativiya alaṅkataṃ, na amhākaṃ nagaraṃ viya, kassetan”ti.

1. Gāvutamattam (Sī, Syā, I)

2. Na dūre amhākaṃ nagarato (Ka)

Sāmikassa te santakaṃ devi, na appapuññā evarūpaṃ sampattiṃ labhanti, mahāpuññatāya te ayaṃ laddhāti. Dhataratthopi pañcayojanasatike Nāgabhavane bheriṃ carāpesi “yo Samuddajāya sappavaṇṇaṃ dasseti, tassa rājadaṇḍo¹ bhavissati”ti. Tasmā ekopi tassā sappavaṇṇaṃ dassetum samatto nāma nāhosi. Sā manussalokasaññāya eva tattha tena saddhiṃ sammodamānā piyasaṃvāsaṃ vasi.

Nagarakhaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Sā aparabhāge Dhataratthaṃ paṭicca gabbhaṃ paṭilabhitvā puttaṃ vijāyi, tassa piyadassanattā “Sudassano”ti nāmaṃ karimsu. Punāparaṃ puttaṃ vijāyi, tassa “Datto”ti nāmaṃ akaṃsu. So pana bodhisatto. Punekaṃ puttaṃ vijāyi, tassa “Subhogo”ti² nāmaṃ karimsu. Aparampi puttaṃ vijāyi, tassa “Ariṭṭho”ti nāmaṃ karimsu. Iti sā cattāro putte vijāyitvāpi Nāgabhavanabhāvaṃ na jānāti. Athekadivasaṃ taruṇaṇāgā Ariṭṭhassa ācikkhimsu “tava mātā manussitthī, na nāginī”ti. Ariṭṭho “vīmaṃsissāmi naṃ”ti ekadivasaṃ thanaṃ pivantova sappasarīraṃ māpetvā naṅguṭṭhakhaṇḍena mātu piṭṭhipāde³ ghaṭṭesi. Sā tassa sappasarīraṃ disvā bhītasitā mahāravaṃ ravitvā taṃ bhūmiyaṃ khipantī nakhena tassa akkhiṃ bhindi⁴. Tato lohitaṃ pagghari. Rājā tassā saddaṃ sutvā “kissesā viravati”ti pucchitvā Ariṭṭhena katakiriyaṃ sutvā “gaṇhatha naṃ dāsaṃ gahetvā jīvitaṃ kkhayaṃ pāpethā”ti tājento āgacchi. Rājadhītā tassa kuddhabhāvaṃ ñatvā puttasiṇhena “deva puttassa me akkhi bhinnaṃ, khamathetassāparādhan”ti āha. Rājā etāya evaṃ vadantiyā “kiṃ sakkā kātun”ti khami. Taṃ divasaṃ sā “idaṃ Nāgabhavanan”ti aññāsi. Tato ca paṭṭhāya Ariṭṭho Kāṇāriṭṭho nāma jāto. Cattāropi puttā viññutaṃ pāpuṇimsu.

Atha nesaṃ pitā yojanasatikaṃ yojanasatikaṃ katvā rajjamadāsi, mahanto yaso ahosi. Soḷasa soḷasa nāgakaññāsahassāni parivārayimsu. Pitu ekayojanasatikameva rajjaṃ ahosi. Tayo puttā

1. Rājāṇā (Sī, I)

3. Pādapiṭṭhiṃ (Syā)

2. Subhagoti (Sī, I)

4. Akkhi bhindi (Syā)

māse māse mātāpitāro passitum āgacchanti, bodhisatto pana anvaddhamāsaṃ āgacchati. Nāgabhavane samuṭṭhitam pañham bodhisattova katheti. Pitarā saddhim Virūpakkhamahārājassapi upaṭṭhānam gacchati, tassa santike samuṭṭhitam pañhampi sova katheti. Athekadivasam virūpakkhe nāgaparisāya saddhim tidasapuram gantvā Sakkam parivāretvā nisinne devānam antare pañho samuṭṭhāsi. Tam koci kathetum nāsakkhi, pallaṅkavaragato pana hutvā mahāsattova kathesi. Atha nam devarājā dibbagandhapupphehi pūjetvā “Datta tvaṃ pathavisamāya vipulāya paññāya samannāgato, ito paṭṭhāya Bhūridatto nāma hohi”ti “Bhūridatto”tissa nāmaṃ akāsi. So tato paṭṭhāya Sakkassa upaṭṭhānam gacchanto Alaṅkatavejayantapāsādam devaccharāhi ākiṇṇam atimanoharam Sakkassa sampattiṃ disvā devaloke piyaṃ katvā “kiṃ me iminā maṇḍūkabhakkhena attabhāvena, Nāgabhanam gantvā uposathavāsaṃ vasitvā imasmiṃ devaloke uppattikāraṇam karissāmi”ti cintetvā Nāgabhanam gantvā mātāpitāro āpucchi “ammatātā ahaṃ uposathakammaṃ karissāmi”ti. Sādhū tāta karoḥi, karonto pana bahi agantvā imasmiññeva Nāgabhavane ekasmiṃ suññavimāne karoḥi, bahigatānam pana nāgānam mahantaṃ bhayanti.

So “sādhū”ti paṭissuṇitvā tattheva suññavimāne rājuyyāne uposathavāsaṃ vasati. Atha nam nānātūriyahatthā nāgakaññā parivārenti. So “na mayham idha vasantassa uposathakammaṃ matthakam pāpuṇissati, manussapatham gantvā karissāmi”ti cintetvā nivāraṇabhayena mātāpitūnam anārocetvā attano bhariyāyo āmantetvā “bhadde ahaṃ manussalokaṃ gantvā Yamunātīre nigrodharukkho atthi, tassāvidūre vammikamatthake bhoge ābhujitvā caturaṅgasamannāgataṃ uposatham adhiṭṭhāya nipajjitvā uposathakammaṃ karissāmi. Mayā sabbarattiṃ nipajjitvā uposathakamme kate aruṇuggamanavelāyameva tumhe dasa dasa itthiyo ādāya vārena vārena tūriyahatthā mama santikaṃ āgantvā maṃ gandhehi ca pupphehi ca pūjetvā gāyitvā naccitvā maṃ ādāya Nāgabhanameva āgacchathā”ti vatvā tattha gantvā vammikamatthake bhoge ābhujitvā “yo mama cammam vā nhārum vā aṭṭhim vā ruhiraṃ vā icchati, so āharatū”ti caturaṅgasamannāgataṃ uposatham adhiṭṭhāya

naṅgalasīsappamāṇaṃ sarīraṃ māpetvā nipanno uposathakammamakāsi.
Aruṇe utthahanteyeva taṃ nāgamāṇavikā āgantvā yathānusiṭṭhaṃ
paṭipajjitvā Nāgabhavanaṃ ānenti. Tassa iminā niyāmena uposathaṃ
karontassa dīgho addhā vītivatto.

Uposathakhaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Tadā eko Bārāṇasidvāragāmaṃvāsī brāhmaṇo Somadattena nāma puttena
saddhiṃ araṇṇaṃ gantvā sūlayantapāsavāgurādīhi oḍḍetvā mige vadhitvā
maṃsaṃ kājenāharitvā vikkiṇanto jīvikaṃ kappesi. So ekadivasam
antamaso godhāmattampi alabhitvā “tāta Somadatta sace tucchahatthā
gamissāma, mātā te kujjhissati, yaṃ kiñci gahetvā gamissāmā”ti vatvā
bodhisattassa nipannavammikaṭṭhānābhimukho gantvā pāṇīyaṃ pātuṃ
Yamunaṃ otarantānaṃ migānaṃ padavalaṇṇaṃ disvā “tāta migamaggo
paññāyati, tvaṃ paṭikkamitvā tiṭṭhāhi, ahaṃ pāṇiyatthāya āgataṃ migam
vijjhissāmī”ti dhanuṃ ādāya migam olovento ekasmiṃ rukkhamaṇḍale aṭṭhāsi.
Atheke migo sāyanhasamaye pāṇīyaṃ pātuṃ āgato. So taṃ vijjhi. Migo
tattha apatitvā saravegena tajjito lohiteṇa paggharanteṇa palāyi. Pitāputtā
naṃ anubandhitvā patitaṭṭhāne maṃsaṃ gahetvā araṇṇā nikkhamitvā
sūriyatthaṅgamanavelāya taṃ nigrodhaṃ patvā “idāni akālo, na sakkā
gantvū, idheva vassissāmā”ti maṃsaṃ ekamante ṭhapetvā rukkhaṃ āruya
viṭapantare nipajjimsu. Brāhmaṇo paccūsasamaye pabujjhitvā
migasaddasavanāya sotam odahi.

Tasmiṃ khaṇe nāgamāṇavikāyo āgantvā bodhisattassa pupphāsaṇaṃ
paññāpesuṃ. So ahisarīraṃ antaradhāpetvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ
dibbasarīraṃ māpetvā sakkalīlāya pupphāsane nisīdi. Nāgamāṇavikāpi naṃ
gandhamālādīhi pūjetvā dibbatūriyāni vādetvā naccagītaṃ paṭṭhapesuṃ.
Brāhmaṇo taṃ saddhaṃ sutvā “ko nu kho esa, jānissāmi naṃ”ti cintetvā
“putta puttā”ti vatvāpi puttaṃ pabodhetuṃ asakkonto “sayatu esa, kilanto
bhavissati, ahameva gamissāmī”ti rukkhā oruya tassa santikaṃ agamāsi.
Nāgamāṇavikā taṃ disvā saddhiṃ tūriyehi bhūmiyaṃ nimujjitvā attano
Nāgabhavaneva gatā. Bodhisatto

ekakova ahosi. Brāhmaṇo tassa santikaṃ gantvā pucchanto
gāthādvayamāha—

797. “Pupphābhihārassa vanassa majjhe,
Ko lohitakkho vitatantaramso.
Kā kambukāyūradharā suvatthā,
Tiṭṭhanti nāriyo dasa vandamānā.

798. Ko tvaṃ brahābāhu vanassa majjhe,
Virocasi ghatasittova aggi.
Mahesakkho aññataro’si yakkho,
Udāhu nāgo’si mahānubhāvo”ti.

Tattha **pupphābhihārassā**ti bodhisattassa pūjanatthāya ābhatena
dibbapupphābhihārena samannāgatassa. **Koti** ko nāma tvaṃ. **Lohitakkhoti**
rattakkho. **Vitatantaramsoti** puthula-antaramso. **Kambukāyūradharāti**
suvaṇṇālankāradharā. **Brahābāhūti** mahābāhu.

Taṃ sutvā mahāsatto “sacepi ‘sakkādīsu aññatarohamasmi’ti vakkhāmi,
saddahissatevāyaṃ brāhmaṇo, ajja pana mayā saccameva kathetum vaṭṭatī”ti
cintetvā attano nāgarājabhāvaṃ kathento āha—

799. “Nāgoha’masmi iddhimā, tejassī duratikkamo.
Ḍaṃseyyaṃ tejasā kuddho, phītaṃ janapadaṃ api.

800. Samuddajā hi me mātā, Dhataratṭho ca me pitā.
Sudassanakaniṭṭho’smi, Bhūridattoti maṃ vidū”ti.

Tattha **tejassīti** visatejena tejavā. **Duratikkamoti** aññena atikkamitum
asakkuṇeyyo. **Ḍaṃseyyanti** sacāhaṃ kuddho phītaṃ janapadaṃ api
ḍaṃseyya, pathaviyaṃ mama dāṭhāya patitamattāya saddhiṃ pathaviyā
mama tejena so sabbo janapado bhasmā¹ bhaveyyāti vadati.
Sudassanakaniṭṭho’smīti ahaṃ mama bhātu Sudassanassa kaniṭṭho asmi.
Vidūti evaṃ mama pañcayojanasatike Nāgabhave jānantīti.

1. Bhasmaṃ (Sī, I)

Idañca pana vatvā mahāsatto cintesi “ayaṃ brāhmaṇo caṇḍo pharuso, ahituṇḍikassa ārocetvā uposathakammassa me antarāyampi kareyya, yaṃ nūnāhaṃ imaṃ Nāgabhavanam netvā mahantaṃ yasaṃ datvā uposathakammaṃ addhaniyaṃ kareyyan”ti. Atha naṃ āha “brāhmaṇamahantaṃ te yasaṃ dassāmi, ramaṇīyaṃ Nāgabhavanam, ehi tattha gacchāmā”ti. Sāmi putto me atthi, tasmaṃ gacchante āgamiṣāmīti. Atha naṃ mahāsatto “gaccha brāhmaṇa ānehi naṃ”ti vatvā attano āvāsaṃ ācikkhanto āha—

801. “Yaṃ gambhīraṃ sadāvaṭṭaṃ, rahadaṃ bhesmiṃ pekkhasi.
Esa dibbo mama’vāso, anekasataporiso.

802. Mayūraakoṇcābhirudaṃ, nīlodaṃ vanamajjhato.
Yamunaṃ pavisa mā bhīto, Khemaṃ vattavataṃ sivaṃ”ti.

Tattha **sadāvaṭṭanti** sadā pavattaṃ āvaṭṭaṃ. **Bhesmanti** bhayānakaṃ. **Pekkhasīti**¹ yaṃ evarūpaṃ rahadaṃ passasi. **Mayūraakoṇcābhirudanti** ubhosu tīresu vanaghaṭṭāyaṃ vasantehi mayūrehi ca koṇcehi ca abhirudaṃ upakūjitaṃ². **Nīlodanti** nīlasalilaṃ. **Vanamajjhatoti** vanamajjhena sandamānaṃ. **Pavisa mā bhītoti** evarūpaṃ Yamunaṃ abhīto hutvā pavisa. **Vattavataṃ** vattasampannānaṃ ācāravantānaṃ vasanabhūmiṃ pavisa, gaccha brāhmaṇa puttaṃ ānehīti.

Brāhmaṇo gantvā puttassa tamatthaṃ ārocetvā puttaṃ ānesi. Mahāsatto te ubhopi ādāya Yamunātīraṃ gantvā tīre ṭhito āha—

803. “Tattha patto sānucaro, saha puttana brāhmaṇa.
Pūjito mayhaṃ kāmehi, sukhaṃ brāhmaṇa vacchasī”ti.

Tattha **tattha pattoti** tvaṃ amhākaṃ Nāgabhavanam patto hutvā. **Mayhanti** mama santakehi kāmehi pūjito. **Vacchasīti** tattha Nāgabhavane sukhaṃ vasissasi.

Evam vatvā mahāsatto ubhopi te pitāputte attano ānubhāvena Nāgabhavanam ānesi. Tesam tattha dibbo attabhāvo pātubhavi.

1. Avekkhasīti (Sī, I), apekkhasīti (Syā)

2. Upagītaṃ (Sī, I)

Atha nesaṃ mahāsatto dibbasampattiṃ datvā cattāri cattāri nāgakaññāsātāni adāsi. Te mahāsampattiṃ anubhaviṃsu. Bodhisattopi appamatto uposathakammaṃ akāsi. Anvaḍḍhamāsaṃ mātāpitūnaṃ upaṭṭhānaṃ gantvā dhammakathaṃ kathetvā tato ca brāhmaṇassa santikaṃ gantvā ārogyaṃ pucchitvā “yena te attho, taṃ vadeyyāsi, anukkaṇṭhamāno abhiramā”ti vatvā Somadattenapi saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā attano nivesanaṃ agacchi. Brāhmaṇo ekasaṃvaccharaṃ Nāgabhavane vasitvā mandapuññatāya ukkaṇṭhito manussalokaṃ gantukāmo ahosi. Nāgabhavanamassa Lokantaranirayo viya alaṅkatapāsādo bandhanāgāraṃ viya alaṅkatanāgakaññā yakkhiniyo viya upaṭṭhahiṃsu. So “ahaṃ tāva ukkaṇṭhito, Somadattassapi cittaṃ jānissāmī”ti tassa santikaṃ gantvā āha “kiṃ tāta ukkaṇṭhasī”ti. Kasmā ukkaṇṭhissāmi na ukkaṇṭhāmi, tvaṃ pana ukkaṇṭhasi tātāti. Āma tātāti. Kiṃ kāraṇāti. Tava mātu ceva bhātubhaginīnañca adassanena ukkaṇṭhāmi, ehi tāta Somadatta gacchāmāti. So “na gacchāmī”ti vatvāpi punappunaṃ pitarā yāciyamāno “sādhū”ti sampaṭicchhi.

Brāhmaṇo “puttassa tāva me mano laddho, sace panāhaṃ Bhūridattassa ‘ukkaṇṭhitomhī’ti vakkhāmi, atirekataraṃ me yasaṃ dassati, evaṃ me gamanaṃ na bhavissati. Ekena pana upāyena tassa sampattiṃ vaṇṇetvā ‘tvaṃ evarūpaṃ sampattiṃ pahāya kiṃkāraṇā manussalokaṃ gantvā uposathakammaṃ karosī’ti pucchitvā ‘saggaṭṭhāyā’ti vutte ‘tvaṃ tāva evarūpaṃ sampattiṃ pahāya saggaṭṭhāya uposathakammaṃ karosi, kimaṅgaṃ pana mayaṃyeva paradhanena¹ jīvikaṃ kappema, ahampi manussalokaṃ gantvā ñātake disvā pabbajitvā samaṇadhammaṃ karissāmī’ti naṃ saññāpessāmi. Atha me so gamanaṃ anujānissatī”ti cintetvā ekadivasaṃ tenāgantvā “kiṃ brāhmaṇa ukkaṇṭhasī”ti pucchito “tumhākaṃ santikā amhākaṃ na kiñci parihāyati”ti kiñci gamanaṇaṭibaddhaṃ avatvāva ādito tāva tassa sampattiṃ vaṇṇento āha—

804. “Samā samantaparito, pahūtatarā mahī.

Indagopakasañchannā, sobhati harituttamā.

805. Rammāni vanacetyāni, rammā haṃsūpakūjitā.
Opupphapadmā tiṭṭhanti, pokkharañño sunimmitā.

806. Aṭṭhaṃsā sukatā thambhā, sabbe veḷuriyāmayā.
Sahassathambhā pāsādā, pūrā kaññāhi jotare.

807. Vimānaṃ upapanno'si, dibyaṃ puññehi attano.
Asambādhaṃ sivaṃ rammaṃ, accantasukhasamhitam.

808. Maññe sahasanettassa, vimānaṃ nābhikaṅkhasi.
Iddhī hi tyā'yaṃ vipulā, sakkasseva jutīmato'ti.

Tattha **samā samantaparitoti** parisamantato sabbadisābhāgesu ayaṃ tava Nāgabhavane mahī suvaṇṇarajatamaṇimuttāvālukāparikiṇṇā samatalā.

Pahūtatararā mahīti bahukehi tagaragacchehi samannāgatā.

Indagopakasañchannāti suvaṇṇa-indagopakehi sañchannā. **Sobhati**

harituttamāti haritavaṇṇadabbatiṇasañchannā sobhatīti attho. **Vanacetyānīti** vanaghaṭā. **Opupphapadmāti** pupphitvā patitehi padumapattehi sañchannā udakapiṭṭhā. **Sunimmitāti** tava puññasampattiyā suṭṭhu nimmitā. **Aṭṭhaṃsāti** tava vasanapāsādesu aṭṭhaṃsā sukatā veḷuriyāmayā thambhā. Tehi thambhehi sahasathambhā tava pāsādā nāgakaññāhi pūrā vijjotanti.

Upapanno'sīti evarūpe vimāne nibbattosīti attho. **Sahasanettassa vimānanti** Sakkassa Vejayantapāsādaṃ. **Iddhī hi tyā'yaṃ vipulāti** yasmā tavāyaṃ vipulā iddhi, tasmā tvaṃ tena uposathakammena Sakkassa vimānampi na patthesi, aññaṃ tato uttari mahantaṃ ṭhānaṃ patthesīti maññāmi.

Taṃ sutvā mahāsatto “mā hevaṃ brāhmaṇa avaca, Sakkassa yaṃ paṭicca amhākaṃ yaso Sinerusantike sāsapo viya, mayaṃ tassa paricārakepi na agghāmā”ti vatvā gāthamāha—

809. “Manasāpi na pattabbo, ānubhāvo jutīmato.
Paricārayamānānaṃ, Sa-indānaṃ Vasavattinan”ti.

Tassatto—brāhmaṇa Sakkassa yaso nāma ekaṃ dve tayo cattāro vā divase “ettako siyā”ti manasā cintentenapi¹ na abhipattabbo. Yepi naṃ cattāro mahārājāno paricārenti, tesāṃ devarājānaṃ paricārayamānānaṃ indaṃ nāyakaṃ katvā carantānaṃ Sa-indānaṃ Vasavattīnaṃ catunnaṃ lokapālānaṃ yasassapi amhākaṃ tiracchānagatānaṃ yaso soḷasiṃ kalam nagghatīti.

Evañca pana vatvā “idaṃ te maññe sahasanettassa vimānaṃ”ti vacanaṃ sutvā ahaṃ taṃ anussariṃ. “Ahañhi Vejayantaṃ patthento uposathakammaṃ karomī”ti tassa attano patthanaṃ ācikkhanto āha—

810. “Taṃ vimānaṃ abhijjhāya, amarānaṃ sukhesinaṃ.

Uposathaṃ upavasanto, semi vammikamuddhaṇī”ti.

Tattha **abhijjhāyā**ti patthetvā. **Amarānanti** dīghāyukānaṃ devānaṃ. **Sukhesinanti** esitasukhānaṃ sukhe patiṭṭhitānaṃ.

Taṃ sutvā brāhmaṇo “idāni me okāso laddho”ti somanassappatto gantum āpucchanto gāthādvayamāha—

811. “Ahañca miga’mesāno, saputto pāvisiṃ vanaṃ.

Taṃ maṃ mataṃ vā jīvaṃ vā, nā’bhivedenti ñātakā.

812. Āmantaye Bhūridattaṃ, Kāsiputtaṃ yasassinaṃ.

Tayā no samanūññātā, api passemu ñātake”ti.

Tattha **nā’bhivedenti**ti na jānanti, kathentopi nesaṃ natthi. **Āmantayeti** āmantayāmi. **Kāsiputtanti** Kāsirājadhītāya puttaṃ.

Tato bodhisatto āha—

813. “Eso hi vata me chando, yaṃ vasesi mamantike.

Na hi etādisā kāmā, sulabhā honti mānuse.

814. Sace tvaṃ ni’cchase vatthum, mama kāmehi pūjito.

Mayā tvaṃ samanūññāto, sotthiṃ passāhi ñātake”ti.

1. Cittenapi (Syā, I, Ka)

Mahāsatto gāthādvayaṃ vatvā cintesi “ayaṃ maṇiṃ¹ nissāya sukhaṃ jīvanto kassaci nācikkhissati, etassa sabbakāmadadaṃ maṇiṃ dassāmi”ti. Athassa taṃ dadanto āha—

815. Dhārayi’maṃ maṇiṃ dibyaṃ, paṣuṃ putte ca vindati.
Arogo sukhito hoti², gacchevā’dāya brāhmaṇā”ti.

Tattha **paṣuṃ putte ca vindatī**ti imaṃ maṇiṃ dhārayamāno imassānubhāvena paṣuṃ ca putte ca aññañca yaṃ icchatī, taṃ sabbaṃ labhati.

Tato brāhmaṇo gāthamāha—

816. “Kusalaṃ paṭinandāmi, Bhūridatta vaco tava.
Pabbajissāmi jiṇṇo’smi, na kāme abhipatthaye”ti.

Tassattho—Bhūridatta tava vacanaṃ kusalaṃ anavajjaṃ, taṃ paṭinandāmi na paṭikkhipāmi. Ahaṃ pana jiṇṇo asmi, tasmā pabbajissāmi, na kāme abhipatthayāmi, kiṃ me maṇināti.

Bodhisatto āha—

817. “Brahmacariyassa ce bhaṅgo, hoti bhogehi kāriyaṃ.
Avikampamāno eyyāsi, bahuṃ dassāmi te dhanan”ti.

Tattha **ce bhaṅgo**ti brahmacariyavāso nāma dukkaro, anabhiratassa brahmacariyassa ce bhaṅgo hoti, tadā gihibhūtassa bhogehi kāriyaṃ hoti, evarūpe kāle tvaṃ nirāsaṅko hutvā mama santikaṃ āgaccheyyāsi, bahuṃ te dhanan dassāmīti.

Brāhmaṇo āha—

818. “Kusalaṃ paṭinandāmi, Bhūridatta vaco tava.
Punapi āgamiṣāmi, sace attho bhavissatī”ti.

Tattha **punapī**ti puna api³, ayameva vā pāṭho.

1. Maṃ (Sī, Syā, I) 2. Hohi (Syā) 3. Punapīti punāpi (Sī), punāpīti punapi (Syā)

Athassa tattha avasitukāmataṃ ñatvā mahāsatto nāgamāṇavake
āṇāpetvā brāhmaṇaṃ manussalokaṃ pāpesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā
āha—

819. “Idaṃ vatvā Bhūridatto, pesesi caturo jane.

Etha gacchatha utṭhetha, khippaṃ pāpetha brāhmaṇaṃ.

820. Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, utṭhāya caturo janā.

Pesitā Bhūridattena, khippaṃ pāpesu brāhmaṇaṃ”ti.

Tattha **pāpesūti** Yamunāto uttāretvā Bārāṇasimaggaṃ pāpayiṃsu,
pāpayitvā ca pana “tumhe gacchathā”ti vatvā Nāgabhavanameva
paccāgamiṃsu.

Brāhmaṇopi “tāta Somadatta imasmiṃ ṭhāne migaṃ vijjhimhā,
imasmiṃ sūkaraṃ”ti puttassa ācikkhanto antarāmagge pokkharaṇiṃ disvā
“tāta Somadatta nhāyāmā”ti vatvā “sādhu tātā”ti vutte ubhopi
dibbābharaṇāni ceva dibbavatthāni ca omuñcitvā bhaṇḍikaṃ katvā
pokkharaṇīṭire ṭhapetvā otaritvā nhāyiṃsu. Tasmīṃ khaṇe tāni
antaradhāyitvā Nāgabhavanameva agamaṃsu. Paṭhamam
nivatthakāsāvapilotikāva nesaṃ sarīre paṭimuñciṃsu, dhanusarasattiyopi
pākatikāva ahesuṃ. Somadatto “nāsitāmhā tayā tātā”ti paridevi. Atha naṃ
pitā “mā cintayi, migesu santesu araṇṇe mige vadhitvā jīvikaṃ
kappessāmā”ti assāsesi. Somadattassa mātā tesam āgamaṇaṃ sutvā
paccuggantvā gharaṃ netvā annapānena santappesi. Brāhmaṇo bhuñjitvā
niddaṃ okkami. Itarā puttaṃ pucchi “tāta ettakaṃ kālāṃ kuhiṃ gatatthā”ti.
Amma Bhūridattanāgarājena amhe Nāgabhavanaṃ nītā, tato ukkaṇṭhitvā
idāni āgatāti. Kiñci pana vo ratanaṃ ābhatanti. Nābhataṃ ammati. Kiṃ
tumhākaṃ tena kiñci na dinnanti. Amma Bhūridattena me pitu
sabbakāmadado maṇi dinno ahosi, iminā pana na gahitoti. Kiṃ kāraṇāti.
Pabbajissati kirāti. Sā “ettakaṃ kālāṃ dārake mama bhāraṃ karonto
Nāgabhavane vasitvā idāni kira pabbajissatī”ti kujjhitvā
vīhibhañjanadabbiyā piṭṭhiṃ pothentī “are duṭṭhabrāhmaṇa pabbajissāmīti
kira maṇiratanam na gaṇhasi, atha kasmā apabbajitvā idhāgatosi, nikkhama
mama gharā sīghan”ti santajjesi. Atha naṃ “bhadde mā kujjhi, araṇṇe
migesu santesu ahaṃ taṃ

posessāmī”ti vatvā puttēna saddhim āraññaṃ gantvā purimaniyāmeneva jīvikam kappesi. ()¹

Tadā dakkhiṇamahāsamuddassa disābhāge Simbalivāsī eko garuḷo pakkhavātehi samudde udakam viyūhitvā ekam nāgarājānam sīse gaṇhi. Tadā hi supaṇṇā² nāgam gahetum ajānanakāyeva³, pacchā Paṇḍarajātaka⁴ jānimsu. So pana tam sīse gahetvāpi udake Anottharanteyeva ukkhipitvā olambantaṃ ādāya Himavantamatthakena pāyāsī. Tadā ceko Kāsiraṭṭhavāsī brāhmaṇo isipabbajjam pabbajitvā Himavantappadese paṇṇasālam māpetvā paṭivasati. Tassa caṅkamanakoṭiyam mahānigrodharukkho atthi. So tassa mūle divāvihāram karoti. Supaṇṇo nigrodhamatthakena nāgam harati. Nāgo olambanto mokkhatthāya naṅguṭṭhena nigrodhaviṭapam veṭhesi. Supaṇṇo tam ajānantova mahabbalatāya ākāse pakkhandiyeva. Nigrodharukkho samūlo⁵ uppāṭito. Supaṇṇo nāgam Simbalivanam netvā tuṇḍena paharitvā kucchim phāletvā nāgamedam khāditvā sarīram samuddakucchimhi chaḍḍesi. Nigrodharukkho patanto mahāsaddamakāsi. Supaṇṇo “kissa eso saddo”ti adho olokento nigrodharukkham disvā “kuto esa mayā uppāṭito”ti cintetvā “tāpasassa caṅkamanakoṭiyā nigrodho eso”ti tathato ñatvā “ayam tassa bahūpakāro, ‘akusalam nu kho me pasutam, udāhu no’ti tameva pucchitvā jānissāmī”ti māṇavakavesena tassa santikam agamāsi.

Tasmim khaṇe tāpaso tam ṭhānam samam karoti. Supaṇṇarājā tāpasam vanditvā ekamantaṃ nisinno ajānanto viya “kissa ṭhānam bhante idan”ti pucchi. Upāsaka eko supaṇṇo bhojanatthāya nāgam haranto nāgena mokkhatthāya nigrodhaviṭapam naṅguṭṭhena veṭhitāyapi attano mahabbalatāya pakkhanditvā gato, atha nigrodharukkho uppāṭito, idam tassa uppāṭitaṭṭhānanti. Kim pana tassa supaṇṇassa akusalam hoti, udāhu noti. Sace na jānāti, acetanakammam⁶ nāma akusalam na hotīti. Kim nāgassa

1. (Vanapavesanakhaṇḍam niṭṭhitam (Sī, I), nesādakhaṇḍam niṭṭhitam) (Syā)

2. Supaṇṇānam (Sī, I)

3. Ajānanakālo (Sī, I), ajānantā eva (Syā)

4. Paṇḍarajātakena (Sī)

5. Nimmūlo (I, Ka)

6. Acetanakam (Sī, I), acetanattā (Syā)

pana bhanteti. So imaṃ nāsetuṃ na gaṇhi, mokkhatthāya gaṇhi, tasmā tassapi na hotiyevāti. Supaṇṇo tāpasassa tussitvā “bhante ahaṃ so supaṇṇarājā, tumhākaṃ hi pañhaveyyākaraṇena tuṭṭho. Tumhe araṇṇe vasatha, ahañcekaṃ Alampāyanamantaṃ¹ jānāmi, anaggho manto. Tamahaṃ tumhākaṃ ācariyabhāgaṃ katvā dammi, paṭiggaṇhatha nan”ti āha. Alaṃ mayhaṃ mantena, gacchatha tumheti. So taṃ punappunaṃ yācitvā sampaṭicchāpetvā mantaṃ datvā osadhāni ācikkhitvā pakkāmi.

Garuḷakhaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Tasmiṃ kāle Bārāṇasiyaṃ eko daliddabrāhmaṇo bahuṃ iṇaṃ gahetvā iṇasāmihehi codiyamāno “kiṃ me idha vāsena, araṇṇaṃ pavisitvā mataṃ seyyo”ti nikkhamitvā vanaṃ pavisitvā anupubbena taṃ assamapadaṃ patvā tāpasam vattasampadāya ārādhesi. Tāpaso “ayaṃ brāhmaṇo mayhaṃ ativiya upakārako, supaṇṇarājena dinnam dibbamantamassa dassāmi”ti cintetvā “brāhmaṇa ahaṃ Alampāyanamantaṃ¹ jānāmi, taṃ te dammi, gaṇhāhi nan”ti vatvā “alaṃ bhante, na mayhaṃ mantenattho”ti vuttepi punappunaṃ vatvā nippīletvā² sampaṭicchāpetvā adāsiyeva. Tassa ca mantassa anucchavikāni osadhāni ceva mantupacāraṇa sabbam kathesi. Brāhmaṇo “laddho me jīvitupāyo”ti katipāhaṃ vasitvā “vātābādho me bhante bādhati”ti apadesam katvā tāpasena vissajjito taṃ vanditvā khamāpetvā araṇṇā nikkhamitvā anupubbena Yamunāya tīraṃ patvā taṃ mantaṃ sajjhāyanto mahāmaggaṃ gacchati.

Tasmiṃ kāle saḥassamattā Bhūridattassa paricārikā nāgamāṇavikā taṃ sabbakāmadadaṃ maṇiratanam ādāya Nāgabhavanā nikkhamitvā Yamunātīre vālukaṛāsīmhi ṭhapetvā tassa obhāsena sabbarattim udakakīlaṃ kīlītvā aruṇuggamane sabbālaṅkārena alaṅkaritvā maṇiratanam parivāretvā sirim pavesayamānā nisīdimsu. Brāhmaṇopi mantaṃ sajjhāyanto taṃ ṭhānaṃ pāpuṇi. Tā mantasaddam sutvāva “iminā supaṇṇena bhavitabban”ti maraṇabhayaatajjitā maṇiratanam aggahetvā pathaviyaṃ nimujjitvā Nāgabhavanam agamimsu. Brāhmaṇopi maṇiratanam disvā “idāneva me manto samiddho”ti

1. Ālambāyanamantaṃ (Sī, Syā, I)

2. Punappunaṃ nibandhitvā (Sī, I)

tuṭṭhamānaso maṇiratanam ādāya pāyāsi. Tasmim̐ khaṇe Nesādabrāhmaṇo Somadattena saddhim̐ migavadhāya araṇṇam̐ pavisanto tassa hatthe tam̐ maṇiratanam̐ disvā puttam̐ āha “tāta nanu eso amhākam̐ Bhūridattena dinno maṇi”ti. Āma tāta eso maṇīti. Tena hissa aguṇam̐ kathetvā imam̐ brāhmaṇam̐ vañcetvā gaṇhāmetam̐ maṇiratananti. Tāta pubbe Bhūridattena dīyamānam̐ na gaṇhi, idāni panesa brāhmaṇo taññeva vañcessati, tuṇhī hohīti. Brāhmaṇo hotu tāta, passasi etassa vā mama vā vañcanabhāvan”ti Alampāyanena saddhim̐ sallapanto āha—

821. “Maṇim̐ paggayha maṇgalyam̐, sādhu vittam̐ manoramam̐.

Selaṁ byañjanasampannam̐, ko imam̐ maṇimajjhagā”ti.

Tattha **maṇgalyanti** maṇgalasammataṁ sabbakāmadadaṁ. **Ko imanti** kuhiṁ imam̐ maṇim̐ adhigatosi.

Tato Alampāyano¹ gāthamāha—

822. “Lohitakkhasahassāhi, samantā parivāritam̐.

Ajja kalam̐ patham² gaccham̐, ajjhagā’ham̐ maṇim̐ iman”ti.

Tassattho—aham̐ ajja kalam̐ pātova patham² maggam̐ gacchanto rattakkhikāhi sahasamattāhi nāgamāṇavikāhi samantā parivāritam̐ imam̐ maṇim̐ ajjhagā. Mam̐ disvā hi sabbāva etā bhayatajjitā imam̐ chaḍḍetvā palātāti.

Nesādabrāhmaṇo tam̐ vañcetukāmo maṇiratanassa aguṇam̐ pakāsento attanā gaṇhitukāmo tisso gāthā abhāsi—

823. “Sūpaciṇṇo ayaṁ selo, accito mānito sadā.

Sudhārito sunikkhitto, sabbattha’ mabhisādhaye.

824. Upacāravipannassa, nikkhepe dhāraṇāya vā.

Ayam³ selo vināsāya, pariciṇṇo ayoniso.

1. Ālambāyano (Sī, Syā, I)

2. Padaṁ (Sī, Syā, I)

3. Alam̐ (Sī)

825. Na imaṃ akusalo dibyaṃ, maṇiṃ dhāretu'māraho.

Paṭipajja sataṃ nikkhaṃ, dehi'maṃ ratanaṃ mamaṃ”ti.

Tattha **sabbatthanti** yo imaṃ selaṃ suṭṭhu upacaritum accitum attano jīvitam viya mamāyitum suṭṭhu dhāretum suṭṭhu nikkhipitum jānāti, tasseva sūpaciṇṇo accito mānito¹ sudhārito sunikkhitto ayaṃ selo sabbaṃ atthaṃ sādhetīti attho. **Upacāravipannassāti** yo pana upacāravipanno hoti, tassesu anupāyena pariciṇṇo vināsameva vahaṭīti vadati. **Dhāretu'mārahoti** dhāretum araho². **Paṭipajja sataṃ nikkhanti** amhakaṃ gehe bahū maṇi, mayametaṃ gahetum jānāma. Ahaṃ te nikkhasataṃ dassāmi, taṃ paṭipajja, dehi imaṃ maṇiratanaṃ mamanti. Tassa hi gehe ekopi suvaṇṇanikkho natthi. So pana tassa maṇino sabbakāmadadabhāvaṃ jānāti. Tenassa etadahosi “ahaṃ sasīsaṃ nhatvā maṇiṃ udakena parippositvā ‘nikkhasataṃ me dehi’ti vakkhāmi, athesa me dassati, tamahaṃ etassa dassāmi”ti. Tasmā sūro hutvā evamāha.

Tato Alampāyano gāthamāha—

826. “Na ca myā’yaṃ maṇi keyyo, gohi vā ratanehi vā.

Selo byañjanasampanno, neva keyyo maṇi mamaṃ”ti.

Tattha **na ca³ myā’yanti** ayaṃ maṇi mama santako⁴ kenaci vikkīṇitabbo nāma na hoti. **Neva keyyoti** ayaṃca mama maṇi lakkaṇasampanno, tasmā neva keyyo kenaci vatthunāpi vikkīṇitabbo nāma na hotīti.

Nesādabrāhmaṇo āha—

827. “No ce tayā maṇi keyyo, gohi vā ratanehi vā.

Atha kena maṇi keyyo, taṃ me akkhāhi pucchito”ti.

Alampāyano āha—

828. “Yo me saṃse mahānāgaṃ, tejassim duratikkamaṃ.

Tassa dajjaṃ imaṃ selaṃ, jalanta’miva tejasā”ti.

Tattha **jalanta’miva tejasāti** pabhāya jalantaṃ viya.

1. Mahito (Sī, Syā, I)

2. Na araho (Syā, Ka)

3. Vā (Sī, I)

4. Santikā (Sī, I)

Nesādabrāhmaṇo āha—

829. “Ko nu brāhmaṇavaṇṇena, supaṇṇo patataṃ varo.
Nāgaṃ jigāsa’manvesi, anvesaṃ bhakkha’mattano”ti.

Tattha **ko nūti** idaṃ Nesādabrāhmaṇo “attano bhakkhaṃ anvesantena garuḷena bhavitabban”ti cintetvā evamāha.

Alampāyano evamāha—

830. “Nā’haṃ dijjādhipo homi, adiṭṭho garuḷo mayā.
Āsīvisena vittoti vejjo brāhmaṇa maṃ vidū”ti.

Tattha **maṃ vidūti** maṃ “esa āsīvisena vittako¹ Alampāyano nāma vejjo”ti jānanti.

Nesādabrāhmaṇo āha—

831. “Kiṃ nu tuyhaṃ phalaṃ atthi, kiṃ sippaṃ vijjate tava.
Kismiṃ vā tvaṃ paratthaddho, uragaṃ nā’pacāyasi”ti.

Tattha **kismiṃ vā tvaṃ paratthaddhoti** tvaṃ kismiṃ vā upatthaddho hutvā kiṃ nissayaṃ katvā uragaṃ āsīvisaṃ na apacāyasi jeṭṭhakaṃ akatvā avajānāsīti pucchati.

So attano balaṃ dīpento āha—

832. “Āraññikassa isino, cirarattaṃ tapassino.
Supaṇṇo kosiyaṣsa’kkhā, visavijjaṃ anuttaraṃ.

833. Taṃ bhāvitatta’ññataraṃ, sammantaṃ pabbatantare.
Sakkaccaṃ taṃ upaṭṭhāsiṃ, rattindiva’matandito.

834. So tadā paricīṇṇo me, vattavā brāhmacariyavā.
Dibbaṃ pātukarī mantaṃ, kāmasā Bhagavā mama.

835. Tyā’haṃ mante paratthaddho, nāhaṃ bhāyāmi bhoginaṃ.
Ācariyo visaghātānaṃ, alampānoti maṃ vidū”ti.

1. Āsīvisavittako (Sī, I)

Tattha **kosiyassa'kkhā**ti kosiyaḡottassa isino supaṇṇo ācikkhi. Tena akkhātakāraṇaṃ pana sabbaṃ vitthāretvā kathetabbaṃ.

Bhāvitatta'ññataranti bhāvitattānaṃ isīnaṃ aññataraṃ. **Sammantanti** vasantaṃ. **Kāmasāti** attano icchāya. **Mamāti** taṃ mantaṃ mayhaṃ pakāsesi.

Tyā'haṃ mante paratthaddhoti ahaṃ te mante upatthaddho nissito.

Bhoginanti nāgānaṃ. **Visaghātānanti** visaghātakavejjānaṃ.

Taṃ sutvā Nesādabrāhmaṇo cintesi “ayaṃ Alampāyano yvāssa nāgaṃ dasseti, tassa maṇiratanāṃ dassati, Bhūridattamassa dassetvā maṇiṃ gaṇhissāmī”ti. Tato puttena saddhiṃ mantento gāthamāha—

836. “Gaṇhāmase maṇiṃ tāta, Somadatta vijānahi.

Mā daṇḍena sirim pattaṃ, kāmasā pajahimhase”ti.

Tattha **gaṇhāmaseti** gaṇhāma. **Kāmasāti** attano ruciyā daṇḍena paharivā mā jahāma.

Somadatto āha—

837. “Sakaṃ nivesanaṃ pattaṃ, yo taṃ brāhmaṇa pūjayi.

Evam kalyāṇakārissa, kiṃ mohā dubbhi'micchasi.

838. Sace tvaṃ dhanakāmo'si, Bhūridatto padassati.

Tameva gantvā yācassu, bahuṃ dassati te dhanan”ti.

Tattha **pūjayīti** dibbakāmehi pūjayittha. **Dubbhi'micchasi**ti kiṃ tathārūpassa mittassa dubbhikammaṃ kātuṃ icchasi tātāti.

Brāhmaṇo āha—

839. “Hatthagataṃ pattagataṃ, nikiṇṇaṃ khādituṃ varaṃ.

Mā no sandiṭṭhiko attho, Somadatta upaccagā”ti.

Tattha **hatthagatanti** tāta Somadatta tvaṃ taruṇako lokapavattiṃ na jānāsi. Yaṇhi hatthagataṃ vā hoti pattagataṃ vā purato vā nikiṇṇaṃ ṭhapitaṃ, tadeva me khādituṃ varaṃ, na dūre ṭhitaṃ.

Somadatto āha—

840. “Paccati niraye ghore, mahissamapi vivarati.

Mittadubbhī hitaccāgī, jīvare’vāpi sussati.

841. Sace tvaṃ dhanakāmo’si, Bhūridatto padassati.

Maññe attakataṃ veraṃ, naciraṃ vedayissasī’ti.

Tattha **mahissamapi vivaratī**¹ tāta mittadubbhino jīvantasseva pathavī bhijjitvā vivaraṃ deti. **Hitaccāgī**ti attano hitapariccāgī. **Jīvare’vāpi sussatī**ti jīvamānova sussati, manussapeto hoti. **Attakataṃ veranti** attanā kataṃ pāpaṃ. **Na ciranti** na cirasseva vedayissasīti maññāmi.

Brāhmaṇo āha—

842. “Mahāyaññaṃ yajitvāna, evaṃ sujjhanti brāhmaṇā.

Mahāyaññaṃ yajissāma, evaṃ mokkhāma pāpakā’ti.

Tattha **sujjhantī**ti tāta Somadatta tvaṃ daharo na kiñci jānāsi, brāhmaṇā nāma yaṃ kiñci pāpaṃ katvā yaññaṃ sujjhantīti dassento evamāha.

Somadatto āha—

843. “Handa dāni apāyāmi, nā’haṃ ajja tayā saha.

Padampekaṃ na gaccheyyaṃ, evaṃ kibbisakārinā’ti.

Tattha **apāyāmī**ti apagacchāmi, palāyāmīti attho.

Evañca pana vatvā paṇḍito māṇavo pitaraṃ attano vacanaṃ gāhāpetuṃ asakkonto mahantena saddena devatā ujjhāpetvā “evarūpena pāpakārinā saddhiṃ na gamissāmī”ti pitu passantasseva palāyitvā Himavantaṃ pavisitvā pabbajitvā abhiñña ca samāpattiyo ca nibbattetvā aparihīnajjhāno brāhmaloke uppajji. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1. Mahissamavadiyatīti (Sī, I), mahimassa vindriyatīti (Syā)

844. “Idaṃ vatvāna pitaraṃ, Somadatto bahussuto.

Ujjhāpetvāna bhūtāni, tamhā ṭhānā apakkamī”ti.

Nesādabrāhmaṇo “Somadatto ṭhapetvā attano gehaṃ kuhiṃ gamissatī”ti cintento Alampāyanaṃ thokaṃ anattamanāṃ disvā “Alampāyana mā cintayi, dassessāmi te Bhūridattan”ti taṃ ādāya nagarājassa uposathakaraṇaṭṭhānaṃ gantvā vammikamatthake bhoge ābhujitvā nipannaṃ nāgarājānaṃ disvā avidūre ṭhito hatthaṃ pasāretvā dve gāthā abhāsi—

845. “Gaṇhāhe’taṃ mahānāgaṃ, āhare’taṃ maṇiṃ mama.

Indagopakavaṇṇābho, yassa lohitako siro.

846. Kappāsapicurāsīva, eso kāyo padissati¹.

Vammikaggagato seti, taṃ tvaṃ gaṇhāhi brāhmaṇa”ti.

Tattha **indagopakavaṇṇābho**ti indagopakavaṇṇo viya ābhāsati.

Kappāsapicurāsīvāti suvihitassa² kappāsapicuno rāsi viya.

Atha mahāsatto akkhīni ummīletvā Nesādabrāhmaṇaṃ disvā “ayaṃ uposathassa me antarāyaṃ kareyyāti imaṃ Nāgabhavanaṃ netvā mahāsampattiyā patiṭṭhāpesiṃ. Mayā dīyamānaṃ maṇiṃ gaṇhituṃ na icchi. Idāni pana ahituṇḍikaṃ gahetvā āgacchati. Sacāhaṃ imassa mittadubbhino kujjheyyaṃ, sīlaṃ me khaṇḍaṃ bhavissati. Mayā kho pana paṭhamaññeva caturaṅgasamannāgato uposatho adhiṭṭhito, so yathādhiṭṭhitova hotu, Alampāyano maṃ chindatu vā pacatu vā, sūlena vā vijjhatu, nevassa kujjhissāmī”ti cintetvā “sace kho panāhaṃ ime olokessāmi, bhasmā bhaveyyuṃ. Maṃ pothentepi na kujjhissāmi na olokessāmī”ti akkhīni nimīletvā adhiṭṭhānapāraṃ purecārikaṃ katvā bhogantare sīsaṃ pakkhipitvā niccalova hutvā nipajji. ()³ Nesādabrāhmaṇopi “bho Alampāyana imaṃ nāgaṃ gaṇhāhi, dehi me maṇi”ti āha. Alampāyano nāgaṃ disvā tuṭṭho maṇiṃ kismiñci agaṇetvā “gaṇha brāhmaṇa”ti tassa hatthe khiṇi. So tassa hatthato gaḷitvā pathaviyaṃ pati. Patitamattova pathaviṃ pavisitvā Nāgabhavanameva gato.

1. Kāya’ssa dissati (Sī, I) 2. Supisitassa (Ka) 3. (Sīlakhaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ) (Syā, I)

Brāhmaṇo maṇiratanato Bhūridattena saddhiṃ mittabhāvato puttato tihi parihāyi. So “nippaccayo jātomhi, puttassa me vacanaṃ na katan”ti paridevanto gehaṃ agamāsi. Alampāyanopi dibbosadhehi attano sarīraṃ makkhetvā thokaṃ khāditvā attano kāyaṃ paripphosetvā¹ dibbamantaṃ jappanto bodhisattaṃ upasaṅkamitvā naṅguṭṭhe gahetvā ākaḍḍhitvā sīsaṃ daḷhaṃ gaṇhanto mukhamassa vivaritvā osadhaṃ khāditvā mukhe kheḷaṃ opī. Sucijātiko nāgarājā sīlabhedabhayena akujjhitvā akkhīnipi na ummīlesi. Atha naṃ osadhamantaṃ katvā naṅguṭṭhe gahetvā heṭṭhāsīsaṃ katvā sañcāletvā gahitabhojanaṃ chaḍḍāpetvā bhūmiyaṃ dīghato nipajjāpetvā masūraṃ maddanto viya pādehi madditvā aṭṭhīni cuṇṇiyamānāni viya ahesuṃ. Puna naṅguṭṭhe gahetvā dussaṃ pothento viya pothesi. Mahāsatto evarūpaṃ dukkhaṃ anubhavantopi neva kujjhi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

847. “Atha’sadhehi dibbehi, jappaṃ mantapadāni ca.

Evam taṃ asakkhi satthuṃ, katvā paritta’mattano”ti.

Tattha **asakkhī**ti sakkhi. **Satthunti**² gaṇhituṃ.

Iti so mahāsattaṃ dubbalaṃ katvā vallīhi peḷaṃ sajjetvā mahāsattaṃ tattha pakkhipi, sarīrassa mahantatāya tattha na pavisati. Atha naṃ paṇhiyā koṭṭento pavesetvā peḷaṃ ādāya ekaṃ gāmaṃ gantvā gāmamajjhe otāretvā “nāgassa naccaṃ daṭṭhukāmā āgacchantaṃ”ti saddamakāsi. Sakalagāmavāsino sannipatiṃsu. Tasmiṃ khaṇe Alampāyano “nikkhama mahānāga”ti āha. mahāsatto cintesi “ajja mayā parisāṃ tosentena kīlītuṃ vaṭṭati. Evaṃ Alampāyano bahuṃ dhaṇaṃ labhitvā tuṭṭho maṃ vissajjessati. Yaṃ yaṃ esa maṃ kāreti, taṃ taṃ karissāmi”ti. Atha naṃ so peḷato nīharitvā “mahā hohi”ti āha. So mahā ahosi. Khuddako, vaṭṭo, vammīto³, ekappaṇo, dvippaṇo, tipphaṇo, catupphaṇo, pañca, cha, satta, aṭṭha, nava, dasa, vīsati, tiṃsati, cattālīsa, paṇṇāsappaṇo, satappaṇo, ucco, nīco, dissamānakāyo, adissamānakāyo,

1. Paribhāvetvā (Sī, Syā, I)

2. Satṭhunti (Sī, I), saṇṭhātunti (Syā), suttunti (Ka)

3. Vippito (Sī, I), khippito (Syā)

dissamāna-upaḍḍhakāyo, nīlo, pīto, lohito, odāto, mañjaṭṭhiko hohi, aggijālaṃ vissajjehi, udakaṃ, dhūmaṃ vissajjehīti. Mahāsatto imesupi ākāresu vuttavutte attabhāve nimminivā naccaṃ dassesi. Taṃ disvā koci assūni sandhāretuṃ nāsakkhi.

Manussā bahūni hiraññasuvaṇṇavatthālāṅkāradīni adamsu. Iti tasmim gāme sahasamattaṃ¹ labhi. So kiñcāpi mahāsattaṃ gaṇhanto “sahasam labhitvā taṃ vissajjessāmī”ti āha, taṃ pana dhanam labhitvā “gāmakepi tāva mayā ettakaṃ dhanam laddham, nagare kira² bahuṃ labhissāmī”ti dhanalobhena taṃ na muñci. So tasmim gāme kuṭumbaṃ saṇṭhapetvā ratanamayaṃ peḷaṃ kāretvā tattha mahāsattaṃ pakkhipitvā sukhayānakaṃ āruya mahantena parivārena nikkhamitvā taṃ gāmanigamādīsu kīḷapento anupubbena Bārāṇasim pāpuṇi. Nāgarājassa pana madhulāje deti, maṇḍuke māretvā deti, so gocaraṃ na gaṇhāti avissajjanabhayena. Gocaraṃ aggaṇhantampi puna naṃ cattāro dvāragāme ādim katvā tattha tattha māsamattaṃ kīḷāpesi. Pannarasa-uposathadivase pana “ajja tumhākaṃ santike kīḷāpessāmī”ti rañño ārocāpesi. Rājā nagare bherim carāpetvā mahājanaṃ sannipātāpesi. Rājagaṇe mañcātimañcaṃ bandhimsu.

Kīḷanakhaṇḍaṃ³ niṭṭhitam.

Alampāyanena pana bodhisattassa gahitadivaseyeva mahāsattassa mātā supinante addasa kāḷena rattakkhinā purisena asinā dakkhiṇabāhuṃ chinditvā lohiteṇa paggharantena nīyamānaṃ. Sā bhītatasitā utṭhāya dakkhiṇabāhuṃ parāmasitvā supinabhāvaṃ jāni. Athassā etadahosi “mayā kakkhaḷo pāpasupino diṭṭho, catunnaṃ vā me puttānaṃ Dhataratṭhassa rañño vā mama vā paripanthena bhavitabban”ti. Apica kho pana mahāsattameva ārabba atirekataraṃ cintesi. Kim kāraṇā? Sesā attano Nāgabhave vasanti, itaro pana sīlajjhāsayattā manussalokaṃ gantvā uposathakammaṃ karoti. Tasmā “kacci nu kho me puttaṃ ahituṇḍiko vā supaṇṇo vā gaṇheyyā”ti tasseeva atirekataraṃ

1. Satasahasamattaṃ (Sī, I)

2. Kīva (Sī, I)

3. Ālambāyanakhaṇḍaṃ (Syā)

cintesi. Tato aḍḍhamāse atikkante “mama putto aḍḍhamāsātikkamena maṃ vinā vattitum na sakkoti, addhāssa kiñci bhayaṃ uppannaṃ bhavissatī”ti domanassappattā ahosi. Māsātikkamena panassā sokena assūnaṃ apaggharaṇakālo nāma nāhosi, hadayaṃ sussi, akkhīni upaccimsu. Sā “idāni āgamissati, idāni āgamissati”ti tassāgamanamaggameva oloketī nisīdi. Athassā jeṭṭhaputto Sudassano māsaccayena mahatiyā parisāya saddhiṃ mātāpitūnaṃ dassanattāya āgato parisāṃ bahi ṭhapetvā pāsādaṃ āruyha mātaraṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Sā Bhūridattaṃ anusocantī tena saddhiṃ na kiñci sallapi. So cintesi “mayhaṃ mātā mayi pubbe āgate tussati, paṭisanthāraṃ karoti, ajja pana domanassappattā, kiṃ nu kho kāraṇaṃ”ti. Atha naṃ pucchanto āha—

848. “Mamaṃ disvāna āyantaṃ, sabbakāmasamiddhinaṃ.
Indriyāni ahaṭṭhāni, sāvaṃ jātaṃ mukhaṃ tava.

849. Padmaṃ yathā hatthagataṃ, pāṇinā parimadditaṃ.
Sāvaṃ jātaṃ mukhaṃ tuyhaṃ, mamaṃ disvāna edisaṃ”ti.

Tattha **ahaṭṭhānī**ti na vipassannāni. **Sāvanti**¹ kañcanādāsavaṇṇaṃ te mukhaṃ pītakāḷakaṃ² jātaṃ. **Hatthagatanti** hatthena chinditaṃ. **Edisanti** evarūpaṃ mahantena sirisobhaggena tumhākaṃ dassanattāya āgataṃ maṃ disvā.

Sā evaṃ vuttepi neva kathesi. Sudassano cintesi “kiṃ nu kho kenaci kuddhā vā paribaddhā vā³ bhaveyyā”ti. Atha naṃ pucchanto itaraṃ gāthamāha—

850. “Kacci nu te nā’bhisasi, kacci te atthi vedanā.
Yena sāvaṃ mukhaṃ tuyhaṃ, mamaṃ disvāna āgataṃ”ti.

Tattha **kacci nu te nā’bhisasi**ti kacci nu taṃ koci na abhisasi akkosena vā paribhāsāya vā vihiṃsīti⁴ pucchati. **Tuyhanti** tava pubbe mamaṃ disvā āgataṃ edisaṃ mukhaṃ na hoti. Yena pana kāraṇena ajja tava mukhaṃ sāvaṃ jātaṃ, taṃ me ācikkhāti pucchati.

1. Sāmanti (I)

3. Akkuṭṭhā vā paribhaṭṭhā vā (Sī, I)

2. Kāḷakaṃ (Sī, Syā, I)

4. Na vihiṃsīti (Sī, I)

Athassa sā ācikkhantī āha—

851. “Supinaṃ tāta addakkhiṃ, ito māsaṃ adhogataṃ.
‘Dakkhiṇaṃ viya me bāhuṃ, chetvā ruhiramakkhitaṃ.
Puriso ādāya pakkāmi, mama rodantiyā sati’.

852. Yato’haṃ supina’ maddakkhiṃ, Sudassana vijānāhi.
Tato divā vā rattiṃ vā, sukhaṃ me no’palabbatī”ti.

Tattha **ito māsaṃ adhogatanti** ito heṭṭhā māsātikkantaṃ. Ajja me diṭṭhasupinassa māso hotīti dasseti. **Purisoti** eko kāḷo rattakkhi puriso. **Rodantiyā satīti** rodamaṇāya satiyā. **Sukhaṃ me no’palabbatīti** mama sukhaṃ nāma na vijjati.

Evañca pana vatvā “tāta piyaputtako me tava kaniṭṭho na dissati, bhayenassa uppannena bhavitabban”ti paridevantī āha—

853. “Yaṃ pubbe parivāriṃsu, kaññā ruciraviggahā.
Hemajālappaṭicchannā, Bhūridatto na dissati.

854. Yaṃ pubbe parivāriṃsu, nettimsavaradhārino.
Kaṇikārāva samphullā, Bhūridatto na dissati.

855. Handa dāni gamissāma, Bhūridattanivesanaṃ.
Dhammatṭhaṃ silasampannaṃ, passāma tava bhātaraṇ”ti.

Tatthasamphullāti suvaṇṇavatthālāṅkāradhāritāya samphullā kaṇikārā viya. **Handāti** vavassaggatthe nipāto, ehi tāta Bhūridattassa nivesanaṃ gacchāmāti vadati.

Evañca pana vatvā tassa ceva attano ca parisāya saddhiṃ tattha agamāsi. Bhūridattassa bhariyāyo pana taṃ vammikamatthake adisvā “mātunivesane vasissatī”ti abyāvaṭā ahesuṃ. Tā “sassu kira no¹ puttaṃ apassantī āgacchatī”ti sutvā paccuggamanaṃ katvā “ayye puttassa te adissamānassa ajja māso atīto”ti mahāparidevaṃ

1. Attano (Syā, I)

paridevamānā tassā pādamūle patiṃsu. Tamattham pakāśento Satthā āha—

856. “Tañca disvāna āyantim, Bhūridattassa mātaram.
Bāhā paggayha pakkandim, Bhūridattassa nāriyo.

857. Puttam te’yye na jānāma, ito māsam adhogatam.
Matam vā yadi vā jīvam, Bhūridattam yasassinan”ti.

Tattha **“puttam te’yye”**ti ayam tāsam paridevanakathā.
Bhūridattassa mātā suṇhāhi saddhim antaravithiyam paridevitvā tā
ādāya tassa pāsādam āruyha puttassa sayanañca āsanañca oloketvā
paridevamānā āha—

858. “Sakuṇī hataputtāva, suññaṃ disvā kulāvakaṃ.
Ciraṃ dukkhena jhāyissam, Bhūridattam apassatī.

859. Kurarī hatachāpāva, suññaṃ disvā kulāvakaṃ.
Ciraṃ dukkhena jhāyissam, Bhūridattam apassatī.

860. Sā nūna cakkavākīva, pallasmiṃ anodake.
Ciraṃ dukkhena jhāyissam, Bhūridattam apassatī.

861. Kammārānaṃ yathā ukkā, anto jhāyati no bahi.
Evaṃ jhāyāmi sokena, Bhūridattam apassatī”ti.

Tattha **apassatī**ti apassantī. **Hatachāpāvā**ti hatapotakāva.

Evaṃ Bhūridattamātari vilapamānāya Bhūridattanivesanaṃ
aṇṇavakucchi viya ekasaddam ahosi. Ekopi sakabhāvena saṇṭhātuṃ
nāsakkhi. Sakalanivesanaṃ Yugandharavātappahaṭam viya sālavanaṃ ahosi.
Tamattham pakāśento Satthā āha—

862. “Sālāva sampamathitā¹, mālutena pamadditā.
Senti puttā ca dārā ca, Bhūridattanivesane”ti.

1. Sampamadditā (Syā, Ka)

Ariṭṭho ca Subhogo ca ubhopi bhātaro mātāpitūnaṃ upaṭṭhānaṃ
gacchantā taṃ saddaṃ sutvā Bhūridattanivesanaṃ pavasitvā mātaraṃ
assāsayaṃsu. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

863. “Idaṃ sutvāna nigghosaṃ, Bhūridattanivesane.
Ariṭṭho ca Subhogo ca¹, padhāvimsu anantarā.

864. Amma assāsa mā soci, evaṃdhammā hi pāṇino.
Cavanti upapajjanti, esā’ssa pariṇāmitā”ti.

Tattha **esā’ssa pariṇāmitā**ti esā cutūpapatti assa lokassa pariṇāmitā,
evaṃ hi so loko pariṇāmeti². Etehi dvīhi aṅgehi³ muto nāma natthīti
vadanti.

Samuddajā āha—

865. “Ahampi tāta jānāmi, evaṃdhammā hi pāṇino.
Sokena ca pareta’smi, Bhūridattaṃ apassatī.

866. Ajja ce me imaṃ rattim, Sudassana vijānahi.
Bhūridattaṃ apassantī, maññe hissāmi jīvitā”ti.

Tattha **ajja ce meti** tāta Sudassana sace ajja imaṃ rattim Bhūridatto
mama dassanaṃ nāgamissatī, athāhaṃ taṃ apassantī jīvitāṃ jahissāmīti
maññāmi.

Puttā āhaṃsu—

867. “Amma assāsa mā soci, ānayissāma bhātaraṃ.
Disodisaṃ gamissāma, bhātupariyesanaṃ caraṃ.

868. Pabbate giriduggesu gāmesu nigamesu ca.
Orena sattarattassa⁴, bhātaraṃ passa āgatan”ti.

Tattha **caranti** amma mayaṃ tayopi janā bhātupariyesanaṃ carantā
disodisaṃ gamissāmāti naṃ assāsesuṃ.

1. Subhagoca (Sī, I)

3. Atthehi (Sī, I), antehi (Syā)

2. Pariṇamati (Sī, I)

4. Dasarattassa (Sī, I)

Tato Sudassano cintesi “sace tayopi ekaṃ disaṃ gamissāma, papañco bhavissati, tīhi tīṇi tñānāni gantvā vaṭṭati ekena devalokaṃ, ekena Himavantāṃ, ekena manussalokaṃ. Sace kho pana Kāṇāriṭṭho manussalokaṃ gamissati, yattheva Bhūridattaṃ passati, taṃ gāmaṃ vā nigamaṃ vā jhāpetvā essati, esa kakkhaḷo pharuso, na sakkā etaṃ tattha pesetun”ti. Cintetvā ca pana “tāta Ariṭṭha tvaṃ devalokaṃ gaccha, sace devatāhi dhammaṃ sotukāmāhi Bhūridatto devalokaṃ nīto, tato naṃ ānehī”ti Ariṭṭhaṃ devalokaṃ paṇiṇi. Subhogaṃ pana “tāta tvaṃ Himavantāṃ gantvā pañcasu mahānadīsu Bhūridattaṃ upadhāretvā ehī”ti Himavantāṃ paṇiṇi. Sayāṃ pana manussalokaṃ gantukāmo cintesi “sacāhaṃ māṇavakavaṇṇena gamissāmi, manussā neva me piyāyissanti¹, mayā tāpasavesena gantvā vaṭṭati, manussānañhi pabbajitā piyā manāpā”ti. So tāpasavesaṃ gahetvā mātaraṃ vanditvā nikkhami. Bodhisattassa pana Ajamukhī² nāma vemātikabhaginī atthi. Tassā bodhisatte adhimatto sineho. Sā Sudassanaṃ gacchantāṃ disvā āha “bhātika ativiya kilamāmi³, ahampi tayā saddhiṃ gamissāmi”ti. Amma na sakkā tayā gantvā, ahaṃ pabbajitavesena gacchāmīti. Ahaṃ pana khuddakamaṇḍūkī hutvā tava jaṇtare nipajjitvā gamissāmīti. Tena hi ehīti. Sā maṇḍūkapotikā hutvā tassa jaṇtare nipajji. Sudassano “mūlato paṭṭhāya vicinanto gamissāmi”ti bodhisattassa bhariyāyo tassa uposathakaraṇaṭṭhānaṃ pucchitvā paṭhamāṃ tattha gantvā Alampāyanena mahāsattassa gahitaṭṭhāne lohitañca vallīhi katapeḷaṭṭhānañca disvā “Bhūridatto ahituṇḍikena gahito”ti ñatvā samuppannasoko assupuṇṇehi nettehi Alampāyanassa gatamaggeneva paṭhamāṃ kilāpitagāmaṃ gantvā manusse pucchi “evarūpo nāma nāgo kenacīdha ahituṇḍikena kilāpito”ti. Āma’Alampāyanena ito māsamatthake kilāpitoti. Kiñci dhanāṃ tena laddhanti. Āma, idheva tena sahasamattaṃ laddhanti. Idāni so kuhiṃ gatoti. Asukagāmaṃ nāmāti. So tato paṭṭhāya pucchanto anupubbena rājadvāraṃ agamāsi. ()⁴

1. Manussā osakkissanti (Sī), manussā appīyanti (Syā), manussā osappissanti (I)

2. Accimukhī (Sī, Syā, I) 3. Kilamasi (Sī) 4. (Vilāpakhaṇḍaṃ niṭṭhitāṃ) (Syā)

Tasmiṃ khaṇe Alampāyano sunhāto suvilitto maṭṭhasāṭakam nivāsetvā ratanapeḷaṃ gāhāpetvā rājadvārameva gato. Mahājano sannipati, rañño āsanam paññattam. So antonivesane ṭhitova “aham āgacchāmi, nāgarājānam kīḷāpetū”ti pesesi. Alampāyano cittattharaṇe ratanapeḷaṃ ṭhapetvā vivaritvā “ehi mahānāgā”ti saññamadāsi. Tasmiṃ samaye Sudassanopi parisantare ṭhito. Atha mahāsatto sīsam nīharitvā sabbāvantam parisam olokesi. Nāgā hi dvīhi kāraṇehi parisam oloketi supaṇṇaparipantham vā ñātake vā dassanatthāya. Te supaṇṇam disvā bhītā na naccanti, ñātake vā disvā lajjamānā na naccanti. Mahāsatto pana oloketi parisantare bhātaram addasa. So akkhipūrāni assūni gahetvā¹ peḷato nikkhamitvā bhātarābhimukho pāyāsi. Mahājano tam āgacchantam disvā bhīto paṭikkami, eko Sudassanova aṭṭhāsi. So gantvā tassa pādapiṭṭhiyam sīsam ṭhapetvā rodi, Sudassanopi paridevi. Mahāsatto roditvā nivattitvā peḷameva pāvisi. Alampāyanopi “iminā nāgena tāpaso ḍaṭṭho bhavissati, assāsessāmi nan”ti upasaṅkamitvā āha—

869. “Hatthā pamutto urago, pāde te nipatī bhusam.

Kacci nu tam ḍamsī tāta, mā bhāyi sukhito bhavā”ti.

Tattha **mā bhāyī**ti tāta tāpasa aham Alampāyano nāma, mā bhāyi, tava paṭijagganam nāma mama bhāroti.

Sudassano tena saddhim kathetukamyatāya gāthamāha—

870. “Neva mayham ayam nāgo, alam dukkhāya kāyaci.

Yāvata’tthi ahiggāho, mayā bhiyyo na vijjati”ti.

Tattha **kāyacī**ti kassaci appamattakassapi dukkhassa uppādane ayam mama asamatto. Mayā hi sadiso ahituṇḍiko nāma natthīti.

Alampāyano “asuko² nāmeso”ti ajānanto kujjhivā āha—

1. Niggahetvā (Sī)

2. Ko (Syā)

871. “Ko nu brāhmaṇavaṇṇena, ditto parisamāgato.
Avhāyantu suyuddhena, suṇantu parisā mamā”ti.

Tattha **dittoti** gabbito bālo dandhañāṇo¹. **Avhāyantūti** avhāyanto, ayameva vā pāṭho. Idaṃ vuttaṃ hoti—ayaṃ ko² bālo ummattako viya³ maṃ suyuddhena avhāyanto attanā saddhiṃ samaṃ karonto parisamāgato, parisā mama vacanaṃ suṇantu, mayhaṃ doso natthi, mā kho me kujjhitthāti.

Atha naṃ Sudassano gāthāya ajjhabhāsi—

872. “Tvaṃ maṃ nāgena ālampa, ahaṃ maṇḍūkachāpiyā.
Hotu no abbhutaṃ tattha, ā sahassehi pañcahī”ti.

Tattha **nāgenāti** tvaṃ nāgena mayā saddhiṃ yujjha, ahaṃ maṇḍūkachāpiyā tayā saddhiṃ yujjhissāmi. **Ā sahassehi pañcahīti** tasmīṃ no yuddhe yāva pañcahi sahassehi abbhutaṃ hotūti.

Alampāyano āha—

873. “Ahaṃ hi vasumā aḍḍho, tvaṃ daliddo’ti māṇava.
Ko nu te pāṭibhoga’tthi, upajūtañca kiṃ siyā.

874. Upajūtañca me assa, pāṭibhogo ca tādiso.
Hotu no abbhutaṃ tattha, ā sahassehi pañcahī”ti.

Tattha **ko nu teti** tava pabbajitassa⁴ ko nu pāṭibhogo atthi. **Upajūtañcāti** imasmiṃ vā jūte upanikkhepabhūtaṃ kiṃ nāma tava dhanam siyā, dassahi meti vadati. **Upajūtañca meti** mayhaṃ pana dātabbaṃ upanikkhepadhanam vā ṭhapetabbapāṭibhogo vā tādiso atthi, tasmā no tattha yāva pañcahi sahassehi abbhutaṃ hotūti.

Sudassano tassa kathaṃ sutvā “pañcahi no sahassehi abbhutaṃ hotū”ti abhīto rājanivesanaṃ āruya mātularaṇṇo santike ṭhito gāthamāha—

1. Dattoti dandho lālako (Sī, I), dattoti dappito duṭṭho lāmako andhabālako (Syā)

2. Koci (Sī, Ka), kosi (I)

3. Ummattako (Sī, Syā, I)

4. Jitassa (I)

875. “Suṇohi me mahārāja, vacanaṃ bhadda’matthu te.

Pañcannaṃ me sahaṣṣānaṃ, pāṭibhogo hi kittimā”ti.

Tattha **kittimā**ti guṇakittisampanna vividhaguṇācārakittisampanna.

Rājā “ayaṃ tāpaso maṃ atibahuṃ dhanam yācati, kiṃ nu kho”ti
cintetvā gāthamāha—

876. “Pettikaṃ vā iṇaṃ hoti, yaṃ vā hoti sayamkataṃ.

Kiṃ tvaṃ evaṃ bahuṃ mayhaṃ, dhanam yācasi brāhmaṇā”ti.

Tattha **pettikaṃ vā**ti pitarā vā gahetvā khāditaṃ, attanā vā kataṃ iṇaṃ
nāma hoti, kiṃ mama pitarā tava hatthato gahitaṃ atthi, udāhu mayā, kiṃ
kāraṇaṃ maṃ evaṃ bahuṃ dhanam yācasīti.

Evaṃ vutte Sudassano dve gāthā abhāsi—

877. “Alampāyano hi nāgena, mamaṃ abhijigīsati.

Ahaṃ maṇḍūkachāpiyā, ḍaṃsayissāmi brāhmaṇam.

878. Taṃ tvaṃ daṭṭhuṃ mahārāja, ajja raṭṭhābhivaḍḍhana.

Khattasaṅghapariyūlho, niyyāhi ahidassanaṃ”ti¹.

Tattha **abhijigīsati**ti yuddhe jinituṃ² icchati. Tattha sace so jīyissati,
mayhaṃ pañcasahaṣṣāni dassati. Sacāhaṃ jīyissāmi, ahamassa dassāmi,
tasmā taṃ bahuṃ dhanam yācāmi. **Tanti** tasmā tvaṃ mahārāja ajja
ahidassanaṃ³ daṭṭhuṃ niyyāhīti.

Rājā “tena hi gacchāmā”ti tāpasena saddhimyeva nikkhami. Taṃ disvā
Alampāyano “ayaṃ tāpaso gantvā rājānaṃ gahetvā āgato, rājakulūpako
bhavissati”ti bhūto taṃ anuvattanto gāthamāha—

879. “Neva taṃ atimaññāmi, sippavādena māṇava.

Atimatto’si sippena, uragaṃ nā’pacāyasī”ti.

1. Abhidassananti (Sī, Syā, I)

2. Yujjhituṃ (Ka)

3. Abhidassanaṃ (Sī, Syā, I), ahiḍaṃsanaṃ (Ka)

Tattha **sippavādenā**ti māṇava ahaṃ attano sippena taṃ nātimaññāmi,
tvaṃ pana sippena atimatto¹ imaṃ uragaṃ na pūjesi, nāgassa apacitiṃ na
karosīti.

Tato Sudassano dve gāthā abhāsi—

880. “Ahampi nātimaññāmi sippavādena brāhmaṇa.
Avisena ca nāgena, bhusaṃ vañcayase janaṃ.

881. Evaṃ ce’taṃ jano jaññā, yathā jānāmi taṃ ahaṃ.
Na tvaṃ labhasi ālampa, bhusamuṭṭhiṃ kuto dhanan”ti.

Athassa Alampāyano kujjhitvā āha—

882. “Kharājino jaṭi dummī, ditto parisamāgato.
Yo² tvaṃ evaṃ gataṃ nāgaṃ, ‘aviso’ atimaññasi.

883. Āsajja kho naṃ jaññāsi, puṇṇaṃ uggassa tejaso.
Maññe taṃ bhasmarāsivva, khippa’mesa karissatī”ti.

Tattha **dummī**ti anañjitanayano³. **Aviso atimaññasī**ti nibbisoti avajānāsi.
Āsajjāti upagantvā. **Jaññāsī**ti jāneyyāsi.

Atha tena saddhiṃ keḷiṃ karonto Sudassano gāthamāha—

884. “Siyā visaṃ siluttassa, deḍḍabhassa silābhuno.
Neva lohitasīsassa, visaṃ nāgassa vijjati”ti.

Tattha **siluttassā**ti gharasappassa. **Deḍḍubhassā**ti udakasappassa.
Silābhunoti nīlavaṇṇasappassa. Iti nibbise sappe dassetvā etesaṃ visaṃ siyā,
neva lohitasīsassa sappassāti āha.

Atha naṃ Alampāyano dvīhi gāthāhi ajjhabhāsi—

885. “Suta’mē’taṃ arahataṃ, saññatānaṃ tapassināṃ.
Idha dānāni datvāna, saggaṃ gacchanti dāyakā.
Jīvanto dehi dānāni, yadī te atthi dātave.

1. Atimaddo (Ka)

2. So (Si, I)

3. Rummīti anañjitāmaṇḍito (Si, I)

886. “Ayaṃ nāgo mahiddhiko, tejassī duratikkamo.
Tena taṃ ḍaṃsayissāmi, so taṃ bhasmaṃ karissatī”ti.

Tattha **dātaveti** yadi te kiñci dātabbaṃ atthi, taṃ dehīti.

887. “Mayāpe’taṃ sutaṃ samma, saññatānaṃ tapassinaṃ.
Idha dānāni datvāna, saggaṃ gacchanti dāyakā.
Tvameva dehi jīvanto, yadi te atthi dātave.

888. Ayaṃ Ajamukhī nāma, puṇṇā uggassa tejaso.
Tāya taṃ ḍaṃsayissāmi, sā taṃ bhasmaṃ karissati.

889. Yā dhītā Dhataratṭhassa, vemātā bhaginī mama.
Sā taṃ ḍaṃsatva’jamukhī¹, puṇṇā uggassa tejaso”ti—

imā gāthā Sudassanassa vacanaṃ. Tattha **puṇṇā uggassa tejasoti** uggena visena puṇṇā.

Evañca pana vatvā “amma Ajamukhi jaṭantarato me nikkhamitvā pāṇimhi patiṭṭhahā”ti mahājanassa majjheyeva bhaginiṃ pakkosivā hatthaṃ pasāresi. Sā tassa saddaṃ sutvā jaṭantare nisinnāva² tikkhattuṃ maṇḍūkavassitaṃ vassitvā nikkhamitvā aṃsakūṭe nisīditvā uppatitvā tassa hatthatale tīṇi visabindūni pādetvā puna tassa jaṭantameva pāvisi. Sudassano visaṃ gahetvā ṭhitova “nassissatāyaṃ janapado, nississatāyaṃ janapado”ti tikkhattuṃ mahāsaddaṃ abhāsi. Tassa so saddo dvādasayojanikaṃ Bārāṇasīṃ chādetvā aṭṭhāsi. Atha rājā taṃ saddaṃ sutvā “kimatthaṃ janapado nassissatī”ti pucchi. Mahārāja imassa visassa nisiñcanaṭṭhānaṃ na passāmīti. Tāta mahantā ayaṃ pathavī, pathaviyaṃ nisiñcāti. Atha naṃ “na sakkā pathaviyaṃ siñcituṃ mahārāja”ti paṭikkhipanto gāthamāha—

890. “Chamāyaṃ ce nisiñcissaṃ, Brahmadatta vijānahi.
Tiṇalatāni osadhyo, ussusseyyuraṃ asaṃsayaṃ”ti.

1. Sā dissatu accimukhī (Sī, I)

2. Nipannāva (Sī, Syā, I)

Tattha **tiṇalatānī**ti pathavinissitāni tiṇāni ca latā ca sabbosadhiyo ca ussusseyyum, tasmā na sakkā pathaviyaṃ nisiñcitunti.

Tena hi naṃ tāta uddhaṃ ākāsaṃ khipāti. Tatrāpi na sakkāti dassento gāthamāha—

891. “Uddhaṃ ce pātayissāmi, Brahmadatta vijānahi.

Sattavassāni’yaṃ devo, na vasse na himaṃ pate”ti.

Tattha **na himaṃ pateti** sattavassāni himabindumattampi na patissati.

Tena hi naṃ tāta udake siñcāti. Tatrāpi na sakkāti dassetuṃ gāthamāha—

892. “Udake ce nisiñcissaṃ, Brahmadatta vijānahi.

Yāvanto’dakajā¹ paṇā, mareyyum macchakacchapā”ti.

Atha naṃ rājā āha “tāta mayaṃ na kiñci jānāma, yathā amhākaṃ raṭṭhaṃ na nassati, taṃ upāyaṃ tvameva jānāhi”ti. Tena hi mahārāja imasmiṃ ṭhāne paṭipāṭiyā tayo āvāṭe khaṇāpethāti. Rājā khaṇāpesi. Sudassano paṭhamāṃ āvāṭaṃ nānābhesajjānaṃ pūrāpesi, dutiyaṃ gomayassa, tatiyaṃ dibbosadhānañña. Tato paṭhame āvāṭe visabindūni pātesi. Taṅkhaṇaṃñña dhūmayitvā jālā uṭṭhahi. Sā gantvā gomaye āvāṭaṃ gaṇhi. Tatopi jālā uṭṭhāya itaraṃ dibbosadhassa puṇṇaṃ gaṇetvā osadhāni jhāpetvā nibbāyi. Alampāyano tassa āvāṭassa avidūre aṭṭhāsi. Atha naṃ visa-usumā pahari, sarīracchavi uppāṭetvā gatā, setakuṭṭhi ahosi. So bhayatajjito “nāgarājānaṃ vissajjemī”ti tikkhattuṃ vācaṃ nicchāresi. Taṃ sutvā bodhisatto ratanapeḷāya nikkhamitvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ attabhāvaṃ māpetvā devarājalilāya ṭhito. Sudassanopi Ajamukhīpi tatheva aṭṭhaṃsu. Tato Sudassano rājānaṃ āha “jānāsi no mahārāja, kassete puttā”ti. Na jānāmi. Amhe tāva na jānāsi, Kāsirañño pana dhītāya Samuddajāya Dhataratṭhassa dinnabhāvaṃ jānāsīti. Āma jānāmi, mayhaṃ sā kaniṭṭhabhaginīti. Mayaṃ tassā puttā, tvaṃ no mātuloti.

1. Yāvatā odakā (Sī), yāvatā udakajā (I)

Taṃ sutvā rājā kampamāno te āliṅgitvā sīse cumbitvā roditvā pāsādaṃ āropetvā mahantaṃ sakkāraṃ kāretvā Bhūridattena paṭisanthāraṃ karonto pucchi “tāta taṃ evarūpaṃ uggatejaṃ kathaṃ Alampāyano gaṇhī”ti. So sabbaṃ vitthārena kathetvā rājānaṃ ovaḍanto “mahārāja raññā nāma iminā niyāmena rajjaṃ kāretuṃ vaṭṭatī”ti mātulassa dhammaṃ desesi. Atha naṃ Sudassano āha “mātula mama mātā Bhūridattaṃ apassantī kilamati, na sakkā amhehi papañcaṃ kātun”ti. Sādhu tāta tumhe tāva gacchatha, ahaṃ pana mama bhaginiṃ daṭṭhukāmomhi, kathaṃ passissāmīti. Mātula kahaṃ pana no ayyako Kāsirājāti. Tāta mama bhaginiyā vinā vasituṃ asakkonto rajjaṃ pahāya pabbajitvā asuke vanasaṇḍe nāma vasatīti. Mātula mama mātā tumhe ceva ayyakañca daṭṭhukāmā, tumhe asukadivase mama ayyakassa santikaṃ gacchatha, mayaṃ mātaraṃ ādāya ayyakassa assamapadaṃ āgacchissāma. Tattha naṃ tumhehi passissathāti. Iti te mātulassa divasaṃ vavatthapetvā rājanivesanā otariṃsu. Rājā bhāgiṇeyye uyyojetvā roditvā nivatti. Tepi pathaviyaṃ nimujjitvā Nāgabhavanaṃ gatā.

Nagarapavesanakhandaṃ niṭṭhitaṃ.

Mahāsatte sampatte sakalanāgabhavanaṃ ekaparidevasaddaṃ ahosi. Sopi māsaṃ peḷāya vasitattā kilanto gilānaseyyaṃ sayi. Tassa santikaṃ āgacchantānaṃ nāgānaṃ pamāṇaṃ natthi. So tehi saddhiṃ kathento kilamati. Kāṇāriṭṭho devalokaṃ gantvā mahāsattaṃ adisvā paṭhamamevāgato. Atha naṃ “esa caṇḍo pharuso, sakkhissati nāgaparisaṃ vāretun”ti mahāsattassa nisinnaṭṭhāne dovārikaṃ kariṃsu. Subhogopi sakalahimavantaṃ vicaritvā tato mahāsamuddaṇṇa sesanadiyo ca upadhāretvā Yamunaṃ upadhārento āgacchati. Nesādabrāhmaṇopi Alampāyanaṃ kuṭṭhiṃ disvā cintesi “ayaṃ Bhūridattaṃ kilamtvā kuṭṭhi jāto, ahaṃ pana taṃ mayhaṃ tāva bahūpakāraṃ maṇilobhena Alampāyanassa dassetiṃ, taṃ pāpaṃ mama āgamissati. Yāva taṃ na āgacchati, tāvadeva Yamunaṃ gantvā payāgatitthe pāpapavāhanaṃ karissāmī”ti. So tattha gantvā “mayā Bhūridatte mittadubbhikammaṃ kataṃ, taṃ pāpaṃ pavāhessāmī”ti vatvā udakorohanakammaṃ karoti. Tasmim khañe

Subhogo taṃ thānaṃ patto tassa taṃ vacanaṃ sutvā “iminā kira pāpakena tāva mahantassa yasassa dāyako mama bhātā maṇiratanassa kāraṇā alampānassa dassito, nāssa jīvitāṃ dassāmi”ti naṅguṭṭhena tassa pādesu veḥhetvā ākaḍḍhitvā udake osīdāpetvā nirassāsakāle thokaṃ sithilaṃ akāsi. So sīsaṃ ukkhipi. Atha naṃ punākaḍḍhitvā osīdāpesi. Evaṃ bahū vāre tena kilamiyamāno Nesādabrāhmaṇo sīsaṃ ukkhipitvā gāthamāha—

893. “Lokyaṃ sajantaṃ udakaṃ, payāgasmiṃ patiṭṭhitaṃ.

Ko maṃ ajjhoharī bhūto, ogāḷhaṃ Yamunaṃ nadin”ti.

Tattha **lokyanti** evaṃ pāpavāhanasamatthanti lokasammataṃ. **Sajantanti** evarūpaṃ udakaṃ abhisiṅcantāṃ. **Payāgasminti** payogatitthe.

Atha naṃ Subhogo gāthāya ajjhabhāsi—

894. “Ya’desa lokādhipatī yasassī,

Bārāṇasiṃ pakriya samantato.

Tassā’ha putto uragūsabhassa,

Subhogoti maṃ brāhmaṇa vedayanti”ti.

Tattha **ya’desā**ti yo eso. **Pakriya**¹ **samantato**ti paccatthikānaṃ duppaharaṇasamatthatāya parisamantato pakiriya² sabbaṃ parikkhipitvā upari phaṇena chādesi.

Atha naṃ brāhmaṇo “ayaṃ Bhūridattabhātā, na me jīvitāṃ dassati, yaṃnūnāhaṃ etassa ceva mātāpitūnaṃ cassa vaṇṇakittanena muducittataṃ katvā attano jīvitāṃ yāceyyan”ti cintetvā gāthamāha—

895. “Sace hi putto uragūsabhassa,

Kāsissa rañño amarādhipassa.

Mahesakkho aññataro pitā te,

Maccesu mātā pana te atulyā.

Na tādiso arahati brāhmaṇassa,

Dāsampi ohārituṃ mahānubhāvo”ti.

1. Pakiraharī (Sī, Syā), pakiraparī (I)

2. Pakiri (Sī, I), pakiraharī (Syā)

Tattha **Kāsissāti**¹ aparena nāmena evaṃnāmakassa. “Kāsikarañño”²tipi² paṭhantiyeva. Kāsirājadhītāya gahitattā Kāsirajjampi tasseva santakaṃ katvā vaṇṇeti. **Amarādhīpassāti** dīghāyukatāya amarasāṅkhātānaṃ nāgānaṃ adhipassa. **Mahesakkhoti** mahānubhāvo. **Aññataroti** mahesakkhānaṃ aññataro. **Dāsampīti** tādiso hi mahānubhāvo ānubhāvarahitaṃ brāhmaṇassa dāsampi udake oharituṃ nārahati, pageva mahānubhāvaṃ brāhmaṇanti.

Atha naṃ Subhogo “are duṭṭha brāhmaṇa tvaṃ maṃ vañcetvā ‘muñcissāmi’³ti maññasi, na te jīvitaṃ dassāmi”³ti tena katakammaṃ pakāsento āha—

896. “Rukkhaṃ nissāya vijjhittho, eṇeyyaṃ pātu”³māgataṃ.

So viddho dūramacari, saravegena sīghavā.

897. Taṃ tvaṃ patitamaddakkhi, araññasmiṃ brahāvane.

Sa maṃsakāja’³mādāya, sāyaṃ nigrodhu’³pāgami.

898. Sukasālikasaṅghuṭṭhaṃ, piṅgalaṃ santhatāyutaṃ.

Kokilābhirudaṃ rammaṃ, dhuvam haritasaddalaṃ.

899. Tattha te so pāturahu, iddhiyā yasasā jalaṃ.

Mahānubhāvo bhātā me, kaññāhi parivārīto.

900. So tena pariciṇṇo tvaṃ, sabbakāmehi tappito.

Aduṭṭhassa tuvaṃ dubbhiṃ, taṃ te veraṃ idhāgataṃ.

901. Khippaṃ gīvaṃ pasārehi, na te dassāmi jīvitaṃ.

Bhātu parisaraṃ veraṃ, chedayissāmi te siran”³ti.

Tattha **sāyaṃ nigrodhu’pāgamīti** vikāle nigrodhaṃ upagato asi. **Piṅgalanti**³ pakkānaṃ vaṇṇena piṅgalaṃ. **Santhatāyutanti** pārohaparikiṇṇaṃ. **Kokilābhirudanti** kokilāhi abhirudaṃ. **Dhuvam haritasaddalanti** udakabhūmiyaṃ jātattā niccaṃ haritasaddalaṃ bhūmibhāgaṃ. **Pāturahūti** tasmim te nigrodhe

1. Kamsassāti (Sī, I)

2. Kāsissa raññotipi (Sī)

3. Piṅgiyanti (Sī, Syā, I)

ṭhitassa so mama bhātā pākaṭo ahosi. **Iddhiyā**ti puññatejena. **So tenā**ti so tuvaṃ tena attano Nāgabhavanam netvā pariciṇṇo. **Parisaranti** tayā mama bhātu kataṃ veraṃ pāpakamaṃ parisaranto anussaranto. **Chedayissāmi te siranti** tava sīsam chindissāmīti.

Atha brāhmaṇo “na mesa jīvitam dassati, yaṃ kiñci pana vatvā mokkhattāya vāyamituṃ vaṭṭatī”ti cintetvā gāthamāha—

902. “Ajjhāyako yācayogī, āhutaggi ca brahmaṇo.
Etehi tīhi ṭhānehi, avajjho hoti, brāhmaṇo”ti.

Tattha **Etehi** etehi ajjhāyakatādīhi tīhi kāraṇehi brāhmaṇo avajjho, na labbhā brāhmaṇam vadhituṃ, kiṃ tvaṃ vadesi, yo hi brāhmaṇam vadhethi, so niraye nibbattatīti.

Tam sutvā Subhogo saṃsayapakkhando hutvā “imaṃ Nāgabhavanam netvā bhātaro paṭipucchitvā jānissāmi”ti cintetvā dve gāthā abhāsi—

903. “Yaṃ puram Dhataratṭhassa, ogālham Yamunam nadim.
Jotate sabbasovaṇṇam, giri’ māhacca Yāmunam.

904. Tattha bhe purisabyagghā, sodariyā mama bhātaro.
Yathā te tattha vakkhanti, tathā hessasi brāhmaṇā”ti.

Tattha **puranti** nāgapuram¹. **Ogālham** anupaviṭṭham. **Giri’ māhacca Yāmunanti** Yamunāto avidūre ṭhitam Himavantam āhacca jotati. **Tattha teti** tasmim nagare te mama bhātaro vasanti, tattha nīte tayi yathā te vakkhanti, tathā bhavissasi. Sace hi saccam kathesi, jīvitam te atthi. No ce, tattheva sīsam chindissāmīti.

Iti nam vatvā Subhogo gīvāyam gahetvā khipanto akkosanto paribhāsanto mahāsattassa pāsādadvāram agamāsi.
Mahāsattassa pariyesanakhaṇḍam² niṭṭhitam.

1. Nagaram (Sī, Syā, I)

2. Subhagakaṇḍam (Sī), Subhogakaṇḍam (Syā)

Atha naṃ dovāriko hutvā nisinno Kāṇāriṭṭho tathā kilametvā ānīyamānaṃ disvā paṭimaggam gantvā “Subhoga mā viheṭṭhayi, brāhmaṇā nāma mahābrahmuno puttā. Sace hi mahābrahmā jānissati, ‘mama puttam viheṭṭhenti’ ti kujjhitvā amhākaṃ sakalaṃ Nāgabhavanaṃ vināsessati. Lokasmim hi brāhmaṇā nāma seṭṭhā mahānubhāvā, tvaṃ tesam ānubhāvaṃ na jānāsi, ahaṃ pana jānāmī” ti āha. Kāṇāriṭṭho kira atītānantarabhava yaññakārabrahmaṇo ahoṣi, tasmā evamāha. Vatvā ca pana anubhūtapubbavasena yajanasīlo hutvā Subhogañca nāgaparisañca āmantetvā “etha bho, yaññakārakānaṃ vo guṇe vaṇṇessāmī” ti vatvā yaññavaṇṇanaṃ ārabhanto āha—

905. “Anittarā ittarasampayuttā,
Yaññā ca vedā ca Subhoga loke.
Ta’daggarayhaṃ hi vinindamāno,
Jahāti vittañca satañca dhamman” ti.

Tattha **anittarā**si Subhoga imasmim loke yaññā ca vedā ca anittarā na lāmakā mahānubhāvā, te ittarehi brāhmaṇehi sampayuttā, tasmā brāhmaṇāpi anittarāva jātā. **Ta’daggarayhanti** tasmā agārayhaṃ brāhmaṇaṃ vinindamāno dhanañca paṇḍitānaṃ dhammañca jahāti. Idam kira so “iminā Bhūridatte mittadubbhikammaṃ katanti vattum nāgaparisā mā labhantū” ti avoca.

Atha naṃ Kāṇāriṭṭho “Subhogajānāsi pana ayaṃ loko kena nimmito” ti vatvā “na jānāmī” ti vutte “brāhmaṇānaṃ pitāmahena mahābrahmunā nimmito” ti dassetum itaraṃ gāthamāha—

906. “Ajjhena’ mariyā pathaviṃ janindā,
Vessā kasim pāricariyañca suddā.
Upāgu paccekaṃ yathāpadesaṃ,
Katā’ hu ete vasināti āhū” ti.

Tattha **upāgūti** upagatā. Brahmā kira brāhmaṇādayo cattāro vaṇṇe nimminivā ariye tāva brāhmaṇe āha “tumhe ajjhenameva

upagacchatha, mā aññaṃ kiñci karitthā”ti, janinde āha “tumhe pathaviṃyeve vijinatha”, vesse āha “tumhe kasimyeve upetha”, sudde āha “tumhe tiṇṇaṃ vaṇṇānaṃ pāricariyaṃyeve upethā”ti. Tato paṭṭhāya ariyā ajjhenam, janindā pathaviṃ, vessā kasim, suddā paricariyaṃ upāgatāti vadanti. **Paccekaṃ yathāpadesanti** upagacchantā ca pāṭiyekkaṃ attano kulapadesānurūpena brahmunā vuttaniyāmeneve upagatā. **Katā’hu ete vasināti āhūti** evaṃ kira ete vasinā mahābrahmunā katā ahesunti kathenti.

Evaṃ mahāguṇā ete brāhmaṇā nāma. Yo hi etesu cittaṃ pasādetvā dānaṃ deti, tassa aññattha paṭisandhi natthi, devalokameva gacchatīti vatvā āha—

907. “Dhātā vidhātā Varuṇo Kuvero,
Somo yamo candimā vāyu¹ sūriyo.
Etepi yaññaṃ puthuso yajitvā,
Ajjhāyakānaṃ atho sabbakāme.

908. Vikāsītā cāpasatāni pañca,
Yo ajjuno balavā bhīmaseno.
Sahassabāhu asamo pathabyā,
Sopi tadā ādahi jātavedan”ti.

Tattha **etepīti** ete dhātādayo devarājāno. **Puthusoti** anekappakāraṃ yaññaṃ yajitvā. **Atho sabbakāmeti** atha ajjhāyakānaṃ brāhmaṇānaṃ sabbakāme datvā etāni ṭhānāni pattāti dasseti. **Vikāsītāti** ākaḍḍhitā. **Cāpasatāni pañcāti** na dhanupañcasatāni, pañcacāpasatappamāṇaṃ pana mahādhanuṃ sayameva ākaḍḍhati. **Bhīmasenoti** bhayānakaseno. **Sahassabāhūti** na tassa bāhūnaṃ sahassaṃ, pañcannaṃ pana dhanuggahasatānaṃ bāhusahassena ākaḍḍhitabbassa dhanuno ākaḍḍhanenevaṃ vuttaṃ. **Ādahi jātavedanti** sopi rājā tasmiṃ kāle brāhmaṇe sabbakāmechi santappetvā aggiṃ ādahi patiṭṭhāpetvā paricari, teneva

1. Candimāyāpi (I)

kāraṇena devaloke nibbatto. Tasmā brāhmaṇā nāma imasmim loka jeṭṭhakāti āha.

So uttaripi brāhmaṇe vaṇṇento gāthamāha—

909. “Yo brāhmaṇe bhojayi dīgharattaṃ,
Annena pānena yathānubhāvaṃ.
Pasannacitto anumodamāno,
Subhoga devaññataro ahosi”ti.

Tattha **yoti** yo so porāṇako Bārāṇasirājāti dasseti. **Yathānubhāvanti** yathābalaṃ yaṃ tassa atthi, taṃ sabbaṃ pariccajivā bhojesi. **Devaññataroti** so aññataro mahesakkhadevarājā ahosi. Evaṃ brāhmaṇā nāma aggadakkhiṇeyyāti dasseti.

Athassa aparampi kāraṇaṃ āharitvā dassento gāthamāha—

910. “Mayāsaṇaṃ deva’manomavaṇṇaṃ,
Yo sappinā asakkhi bhojetu’maggiṃ.
Sa yaññatantaṃ varato yajitvā,
Dibbaṃ gatiṃ Mucalinda’jjhagacchī”ti.

Tattha **mahāsananti** mahābhakkhaṃ. **Bhojetunti**¹ santappetum. **Yaññatantanti** yaññavidhānaṃ. **Varatoti** varassa aggidevassa yajitvā. **Mucalinda’jjhagacchīti** Mucalindo adhigatoti.

Eko kira pubbe Bārāṇasiyaṃ Mucalindo nāma rājā brāhmaṇe pakkosāpetvā saggamaggaṃ pucchi. Atha naṃ te “brāhmaṇānañca brāhmaṇadevatāya ca sakkāraṃ karohī”ti vatvā “kā brāhmaṇadevatā”ti vutte “aggidevoti taṃ navanītasappinā santappehī”ti āhaṃsu. So tathā akāsi. Tamatthaṃ pakāsento esa imaṃ gāthamāha.

1. Jetunti (Sī, Syā, I)

Aparampi kāraṇaṃ dassento gāthamāha—

911. “Mahānubhāvo vassasahassajīvī,
Yo pabbajī dassaneyyo uḷāro.
Hitvā apariyanta raṭṭhaṃ sasenaṃ,
Rājā dudīpopi jagāma saggaṃ”ti.

Tattha **pabbajī**ti pañcavassasatāni rajjaṃ karento brāhmaṇānaṃ sakkāraṃ katvā apariyantaṃ raṭṭhaṃ sasenaṃ hitvā pabbaji. **Dudīpopī**ti so dudīpo nāma rājā brāhmaṇe pūjetvāva saggaṃ gatoti vadati. “Dujīpo”tipi¹ pāṭho.

Aparānipissa udāharaṇāni dassento āha—

912. “Yo sāgarantaṃ sāgaro vijitvā,
Yūpaṃ subhaṃ soṇṇamayaṃ uḷāraṃ.
Ussesi vessānara’ mādahāno,
Subhoga devaṇṇataro ahosi.

913. Yassānubhāvena Subhoga gaṅgā,
Pavattatha dadhisannisinnaṃ samuddaṃ.
Sa lomapādo paricariya maggiṃ,
Aṅgo sahasakkhapura’jjhagacchī”ti.

Tattha **sāgarantanti** sāgarapariyantaṃ pathaviṃ. **Ussesī**ti brāhmaṇe saggamaggaṃ pucchitvā “sovaṇṇayūpaṃ ussāpehī”ti vutto pasughātanatthāya ussāpesi. **Vessānara’ mādahānoti** vessānaraṃ aggim ādahanto. “Vesānarin”tipi² pāṭho. **Devāṇṇataroti** Subhoga so hi rājā aggim juhitvā aññataro mahesakkhadevo ahosīti vadati. **Yassānubhāvenāti** bho Subhoga gaṅgā ca mahāsamuddo ca kena katoti jānāsīti. Na jānāmīti. Kim³ tvaṃ jānissasi, brāhmaṇeyeva pothetum jānāsīti. Atītasmiṃ hi Aṅgo nāma lomapādo Bārāṇasirājā brāhmaṇe saggamaggaṃ pucchitvā tehi “bho mahārāja Himavantaṃ pavisitvā brāhmaṇānaṃ sakkāraṃ katvā aggim paricarāhi”ti vutte

1. Dudīpotipi (Syā, Ka) 2. Vesānaranteva vā (Sī), vesānarantipi (I) 3. Kissa (Ka)

aparimāṇā gāviyo ca mahim̐siyo ca ādāya Himavantam̐ pavisitvā tathā akāsi.
 “Brāhmaṇehi bhuttātirittam̐ khīradadhim̐ kim̐ katabban”ti ca vutte
 “chaḍḍethā”ti āha. Tattha thokassa khīrassa chaḍḍitaṭṭhāne kunnadiyo
 ahesum̐, bahukassa chaḍḍitaṭṭhāne Gaṅgā pavattatha. Tam̐ pana khīram̐
 yattha dadhi hutvā sannisinnaṃ ṭhitam̐, tam̐ samuddam̐ nāma jātam̐. Iti so
 evarūpaṃ sakkāram̐ katvā brāhmaṇehi vuttavidhānena aggim̐ paricariya
 sahasakkhassa puram̐ ajjhagacchi.

Itissa idam̐ atītam̐ āharitvā imam̐ gāthamāha—

914. “Mahiddhiko devavaro yasassī,
 Senāpati tidive vāsavassa.
 So somayāgena malam̐ vihantvā,
 Subhoga devaṇṇatara ahoṣī”ti.

Tattha **so somayāgena malam̐ vihantvā**ti bho Subhoga yo idāni
 Sakkassa senāpati mahāyaso devaputto, sopi pubbe eko Bārāṇasirājā
 brāhmaṇe saggamaggaṃ pucchitvā tehi “somalāgena attano malam̐
 pavāhetvā devalokaṃ gacchāhi”ti vutte brāhmaṇānam̐ mahantaṃ sakkāram̐
 katvā tehi vuttavidhānena somayāgaṃ katvā tena attano malam̐vihantvā
 devaṇṇatara jātoti imamatthaṃ pakāsento evamāha.

Aparānipissa udāharaṇāni dassento āha—

915. “Akārayi lokamimam̐ paraṇca,
 Bhāgīrathim̐¹ Himavantaṇca Gijjham̐².
 Yo iddhimā devavaro yasassī,
 Sopi tadā ādahi jātavedam̐.

916. Mālāgirī Himavā yo ca gijjho,
 Sudassano Nisabho Kuveru.
 Ete ca añṇe ca nagā mahantā,
 Cīyā katā yaṇṇakarehi mājhū”ti.

1. Bhāgīrasim̐ (Sī, I)

2. Vijjham̐ (Syā)

Tattha **sopi tadā ādahi jātavedanti** bhātika Subhoga yena mahābrahmunā ayañca loko paro ca loko Bhāgīrathigaṅgā ca Himavantapabbato ca Gijjhapabbato² ca kato, sopi yadā brahmupapattito pubbe māṇavako ahosi, tadā aggimeva ādahi, aggim juhivā mahābrahmā hutvā idaṃ sabbamakāsi. Evaṃmahiddhikā brāhmaṇāti dasseti.

Cityā katāti pubbe kireko Bārāṇasirājā brāhmaṇe saggamaggaṃ pucchitvā “brāhmaṇānaṃ sakkāraṃ karohī”ti vutte tesāṃ mahādānaṃ paṭṭhapetvā “mayhaṃ dāne kiṃ natthī”ti pucchitvā “sabbaṃ deva atthi, brāhmaṇānaṃ pana āsanāni nappahontī”ti vutte iṭṭhakāhi cināpetvā āsanāni kāresi. Tadā cityā āsanapīṭhikā³ brāhmaṇānaṃ ānubhāvena vaḍḍhitvā mālāgiri-ādayo pabbatā jātā. Evamete yaññakārehi brāhmaṇehi katāti kathentīti.

Atha naṃ puna āha “bhātika jānāsi panāyaṃ samuddo kena kāraṇena apeyyo loṇodako jāto”ti. Na jānāmi Ariṭṭhāti. Atha naṃ “tvam brāhmaṇeyeve vihiṃsitum jānāsi, suṇohī”ti vatvā gāthamāha—

917. “Ajjhāyakaṃ mantaguṇūpapannaṃ,
Tapassinaṃ ‘yācayogo’ti’dhāhu.
Tīre samuddassudakaṃ sajantaṃ⁴,
Taṃ sāgaro’jjhohari tenā’peyyo”ti.

Tattha **‘yācayogo’ti’dhāhūti** taṃ brāhmaṇaṃ yācayo goti idha loke āhu. **Udakaṃ sajantanti** so kirekadivasāṃ pāpavāhanakammaṃ karonto tīre ṭhatvā samuddato udakaṃ gahetvā attano upari sīse sajantaṃ⁵ abbhukirati. Atha naṃ evaṃ karontaṃ vaḍḍhitvā sāgaro ajjhohari. Taṃ kāraṇaṃ mahābrahmā ṇatvā⁶ “iminā kira me putto hato”ti kujjhivā “samuddo apeyyo loṇodako bhavatū”ti vatvā abhisapi, tena kāraṇena apeyyo jāto. Evarūpā etc brāhmaṇā nāma mahānubhāvāti.

1. Bhāgīrasigaṅgā (Sī, I)

3. Etā cityā katā sayanapīṭhikā (Syā)

5. Sajati (Ka), sajanto (Syā)

2. Vijjhā pabbatā (Syā)

4. Sajjantaṃ (Syā)

6. Sutvā (Sī, Syā, I)

Punapi āha—

918. “Āyāgavatthūni puthū pathabyā,
 Saṁvijjanti brāhmaṇā vāsavassa.
 Purimaṁ disaṁ pacchimaṁ dakkhiṇuttaraṁ,
 Saṁvijjamānā janayanti vedan”ti.

Tattha **vāsavassā**ti pubbe brāhmaṇānaṁ dānaṁ datvā vāsavattaṁ pattassa vāsavassa. **Āyāgavatthūnī**ti puññakkhettabhūtā aggadakkhiṇeyyā pathabyā puthū brāhmaṇā saṁvijjanti. **Purimaṁ disanti** te idānipi catūsu disāsu saṁvijjamānā tassa vāsavassa mahantaṁ vedaṁ janayanti, pītisomanassaṁ āvahanti.

Evam Ariṭṭho cuddasahi gāthāhi brāhmaṇe ca yaññe ca vede ca vaṇṇesi.

Micchākathā¹ niṭṭhitā.

Tassa taṁ kathaṁ sutvā mahāsattassa gilānupaṭṭhānaṁ āgatā bahū nāgā “ayaṁ bhūtameva katheti”ti micchāgāhaṁ gaṇhanākārappattā jātā. Mahāsatto gilānaseyyāya nipannova taṁ sabbaṁ assosi. Nāgāpissa ārocesuṁ. Tato mahāsatto cintesi “Ariṭṭho micchāmaggaṁ vaṇṇeti, vādamassa bhinditvā parisāṁ sammādiṭṭhikaṁ karissāmī”ti. So utṭhāya nhatvā sabbālaṅkārappaṭimaṇḍito dhammāsane nisīditvā sabbaṁ nāgaparisāṁ sannipātāpetvā Ariṭṭhaṁ pakkosāpetvā “Ariṭṭha tvaṁ abhūtaṁ vatvā vede ca yaññe ca brāhmaṇe ca vaṇṇesi, brāhmaṇānañhi vedavidhānena yaññayajanaṁ nāma anariyasammataṁ² na saggāvahaṁ, tava vāde abhūtaṁ passāhī”ti vatvā yaññabhedavādaṁ nāma ārabhanto āha—

919. “Kalī hi dhīrāna kaṭaṁ magānaṁ,
 Bhavanti vedajjhagatāna’riṭṭha.
 Marīcidhammaṁ asamekkhitattā,
 Māyāguṇā nātivahanti paññaṁ.

1. Yaññavedavaṇṇanā (Syā)

2. Anīṭṭhasammataṁ (Sī, I)

920. Vedā na tāṇāya bhavanti dassa,
Mittadduno bhūnahuno narassa.
Na tāyate pariciṇṇo ca aggi,
Dosantaram macca'manariyakammaṃ.
921. Sabbañca maccā sadhanaṃ sabhogam¹,
Ādīpitaṃ dāru tiṇena missaṃ.
Dahaṃ na tappe asamattahatejo,
Ko taṃ subhikkhaṃ dvirasaññu kayirā.
922. Yathāpi khīraṃ vipariṇāmadhammaṃ,
Dadhi bhavitvā navanītampi hoti.
Evampi aggi vipariṇāmadhammo,
Tejo samorohatī yogayutto.
923. Na dissatī aggi manuppaviṭṭho,
Sukksesu kaṭṭhesu navesu cāpi.
Nā'matthamāno araṇīnarena,
Nākammunā jāyati jātavedo.
924. Sace hi aggi antarato vaseyya,
Sukksesu kaṭṭhesu navesu cāpi.
Sabbāni susseyyu vanāni loke,
Sukkhāni kaṭṭhāni ca pajjaleyyuṃ.
925. Karoti ce dārutiṇena puññaṃ,
Bhojaṃ naro dhūmasikhiṃ patāpavaṃ.
Aṅgārikā loṇakarā ca sūdā,
Sarīradāhāpi kareyyu puññaṃ.
926. Atha ce hi ete na karonti puññaṃ,
Ajjhenamaggiṃ idha tappayitvā.
Na koci lokasmiṃ karoti puññaṃ,
Bhojaṃ naro dhūmasikhiṃ patāpavaṃ.

1. Sano sabhogā (Sī, Syā, I, Ka)

927. Kathaṃ hi lokāpacito samāno,
 Amanuññagandhaṃ bahūnaṃ akantaṃ.
 Yadeva maccā parivajjayanti,
 Ta'dappasatthaṃ dvirasaññu bhuñje.
928. Sikhimpi devesu vadanti he'ke,
 Āpaṃ milakkhū pana devamāhu.
 Sabbeva ete vitathaṃ bhaṇanti,
 Aggī na devaññataro na cā'po.
929. Anindriyabaddha'masaññakāyaṃ,
 Vessānaraṃ kammakaraṃ pajānaṃ.
 Paricariya maggiṃ sugatiṃ kathaṃ vaje,
 Pāpāni kammāni pakubbamāno.
930. Sabbābhibhū tā'hu'dha jīvikatthā,
 Aggissa brahmā paricārikoti.
 Sabbānubhāvī ca vasī kimatthaṃ,
 Animmito nimmitaṃ vandita'ssa.
931. Hassaṃ anijjhānakkhamaṃ atacchaṃ,
 Sakkārahetu pakiriṃsu pubbe.
 Te lābhasakkāre apātubhonte,
 Sandhāpitā jantubhi santidhammaṃ.
932. Ajjhena'mariyā pathaviṃ janindā,
 Vessā kasiṃ pāricariyañca suddā.
 Upāgu paccekaṃ yathāpadesaṃ,
 Katā'hu ete vasināti āhu.
933. Etañca saccaṃ vacanaṃ bhaveyya.
 Yathā idaṃ bhāsitaṃ brāhmaṇehi.
 Nā'khattiyo jātu labhetha rajjaṃ,
 Nā'brāhmaṇo mantapadāni sikkhe.
 Nā'ññatra vessehi kasiṃ kareyya,
 Suddo na mucce parapesanāya.

934. Yasmā ca etaṃ vacanaṃ abhūtaṃ,
Musāvi'me odariyā bhaṇanti.
Ta'dappapaññā abhisaddahanti,
Passanti taṃ paṇḍitā attanāva.
935. Khatyā hi vessānaṃ balim haranti,
Ādāya Satthāni caranti brāhmaṇā.
Taṃ tādisaṃ saṅkhubhitaṃ pabhinnaṃ,
Kasmā brahmā nuju karoti lokaṃ.
936. Sace hi so issaro sabbaloke,
Brahmā bahūbhūtapatī pajānaṃ.
Kiṃ sabbalokaṃ vidahī alakkhim,
Kiṃ sabbalokaṃ na sukhim akāsi.
937. Sace hi so issaro sabbaloke,
Brahmā bahūbhūtapatī pajānaṃ.
Māyā musāvajjamadena cāpi,
Lokaṃ adhammena kimattha'makāri.
938. Sace hi so issaro sabbaloke,
Brahmā bahūbhūtapatī pajānaṃ.
Adhammiko bhūtapatī Ariṭṭha,
Dhamme sati yo vidahī adhammaṃ.
939. Kīṭa paṭaṅgā uragā ca bhekā,
Hantvā kimī sujjhati makkhikā ca.
Etepi dhammā anariyarūpā,
Kambojakānaṃ vitathā bahūnaṃ'ti.

Tattha **vedajjhagatāna'riṭṭhā** Ariṭṭha imāni vedādhigamanāni nāma dhīrānaṃ parājayaśaṅkhāto kaliggāho, magānaṃ bālānaṃ jayaśaṅkhāto kaṭaggāho. **Marīcidhammanti** idaṃ hi vedattayaṃ marīcidhammaṃ. Tayidaṃ asamokkhitattā

yuttāyuttaṃ ajānantā bālā udakasaññāya magā marīciṃ viya bhūtasaññāya anavajjasaññāya attano vināsaṃ upagacchanti. **Paññanti** evarūpā pana māyākoṭṭhāsā paññaṃ ñāṇasampannaṃ purisaṃ nātivahanti na vañcenti.

Bhavanti dassāti da-kāro¹ byañjanasandhimattaṃ, assa **bhūnahuno** vuḍḍhighātakassa mittadubbhino narassa vedā na tāṇatthāya bhavanti, patiṭṭhā hotuṃ na sakkontīti attho. **Pariciṇṇo ca aggīti** aggi ca pariciṇṇo tividhena duccharitadosena sadosacittaṃ pāpakammaṃ purisaṃ na tāyati na rakkhati.

Sabbañca maccāti sacepi hi maccā yattakaṃ loka dāru atthi, taṃ sabbaṃ sadhanaṃ sabhogam² attano dhanena ca bhogehi ca saddhiṃ tiṇena missaṃ katvā ādīpeyyuṃ. Evaṃ sabbampi taṃ tehi ādīpitaṃ dahanto ayaṃ asamatthatejo asadisatejo tava aggi na tappeyya. Evaṃ atappanīyaṃ bhātika dvirasaññu dvīhi jivhāhi rasajānanasamattha ko taṃ sappi-ādīhi subhikkhaṃ suhitaṃ kayirā, ko sakkuṇeyya kātuṃ. Evaṃ atittaṃ panetaṃ mahagghasaṃ santappetvā ko nāma devalokaṃ gamissati, passa yāvañcetaṃ dukkathitanti. **Yogayuttoti** araṇimathanayogena yutto hutvā taṃ paccayaṃ labhitvāva aggi samorohati nibbattati. Evaṃ paravāyāmena uppajjamānaṃ acetanaṃ taṃ tvaṃ “devo”ti vadesi. Idampi abhūtameva kathesīti.

Aggi manuppaviṭṭhoti aggi³ anupaviṭṭho. **Nāmatthamānoti** nāpi araṇihatthena narena amatthiyamāno nibbattati. **Nākammanā jāyati jātavedoti** ekassa kiriyaṃ vinā attano dhammatāya eva na jāyati. **Susseyyunti** anto agginā sosiyamānāni vanāni sukkheyyuṃ, allānevana siyuṃ. **Bhojanti** bhojento. **Dhūmasikhiṃ patāpavanti** dhūmasikhāya yuttaṃ patāpavantaṃ. **Āṅgārikāti** āṅgarakammakarā. **Loṇakarāti** loṇodakaṃ pacitvā loṇakārakā. **Sūdāti** bhattakārakā. **Sarīradāhāti** matasarīrajjhāpakā. **Puññanti** etepi sabbe puññaṃ kareyyuṃ.

Ajjhenamagginti ajjhena-aggim⁴. **Na kocīti** mantajjhāyakā brāhmaṇāpi hontu, koci naro dhūmasikhiṃ patāpavantaṃ agginā bhojento tappayitvāpi puññaṃ na karoti nāma. **Lokāpacito samānoti** tava

1. Rassāti rakāro (Sī, I)

2. Sadhanā sabhogā (Sī, Syā, I, Ka)

3. Aggin (I)

4. Ajjhena aggin (Sī), ajjhena aggin (Syā)

devo lokassa apacito pūjito samāno. **Yadevā**ti yaṃ ahikuṇapādiṃ paṭikulaṃ jegucchaṃ maccā dūrato parivajjenti. **Ta’dappasatthanti** taṃ appasatthaṃ samma dvirasaññu kathaṃ kena kāraṇena paribhuñjeyya. **Devesū**ti eke manussā sikhimpi devesu aññataraṃ devaṃ vadanti. **Milakkhū panā**ti aññāṇā pana milakkhū udakaṃ “devo”ti vadanti. **Asaññakāyanti** anindriyabaddhaṃ acittakāyañca samānaṃ etaṃ acetanaṃ pajānaṃ pacanādikammakaraṃ vessānaraṃ aggim paricaritvā pāpāni kammāni karonto loko kathaṃ sugatiṃ gamissati. Idaṃ te ativiya dukkathitaṃ.

Sabbābhibhūtā’hu’dha jīvikatthāti ime brāhmaṇā attano jīvikatthaṃ mahābrahmā sabbābhibhūti āhaṃsu, sabbo loko teneva nimmitoti vadanti, puna aggissa brahmā paricārakotipi vadanti. Sopi kira aggim juhateva. **Sabbānubhāvī ca vasī**ti so pana yadi sabbānubhāvī ca vasī ca, atha kimatthaṃ sayāṃ animmito hutvā attanāva¹ nimmitaṃ vanditā² bhaveyya. Idampi te **dukkathitameva**. **Hassanti** Ariṭṭha brāhmaṇānaṃ vacanaṃ nāma hasitabbayuttakaṃ paṇḍitānaṃ na nijjhānakkhamaṃ³. **Pakiriṃsū**ti ime brāhmaṇā evarūpaṃ musāvādaṃ attano sakkārahetu pubbe patthariṃsu. **Sandhāpitā**⁴ **jantubhi santidhammanti** te ettakena⁵ lābhasakkāre apātubhūte jantūhi saddhiṃ yojetvā pāṇavadhapaṭisaṃyuttaṃ attano laddhidhammasaṅkhātāṃ santidhammaṃ sandhāpitā⁴, yaññasuttaṃ nāma ganthayimsūti attho.

Etañca saccanti yadetaṃ tayā “ajjhenamariyā”ti-ādi vuttaṃ, etañca saccaṃ bhaveyya. **Nā’khattiyoti** evaṃ sante akhattiyo rajjaṃ nāma na labheyya, abrahmaṇopi mantapadāni na sikkheyya. **Musāvi’meti** musāva ime. **Odariyā**ti udaranissitajīvikā, udarapūraṇahetu vā. **Ta’dappapaññā**ti taṃ tesaṃ vacanaṃ appapaññā. **Attanāvā**ti paṇḍitā pana tesaṃ vacanaṃ “sadosan”ti attanāva passanti. **Tādisanti** tathārūpaṃ. **Sanṅhubhanti** sanṅhubhitvā brahmunā ṭhapitamariyādaṃ bhinditvā ṭhitaṃ sanṅhubhitaṃ vibhindaṃ lokaṃ so tava brahmā kasmā ujum na karoti. **Alakkhinti** kimkāraṇā sabbaloke dukkhaṃ vidahi. **Sukhinti** kim nu ekantasukhimeva sabbalokaṃ

1. Parehi (Ka)

2. Vandito (Syā, Ka)

3. Nijjhānaṃ na khamati (Sī, Syā, I)

4. Santhambhitā (Sī), sandambhitā (I), sandhābhitā (Syā)

5. Etake (Syā), evarūpe (Ka)

na akāsi, lokavināsako coro maññe tava brahmāti. **Māyāti** māyāya.

Adhammena kimattha'makārīti iminā māyādinā adhammena kimkāraṇā lokam anattakiriyāyaṁ saṁyojesīti¹ attho. **Ariṭṭhāti** Ariṭṭha tava bhūtapati adhammiko, yo dasavidhe kusaladhamme sati dhammameva² avidahitvā adhammam vidahi. **Kīṭāti-ādi**³ upayogatthe paccattam. Ete kīṭādayo pāṇe hantvā macco sujhatīti etepi Kambojaraṭṭhavāsīnam bahūnam anariyānam dhammā, te pana vitathā, adhammāva dhammāti vuttā. Tehipi tava brahmunāva nimmithehi bhavitabbanti.

Idāni tesam vitathabhāvaṁ dassento āha—

940. “Sace hi so sujhati yo hanāti,
Hatopi so sagga'mupeti ṭhānam.
Bhovādi bhovādina mārayeyyum,
Ye cāpi tesam abhisaddaheyyum.

941. Neva migā na pasū nopi gāvo,
Āyācanti attavadhāya keci.
Vipphandamāne idha jīvikatthā,
Yaññesu pāṇe pasumārabhanti.

942. Yūpussane⁴ pasubandhe ca bālā,
Cittehi vaṇṇehi mukham nayanti.
Ayaṁ te yūpo kāmadoho parattha,
Bhavissati sassato samparāye.

943. Sace ca yūpe maṇisaṅkhamuttam,
Dhaññaṁ dhanam rajatam jātarūpaṁ.
Sukksesu kaṭṭhesu navesu cāpi,
Sace duhe tidive sabbakāme.
Tevijjasaṅghāva puthū yajeyyum,
Abrāhmaṇam kañci na yājeyyum.

1. Anattakārī nirattakasaṁyojayīti (Syā), anattakārī saṁyojesīti (Ka)

2. Dhammatova (Ka)

3. Kīṭāti-ādīsu (Syā, Ka)

4. Yūpassa te (Sī), yūpassa ne (Syā, I)

944. Kuto ca yūpe maṇisaṅkhamuttaṃ,
 Dhaññaṃ dhanam rajataṃ jātarūpaṃ.
 Sukkhesu kaṭṭhesu navesu cāpi,
 Kuto duhe tidive sabbakāme.
945. Saṭhā ca luddā ca paluddhabālā,
 Cित्तेhi vaṇṇehi mukhaṃ nayanti.
 Ādāya aggim mama dehi vittaṃ,
 Tato sukhī hohisi sabbakāme.
946. Ta'maggihuttaṃ saraṇaṃ pavissa,
 Cित्तेhi vaṇṇehi mukhaṃ nayanti.
 Oropayitvā kesamassuṃ nakhañca,
 Vedehi vittaṃ atigāḷhayanti.
947. Kākā ulūkaṃva raho labhitvā,
 Ekaṃ samānaṃ bahukā samecca.
 Annāni bhutvā kuhakā kuhitvā,
 Muṇḍaṃ karitvā yaññapatho'ssajanti.
948. Evaṃ hi so vañcito brāhmaṇehi,
 Eko samāno bahukā samecca.
 Te yogayogena vilumpamānā,
 Diṭṭhaṃ adiṭṭhena dhanam haranti.
949. A kāsiyā rājūhivā'nusiṭṭhā,
 Ta'dassa ādāya dhanam haranti.
 Te tādisā corasamā asantā
 Vajjhā na haññanti Ariṭṭha loke.
950. Indassa bāhārasi dakkhiṇāti,
 Yaññesu chindanti palāsayaṭṭhim.
 Taṃ cepi saccaṃ Maghavā chinnabāhu,
 Kena'ssa indo asure Jināti.

951. Taṃ ceva tucchaṃ Maghavā samaṅgī,
Hantā avajjho paramo sa devo¹.
Mantā ime brāhmaṇā tuccharūpā,
Sandiṭṭhikā vañcanā esa loke.
952. Mālāgiri Himavā yo ca gijjho,
Sudassano Nisabho Kuveru².
Ete ca aññe ca nagā mahantā,
Cityā katā yaññakarehi māhu.
953. Yathāpakārāni hi iṭṭhakāni,
Cityā katā yaññakarehi māhu.
Na pabbatā honti tathāpakārā,
Aññā disā acalā tiṭṭhaselā.
954. Na iṭṭhakā honti silā cirena,
Na tattha sañjāyati ayo na lohaṃ.
Yaññañca etaṃ parivaṇṇayantā,
Cityā katā yaññakarehi māhu.
955. Ajjhāyakaṃ mantaguṇūpapannaṃ,
Tapassinaṃ 'yācayogo'ti dhāhu.
Tīre samuddassudakaṃ sajantaṃ,
Taṃ sāgarajjho'hari tenā'peyyo.
956. Parosahassampi samantavede,
Mantūpapanne nadiyo vahanti.
Na tena byāpannarasūdakā na,
Kasmā samuddo atulo apeyyo.
957. Ye keci kūpā idha jīvaloke,
Loṇūdakā kūpakhaṇehi khātā.
Na brāhmaṇajjhoharaṇena tesu,
Āpo apeyyo dvirasaññu māhu.

1. Sudevo (Syā)

2. Kākaneru (Sī, I), kākaveru (Syā)

958. Pure puratthā kā kassa bhariyā,
 Mano manussaṃ ajanesi pubbe.
 Tenāpi dhammena na koci hīno,
 Evampi vossaggavibhaṅga'māhu.
959. Caṇḍālaputtopi adhicca vede,
 Bhāseyya mante kusalo matīmā.
 Na tassa muddhāpi phaleyya sattadhā,
 Mantā ime attavadhāya katā.
960. Vācākatā giddhikatā gahītā,
 Dummocayā kabyapathānupannā.
 Bālāna cittaṃ visame niviṭṭhaṃ,
 Ta'dappapaññā abhisaddahanti.
961. Sīhassa byagghassa ca dīpino ca,
 Na vijjatī porisiyaṃ balena.
 Manussabhāvo ca gavaṃ'va pekkho,
 Jātī hi tesāṃ asamā samānā.
962. Sace ca rājā pathaviṃ vijitvā,
 Sajīvavā assavapārisajjo.
 Sayameva so sattusaṅghaṃ vijeyya,
 Tassappajā niccasukhī bhaveyya.
963. Khattiyamantā ca tayo ca vedā,
 Atthēna ete samakā bhavanti.
 Tesaṅca atthaṃ avinicchinitvā,
 Na bujjhatī oghapathaṃva channaṃ.
964. Khattiyamantā ca tayo ca vedā,
 Atthēna ete samakā bhavanti.
 Lābho alābho ayaso yaso ca,
 Sabbeva tesāṃ catunnaṅga dhammā.

965. Yathāpi ibbhā dhanadhaññahetu,
 Kammāni karonti puthū pathabyā.
 Tevijjasaṅghā ca tattheva ajja,
 Kammāni karonti puthū pathabyā.

966. Ibbhehi ye te samakā bhavanti,
 Niccussukā kāmaguṇesu yuttā.
 Kammāni karonti puthū pathabyā,
 Ta'dappapaññā dvirasaññu'rā te'ti.

Tattha **bhovādīti** brāhmaṇā. **Bhovādina mārayeyyunti** brāhmaṇameva māreyyunt. **Ye cāpīti** yepi brāhmaṇānaṃ taṃ vacanaṃ saddaheyyunt, te attano upatṭhākeyeva ca brāhmaṇe¹ ca māreyyunt. Brāhmaṇā pana brāhmaṇe ca upatṭhāke ca amāretvā nānappakāre tiracchāneyeva mārenti. Iti tesaṃ vacanaṃ micchā. **Kecīti** yaññesu no māretha, mayaṃ saggaṃ gamissāmāti āyācantā keci natthi. **Pāṇe pasumārabhantīti** migādayo pāṇe ca pasū ca vipphandamāne jīvikatthāya mārenti. **Mukhaṃ nayantīti** etesu yūpussanesu pasubandhesu imasmim te yūpe sabbam maṇisaṅkhamuttaṃ dhaññaṃ dhanam rajataṃ jātārūpaṃ sannihitaṃ, ayaṃ te yūpo parattha paraloke kāmadoho bhavissati, sassatabhāvaṃ āvahissatīti citrehi kāraṇehi mukhaṃ pasādenti, taṃ taṃ vatvā micchāgāhaṃ gāhentīti attho.

Sace cāti sace ca yūpe vā sesakatṭhesu vā etaṃ maṇi-ādikaṃ bhaveyya, tidive vā sabbakāmaduho assa, tevijjasaṅghāva puthū hutvā yaññaṃ yajeyyunt bahudhanatāya ceva saggakāmatāya ca, aññaṃ abrahmaṇaṃ na yajeyyunt. Yasmā pana attano dhanam paccāsīsantā aññaṃpi yajāpentī, tasmā abhūtavādinoti veditabbā. **Kuto cāti** etasmim ca yūpe vā sesakatṭhesu vā kuto etaṃ maṇi-ādikaṃ avijjamānameva, kuto tidive sabbakāme duhissati. Sabbathāpi abhūtameva tesaṃ vacanaṃ.

1. Brāhmaṇā (Sī, Syā)

Saṭṭhā ca luddā ca paluddhabālāti Ariṭṭha ime brāhmaṇā nāma kerāṭikā ceva nikkaruṇā ca, te bālā lokam palobhetvā upalobhetvā¹ citrehi kāraṇehi mukham pasādenti. **Sabbakāmeti** aggin ādāya tvaṇca jūha, amhākaṇca vittaṁ dehi, tato sabbakāme labhitvā sukhī hohisi.

Ta'maggihuttaṁ saraṇaṁ pavissāti taṁ rājānaṁ vā rājamahāmattaṁ vā ādāya aggijuhanaṭṭhānaṁ gehaṁ pavisitvā. **Oropayitvā** citrāni kāraṇāni vadantā kesamassuṁ nakhe ca oropayitvā. **Atigāḷhayantī**ti vuttatāya tayo vede nissāya “idaṁ dātabbaṁ, idaṁ kattabbaṁ”ti vadantā vedehi tassa santakaṁ vittaṁ atigāḷhayanti vināsenti viddhamṣenti.

Annāni bhutvā kuhakā kuhitvāti te kuhakā nānappakāraṁ kuhakakammaṁ katvā **samecca** samāgantvā yaññaṁ vaṇṇetvā vaṇcetvā tassa santakaṁ nānaggarasabhojanaṁ bhuñjitvā atha naṁ muṇḍakaṁ katvā yaññapathe ossajanti, taṁ gahetvā bahiyaññāvāṭaṁ gacchantīti attho.

Yogayogenāti te brāhmaṇā taṁ ekaṁ bahukā samecca tena tena yogena tāya tāya yuttiyā vilumpamānā diṭṭhaṁ paccakkhaṁ tassa dhanam adiṭṭhena devalokena adiṭṭhaṁ devalokaṁ vaṇṇetvā āharaṇaṭṭhānaṁ² katvā haranti. **Akāsiyā rājūhivā'nusiṭṭhā**ti “idaṁcidaṁca balim gaṇhathā”ti rājūhi anusiṭṭhā akāsiyasaṅkhātā rājapurisā viya. **Ta'dassā**ti taṁ assa dhanam ādāya haranti. **Corasamā**ti abhūtabaliggāhakā sandhicchedakacorasadisā asappurisā. **Vajjhā**ti vadhārahā evarūpā pāpadhammā idāni loke na haññanti.

Bāhārasīti bāhā asi. Idaṁ vuttaṁ hoti—idampi Ariṭṭha brāhmaṇānaṁ musāvādaṁ passa. Te kira yaññesu mahatiṁ palāsayaṭṭhim “indassa bāhā asi dakkhiṇā”ti vatvā chindanti. Tañce etesaṁ vacanaṁ saccaṁ, atha chinnaḃāhu samāno kenassa bāhubalena indo asure jinātīti. **Samaṅgī**ti bāhusamaṅgī acchinnabāhu arogoyeva. **Hantā**ti asuraṇaṁ hantā. **Paramoti** uttamo puññiddhiyā samannāgato aññesaṁ avajjho. **Brāhmaṇā**ti brāhmaṇānaṁ. **Tuccharūpā**ti tucchasabhāvā

1. Upalāpetvā (Sī, Syā, I)

2. Amaraṭṭhānaṁ (Sī, Syā, I)

nipphalā. **Vañcanā**ti ye ca te brāhmaṇānaṃ mantā nāma, eṣā loke sandiṭṭhikā vañcanā.

Yathāpakārānīti yādisāni iṭṭhakāni gahetvā yaññakarehi cityā katāti vadanti. **Titṭhaselā**ti pabbatā hi acalā tiṭṭhā na upacitā ekagghanā silāmayā ca. Iṭṭhakāni calāni na ekagghanāni na silāmayāni. **Parivaṇṇayantā**ti etaṃ yaññānaṃ vaṇṇentā brāhmaṇā.

Samantavedeti paripuṇṇavede brāhmaṇe. **Vahantī**ti sotesupi āvaṭṭesupi patite vahanti, nimujjāpetvā jīvitakkhayaṃ pāpentī. **Na tena byāpannarasūdakā** nāti ettha eko **na**-kāro pucchanaṭṭho hoti. Nanu tena byāpannarasūdakā nadiyoti taṃ pucchanto evamāha. **Kasmā**ti kena kāraṇena tāva mahāsamuddova apeyyo kato, kiṃ mahābrahmā Yamunādīsu nadīsu udakaṃ apeyyaṃ kātuṃ na sakkoti, samuddeyeva sakkotīti. **Dvirasaññū māhū**ti dvirasaññū ahu, jātoti attho.

Pure puratthāti ito pure pubbe puratthā¹ paṭhamakappikakāle. **Kā kassa bhariyā**ti kā kassa bhariyā nāma. Tadā hi itthilīṅgameva natthi, pacchā methunadhammavasena mātāpitaro nāma jātā. **Mano manussanti** tadā hi manoyeva manussaṃ janesi, manomayāva sattā nibbattiṃsūti attho. **Tenāpi dhammenā**ti tenāpi kāraṇena tena sabhāvena na koci jātiyā hīno. Na hi tadā khattiyādibhedo atthi, tasmā yaṃ brāhmaṇā vadanti “brāhmaṇāva jātiyā seṭṭhā, itare hīnā”ti, taṃ micchā. **Evampī**ti evaṃ vattamāne loke porāṇakavattaṃ jahitvā pacchā attanā sammannitvā² katānaṃ vasena khattiyādayo cattāro koṭṭhāsā jātā, evampi **vossaggavibhaṅga’ māhu**, attanā katehi kammavossaggehi tesāṃ sattānaṃ ekacce khattiyā jātā, ekacce brāhmaṇādayoti imaṃ vibhāgaṃ kathenti, tasmā “brāhmaṇāva seṭṭhā”ti vacanaṃ micchā.

Sattadhāti yadi mahābrahmunā brāhmaṇānaññeva tayo vedā dinnā, na aññesaṃ, caṇḍālassa mante bhāsantassa muddhā sattadhā phaleyya,

1. Sabbapuratthā (Sī, Syā, I)

2. Pakkhanditvā (I, Ka), paricchinditvā (Syā)

na ca phalati, tasmā imehi brāhmaṇehi attavadhāya mantā katā, attanoyeva nesaṃ musāvāditam pakāsentā guṇavadham¹ karonti. **Vācākatā**ti ete mantā nāma musāvādena cintetvā katā. **Giddhikatā gahītā**ti lābhagiddhikatāya brāhmaṇehi gahitā. **Dummocayā**ti macchena gilitabaliso viya dummocayā. **Kabyapathānupannā**ti kabyakārakabrāhmaṇānam vacanapatham anupannā anugatā. Te hi² yathā icchanti, tathā musā vatvā bandhanti³. **Bālananti** tesam hi bālānam cittam visame nivittam, tam aññe appapaññāva abhisaddahanti.

Porisiyambalenāti porisiyasaṅkhātena balena. Idam vuttam hoti—yam etesam sīhādīnam purisathāmasaṅkhātam porisiyabalam, tena balena samannāgato brāhmaṇo nāma natthi, sabbe imehi tiracchānehipi hīnāyevāti. **Manussabhāvo ca gavam’va pekkhoti** apica yo etesam manussabhāvo, so gunnam viya pekkhitabbo, kim kāraṇā? Jāti hi tesam asamā samānā. Tesañhi brāhmaṇānam duppaññatāya gohi saddhim samānajātiyeva asamā. Aññameva⁴ hi gunnam saṅghānam, aññam tesanti. Etena brāhmaṇe tiracchānesu sīhādīhi samepi akatvā gorūpasameva karoti.

Sace ca rājāti Ariṭṭha yadi mahābrahmunā dinnabhāvena khattiyova pathaviṃ vijitvā. **Sajīvavāti** saha jīvīhi amaccehi samannāgato. **Assavapārisajjoti** attano ovādakaraparisāvacarova siyā, athassa parisāya yujjhitvā rajjam kātabbam⁵ nāma na bhaveyya. Sayameva so ekakova sattusaṅgham vijeyya, evam sati yuddhe dukkhābhāvena tassa pajā nīccasukhī bhaveyya, etaṇca natthi. Tasmā tesam vacanam micchā.

Khattiyamantāti rājasatthaṇca tayo ca vedā attano āṇāya ruciya “idameva kattabban”ti pavattattā atthēna ete samakā bhavanti. **Avinicchinitvāti** tesam khattiyamantānam khattiyopi vedānam brāhmaṇopi attham avinicchinitvā āṇāvaseneva uggaṇhanto tam attham udakoghena channamaggaṃ viya na bujjhati.

1. Guṇabhedam (Ka)

2. Tehi (Sī, Syā, I)

3. Baddhā (Sī, Syā, I)

4. Tehi saddhim samānam jātiyeva. Asamānam aññameva. Asamānam aññameva (Ka)

5. Dātabbam (Sī, Syā, I)

Atthena eteti vañcanatthena¹ ete samakā bhavanti. Kimkāraṇā? Brāhmaṇāva seṭṭhā, aññe vaṇṇā hīnāti vadanti. Ye ca te lābhādayo lokadhammā, sabbeva tesam catunnampi vaṇṇānam dhammā. Ekasattopi etehi muttako nāma natthi. Iti brāhmaṇā lokadhammehi aparimuttāva samānā “seṭṭhā mayan”ti musā kathenti.

Ibbhāti gahapatikā. **Tevijjasaṅghā cāti** brāhmaṇāpi tatheva puthūni kasigorakkhādīni kammāni karonti. **Niccussukāti** niccam ussukkajātā chandajātā. **Ta’dappapaññā dvirasaññu’rā teti** tasmā bhātika dvirasaññu nippaññā brāhmaṇā, ārā te dhammato. Porāṇakā hi brāhmaṇadhammā etarahi sunakhesu sandissantīti.

Evam mahāsatto tassa vādam bhinditvā attano vādam patiṭṭhāpesi. Tassa dhammakatham sutvā sabbā nāgaparisā somanassajātā ahesum. ()² mahāsatto Nesādabrahmaṇam Nāgabhavanā nīharāpesi, paribhāsamattampissa nākāsi. Sāgarabrahmadattopi ṭhapitadivasam anatikkamitvā caturaṅginīyā senāya saha pitu vasanaṭṭhānam agamāsi. Mahāsattopi “mātulañca ayyakañca passissāmī”ti bherim carāpetvā mahantena sirisobhaggena Yamunāto uttaritvā tameva assamapadam ārabbhapāyāsi. Avasesā bhātaro cassa mātāpitaro ca pacchato pāyimsu. Tasmim khaṇe Sāgarabrahmadatto mahāsattam mahatiyā parisāya āgacchantam asaṅjanitvā pitaram pucchanto āha—

967. “Kassa bherī mudiṅgā ca, saṅkhā paṇavadindimā.
Purato paṭipannāni, hāsayantā rathesabham.

968. Kassa kañcanapaṭṭena, puthunā vijjuvaṇṇinā.
Yuvā kalāpasannaddho, ko eti siriyā jalam.

969. Ukkāmukhapahaṭṭhamva, khadiraṅgārasannibham.
Mukhañca rucirā bhāti, ko eti siriyā jalam.

970. Kassa jambonadam chattam, sasalākam manoramam.
Āciccaramsāvaraṇam, ko eti siriyā jalam.

1. Vacanatthena (Sī, Syā, I)

2. (Yaññabhedakaṇḍam niṭṭhitam) (Sī)

971. Kassa aṅgaṃ pariggayha, vālabījani'muttamaṃ.
Ubhato varapuññaṃ, muddhani uparūpari.
972. Kassa pekhuṇahatthāni, citrāni ca mudūni ca.
Kañcanamaṇidaṇḍāni, caranti dubhato mukhaṃ.
973. Khadiraṅgāraṇṇabhā, ukkā mukhapahaṃsitā.
Kasse'te kuṇḍalā vaggū, sobhanti dubhato mukhaṃ.
974. Kassa vātena chupitā, niddhantā mudukālākā.
Sobhayanti nalāṭantaṃ, nabhā vijjurivu'ggatā.
975. Kassa etāni akkhīni, āyatāni puthūni ca.
Ko sobhati visālakkho, kasse'taṃ uṇṇajaṃ mukhaṃ.
976. Kasse'te lapanajātā, suddhā saṅkhavarūpamā.
Bhāsamānassa sobhanti, dantā kuppiḥādisā.
977. Kassa lākhārasasamā, hatthapādā sukhedhitā.
Ko so bimboṭṭhasampanno, divā sūriyova bhāsati.
978. Himaccaye Himavati, mahāsālova pupphito.
Ko so odātapāvāro, jayaṃ indova sobhati.
979. Suvaṇṇapīlakākiṇṇaṃ, maṇidaṇḍavicittakaṃ.
Ko so parisa'mogayha, īsaṃ khaggaṃ pamuñcati.
980. Suvaṇṇavikatā cittā, sukatā cittasibbanā.
Ko so omuñcate pādā, namo katvā Mahesino'ti.

Tattha **paṭipannānī**ti kassetāni tūriyāni purato paṭipannāni. **Hāsayantā**ti etaṃ rājānaṃ hāsayantā. **Kassa kañcanapaṭṭenā**ti kassa nalāṭante baddhena uṇḥisapaṭṭena vijjuyā meghamukhaṃ viya mukhaṃ¹ pajjotatīti pucchati. **Yuvā kalāpasannaddhoti** taruṇo sannaddhakalāpo. **Ukkāmukhapahatṭhaṃvā**ti kammāruddhane² pahatṭhasuvaṇṇaṃ viya. **Khadiraṅgārasannibhanti** ādittakhadiraṅgārasannibhaṃ. **Jambonadanti** rattasuvaṇṇamayam. **Aṅgaṃ**³ **pariggayhā**ti cāmari-

1. Vaṇṇamukhaṃ (Syā), varamukhaṃ (I, Ka)

2. Kammāraṭṭhāne (Ka)

3. Aṅkaṃ (Sī, I)

gāhakena aṅgena¹ pariggahitā hutvā. **Vālabījani'**muttamanti uttamaṃ vālabījaniṃ. **Pekhuṇahatthānīti** morapiñcha hatthakāni. **Citrānīti** sattaratanacitrāni. **Kañcanamaṇidaṇḍānīti** tapanīyasuvaṇṇena ca maṇiḥi ca khacitadaṇḍāni. **Dubhato mukhanti** mukhassa ubhayapassesu caranti.

Vātena chupitāti vātapahaṭṭā. **Niddhantāti** siniddha-antā². **Nalāṭantanti** kassete evarūpā kesā nalāṭantaṃ upasobhenti. **Nabhā vijjurivu'ggatāti** nabhato uggatā vijju viya. **Uṇṇajanti** kañcanādāso viya paripuṇṇam³. **Lapanajātāti** mukhajātā⁴. **Kuppilasādisāti** mandālakamakulasadisā. **Sukhedhitāti** sukhaparihaṭṭā. **Jayaṃ indovāti** jayaṃ patto indo viya. **Suvaṇṇapīlakākiṇṇanti** suvaṇṇapīlakāhi ākiṇṇam. **Maṇidaṇḍavicittakanti** maṇiḥi tharumhi vicittakam. **Suvaṇṇavikatāti** suvaṇṇakhacitā. **Cittāti** sattaratanavicittā. **Sukatāti** suṭṭhu niṭṭhitā. **Cittasibbanāti** citrasibbiniyo. **Ko so omuñcate pādāti** ko esa pādato evarūpā pādukā omuñcatīti.

Evam puttana Sāgarabrahmadattena puṭṭho iddhimā abhiññālābhī tāpaso “tāta ete Dhataratṭharañño puttā tava bhāgineyyanāgā”ti ācikkhanto gāthamāha—

981. “Dhataratṭhā hi te nāgā, iddhimanto yasassino.

Samuddajāya uppannā, nāgā ete mahiddhikā”ti.

Evam tesam kathentānaññeva nāgaparisā patvā tāpasassa pāde vanditvā ekamantaṃ nisīdimasu. Samuddajāpi pitaraṃ vanditvā roditvā nāgaparisāya saddhiṃ Nāgabhavanameva gatā. Sāgarabrahmadattopi tattheva katipāhaṃ vasitvā Bārāṇasimeva gato. Samuddajā Nāgabhavaneyeva kālamakāsi. Bodhisatto yāvajīvaṃ sīlaṃ rakkhitvā uposathakammaṃ katvā āyupariyosāne saddhiṃ parisāya saggapuram pūresi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “evaṃ upāsakā porāṇakapaṇḍitā anuppannepi Buddhe evarūpaṃ nāma sampattiṃ pahāya uposathakammaṃ

1. Aṅkena (Sī, I)

3. Parisuddham (Syā)

2. Siniddhaggāti siniddha-aggā (Syā)

4. Lapanajāti mukhajā (Sī, I)

karimsuyevā”ti vatvā jātakam samodhānesi, desanāpariyosāne upāsakā
 sotāpattiphale patiṭṭhahimsu. Tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṃ,
 Nesādabrāhmaṇo Devadatto, Somadatto Ānando, Ajamukhī Uppalavaṇṇā,
 Sudassano Sāriputto, Subhogo Moggallāno, Kāṇāriṭṭho Sunakkhatto,
 Bhūridatto pana ahameva Sammāsambuddho ahosinti.

Bhūridattajātakavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Candakumārajātakavaṇṇanā (544)

Rājāsi luddakammoti idaṃ Satthā Gijjhakūṭe viharanto Devadattaṃ ārabha kathesi. Tassa vatthu Saṃghabhedakakkhandhake āgatameva. Taṃ tassa pabbajitakālato paṭṭhāya yāva Bimbisārarañño maraṇā tatthāgatanayeneva veditabbaṃ. Taṃ pana mārāpetvā Devadatto Ajātasattum upasaṅkamitvā “mahārāja tava manoratho matthakaṃ patto, mama manoratho tāva na pāpuṇāti”ti āha. Ko pana te bhante manorathoti. Nanu Dasabalaṃ māretvā Buddho bhavissāmīti. Amhehettha kiṃ kātabbanti. Mahārāja dhanuggahe sannipātāpetum vaṭṭatīti. “Sādhu bhante”ti rājā akkhaṇavedhīnaṃ dhanuggahānaṃ pañcasatāni sannipātāpetvā tato ekatiṃsa jane uccinitvā therassa santikaṃ pāhesi. So tesāṃ jeṭṭhakaṃ āmantetvā “āvuso samaṇo Gotamo Gijjhakūṭe viharati, asukasmīṃ nāma divāṭṭhāne caṅkamati. Tvaṃ tattha gantvā taṃ visapītena sallena vijjhivā jīvitakkhayaṃ pāpetvā asukena nāma maggena ehi”ti vatvā pesetvā tasmīṃ magge dve dhanuggahe ṭhapesi “tumahākaṃ ṭhitamaggena eko puriso āgamissati, taṃ tumhe jīvitā voropetvā asukena nāma maggena ethā”ti tasmīṃ magge cattāro purise ṭhapesi “tumahākaṃ ṭhitamaggena dve purisā āgamissanti, tumhe te jīvitā voropetvā asukena nāma maggena ethā”ti, tasmīṃ magge aṭṭha jane ṭhapesi “tumahākaṃ ṭhitamaggena cattāro purisā āgamissanti, tumhe te jīvitā voropetvā asukena nāma maggena ethā”ti, tasmīṃ magge soḷasa purise ṭhapesi “tumahākaṃ ṭhitamaggena aṭṭha purisā āgamissanti, tumhe te jīvitā voropetvā asukena nāma maggena ethā”ti.

Kasmā panesa evamakāsīti? Attano kammaṃsa paṭicchādanatthaṃ. Atha so jeṭṭhakadhanuggaho vāmato khaggaṃ laggetvā piṭṭhiyā tuṇīraṃ¹ bandhitvā meṇḍasiṅgamahādhanuṃ gahetvā Tathāgatassa santikaṃ gantvā “vijjhissāmi na”ti saññāya dhanuṃ āropetvā saraṃ

1. Tuṇḍisaraṃ (Syā, Ka)

sannayhitvā ākaḍḍhitvā vissajjetum nāsakkhi. So saram oropetumpi asakkonto phāsukā bhijjantiyo¹ viya mukhato kheḷena paggharantena kilantarūpo ahosi, sakalasarīram thaddham jātām, yantena pīḷitākārappattām viya ahosi. So maraṇabhayatajjito aṭṭhāsi. Atha nam Satthā disvā madhurassaram nicchāretvā etadavoca “mā bhāyi bho purisa, ito ehi”ti. So tasmim khaṇe āvudhāni chaḍḍetvā Bhagavato pādesu sirasā nipatitvā “accayo maṃ bhante accagamā yathābālām yathāmūlham yathā-akusalam, svāham tumhākaṃ guṇe ajānanto andhabālassa Devadattassa vacanena tumhe jīvītā voropetum āgatomhi, khamatha me bhante”ti khamāpetvā ekamante nisīdi. Atha nam Satthā dhammam desento saccāni pakāsetvā sotāpattiphale paṭiṭṭhāpetvā “āvuso Devadattena ācikkhitamaggaṃ appaṭipajjitvā aññena maggena yāhi”ti uyyojesi, uyyojetvā ca pana caṅkamā oruyha aññatarasmiṃ rukkhamūle nisīdi.

Atha tasmim dhanuggahe anāgacchante itare dve janā “kiṃ nu kho so cirāyatī”ti paṭimaggena gacchantā Dasabalam disvā upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ nisīdimsu. Satthā tesampi dhammam desetvā saccāni pakāsetvā sotāpattiphale paṭiṭṭhāpetvā “āvuso Devadattena kathitamaggaṃ appaṭipajjitvā iminā maggena gacchathā”ti uyyojesi. Iminā upāyena itaresupi āgantvā nisinnesu² sotāpattiphale paṭiṭṭhāpetvā aññena maggena uyyojesi. Atha so paṭhamamāgato jeṭṭhakadhanuggaho Devadattam upasaṅkamitvā “bhante Devadatta aham Sammāsambuddham jīvītā voropetum nāsakkhiṃ, mahiddhiko so Bhagavā mahānubhāvo”ti ārocesi. Te sabbepi “Sammāsambuddham nissāya amhehi jīvitam laddham”ti Satthu santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇimsu. Ayaṃ pavatti bhikkhusaṃghe pākaṭā ahosi. Bhikkhū dhammasabhāyaṃ katham samuṭṭhāpesuṃ “āvuso Devadatto kira ekasmiṃ Tathāgate veracittena bahū jane jīvītā voropetum vāyāmakāsi, te sabbepi Satthāram nissāya jīvitam labhiṃsū”ti. Satthā āgantvā

1. Phāsukāhi bhijjamānāhi (Syā)

2. Itarepi āgantvā nisinne (Sī, Syā, I)

“kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “na bhikkhave idāneva, pubbepi Devadatto maṃ ekakaṃ nissāya mayi veracittena bahū jane jīvītā voropetum vāyāmaṃ akāsiyevā”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte ayam Bārāṇasī Pupphavatī nāma ahosi. Tattha Vasavattirañño putto Ekarājā nāma rajjaṃ kāresi, tassa putto Candakumāro nāma oparajjaṃ kāresi. Khaṇḍahālo nāma brāhmaṇo purohito ahosi. So rañño atthañca dhammañca anusāsi. Taṃ kira rājā “paṇḍito”ti vinicchaye nisīdāpesi. So lañjavittako hutvā lañjaṃ gahetvā asāmike sāmike karoti, sāmike ca asāmike. Athekadivasam eko aḍḍaparājito puriso vinicchayaṭṭhānā¹ upakkosanto nikkhamitvā rājupaṭṭhānaṃ āgacchantaṃ Candakumāraṃ disvā dhāvitvā tassa pādesu nipatitvā rodi. So “kiṃ bho purisa rodasi”ti āha. Sāmi Khaṇḍahālo vinicchaye vilopaṃ khādāti, ahaṃ tena lañjaṃ gahetvā parājayaṃ pāpitoti. Candakumāro “mā bhāyi”ti taṃ assāsetvā vinicchayaṃ netvā sāmikameva sāmikaṃ, asāmikameva asāmikaṃ akāsi. Mahājano mahāsaddena sādhu-kāramadāsi. Rājā taṃ sutvā “kiṃ saddo eso”ti pucchi. Candakumārena kira aḍḍo suvinicchito, tattheso sādhu-kārasaddoti. Taṃ sutvā rājā tussi. Kumāro āgantvā taṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Atha naṃ rājā “tāta eko kira te aḍḍo vinicchito”ti āha. Āma devāti. “Tena hi tāta ito paṭṭhāya tvameva vinicchayaṃ paṭṭhapehi”ti vinicchayaṃ kumārassa adāsi.

Tato paṭṭhāya Khaṇḍahālassa āyo pacchijji. So tato paṭṭhāya kumāre āghātaṃ bandhitvā okāsaṃ gavesanto antarāpekkho vicari. So pana rājā mandapañño². So ekadivasam rattibhāge supitvā paccūsasamaye supinante alaṅkatadvārakoṭṭhakaṃ sattaratanamayapākāraṃ saṭṭhiyojanikasuvaṇṇamayavāluka mahāvīthiṃ yojanasahassubbedhavejayantapāsādapaṭimaṇḍitaṃ Nandanavanādivanarāmaṇeyyakanaṇḍāpoka-kharaṇi-ādi-pokkharanirāmaṇeyyakasamannāgataṃ ākiṇṇadevagaṇaṃ Tāvatisabhanāmaṃ

1. Vinicchayaṭṭhānaṃ (Sī), vinicchayaṭṭhāne (Syā)

2. Mudhappasanno (Sī, I)

disvā pabujjhivā tattha gantukāmo cintesi “sve
 ācariyakhaṇḍahālassāgamanavelāya devalokagāmimaggaṃ pucchitvā tena
 desitamaggena devalokaṃ gamissāmi”ti. Khaṇḍahālopi pātova nhatvā
 bhuñjitvā rājupatṭhānaṃ āgantvā rājanivesanaṃ pavisitvā rañño
 sukhasēyyaṃ pucchi. Athassa rājā āsanaṃ dāpetvā pañhaṃ pucchi.
 Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

982. “Rājāsi luddakammo, Ekarājā Pupphavatīyā.

So pucchi brahmabandhuṃ, Khaṇḍahālaṃ purohitaṃ mūḷhaṃ¹.

983. Saggāna maggamācikkha, tvaṃsi brāhmaṇa dhammavinayakusalo.

Yathā ito vajanti sugatiṃ, narā puññāni katvānā”ti.

Tattha **rājāsīti** rājā āsi. **Luddakammoti** kakkhaḷapharusakammo.

Saggāna magganti saggānaṃ gamanamaggaṃ². **Dhammavinayakusaloti**
 sucaritadhamme ca ācāravīnaye ca kusalo. **Yathāti** yathā narā puññāni katvā
 ito sugatiṃ gacchanti, taṃ me sugatimaggaṃ ācikkhāhīti pucchi.

Imaṃ pana pañhaṃ Sabbaññubuddhaṃ vā tassa sāvake vā tesāṃ
 alābhena bodhisattaṃ vā pucchitum vaṭṭati. Rājā pana yathā nāma sattāhaṃ
 maggamūḷho puriso aññaṃ māsamattaṃ maggamūḷhaṃ maggaṃ
 puccheyya, evaṃ Khaṇḍahālaṃ pucchi. So cintesi “ayaṃ me paccāmittassa
 piṭṭhidassanakālo, idāni Candakumāraṃ jīvitakkhayaṃ pāpetvā mama
 manorathaṃ pūressāmi”ti. Atha rājānaṃ āmantetvā tatiyaṃ gāthamāha—

984. “Abhidānaṃ daditvāna, avajjhe deva ghātetvā.

Evaṃ vajanti sugatiṃ, narā puññāni katvānā”ti.

Tassattho—mahārāja saggaṃ gacchantā nāma atidānaṃ dadanti, avajjhe
 ghātenti. Sacepi saggaṃ gantukāmosi, tvampi tatheva karohīti.

Atha naṃ rājā pañhassa atthaṃ pucchi—

985. “Kiṃ pana taṃ atidānaṃ, ke ca avajjhā imasmi lokasmiṃ.

Etañca kho no akkhāhi, yajissāmi dadāmi dānāni”ti.

1. Yaṃ so pucchi brahmabandhuṃ, Khaṇḍahālaṃ purohitaṃ (Syā)

2. Saggamagganti saggānaṃ maggaṃ (Sī, I)

Sopissa byākāsi—

986. “Puttehi deva yajitabbaṃ, mahesīhi negamehi ca.
Usabhehi ājāniyehi catūhi,
Sabbacatukkena deva yajitabbaṃ”ti.

Rañño pañhaṃ byākaronto ca devalokamaggaṃ puṭṭho nirayamaggaṃ byākāsi.

Tattha **puttehi**ti attanā jātehi piyaputtehi ceva piyadhītāhi ca. **Mahesīhi**ti piyabhariyāhi. **Negamehi**ti seṭṭhihi. **Usabhehi**ti sabbaseteḥi usabharājūhi. **Ājāniyehi**ti maṅgala-assehi. **Catūhi**ti eteḥi sabbeheva aññeḥi ca hatthi-ādīhi catūhi catūhiṭi evaṃ sabbacatukkena deva yajitabbaṃ. Etesaṃ hi khaggena sīsaṃ chinditvā suvaṇṇapāṭiyā galalohitaṃ gahetvā āvāṭe pakkhipitvā yaññassa yajanakarājāno sarīrena saha devalokaṃ gacchanti. Mahārāja samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikavanibbakayācakānaṃ ghāsacchādanādisampadānaṃ dānameva pavattati, ime pana puttadhītādayo māretvā tesāṃ galalohitena yaññassa yajanaṃ atidānaṃ nāmāti rājānaṃ saññāpesi.

Iti so “sace Candakumāraṃ ekaññeva gaṇhissāmi, veracittena karaṇaṃ maññissanti”ti taṃ mahājanassa antare pakkhipi. Idaṃ pana tesāṃ kathentānaṃ kathaṃ sutvā sabbe antepurajānā bhītatasitā saṃviggamānahadayā ekappahāreneva mahāravaṃ ravimsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

987. “Taṃ sutvā antepure, kumārā mahesiyo ca haññantu.
Eko ahosi nigghoso, bhisma accuggato saddo”ti.

Tattha **tanti** “kumārā ca mahesiyo ca haññantū”ti taṃ saddaṃ sutvā. **Eko**ti sakalarājanivesane ekova nigghoso ahosi. **Bhismāti**¹ bhayānako. **Accuggatoti** ati-uggato ahosi, sakalarājakulaṃ yugantavātappahaṭaṃ viya sālavanaṃ ahosi.

Brāhmaṇo rājānaṃ āha “kiṃ pana mahārāja yaññaṃ yajituṃ sakkosi, na sakkosi”ti. Kiṃ kathesi ācariya, yaññaṃ yajitvā

1. Bhesmāti (Sī, Syā, I)

devalokaṃ gamissāmīti. “Mahārāja bhīrukā dubbalajjhāsaya yaññaṃ yajituṃ samatthā nāma na honti, tumhe idha sabbe sannipāsetha, ahaṃ yaññāvāṇe kammaṃ karissāmī”ti attano pahonakaṃ balakāyaṃ gahetvā nagarā nikkhamma yaññāvāṇaṃ samatalaṃ kāretvā vatiyā parikkhipi. Kasmā? Dhammiko hi samaṇo vā brāhmaṇo vā āgantvā nivāreyyāti yaññāvāṇe vatiyā parikkhepanaṃ nāma cārittanti katvā porāṇakabrāhmaṇehi ṭhapitaṃ. Rājāpi purise pakkosāpetvā “tātā ahaṃ attano puttadhītaro ca bhariyāyo ca māretvā yaññaṃ yajitvā devalokaṃ gamissāmi, gacchatha nesaṃ ācikkhitvā sabbe idhānethā”ti puttānaṃ tāva ānayanatthāya āha—

988. “Gacchatha vadetha kumāre, candaṃ sūriyañca Bhaddasenañca. Sūrañca Vāmagottañca, pacurā kira hotha yaññatthāyā”ti.

Tattha **gacchatha vadetha kumāreti** Candakumāro ca Sūriyakumāro cāti dve Gotamideviyā aggamaheṣiyā puttā, Bhaddaseno ca Sūro ca Vāmagotto ca tesaṃ vemātikabhātaro. **Pacurā¹ kira hothāti** ekasmiṃ ṭhāne rāsī hothāti ācikkhathāti attho.

Te paṭhamāṃ Candakumārassa santikaṃ gantvā āhaṃsu “kumāra tumhe kira māretvā tumhākaṃ pitā devalokaṃ gantukāmo, tumhākaṃ gaṇhanatthāya amhe pesesī”ti. Kassa vacanena maṃ gaṇhāpesīti. Khaṇḍahālassa devāti. Kiṃ so maññeva gaṇhāpeti, udāhu aññepīti. Rājaputta aññepi gaṇhāpeti, sabbacatukkaṃ kira yaññaṃ yajitukāmoti. So cintesi “tassa aññehi saddhiṃ veraṃ natthi, ‘vinicchaye vilopaṃ kātuṃ na labhāmī’ti pana mayi ekasmiṃ veracittena bahū mārāpeti, pītaṃ daṭṭhum labhantassa sabbesaṃ tesaṃ mocāpanaṃ nāma mama bhāro”ti. Atha ne rājapurise āha “tena hi me pitu vacanaṃ karoṭhā”ti. Te taṃ netvā rājaṅgaṇe ekamante ṭhapetvā itarepi tayo āmantetvā tasseva santike katvā rañño ārocayīmsu “ānītā te deva puttā”ti. So tesaṃ vacanaṃ sutvā “tātā idāni me dhītaro

1. Pasurā (Sī, I), pasu (Syā)

ānetvā tesaññeva bhātikānaṃ santike karoṭhā”ti catasso dhītaro āharāpetuṃ itaraṃ gāthamāha—

989. “Kumāriyopi vadetha, Upasenam¹ Kokilañca Muditañca.
Nandañcāpi kumāriṃ, pacurā kira hotha yaññatthāyā”ti.

Te “evaṃ karissāmā”ti tāsāṃ santikaṃ gantvā tā rodamānā paridevamānā ānetvā bhātikānaññeva santike karimṣu. Tato rājā attano bhariyānaṃ gahaṇatthāya itaraṃ gāthamāha—

990. “Vijayampi mayhaṃ mahesiṃ, erāvatim kesinimsunandañca.
Lakkhaṇavarūpapannā, pacurā kira hotha yaññatthāyā”ti.

Tattha **lakkhaṇavarūpapannā**ti uttamehi catusatṭhiyā² itthilakkhaṇehi upapannā etāpi vadethāti attho.

Te tāpi paridevamānā ānetvā kumārānaṃ santike karimṣu. Atha rājā cattāro seṭṭhino gahaṇatthāya āṇāpento itaraṃ gāthamāha—

991. “Gahapatayo ca vadetha, puṇṇamukhaṃ bhaddiyaṃ siṅgālañca.
Vaḍḍhañcāpi gahapatiṃ pacurā kira hotha yaññatthāyā”ti.

Rājapurisā gantvā tepi ānayimṣu. Rañño puttadāre gayhamāne sakalanagaraṃ na kiñci avoca. Seṭṭhikulāni pana mahāsambandhāni, tasmā tesaṃ gahitakāle sakalanagaraṃ saṅkhubhitvā “rañño seṭṭhino māretvā yaññaṃ yajituṃ na dassāmā”ti seṭṭhino parivāretvāva tesaṃ nātivaggena saddhiṃ rājakulaṃ agami. Atha te seṭṭhino nātigaṇaparivutā rājānaṃ vanditvā attano jīvitaṃ yāciṃsu. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

992. “Te tattha gahapatayo,
Avocisum samāgatā puttadāraparikiṇṇā.
Sabbeva sikhino deva karoḥi,
Atha vā no dāse sāvehi”ti.

1. Upasenim (Sī, I)

2. Cāturitthiyā (Ka)

Tattha **sabbeva sikhinoti** sabbe amhe matthake cūlaṃ bandhitvā attano ceṭake karohi, mayaṃ te ceṭakakiccaṃ karissāma. **Atha vā no dāse sāvehīti** atha vā no asaddahanto sabbaseniyo sannipātetvā rāsimaṃjhe amhe dāse sāvehi, mayaṃ te dāsattaṃ paṭissuṇissāmāti.

Te evaṃ yācantāpi jīvitaṃ laddhuṃ nāsakkhimsu. Rājapurisā sesepaṭikkamāpetvā te gahetvā kumārānaññeva santike nisīdāpesuṃ. Tato pana rājā hatthi-ādīnaṃ gahaṇatthāya āṇāpento āha—

993. “Abhayaṅkarampi me hatthim,
Nāḷāgiriṃ accuggataṃ¹ Varuṇadantaṃ.
Ānetha kho ne khippaṃ, yaññatthāya bhavissanti.

994. Assaratanampi kesim, surāmukhaṃ Puṇṇakaṃ vinatakañca.
Ānetha kho na khippaṃ, yaññatthāya bhavissanti.

995. Usabhampi yūthapatiṃ anojaṃ,
Nisabhaṃ gavampatiṃ tepi mayhaṃ ānetha.
Samūha karontu sabbaṃ,
Yajissāmi dadāmi dānāni.

996. Sabbaṃ paṭiyādetha, yaññaṃ pana uggatamhi sūriyamhi.
Āṇāpetha ca kumāre, abhiraṃantu imaṃ rattiṃ.

997. Sabbaṃ upaṭṭhapetha, yaññaṃ pana uggatamhi sūriyamhi.
Vadetha dāni kumāre, ajja kho pacchimā rattiṃ²ti.

Tattha **samūha karontu**² **sabbanti** na kevalaṃ ettakameva, avasesampi catuppadagaṇaṇceva pakkhigaṇaṇca sabbaṃ catukkaṃ katvā rāsiṃ karontu, sabbacatukkaṃ yaññaṃ yajissāmi, yācakabrāhmaṇānaṃ dānaṃ dassāmīti. **Sabbaṃ paṭiyādethāti** evaṃ mayā vuttaṃ anavasesaṃ upaṭṭhapetha. **Uggatamhīti** ahaṃ pana yaññaṃ uggate sūriye sve pātova yajissāmi. **Sabbaṃ upaṭṭhapethāti** sesampi sabbaṃ yañña-upakaraṇaṃ upaṭṭhapethāti.

1. Accutaṃ (Sī)

2. Samupākarontu (Sī, I)

Rañño pana mātāpitaro dharantiyeva. Athassa amaccā gantvā mātuyā ārocesuṃ “ayye putto vo puttadāraṃ māretvā yaññaṃ yajitukāmo”ti. Sā “kiṃ kathetha tātā”ti hatthena hadayaṃ paharivā rodamanā āgantvā “saccaṃ kira evarūpo te yañño bhavissatī”ti pucchi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

998. “Tamtaṃ mātā avaca, rodantī āgantvā¹ vimānato.

Yañño kira te putta, bhavissati catūhi puttehi”ti.

Tattha **taṃtanti** taṃ etaṃ rājānaṃ. **Vimānatoti** attano vasanaṭṭhānato.

Rājā āha—

999. “Sabbepi mayhaṃ puttā cattā, candasmim haññaṃānasmim.

Puttehi yaññaṃ yajitvāna, sugatiṃ saggaṃ gamissāmī”ti.

Tattha **cattā**ti Candakumāre haññaṃāneyeva sabbepi yañnatthāya mayā pariccattā.

Atha naṃ mātā āha—

1000. “Mā taṃ putta saddahesi, sugati kira hoti puttayaññaṃ.

Nirayāne’so maggo, neso maggo hi saggaṃ.

1001. Dānāni dehi Koṇḍañña, ahimsā sabbabhūtabhabyānaṃ.

Esa maggo sugatiyā, na ca maggo puttayaññaṃ”ti.

Tattha **nirayāne’soti** nirassādatthena nirayānaṃ catunnaṃ apāyānaṃ esa maggo. **Koṇḍañña**ti rājānaṃ gottenālapati. **Bhūtabhabyānanti** bhūtaṇaṃ bhavitabbasattāṇaṃ. **Puttayaññaṃ**ti evarūpena puttadhītarō māretvā yajakayaññaṃ saggaṃ maggo nāma natthīti.

Rājā āha—

1002. “Ācariyānaṃ vacanā, ghāteṣsaṃ candaṇa sūriyaṇa.

Puttehi yaññaṃ yajitvāna duccejhi,

Sugatiṃ saggaṃ gamissāmī”ti.

1. Āgatā (Sī, Syā)

2. Yajanakayaññaṃ (Sī, Syā, I)

Tattha **ācariyānaṃ vacananti** amma nesā mama attano mati,
 ācārasikkhāpanakassa pana me Khaṇḍahālācariyassa etaṃ vacanaṃ, esā
 anusīṭṭhi. Tasmā ahaṃ ete ghāteṣsaṃ, duccajehi puttehi yaññaṃ yajitvā
 saggaṃ gamissāmīti.

Athassa mātā attano vacanaṃ gāhāpetuṃ asakkonti apagatā. Pitā taṃ
 pavattiṃ pucchi. Tamatthaṃ pakāśento Satthā āha—

1003. “Taṃtaṃ pitāpi avaca, vasavattī orasaṃ sakaṃ puttāṃ.
 Yañño kira te putta, bhavissati catūhi puttehi”ti.

Tattha **Vasavattī**ti tassa nāmaṃ.

Rājā āha—

1004. “Sabbepi mayhaṃ puttā cattā, candasmim haññaṃānasmim.
 Puttehi yaññaṃ yajitvāna, sugatiṃ saggaṃ gamissāmī”ti.

Atha naṃ pitā āha—

1005. “Mā taṃ putta saddaheṣi, sugati kira hoti puttayaññaṃ.
 Nirayāne’so maggo, neso maggo hi saggaṃ.

1006. Dānāni dehi Koṇḍañña, ahimsā sabbabhūtabhabyānaṃ.
 Esa maggo sugatiyā, na ca maggo puttayaññaṃ”ti.

Rājā āha—

1007. “Ācariyānaṃ vacanā, ghāteṣsaṃ candaṇṇa sūriyaṇṇa.
 Puttehi yaññaṃ yajitvāna duccajehi,
 Sugatiṃ saggaṃ gamissāmī”ti.

Atha naṃ pitā āha—

1008. “Dānāni dehi Koṇḍañña, ahimsā sabbabhūtabhabyānaṃ.
 Puttaparivuto tuvaṃ, raṭṭhaṃ janapadaṇṇa pālehi”ti.

Tattha **puttaparivutoti** puttehi parivuto. **Raṭṭhaṃ janapadaṇṇa**ti
 sakalakāśiraṭṭhaṇṇa tasseva taṃ taṃ¹ koṭṭhāsabhūtaṃ janapadaṇṇa.

Sopi taṃ attano vacanaṃ gāhāpetuṃ nāsakkhi. Tato Candakumāro cintesi “imassa ettakassa janassa dukkhaṃ maṃ ekaṃ nissāya uppannaṃ, mama pitaraṃ yācivā ettakaṃ janam maraṇadukkhato mocessāmi”ti. So pitarā saddhiṃ sallapanto āha—

1009. “Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Api nigaḷabandhakāpi, hatthī asse ca pālema.

1010. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Api nigaḷabandhakāpi, hatthichakaṇāni ujjhema.

1011. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Api nigaḷabandhakāpi, assachakaṇāni ujjhema.

1012. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Yassa honti tava kāmā, api raṭṭhā pabbājita.
Bhikkhācariyaṃ carissāmā”ti.

Tattha **api nigaḷabandhakāpi**ti api nāma mayaṃ mahānigālehi bandhakāpi hutvā. **Yassa honti tava kāmā**isacepi Khaṇḍahālassa dātukāmosi, tassa no dāse katvā dehi, karissāmassa dāsakammanti vadati. **Api raṭṭhā**ti sace amhākaṃ koci doso atthi, raṭṭhā no pabbājehi. Api nāma raṭṭhā pabbājitāpi kapaṇā viya kapālaṃ gahetvā bhikkhācariyaṃ carissāma, mā no avadhi, dehi no jīvanti vilapi.

Tassa taṃ nānappakāraṃ vilāpaṃ sutvā rājā hadayaphalitappatto viya assupuṇṇehi nettehi rodamaṇo “na me koci putte māretuṃ lacchati, na mamaṭṭho devalokenā”ti sabbe te mocetuṃ āha—

1013. “Dukkhaṃ kho me janayatha, vilapantā jīvitaṃ kāmā hi.
Muñcetha dāni kumāre, alampi me hotu puttayaṇṇenā”ti.

Taṃ raṇṇo kathaṃ sutvā rājaputte ādiṃ katvā sabbaṃ taṃ pakkipariyosānaṃ paṇagaṇaṃ vissajjesuṃ. Khaṇḍahālopi yaṇṇāvāṭe kammaṃ saṃvidahati. Atha naṃ eko puriso “are duṭṭha Khaṇḍahāla raṇṇā

puttā vissajjitā, tvaṃ attano putte māretvā tesaṃ galalohitena yaññaṃ yajassū”ti āha. So “kiṃ nāma rañña katan”ti kappuṭṭhānaggi viya avattharanto uṭṭhāya turito dhāvitvā¹ āha—

1014. “Pubbeva khosi me vutto, dukkaraṃ durabhisambhavañce”taṃ.
Atha no upakkhaṭassa yaññaṃ, kasmā karosi vikkhepaṃ.

1015. Sabbe vajanti sugatiṃ, ye yajanti yepi yājenti.
Ye cāpi anumodanti, yajantānaṃ edisaṃ mahāyaññaṃ”ti.

Tattha **pubbevā**ti mayā tvaṃ pubbeva vutto “na tumhādisena bhīrukajātikena sakkā yaññaṃ yajitum, yaññayajanaṃ nāmetaṃ dukkaraṃ durabhisambhavan”ti, atha no idāni upakkhaṭassa paṭiyattassa yaññaṃ vikkhepaṃ karosi. “Vikkhambhan”tipi pāḥo, paṭisedhanti attho. Mahārāja kasmā evaṃ karosi. Yattakā hi yaññaṃ yajanti vā yājenti vā anumodanti vā, sabbe sugatimeva vajantīti dasseti.

So andhabālo rājā tassa kodhavasikassa kathaṃ gahetvā dhammasaññī hutvā puna putte gaṇhāpesi. Tato Candakumāro pitaraṃ anubodhayamāno āha—

1016. “Atha kissa jano² pubbe, sotthānaṃ brāhmaṇe avācesī.
Atha no akāraṇasmā, yaññatthāya deva ghātesī.

1017. Pubbeva no daharakāle³, na hanesi na ghātesī.
Dahara’mhā yobbanam patta, adūsakā tāta haññaṃ.

1018. Hatthigate assagate,
Sannaddhe passa no mahārāja.
Yuddhe vā yujjhamāne vā,
Na hi mādisā sūrā honti yaññatthāya.

1019. Paccante vāpi kupite, aṭavīsu vā mādise niyojenti.
Atha no akāraṇasmā, abhūmiyaṃ tāta haññaṃ.

1. Katanti vegena gantvā (Sī, I)

2. Ca no (Sī, I)

3. Daharake samāne (Sī, I)

1020. Yāpi hi tā sakuṇiyo, vasanti tiṇaḡharāni katvāna.
Tāsampi piyā puttā, atha no tvaṃ deva ghātesī.
1021. Mā tassa saddaheṣi, na maṃ Khaṇḍahālo ghāteyya.
Mamaṃ hi so ghātetvāna, anantarā tampi deva ghāteyya.
1022. Gānavaramṃ nigamavaramṃ dadanti, bhogampissa mahārāja.
Atha'ggapiṇḍikāpi, kule kule he'te bhuñjanti.
1023. Tesampi tādisānaṃ, icchanti dubbhituṃ mahārāja.
Yebhuyyena ete, akatañño brāhmaṇa deva.
1024. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Api nigalabandhakāpi, hatthī asse ca pālema.
1025. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Api nigalabandhakāpi, hatthichakaṇāni ujjhema.
1026. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Api nigalabandhakāpi, assachakaṇāni ujjhema.
1027. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Yassa honti tava kāmā, api raṭṭhā pabbājita.
Bhikkhācariyaṃ carissāmā'ti.

Tattha **pubbeti** tāta yadi ahaṃ māretabbo, atha kasmā amhākaṃ
ñātijano pubbe mama jātakāle brāhmaṇe sotthānaṃ avācesī. Tadā kira
Khaṇḍahālova mama lakkhaṇāni upadhāretvā “imassa kumārassa na koci
antarāyo bhavissati, tumhākaṃ accayena rajjaṃ kāressatī”ti āha. Iccassa
purimena pacchimaṃ na sameti, musāvādī esa. Atha no etassa vacanaṃ
gahetvā akāraṇasmā nikkāraṇāyeva yaññatthāya deva ghātesī. Mā amhe
ghātesī. Ayañhi mayi ekasmiṃ verena mahājanaṃ māretukāmo, sādhukaṃ
sallakkhehi narindāti. **Pubbeva** noti mahārāja sacepi amhe māretukāmo,
pubbeva no kasmā¹

1. Pubbeva no daharake samāne kasmā (Sī, I)

sayam vā na hanesi, aññehi vā na ghātāpesi. Idāni pana mayam daharamhā taruṇā, paṭhamavaye t̥hitā puttadhītāhi vaḍḍhāma, evambhūtā tava adūsakāva kimkāraṇā haññāmāti.

Passa noti amheva cattāro bhātike passa. **Yujjhamāneti** paccatthikānaṃ nagaram parivāretvā t̥hitakāle amhādise putte tehi saddhim yujjhamāne passa. Aputtakā hi rājāno anāthā nāma honti. **Mādisāti** amhādisā sūrā balavanto na yaññatthāya māretabbā honti. **Niyojenti** paccāmittānaṃ gaṇhanatthāya payojenti. **Atha** noti atha amhe¹ akāraṇasmā akāraṇena abhūmiyaṃ anokāseyeva kasmā tāta haññāmāti attho. **Mā tassa saddaheṣīti** mahārāja na maṃ Khaṇḍahālo ghātaye, mā tassa saddaheyyāsi.

Bhogampissāti bhogampi assa brāhmaṇassa rājāno denti.

Atha'ggapiṇḍikāpīti atha te aggodakaṃ aggapiṇḍaṃ labhanta aggapiṇḍikāpi honti. **Tesampīti** yesaṃ kule bhuñjanti, tesampi evarūpānaṃ piṇḍadāyakānaṃ dubbhituṃ icchanti.

Rājā kumārassa vilāpaṃ sutvā—

1028. “Dukkhaṃ kho me janayatha, vilapantā jīvitassa kāmā hi.

Muñcetha dāni kumāre, alampi me hotu puttayaññenā”ti—

imaṃ gāthaṃ vatvā punapi mocesi. Khaṇḍahālo āgantvā punapi—

1029. “Pubbeva khosi me vutto, dukkaraṃ durabhisambhavañce'taṃ.

Atha no upakkhaṭassa yaññassa, kasmā karosi vikkhepaṃ.

1030. Sabbe vajanti sugatiṃ, ye yajanti yepi yājenti.

Ye cāpi anumodanti, yajantānaṃ edisaṃ mahāyaññaṃ”ti—

evaṃ vatvā puna gaṇhāpesi. Athassa anunayanatthaṃ kumāro āha—

1031. “Yadi kira yajitvā puttehi, devalokaṃ ito cutā yanti.

Brāhmaṇo tāva yajatu, pacchāpi yajasi tuvaṃ rāja.

1032. Yadi kira yajitvā puttehi, devalokaṃ ito cutā yanti.

Esveva Khaṇḍahālo, yajataṃ sakehi puttehi.

1033. Evaṃ jānanto Khaṇḍahālo, kiṃ puttake na ghātesi.

Sabbañca ñātijanaṃ, attānañca na ghātesi.

1034. Sabbe vajanti nirayaṃ, ye yajanti yepi yājenti.

Ye cāpi anumodanti, yajantānaṃ edisaṃ mahāyaññaṃ.

1035. ¹Sace hi so sujhati yo hanāti,

Hatopi so sagga'mupeti ṭhānaṃ.

Bhovādi bhovādina mārayeyyūṃ,

Ye cāpi tesaṃ abhisaddaheyyun'ti¹.

Tattha **brāhmaṇo tāvāti** paṭhamam tāva Khaṇḍahālo yajatu sakehi puttehi, atha tasmim evaṃ yajitvā devalokaṃ gate pacchā tvaṃ yajissasi. Deva sādurasabhojanampi hi tvaṃ aññehi vīmaṃsāpetvā bhuñjasi, puttadāramāraṇaṃyeva kasmā avīmaṃsitvā karosīti dīpento evamāha. **Evaṃ jānantoti** “puttadhītaro māretvā devalokaṃ gacchatī”ti evaṃ jānanto kiṃkāraṇā attano putte ca ñāti ca attānañca na ghātesi. Sace hi paraṃ māretvā devalokaṃ gacchanti, attānaṃ māretvā brahmalokaṃ gantabbo bhavissati. Evaṃ yaññaguṇaṃ jānantena paraṃ amāretvā attāva māretabbo siyā. Ayaṃ pana tathā akatvā maṃ mārāpeti. Imināpi kāraṇena jānāhi mahārāja “yathā esa vinicchaye vilopaṃ kātuṃ alabhanto evaṃ karotī”ti. **Edisanti** evarūpaṃ puttaghātayaññaṃ.

Kumāro ettakaṃ kathentopi pitaraṃ attano vacanaṃ gāhāpetuṃ asakkonto rājānaṃ parivāretvā ṭhitaṃ parisam ārabha āha—

1036. “Kathañca kira puttakāmāyo, gahapatayo gharāṇiyo ca.

Nagaramhi na uparavanti rājānaṃ, mā ghātayi orasaṃ puttaṃ.

1-1. Ayaṃ gāthā Si-Syā-I-potthakesu na dissati.

1037. Kathañca kira puttakāmāyo, gahapatayo gharāṇiyo ca.
Nagaramhi na uparavanti rājānaṃ, mā ghātayi atrajaṃ puttaṃ.

1038. Rañño camhi atthakāmo, hito ca sabbajanapadassa.
Na koci assa paṭighaṃ, mayā janapado na pavedeti”ti.

Tattha **puttakāmāyoti** gharāṇiyo sandhāya vuttaṃ. Gahapatayo pana puttakāmā nāma honti. **Na uparavantīti** na upakkosanti na vadanti. **Atrajanti** attato jātaṃ. Evaṃ vuttepi koci raññā saddhiṃ kathetuṃ samattho nāma nāhosi. **Na koci assa paṭighaṃ mayāti** iminā no lañjo vā gahito, issariyamadena vā idaṃ nāma dukkhaṃ katanti koci ekopi mayā saddhiṃ paṭighaṃ kattā nāma nāhosi. **Jānapado na pavedeti**ti evaṃ rañño ca janapadassa ca atthakāmassa mama pitaraṃ ayaṃ jānapado “guṇasampanno te putto”ti na pavedeti, na jānāpetīti attho.

Evaṃ vuttepi koci kiñci na kathesi. Tato Candakumāro attano bhariyāyo taṃ yācanatthāya uyyojento āha—

1039. “Gacchatha vo gharāṇiyo, tātāñca vadetha Khaṇḍahālañca.
Mā ghāthetha kumāre, adūsake sīhasaṅkāse.

1040. Gacchatha vo gharāṇiyo, tātāñca vadetha Khaṇḍahālañca.
Mā ghāthetha kumāre, apekkhite sabbalokassā”ti.

Tā gantvā yācimsu. Tāpi rājā na olokesi. Tato kumāro anātho hutvā vilapanto—

1041. Yaṃ nūnā’haṃ jāyeyyaṃ, rathakārakulesu vā.
Pukkusakulesu vā vessesu vā jāyeyyaṃ,
Na ha’jja maṃ rāja yaññe¹ ghāteyyā”ti—

vatvā puna tā bhariyāyo uyyojento āha—

1042. “Sabbā sīmantiniyo gacchatha, ayyassa Khaṇḍahālassa.
Pādesu nipatatha, aparādhā’haṃ na passāmi.

1. Yaññatthāya (Sī, I)

1043. Sabbā sīmantiniyo gacchatha, ayyassa Khaṇḍahālassa.

Pādesu nipatatha, kinte bhante mayaṃ adūsemā”ti.

Tattha **aparādhā’haṃ na passāmī**ti ahaṃ ācariyakhaṇḍahāle attano aparādhaṃ na passāmi. **Kinte bhanteti** ayya Khaṇḍahāla mayaṃ tuyhaṃ kiṃ dūsayimhā, atha Candakumārassa doso atthi, taṃ khamathāti vadethāti.

Atha Candakumārassa kaniṭṭhabhaginī Selakumārī nāma sokaṃ sandhāretuṃ asakkontī pitu pādamūle pativā paridevi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1044. “Kapaṇā vilapati selā, disvāna bhātare upanītatte.

Yaṇṇo kira me ukkhipito, tātena saggakāmena”ti.

Tattha **upanītatteti** upanītasabhāve. **Ukkhipitoti** ukkhitto. **Saggakāmenāti** mama bhātaro māretvā saggam icchantena. Tāta ime māretvā kiṃ saggena karissasīti vilapati.

Rājā tassāpi kathaṃ na gaṇhi. Tato Candakumārassa putto Vasulo nāma pitaraṃ dukkhitaṃ disvā “ahaṃ ayyakaṃ yācitvā mama pitu jīvitaṃ dāpessāmī”ti raṇṇo pādamūle paridevi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1045. “Āvatti parivattica, Vasulo sammukhā raṇṇo.

Mā no pitaraṃ avadhi, daharā’mhā’yobbanam pattā”ti.

Tattha **dahara’mhā’yobbanam pattāti** deva mayaṃ taruṇadārakā, na tāva yobbanappattā, amhesupi tāva anukampāya amhakaṃ pitaraṃ mā avadhīti.

Rājā tassa paridevitaṃ sutvā bhijjamānahadayo viya hutvā assupuṇṇehi nettehi kumāraṃ ālīngitvā “tāta assāsaṃ paṭilabha, vissajjemi te pitaraṃ”ti vatvā gāthamāha—

1046. “Eso te Vasula pitā, samehi pitarā saha.

Dukkhaṃ kho me janayasi, vilapanto antepurasmim.

Muñcetha dāni kumāre, alampi me hotu puttayaṇṇenā”ti.

Tattha **antepurasminti** rājanivesanassa antare.

Puna Khaṇḍahālo āgantvā āha—

1047. “Pubbeva khosi me vutto, dukkaram durabhisambhavañce’tam.
Atha no upakkhaṭassa yaññassa, kasmā karosi vikkhepaṁ.

1048. Sabbe vajanti sugatiṁ, ye yajanti yepi yājenti.
Ye cāpi anumodanti, yajantānaṁ edisaṁ mahāyaññaṁ”ti.

Rājā pana andhabālo puna tassa vacanena putte gaṇhāpesi. Tato Khaṇḍahālo cintesi “ayaṁ rājā muducitto kālena gaṇhāpeti, kālena vissajjeti, punapi dārakānaṁ vacanena putte vissajjeyya, yaññāvāṭaṇṇeva naṁ nemī”ti. Athassa tattha gamanattāya gāthamāha—

1049. “Sabbaratanassa yañño upakkhaṭo,
Ekarāja tava paṭiyatto¹.
Abhinikkhamassu deva,
Saggaṁ gato tvaṁ pamodissasī”ti.

Tassattho—mahārāja tava yañño sabbaratanehi upakkhaṭo paṭiyatto, idāni te abhinikkhamanakālo, tasmā abhinikkhama, yaññaṁ yajitvā saggaṁ gato pamodissasīti.

Tato bodhisattaṁ ādāya yaññāvāṭagamanakāle tassa orodhā ekatova nikkhamimsu. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

1050. “Daharā sattasatā etā, Candakumārassa bhariyāyo.
Kese pakiritvāna², rodantiyo magga’manuyāyisum.

1051. Aparā pana sokena, nikkhantā Nandane viya devā.
Kese pakiritvāna, rodantiyo magga’manuyāyisun”ti.

Tattha **Nandane viya devā**ti Nandanavane cavanadevaputtaṁ parivāretvā nikkhantadevatā viya gatā.

1. Pāsādato (I)

2. Parikiritvāna (Sī, I), vikiritvāna (Syā)

Ito param tāsam vilāpagāthā honti—

1052. “Kāsikasucivatthadharā, kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Nīyanti candasūriyā, yaññatthāya Ekarājassa.

1053. Kāsikasucivatthadharā, kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Nīyanti candasūriyā, mātu katvā hadayasokaṃ.

1054. Kāsikasucivatthadharā, kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Nīyanti candasūriyā, janassa katvā hadayasokaṃ.

1055. Maṃsarasabhojanā nhāpakasunhāpitā,
Kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Nīyanti candasūriyā, yaññatthāya Ekarājassa.

1056. Maṃsarasabhojanā nhāpakasunhāpitā,
Kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Nīyanti candasūriyā, mātu katvā hadayasokaṃ.

1057. Maṃsarasabhojanā nhāpakasunhāpitā,
Kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Nīyanti candasūriyā, janassa katvā hadayasokaṃ.

1058. Ya’ssu pubbe hatthivaradhuragate, hatthīhi anuvajanti.
Tya’jja candasūriyā, ubhova pattikā yanti.

1059. Ya’ssu pubbe assavaradhuragate, assehi anuvajanti.
Tya’jja candasūriyā, ubhova pattikā yanti.

1060. Ya’ssu pubbe rathavaradhuragate, rathehi anuvajanti.
Tya’jja candasūriyā, ubhova pattikā yanti.

1061. Yehi’ssu pubbe niyyaṃsu, tapanīyakappanehi turaṅgehi.
Tya’jja candasūriyā, ubhova pattikā yanti”ti.

Tattha **kāsikasucivatthadharā**ti kāsikāni sucivatthāni dhārayamānā.
Candasūriyāti Candakumāro ca Sūriyakumāro ca. **Nhāpakasunhāpitā**ti

candanacuṇṇena¹ ubbaṭṭetvā nhāpakehi kataparikkammatāya sunhāpitā. **Ya ssūti** ye assu. **Assūti** nipātamattaṃ, ye kumāreti attho. **Pubbeti** ito pubbe. **Hatthivaradhuragateti** hatthivarānaṃ dhuragate, alaṅkatahatthikkhandhavaragateti attho. **Assavaradhuragateti** assavarapiṭṭhigate. **Rathavaradhuragateti** rathavaramajjhagate. **Niyyaṃsūti** nikkhamiṃsu.

Evam tāsu paridevantīsuyeva bodhisattaṃ nagarā nīhariṃsu. Sakalanagaraṃ saṅkhubhitvā nikkhamituṃ ārabhi. Mahājane nikkhante dvārāni nappahonti. Brāhmaṇo atibahuṃ janaṃ disvā ‘ko jānāti, kiṃ bhavissati’²ti nagaradvārāni thakāpesi. Mahājano nikkhamituṃ alabhanto nagaradvārassa āsannaṭṭhāne uyyānaṃ atthi, tassa santike mahāviraṇaṃ ravi. Tena ravena sakuṇasaṃgho saṅkhubhito ākāsaṃ pakkhandi. Mahājano taṃ taṃ sakuṇiṃ āmantetvā vilapanto āha—

1062. “Yadi sakuṇi maṃsa’micchasi, ḍayassu² pubbena Pupphavatiyā.
Yajate’ttha Ekarājā, sammūḷho catūhi puttehi.

1063. Yadi sakuṇi maṃsa’micchasi, ḍayassu pubbena Pupphavatiyā.
Yajate’ttha Ekarājā, sammūḷho catūhi kañṇāhi.

1064. Yadi sakuṇi maṃsa’micchasi, ḍayassu pubbena Pupphavatiyā.
Yajate’ttha Ekarājā, sammūḷho catūhi mahesihi.

1065. Yadi sakuṇi maṃsa’micchasi, ḍayassu pubbena Pupphavatiyā.
Yajate’ttha Ekarājā, sammūḷho catūhi gahapatīhi.

1066. Yadi sakuṇi maṃsa’micchasi, ḍayassu pubbena Pupphavatiyā.
Yajate’ttha Ekarājā, sammūḷho catūhi hatthīhi.

1067. Yadi sakuṇi maṃsa’micchasi, ḍayassu pubbena Pupphavatiyā.
Yajate’ttha Ekarājā, sammūḷho catūhi assehi.

1068. Yadi sakuṇi maṃsa’micchasi, ḍayassu pubbena Pupphavatiyā.
Yajate’ttha Ekarājā, sammūḷho catūhi usabhehi.

1. Kañcanacuṇṇena (Sī, I)

2. Uyyassu (Syā)

1069. Yadi saṇṇi maṁsa'micchasi, ḍayassu pubbena Pupphavatiyā.
Yajate'ttha Ekarājā, sammūlho sabbacatukkenā'ti.

Tattha **maṁsa'micchasi**ti ambho saṇṇi sace maṁsaṁ icchasi,
Pupphavatiyā pubbena puratthimadisāyaṁ yaññāvāto atthi, tattha gaccha.
Yajate'tthāti ettha Khaṇḍahālassa vacanaṁ gahetvā sammūlho Ekarājā
catūhi puttehi yaññaṁ yajati. Sesagāthāsūpi eseṇa nayo.

Evam mahājano tasmim ṭhāne paridevitvā bodhisattassa vasanaṭṭhānaṁ
gantvā pāsādaṁ padakkhiṇaṁ karonto antepure kūṭagāra-uyyānādīni
passanto gāthāhi paridevi—

1070. “Aya'massa pāsādo, idaṁ antepuraṁ suramaṇīyaṁ.
Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnitā.

1071. Ida'massa kūṭagāraṁ, sovaṇṇaṁ pupphamalyavikiṇṇaṁ.
Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnitā.

1072. Ida'massa uyyānaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnitā.

1073. Ida'massa asokavanaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnitā.

1074. Ida'massa kaṇikāravanaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnitā.

1075. Ida'massa pāṭalivanaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnitā.

1076. Ida'massa ambavanaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnitā.

1077. Aya'massa pokkharāṇī, sañchannā padumapuṇḍarīkehi.
Nāvā ca sovaṇṇavikatā, pupphavalliyā¹ cittā suramaṇīyā.
Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnitā'ti.

Tattha **te'dānī**ti idāni te Candakumārappamukhā amhākaṃ ayyaputtā evarūpaṃ pāsādaṃ chaḍḍetvā vadhāya nīyanti. **Sovaṇṇavikatā**ti suvaṇṇakhacitā.

Ettakesu thānesu vilapantā puna hatthisālādīni upasaṅkamitvā āhaṃsu—

1078. “Ida'massa hatthiratanam, Erāvaṇo gajo balī dantī.

Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnītā.

1079. Ida'massa assaratanam, ekakhuro asso.

Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnītā.

1080. Aya'massa assaratho,

Sāliyanigghoso subho ratanavicitto.

Yatthassu ayyaputtā,

Sobhimsu Nandane viya devā.

Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnītā.

1081. Kathaṃ nāma sāmasamasundarehi, candanamudukagattehi.

Rājā yajissate yaññaṃ, sammūlho catūhi puttehi.

1082. Kathaṃ nāma sāmasamasundarāhi, candanamudukagattāhi.

Rājā yajissate yaññaṃ, sammūlho catūhi kaññāhi.

1083. Kathaṃ nāma sāmasamasundarāhi, candanamudukagattāhi.

Rājā yajissate yaññaṃ, sammūlho catūhi mahesīhi.

1084. Kathaṃ nāma sāmasamasundarehi, candanamudukagattehi.

Rājā yajissate yaññaṃ, sammūlho catūhi gahapatīhi.

1085. Yathā honti gāmanigamā, suñña amanussakā brahārāñña.

Tathā hessati Pupphavatiyā, yiṭṭhesu candasūriyesū'ti.

Tattha **Erāvaṇoti** tassa hatthino nāmaṃ. **Ekakhuroti** abhinnakhuro. **Sāliyanigghosoti** gamanakāle sālikānaṃ viya madhurena

nigghosena samannāgato. **Katham nāmā**ti kena nāma kāraṇena.

Sāmasamasundarehīti suvaṇṇasāmehi ca aññamaññaṃ jātiyā samehi ca niddosatāya sundarehi. **Candanamudukagattehī**¹ lohitacandanalittagattehi. **Brahāraññā**ti yathā te gāmanigamā suññā nimmanussā brahāraññā honti, tathā Pupphavatiyāpi yaññe yiṭṭhesu rājaputtessu suññā araññasadisā bhavissatīti.

Atha mahājano bahi nikkhamitum alabhanto antonagareyeva vicaranto paridevi. Bodhisattopi yaññāvāṭaṃ nīto. Athassa mātā Gotamī nāma devī “puttānaṃ me jīvitaṃ dehi devā”ti rañño pādamūle parivattitvā paridevamānā āha—

1068. “Ummattikā bhavissāmi, bhūnahatā paṃsunā ca parikiṇṇā.
Sace candavaraṃ hanti, pāṇā me deva rujjhanti.

1087. Ummattikā bhavissāmi, bhūnahatā paṃsunā ca parikiṇṇā.
Sace sūriyavaraṃ hanti, pāṇā me deva rujjhanti”ti.

Tattha **bhūnahatā**ti hatavuḍḍhi. **Paṃsunā ca parikiṇṇā**ti paṃsuparikiṇṇasarīrā ummattikā hutvā vicarissāmi.

Sā evaṃ paridevantīpi rañño santikā kiñci katham alabhitvā “mama putto tumhākaṃ kujjhitvā gato bhavissati, kissa naṃ tumhe na nivattethā”ti kumārassa catasso bhariyāyo āliṅgitvā paridevantī āha—

1088. “Kinnu’ mā na ramāpeyyum, aññamaññaṃ piyaṃvadā.
Ghaṭṭikā uparikkhī ca, pokkharāṇī ca bhārikā².
Candasūriyesu naccantiyo, samā tāsāṃ na vijjati”ti.

Tattha **kinnu’ mā na ramāpeyyunti** kena kāraṇena imā ghaṭṭikāti-ādikā catasso aññamaññaṃ piyaṃvadā Candasūriyakumārānaṃ

1. Candanamarakatagattehī (Sī, I), candanamarukagattehī (Syā)

2. Ghaṭṭiyā oparakkhī ca, pokkharakkhī ca nāyikā (Sī) ...gāyikā (I),
Ghātikā uparakkhī ca, goparakkhī ca gāyikā (Syā)

santike naccantiyo mama putte na ramāpayimsu, ukkaṇṭhāpayimsu.
Sakalajambudīpasmim hi nacce vā gīte vā samā aññā kāci tāsam na vijjatīti
attho.

Iti sā suṇhāhi saddhim paridevitvā aññam gahetabbaggahaṇam apassanti
Khaṇḍahālam akkosamānā aṭṭha gāthā abhāsi—

1089. “Imam mayham hadayasokam,
Paṭimuñcatu Khaṇḍahāla tava mātā.
Yo mayham hadayasoko, candamhi vadhāya ninnīte.

1090. Imam mayham hadayasokam,
Paṭimuñcatu Khaṇḍahāla tava mātā.
Yo mayham hadayasoko, sūriyamhi vadhāya ninnīte.

1091. Imam mayham hadayasokam, paṭimuñcatu Khaṇḍahāla tava jāyā.
Yo mayham hadayasoko, candamhi vadhāya ninnīte.

1092. Imam mayham hadayasokam, paṭimuñcatu Khaṇḍahāla tava jāyā.
Yo mayham hadayasoko, sūriyamhi vadhāya ninnīte.

1093. Mā ca putte mā ca patiṃ, addakkhi Khaṇḍahāla tava mātā.
Yo ghātesī kumāre, adūsake sihasāṅkāse.

1094. Mā ca putte mā ca patiṃ, addakkhi Khaṇḍahāla tava mātā.
Yo ghātesī kumāre, apekkhite sabbalokassa.

1095. Mā ca putte mā ca patiṃ, addakkhi Khaṇḍahāla tava jāyā.
Yo ghātesī kumāre, adūsake sihasāṅkāse.

1096. Mā ca putte mā ca patiṃ, addakkhi Khaṇḍahāla tava jāyā.
Yo ghātesī kumāre, apekkhite sabbalokassā”ti.

Tattha **imam mayhanti** mayham imam hadayasokam dukkham.
Paṭimuñcatūti pavisatu¹ pāpuṇātu. **Yo ghātesīti** yo tvaṃ ghātesī.
Apekkhiteti sabbalokena olokite dissamāne māresīti² attho.

1. Paṭimuccatūti paṭiyātu (Sī), paṭimuñcatūti paṭiyātu (I)

2. Māniteti (Ka)

Bodhisatto yaññāvāṭepi pitaraṃ yācanto āha—

1097. “Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Api nigalabandhakāpi, hatthī asse ca pālema.

1098. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Api nigalabandhakāpi, hatthichakaṇāni ujjhema.

1099. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Api nigalabandhakāpi, assachakaṇāni ujjhema.

1100. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Yassa honti tava kāmā, api raṭṭhā pabbājita.
Bhikkhācariyaṃ carissāma.

1101. Dibbaṃ deva upayācanti, puttattthikāpi daliddā.
Paṭibhānānīpi hitvā, putte na labhanti ekaccā.

1102. Āsīkāni karonti, puttā no jāyantu tato paputtā.
Atha no akāraṇasmā, yaññatthāya deva ghātesī.

1103. Upayācitakena puttaṃ labhanti, mā tāta no aghātesī.
Mā kicchāladdhakehi puttehi, yajittho imaṃ yaññaṃ.

1104. Upayācitakena puttaṃ labhanti, mā tāta no aghātesī.
Mā kapaṇaladdhakehi puttehi, ammaṃ no vippavāsehi”ti.

Tattha **dibbanti** deva aputtikā daliddāpi nāriyo puttattthikā hutvā bahuṃ paṇṇākāraṃ karitvā puttaṃ vā dhītaraṃ vā labhāmāti dibbaṃ upayācanti. **Paṭibhānānīpi hitvāti** dohaḷāni chaḍḍetvāpi, alabhivāpīti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti—mahārāja nārīnaṃ hi uppannaṃ dohaḷaṃ alabhivā gabbho sussitvā nassati. Tattha ekaccā yācantāpi putte alabhamānā, kāci laddhampi dohaḷaṃ pahāya aparibhuñjitvā na labhanti, kāci dohaḷaṃ alabhamānā na labhanti. Mayhaṃ pana mātā uppannaṃ dohaḷaṃ labhitvā paribhuñjitvā uppannaṃ gabbhaṃ anāsetvā putte paṭilabhi. Evaṃ paṭiladdhe mā no avadhīti yācati.

Āsāsikānī¹ mahārāja ime sattā āsāsaṃ² karonti. Kinti? Puttā no jāyantūti. **Tato paputtā**ti puttānampi no puttā jāyantūti. **Atha no akāraṇasmā**ti atha tvaṃ amhe akāraṇena yaññatthāya ghātesi. **Upayācitakenā**ti devatānaṃ āyācanena. **Kapaṇaladdhakehī**ti kapaṇa viya hutvā laddhakehi. **Puttehī**ti amhehi saddhiṃ amhākaṃ ammāya mā vippavāsehi, mā no mātaraṃ saddhiṃ vippavāsaṃ karīti vadati.

So evaṃ vadantopi pitu santikā kiñci kathaṃ alabhitvā mātu pādamūle nipatitvā paridevamāno āha—

1105. “Bahudukkhā posiya candaraṃ, amma tuvaṃ jīyase puttaṃ.
Vandāmi kho te pāde, labhataṃ tāto paralokaṃ.

1106. Handa ca maṃ upagūha³, pāde te amma vanditum dehi.
Gacchāmi dāni pavāsaṃ, yaññatthāya Ekarājassa.

1107. Handa ca maṃ upagūha³, pāde te amma vanditum dehi.
Gacchāmi dāni pavāsaṃ, mātu katvā hadayasokaṃ.

1108. Handa ca maṃ upagūha³, pāde te amma vanditum dehi.
Gacchāmi dāni pavāsaṃ, janassa katvā hadayasokaṃ”ti.

Tattha **bahudukkhā posiyā**ti bahūhi dukkhehi posiya⁴. **Candanti** maṃ Candakumāraṃ evaṃ posetvā idāni amma tvaṃ jīyase puttaṃ. **Labhataṃ tāto paralokanti** pitā me bhogasampannaṃ paralokaṃ labhatu. **Upagūhā**ti āliṅga parissaja⁵. **Pavāsanti** puna anāgamanāya⁶ accantaṃ vippavāsaṃ gacchāmi.

Athassa mātā paridevantī catasso gāthā abhāsi—

1109. “Handa ca padumapattānaṃ, molīṃ bandhassu Gotamiputta.
Campakadalamissāyo, esā te porāṇikā pakati.

1. Assāsakānīti (Sī, Syā, I)

3. Upaguyha (Syā, Ka)

5. Upaguyhāti āliṅgitvā parisajitvā (Syā, Ka)

2. Āsaṃ (Sī, I), āsā (Syā)

4. Positā (Sī), pisiyā (Syā, I)

6. Anāgamanatāya (Sī, I)

1110. Handa ca vilepanaṃ te, pacchimakaṃ candanaṃ vilimpassu.
Yehi ca suvilitto, sobhasi rājaparisāyaṃ.

1111. Handa ca mudukāni vatthāni, pacchimakaṃ kāsikaṃ nivāsehi.
Yehi ca sunivattho, sobhasi rājaparisāyaṃ.

1112. Muttāmaṇikanakavibhūsitāni, gaṇhassu hatthābharaṇāni.
Yehi ca hatthābharaṇehi, sobhasi rājaparisāyaṃ”ti.

Tattha **padumapattānanti** padumapattaveṭhanaṃ nāmekam pasādhanam, tam sandhāyevamāha. Tava vippakiṇṇam molim ukkhipitvā padumapattaveṭhanena yojetvā bandhāti attho. **Gotamiputtāti** Candakumāraṃ ālapati. **Campakadalamissāyoti** abbhantarimehi campakadalehi missitā vaṇṇagandhasampannā nānapupphamālā pilandhassu. **Esā teti** esā tava porāṇikā pakati, tameva gaṇhassu puttāti paridevati. **Ye hi cāti** yehi lohita candanavilepanehi vilitto rājaparisāya sobhasi, tāni vilimpassūti attho. **Kāsikanti** satasahassagghanakaṃ kāsikavattham. **Gaṇhassūti** pilandhassu.

Idānissa Candā nāma aggamahesī tassa pādamūle nipatitvā paridevamānā āha—

1113. “Na hi nūnā’yaṃ Ratṭhapālo, bhūmipati janapadassa dāyādo.
Lokissaro mahanto, putte sneham janayati”ti.

Tam sutvā rājā gāthamāha—

1114. “Mayhampi piyā puttā, attā ca piyo tumhe ca bhariyāyo.
Saggañca patthayāno, tenā’ham ghātayissāmī”ti.

Tassattho—kim kāraṇā puttasineham na janemi. Na kevalam Gotamiyā eva, atha kho mayhampi piyā puttā, tathā attā ca tumhe ca suṇhāyo bhariyāyo ca piyāyeva. Evaṃ santepi saggañca patthayāno aham saggaṃ patthento¹, tena kāraṇena ete ghātayissāmi, mā cintayittha, sabbepete mayā saddhim devalokaṃ ekato gamissantīti.

1. Patthayāmi (Sī, I), patthemī (Syā)

Cantā āha—

1115. “Maṃ paṭhamañ ghātehi, mā me hadayaṃ dukkhaṃ phālesi.
Alaṅkato sundarako, putto deva tava sukhumaḷo.

1116. Handa’yya maṃ hanassu, paraloke candakena hessāmi.
Puññaṃ karassu vipulaṃ, vicarāma ubhopi paraloke”ti.

Tattha **paṭhamanti** deva mama sāmikato paṭhamataraṃ maṃ ghātehi.
Dukkanti candassa maraṇadukkhaṃ mama hadayaṃ phālesi. **Alaṅkatoti**
ayaṃ mama ekova alaṃ pariyattoti evaṃ alaṅkato¹. Evarūpaṃ nāma puttaṃ
mā ghātayi mahārājāti dīpeti. **Handa’yya**ti handa ayya, rājānaṃ ālapantī
evamaḥa. **paraloke candakenā**ti candana saddhiṃ paraloke bhavissāmi.
Vicarāma ubhopi paraloketi tayā ekato ghātītā ubhopi paraloke sukhaṃ
anubhavantaṃ vicarāma, mā no saggantarāyamakāsīti.

Rājā āha—

1117. “Mā tvaṃ cande rucci maraṇaṃ, bahukā tava devarā visālakkhi.
Te taṃ ramayissanti, yiṭṭhasmiṃ Gotamiputte”ti.

Tattha **mā tvaṃ cande ruccī**ti mā tvaṃ attano maraṇaṃ rocesi. “Mā
ruddī”tipi pāṭho, mā rodīti attho. **Devarā**ti patibhātukā.
Tato paraṃ Satthā—

1118. “Evaṃ vutte Candā attānaṃ, hanti hatthatalakehi”ti—
upaḍḍhagāthamāha.

Tato paraṃ tassāyeva vilāpo hoti—

“Alametta jīvitena, pissāmi visaṃ marissāmi.

1119. Na hi nūni’massa rañño, mittā’maccā ca vijjare suhadā.
Ye na vadanti rājānaṃ, ‘mā ghātayi orase putte’.

1. Analāṅkatoti ayaṃ mama ekova alaṅkatehi na paṭiyattoti evaṃ
na alaṅkato analāṅkato (Ka)

1120. Na hi nūni'massa rañño, ñātī mittā ca vijjare suhadā.
Ye na vadanti rājānaṃ, 'mā ghātayi atraje putte'.

1121. Ime tepi mayhaṃ puttā, guṇino kāyūradhārino rāja.
Tehipi yajassu yaññaṃ, atha muñcatu Gotamiputte.

1122. Bilasataṃ maṃ katvāna, yajassu sattadhā mahārāja.
Mā jeṭṭhaputta'mavadhi, adūsakaṃ sīhasaṅkāsaṃ.

1123. Bilasataṃ maṃ katvāna, yajassu sattadhā mahārāja.
Mā jeṭṭhaputta'mavadhi, apekkhitaṃ sabbalokassa'ti.

Tattha **evanti** evaṃ andhabālena Ekarājena vutte. **Hantīti** “kiṃ nāmetaṃ kathesi”ti vatvā hatthatalehi attānaṃ hanti. **Pissāmīti**¹ pivissāmi. **Ime tepīti** Vasulakumāraṃ ādiṃ katvā sesadārake hatthe gahetvā rañño pādamūle ṭhitā evamāha. **Guṇinoti** mālāguṇa-ābharaṇehi samannāgatā. **Kāyūradhārinoti** kāyūrapasādhanaḍḍharā. **Bilasatanti** mahārāja maṃ ghādetvā koṭṭhāsaṭaṃ katvā sattadhā sattasu ṭhānesu yaññaṃ yajassu.

Iti sā rañño santike imāhi gāthāhi paridevitvā assāsaṃ alabhamānā bodhisattasseva santikaṃ gantvā paridevamānā aṭṭhāsi. Atha naṃ so āha “Cande mayā jīvamānena tuyhaṃ tasmiṃ tasmiṃ vatthusmiṃ subhaṇite sukathite uccāvacāni maṇimuttādīni bahūni ābharaṇāni dinnāni, ajja pana te idaṃ pacchimadānaṃ, sarīraruḷhaṃ ābharaṇaṃ dammi, gaṇhāhi naṃ”ti. Imamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1124. “Bahukā tava dinnābharaṇā, uccāvacā subhaṇitamhi.
Muttāmaṇiveḷuriyā, etaṃ te pacchimakaṃ dānaṃ”ti.
Candādevīpi taṃ sutvā tato parāhi navahi gāthāhi vilapi—

1125. “Yesāṃ pubbe khandhesu, phullā mālāguṇā vivattiṃsu.
Tesa'jjapi sunisito, nettiṃso vivattissati khandhesu.

1126. Yesaṃ pubbe khandhesu, cittā mālāguṇā vivattiṃsu.
Tesa'jjapi sunisito, nettiṃso vivattissati khandhesu.
1127. Aciraṃ vata nettiṃso, vivattissati rājaputtānaṃ khandhesu.
Atha mama hadayaṃ na phalati, tāva dalḥabandhañca me āsi.
1128. Kāsikasucivatthadharā, kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Niyyātha candasūriyā, yaññatthāya Ekarājassa.
1129. Kāsikasucivatthadharā, kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Niyyātha candasūriyā, mātu katvā hadayasokaṃ.
1130. Kāsikasucivatthadharā, kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Niyyātha candasūriyā, janassa katvā hadayasokaṃ.
1131. Maṃsarasabhojanā nhāpakasunhāpitā,
Kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Niyyātha candasūriyā, yaññatthāya Ekarājassa.
1132. Maṃsarasabhojanā nhāpakasunhāpitā,
Kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Niyyātha candasūriyā, mātu katvā hadayasokaṃ.
1133. Maṃsarasabhojanā nhāpakasunhāpitā,
Kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Niyyātha candasūriyā, janassa katvā hadayasokaṃ”ti.

Tattha **mālāguṇā**ti pupphadāmāni. **Tesa'jjā**ti tesaṃ ajja. **Nettiṃsoti** asi. **Vivattissatī**ti patissati. **Aciraṃ vatā**ti acirena vata. **Na phalatī**ti na bhijjati. **Tāva dalḥabandhañca me āsī**ti ativiya thirabandhanam me hadayaṃ bhavissatīti attho. **Niyyāthā**ti gacchatha.

Evam tassā paridevantiyāva yaññāvāṇe sabbakammaṃ niṭṭhāsi. Rājaputtaṃ netvā gīvaṃ onāmetvā nisīdāpesuṃ. Khaṇḍahālo suvaṇṇapātiṃ upanāmetvā khaggaṃ ādāya “tassa gīvaṃ chindissāmī”ti atṭhāsi. Taṃ disvā Candādevī “aññaṃ me paṭisaraṇaṃ natthi, attano saccabalena

sāmikassa sotthim karissāmī”ti añjalim paggayha parisāya antare vicarantī
saccakiriyaṃ akāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1134. “Sabbasmiṃ upakkhaṭasmiṃ, nisīdite candasmiṃ yaññatthāya.
Pañcālarājadhītā pañjalikā, sabbaparisāya samanupariyāyi.

1135. Yena saccena Khaṇḍahālo, pāpakammaṃ karoti dummedho.
Etena saccavajjena, samaṅginī sāmikena homi.

1136. Ye idha’tthi amanussā, yāni ca yakkhabhūtabhabyāni.
Karontu me veyyāvaṭikaṃ, samaṅginī sāmikena homi.

1137. Yā devatā idhāgatā, yāni ca yakkhabhūtabhabyāni.
Saraṇesiniṃ anāthaṃ tāyatha maṃ,
Yācāmaham pati mā’haṃ ajeyyan”ti.

Tattha **upakkhaṭasmiṃ**ti sabbasmiṃ yaññasambhāre sajjite paṭiyatte.
Samaṅginīti sampayuttā ekasaṃvāsā. **Ye idha’tthī**ti ye idha atthi.
Yakkhabhūtabhabyāniti devasaṅkhātā yakkhā ca vaḍḍhitvā
ṭhitasattasaṅkhātā bhūtā ca idāni vaḍḍhanakasattasaṅkhātāni bhabyāni ca.
Veyyāvaṭikanti mayhaṃ veyyāvaccam karontu. **Tāyatha manti** rakkhatha
maṃ. **Yācāmahanti** ahaṃ vo yācāmi. **Pati mā’hanti** patim ahaṃ mā
ajeyyam¹.

Atha Sakko devarājā tassā paridevasaddam sutvā taṃ pavattim ñatvā
jalitaṃ ayakūṭaṃ ādāya gantvā rājānaṃ tāsetvā sabbe vissajjāpesi.
Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1138. “Taṃ sutvā amanusso, ayakūṭaṃ paribbhametvāna.
Bhaya’massa janayanto, rājānaṃ ida’mavoca.

1139. Bujjhassu kho rājakali, mā tā’haṃ matthakaṃ nitāḷesim.
Mā jeṭṭhaputta’mavadhi, adūsakaṃ sīhasaṅkāsaṃ.

1140. Ko te diṭṭho rājakali,
 Puttabhariyāyo haññamānāyo.
 Setṭhi ca gahapatayo,
 Adūsakā saggakāmā hi.

1141. Taṃ sutvā Khaṇḍahālo, rājā ca abbhuta'midaṃ disvāna.
 Sabbesaṃ bandhanāni mokesuṃ, yathā taṃ anupaghātāṃ.

1142. Sabbesu vippamuttesu, ye tattha samāgatā tadā āsuṃ.
 Sabbe ekekaḍḍuka'madaṃsu, esa vadho Khaṇḍahālassā'ti.

Tattha **amanussoti** Sakko devarājā. **Bujjhassūti** jānassu sallakkhehi.
Rājakalīti rājakāḷakaṇṇi rājalāmaka. **Mā tā'hanti** pāparāja bujja¹, mā te
 ahaṃ matthakaṃ nitāḷesiṃ. **Ko te diṭṭhoti** kuhiṃ tayā diṭṭhapubbo.
Saggakāmā hīti ettha **hīti** nipātamattaṃ, saggakāmā saggāṃ patthayamānāti
 attho. **Taṃ sutvāti** bhikkhave taṃ Sakkassa vacanaṃ Khaṇḍahālo sutvā.
Abbhuta'midanti rājā ca idaṃ Sakkassa dassanaṃ pubbe abhūtaṃ disvā.
Yathā tanti yathā anupaghātāṃ pāṇaṃ mociṃ, evameva mokesuṃ.
Ekekaḍḍuka'madaṃsūti bhikkhave yattakā tasmīṃ yaññāvāṇe samāgatā,
 sabbe ekakolāhalaṃ katvā Khaṇḍahālassa ekekaḍḍupahāraṃ adaṃsu. **Esa**
vadhoti esova Khaṇḍahālassa vadho ahosi, tattheva naṃ jīvitakkhayaṃ
 pāpesunti attho.

Taṃ pana māretvā mahājano rājānaṃ māretuṃ ārabhi. Bodhisatto
 pitaraṃ parissajitvā māretuṃ na adāsi. Mahājano “jīvitaṃ etassa pāparañño
 dema, chattaṃ panassa nagare ca vāsaṃ na dassāma, caṇḍalaṃ katvā
 bahinagare vasāpessāmā”ti vatvā rājavesaṃ hāretvā kāsavaṃ nivāsāpetvā
 haliddipilotikāya sīsaṃ veḥetvā caṇḍalaṃ katvā caṇḍalavasanaṭṭhānaṃ taṃ
 paṇiṇi. Ye panetaṃ pasughātayaññaṃ yajimsu ceva yajāpesuṃ ca
 anumodimsu ca, sabbe nirayaparāyaṇāva ahesuṃ. Tamatthaṃ pakāsento
 Satthā āha—

1143. “Sabbe pavitṭhā nirayaṃ, yathā taṃ pāpakaṃ karitvāna.
Na hi pāpakammaṃ katvā, labbhā sugatiṃ ito gantun”ti.

Sopi kho mahājano dve kāḷakaṇṇiyo hāretvā tattheva abhisekasambhāre
āharitvā Candakumāraṃ abhisiñci. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1144. “Sabbesu vipbamuttesu, ye tattha samāgatā tadā āsum.
Candaṃ abhisiñciṃsu, samāgatā rājaparisā ca.

1145. Sabbesu vipbamuttesu, ye tattha samāgatā tadā āsum.
Candaṃ abhisiñciṃsu, samāgatā rājakaṇṇāyo ca.

1146. Sabbesu vipbamuttesu, ye tattha samāgatā tadā āsum.
Candaṃ abhisiñciṃsu, samāgatā devaparisā ca.

1147. Sabbesu vipbamuttesu, ye tattha samāgatā tadā āsum.
Candaṃ abhisiñciṃsu, samāgatā devakaṇṇāyo ca.

1148. Sabbesu vipbamuttesu, ye tattha samāgatā tadā āsum.
Celukkhepa’makarūṃ, samāgatā rājaparisā ca.

1149. Sabbesu vipbamuttesu, ye tattha samāgatā tadā āsum.
Celukkhepa’makarūṃ, samāgatā rājakaṇṇāyo ca.

1150. Sabbesu vipbamuttesu, ye tattha samāgatā tadā āsum.
Celukkhepa’makarūṃ, samāgatā devaparisā ca.

1151. Sabbesu vipbamuttesu, ye tattha samāgatā tadā āsum.
Celukkhepa’makarūṃ, samāgatā devakaṇṇāyo ca.

1152. Sabbesu vipbamuttesu, bahū ānanditā ahuṃ.
Nandiṃ pavesi nagaraṃ, bandhanā makkho aghositthā’ti.

Tattha **rājaparisā cāti** rājaparisāpi tīhi saṅkhehi abhisiñciṃsu.
Rājakaṇṇāyo cāti khattiyadhītaropi naṃ abhisiñciṃsu. **Devaparisā cāti**

Sakko devarājā vijayuttarasāṅkhaṃ gahetvā devaparisāya saddhiṃ abhisiñci.

Devakaññāyo cāti Sujāpi devadhītarāhi saddhiṃ abhisiñci.

Celukkhepa'makarunti nānāvaṇṇehi vatthehi dhaje ussāpetvā uttarisātakāni ākāse khipantā¹ celukkhepaṃ karimsu. Rājaparisā ca itare tayo koṭṭhāsā cāti abhisekakārakā cattāropi koṭṭhāsā karimsueva. **Ānanditā ahunti** āmoditā ahesuṃ. **Nandiṃ pavesi nagaranti** Candakumārassa chattaṃ ussāpetvā nagaraṃ pavīṭṭhakāle nagare ānandabheri cari². Kim vatvāti? Yathā amhākaṃ Candakumāro bandhanā mutto, evameva sabbe bandhanā muccantūti. Tena vuttaṃ “bandhanā makkho aghosittā”ti.

Bodhisatto pitu vattaṃ paṭṭhapesi. Antonagaraṃ pana pavisitum na labhati. Paribbayassa khīṇakāle bodhisatto uyyānakīḷādīnaṃ atthāya gacchanto taṃ upasaṅkamitvā “pati'mhī”ti³ na vandati, añjaliṃ pana katvā “ciraṃ jīva sāmī”ti vadati. “Kenattho”ti vutte ārocesi. Athassa paribbayaṃ dāpesi. So dhammena rajjaṃ kāretvā āyupariyosāne devalokaṃ pūrayamāno agamāsi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Devadatto maṃ ekaṃ nissāya bahū māretum vāyāmakāsī”ti vatvā jātaṃ samodhānesi. Tadā Khaṇḍahālo Devadatto ahosi. Gotamīdevī Mahāmāyā, Candādevī Rāhulamātā, Vasulo Rāhulo, Selā Uppalavaṇṇā, Sūro Vāmagotto Kassapo, Bhaddaseno Moggallāno, Sūriyakumāro Sāriputto, Candarājā pana ahameva Sammāsambuddho ahosinti.

Candakumārajātakavaṇṇanā⁴ sattamā.

1. Bhamentā (Sī, I)

3. Pitāmhīti (Sī), pitaromhīti (Ka)

2. Ānandikā bheriṃ ācarimsu (Ka)

4. Khaṇḍahālajātakavaṇṇanā (Sī, I, Ka)

8. Mahānāradakassapajātakavaṇṇanā (545)

Ahu rājā videhānanti idaṃ Satthā Laṭṭhivanuyyāne viharanto
Uruvelakassapadamanam ārabba kathesi. Yadā hi Satthā
pavattitavaradhammacakko Uruvelakassapādayo jaṭile dametvā
Magadharājassa paṭissavam mocetum¹ purāṇajaṭilasahassaparivuto
Laṭṭhivanuyyānam agamāsi, tadā dvādasanahutāya parisāya saddhim āgantvā
Dasabalam vanditvā nisinnassa Magadharañño parisantare
brāhmaṇagahapatikānam vitakko uppajji “kiṃ nu kho Uruvelakassapo
mahāsamaṇe brahmacariyam carati, udāhu mahāsamaṇo Uruvelakassape”ti.
Atha kho Bhagavā tesam dvādasanahutānam cetasā cetoparivitakkamaññāya
“Kassapassa mama santike pabbajitabhāvaṃ jānāpessāmī”ti imaṃ
gāthamāha—

“Kimeva disvā Uruvelavāsi, pahāsi aggim kisakovadāno.
Pucchāmi taṃ Kassapa etamattham,
Katham pahīnam tava aggihuttan”ti.

Theropi Bhagavato adhippāyam veditvā—

“Rūpe ca sadde ca atho rase ca,
Kāmitthiyo cābhivadanti yaññā.
Etaṃ malanti upadhīsu ñatvā,
Tasmā na yitthe na hute arañjin”ti²—

imaṃ gātham vatvā attano sāvakabhāvaṃ pakāsanattham Tathāgatassa
pādapiṭṭhe sīsam ṭhapetvā “Satthā me bhante Bhagavā, sāvakohamasmī”ti
vatvā ekatālam dvitālam titālanti yāva sattatālappamāṇam sattakkhattum
vehāsam abbhuggantvā oruyha Tathāgataṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Taṃ
pāṭihāriyam disvā mahājano “aho mahānubhāvo Buddho, evaṃ
thāmagatadiṭṭhiko nāma attānam ‘arahā’ti maññamāno Uruvelakassapopi
diṭṭhijālam bhinditvā Tathāgatena damito”ti Satthu guṇakathaññeva kathesi.
Taṃ sutvā Satthā “anacchariyam idāni sabbaññutappattena mayā imassa
damanam, svāhaṃ pubbe sarāgakālepi Nārado nāma

1. Vissajjāpetum (Syā, Ka)

2. Vi 3. 46 piṭṭhe.

brāhmā hutvā imassa diṭṭhijālaṃ bhinditvā imaṃ nibbisevanamakāsin”ti
vatvā tāya parisāya yācito atītaṃ āhari.

Atīte Videharatṭhe Mithilāyaṃ Aṅgati nāma rājā rajjaṃ kāresi
dhammiko dhammarājā. Tassa Rucā¹ nāma dhītā ahosi abhirūpā dassanīyā
pāsādikā kappasatasahassaṃ patthitapatthanā mahāpuññā aggamahesiyā
kucchismiṃ nibbattā. Sesā panassa soḷasasahassā itthiyo vañjhā ahesuṃ.
Tassa sā dhītā piyā ahosi manāpā. So tassā nānapupphapūre
pañcavīsati pupphasamugge anagghāni sukhumāni vatthāni ca “imehi
attānaṃ alaṅkarotū”ti devasikaṃ paṇiṇi. Khādanīyabhojanīyassa pana
pamāṇaṃ natthi. Anvaḍḍhamāsaṃ “dānaṃ detū”ti sahassaṃ sahassaṃ
pesesi. Tassa kho pana Vijayo ca Sunāmo ca Alāto cāti tayo amaccā
ahesuṃ. So komudiyā cātumāsiniyā chaṇe pavattamāne devanagaraṃ viya
nagare ca antepure ca alaṅkate sunhāto suvilitto sabbālaṅkārappaṭimaṇḍito
bhuttasāyamāso vivaṭasīhapañjare mahātale amaccagaṇaparivuto visuddhaṃ
gaganatalaṃ abhilaṅghamānaṃ candamaṇḍalaṃ disvā “ramaṇīyā vata bho
dosinā ratti, kāya nu kho ajja ratiyā abhirameyyāmā”ti amacce pucchi.
Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1153. “Ahu rājā Videhānaṃ, Aṅgati² nāma khattiyo.

Pahūtayoggo dhanimā, anantabalaporiso.

1154. So ca pannarasim rattiṃ, purimayāme anāgate.

Cātumāsā komudiyā, amacce sannipātayi.

1155. Paṇḍite sutasampanne, mhitapubbe³ vicakkhaṇe.

Vijayañca Sunāmañca, senāpatiṃ Alātakam.

1156. Ta’manupucchi Vedeho, paccekam brūtha saṃ ruciṃ.

Cātumāsā komuda’jja, juṇhaṃ byāpahataṃ tamaṃ.

Kāya’jja ratiyā rattiṃ, viharemu imaṃ utun”ti.

1. Rujā (Sī, I)

2. Aṅgāti (Sī)

3. Mihitapubbe (Sī, I)

Tattha **pahūtayoggoti** bahukena hatthiyoggādinā samannāgato.
Anantabalaporisoti anantabalakāyo. **Anāgateti** pariyosānaṃ appatte,
 anatikkanteti attho. **Cātumāsāti**¹ catunnaṃ vassikamāsānaṃ
 pacchimadivasabhūtāya rattiya. **Komudiyāti** phullakumudāya. **Mhitapubbeti**
 paṭhamam sitam katvā pacchā kathanasīle. **Ta'manupucchīti** tam tesu
 amaccesu ekekaṃ amaccaṃ anupucchi. **Paccekaṃ brūtha sam rucinti**
 sabbepe tumhe attano attano ajjhāsayaṇurūpaṃ ruciṃ paccekaṃ mayhaṃ
 kathetha. **Komuda'jjāti** komudī ajja. **Junhanti** junhāya nissayabhūtaṃ
 candamaṇḍalaṃ abbhuggacchati. **Byapahataṃ**² tamanti tena sabbaṃ
 andhakāraṃ vihataṃ. **Utunti** ajja rattiṃ imaṃ evarūpaṃ utuṃ kāyaratiyā
 vihareyyāmāti.

Iti rājā amacce pucchi. Tena te pucchitā attano attano ajjhāsayaṇurūpaṃ
 kathaṃ kathayimṃsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1157. “Tato senāpati rañño, Alāto eta'dabravi.

‘Haṭṭhaṃ yoggaṃ balaṃ sabbaṃ, senaṃ sannāhayāmasa.

1158. Niyyāma deva yuddhāya, anantabalaporisā.

Ye te vasaṃ na āyanti, vasaṃ upanayāmasa.

Esā mayhaṃ sakā dīṭṭhi, ajitaṃ ojināmasa’.

1159. Alātassa vaco sutvā, Sunāmo eta'dabravi.

‘Sabbe tuyhaṃ mahārāja, amittā vasa'māgatā.

1160. Nikkhittasatthā paccatthā, nivāta'manuvattare.

Uttamo ussavo ajja, na yuddhaṃ mama rucati.

1161. Annapānañca khajjañca, khippaṃ abhiharantu te.

Ramassu deva kāmehi, naccagīte suvādite’.

1162. Sunāmassa vaco sutvā, Vijayo eta'dabravi.

‘Sabbe kāmā mahārāja, niccaṃ tava mupaṭṭhitā.

1. Cātumassāti (Sī, I)

2. Byapagataṃ (Sī, I)

1163. Na hete dullabhā deva, tava kāmehi modituṃ.
Sadāpi kāmā sulabhā, netam cittamatam mama.
1164. Samaṇam brāhmaṇam vāpi, upāsemu bahussutam.
Yo na'jja vinaye kaṅkham, atthadhammavidū ise'.
1165. Vijayassa vaco sutvā, rājā Aṅgati mabravi.
'Yathā Vijayo bhaṇati, mayhampetaṃva ruccati.
1166. Samaṇam brāhmaṇam vāpi, upāsemu bahussutam.
Yo na'jja vinaye kaṅkham, atthadhammavidū ise.
1167. Sabbeva santā karoṭṭha matim, kam upāsemu paṇḍitam.
Yo na'jja vinaye kaṅkham, atthadhammavidū ise'.
1168. Vedchassa vaco sutvā, Alāto eta'dabravi.
'Atthā'yaṃ migadāyasmim, acelo dhīrasammato.
1169. Guṇo Kassapagottā'yaṃ, suto citrakathī gaṇī.
Tam deva payirupāsemu, so no kaṅkham viñessati'.
1170. Alātassa vaco sutvā, rājā codesi sārathim.
Migadāyaṃ gamissāma, yuttam yānam idhā'nayā'ti.

Tattha **haṭṭhanti** tuṭṭhapahaṭṭham. **Ojināmaseti** yaṃ no ajitam, tam jināma. Eso mama ajjhāsayoti. Rājā tassa katham neva paṭikkosi, nābhinandi. **Eta'dabravīti** rājānam Alātassa vacanam anabhinandantam appaṭikkosantam disvā 'nāyaṃ yuddhajjhāsayo, ahamassa cittam gaṇhanto kāmagaṇābhiraṭim vaṇṇayissāmi'ti cintetvā etam "sabbe tuyhan"ti-ādivacanam abravi.

Vijayo eta'dabravīti rājā Sunāmassapi vacanam nābhinandi, na paṭikkosi. Tato Vijayo "ayaṃ rājā imesaṃ dvinnampi vacanam sutvā tuṇhīyeva ṭhito, paṇḍitā nāma dhammassavanasoṇḍā honti, dhammassavanamassa vaṇṇayissāmi'ti cintetvā etam "sabbe kāmā"ti-ādivacanam abravi. Tattha

tava mupaṭṭhitāti tava upaṭṭhitā. **Moditunti** tava kāmehi moditum abhiramitum icchāya sati na hi ete kāmā dullabhā. **Netam cittamataṃ mamā**ti etaṃ tava kāmehi abhiramaṇaṃ mama cittamataṃ na hoti, na me ettha cittaṃ pakkhandati. **Yo na'jjāti** yo no ajja. **Atthadhammavidū**ti Pāli-atthañceva Pāḷidhammañca jānanto. **Iseti** isi esitaguṇo¹.

Aṅgati mabravīti Aṅgati abravi. **Mayhampetaṃva ruccatī**ti mayhampi etaññeva ruccati. **Sabbeva santā**ti sabbeva tumhe idha vijjamānā matiṃ karotha cintetha. **Alāto eta'dabravī**ti rañño kathaṃ sutvā Alāto “ayaṃ mama kulūpako guṇo nāma ājīvako rājuyyāne vasati, taṃ pasamsivā rājakulūpakaṃ karissāmī”ti cintetvā etaṃ “atthā'yan”ti-ādivacanaṃ abravi. Tattha **dhīrasammatoti** paṇḍitoti sammato. **Kassapagottā'yanti** Kassapagotto ayaṃ. **Sutoti** bahussuto. **Gaṇī**ti gaṇasatthā. **Codesī**ti āṇāpesi.

Rañño taṃ kathaṃ sutvā sārathino tathā karimsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1171. “Tassa yānaṃ ayojesum, dantaṃ rūpiyapakkharaṃ.
Sukkamaṭṭhaparivāraṃ, paṇḍaraṃ dosinā mukhaṃ.

1172. Tatrā'suṃ kumudāyuttā, cattāro sindhavā hayā.
Anilūpamasamuppātā, sudantā soṇṇamālino.

1173. Setacchattaṃ setaratho, setassā setabījanī.
Vedeho saha'macchehi, niyyaṃ candova sobhati.

1174. Ta'manuyāyimsu bahavo, indikhaggadharā balī.
Assapiṭṭhigatā vīrā, narā naravarādhipaṃ.

1175. So muhuttaṃva yāyivā, yānā oruyha khattiyo.
Vedeho saha'macchehi, pattī guṇa'mupāgami.

1176. Yepi tattha tadā āsum, brāhmaṇi'bbhā samāgatā.
Na te apanayī rājā, akataṃ bhūmi'māgate”ti.

Tattha **tassa yānanti** tassa rañño ratham yojayimsu. **Dantanti** dantamayaṃ. **Rūpiyapakkharanti** rajatamaya-upakkharam. **Sukkamattāhaparivāraṇti** parisuddhāpharusaparivāraṃ. **Dosinā mukhanti** vigatadosāya rattiyā mukhaṃ viya, candasadisanti attho. **Tatrā'sunti** tatra ahesuṃ. **Kumudāti** kumudavaṇṇā. **Sindhavāti** sindhavajātikā. **Anilūpamasamuppātāti** vātasadisavegā. **Setacchattanti** tasmim rathe samussāpitaṃ chattampi setaṃ ahosi. **Setarathoti** sopi ratho setoyeva. **Setassāti** assāpi setā. **Setabījanīti** bijanīpi setā. **Niyyanti** tena rathena niggacchanto amaccagaṇaparivuto Vedecharājā cando viya sobhati.

Naravarādhipanti naravarānaṃ adhipatiṃ rājādhirājānaṃ. **So muhuttaṃva yāyitvāti** so rājā muhutteneva uyyānaṃ gantvā. **Pattī guṇa'mupāgamīti** pattikova guṇaṃ ājīvakaṃ upāgami. **Yepi tattha tadā āsunti** yepi tasmim uyyāne tadā puretaraṃ gantvā taṃ ājīvakaṃ payirupāsamaṇā nisinnā ahesuṃ. **Na te apanayīti** ambhākameva doso, ye mayam pacchā agamimhā, tumhe mā cintayitthāti¹ te brāhmaṇe ca ibbhe ca raññoyeva atthāya akataṃ akatokāsaṃ bhūmiṃ samāgate na ussāraṇaṃ kāretvā apanayīti.

Tāya pana omissakaparisāya parivutova ekamantaṃ nisīditvā paṭisanthāramakāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1177. “Tato so mudukā bhisiyā, muducittakasanthate.
Mudupaccatthate rājā, ekamantaṃ upāvisi.

1178. Nisajja rājā sammodi, kathaṃ sāraṇiyaṃ tato.
‘Kacci yāpaniyaṃ bhante, vātānamaviyaggatā.

1179. Kacci akasirā vutti, labhasi piṇḍayāpanaṃ.
Appābādho ca'si kacci, cakkhum na parihāyati’.

1180. Taṃ guṇo paṭisammodi, Vedehaṃ vinaye rataṃ.
‘Yāpaniyaṃ mahārāja, sabbametaṃ tadūbhayaṃ.

1. Mā calitthāti (Syā, I)

1181. Kacci tuyhampi Vedeha, paccantā na baliyare.
Kacci arogaṃ yoggaṃ te, kacci vahati vāhanaṃ.
Kacci te byādhayo natthi, sarīrassupatāpiyā’.
1182. Paṭisammodito rājā, tato pucchi anantarā.
Atthaṃ dhammañca ñāyañca, dhammakāmo rathesabho.
1183. Kathaṃ dhammaṃ care macco, mātāpitūsu Kassapa.
Kathaṃ care ācariye, puttadāre kathaṃ care.
1184. Kathaṃ careyya vuḍḍhesu, kathaṃ samaṇabrāhmaṇe.
Kathañca balakāyasmim, kathaṃ janapade care.
1185. Kathaṃ dhammaṃ caritvāna, maccā gacchanti suggaṃti.
Kathañceke adhammaṭṭhā, patanti nirayaṃ atho”ti.

Tattha **mudukā bhisiyāti** mudukāya sukhasamphassāya bhisiyā.
Muducittakasanthateti¹ sukhasamphasse cittattharaṇe. **Mudupaccatthateti**
mudunā paccattharaṇena paccatthate. **Sammodīti** ājīvakena saddhiṃ
sammodanīyaṃ kathaṃ kathesi. **Tatoti** tato nisajjanato anantameva
sāraṇīyaṃ kathaṃ kathesiṃti attho. Tattha **kacci yāpaniyanti** kacci te bhante
sarīraṃ paccayehi yāpetuṃ sakkā. **Vātānamaviyaggaṭāti**² kacci te sarīre
dhātuyo samappavattā, vātānaṃ byaggaṭā³ natthi, tattha tattha vaggavaggā
hutvā vātā na bādhayantiṃti attho.

Akasirāti niddukkhā. **Vuttīti** jīvitavutti. **Appābādhoti**
iriyāpathabhaṇḍajakenābādhena virahito. **Cakkhanti** kacci te cakkhu-ādīni
indriyāni na parihāyantiṃti pucchati. **Paṭisammodīti** sammodanīyakathāya
paṭikathesi. Tattha **sabbametanti** yaṃ tayā vuttaṃ vātānamaviyaggaṭādi, taṃ
sabbam tatheva. **Tadubhayanti** yampi tayā “appābādho ca”si kacci, cakkhum
na parihāyati”ti vuttaṃ, tampi ubhayaṃ tatheva.

Na baliyareti nābhibhavanti na kuppanti. **Anantarāti** paṭisanthārato
anantarā paṇhaṃ pucchi. Tattha **atthaṃ dhammañca ñāyañcāti** Pāli-atthañca
Pāliñca

1. Muducittakalandaketi (Sī, I)

2. Vātānamavisaggaṭāti (Sī, I), vātānamaviyattatāti (Syā)

3. Visaggaṭā (Sī, I), viyattatā (Syā)

kāraṇayuttiṇca. So hi “kathaṃ dhammaṃ care”ti pucchanto mātāpitu-ādīsu paṭipattidīpakaṃ Pāḷiṇca Pāḷi-atthaṇca kāraṇayuttiṇca me kathethāti imaṃ atthaṇca dhammaṇca nāyaṇca pucchati. Tattha **kathaṇceke adhammaṭṭhāti** ekacce adhamme ṭhitā kathaṃ nirayaṇceva attho sesa-apāye ca patantīti Sabbaññubuddhapaccekabuddhabuddhasāvakamahābodhisattesu purimassa purimassa alābhena pacchimaṃ pacchimaṃ pucchitabbakaṃ mahesakkhapañhaṃ rājā kiñci ajānantaṃ naggabhoggaṃ nissirikaṃ andhabālaṃ ājīvakaṃ pucchi.

Sopi evaṃ pucchito pucchānurūpaṃ byākaraṇaṃ adisvā carantaṃ goṇaṃ daṇḍena paharanto viya bhattapāṭiyaṃ¹ kacavaraṃ khipanto viya ca “suṇa mahārāja”ti okāsaṃ kāretvā attano micchāvādaṃ paṭṭhapesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1186. “Vedehassa vaco sutvā, Kassapo eta’dabravi.

‘Suṇohi me mahārāja, saccaṃ avitathaṃ padaṃ.

1187. Natthi dhammacaritassa², phalaṃ kalyāṇapāpakam.

Natthi deva paro loko, ko tato hi idhā’gato.

1188. Natthi deva pitaro vā, kuto mātā kuto pitā.

Natthi ācariyo nāma, adantaṃ ko damessati.

1189. Samatulyāni bhūtāni, natthi jeṭṭhāpacāyikā.

Natthi balam vīriyaṃ vā, kuto uṭṭhānaporisam.

Niyatāni hi bhūtāni, yathā goṭaviso tathā.

1190. Laddheyyaṃ labhate macco, tattha dānaphalaṃ kuto.

Natthi dānaphalaṃ deva, avaso deva’vīriyo.

1191. Bālehi dānaṃ paññattaṃ, paṇḍitehi paṭicchitaṃ.

Avasā denti dhīraṇaṃ, bālā paṇḍitamānino”ti.

Tattha **idhā’gatoti** tato paralokato idhā’gato nāma natthi. **Natthi deva pitaro vā**ti deva ayyakapeyyakādayo vā natthi,

1. Bhattavaḍḍhiyaṃ (Syā), bhattavaṭṭikāya (Ka)

2. Dhammassa ciṇṇassa (Sī)

tesu asantesu kuto mātā kuto pitā. **Yathā goṭaviso tathā**ti goṭaviso vuccati pacchābandho, yathā nāvāya pacchābandho nāvameva anugacchati, tathā ime sattā niyatameva anugacchantīti vadati. **Avaso deva’vīriyoti** evaṃ dānaphale asati yo koci bālo dānaṃ deti, so avaso avīriyo na attano vasena balena deti, dānaphalaṃ pana atthīti saññāya aññesaṃ andhabālānaṃ saddahitvā detīti dīpeti. **Bālehi dānaṃ paññattanti** “dānaṃ dātabban”ti andhabālehi paññattaṃ anuññātaṃ, taṃ dānaṃ bālāyeva denti, paṇḍitā paṭiggaṇhanti.

Evam dānassa nipphalataṃ vaṇṇetvā idāni pāpassa nipphalabhāvaṃ vaṇṇetum āha—

1192. “Satti’me sassatā kāyā, acchejjā avikopino.

Tejo pathavī āpo ca, vāyo sukhaṃ dukhañcime.

Jīve ca satti’me kāyā, yesaṃ chettā na vijjati.

1193. Natthi hantā va chettā vā, haññe yevāpi koci naṃ.

Antareneva kāyānaṃ, satthāni vītivattare.

1194. Yo cāpi sira’mādāya, paresaṃ nisitāsina.

Na so chindati te kāye, tattha pāpaphalaṃ kuto.

1195. Cullāsītimahākappe, sabbe sujjhanti saṃsaram.

Anāgate tamhi kāle, saññatopi na sujjhati.

1196. Caritvāpi bahuṃ bhadrāṃ, neva sujjhanti nāgate.

Pāpañcepi bahuṃ katvā, taṃ khaṇaṃ nātivattare.

1197. Anupubbena no suddhi, kappānaṃ cullasītiyā.

Niyatim nātivattāma, velanta’miva sāgaro”ti.

Tattha **kāyā**ti samūhā. **Avikopinoti** vikopetum na sakkā. **Jīveti** jīvo. “Jīvo”tipi pāṭho, ayameva attho. **Satti’me kāyā**ti ime satta kāyā. **Haññe yevāpi koci nanti** yo haññeyya, sopi nattheva. **Vītivattareti** imesaṃ sattannaṃ kāyānaṃ antareyeva

caranti, chinditum na sakkonti. **Sira'mādāyā**ti paresam sīsam gahetvā. **Nisitāsinā**ti nisitena asinā chindati, **na so chindatī**ti sopi te kāye na chindati, pathavī pathavimeva upeti, āpādayo āpādikey, sukhadukkhajīvā ākāsam pakkhandantīti dasseti.

Saṁsaranti mahārāja ime sattā imam pathaviṁ ekamaṁsakhalaṁ katvāpi ettake kappe saṁsarantā sujjhanti. Aññatra hi saṁsārā satte sodhetum samattho nāma natthi, sabbe saṁsāreneva sujjhanti. **Anāgate tamhi kāleti** yathāvutte pana etasmim kāle anāgate appatte antarā saññatopi parisuddhasīlopi na sujjhanti. **Tam khaṇanti** tam vuttappakāraṁ kalam. **Anupubbena no suddhī**ti amhākaṁ vāde anupubbena suddhi, sabbesaṁ amhākaṁ anupubbena suddhi bhavissatīti attho. Iti so ucchedavādo attano thāmena sakavādam nippadesato kathesīti.

1198. Kassapassa vaco sutvā, Alāto eta'dabravi.

Yathā bhadanto bhaṇati, mayhampetaṁva ruccati.

1199. Ahampi purimaṁ jātīm, sare saṁsarita'ttano.

Piṅgalo nāma'haṁ āsim, luddo goghātakō pure.

1200. Bārāṇasiyaṁ phītāyaṁ, bahuṁ pāpaṁ mayā kataṁ.

Bahū mayā hatā paṇā, mahimsā sūkarā ajā.

1201. Tato cuto idha jāto, iddhe senāpatīkule.

Natthi nūna phalaṁ pāpaṁ, yo'haṁ na nirayaṁ gatoti.

Tattha **Alāto eta'dabravī**ti so kira Kassapadasabalassa cetiye anojapupphadāmena pūjaṁ katvā maraṇasamaye aññena kammena yathānubhāvaṁ khitto saṁsāre saṁsaranto ekassa pāpakammasa nissandena goghātakakule nibbattitvā bahuṁ pāpamakāsi. Athassa maraṇakāle bhasmapaṭicchanno viya aggi ettakaṁ kalam thitaṁ tam puñṇakammaṁ okāsamakāsi. So tassānubhāvena idha nibbattitvā tam vibhūtiṁ patto, jātīm saranto pana atītānantarato paraṁ parisaritum asakkonto “goghātakakammaṁ katvā idha nibbattosmi”ti saññāya

tassa vādaṃ upatthambhento idaṃ “yathā bhadanto bhaṇatī”ti-ādivacanaṃ abravi. Tattha **sare saṃsarita’ttanoti** attano saṃsaritaṃ sarāmi.

Senāpatīkuleti senāpatikulamhi.

1202. Athettha bījako nāma, dāso āsi paṭaccarī¹.

Uposathaṃ upavasanto, guṇasantiku’pāgami.

1203. Kassapassa vaco sutvā, Alātassa ca bhāsitaṃ.

Passasanto muhuṃ uṇhaṃ, rudaṃ assūni vattayīti.

Tattha **athetthāti** atha ettha etissaṃ Mithilāyaṃ. **Paṭaccarīti** daliddo kapaṇo ahosi. **Guṇasantiku’pāgamīti** guṇassa santikaṃ kiñcideva kāraṇaṃ sossāmīti upagatoti veditabbo.

1204. Ta’manupucchi Vedeho, ‘kimatthaṃ samma rodasi.

Kim te sutam vā diṭṭhaṃ vā, kim maṃ vedesi vedanan’ti.

Tattha **kim maṃ vedesi vedananti** kim nāma tvaṃ kāyikaṃ vā cetasikaṃ vā vedanaṃ pattoyaṃ evaṃ rodanto maṃ vedesi jānāpesi, uttānameva naṃ katvā mayhaṃ ācikkhāhīti.

1205. Vedehassa vaco sutvā, bījako eta’dabravi.

‘Natthi me vedanā dukkhā, mahārāja suṇohi me.

1206. Ahampi purimaṃ jātiṃ, sarāmi sukha’mattano.

Sāketā’haṃ pure āsiṃ, bhāvasettṭhi guṇe rato.

1207. Sammato brāhmaṇibbhānaṃ, saṃvibhāgarato suci.

Na cāpi pāpakaṃ kammaṃ, sarāmi kata’mattano.

1208. Tato cutā’haṃ Vedeha, idha jāto duritthiyā.

Gabbhamhi kumbhadāsiyā, yato jāto suduggato.

1209. Evampi duggato santo, samacariyaṃ adhiṭṭhito.

Upaḍḍhabhāgaṃ bhattassa, dadāmi yo me icchati.

1. Paṭaccarī (Sī, I), paṭaccharī (Syā)

1210. Cātuddasiṃ pañcadasim, sadā upavasāma’haṃ.
Na cāpi bhūte himsāmi, theyyaṃ cāpi vivajjayim.

1211. Sabbameva hi nūne’taṃ, suciṇṇaṃ bhavati nipphalaṃ.
Niratthaṃ maññi’dam sīlaṃ, Alāto bhāsati yathā.

1212. Kalimeva nūna gaṇhāmi, asippo dhuttako yathā.
Kaṭaṃ Alāto gaṇhāti, kitavo’sikkhito yathā.

1213. Dvāraṃ nappaṭipassāmi, yena gacchāmi suggatiṃ.
Tasmā rāja parodāmi, sutvā Kassapabhāsitanti.

Tattha **bhāvaseṭṭhi**ti evaṃnāmako asītikoṭivibhavo seṭṭhi. **Guṇe** ratoti guṇamhi rato. **Sammatoti** sambhāvito saṃvaṇṇito. **Sucīti** sucikammo. **Idha jāto duritthiyāti** imasmiṃ Mithilanagare daliddiyā kapaṇāya kumbhadāsiyā kucchimhi jātosmīti. So kira pubbe Kassapabuddhakāle araṇṇe natṭhaṃ balibaddaṃ gavesamāno ekena maggamūlḥena bhikkhunā maggaṃ puṭṭho tuṇhī hutvā puna tena pucchito kujjhitvā “samaṇa dāsā nāma mukharā honti, dāsena tayā bhavitabbaṃ, atimukharosī”ti āha. Taṃ kammaṃ tadā vipākaṃ adavā bhasmacchanno viya pāvako ṭhitaṃ. Maraṇasamaye aññaṃ kammaṃ upaṭṭhāsi. So yathākammaṃ saṃsāre saṃsaranto ekassa kusalakammasa balena sākete vuttappakāro seṭṭhi hutvā dānādīni puññāni akāsi. Taṃ panassa kammaṃ pathaviyaṃ nihitanidhi viya ṭhitaṃ okāsaṃ labhitvā vipākaṃ dassati. Yaṃ pana tena taṃ bhikkhuṃ akkosantena kataṃ pāpakammaṃ, tamassa tasmiṃ attabhāve vipākaṃ adāsi. So ajānanto “itarassa kalyāṇakammasa balena kumbhadāsiyā kucchimhi nibbattosmī”ti saññāya evamāha. **Yato jāto suduggatoti** sohaṃ jātakālato paṭṭhāya atiduggatoti dīpeti.

Samacariyamadhiṭṭhitoti samacariyāyameva patiṭṭhitomhi. **Nūne’tanti** ekaṃsena etaṃ. **Maññi’dam sīlanti** deva idaṃ sīlaṃ nāma niratthakaṃ mañṇe. **Alātoti** yathā ayaṃ Alātasenāpati “mayā purimabhava bahum pāṇātipātakammaṃ katvā senāpatiṭṭhānaṃ laddhan”ti bhāsati, tena

kāraṇenāhaṃ niratthakaṃ sīlanti maññāmi. **Kalimevāti** yathā asippo asikkhito akkhadhutto parājayaggāhaṃ gaṇhāti, tathā nūna gaṇhāmi, purimabhava attano sāpateyyaṃ nāsetvā idāni dukkhaṃ anubhavāmi. **Kassapabhāsanti** Kassapagottassa acelakassa bhāsitaṃ sutvāti vadati.

1214. Bījakassa vaco sutvā, rājā Aṅgati mabravi.
Natthi dvāraṃ sugatiyā, niyatim kaṅkha bījaka.

1215. Sukhaṃ vā yadi vā dukkhaṃ, niyatiyā kira labbhati.
Saṃsārasuddhi sabbesaṃ, mā turittho anāgate.

1216. Ahampi pubbe kalyāṇo, brāhmaṇibbhesu byāvaṭo.
Vohāra’manusāsanto, ratihīno tadantarāti.

Tattha **Aṅgati mabravīti** paṭhamameva itaresaṃ dvinnam, pacchā bījakassāti tiṇṇaṃ vacanaṃ sutvā daḷhaṃ micchādiṭṭhiṃ gahetvā etaṃ “natthi dvāraṃ”ti-ādivacanamabravi. **Niyatim kaṅkhāti** samma bījaka niyatimeva olokehi. Cullāsītimahākappappamaṇo kāloyeva hi satte sodheti, tvaṃ atituritoti adhippāyenevamāha. **Anāgateti** tasmiṃ kāle asampatte antarāva devalokaṃ gacchāmīti mā turittho. **Byāvaṭoti** brāhmaṇesu ca gahapatikesu ca tesameva kāyaveyyāvaccadānādikammakaraṇena byāvaṭo ahoṣim. **Vohāranti** vinicchayaṭṭhāne nisīditvā rājakiccaṃ¹ vohāraṃ anusāsantova. **Ratihīno tadantarāti** ettakaṃ kālaṃ kāmaguṇaratiyā parihīnoti.

Evaṅca pana vatvā “bhante Kassapa mayaṃ ettakaṃ kālaṃ pamajjimhā, idāni pana amhehi ācariyo laddho, ito paṭṭhāya kāmaratimeva anubhavissāma, tumhākaṃ santike ito uttari dhammassavanampi no papañco bhavissati, tiṭṭhatha tumhe, mayaṃ gamissāmā”ti āpucchanto āha—

1217. “Punapi bhante dakkhemu, saṅgati ce bhavissati”ti.

Tattha **saṅgati ceti** ekasmiṃ ṭhāne ce no samāgamo bhavissati, no ce, asati puññaphale kiṃ tayā diṭṭhenāti.

Idaṃ vatvāna Vedeho, paccagā sanivesananti.

Tattha **sanivesananti** bhikkhave idaṃ vacanaṃ Vedeharājā vatvā rathaṃ abhiruyha attano nivesanaṃ Candakapāsādatalema paṭigato.

Rājā paṭhamāṃ guṇasantikaṃ gantvā taṃ vanditvā pañhaṃ pucchi. Āgacchanto pana avanditvāva āgato. Guṇo attano aguṇatāya vandanampi nālattha, piṇḍādikaṃ sakkāraṃ kimeva lacchatī. Rājāpi taṃ rattim vītinaṃmetvā punadivase amacce sannipādetvā “kāmaguṇe me upaṭṭhāpetha, ahaṃ ito paṭṭhāya kāmaguṇasukhameva anubhavissāmi, na me aññāni kiccāni ārocetabbāni, vinicchaya kiccaṃ asuko ca asuko ca karotū”ti vatvā kāmaraṭimatto¹ ahosi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1218. “Tato ratyā vivasāne, upaṭṭhānampi Aṅgati.

Amacce sannipādetvā, idaṃ vacanaṃ mabravi.

1219. ‘Candake me vimānasmim, sadā kāme vidhentu me.

Mā upagacchum² atthesu, guyhappakāsiyesu ca.

1220. Vijayo ca Sunāmo ca, senāpati Alātako.

Ete atthe nisīdantu, vohārakusalā tayo’.

1221. Idaṃ vatvāna Vedeho, kāmeva bahumaññatha.

Na cāpi brāhmaṇibbhesu, atthe kismiñci byāvaṭo”ti.

Tattha **upaṭṭhānamhīti** attano upaṭṭhānaṭṭhāne. **Candake meti** mama santake Candakapāsāde. **Vidhentu meti** niccaṃ mayhaṃ kāme saṃvidahantu upaṭṭhapentu. **Guyhappakāsiyesūti** guyhesupi pakāsiyesupi atthesu uppannesu maṃ keci mā upagacchum³. **Attheti** atthakaraṇe vinicchayaṭṭhāne. **Nisīdantūti** mayā kattabbakiccassa karaṇatthaṃ sesa-amaccehi saddhim nisīdantūti.

1222. Tato dvesattarattassa, Vedehassa’trajā piyā.

Rājadhītā Rucā nāma, dhātimātaraṃ mabravi.

1. Kāmaraṭiparo (Sī, I)

2. Upagaccha (Ka)

3. Kenaci mā upagaccha (Ka)

1223. Alaṅkarotha maṃ khippaṃ, sakhiyo cā'laṅkarontu me.
Suve pannaraso dībyo, gacchaṃ issarasantike.

1224. Tassā mālyaṃ abhiharimsu, candanañca mahārahaṃ.
Maṇisaṅkhamuttāratanaṃ, nānāratte ca ambare.

1225. Tañca soṇṇamaye pīṭhe, nisinnaṃ bahuki'tthiyo.
Parikiriya asobhimsu, rucāṃ ruciravaṇṇininti.

Tattha **tatoti** tato rañño kāmapaṅke laggitadivasato paṭṭhāya.
Dvesattarattassāti cuddasame divase. **Dhātimātara'**mabravīti pitu santikaṃ
gantukāmā hutvā dhātimātaramāha. Sā kira cātuddase cātuddase
pañcasatakumārīkāhi parivutā dhātigaṇaṃ ādāya mahantena sirivilāsena
attano sattabhūmikā rativaḍḍhanapāsādā oruyha pitu dassanatthaṃ
Candakapāsādaṃ gacchati. Atha naṃ pitā disvā tuṭṭhamānaso hutvā
mahāsakkāraṃ kāretvā uyyojento “amma dānaṃ dehi”ti sahassaṃ datvā
uyyojati. Sā attano nivesanaṃ āgantvā punadivase uposathikā hutvā
kapaṇaddhikavaṇṇibbakayācakānaṃ mahādānaṃ deti. Raññā kirassā eko
janapadopī dinno. Tato āyena sabbakiccāni karoti. Tadā pana “raññā kira
guṇaṃ ājīvakaṃ nissāya micchādassanaṃ gahitaṃ”ti sakalanagare
ekakolāhalaṃ ahosi. Taṃ pavattiṃ Rucāya dhātiyo sutvā rājadhītāya
ārocayimsu “ayye pitarā kira te ājīvakassa kathaṃ sutvā micchādassanaṃ
gahitaṃ, so kira catūsu nagaradvāresu dānasālāyo viddhaṃsāpetvā
parapariggahitā¹ itthiyo ca kumārīkāyo ca pasayhakārena gaṇhituṃ āṇāpeti,
rajjaṃ na vicāreti, kāmamattoyeva kira jāto”ti. Sā taṃ kathaṃ sutvā
anattamanāhutvā “kathaṃ hi nāma me tāto apagatasukkadhammaṃ nillajjaṃ
naggabhoggaṃ upasaṅkamitvā paṇhaṃ pucchissati, nanu
dhammikasamaṇabrāhmaṇe kammavādino upasaṅkamitvā pucchitabbo siyā,
ṭhapetvā kho pana maṃ añño mayhaṃ pitarāṃ micchādassanā apantvā
sammādassane patiṭṭhāpetuṃ samattho nāma natthi. Ahañhi atītā satta,
anāgatā sattāti cuddasa jātiyo anussarāmi, tasmā pubbe mayā kataṃ
pāpakammaṃ kathetvā pāpakammaṃ phalaṃ dassenti mama

1. Sappariggahitā (Ka)

pitarāṃ micchādassanā mocessāmi¹. Sace pana ajjeva gamissāmi, atha maṃ pitā ‘amma tvaṃ pubbe aḍḍhamāse āgacchasi, ajja kasmā evaṃ lahu āgatāsī’ti vakkhati. Tatra sace ahaṃ ‘tumhehi kira micchādassanaṃ gahitaṃ’ti sutvā ‘āgataṃhī’ti vakkhāmi, na me vacanaṃ garuṃ katvā gaṇhissati, tasmā ajja agantvā ito cuddasame divase kālapakkheyeva kiñci ajānantī viya pubbe gamanākāreneva gantvā āgamanakāle dānavattatthāya sahaṃsaṃ yācissāmi, tadā me pitā diṭṭhiyā gahitabhāvaṃ kathessati. Atha naṃ ahaṃ attano balena micchādiṭṭhiṃ chaḍḍāpessāmi²’ti cintesi, tasmā cuddasame divase pitu santikaṃ gantukāmā hutvā evamāha.

Tattha **sakhiyo cāti** sahāyikāyopi me pañcasatā kumārikāyo ekāyekaṃ asadisaraṃ katvā nānālaṅkārehi nānāvaṇṇehi pupphagandhavilepanehi alaṅkarontūti. **Dibyo**ti dibbasadiso, devatāsannipātaṭṭhāṇaṇḍitotipi dibbo. **Gacchanti** mama dānavattaṃ āharāpetuṃ videhissarassa pitu santikaṃ gamissāmīti. **Abhiharimsūti** soḷasahi gandhodakaghaṭehi nhāpetvā maṇḍanaṭṭhāya abhiharimsu. **Parikiriya**ti parivāretvā. **Asobhimsūti** sujaṃ² parivāretvā ṭhitā devakaññā viya taṃ divasaṃ ativiya asobhimsūti.

1226. Sā ca sakhimajjhagatā, sabbābharaṇabhūsitā.

Sateratā abbhamiva, Candakaṃ pāvisī Rucā.

1227. Upasaṅkamitvā Vedehaṃ, vanditvā vinaye rataṃ.

Suvaṇṇakhacite pīṭhe, ekamantaṃ upāvisīti.

Tattha **upāvisīti** pitu vasanaṭṭhānaṃ Candakapāsādaṃ pāvisi.

Suvaṇṇakhaciteti sattaratanakhacite suvaṇṇamaye pīṭhe³.

1228. Tañca disvāna Vedeho, accharānaṃ’va saṅgamaṃ.

Rucaṃ sakhimajjhagataṃ, idaṃ vacana’maṇḍavi.

1229. ‘Kacci ramasi pāsāde, antopokkharaṇimpati.

Kacci bahuvidhaṃ khajjaṃ, sadā abhiharanti te.

1. Pitarāṃ bodhessāmi (Sī, Syā, I)

2. Rucāṃ (Syā, Ka)

3. Suvaṇṇavikāṭeti sattaratanavacitṭhe suvaṇṇakhacite (Sī, I)

1230. Kacci bahuvidham mālyam, ocinitvā kumāriyo.
Gharake karotha paccekam, khiḍḍāratiratā muhum.

1231. Kena vā vikalam tuyham, kim khippam āharanti te.
Mano karassu kuḍḍamukhī, api candasamamhipī'ti.

Tattha **saṅgamanti** accharanam saṅgamaṃ viya samāgamaṃ disvā.
Pāsādeti amma mayā tuyham Vejayantasadiso Rativaḍḍhanapāsādo kārīto,
kacci tattha ramasi. **Antopokkharanīm patīti** antovatthusmiññeva te mayā
Nandāpokkharanīpaṭibhāgāpokkharanī kārītā, kacci taṃ pokkharanīm
paṭicca udakakīlam kīlantī ramasi. **Mālyanti** amma aham tuyham devasikam
pañcavīsati pupphasamugge pahiṇāmi, kacci tumhe sabbāpi kumārikāyo taṃ
mālyam ocinitvā ganthitvā abhinham khiḍḍāratiratā hutvā paccekam
gharake karotha, “idaṃ sundaram, idaṃ¹ sundarataran”ti pāṭiyekkam
sārambhena vāyapupphagharakāni² pupphagabbhe ca
pupphāsanapupphasayanāni ca kacci karoṭhāti pucchati.

Vikalanti vekallam. **Mano karassūti** cittam uppādehi. **Kuḍḍamukhīti**
sāsapakakkehi³ pasāditamukhatāya taṃ evamāha. Itthiyo hi mukhavaṇṇam
pasādentiyo duṭṭhalohitamukhadūsitapīlakāharaṇattham paṭhamam
sāsapakakkena mukham vilimpanti, tato lohitaṃ samakaraṇattham
mattikākakkena, tato chavipasādanattham tilakakkena. **Candasamamhipīti**
candato dullabhataro nāma natthi, tādisepe rucim katvā mamācikkha,
sampādessāmi teti.

1232. Vedehassa vaco sutvā, Rucā pitara'mabravi.
Sabbametaṃ mahārāja, labbhati'ssarasantike.

1233. Suve pannaraso dibyo, sahasam āharantu me.
Yathādinnaṃca dassāmi, dānam sabbavaṇīsva'hanti.

Tattha **sabbavaṇīsva'hanti** sabbavaṇibbakesu aham dassāmi.

1234. Rucāya vacanam sutvā, rājā Aṅgati mabravi.
Bahum vināsitaṃ vittaṃ, nirattham aphalam tayā.

1. Aham sundaram, aham (Sī, Syā)

2. Sārambhena viya pupphagharakāni (Sī, Syā), sārambhe viya pupphagharakāni (I)

3. Sāsapakūḍḍena (Sī, I)

1235. Uposathe¹ vasam niccam, annapānam na bhuñjasi.

Niyate'tam abhuttabbam, natthi puñnam abhuñjatoti.

Tattha **Aṅgati mabravīti** bhikkhave so Aṅgatrājā pubbe ayācitopi “amma dānam dehi”ti sahasam datvā tam divasam yācitopi micchādassanassa gahitattā adatvā idam “bahuṃ vināsitan”ti-ādivacanam abravi. **Niyate'tam abhuttabbanti** etam niyativasena tayā abhuñjitabbam bhavissati, bhuñjantānampi abhuñjantānampi puñnam natthi. Sabbe hi² cullāsītimahākappe atikkamitvāva sujjhanti³.

1236. Bījakopi hi sutvāna, tadā Kassapabhāsitaṃ.

passasanto muhuṃ uṇham, rudam assūni vattayi.

1237. Yāva Ruce jīvamānā⁴, mā bhatta'mapanāmayi.

Natthi bhadde paro loko, kim nirattham vihaññasīti.

Tattha **bījakopīti** bījakopi pubbe kalyāṇakammaṃ katvā tassa nissandena dāsikucchiyaṃ nibbattoti bījakavatthumpissā udāharaṇattham āhari. **Natthi bhaddeti** bhadde guṇācariyo evamāha “natthi ayam loko, natthi paro loko, natthi mātā, natthi pitā, natthi sattā opapātikā, natthi loke samaṇabrāhmaṇā sammaggaṭā sammāpaṭipannā”ti. Paraloke hi sati idhalokopi nāma bhavye, soyeva ca natthi. Mātāpitūsu santesu puttadhītarō nāma bhavye, teyeva ca natthi. Dhamme sati dhammikasamaṇabrāhmaṇā bhavye, teyeva ca natthi. Kim dānam denti sīlam rakkhanti nirattham vihaññasīti.

1238. Vedehassa vaco sutvā, Rucā ruciravaṇṇinī.

Jānam pubbāparam dhammam, pitaram eta'dabravi.

1239. Sutameva pure āsi, sakkhi diṭṭha'midam mayā.

Bālūpasevī yo hoti, bālova samapajjatha.

1. Uposatham (Sī)

3. visujjhatabbanti (Sī, I), sujjhatabbanti (Syā)

2. Sabbehi (Sī, Syā, I)

4. Jīvasi no (Sī, Syā, I)

1240. Mūḷho hi mūḷha'māgama, bhiyyo moham nigacchati.
Patirūpaṃ Alātena, bījakena ca muyhitunti.

Tattha **pubbāparaṃ dhammanti** bhikkhave pitu vacanaṃ sutvā Rucā rājadhītā atīte sattaajātivaseṇa pubbadhammaṃ, anāgate sattaajātivaseṇa anāgatadhammaṃ jānanti pitaraṃ micchādiṭṭhito mocetukāmā etaṃ “sutamevā”ti-ādimāha. Tattha **samapajjathāti** yo puggalo bālūpasevī hoti, so bālova samapajjati etaṃ mayā pubbe sutameva, ajja pana paccakkhato diṭṭhaṃ. **Mūḷho** maggamūḷhaṃ āgama maggamūḷho viya diṭṭhamūḷhaṃ āgama diṭṭhimūḷhopi uttari moham nigacchati, mūḷhataro hoti. **Alātenā**ti deva tumhehi jātigottakulapadesa-issariyapuññapaññāhīnena Alātasenāpatinā accantahīnena duppaññena bījakadāsena ca gāmadārakasadisāṃ ahrīkaṃ bālaṃ guṇaṃ ājīvakaṃ āgama muyhituṃ patirūpaṃ anucchavikaṃ, kiṃ te na muyhissantīti.

Evam te ubhopi garahitvā diṭṭhito mocetukāmatāya pitaraṃ vaṇṇenti āha—

1241. “Tvaṇca devā'si sappañño, dhīro atthassa kovido.
Kathaṃ bālebhi sadisaṃ, hīnadiṭṭhiṃ upāgami.

1242. Sacepi saṃsārapathena sujjhati,
Niratthiyā sabbajjā guṇassa.
Kīṭova aggaṃ jalitaṃ apāpataṃ,
Upapajjati mohamūḷho naggabhāvaṃ.

1243. Saṃsārasuddhīti pure nivīṭṭhā,
Kammaṃ vidūsentī bahū ajānaṃ.
Pubbe kalī duggahitova'natthā¹,
Dummocayā balisā ambujovā”ti.

Tattha **sappaññoti** yasavayapuññatitthāvāsāyonisomanasikārasākacchāvasena laddhāya paññāya sappañño, teneva kāraṇena **dhīro**, dhīratāya atthānatthassa kāraṇākkāraṇassa **kovido**. **Bālebhi sadisanti** yathā te bālā upagatā, tathā

1. Duggahitova atthā (Si, I, Ka)

kathaṃ tvaṃ hīnadiṭṭhiṃ upagato. **Apāpatanti** api āpataṃ, patantoti attho. idaṃ vuttaṃ hoti—tāta saṃsārena suddhīti laddhiyā sati yathā paṭaṅgakīṭo rattibhāge jalitaṃ aggiṃ disvā tappaccayaṃ dukkhaṃ ajānitvā mohena tattha patanto mahādukkhaṃ āpajjati, tathā guṇopi pañca kāmaguṇe pahāya mohamūlho nirassādaṃ naggabhāvaṃ upapajjati.

Pure niviṭṭhāti tāta saṃsārena suddhīti kassaci vacanaṃ asutvā¹ paṭhamameva niviṭṭhā natthi, sukatadukkaṭāṇaṃ kammānaṃ phalanti gahitattā bahū janā ajānantā kammaṃ vidūsentā kammaphalampi vidūsentīyeva, evaṃ tesāṃ pubbe gahito kali parājayagāho duggahitova hotīti attho. **Dummocayā balisā ambujovāti** te pana evaṃ ajānantā micchādassanena anattaṃ gahetvā ṭhitā bālā yathā nāma balisaṃ gilitvā ṭhito maccho balisā dummocayo hoti, evaṃ tamhā anattā dummocayā honti.

Uttaripi udāharaṇaṃ āharantī āha—

1244. “Upamaṃ te karissāmi, mahārāja tavatthiyā.

Upamāya midhe’kacce, atthaṃ jānanti paṇḍitā.

1245. Vāṇijānaṃ yathā nāvā, appamāṇabharā garu.

Atibhāraṃ samādāya, aṇṇave avasīdati.

1246. Evameva naro pāpaṃ, thokaṃ thokampi ācinaṃ.

Atibhāraṃ samādāya, niraye avasīdati.

1247. Na tāva bhāro paripūro, Alātassa mahīpati.

Ācināti ca taṃ pāpaṃ, yena gacchati duggatīṃ.

1248. Pubbeva’ssa kataṃ puññaṃ, Alātassa mahīpati.

Tasseva deva nissando, yañce’so labhate sukhaṃ.

1249. Khīyate cassa taṃ puññaṃ, tathā hi aguṇe rato.

Ujumaggaṃ avahāya, kummaggamanudhāvati.

1. Kassapavacanaṃ sutvā (Syā), kassaci vacanaṃ sutvā vā asutvā vā (Ka)

1250. Tulā yathā paggahitā, ohite tulamaṇḍale.

Unnameti tulāsīsam, bhāre oropite sati.

1251. Evameva naro puññaṃ, thokaṃ thokampi ācinam.

Saggātimāno dāsova, bījako sātave rato¹ti.

Tattha **nirayeti** aṭṭhavidhe mahāniraye soḷasavidhe Ussadaniraye Lokantaraniraye ca. **Bhāroti** tāta na tāva Alātassa akusalabhāro pūṇāti. **Tassevāti** tassa pubbe katassa puññasseva nissando, yaṃ so Alātasenāpati ajja sukhaṃ labhati. Na hi tāta etaṃ goghātakakammassa phalaṃ. Pāpakammassa hi nāma vipāko iṭṭho kanto bhavissatīti aṭṭhānametaṃ. **Aguṇe ratoti** tathāhesa idāni akusalakamme rato. **Ujumagganti** dasakusalakammapathamaggaṃ. **Kummagganti** nirayagāmi-akusalamaggaṃ.

Ohite tulamaṇḍaleti bhaṇḍapaṭicchanatthāya tulamaṇḍale laggetvā ṭhapite. **Unnametīti** uddhaṃ ukkhipati. **Ācinanti** thokaṃ thokampi puññaṃ ācinanto pāpabhāraṃ otāretvā naro kalyāṇakammassa sīsaṃ ukkhipitvā devalokaṃ gacchati. **Saggātimānoti** sagge atimāno saggasampāpake sātaphale kalyāṇakamme abhirato. “Saggādhimāno”tipi pāṭho, saggam adhikāraṃ katvā ṭhitacittoti attho. **Sātaveratoti** esa bījakaḍḍo sātave¹ madhuravipāke kusalaḍḍhammeyeva rato. So imassa pāpakammassa khīṇakāle kalyāṇakammassa phalena devaloke nibbattissati.

Yañcesa idāni dāsattaṃ upagato, na taṃ kalyāṇakammassa phalena. Dāsattasaṃvattanikañhissa pubbe kataṃ pāpaṃ bhavissatīti niṭṭhamettha gantabbanti imamatthaṃ pakāsentī āha—

1252. “Ya’majja² bījako dāso, dukkhaṃ passati attani.

Pubbeva’ssa kataṃ pāpaṃ, ta’meso paṭisevati.

1253. Khīyate cassa taṃ pāpaṃ, tathā hi vinaye rato.

Kassapañca samāpajja, mā hevu’ppatha’māgamā”ti.

1. Sāte (Sī)

2. Yañcajja (Sī, Syā)

Tattha **mā hevu'ppatha'māgamā**ti tāta tvaṃ imaṃ naggaṃ
Kassapājīvaṃ upagantvā mā heva nirayagāmiṃ uppathaṃ agamā, mā
pāpamakāsiṃ pitaraṃ ovaḍati.

Idāniṣṣa pāpūpasevanāya dosaṃ kalyāṇamittūpasevanāya ca guṇaṃ
dassenti āha—

1254. “Yaṃ yaṃ hi rāja bhajati, santaṃ vā¹ yadi vā asaṃ.
Sīlavantaṃ viṣāṃ vā, vasaṃ tasseva gacchati.

1255. Yādisaṃ kurute mittāṃ, yādisaṃ cūpasevati.
Sopi tādisako hoti, sahaṇāso hi tādiso.

1256. Sevaṃāno sevaṃānaṃ, samphuṭṭho samphusaṃ paraṃ.
Saro diddho kalāpaṃva, alitta'mupalimpati.
Upalepabhayā dhīro, neva pāpasakhā siyā.

1257. Pūtimacchaṃ kusaggena, yo naro upanayhati.
Kusāpi pūti vāyanti, evaṃ bālūpasevanā.

1258. Tagaraṇca palāseṇa, yo naro upanayhati.
Pattāpi surabhi vāyanti, evaṃ dhīrūpasevanā.

1259. Tasmā pattapuṭasseva, ñatvā sampāka'mattano.
Asante nopaseveyya, sante seveyya paṇḍito.
Asanto nirayaṃ nenti, santo pāpenti suggatin'ti.

Tattha **santaṃ vā**ti sappurisaṃ vā. **Yadi vā asanti** asappurisaṃ vā. **Saro diddho kalāpaṃvā**ti mahārāja yathā nāma halāhalavisalitto saro sarakalāpe khitto sabbaṃ taṃ visena alittampi sarakalāpaṃ limpati, visadiddhameva karoti, evameva pāpamitto pāpaṃ sevaṃāno attānaṃ sevaṃānaṃ paraṃ, tena samphuṭṭho taṃ samphusaṃ alittaṃ pāpena purisaṃ attanā ekajjhāsayāṃ karonto upalimpati. **Pūti vāyanti**ti tassa te kusāpi duggandhā vāyanti. **Tagaraṇcā**ti tagaraṇca aññaṇca gandhasampannaṃ gandhajātaṃ. **Evanti** evarūpā dhīrūpasevanā. Dhīro hi attānaṃ sevaṃānaṃ dhīrameva karoti.

1. Sataṃ vā (Sī, I, Ka)

Tasmā pattapuṭassevāti yasmā tagarādīpaliveṭṭhamānāni paṇṇānīpi sugandhāni honti, tasmā palāsapattapuṭasseva paṇḍitūpasevanena ahampi paṇḍito bhavissāmīti evaṃ. **Ñatvā sampāka'mattanoti** attano paripākaṃ paṇḍitabhāvaṃ parimāṇaṃ ñatvā asante pahāya paṇḍite sante seveyya. **“Nirayaṃ nentī”**ti ettha Devadattādīhi nirayaṃ, **“pāpenti suggatin”**ti ettha Sāriputtattherādīhi sugatiṃ nītānaṃ vasena udāharaṇāni āharitabbāni.

Evaṃ rājadhītā chahi gāthāhi pitu dhammaṃ kathetvā idāni atīte attanā anubhūtaṃ dukkhaṃ dassentī āha—

1260. “Ahampi jātiyo satta, sare saṃsarita'ttano.
Anāgatāpi satteva, yā gamissaṃ ito cutā.
1261. Yā me sā sattamī jāti, ahu pubbe janādhīpa.
Kammāraputto Magadhesu, ahuṃ Rājagahe pure.
1262. Pāpaṃ sahāya'māgamma, bahuṃ pāpaṃ kataṃ mayā.
Paradārassa heṭhento, carimhā amarā viya.
1263. Taṃ kammaṃ nihitaṃ aṭṭhā, bhasmacchannova pāvako.
Atha aññehi kammehi, ajāyīṃ viṃsabhūmiyaṃ.
1264. Kosambiyaṃ seṭṭhikule, iddhe phīte mahaddhane.
Ekaputto mahārāja, niccaṃ sakkatapūjito.
1265. Tattha mittam asevissaṃ, sahāyaṃ sātave rataṃ.
Paṇḍitaṃ sutasampannaṃ, so maṃ atthe nivesayi.
1266. Cātuddasiṃ pañcadasīṃ, bahuṃ rattim upāvasim.
Taṃ kammaṃ nihitaṃ aṭṭhā, nidhīva udakantike.
1267. Atha pāpāna kammānaṃ, yametaṃ Magadhe kataṃ.
Phalaṃ pariyāga maṃ pacchā, bhutvā duṭṭhavisam yathā.
1268. Tato cutā'haṃ Vedeha, Roruve niraye ciram.
Sakammunā apaccissaṃ, taṃ saram na sukhaṃ labhe.

1269. Bahuvasagane tattha, khepayitvā bahum dukham.

Bhinnāgate ahum rāja, chagalo uddhatapphalo”ti.

Tattha **sattā**ti mahārāja idhalokaparalokā nāma sukatadukkaṭṭānañca phalaṃ nāma atthi. Na hi saṃsāro satte sodhetum sakkoti, sakammunā eva sattā sujjhanti. Alātasenāpati ca bijakadāso ca ekameva jātiṃ anussaranti. Na kevalaṃ eteva jātiṃ saranti, ahampi atīte satta jātiyo attano saṃsaritaṃ sarāmi, anāgatepi ito gantabbā satteva jānāmi. **Yā me sāti** yā sā mama atīte sattamī jāti āsi. **Kammāraputtoti** tāya jātiyā ahaṃ Magadhesu Rājagahanagare suvaṇṇakāraputto ahosiṃ.

Paradārassa heṭhentoti paradāraṃ heṭhentā paresaṃ rakkhitagopite varabhaṇḍe aparajjhantā¹. **Aṭṭhāti** taṃ tadā mayā kataṃ pāpakammaṃ okāsaṃ alabhitvā okāse sati vipākadāyakaṃ hutvā bhasmapaṭicchanno aggi viya nihitaṃ aṭṭhāsi. **Vaṃsabhūmiyanti** vaṃsaraṭṭhe. **Ekaputtoti** asītikoṭivibhave seṭṭhikule ahaṃ ekaputtakova ahosiṃ. **Sātave ratanti** kalyāṇakamme abhiraṭṭhaṃ. **So manti** so sahāyako maṃ atthe kusalakamme patiṭṭhāpesi.

Taṃ kammanti tampi me kataṃ kalyāṇakammaṃ tadā okāsaṃ alabhitvā okāse sati vipākadāyakaṃ hutvā udakantike nidhi viya nihitaṃ aṭṭhāsi. **Yametanti** atha mama santakesu pāpakammesu yaṃ etaṃ mayā Magadhesu paradārikakammaṃ kataṃ, tassa phalaṃ pacchā maṃ pariyāga upagatanti attho. Yathā kiṃ? **Bhutvā duṭṭhaviṣaṃ yathā**, yathā savisaṃ bhojanaṃ bhuñjitvā ṭhitassa taṃ duṭṭhaṃ kakkhaḷaṃ halāhalaṃ viṣaṃ kuppati, tathā maṃ pariyāgatanti² attho. **Tatoti** tato Kosambiyaṃ seṭṭhikulato. **Taṃ saranti** taṃ tasmīṃ niraye anubhūta dukkhaṃ saranti citta sukhaṃ nāma na labhāmi, bhaya meva me uppajjati. **Bhinnāgateti** bhinnāgate nāma raṭṭhe³. **Uddhatapphaloti** uddhatabhājō.

So pana chagalako balasampanno ahosi. Piṭṭhiyaṃ abhiruyhapi naṃ vāhayimsu, yāna kepi yojayimsu. Imamatthaṃ pakāsentī āha—

1. Aparajjhanakā (Sī)

2. Pariyāgāti (Sī, I)

3. Bhennākāṭeti pennākāṭe (Sī, I)

1270. “Sātaputtā mayā vūḷhā, piṭṭhiyā ca rathena ca.

Tassa kamma nissando, paradāragamanassa me”ti.

Tattha **sātaputtā**ti amaccaputtā. **Tassa kamma**sāti deva Roruve mahāniraye paccanañca chagalakakāle bījuppāṭanañca piṭṭhivāhanayānakayojanāni ca sabbopesa tassa nissando paradāragamanassa meti.

Tato pana cavitvā araṇṇe kapiyoniyam paṭisandhim gaṇhi. Atha nam jātadivase yūthapatino dassesum. So “ānetha me puttā”ti daḷham gaḥetvā tassa viravantassa dantehi phalāni uppāṭesi. Tamattham pakāsentī āha—

1271. “Tato cutā’ham Vedeha, kapi āsim brahāvane.

Niluñcitaphaloyeva, yūthapena pagabbhinā.

Tassa kamma nissando, paradāragamanassa me”ti.

Tattha **niluñcitaphaloyevā**ti¹ tatrapāham pagabbhena yūthapatinā luñcitvā uppāṭitaphaloyeva ahoṣinti attho.

Atha aparāpi jātiyo dassentī āha—

1272. “Tato cutā’ham Vedeha, dassanesu pasū aham.

Niluñcito javo bhadro, yoggaṃ vūḷham ciraṃ mayā.

Tassa kamma nissando, paradāragamanassa me.

1273. Tato cutā’ham Vedeha, vajjīsu kula’māgamā.

Nevitthī na pumā āsim, manussatte sudullabhe.

Tassa kamma nissando, paradāragamanassa me.

1274. Tato cutā’ham Vedeha, ajāyim Nandane vane.

Bhavane Tāvatiṃsā’ham, accharā kāmavaṇṇinī.

1275. Vicitravattābharaṇā, āmuttamaṇikuṇḍalā.

Kusalā naccagītassa, Sakkassa paricārikā.

1. Nilicchitaphaloyevāti (Sī, I), nilucchitaphaloyevāti (Syā)

1276. Tattha ʒhitāhaṃ Vedeha, sarāmi jātiyo imā.
Anāgatāpi satteva, yā gamissaṃ ito cutā.

1277. Pariyāgataṃ taṃ kusalaṃ, yaṃ me Kosambiyaṃ kataṃ.
Deve ceva manusse ca, sandhāvissaṃ ito cutā.

1278. Satta jacco mahārāja, niccaṃ sakkatapūjita.
Thībhāvāpi na muccissaṃ, chaṭṭhā nigatiyo imā.

1279. Sattamī ca gati deva, devaputto mahiddhiko.
Pumā devo bhavissāmi, devakāyasmi'muttamo.

1280. Ajjāpi santānamayaṃ, mālaṃ ganthenti Nandane.
Devaputto Javo nāma, yo me mālaṃ paṭicchati.

1281. Muhutto viya so dibyo, idha vassāni soḷasa.
Rattindivo ca so dibyo, mānusiṃ saradosataṃ.

1282. Iti kammāni anventi, asaṅkheyyāpi jātiyo.
Kalyāṇaṃ yadi vā pāpaṃ, na hi kammaṃ vinassatī”ti.

Tattha **dassanesūti** Dassanaraṭṭhesu¹. **Pasūti** goṇo ahosiṃ. **Niluñcitoti** vacchakāleyeva maṃ evaṃ manāpo bhavissatīti nibbījakamakamsu. Sohaṃ niluñcito uddhatabījo javo bhadro ahosiṃ. **Vajjīsu kula'māgamāti** goyonito cavitvā Vajjiraṭṭhe ekasmiṃ mahābhogakule nibbattinti dasseti. **Nevitthī na pumāti** napuṃsakattaṃ sandhāya āha. **Bhavane Tāvatiṃsā'hanti** Tāvatiṃsabhavane ahaṃ.

Tattha ʒhitā'haṃ vedeha, sarāmi jātiyo imāti sā kira tasmiṃ devaloke ʒhitā “ahaṃ evarūpaṃ devalokaṃ āgacchantī kuto nu kho āgatā”ti oloketī Vajjiraṭṭhe mahābhogakule napuṃsakattabhāvato cavitvā tattha nibbattabhāvaṃ passi. Tato “kena nu kho kammena evarūpe ramaṇīye ʒhāne nibbattāmhī”ti oloketī Kosambiyaṃ

1. Dasaṇṇesūti dasaṇṇaraṭṭhe (Sī, Syā, I)

seṭṭhikule nibbattitvā kataṃ dānādikusalaṃ disvā “etassa phalena nibbattāmhī”ti ñatvā “anantarātīte napuṃsakattabhāve nibbattamānā kuto āgatāmhī”ti oloketi Dassanaraṭṭhesu goyoniyaṃ mahādukkhassa anubhūtabhāvaṃ aññāsi. Tato anantaraṃ jātiṃ anussaramānā vānarayoniyaṃ uddhataphalabhāvaṃ addasa. Tato anantaraṃ anussaranti bhinnāgate chagalakayoniyaṃ uddhatabījabhāvaṃ anussari. Tato paraṃ anussaramānā Roruve nibbattabhāvaṃ anussari.

Athassā niraye tiracchānayaniyaṃ ca anubhūtaṃ dukkhaṃ anussarantiyā bhayaṃ uppajji. Tato “kena nu kho kammaṇa evarūpaṃ dukkhaṃ anubhūtaṃ mayā”ti chaṭṭhaṃ jātiṃ oloketi tāya jātiyā Kosambinagare kataṃ kalyāṇakammaṃ disvā sattamaṃ oloketi Magadharaṭṭhe pāpasahāyaṃ nissāya kataṃ paradārikakammaṃ disvā “etassa phalena me taṃ mahādukkhaṃ anubhūtaṃ”ti aññāsi. Atha “ito cavitvā anāgate kuhiṃ nibbattissāmi”ti oloketi “yāvatāyukaṃ tathavā puna Sakkasseva paricārīkā hutvā nibbattissāmi”ti aññāsi. Evaṃ punappunaṃ olokayamānā “tatiyepi attabhāve Sakkasseva paricārīkā hutvā nibbattissāmi, tathā catutthe, pañcame pana tasmīṃ ye va devaloke Javanadevaputtassa aggamaheṣi hutvā nibbattissāmi”ti ñatvā tato anantaraṃ oloketi “chaṭṭhe attabhāve ito Tāvatisabhabhavanato cavitvā Aṅgātirañño aggamaheṣiyā kucchimhi nibbattissāmi, ‘Rucā’ti me nāmaṃ bhavissati”ti ñatvā “tato anantarā kuhiṃ nibbattissāmi”ti oloketi “sattamāya jātiyā tato cavitvā Tāvatisabhabhavanato mahiddhiko devaputto hutvā nibbattissāmi, itthibhāvato muccissāmi”ti aññāsi. Tasmā—

“Tattha tṭhitā’haṃ Vedeha, sarāmi satta jātiyo.

Anāgatāpi satteva, yā gamissaṃ ito cutā”ti—

ādimāha.

Tattha **pariyāgatanti** pariyāyena attano vārena āgataṃ. **Satta jaccoti** Vajjiraṭṭhe napuṃsakajātiyā saddhiṃ devaloke pañca, ayañca chaṭṭhāti satta jātiyoti vuccanti. Etā satta jātiyo niccaṃ

sakkatapūjitā ahosinti dasseti. **Chaṭṭhā nigatiyoti** devaloke pana pañca, ayañca ekāti imā cha gatiyo itthibhāvā na muccissanti vadati. **Sattamī cāti** ito cavitvā anantaram. **Santānamayanti** ekatovaṇṭakādivasena katasantānam. **Ganthentīti** yathā santānamayā honti, evaṃ ajjapi mama paricārikā Nandanavane mālaṃ ganthentiyeva. **Yo me mālaṃ paṭicchati** mahārāja anantarajātiyaṃ mama sāmiko Javo nāma devaputto yo rukkhato patitapatitaṃ¹ mālaṃ paṭicchati.

Soḷasāti mahārāja mama jātiyā² imāni soḷasa vassāni, ettako pana kālo devānaṃ eko muhutto, tena tā mama cutabhāvampi ajānantā mamatthāya mālaṃ ganthentiyeva. **Mānusinti** manussānaṃ vassagaṇanaṃ āgama esa saradosataṃ vassasataṃ hoti, evaṃ dīghāyukā devā. Iminā pana kāraṇena paralokassa ca kalyāṇapāpakānañca kammānaṃ atthitaṃ jānāti devāti.

Anventīti yathā maṃ anubandhimsu, evaṃ anubandhanti. **Na hi kammaṃ vinassatīti** diṭṭhadhammavedanīyaṃ tasmiṃyeva attabhāve, upapajjavedanīyaṃ anantarabhava vipākaṃ deti, aparāpariyavedanīyaṃ pana vipākaṃ adatvā na nassati. Taṃ sandhāya “na hi kammaṃ vinassatī”ti vatvā “deva ahaṃ paradārikakammasa nissandena niraye ca tiracchānayaniyañca mahantaṃ dukkhaṃ anubhaviṃ. Sace pana tumhepi idāni guṇassa kathaṃ gahetvā evaṃ karissatha, mayā anubhūtasadisameva dukkhaṃ anubhavissatha, tasmā evaṃ mā karitthā”ti āha.

Athassa uttari dhammaṃ desentī āha—

1283. “Yo icche puriso hotuṃ, jātiṃ jātiṃ punappunaṃ.

Paradāraṃ vivajjeyya, dhotapādova kaddamaṃ.

1284. Yā icche puriso hotuṃ, jātiṃ jātiṃ punappunaṃ.

Sāmikaṃ apacāyeyya, indaṃva paricārikā.

1285. Yo icche dibyabhogañca, dibba’māyumaṃ yasaṃ sukhaṃ.

Pāpāni parivajjetvā, tividdhaṃ dhamma’mācare.

1. Mayā rukkhato mocāpitaṃ (Ka)

2. Jātāya (Ka)

1286. Kāyena vācā manasā, appamatto vicakkhaṇo.
Attano hoti atthāya, itthī vā yadi vā pumā.

1287. Ye keci'me mānujā jīvaloke,
Yasassino sabbasamantabhogā.
Asaṁsayam tehi pure suciṇṇam,
Kammassakāse puthu sabbasattā.

1288. Inghā'nucintesi sayampi deva,
Kutonidānā te imā janinda.
Yā te imā accharāsannikāsā,
Alaṅkatā kañcanajālachannā'ti.

Tattha **hotunti** bhavitum. **Sabbasamantabhogā**ti paripuṇṇasabbabhogā.
Suciṇṇanti suṭṭhu ciṇṇam kalyāṇakammaṁ kataṁ. **Kammassakāseti**
kammassakā attanā katakammasseva vipākaṇiṇi vedino. Na hi mātāpitūhi
kataṁ kammaṁ puttadhītānaṁ vipākaṁ deti, na tāhi puttadhītāhi kataṁ
kammaṁ mātāpitūnaṁ vipākaṁ deti, sesehi kataṁ sesānaṁ kimeva dassati.
Inghāti codanatthe nipāto. **Anucintesī**ti punappunaṁ cinteyyāsi. **Yā te imā**
yā imā soḷasasahassā itthiyo taṁ upaṭṭhahanti, imā te kutonidānā, kiṁ
nipajjitvā niddāyanta laddhā, udāhu panthadūsanasandhicchedādāni pāpāni
katvā, adu kalyāṇakammaṁ nissāya laddhāti idaṁ tāva attanāpi cinteyyāsi
devāti.

Evam sā pitaraṁ anusāsi. Tamatthaṁ pakāseto Satthā āha—

1289. “Iccevaṁ pitaraṁ kaññā, Rucā tosesi Aṅgatiṁ.
Mūlhasa magga'mācikkhi, dhamma'makkhāsi subbatā'ti.

Tattha **iccevaṁ**ti bhikkhave iti imehi evarūpehi madhurehi vacanehi
Rucā kaññā pitaraṁ tosesi, mūlhasa maggaṁ viya tassa sugatimaggaṁ
ācikkhi, nānānāyehi sucaritadhammaṁ akkhāsi. Dhammaṁ kathentiyeva sā
subbatā sundaravatā attano atītajātiyopi kathesi.

Evam pubbaṇhato paṭṭhāya sabbarattim pitu dhammaṁ desetvā “mā
deva naggassa micchādīṭṭhikassa vacanaṁ gaṇhi, ‘atthi ayaṁ loko, atthi

paraloko, atthi sukaṭadukkaṭakammānaṃ phalan'ti vadantassa mādisassa kalyāṇamittassa vacanaṃ gaṇha, mā atitthena pakkhandī'ti āha. Evaṃ santepe pitaraṃ micchādassanā mocetuṃ nāsakkhi. So hi kevalaṃ tassā madhuravacanaṃ sutvā tussi. Mātāpitāro hi piyaputtānaṃ vacanaṃ piyāyanti, na pana taṃ micchādassanaṃ vissajjesi. Nagarepi “Rucā kira rājadhītā pitu dhammaṃ desetvā micchādassanaṃ vissajjāpesī'ti ekakolāhalaṃ ahosi. “Paṇḍitā rājadhītā ajja pitaraṃ micchādassanā mocetvā nagaravāsīnaṃ sotthibhāvaṃ karissatī'ti mahājano tussi. Sā pitaraṃ bodhetuṃ asakkontī vīriyaṃ avissajjetvāva “yena kenaci upāyena pitu sotthibhāvaṃ karissāmī'ti sirasmim añjaliṃ patitṭhapetvā dasa disā namassitvā “imasmim loke lokasandhārakā dhammikasamaṇabrāhmaṇā nāma lokapāladevatā nāma mahābrahmāno nāma atthi, te idhāgantvā attano balena mama pitaraṃ micchādassanaṃ vissajjāpentu, etassa guṇe asatipi mama guṇena mama sīlena mama saccena idhāgantvā imaṃ micchādassanaṃ vissajjāpetvā sakalalokassa sotthim karontū'ti adhiṭṭhahitvā namassi.

Tadā bodhisatto Nārado nāma mahābrahmā ahosi. Bodhisattā ca nāma attano mettābhāvanāya anuddayāya mahantabhāvena suppaṭipannaduppaṭipanne satte dassanattamaṃ kālānukālaṃ lokaṃ olokenti. So taṃ divasaṃ lokaṃ olokento taṃ rājadhītaraṃ pitu micchādiṭṭhimocanattamaṃ lokasandhārakadevatāyo namassamānaṃ disvā “ṭhapetvā maṃ añño etaṃ rājānaṃ micchādassanaṃ vissajjāpetuṃ samattho nāma natthi, ajja mayā rājadhītu saṅgahaṃ, rañño ca saparijanassa sotthibhāvaṃ katvā āgantūṃ vaṭṭati, kena nu kho vesena gamissāmī'ti cintetvā “manussānaṃ pabbajitā piyā ceva garuno¹ ca ādeyyavacanā ca, tasmā pabbajitavesena gamissāmī'ti sannitṭhānaṃ katvā pāsādikāṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ manussattabhāvaṃ māpetvā manuññaṃ jaṭamaṇḍalaṃ bandhitvā jaṭantare kañcanasūciṃ odahitvā anto rattapaṭaṃ upari rattavākacīraṃ nivāsetvā pārūpitvā suvaṇṇatārākhacitaṃ rajatamayam aṇinacammaṃ ekaṃse katvā muttāsikkāya pakkhittaṃ suvaṇṇamayam bhikkhābhājanaṃ ādāya tīsu ṭhānesu onataṃ² suvaṇṇakājaṃ khandhe katvā

1. Karuṇā (Ka)

2. Vaṅkagataṃ (Sī, I), vaṅkaṃ (Syā)

muttāsikkāya eva pavāḷakamaṇḍalum ādāya iminā isivesena gaganatale cando viya virocamāno ākāse āgantvā alaṅkatacandakapāsādamahātalam pavisitvā rañño purato ākāse aṭṭhāsi. Tamattham pakāseṇo Satthā āha—

1290. “Athāgamā brahmalokā, Nārado mānusiṃ pajam.
Jambūdīpaṃ avekkhanto, addā rājānamaṅgatiṃ.

1291. Tato patiṭṭhā pāsāde, Vedehassa puratthato.
Taṅca disvānā’ nuppattam, Rucā isi’ mavandathā”ti.

Tattha **addā**ti brahmaloke ṭhitova jambudīpaṃ avekkhanto guṇājīvakassa santike gahitamicchādassanaṃ rājānaṃ Aṅgatiṃ addasa, tasmā āgatoti attho. **Tato patiṭṭhā**ti tato so brahmā tassa rañño amaccagaṇaparivutassa nisinnassa purato tasmim pāsāde apade padaṃ¹ dassento ākāse patiṭṭhahi. **Anuppattanti** āgataṃ. **Isinti** isivesena āgatattā Satthā “isin”ti āha. **Avandathā**ti “mamānuggahena mama pitari kāruṇṇaṃ katvā eko devarājā āgato bhavissati”ti haṭṭhapahaṭṭhā vātābhihaṭṭha suvaṇṇakadalī viya onamitvā Nāradaabrahmānaṃ avandi.

Rājāpi taṃ disvāva brahmatejena tajjito attano āsane saṇṭhātum asakkonto āsanā oruyha bhūmiyaṃ ṭhatvā āgataṭṭhānaṅca nāmagottaṅca pucchi. Tamattham pakāseṇo Satthā āha—

1292. “Athāsanamhā oruyha, rājā byathitamānaso.
Nāradaṃ paripucchanto, idaṃ vacana’ mabravi.

1293. Kuto nu āgacchasi devavaṇṇi,
Obhāsayam sabbadisā² candimāva.
Akkhāhi me pucchito nāmagottaṃ,
Kathaṃ taṃ jānanti manussaloke”ti.

Tattha **byathitamānasoti**³ bhītacitto. **Kuto nūti** kacci nu kho vijjādharo bhaveyyāti maññamāno avanditvāva evaṃ pucchi.

1. Ākāse aparāparaṃ (Ka)

2. Saṃvarim (Sī, Syā, I)

3. Byamhitamānasoti (Sī, Syā, I)

Atha so “ayaṃ rājā ‘paraloko natthī’ti maññati, paralokamevassa tāva ācikkhissāmi”ti cintetvā gāthamāha—

1294. “Ahaṃ hi devato idāni emi,
Obhāsayaṃ sabbadisā candimāva.
Akkhāmi te pucchito nāmagottaṃ,
Jānanti maṃ Nārado Kassapo cā”ti.

Tattha **devatoti** devalokato. **Nārado Kassapo cāti** maṃ nāmena Nārado, gottena Kassapoti jānanti.

Atha rājā “imaṃ pacchāpi paralokaṃ pucchissāmi, iddhiyā laddhakāraṇaṃ tāva pucchissāmi”ti cintetvā gāthamāha—

1295. “Accherarūpaṃ tava yādisañca,
Vehāyasaṃ gacchasi tiṭṭhasī ca.
Pucchāmi taṃ Nārada etamatthaṃ,
Atha kena vaṇṇena tavāya’middhī”ti.

Tattha **yādisañcāti** yādisañca tava saṇṭhānaṃ, yañca tvaṃ ākāse gacchasi tiṭṭhasi ca, idaṃ acchariyajātaṃ.

Nārado āha—

1296. “Saccañca dhammo ca damo ca cāgo,
Guṇā mame’tu pakatā purāṇā.
Teheva dhammehi susevitehi,
Manojavo yena kāmaṃ gato’smī”ti.

Tattha **saccanti** musāvādavirahitaṃ vacīsaccaṃ. **Dhammoti** tividhasucaritadhammo ceva kasiṇaparikkammajhānadhammo ca. **Damoti** indriyadamaṇaṃ. **Cāgoti** kilesapariccāgo ca deyyadhammapariccāgo ca. **Mame’tu guṇāti** mama ete guṇasampayuttā guṇasahagatā. **Pakatā purāṇā’ti** mayā purimabhava katāti dasseti. (“**Teheva dhammehi susevitehi**”ti te sabbe guṇe susevite paricārīte dasseti. **Manojavoti**

iddhiyā kāraṇena paṭiladdho¹. **Yena kāmaṃ gato'smīti** yena devatṭhāne ca manussatṭhāne ca gantum icchanam², tena gato'smīti attho.)³

Rājā evaṃ tasmim kathentepi micchādassanassa gahitattā paralokaṃ asaddahanto “atthi nu kho puññavipāko”ti vatvā gāthamāha—

1297. “Acchera'mācikkhasi puññasiddhim,
Sace hi etchi yathā vadesi.
Pucchāmi taṃ Nārada etamatthaṃ,
Puṭṭho ca me sādhu viyākarohī”ti.

Tattha **puññasiddhinti** puññānam siddhim phaladāyakattaṃ ācikkhanto acchariyaṃ ācikkhasi.

Nārado āha—

1298. “Pucchassu maṃ rāja tave'sa attho,
Yaṃ saṃsayam kuruse bhūmipāla.
Ahaṃ taṃ nissamsayataṃ gamemi,
Nayehi nāyehi ca hetubhī cā”ti.

Tattha **tave'sa atthoti** pucchitabbako nāma tava esa attho. **Yaṃ saṃsayanti** yaṃ kismiñcīdeva atthe saṃsayam karosi, taṃ maṃ puccha. **Nissamsayatanti** ahaṃ taṃ nissamsayabhāvaṃ gamemi. **Nayehīti** kāraṇavacanehi. **Ñāyehīti** nāṇehi. **Hetubhīti** paccayehi, paṭiññāmatteveva avatvā nāṇena paricchinditvā kāraṇavacanena ca tesam dhammānam samuṭṭhāpakapaccayehi ca taṃ nissamsayaṃ karissāmīti attho.

Rājā āha—

1299. “Pucchāmi taṃ Nārada etamatthaṃ,
Puṭṭho ca me Nārada mā musā bhaṇi.
Atthi nu devā pitaro nu atthi,
Loko paro atthi jano ya'māhū”ti.

Tattha **jano ya'māhūti** yaṃ jano evamāha “atthi devā, atthi pitaro, atthi paro loko”ti, taṃ sabbaṃ atthi nu khoti pucchati.

1. Manojavoti manojavasadisajavo (Syā, I)

2. Gamanam (Ka)

3. () Sīhaḷa-potthake natthi.

Nārado āha—

1300. “Attheva devā pitaro ca atthi,
Loko paro atthi jano ya’ māhu.
Kāmesu giddhā ca narā pamūḷhā,
Lokaṃ paraṃ na vidū mohayuttā”ti.

Tattha **attheva devā**ti mahārāja devā ca pitaro ca atthi, yampi jano paralokamāha, sopi attheva. **Na vidū**ti kāmagiddhā pana mohamūḷhā janā paralokaṃ na vidanti na jānantīti.

Taṃ sutvā rājā parihāsaṃ karonto evamāha—

1301. “Atthīti ce Nārada saddahāsi,
Nivesanaṃ paraloke matānaṃ.
Idheva me pañca satāni dehi,
Dassāmi te paraloke sahassaṃ”ti.

Tattha **nivesananti** nivāsaṭṭhānaṃ. **Pañca satānī**ti pañca kahāpaṇasatāni.

Atha naṃ mahāsatto parisamajjheyeva garahanto āha—

1302. “Dajjemu kho pañca satāni bhoto,
Jaññāmu ce sīlavantaṃ vadaññuṃ.
Luddaṃ taṃ bhontaṃ niraye vasantaṃ,
Ko codaye paraloke sahassaṃ.

1303. Idheva yo hoti adhammasīlo,
Pāpācāro alaso luddakammo.
Na paṇḍitā tasmim̐ iṇaṃ dadanti,
Na hi āgamo hoti tathāvidhamhā.

1304. Dakkhañca posaṃ manujā veditvā,
Uṭṭhānakaṃ sīlavantaṃ vadaññuṃ.
Sayameva bhogehi nimantayanti,
Kammaṃ karitvā puna māharesī”ti.

Tattha **jaññāmu** ceti yadi mayam bhavantam “sīlavā esa vadaññū, dhammikasamaṇabrāhmaṇānam imasmiṃ kāle iminā nāmatthoti jānitvā tassa tassa kiccassa kārako vadaññū”ti jāneyyāma, atha te vaḍḍhiyā pañca satāni dadeyyāma, tvaṃ pana luddo sāhasiko micchādassanam gahetvā dānasālam¹ viddhamsetvā paradāresu aparajjhasi, ito cuto niraye uppajjissasi, evaṃ luddam tam niraye vasantam bhontam tattha gantvā ko “sahassam me dehi”ti codessati. **Tathāvidhamhāti** tādīsā purisā dinnassa iṇassa puna āgamo nāma na hoti. **Dakkhanti** dhanuppādanakusalam. **Puna māhāresīti** attano kammam karitvā dhanam uppādetvā puna amhākam santakam āhareyyāsi, mā nikkammo vasīti sayameva bhogehi nimantayantīti.

Iti rājā tena niggayhamāno appaṭibhāno ahosi. Mahājano haṭṭhatuṭṭho hutvā “mahiddhiko devopi² ajja rājānam micchādassanam vissajjāpessati”ti sakalanagaram ekakolāhalam ahosi. Mahāsattassānubhāvena tadā sattayojanikāya Mithilāya tassa dhammadesanam assuṇanto nāma nāhosi. Atha mahāsatto “ayam rājā ativiya daḥham micchādassanam gaṇhi, nirayabhayena nam santajjetvā micchādiṭṭhim vissajjāpetvā puna devalokena assāsessāmī”ti cintetvā “mahārāja sace diṭṭhim na vissajjessasi, evam anantadukkham nirayam gamissasi”ti vatvā nirayakatham paṭṭhapesi—

1305. “Iti cuto dakkhasi tattha rāja,
Kākolasaṅghehi vikassamānam.
Tam khajjamānam niraye vasantam,
Kākehi gijjhehi ca senakehi.
Saṅchinnagattam ruhiram savantam,
Ko codaye paraloke sahassan”ti.

Tattha **kākolasaṅghehīti** lohatuṇḍehi kākasaṅghehi. **Vikassamānanti**³ attānam ākaḍḍhiyamānam tattha niraye passissasi. **Tanti** tam bhavantam.

1. Dānam sīlam (Ka)

2. Devisi (Sī, I)

3. Kaḍḍhamānanti (Sī, I)

Taṃ pana Kākolanirayaṃ vaṇṇetvā “sacepi ettha na nibbattissasi, Lokantaraniraye nibbattissasi”ti vatvā taṃ nirayaṃ dassetuṃ gāthamāha—

1306. “Andhamtamaṃ tattha na candasūriyā,
Nirayo sadā tumulo ghorarūpo.
Sā neva rattī na divā paññāyati,
Tathāvidhe ko vicare dhanatthiko”ti.

Tattha **andhamtamaṃ** mahārāja yaṃhi Lokantaraniraye micchādittikā nibbattanti, tattha cakkhuviññāṇassa uppattinivāraṇaṃ andhatamaṃ. **Sadā tumulo**ti so nirayo niccaṃ bahalandhakāro. **Ghorarūpo**ti bhīsanakajātiko. **Sā neva rattī**ti yā idha ratti divā ca, sā neva tattha paññāyati. **Ko vicare**ti ko uddhāraṃ sodhento vicarissati.

Tampissa Lokantaranirayaṃ vitthārena vaṇṇetvā “mahārāja micchādittim avissajjento na kevalaṃ etadeva, aññampi dukkhaṃ anubhavissasi”ti dassento gāthamāha—

1307. “Sabalo ca sāmo ca duve suvānā,
Pavaddhakāyā balino mahantā.
Khādanti dantehi ayomayehi,
Ito paṇunnaṃ paralokapattan”ti.

Tattha **ito paṇunnanti** imamahā manussalokā cutaṃ. Parato nirayesupi eseva nayo. Tasmā sabbāni tāni nirayaṭṭhānāni nirayaṭṭhānāni upakkamehi saddhim heṭṭhā vuttanayeneva vitthāretvā tāsāṃ tāsāṃ gāthānaṃ anuttānāni padāni vaṇṇetabbāni.

1308. Taṃ khajjamānaṃ niraye vasantaṃ,
Luddehi vālehi aghammigehi ca.
Sañchinnagattaṃ ruhiraṃ savantaṃ,
Ko codaye paraloke sahassanti.

Tattha **luddehī**ti dāruṇehi. **Vālehi**ti duṭṭhehi. **Aghammigehī**ti aghātavahehi mighi, dukkhāvahehi sunakhehīti attho.

1309. Usūhi sattīhi ca sunisitāhi,
 Hananti vijjhanti ca paccamittā.
 Kālūpakālā nirayamhi ghore,
 Pubbe naraṃ dukkaṭakammakārinti.

Tattha **hananti vijjhanti cāti** jalitāya ayapathaviyaṃ pādetvā sakalasarīraṃ chiddāvachiddaṃ karontā paharanti ceva vijjhanti ca. **Kālūpakālā**ti evaṃnāmakā nirayapālā. **Nirayamhī**ti tasmim tesaññeva vasena Kālūpakālasaṅkhāte niraye. **Dukkaṭakammakārinti** micchādittṭhivasena dukkaṭānaṃ kammānaṃ kārakaṃ.

1310. Taṃ haññamānaṃ niraye vajantaṃ,
 Kucchismiṃ passasmiṃ vipphālītudaraṃ.
 Sañchinnagattaṃ ruhiraṃ savantaṃ,
 Ko codaye paraloke sahassanti.

Tattha **tanti** taṃ bhavantaṃ tattha niraye tathā haññamānaṃ. **Vajantanti** ito cito ca dhāvantaṃ. **Kucchisminti** kucchiyaṃ ca passe ca haññamānaṃ vijjhiyamānanti attho.

1311. Sattī usū tomarabhiṇḍivālā,
 Vividhāvudhā vassanti tattha devā.
 Patanti aṅgāramiva'ccimanto,
 Silāsanī vassati luddakammeti.

Tattha **aṅgāramiva'ccimantoti** jalita-aṅgārā viya accimantā āvudhavisesā patanti. **Silāsanī**ti jalitasilāsani¹. **Vassati luddakammeti** yathā nāma deve vassante asani patati, evameva ākāse samuṭṭhāya cicciṭāyamānaṃ jalitasilāvassaṃ tesaṃ luddakammānaṃ upari patati.

1312. Uṇho ca vāto nirayamhi dussaho,
 Na tamhi sukhaṃ labbhati ittarampi.
 Taṃ taṃ vidhāvanta'malena'māturaṃ,
 Ko codaye paraloke sahassanti.

Tattha **ittarampi**ti parittakampi. **Vidhāvantanti** vividhā dhāvantaṃ.

1. Jalitasilāghaṭṭhā (Ka)

1313. Sandhāvamānampi rathesu yuttaṃ,
 Sajotibhūtaṃ pathaviṃ kamantaṃ.
 Patodalaṭṭhīhi sucodayantaṃ,
 Ko codaye paraloke sahassanti.

Tattha **rathesu yuttanti** vārena vāraṃ tesu jalitaloharathesu yuttaṃ.
Kamantanti akkamamānaṃ. **Sucodayantanti** suṭṭhu codayantaṃ.

1314. Ta'māruhantaṃ khurasañcitaṃ girim,
 Vibhimsanaṃ pajjalitaṃ bhayānakaṃ.
 Sañchinnagattaṃ ruhiraṃ savantaṃ,
 Ko codaye paraloke sahassanti.

Tattha **ta'māruhantanti** taṃ bhavantaṃ jālitāvudhapahāre asahitvā
 jalitakhurehi sañcitaṃ jalitalohapabbataṃ āruhantaṃ.

1315. Ta'māruhantaṃ pabbatasannikāsaṃ,
 Aṅgararāsiṃ jalitaṃ bhayānakaṃ.
 Sudaddhagattaṃ kapaṇaṃ rudantaṃ,
 Ko codaye paraloke sahassanti.

Tattha **sudaddhagattanti** suṭṭhu daddhasarīraṃ.

1316. Abbhakūṭasamā uccā, kaṇṭakanicitā dumā.
 Ayomayehi tikkhehi, naralohitapāyibhīti.

Tattha **kaṇṭakanicitāti**¹ jalitakaṇṭakehi citā. “**Ayomayehī**”ti idaṃ yehi
 kaṇṭakehi ācitā, te dassetuṃ vuttaṃ.

1317. Ta'māruhanti nāriyo, narā ca paradāragū.
 Coditā sattihatthehi, yamaniddesakāribhīti.

Tattha **ta'māruhantīti** taṃ evarūpaṃ Simbalirukkhaṃ āruhanti.
Yamaniddesakāribhīti yamassa vacanakarehi, nirayapālehīti attho.

1. Kaṇṭakāpacitāti (Sī, I), kaṇṭakāhi citāti (Syā)

1318. Ta'māruhantaṃ nirayaṃ, Simbaliṃ ruhiramakkhitaṃ.
Vidaḍḍhakāyaṃ vitacaṃ, āturaṃ gālḥavedanaṃ.

1319. Passasantaṃ muhuṃ uṇhaṃ, pubbakammāparādhikaṃ.
Dumagge vitacaṃ gattaṃ, ko taṃ yāceyya taṃ dhananti.

Tattha **vidaḍḍhakāyanti** vihiṃsitakāyaṃ. **Vitacanti** cammamamaṃsānaṃ chiddāvachiddaṃ chinnatāya koviḷārapupphaṃ viya kiṃsukapupphaṃ viya ca.

1320. Abbhakūṭasaṃā uccā, asipattācitā dumā.
Ayomayehi tikkhehi, naralohitapāyibhīti.

Tattha **asipattācitāti** asimayehi pattehi citā.

1321. Ta'māruhantaṃ asipattapādapaṃ,
Asīhi tikkhehi ca chijjamānaṃ.
Sañchinnagattaṃ ruhiraṃ savantaṃ,
Ko codaye paraloke sahassanti.

Tattha **ta'māruhantanti** taṃ bhavantaṃ nirayapālānaṃ āvudhapahāre asahitvā āruhantaṃ.

1322. Tato nikkhantaṃ tam, asipattācitā dumā¹.
Sampatitaṃ vetaraṇiṃ, ko taṃ yāceyya taṃ dhananti.

Tattha **sampatitanti** patitaṃ.

1323. Kharā khārodikā² tattā, duggā vetaraṇī nadī.
Ayopokkharasañchannā, tikkhā pattehi sandati.

Tattha **kharāti** pharusā. **Ayopokkharasañchannāti** ayomayehi tikhiṇapariyantehi pokkharapattehi sañchannā. **Pattehīti** tehi pattehi sā nadī tikkhā hutvā sandati.

1324. Tattha sañchinnagattaṃ taṃ, vuyhantaṃ ruhiramakkhitaṃ.
Vetaraṇṇe anālambe, ko taṃ yāceyya taṃ dhananti.

Tattha **vetaraṇṇeti** vetaraṇī-udake.

1. Asipattanirayā dukhā (Sī, I)

2. Kharodakā (Ka), kharodikā (I)

Imaṃ pana mahāsattassa nirayakathaṃ sutvā rājā saṃviggahadayo mahāsattaññeva tāṇagavesī hutvā āha—

1325. “Vedhāmi rukkho viya chijjamāno,
Disaṃ na jānāmi pamūḷhasaṇṇo¹.
Bhayā’nu tappāmi mahā ca me bhayā,
Sutvāna kathā tava bhāsītā ise.

1326. Āditte vārimajjhaṃva, dīpaṃvo’ghe mahaṇṇave².
Andhakāreva pajjoto, tvaṃ no’si saraṇaṃ ise.

1327. Atthañca dhammaṃ anusāsa maṃ ise,
Atītamaddhā aparādhitaṃ mayā.
Ādikkha me Nārada suddhimaggaṃ,
Yathā ahaṃ no nirayaṃ pateyyan”ti.

Tattha **bhayā’nutappāmī**ti attanā katassa pāpassa bhayena anutappāmi. **Mahā ca me bhayā**ti³ mahantaṃ ca me nirayabhayaṃ uppannaṃ. **Dīpaṃvo’ghe**ti dīpaṃva oghe. Idaṃ vuttaṃ hoti—āditte kāle vārimajjhaṃ viya bhinnanāvānaṃ oghe aṇṇave patiṭṭhaṃ alabhamānānaṃ dīpaṃ viya andhakāragatānaṃ pajjoto viya ca tvaṃ no ise saraṇaṃ bhava. **Atītamaddhā aparādhitaṃ mayā**ti ekamsena mayā atītaṃ kammaṃ aparādhitaṃ virādhitaṃ, kusalaṃ atikkamitvā akusalameva katanti.

Athassa mahāsatto Visuddhimaggaṃ ācikkhituṃ sammāpaṭipanne porāṇakarājāno udāharaṇavasena dassento āha—

1328. “Yathā ahū Dhataṇṭho,
Vessāmitto Aṭṭhako Yāmataggi.
Usindaro cāpi Sivī ca rājā,
Paricārakā samaṇabrāhmaṇānaṃ.

1329. Ete caññe ca rājāno, ye saggavisayaṃ gatā.
Adhammaṃ parivajjetvā, dhammaṃ cara mahīpati.

1. Pamūḷhasaṇṇī (Sī)

2. Dīpaṃvo’ghorivaṇṇave (Sī, Syā, I)

3. Bhayanti (Sī)

1330. Annāhatthā ca te byamhe, ghosayantu pure tava.
 ‘Ko chāto ko ca tasito, ko mālaṃ ko vilepanaṃ.
 Nānārattānaṃ vatthānaṃ, ko naggo paridahissati.

1331. Ko panthe chatta’ māneti, pādukā ca mudū subhā’.
 Iti sāyañca pāto ca, ghosayantu pure tava.

1332. Jiṇṇaṃ posaṃ gavāssañca, mā’ssu yuñja yathā pure.
 Parihārañca dajjāsi, adhikārakato balī”ti.

Tattha **ete cāti** yathā ete ca Dhataratṭho Vessāmitto Atṭhako Yāmataggi Usindaro Sivīti cha rājāno aññe ca dhammaṃ caritvā saggavisayaṃ gatā, evaṃ tvampi adhammaṃ parivajjetvā dhammaṃ cara. **Ko chātoti** mahārāja tava byamhe pure rājanivesane ceva nagare ca annahatthā purisā “ko chāto, ko tasito”ti tesaṃ dātukāmatāya ghosentu. **Ko mālanti** ko mālaṃ icchati, ko vilepanaṃ icchati, nānārattānaṃ vatthānaṃ yaṃ yaṃ icchati, taṃ taṃ¹ ko naggo paridahissatīti ghosentu. **Ko panthe chatta’ mānetīti**² ko panthe chattaṃ dhārayissati. **Pādukā cāti** upāhanā ca mudū subhā ko icchati.

Jiṇṇaṃ posanti yo te upatṭhākesu amacco vā añño vā pubbe katūpakāro jarājiṇṇakāle yathā porāṇakāle kammaṃ kātuṃ na sakkoti, yepi te gavāssādayo jiṇṇatāya kammaṃ kātuṃ na sakkonti, tesu ekampi pubbe viya kammesu mā yojayi. Jiṇṇakālasmiṃ hi te tāni kammāni kātuṃ na sakkonti. **Parihārañcāti** idha parivāro “parihāro”ti vutto. Idaṃ vuttaṃ hoti—yo ca te balī hutvā adhikārakato pubbe katūpakāro hoti, tassa jarājiṇṇakāle yathāporāṇaparivāraṃ dadeyyāsi. Asappurisā hi attano upakārakānaṃ upakāraṃ kātuṃ samatthakāleyeva sammānaṃ karonti, asamatthakāle pana na olokenti. Sappurisā pana asamatthakālepi tesaṃ tatheva sakkāraṃ karonti, tasmā tuvampi evaṃ kareyyāsīti.

1. Taṃ taṃ gaṇhatu (Ka), taṃ taṃ dadantu (Syā)

2. Chattaṃ mādetīti (Sī, Syā)

Iti mahāsatto rañño dānakathañca sīlakathañca kathetvā idāni yasmā
ayaṃ rājā attano attabhāve rathena upametvā vaṇṇiyamāne tussissati,
tasmāssa sabbakāmaduharathopamāya dhammaṃ desento āha—

1333. “Kāyo te rathasaññāto, manosārathiko lahu.
Avihimsāsāritakkho, saṃvibhāgapāṭicchado.
1334. Pādasaññamanemiyo, hatthasaññamapakkharo.
Kucchisaññamanabbhanto, vācāsaññamakūjano.
1335. Saccavākyasamattaṅgo, apesuññasusaññato.
Girāsakhilanelaṅgo, mitabhāṇisilesito.
1336. Saddhālobhasusaṅkhāro, nivātañjalikubbaro.
Athaddhatānatīsāko, sīlasaṃvaranandhano.
1337. Akkodhanamanugghātī, dhammapaṇḍarachattako.
Bāhusaccamapālambo, ṭhitacittamupādhiyo.
1338. Kālaññutācittasāro, vesārajjatidaṇḍako.
Nivātavuttiyottako, anatimānayugo lahu.
1339. Alīnacittasanthāro, vuddhisevī rajohato.
Satipatodo dhīrassa, dhiti yogo ca rasmiyo.
1340. Mano dantaṃ pathaṃ neti, samadantehi vāhibhi.
Icchā lobho ca kummaggo, ujumaggo ca saṃyamo.
1341. Rūpe sadde rase gandhe, vāhanassa padhāvato.
Paññā ākoṭaṇī rāja, tattha attāva sārathi.
1342. Sace etena yānena, samacariyā daḥhā dhiti.
Sabbakāmaduho rāja, na jātu nirayaṃ vaje”ti.

Tattha **rathasaññātoti** mahārāja tava kāyo rathoti saññāto hotu.
Manosārathikoti manasañkhātena kusalacittena sārathinā samannāgato.
Lahūti vigatathinamiddhatāya sallahuko. **Avihimsāsāritakkhoti**
 avihimsāmayena sārithena suṭṭhu pariniṭṭhitena akkhena samannāgato.
Samvibhāgapaticchadoti dānasaṃvibhāgamayena paṭicchadena
 samannāgato. **Pādasaññamanemiyoti** pādasamāyamamāyāya nemiya
 samannāgato. **Hatthasaññamapakkaroti** hatthasamāyamamāyena pakkharena
 samannāgato. **Kucchisaññamanabbhantoti** kucchisamāyamasāñkhātena
 mitabhojanamayena telena abbhanto. (“Abbhāñjitabbo nābhi hotū”tipi
 pāṭho.)¹ **Vācāsaññamakūjanoti** vācāsamāyamaena akūjano.

Saccavākyasamattaṅgoti saccavākyena paripuṇṇa-aṅgo
 akhaṇḍarathaṅgo. **Apesuññasusaññātoti** apesuññena suṭṭhu saññāto
 samussito². **Girāsakhilanelāṅgoti** sakhilāya saṇhavācāya niddosaṅgo
 maṭṭharathaṅgo. **Mitabhāṇisilesitoti** mitabhāṇasañkhātena silesena suṭṭhu
 sambandho³. **Saddhālobhasusañkhāroti**
 kammaphalasaddahanasaddhāmayena ca alobhamayena ca sundarena
 alaṅkārena samannāgato. **Nivātañjalikubbaroti** sīlavantānaṃ nivātamayena
 ceva añjalikammamayena ca kubbarena samannāgato. **Athaddhatānatīsākoti**
 sakhilasammodabhāvasaṅkhātāya athaddhatāya anata-iso⁴, thokanata-īsoti
 attho. **Sīlasaṃvaranandhanoti**
 akhaṇḍapañcasīlacakkhundriyādisaṃvarasaṅkhātāya nandhanarajjuyā
 samannāgato.

Akkodhanamanugghātīti akkodhanabhāvasaṅkhātena anugghātena
 samannāgato. **Dhammapaṇḍarachattakoti** dasakusaladhammasaṅkhātena
 paṇḍaracchattena samannāgato. **Bāhusaccamapālamboti**
 atthasannissitabahussutabhāvamāyena apālambena samannāgato.
Ṭhitacittamupādhiyoti lokadhammehi avikampanabhāvena suṭṭhu ṭhita-
 ekaggabhāvappattacittasaṅkhātena upādhiṇā uttarattharaṇena vā rājāsana
 samannāgato. **Kālaññutācittasāroti** “ayaṃ dānassa dinnakālo, ayaṃ sīlassa
 rakkhanakālo”ti evaṃ kālaññutāsaṅkhātena kālaṃ jānitvā katena

1. () Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

3. Sampanno (Ka)

2. Suphassito (Sī, I), suphusito (Syā)

4. Ānata-iso (Sī, Syā)

cittena kusalasārena samannāgato. Idam vuttam hoti—yathā mahārāja rathassa nāma āṇim ādim katvā dabbasambhārajātam parisuddham sāramayaṇca icchitabbam, evaṇhi so ratho addhānakkhamo hoti, evam tavapi kāyaratho kālam jānitvā katena cittena parisuddhena dānādikusalasārena samannāgato hotūti. **Vesārajatidaṇḍakoti** parisamajjhe kathentassapi visāradabhāvasaṅkhātena tidaṇḍena samannāgato.

Nivātavuttiyottakoti ovāde pavattanasāṅkhātena mudunā dhurayottena samannāgato. Mudunā hi dhurayottena baddharatham sindhavā sukham vahanti, evam tava kāyarathopi paṇḍitānam ovādappavattitāya ābaddho sukham yātūti attho. **Anatimānayugo lahūti** anatimānasāṅkhātena lahukena yugena samannāgato.

Alīnacittasanthāroti yathā rathonāma dantamayena uḷārena santhārena sobhati, evam tava kāyarathopi dānādīnā alīna-asaṅkuṭitacittasanthāro hotu. **Vuddhisevī rajohatoti** yathā ratho nāma visamena rajuttānamaggena gacchanto rajokiṇṇo na sobhati, samena virajena maggena gacchanto sobhati, evam tava kāyarathopi paññāvuddhisevitāya samatalam ujumaggaṃ paṭipajjitvā hatarajo hotu, **satipatodo dhīrassāti** paṇḍitassa tava tasmim kāyarathe supatiṭṭhitasatipatodo hotu. **Dhiti yogo ca rasmiyoti** abbochinnavīriyasaṅkhātā dhīti ca hitappaṭipattiyam yuñjanabhāvasaṅkhāto yogo ca tava tasmim kāyarathe vaṭṭitā¹ thirā rasmiyo hontu. **Mano dantaṃ patham neti**², **samadantehi vāhibhīti** yathā ratho nāma visamadantehi sindhavehi uppatham yāti, samadantehi samasikkhitehi yutto ujupathameva anveti, evam manopi dantaṃ nibbisevanam kummaggaṃ pahāya ujumaggaṃ gaṇhāti. Tasmā sudantaṃ ācārasampannam cittaṃ tava kāyarathassa sindhavakiccaṃ sādhetu. **Ichā lobho cāti** appattesu vatthūsu icchā, pattesu lobhoti ayaṃ icchā ca lobho ca kummaggo nāma. Kuṭilo anujumaggo apāyameva neti. Dasakusalakammapathavasena pana aṭṭhaṅgikamaggavasena vā pavatto sīlasamyamo ujumaggo nāma. So tava kāyarathassa maggo hotu.

1. Susaṇṭhitā (Sī)

2. Manodantapathanveti (Sī, I)

Rūpeti etesu manāpiyesu rūpādīsu kāmagaṇesu nimittam gahetvā dhāvantasa tava kāyarathassa uppatham paṭipannassa rājarathassa sindhave ākoṭetvā nivāraṇapatodayaṭṭhi viya paññā ākoṭanī hotu. Sā hi tam uppathagamanato nivāretvā ujum sucaritamaggaṃ āropessati. **Tattha attāva sārathī**ti tasmim pana te kāyarathe añño sārathi nāma natthi, tava attāva sārathi hotu. **Sace etena yānenā**ti mahārāja yassetam evarūpaṃ sace atthi, etena yānena. **Samacariyā dalhā dhītī**ti yassa samacariyā ca dhiti ca dalhā hoti thirā, so etena yānena yasmā esa ratho sabbakāmaduho rāja yathādhippete sabbakāme deti, tasmā na jātu nirayaṃ vaje, ekaṃsenetaṃ dhārehi, evarūpena yānena nirayaṃ na gacchasīti attho. Iti kho mahārāja yaṃ maṃ avaca “ācikkha me Nārada suddhimaggaṃ, yathā ahaṃ no niraye pateyyan”ti, ayaṃ te so mayā anekapariyāyena akkhātōti.

Evamassa dhammaṃ desetvā micchādiṭṭhim jahāpetvā sīle patiṭṭhāpetvā “ito paṭṭhāya pāpamitte pahāya kalyāṇamitte upasaṅkama, niccaṃ appamatto hohi”ti ovādaṃ datvā rājadhītu guṇaṃ vaṇṇetvā rājaparisāya ca rājorodhānaṃ ca ovādaṃ datvā mahantenānubhāvena tesaṃ passantānaññeva brahmalokaṃ gato.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi mayā diṭṭhijālaṃ bhinditvā Uruvelakassapo damitoyevā”ti vatvā jātaṃ samodhānento imā gāthā abhāsi—

1343. “Alāto Devadatto’si, Sunāmo āsi Bhaddaji.

Vijayo Sāriputto’si, Moggallāno’si Bījako.

1344. Sunakkhatto Licchaviputto, guṇo āsi acelako.

Ānando sā Rucā āsi, yā rājānaṃ pasādayi.

1345. Uruvelakassapo rājā, pāpadiṭṭhi tadā ahu.

Mahābrahmā bodhisatto, evaṃ dhāretha jātaṃ”ti.

Mahānāradaḥkassapaḥjātakavaṇṇanā aṭṭhamā.

9. Vidhuraajātakavaṇṇanā (546)

Catuposathakaṇḍa

Paṇḍu kisiyā'si dubbalāti idaṃ Satthā Jetavane viharanto attano paññāpāramim ārabha kathesi. Ekadivasañhi bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ “āvuso Satthā mahāpañño puthupañño gambhīrapañño javanapañño hāsapañño tikkhapañño nibbedhikapañño parappavādamaddano, attano paññānubhāvena khattiyapaṇḍitādīhi abhisāṅkhate sukhumapañhe bhinditvā te dametvā nibbisevane katvā tīsu saraṇesu cevasīlesu ca paṭiṭṭhāpetvā amatagāmmimaggam paṭipādesī”ti. Satthā āgantvā “kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “anacchariyaṃ bhikkhave, yaṃ Tathāgato paramābhisambodhippatto parappavādam bhinditvā khattiyādayo dameyya. Purimabhavasmiṃ hi bodhiññāṃ pariyesantopi Tathāgato paññāvā parappavādamaddanoyeva. Tathā hi ahaṃ Vidhurakāle saṭṭhiyojanubbedhe Kālapabbatamuddhani Puṇṇakam nāma yakkhasenāpatim attano ñāṇabaleneva dametvā nibbisevanam katvā pañcasīlesu paṭiṭṭhāpento attano jīvitam¹ dāpesin”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte Kururaṭṭhe Indapatthanagare Dhanañcayakorabyo nāma rājā rajjaṃ kāresi. Vidhuraṇḍito nāma amacco tassa atthadhammānusāsako ahosi. So madhurakatho mahādhammakathiko sakalajambudīpe rājāno hatthikantavīṇāsarena paluddhahatthino viya attano madhuradhammadesanāya palobhetvā tesam sakasakarajjāni gantum adadamāno Buddhalīlāya mahājanassa dhammaṃ desento mahantena yasena tasmim nagare paṭivasi.

Tadā hi Bārāṇasiyampi gihisahāyakā cattāro brāhmaṇamahāsālā mahallakakāle kāmesu ādīnavam disvā Himavantam pavisitvā isipabbajjam pabbajitvā abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā vanamūlaphalāhārā tattheva ciraṃ vasitvā loṇambilasevanatthāya

1. Jīvitadānam (Sī, Syā, I)

cārikam caramānā Aṅgaratthe Kālacampānagaram patvā rājuyyāne vasitvā punadivase bhikkhāya nagaram pavisiṃsu. Tattha cattāro sahāyakā kuṭumbikā tesam iriyāpathesu pasīditvā vanditvā bhikkhābhājanam gahetvā ekekaṃ attano nivesane nisīdāpetvā paṇītena āhārena parivisitvā paṭiññam gāhāpetvā uyyāneyeva vāsāpesum. Te cattāro tāpasā catunnam kuṭumbikānam gehesu nibaddham bhuñjitvā divāvihāratthāya eko tāpasso Tāvatisabhavanam gacchati, eko Nāgabhavanam, eko Supaṇṇabhavanam, eko Korabyaraṇṇo Migājina-uyyānam gacchati. Tesu yo devalokaṃ gantvā divāvihāram karoti, so Sakkassa yasam oloketvā attano upaṭṭhākassa tameva vaṇṇeti. Yo Nāgabhavanam gantvā divāvihāram karoti, so nāgarājassa sampattim oloketvā attano upaṭṭhākassa tameva vaṇṇeti. Yo Supaṇṇabhavanam gantvā divāvihāram karoti, so supaṇṇarājassa vibhūtim oloketvā attano upaṭṭhākassa tameva vaṇṇeti. Yo Dhanañcayakorabyarājassa uyyānam gantvā divāvihāram karoti, so Dhanañcayakorabyaraṇṇo sirisobhaggam oloketvā attano upaṭṭhākassa tameva vaṇṇeti.

Te cattāropi janā tam tadeva ṭhānam patthetvā dānādini puññāni katvā āyupariyosāne eko Sakko hutvā nibbatti, eko saputtadāro Nāgabhavane nāgarājā hutvā nibbatti, eko Supaṇṇabhavane Simbalivimāne supaṇṇarājā hutvā nibbatti. Eko Dhanañcayakorabyaraṇṇo aggamahesiyā kucchimhi nibbatti. Tepi tāpasā aparihīnajjhānā kālam katvā brahmaloke nibbattimsu. Korabyakumāro vuḍḍhimanvāya pitu accayena rajje patiṭṭhahitvā dhammena samena rajjam kāresi. So pana jūtavittako ahosi. So Vidhurapaṇḍitassa ovāde ṭhatvā dānam deti, sīlam rakkhati, uposatham upavasati.

So ekadivasam samādinuposatho “vivekamanubrūhissāmi”ti uyyānam gantvā manuññatṭhāne nisīditvā samaṇadhammam akāsi. Sakkopi samādinuposatho “Devaloke palibodho hoti”ti manussaloke tameva uyyānam āgantvā ekasmiṃ manuññatṭhāne nisīditvā samaṇadhammam akāsi. Varuṇanāgarājāpi samādinuposatho “Nāgabhavane palibodho hoti”ti tatthevāgantvā ekasmiṃ manuññatṭhāne

nisīditvā samaṇadhammaṃ akāsi. Supaṇṇarājāpi samādinuṇṇosatho
 “Supaṇṇabhavane palibodho hoti”ti tathhevāgantvā ekasmiṃ manuññaṭṭhāne
 nisīditvā samaṇadhammaṃ akāsi. Tepi cattāro janā sāyanhasamaye
 sakaṭṭhānehi nikkhamitvā Maṅgalapokkharāṇitīre samāgantvā aññamaññaṃ
 oloketvā pubbasinehavasena samaggā sammodamānā hutvā aññamaññaṃ
 mettacittaṃ upaṭṭhapetvā madhurapaṭisanthāraṃ karimsu. Tesu Sakko
 maṅgalasilāpaṭṭe nisīdi, itarepi attano attano yuttāsanaṃ ñatvā nisīdimsu.
 Atha ne Sakko āha “mayam cattāropi rājānova, amhesu pana kassa sīlaṃ
 mahantan”ti. Atha naṃ Varuṇanāgarājā āha “tumhākaṃ tiṇṇaṃ janānaṃ
 sīlato mayhaṃ sīlaṃ mahantan”ti. Kimettha kāraṇanti. “Ayaṃ supaṇṇarājā
 amhākaṃ jātānampi ajātānampi paccāmittova, ahaṃ evarūpaṃ amhākaṃ
 jīvitaṃ khayakaraṃ paccāmittaṃ disvāpi kodhaṃ na karomi, iminā kāraṇena
 mama sīlaṃ mahantan”ti vatvā idaṃ Dasakanipāte Catuposathajātake
 paṭhamāṃ gāthamāha—

“Yo kopaneyye na karoti kopam,
 Na kujjhati sappuriso kadāci.
 Kuddhopi so nāvikaṇṇoti kopam,
 Tam ve naram samaṇamāhu loke”ti¹.

Tattha **yoti** khattiyādīsū yo koci. **Kopaneyyeti** kujjhitabbayuttake
 puggale Khantivādītāpasō viya kopam na karoti. **Kadācīti** yo kismiñci kāle
 na kujjhatheva. **Kuddhopīti** sace pana so sappuriso kujjhati, atha kuddhopi
 tam kopam nāvikaṇṇoti Cūḷabodhitāpasō viya. **Tam ve naranti** mahārājāno
 tam ve purisaṃ samitapāpatāya loke paṇḍitā “samaṇaṃ”ti kathenti. Ime pana
 guṇā mayi santi, tasmā mameva sīlaṃ mahantanti.

Tam sutvā supaṇṇarājā “ayaṃ nāgo mama aggabhakkho, yasmā
 panāhaṃ evarūpaṃ aggabhakkhaṃ disvāpi khudam adhivāsetvā āhārahetu
 pāpaṃ na karomi, tasmā mameva sīlaṃ mahantan”ti vatvā imaṃ
 gāthamāha—

1. Khu 5. 203 piṭṭhe.

“Ūnūdarō¹ yo sahate jighacchaṃ,
Danto tapassī mitapānabhojano.
Āhārahetu na karoti pāpaṃ,
Taṃ ve naraṃ samaṇamāhu loka”ti².

Tattha **dantoti** indriyadamanena samannāgato. **Tapassīti** tapanissitako. **Āhārahetūti** atijighacchapīlītopi yo pāpaṃ lāmakakammaṃ na karoti Dhammasenāpatisāriputtatthero viya, ahaṃ panajja āhārahetu pāpaṃ na karomi, tasmā mameva sīlaṃ mahantanti.

Tato Sakko devarājā “ahaṃ nānappakāraṃ sukhapadaṭṭhānaṃ devalokasampattiṃ pahāya sīlarakkhaṇatthāya manussalokaṃ āgato, tasmā mameva sīlaṃ mahantan”ti vatvā imaṃ gāthamāha—

“Khiḍḍaṃ ratiṃ vippajahitvāna sabbaṃ,
Na cā’likam bhāsati kiñci loka.
Vibhūsaṭṭhānā virato methunasmā,
Taṃ ve naraṃ samaṇamāhu loka”ti².

Tattha **khiḍḍanti** kāyikavācasikakhiḍḍaṃ. **Ratinti** dibbakāmaguṇaratiṃ. **Kiñcīti** appamattakampi. **Vibhūsaṭṭhānāti** maṃsavibhūsā chavivibhūsāti dve vibhūsā. Tattha ajjhoharaṇīyāhāro maṃsavibhūsā nāma, mālāgandhādīni chavivibhūsā nāma, yena akusalacittena dhārīyati³, taṃ tassa ṭhānaṃ, tato virato methunasevanato ca yo paṭivirato. **Taṃ ve naraṃ samaṇamāhu loketi** ahaṃ ajja devaccharāyo pahāya idhāgantvā samaṇadhammaṃ karomi, tasmā mameva sīlaṃ mahantanti. Evaṃ Sakkopi attano sīlameva vaṇṇeti.

Taṃ sutvā Dhanañcayarājā “ahaṃ ajja mahantaṃ pariggahaṃ soḷasasahassanāṭakitthiparipuṇṇaṃ antepuraṃ cajitvā uyyāne samaṇadhammaṃ karomi, tasmā mameva sīlaṃ mahantan”ti vatvā imaṃ gāthamāha—

1. Anudaro (Ka), onodaro (Syā)

2. Khu 5. 203 piṭṭhe.

3. Sā karīyati (Sī, I), sādiyati (Syā)

“Pariggahaṃ lobhadhammañca sabbaṃ,
 Yo ve pariññāya pariccajēti.
 Dantaṃ tṭhitattaṃ amamaṃ nirāsaṃ,
 Taṃ ve naraṃ samaṇamaḥu loke”ti.

Tattha **pariggahanti** nānappakāraṃ vatthukāmaṃ. **Lobhadhammanti** tasmim uppajjanataṇhaṃ. **Pariññāyāti** nātapariññā tīraṇapariññā pahānapariññāti imāhi tīhi pariññāhi parijānitvā. Tattha khandhādīnaṃ dukkhādisabhāvajānananaṃ nātapariññā, tesu aguṇaṃ upadhāretvā tīraṇaṃ tīraṇapariññā, tesu dosaṃ disvā chandarāgassāpakaḍḍhanaṃ pahānapariññā. Yo imāhi tīhi pariññāhi jānitvā vatthukāmakilesakāme pariccajati, chaḍḍetvā gacchati. **Dantanti** nibbisevanaṃ. **Tṭhitattanti** micchāvitakkābhāvena tṭhitasabhāvaṃ. **Amamanti** ahanti mamāyanataṇhārahitaṃ. **Nirāsanti** puttadārādīsu nicchandarāgaṃ. **Taṃ ve naranti** taṃ evarūpaṃ puggalaṃ “samaṇa”ti vadanti.

Iti te sabbepi attano attano sīlameva mahantanti vaṇṇetvā Sakkādayo Dhanañcayaṃ pucchimsu “atthi pana mahārāja koci tumhākaṃ santike paṇḍito, yo no imaṃ kaṅkhaṃ vinodeyyā”ti. Āma mahārājāno mama atthadhammānusāsako mahāpaṇṇo asamadhuro Vidhurapaṇḍito nāma atthi, so no imaṃ kaṅkhaṃ vinodessati, tassa santikaṃ gacchāmāti. Atha te sabbe “sādhū”ti sampaṭicchimsu. Atha sabbepi uyyānā nikkhamitvā dhammasabhaṃ gantvā pallaṅkaṃ alaṅkārapetvā bodhisattaṃ pallaṅkavaramajjhe nisīdāpetvā paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ nisinnā “paṇḍita-amhākaṃ kaṅkhā uppannā, taṃ no vinodehī”ti vatvā imaṃ gāthamāhaṃsu—

“Pucchāma kattāra’manomapaññaṃ,
 Kathāsu no viggaho atthi jāto.
 Chinda’jja kaṅkhaṃ vicikicchitāni,
 Tada jja kaṅkhaṃ vitaremu sabbe”ti¹.

Tattha **kattāranti** kattabbayuttakakāraṃ. **Viggaho atthi jātoti** eko sīlaviggaho sīlavivādo uppanno atthi. **Chindajjāti** amhākaṃ

1. Khu 5. 203 piṭṭhe.

taṃ kaṅkhaṃ tāni ca vicikicchitāni vajirena Sineruṃ paharanto viya ajja chinda. **Vitaremūti** vitareyyāma.

Paṇḍito tesaṃ kathaṃ sutvā “mahārājāno tumhākaṃ sīlaṃ nissāya uppannaṃ vivādakathaṃ sukathitadukkathitaṃ jānissāmī”ti vatvā imaṃ gāthamāha—

“Ye paṇḍitā atthadasā bhavanti,
Bhāsanti te yoniso tattha kāle.
Kathaṃ nu kathānaṃ abhāsītānaṃ,
Atthaṃ nayeyyūṃ kusalā janindā”ti¹.

Tattha **atthadasāti** atthadassanasamatthā. **Tattha kāleti** tasmim̐ viggāhe ārocite yuttappayuttakāle te paṇḍitā² tamatthaṃ ācikkhantā yoniso bhāsanti. **Atthaṃ nayeyyūṃ kusalāti** kusalā chekāpi samānā abhāsītānaṃ kathānaṃ kathaṃ nu atthaṃ nāṇena nayeyyūṃ upaparikkheyyūṃ. **Janindāti** rājāno ālapati. Tasmā idaṃ tāva me vadetha.

Kathaṃ have bhāsati nāgarājā,
Garuḷo pana venateyyo kimāha.
Gandhabbarājā pana kiṃ vadeti,
Kathaṃ pana kurūnaṃ rājasetṭhoti¹.

Tattha **Gandhabbarājāti** Sakkaṃ sandhāyāha.

Athassa te imaṃ gāthamāhaṃsu—

“Khantiṃ have bhāsati nāgarājā,
Appāhāraṃ garuḷo venateyyo.
Gandhabbarājā rativippahānaṃ,
Akiñcanaṃ kurūnaṃ rājasetṭho”ti¹.

Tassattho—paṇḍita nāgarājā tāva kopaneyyepi puggale akuppanasaṅkhātāṃ adhivāsanakhantiṃ vaṇṇeti, garuḷo appāhāratāsaṅkhātāṃ

1. Khu 5. 204 piṭṭhe.

2. Yuttappayuttakāle paṇḍitā (Sī, Syā, I)

āhārahetu pāpassa akaraṇaṃ, Sakko pañcakāmaguṇaratīnaṃ vippahānaṃ,
kururājā nippalibodhabhāvaṃ vaṇṇetīti.

Atha tesaṃ kathaṃ sutvā mahāsatto imaṃ gāthamāha—

“Sabbāni etāni subhāsītāni,
Na hettha dubbhāsitamatthi kiñci.
Yasmim ca etāni patiṭṭhitāni,
Arāva nābhyā susamohitāni.
Catubbhi dhammehi samaṅgibhūtaṃ,
Taṃ ve naraṃ samaṇamāhu loke”¹.

Tattha **etānī**ti etāni cattāripi guṇajātāni yasmim puggale sakaṭaṇābhiyaṃ
suṭṭhu samohitāni arā viya patiṭṭhitāni, catūhipetehi dhammehi
samannāgataṃ puggalaṃ paṇḍitā “samaṇaṃ”²ti āhu loketi.

Evam mahāsatto catunnampi sīlaṃ ekasamameva akāsi. Taṃ sutvā
cattāropi rājāno tassa tuṭṭhā thutim karontā imaṃ gāthamāhaṃsu—

“Tvaṃ hi² seṭṭho tvamanuttarosi,
Tvaṃ dhammagū dhammavidū sumedho.
Paññāya pañhaṃ samadhiggahetvā,
Accechchi³ dhīro vicikicchitāni.
Accechchi³ kaṅkhaṃ vicikicchitāni,
Cundo yathā nāgadantaṃ kharenā”¹.

Tattha **tvamanuttarosī**ti tvaṃ anuttaro asi, natthi tayā uttaritaro nāma.
Dhammagūti dhammassa gopako ceva dhammaññū ca. **Dhammavidū**ti
pākaṭadhammo. **Sumedhoti** sundarapañño. **Paññāyā**ti attano paññāya
amhākaṃ pañhaṃ suṭṭhu adhigaṇhitvā “idamettha kāraṇaṃ”²ti yathābhūtaṃ
ñātvā. **Accechchī**ti tvaṃ dhīro amhākaṃ vicikicchitāni chindi, evaṃ
chindanto ca “chinda”³jja kaṅkhaṃ vicikicchitānī”²ti imaṃ amhākaṃ
āyācanaṃ sampādentō accechchi kaṅkhaṃ

1. Khu 5. 204 piṭṭhe.

2. Tvaṃ nu (Sī, Syā, I)

3. Accechcha (Syā)

vicikicchitāni. **Cundo yathā nāgadantaṃ kharenā**ti yathā dantakāro
kakacena hatthidantaṃ chindeyya, evaṃ chindīti attho.

Evaṃ te cattāropi rājāno tassa pañhabyākaraṇena tuṭṭhamānasā ahesuṃ.
Atha naṃ Sakko dibbadukūlena pūjesi, garuḷo suvaṇṇamālāya, Varuṇo
nāgarājā maṇinā, Dhanañcayarājā gavasahassādīhi pūjesi. Tenevāha—

“Nīluppalābhaṃ vimalaṃ anagghaṃ,
Vatthaṃ idaṃ dhūmasamānavaṇṇaṃ.
Pañhassa veyyākaraṇena tuṭṭho,
Dadāmi te dhammapūjāya dhīra.

Suvaṇṇamālaṃ satapattaphullitaṃ,
Sakesaraṃ ratnasahassamaṇḍitaṃ.
Pañhassa veyyākaraṇena tuṭṭho,
Dadāmi te dhammapūjāya dhīra.

Maṇiṃ anagghaṃ ruciraṃ pabhassaraṃ,
Kaṇṭhāvasattaṃ¹ maṇibhūsitāṃ me.
Pañhassa veyyākaraṇena tuṭṭho,
Dadāmi te dhammapūjāya dhīra.

Gavaṃ sahassaṃ usabhañca nāgaṃ,
Ājaññayutte ca rathe dasa ime.
Pañhassa veyyākaraṇena tuṭṭho,
Dadāmi te gāmavarāni soḷasā²ti².

Evaṃ Sakkādayo mahāsattaṃ pūjetvā sakaṭṭhānameva agamiṃsu.

Catuposathakaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

1. Kaṇṭhāvasantaṃ (Syā)

2. Khu 5. 204 piṭṭhe.

Dohaḷakaṇḍa

Tesu nāgarājassa bhariyā Vimalādevī nāma. Sā tassa gīvāya
 piḷandhanamaṇim apassantī pucchi “deva kahaṃ pana te maṇi”ti. Bhadde
 Candabrāhmaṇaputtassa Vidhurapaṇḍitassa dhammakathaṃ sutvā
 pasannacitto ahaṃ tena maṇinā taṃ pūjesiṃ, na kevalaṅca ahameva,
 Sakkopi taṃ dibbadukūlena pūjesi, supaṇṇarājā suvaṇṇamālāya,
 Dhanañcayarājā gavassasahassādihi pūjesīti. Dhammakathiko so devāti.
 “Bhadde kiṃ vadesi, jambudīpatale Buddhuppādo viya pavattati,
 sakalajambudīpe ekasatarājāno tassa madhuradhammakathāya bajjhitvā
 hatthikantavīṇāsarena paluddhamattavāraṇā viya attano attano rajjāni
 gantuṃ na icchanti, evarūpo so madhuradhammakathiko”ti tassa guṇaṃ
 vaṇṇesi. Sā Vidhurapaṇḍitassa guṇakathaṃ sutvā tassa dhammakathaṃ
 sotukāmā hutvā cintesi “sacāhaṃ vakkhāmi ‘deva tassa dhammakathaṃ
 sotukāmā, idha naṃ ānehi’ti, na metaṃ ānessati. Yaṃnūnāhaṃ ‘tassa me
 hadaye dohaḷo uppanno’ti gilānālayaṃ kareyyan”ti. Sā tathā katvā
 sirigabbhaṃ pavisitvā attano paricārikānaṃ saññaṃ datvā sirisayane nipajji.
 Nāgarājā upaṭṭhānavelāya taṃ apassanto “kahaṃ Vimalā”ti paricāritāyo
 pucchitvā “gilānā devā”ti vutte utṭhāyāsanaṃ tassā santikaṃ gantvā
 sayanapasse nisīditvā sarīraṃ parimajjanto paṭhamāṃ gāthamāha—

1346. “Paṇḍu kisiyā’si dubbalā,
 Vaṇṇarūpaṃ na tave’disaṃ pure.
 Vimale akkhāhi pucchitā,
 Kīdisī tuyhaṃ sarīravedanā”ti.

Tattha **paṇḍūti** paṇḍupalāsavaṇṇā. **Kisiyāti** kisā. **Dubbalāti** appathāmā.
Vaṇṇarūpaṃ na tave’disaṃ pureti tava vaṇṇasaṅkhātāṃ rūpaṃ pure edisaṃ
 na hoti, niddosaṃ anavajjaṃ, taṃ idāni parivattitvā amanuññasabhāvaṃ
 jātāṃ. **Vimaleti** taṃ ālapati.

Athassa sā ācikkhantī dutiyaṃ gāthamāha—

1347. “Dhammo manujesu mātīnaṃ,
Dohaḷo nāma janinda vuccati.
Dhammāhaṭaṃ nāgakuñjara,
Vidhurassa hadayā’bhipatthaye”ti.

Tattha **dhammoti** sabhāvo. **Mātīnanti** itthīnaṃ. **Janindāti** nāgajanassa inda. **Dhammāhaṭaṃ nāgakuñjara**, **Vidhurassa hadayā’bhipatthayeti** nāgaseṭṭha ahaṃ dhammena samena asāhasikakammena¹ āhaṭaṃ Vidhurassa hadayaṃ abhipatthayāmi, taṃ me labhamānāya jīvitaṃ atthi, alabhamānāya idheva maraṇanti tassa paññaṃ sandhāyevamāha.

Taṃ sutvā nāgarājā tatiyaṃ gāthamāha—

1348. “Candaṃ kho tvaṃ dohaḷāyasi,
Sūriyaṃ vā atha vāpi mālutaṃ.
Dullabhaṃ hi Vidhurassa dassanaṃ,
Ko Vidhura’midha mānayaissatī”ti.

Tattha **dullabhaṃ hi Vidhurassa dassananti**² asamadhurassa Vidhurassa dassanameva dullabhaṃ. Tassa hi sakalajambudīpe rājāno dhammikaṃ rakkhāvaraṇaguttiṃ paccupaṭṭhāpetvā vicaranti, passitumpi naṃ koci na labhati, taṃ ko idha ānayaissatīti vadati.

Sā tassa vacanaṃ sutvā “alabhamānāya me idheva maraṇaṃ”ti parivattitvā piṭṭhiṃ datvā sātakakaṇṇena mukhaṃ pidahitvā nipajji. Nāgarājā anattamano sirigabbhaṃ pavisitvā sayanapiṭṭhe nisinno “Vimalā Vidhurapaṇḍitassa hadayamaṃsaṃ āharāpetī”ti saññī hutvā “paṇḍitassa hadayaṃ alabhantiyā Vimalāya jīvitaṃ natthi, kathaṃ nu kho tassa hadayamaṃsaṃ labhissāmī”ti cintesi. Athassa dhītā Irandhatī nāma nāgakaññā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā mahantena sirivilāsena pitu upaṭṭhānaṃ āgantvā pitaraṃ vanditvā ekamantaṃ ṭhitā, sā tassa indriyavikāraṃ disvā “tāta ativiya domanassappattosi, kiṃ nu kho kāraṇaṃ”ti pucchantī imaṃ gāthamāha—

1. Asāhasakammena (Sī)

2. Dullabhe hi Vidhurassa dassaneti (Sī, Syā, I)

1349. “Kinnu tāta tuvaṃ pajjhāyasi,
Padumaṃ hatthagataṃva te mukhaṃ.
Kinnu dummanarūpo’si issara,
Mā tvaṃ soci Amittatāpanā”ti.

Tattha **pajjhāyasīti** punappunaṃ cintesi. **Hatthagatanti** hatthena parimadditaṃ padumaṃ viya te mukhaṃ jātaṃ. **Issarāti** pañcayojanasatikassa Mandiranāgabhanassa¹ sāmīti.

Dhītu vacanaṃ sutvā nāgarājā tamatthaṃ ārocento āha—

1350. “Mātā hi tava Irandhati,
Vidhurassa hadayaṃ dhaniyati.
Dullabhaṃ hi Vidhurassa dassanaṃ,
Ko Vidhura’midha mānayissatī”ti.
Tattha **dhaniyatīti** pattheti icchati.

Atha naṃ nāgarājā “amma mama santike Vidhuraṃ ānetuṃ samattho natthi, tvaṃ mātu jīvitaṃ dehi, Vidhuraṃ ānetuṃ samatthaṃ bhattāraṃ pariyesāhī”ti uyyojento upaḍḍhagāthamāha—

1351. “Tassa bhattupariyesanaṃ cara,
Yo Vidhura’midha mānayissatī”ti.
Tattha **carāti** vicara.

Iti so kilesābhiratabhāvena dhītu ananucchavikaṃ kathaṃ kathesi.
Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

“Pituno ca sā sutvāna vākyam,
Rattim nikkhamma avassutim carī”ti.

Tattha **avassutinti** bhikkhave sā nāgamāṇavikā pitu vacanaṃ sutvā pitaraṃ assāsetvā mātusantikaṃ gantvā tampi assāsetvā attano sirigabbhaṃ gantvā sabbālaṅkārehi attānaṃ alaṅkaritvā ekaṃ kusumbharattavatthaṃ nivāsetvā ekaṃ ekaṃse katvā tameva rattim udakaṃ dvidhā katvā Nāgabhanato

1. Mañjerikanāgabhanassa (Sī, I), Maṇḍalanāgabhanassa (Syā)

nikkhamma Himavantappadese samuddatīre ʘhitaṃ saṭṭhiyojanubbedhaṃ
ekagghanaṃ Kāḷapabbataṃ nāma Añjanagiriṃ gantvā avassutiṃ cari kilesa-
avassutiṃ bhattupariyesanaṃ carīti attho.

Carantī ca yāni Himavante vaṇṇagandhasampannāni pupphāni, tāni
āharitvā sakalapabbataṃ maṇi-agghiyaṃ viya alaṅkaritvā uparitale
pupphasanthāraṃ katvā manoramenākārena naccitvā madhuragītaṃ gāyanti
sattamaṃ gāthamāha—

1352. “Ke gandhabbe rakkhase ca nāge,
Ke kimpurise cāpi mānuse.
Ke paṇḍite sabbakāmadade,
Dīgharattaṃ bhattā me bhavissatī”ti.

Tattha **ke gandhabbe rakkhase ca nāgeti** ko gandhabbo vā rakkhaso vā
nāgo vā. **Ke paṇḍite sabbakāmadadeti**¹ ko etesu gandhabbādīsu paṇḍito
sabbakāmaṃ dātuṃ samattho, so Vidhurassa hadayamaṃsadohaḷiniyā mama
mātu manorathaṃ matthakaṃ pāpetvā mayhaṃ dīgharattaṃ bhattā
bhavissatīti.

Tasmiṃ khaṇe Vessavaṇamahārājassa bhāgineyyo Puṇṇako nāma
yakkhasenāpati tigāvutappamāṇaṃ Manomayasindhavaṃ abhiruyha
Kāḷapabbatamatthakena yakkhasamāgamaṃ gacchanto taṃ tāya gītasaddaṃ
assosi. Anantare attabhāve anubhūtapubbāya itthiyā gītasaddo tassa chavi-
ādīni chinditvā aṭṭhimiñjaṃ āhacca aṭṭhāsi. So tāya paṭibaddhacitto hutvā
nivattitvā sindhavapiṭṭhe nisinnova “bhadde ahaṃ mama paññāya
dhammena samena Vidhurassa hadayaṃ ānetuṃ samatthomhi, tvaṃ mā
cintayī”ti taṃ assāsento aṭṭhamāṃ gāthamāha—

1353. “Assāsa hessāmi te pati,
Bhattā te hessāmi anindalocane.
Paññā hi mamaṃ tathāvidhā,
Assāsa hessasi bhariyā mamā”ti.

1. Sabbakāmadeti (Sī, Syā, I)

Tattha **anindalocaneti** aninditabbalocane. **Tathāvidhāti** Vidhurassa hadayamaṃsaṃ āharaṇasamatthā.

Atha naṃ Irandhatī “tena hi ehi, gacchāma me pitu santikan”ti ānesi. Tamatthaṃ pakāśento Satthā āha—

1354. “Avacāsi Puṇṇakaṃ Irandhatī,
Pubbapathānugatena cetasā.
Ehi gacchāma pitu mama’ntike,
Esova te eta’matthaṃ pavakkhatī”ti.

Tattha **pubbapathānugatenāti** anantare attabhāve bhūtapubbasāmike tasmim̐ pubbapatheneva anugatena. **Ehi gacchāmāti** bhikkhave so yakkhasenāpati evaṃ patvā ‘imaṃ assapiṭṭhiṃ āropetvā nessāmi”ti pabbatamatthakā otarivā tassā gahaṇatthaṃ hatthaṃ pasāresi. Sā attano hatthaṃ gaṇhituṃ adatvā tena pasāritahatthaṃ sayam̐ gahetvā “sāmi nāhaṃ anāthā, mayhaṃ pitā Varuṇo nāma nāgarājā, mātā Vimalā nāma devī, ehi mama pitu santikaṃ gacchāma, eso eva te yathā amhākaṃ maṅgalakiriya bhavitabbaṃ, evaṃ etamatthaṃ pavakkhatī”ti avacāsi.

Evaṃ vatvā sā yakkhaṃ gahetvā pitu santikaṃ agamāsi. Tamatthaṃ pakāśento Satthā āha—

1355. “Alaṅkatā suvasanā, mālinī candanussadā.
Yakkhaṃ hatthe gahetvāna, pitusantiku’pāgamī”ti.

Tattha **pitusantiku’pāgamīti** attano pituno nāgarañño santikaṃ upāgami.

Puṇṇakopi yakkho paṭiharitvā¹ nāgarājassa santikaṃ gantvā Irandhatim̐ yācanto āha—

1356. “Nāgavara vaco suṇohi me, patirūpaṃ paṭipajja suṇkiyaṃ.
Patthemī ahaṃ Irandhatim̐, tāya samaṅgiṃ karohi maṃ tuvaṃ.

1. Paṭihāretvā (Sī, Syā, I)

1357. Sataṃ hatthī sataṃ assā, sataṃ assatarīrathā.

Sataṃ valabhiyo Puṇṇā, nānāratnassa kevalā.

Te nāga paṭipajjassu, dhītaraṃ dehi'randhatin"ti.

Tattha **suṅkiyanti** attano kulapadesānurūpaṃ dhītu suṅkaṃ dhanam paṭipajja gaṇha. **Samaṅgim karohīti** maṃ tāya saddhim samaṅgibhūtaṃ karohi. **Valabhiyoti** bhaṇḍasakaṭṭhiyo. **Nānāratnassa kevalāti** nānāratanaṃ sakalaparipuṇṇā.

Atha naṃ nāgarājā āha—

1358. “Yāva āmantaye ñātī, mitte ca suhadajjane¹.

Anāmantā kataṃ kammaṃ, taṃ pacchā anutappatī”ti.

Tattha **yāva āmantaye ñātīti** bho yakkhasenāpati ahaṃ tuyhaṃ dhītaraṃ demi, no na demi, thokaṃ pana āgamehi, yāva ñātakepi jānāpemi. **Taṃ pacchā anutappatīti** itthiyo hi gatagataṭṭhāne abhiraṃtapi anabhiraṃtapi, anabhiratikāle ñātakādayo amhehi saddhim anāmantetvā kataṃ kammaṃ nāma evarūpaṃ hotīti ussukkaṃ na karonti, evaṃ taṃ kammaṃ pacchā anutāpaṃ āvahaṭṭi.

Evaṃ vatvā so bhariyāya vasanaṭṭhānaṃ gantvā tāya saddhim sallapi. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

1359. “Tato so Varuṇo nāgo, pavisitvā nivesanaṃ.

Bhariyaṃ āmantayitvāna, idaṃ vacana'mabravi.

1360. Ayaṃ so Puṇṇako yakkho, yācatī maṃ Irandhatim.

Bahunā vittalābhena, tassa dema piyaṃ mamaṃ”ti.

Tattha **pavisitvāti** Varuṇo Puṇṇakaṃ tattheva ṭhapetvā sayam utthāya yatthassa bhariyā nipannā, taṃ nivesanaṃ pavisitvā. **Piyaṃ mamanti** mama piyaṃ dhītaraṃ tassa bahunā vittalābhena demāti pucchati.

1. Suhadaṃ janam (Sī, I)

Vimalā āha—

1361. “Na dhanena na vittena, labbhā amhaṃ Irandhatī.
Sace ca kho hadayaṃ paṇḍitassa,
Dhammena laddhā idha māhareyya.
Etena vittena kumāri labbhā,
Nā’ññaṃ dhanam uttari patthayāma”ti.

Tattha **amhaṃ Irandhatī**ti amhākaṃ dhītā Irandhatī. **Etena vittena**ti etena tuṭṭhikāraṇena.

So tāya saddhiṃ mantetvā punadeva Puṇṇakena saddhiṃ mantesi.
Tamatthaṃ pakāśento Satthā āha—

1362. “Tato so Varuṇo nāgo, nikkhamitvā nivesanā.
Puṇṇakā’mantayitvāna, idaṃ vacana’maḥavi.

1363. Na dhanena na vittena, labbhā amhaṃ Irandhatī.
Sace tuvaṃ hadayaṃ paṇḍitassa,
Dhammena laddhā idha māharesi.
Etena vittena kumāri labbhā,
Nā’ññaṃ dhanam uttari patthayāma”ti.

Tattha **Puṇṇakā’mantayitvānā**ti Puṇṇakaṃ āmantayitvā.

Puṇṇako āha—

1364. “Yaṃ paṇḍitotye’ke vadanti loke,
Tameva bālota punā’hu aññe.
Akkhāhi me vippavadanti ettha,
Kaṃ paṇḍitaṃ nāga tuvaṃ vadesi”ti.

Tattha **yaṃ paṇḍitotye’keti** so kira “hadayaṃ paṇḍitassā”ti sutvā cintesi
“yaṃ eke paṇḍitoti vadanti, tameva aññe bālota kathenti. Kiñcāpik me
Irandhatiyā vidhuroti akkhātaṃ, tathāpi tathato jānitum pucchissāmi naṃ”ti.
Tasmā evamāha.

Nāgarājā āha—

1365. “Korabyarājassa Dhanañcayassa,
Yadi te suto Vidhuro nāma kattā.
Ānehi taṃ paṇḍitaṃ dhammaladdhā,
Irandaṭṭhi padacarā te hotū”ti.

Tattha **dhammaladdhā**ti dhamme labhitvā. **Padacarā**ti¹ pādapari-cārikā.

Taṃ sutvā Puṇṇako somanassappatto sindhavaṃ nayanatthāya
upaṭṭhākaṃ āṇāpesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1366. “Idaṅca sutvā Varuṇassa vākyam.
Uṭṭhāya yakkho paramappatīto.
Tattheva santo purisaṃ asaṃsi,
Ānehi ājañña’midhe’va yuttan”ti.

Tattha **purisaṃ asaṃsi**ti attano upaṭṭhākaṃ āṇāpesi. **Ājaññanti**
kāraṇākāraṇajānanakasindhavaṃ. **Yuttanti** kappitaṃ.

1367. Jātarūpamayā kaṇṇā, kācamhicamayā² khurā.
Jambonadassa pākassa, suvaṇṇassa uracchadoti.

Tattha **jātarūpamayā kaṇṇā**ti tameva sindhavaṃ vaṇṇento āha. Tassa hi
Manomayassa sindhavassa jātarūpamayā kaṇṇā, kācamhicamayā khurā,
tassa khurā rattamaṇimayāti attho. **Jambonadassa pākassā**ti jambonadassa
pakkassa rattasuvaṇṇassa uracchado.

So puriso tāvadeva taṃ sindhavaṃ ānesi. Puṇṇako taṃ abhiruyha
ākāsena Vessavaṇassa santikaṃ gantvā Nāgabhavanaṃ vaṇṇetvā taṃ
pavattim ārocesi. Tassatthassa pakāsanatthaṃ idaṃ vuttan—

1368. “Devavāhavahaṃ yānaṃ, assamāruiha Puṇṇako.
Alaṅkato kappitakesamassu,
Pakkāmi vehāyasa’mantalikkhe.

1. Paddhacarāti (Sī, I), pādacarāti (Syā)

2. Kācamhamayā (Sī, I)

1369. So Puṇṇako kāmarāgena giddho,
 Irandhatim nāgakaññaṃ jigīsaṃ.
 Gantvāna taṃ bhūtapatiṃ yasassiṃ,
 Icca'bravī Vessavaṇaṃ kuveraṃ.

1370. Bhogavatī nāma mandire,
 Vāsā hiraññavatīti vuccati.
 Nagare nimmite kañcanamaye,
 Maṇḍalassa uragassa niṭṭhitam.

1371. Aṭṭalakā oṭṭhagīviyo,
 Lohitaṅkassa masāragallino.
 Pāsāde'ttha silāmayā,
 Sovaṇṇaratanehi chādītā.

1372. Ambā tilakā ca jambuyo,
 Sattapaṇṇā Mucalindaketakā.
 Piyaṅgu uddālakā sahā,
 Uparibhaddakā sinduvārakā.

1373. Campeyyakā nāgamallikā,
 Bhaginīmālā atha mettha Koliyā.
 Ete dumā pariṇāmitā,
 Sobhayanti uragassa mandiraṃ.

1374. Khajjure'ttha silāmayā,
 Sovaṇṇadhuvapupphitā bahū.
 Yattha vasato'papātiko,
 Nāgarājā Varuṇo mahiddhiko.

1375. Tassa komārikā bhariyā,
 Vimalā kañcanavelliviggahā.
 Kālā taruṇāva uggatā,
 Pucimandatthanī cārudassanā.

1376. Lākhārasarattasucchavī,
 Kaṇikārāva nivātapupphitā.
 Tidivokacarāva accharā,
 Vijjuva'bbhaghanā vinissaṭā.

1377. Sā dohaḷinī suvimhitā,
 Vidhurassa hadayaṃ dhaniyati.
 Taṃ tesaṃ demi issara,
 Tena te denti Irandhatim maman'ti.

Tattha **devavāhavaham yānanti** vahitabboti vāho, devasaṅkhātā vāham vahatīti devavāhavaham. Yanti etenāti yānaṃ. **Kappitakesamassūti** maṇḍanavasena susaṃvihitakesamassu. Devānaṃ pana kesamassukaraṇakammaṃ nāma natthi, (vicittakathikena pana kathitaṃ.)¹ **Jigīsanti** patthayanto. **Vessavaṇanti** visāṇāya rājadhāniyā issararājānaṃ. **Kuveranti** evaṃnāmakam. **Bhogavatī nāmāti** sampannabhogātāya evaṃladdhanāmaṃ. **Mandireti** mandiraṃ, bhavananti attho. **Vāsā hiraṇṇavatīti** nāgarājassa vasanaṭṭhānattā vāsāti ca, kaṇcanavatiyā suvaṇṇapākārena parikkhittattā hiraṇṇavatīti ca vuccati. **Nagare nimmiteti** nagaraṃ nimmitaṃ. **Kaṇcanamayeti** suvaṇṇamayaṃ. **Maṇḍalassāti** bhogamaṇḍalena samannāgatassa. **Niṭṭhitanti** karaṇapariniṭṭhitaṃ². **Oṭṭhagīviyoti** oṭṭhagīvāsaṅthānena katā rattamaṇimasāragallamayā aṭṭalakā. **Pāsāde'tthāti** ettha Nāgabhavane pāsādā. **Silāmayāti** maṇimayā. **Sovaṇṇaratanehīti** suvaṇṇasaṅkhātehi ratanehi, suvaṇṇiṭṭhakāhi chāditāti attho. **Sahāti** sahaṅkā. **Uparibhaddakāti** uddālakaḷāṭikāyeva rukkhā. **Campeyyakā nāgamallikāti** campakā ca nāgā ca mallikā ca. **Bhaginīmālā atha mettha Koliyāti** bhaginīmālā ceva atha ettha Nāgabhavane Koliyā nāma rukkhā ca. **Ete dumā pariṇāmitāti** ete pupphūpagaphalūpagarukkhā aññamaññaṃ saṅghaṭṭasākhatāya pariṇāmitā ākulasamākulā. **Khajjure'tthāti** khajjurirukkhā ettha. **Silāmayāti** indanīlamanimayā. **Sovaṇṇadhuvapupphitāti** te pana suvaṇṇapupphehi niccapupphitā. **Yattha vasatopapātikoti** yattha Nāgabhavane opapātiko nāgarājā vasati.

1. () Sī-I-potthakesu natthi.

2. Kaṇakapariniṭṭhitaṃ (Ka)

Kaṇicanavelliviggahāti suvaṇṇarāsisassirikasarīrā. **Kālā taruṇāva uggatā**ti vilāsayuttatāya mandavāteritā kālavallipallavā viya uggatā.

Pucimandatthanīti nimbaphalasaṇṭhānacūcukā¹. **Lākhārasarattasucchavī**ti hatthapādatalachaviṃ sandhāya vuttam. **Tidivokacarā**ti tidasabhavanacarā.

Vijjuva’bbhaghanāti abbhaghana valāhakantarato nissaṭṭā vijjulātā viya. **Taṃ tesaṃ demī**ti taṃ tassa hadayaṃ ahaṃ tesaṃ demi, evaṃ janassu. **Issarā**ti mātulaṃ ālapati.

Iti so Vessavaṇa ananuññāto gantum avisahitvā taṃ anujānāpetum² etā ettakā gāthā kathesi. Vessavaṇo pana tassa kathaṃ na suṇāti. Kiṃ kārāṇā? Dvinnarṃ devaputtānarṃ vimāna-aḍḍaṃ paricchindatīti. Puṇṇako attano vacanassa assutabhāvaṃ ñatvā Jinakadevaputtassa santike aṭṭhāsi. Vessavaṇo aḍḍaṃ vinicchinitvā parājitaṃ anuṭṭhāpetvā itaraṃ “gaccha tvaṃ, tava vimāne vasāhi”ti āha. Puṇṇako “gaccha tvaṃ”ti vuttakkhaṇe ya eva “mayhaṃ mātulena mama pesitabhāvaṃ jānāthā”ti katipayadevaputte sakkhiṃ katvā heṭṭhā vuttanayeneva sandhavaṃ āharāpetvā abhiruyha pakkāmi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1378. “So Puṇṇako bhūtapatiṃ yasassim,
 Āmantaya Vessavaṇaṃ Kuveraṃ.
 Tattheva santo purisaṃ asaṃsi,
 Ānehi ājañña’midheva’va yuttam.

1379. Jātarūpamayā kaṇṇā, kācamhicamayā khurā.
 Jambonadassa pākassa, suvaṇṇassa uracchado.

1380. Devavāhavahaṃ yānaṃ, assamāruyha Puṇṇako.
 Alaṅkato kappitakesamassu,
 Pakkāmi vehāyasa’mantalikkhe”ti.

Tattha **āmantayā**ti āmantayitvā.

So ākāseṇa gacchantoyeva cintesi “Vidhura paṇḍito mahāparivāro, na sakkā taṃ gaṇhitum, Dhanañcayakorabyo pana jūtavittako, taṃ

1. Nimbaphalasaṇṭhānathanayugala (Syā, I, Ka)

2. Jānāpetum (Ka)

jūtena jinitvā Vidhuraṃ gaṇhissāmi, ghare panassa bahūni ratanāni,
 appagghena lakkhena jūtaṃ na kīlissati, mahaggharatanaṃ haritum vaṭṭati,
 aññaṃ ratanaṃ rājā na gaṇhissati, Rājagahasa sāmanta
 Vepullapabbatabbhantare cakkavattirañño paribhogamaṇiratanam atthi
 mahānubhāvaṃ, taṃ gahetvā tena rājānaṃ palobhetvā jinissāmi”ti. So tathā
 akāsi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1381. “So aggamā Rājagahaṃ surammaṃ,
 Aṅgassa rañño nagaraṃ durāyutaṃ.
 Pahūtabhakkhaṃ bahu-annapānaṃ,
 Masakkasāraṃ viya Vāsavassa.

1382. Mayūraṅkāgaṇasampaghuṭṭhaṃ,
 Dijābhigghuṭṭhaṃ dijaṅghasevitaṃ.
 Nānāsakuntābhirudaṃ suvaṅgaṇaṃ,
 Pupphābhikiṇṇaṃ himavaṃva pabbataṃ.

1383. So Puṇṇako Vepula’ mābhirūhi,
 Siluccayaṃ kimpurisānuciṇṇaṃ.
 Anvesamāno maṇiratanam ulāraṃ,
 Ta’ maddasā pabbatakūṭamajjhe”ti.

Tattha **Aṅgassa rañño**ti tadā Aṅgassa rañño va Magadharajjaṃ ahoṣi.
 Tena vuttaṃ “Aṅgassa rañño nagaraṃ”ti. **Durāyutanti**¹ paccatthikehi
 durāyuttaṃ². **Masakkasāraṃ viya Vāsavassā**ti masakkasārasaṅkhāte
 Sinerupabbatamatthake māpitattā “masakkasāraṃ”ti laddhanāmaṃ Vāsavassa
 bhavanaṃ viya. **Dijābhigghuṭṭhanti** aññehi ca pakkhīhi abhisāṅghuṭṭhaṃ
 ninnāditam. **Nānāsakuntābhirudanti** madhurassarena gāyantehi viya
 nānāvidhehi sakuṇehi abhirudaṃ, abhigīṭanti attho. **Suvaṅgaṇanti**³ sundara-
 aṅgaṇaṃ manuññatalaṃ. **Himavaṃvapabbatanti** Himavantapabbataṃ viya.
Vepula’ mābhirūhīti bhikkhave so Puṇṇako evarūpaṃ Vepullapabbataṃ
 abhiruhi. **Pabbatakūṭamajjhe**ti pabbatakūṭa-antare taṃ maṇim addasa.

1. Durāsadanti (Syā)

2. Durāsadaṃ (Sī, Syā, I)

3. Subhaṅgaṇanti (Sī, I)

1384. Disvā maṇim pabhassaraṃ jātimantaṃ,
 Manoharaṃ maṇirataṇaṃ uḷāraṃ.
 Daddallamānaṃ yasaṃ yasassinaṃ,
 Obhāsati vijjuriva’ntalikkhe.

1385. Tamaggahī veḷuriyaṃ mahagghaṃ,
 Manoharaṃ nāma mahānubhāvaṃ.
 Ājaññaṃārūyaṃ manomavaṇṇo,
 Pakkāmi vehāyasa’mantalikkheti.

Tattha **manoharanti**¹ manasābhipatthitassa dhanassa āharaṇasamatthaṃ. **Daddallamānanti** ujjalamānaṃ. **Yasasāti** parivāramaṇigaṇena. **Obhāsati** ti taṃ maṇirataṇaṃ ākāse vijjuriva obhāsati. **Tamaggahī** ti taṃ maṇirataṇaṃ aggaṃhesi. Taṃ pana maṇirataṇaṃ Kumbhiro nāma yakkho kumbhaṇḍasahassaparivāro rakkhati. So pana tena kujjhitvā olokitamatteneva bhūtasito palāyitvā cakkavāḷapabbataṃ patvā kampamāno olovento aṭṭhāsi. Iti taṃ palāpetvā Puṇṇako maṇirataṇaṃ aggaṃhesi. **Manoharaṃ nāmāti** manasā cintitaṃ dhaṇaṃ āharitaṃ sakkotīti evaṃladdhaṇāmaṃ.

Iti so taṃ gahetvā ākāseṇa gacchanta taṃ nagaraṃ patto. Tamatthaṃ pakāseṇa Satthā āha—

1386. “So aggamā nagara’mindapatthaṃ,
 Orūhu’pāgacchi sabhaṃ kurūnaṃ.
 Samāgate ekasataṃ samagge,
 Avhettha yakkho avikampamāno.

1387. Ko nīdha raññaṃ vara’mābhijeti,
 Ka’mābhijeyyāma varaddhanena.
 Ka’manuttaraṃ ratanavaraṃ jināma,
 Ko vāpi no jeti varaddhanenā”ti.

1. Dhanāharanti (Sī, Syā, I)

Tattha **oruyhu’pāgacchi sabhaṃ kurūnanti** bhikkhave so Puṇṇako assapiṭṭhito oruyha assaṃ adissamānarūpaṃ ṭhapetvā māṇavakavaṇṇena kurūnaṃ sabhaṃ upagato. **Ekasatanti** ekasatarājāno achambhīto hutvā “ko nīdhā”ti-ādīni vadanto jūtena avhettha. **Ko nīdhāti** ko nu imasmiṃ rājasamāgame. **Raññanti** rājūnaṃ antare. **Vara’mābhijetīti** amhākaṃ santakaṃ seṭṭharatanaṃ abhijeti, “ahaṃ jināmī”ti vatturūssaṃ. **Ka’mābhijeyyāmāti** kaṃ vā mayaṃ jineyyāma. **Varaddhanenāti** uttamadhanena. **Ka’manuttaranti** jinanto ca kataraṃ rājānaṃ anuttaraṃ ratanavaraṃ jināma. **Ko vāpi no jetīti** atha vā ko nāma rājā amhe varaddhanena jeti. Iti so catūhi padehi Korabyameva ghaṭṭeti.

Atha rājā “mayā ito pubbe evaṃ sūro hutvā kathento nāma na diṭṭhapubbo, ko nu kho eso”ti cintetvā pucchanto gāthamāha—

1388. “Kuhim nu raṭṭhe tava jātibhūmi,
Na Korabyasseva vaco tave’daṃ.
Abhītosī¹ no vaṇṇanibhāya sabbe,
Akkhāhi me nāmañca bandhave cā”ti.

Tattha **na Korabyassevāti** Kururaṭṭhavāsikasassa tava vacanaṃ na hoti.

Taṃ sutvā itaro “ayaṃ rājā mama nāmaṃ pucchati, Puṇṇako ca nāma dāso hoti. Sacāhaṃ ‘Puṇṇakosmī’ti vakkhāmi, ‘esa dāso, tasmā maṃ pagabbhatāya evaṃ vadetī’ti avamaññissati, anantarātīte attabhāve nāmamassa kathessāmī”ti cintetvā gāthamāha—

1389. “Kaccāyano māṇavako’smi rāja,
Anūnanāmo iti ma’vhayanti.
Aṅgesu me ñātayo bandhavā ca,
Akkhena deva’smi idhānupatto”ti.

Tattha **anūnanāmoti** na ūnanāmo. Iminā attano Puṇṇakanāmaṃ eva paṭicchannaṃ katvā katheti. **Iti ma’vhayantīti** iti maṃ avhayanti

1. Abhibhosi (Sī, I)

pakkosanti. **Aṅgesūti** Aṅgaratṭhe Kālacampānagare vasanti. **Akkhena deva'smīti** deva jūtakīḷanattthena idha anuppattosmi.

Atha rājā “māṇava tvaṃ jūtena jito kiṃ dassasi, kiṃ te atthī”ti pucchanto gāthamāha—

1390. “Kiṃ māṇavassa ratanāni atthi,
Ye taṃ jinanto hare akkhadhutto.
Bahūni rañño ratanāni atthi,
Te tvaṃ daliddo kathamavhayesī”ti.

Tassattho—kittakāni¹ bhoto māṇavassa ratanāni atthi, ye taṃ jinanto akkhadhutto “āharā”ti vatvā hareyya. Rañño pana nivesane bahūni ratanāni atthi, te rājāno evaṃ bahudhane tvaṃ daliddo samāno kathaṃ jūtena avhayasīti.

Tato Puṇṇako gāthamāha—

1391. “Manoharo nāma maṇi mamā'yaṃ,
Manoharaṃ maṇiratanāṃ ulāraṃ.
Imaṅca ājañña'mamittatāpanaṃ,
Etaṃ me jinitvā hare akkhadhutto”ti.

Pāḷipotthakesu pana “maṇi mama vijjati lohitaṅko”ti likhitaṃ. So pana maṇi veḷuriyo, tasmā idameva sameti.

Tattha **ājaññanti** imaṃ ājānīyassaṅca maṇiṇcāti etaṃ me ubhayaṃ hareyya akkhadhuttoti assaṃ dassetvā evamāha.

Taṃ sutvā rājā gāthamāha—

1392. “Eko maṇi māṇava kiṃ karissati,
Ājāniye'ko pana kiṃ karissati.
Bahūni rañño maṇiratanāni atthi,
Ājāniyā vātajavā anappakā”ti.

Dohaḷakaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

1. Kiṃ kānici (Sī), kiṃ tāni (Syā)

Maṇikaṇḍa

So rañño katham sutvā “mahārāja kiṃ nāma etaṃ vadetha, eko asso assasahassam¹ lakkham hoti, eko maṇi maṇisahassam lakkham hoti. Na hi sabbe assā ekasadisā, imassa tāva javam passathā”ti vatvā assam abhiruhitvā pākāramatthakena pesesi. Sattayojanikam nagaram assehi gīvāya gīvam paharantehi parikkhittam viya ahosi. Athānukkamena assopi na paññāyi, yakkhopi na paññāyi, udare baddharattapaṭova paññāyi. So assato oruyha “diṭṭho mahārāja assassa vego”ti vatvā “āma diṭṭho”ti vutte “idāni puna passa mahārāja”ti vatvā assam antonagare uyyāne pokkharaniyā udakapiṭṭhe pesesi, khuraggāni atementova pakkhandi. Atha nam padumapattesu vicarāpetvā paṇim paharitvā hattham pasāresi, asso āgantvā paṇitale patiṭṭhāsi. Tato “vaṭṭate evarūpaṃ assaratanam narindā”ti vatvā “vaṭṭati”ti vutte “mahārāja assaratanam tāva tiṭṭhatu, maṇiratanassa mahānubhāvam passā”ti vatvā tassānubhāvam pakāsento āha—

1393. “Idaṅca me maṇiratanam, passa tvam dvipaduttama.
Itthīnam viggahā cettha, purisānaṅca viggahā.

1394. Migānam viggahā cettha, sakuṇānaṅca viggahā.
Nāgarājā supaṇṇa ca, maṇimhi passa nimmitan”ti.

Tattha **itthīnanti** etasmiṃ hi maṇiratane alaṅkatapaṭiyattā anekā itthiviggahā purisaviggahā nānappakārā migapakkhisaṅghā senaṅgādīni ca paññāyanti, tāni dassento evamāha. **Nimmitanti** idam evarūpaṃ accherakam maṇimhi nimmitam passa.

“Aparampi passāhī”ti vatvā gāthā āha—

1395. “Hatthānikam rathānikam, asse pattī ca vammīne.
Caturaṅgini’maṃ senam, maṇimhi passa nimmitam.

1. Assasahassassāpi (Sī), assasahassānam (Syā)

1396. Hatthārohe anīkaṭṭhe, rathike pattikārake.

Balaggāni viyūḷhāni, maṇimhi passa nimmitan”ti.

Tattha **balaggānī**ti balāneva. **Viyūḷhānī**ti byūhavasena ṭhitāni.

1397. Puram uddhāpasampannam, bahupākāratoraṇam.

Siṅghātake subhūmiyo, maṇimhi passa nimmitam.

1398. Esikā parikhāyo ca, palikham aggaḷāni ca.

Aṭṭālake ca dvāre ca, maṇimhi passa nimmitanti.

Tattha **puranti** nagaram. **Uddhāpasampannanti** pākāravatthunā sampannam. **Bahupākāratoraṇanti** uccapākāratoraṇanagaradvārena sampannam¹. **Siṅghātake**ti vīthicatukkāni. **Subhūmiyoti** nagarūpacāre vicittā ramaṇīyabhūmiyo. **Esikā**ti nagaradvāresu utthāpīte esikatthambhe. **Palikhanti** paligham, ayameva vā pāṭho. **Aggaḷānī**ti nagaradvārakavāṭāni. **Dvāre cāti** gopurāni ca.

1399. Passa toraṇamaggesu, nānāḍijagaṇā bahū.

Haṃsā koṇcā mayūrā ca, cakkavākā ca kukkuhā.

1400. Kuṇālakā bahū citrā, sikhaṇḍī jīvajīvakā.

Nānāḍijagaṇākīṇṇam, maṇimhi passa nimmitanti.

Tattha **toraṇamaggesū**ti etasmim nagare toraṇaggesu. **Kuṇālakā**ti kālākokilā. **Citrā**ti citrapattakokilā.

1401. Passa nagaram supākāram, abbhutam lomahaṃsanam.

Samussitadhajam rammam, soṇṇavālukasanthatam.

1402. Passe’ttha paṇṇasālāyo, vibhattā bhāgasō mitā.

Nivesane nivese ca, sandhibyūhe pathaddhiyoti.

Tattha **supākāra**nti kañcanapākārāparikkhittam. **Paṇṇasālāyoti** nānābhaṇḍapūṇṇe āpaṇe. **Nivesane nivese cāti** gehāni ceva gehavatthūni ca. **Sandhibyūheti** gharasandhiyo ca anibbiddharacchā ca. **Pathaddhiyoti** nibbiddhavīthiyo.

1. Uccapākāranagaradvāram (Si, I)

1403. Pānāgāre ca soṇḍe ca, sūnā odaniyā gharā.
Vesī ca gaṇikāyo ca, maṇimhi passa nimmitam.

1404. Mālākāre ca rajake, gandhike atha dussike.
Suvaṇṇakāre maṇikāre, maṇimhi passa nimmitam.

1405. Ālārike ca sūde ca, naṭanāṭakagāyino.
Pāṇissare kumbhathūnike maṇimhi passa nimmitanti.

Tattha **soṇḍe cāti** attano anurūpehi kaṇṭhakaṇṇapilandhanchi samannāgate āpānabhūmiṃ sajjetvā nisinne surāsoṇḍe ca. **Ālāriketi** pūvapāke¹. **Sūdeti** bhattakārake. **Pāṇissareti** paṇippahārena gāyante. **Kumbhathūniketi** ghaṭadaddarivādake².

1406. Passa bherī mudiṅgā ca, saṅkhā paṇavadindimā.
Sabbañca tālāvacaram, maṇimhi passa nimmitam.

1407. Sammatālañca vīṇaṇca, naccagītaṃ suvāditaṃ.
Tūriyatālitasanḡhuṭṭham, maṇimhi passa nimmitam.

1408. Laṅghikā muṭṭhikā cettha, māyākārā ca sobhiyā.
Vetālike ca jalle ca, maṇimhi passa nimmitanti.

Tattha **sammataḷaṇcāti** khadirādisammañceva kaṃsatālañca. **Tūriyatālitasanḡhuṭṭhanti** nānātūriyānaṃ tālītehi saṅghuṭṭham³. **Muṭṭhikāti** muṭṭhikamallā. **Sobhiyāti** nagarasobhanā itthī ca sampannarūpā purisā ca. **Vetāliketi** vetāla-uṭṭhāpake. **Jalleti** massūni karonte nhāpīte.

1409. Samajjā cettha vattanti, ākiṇṇā naranāribhi.
Mañcātimañce bhūmiyo, maṇimhi passa nimmitanti.

Tattha **mañcātimañceti** mañcānaṃ upari baddhamañce. **Bhūmiyoti** ramaṇīyā samajjabhūmiyo.

1. Ālāriyeti sūpīke (Sī), ālāriketi sūpīke (Syā, I)

2. Ghaṭadaddaravādake (Sī, I, Ka)

3. Paṭhamatālitañceva saṅghuṭṭhañca (Sī, I), puthusamatālitañceva saṅghuṭṭhañca (Syā)

1410. Passa malle samajjasmiṃ, poṭente¹ diguṇaṃ bhujaṃ.

Nihate nihata māne ca, maṇimhi passa nimmitanti.

Tattha **samajjasminti** mallaraṅge. **Nihateti** nihanitvā² jinitvā ṭhite.
Nihatamāneti parājite.

1411. Passa pabbatapādesu, nānā migagaṇā bahū.

Sīhā byagghā varāhā ca, acchakokataracchayo.

1412. Palāsādā gavajā ca, mahimsā rohitā rurū.

Eṇeyyā ca varāhā ca, gaṇino nīkasūkarā.

1413. Kadalimigā bahū citrā, biḷārā sasakaṇṭakā.

Nānādhigagaṇākiṇṇaṃ, maṇimhi passa nimmitanti.

Tattha **palāsādāti**³ khaggamigā. “Palatā”tipi⁴ pāṭho. **Gavajāti** gavayā.
Varāhāti ekā migajātikā. Tathā gaṇino ceva nīkasūkarā⁵ ca. **Bahū citrāti**
nānappakārā citrā migā. **Biḷārāti** araṇṇabiḷārā. **Sasakaṇṭakāti** sasā ca kaṇṭakā
ca.

1414. Najjāyo suppatitthāyo, soṇṇavālukasanthatā.

Acchā savanti ambūni, macchagumbanisevitā.

1415. Kumbhīlā makarā cettha, susumārā ca kacchapā.

Pāṭhīnā pāvusā macchā, balajā muṇṇajaro hitāti.

Tattha **najjāyoti** nadiyo. **Soṇṇavālukasanthatāti** suvaṇṇavālūkāya
santhatatalā. **Kumbhīlāti** ime evarūpā jalacarā antonadiyaṃ vicaranti, tepi
maṇimhi passāhīti.

1416. Nānādhigagaṇākiṇṇā, nānādumagaṇāyutā.

Veḷuriyakarodāyo, maṇimhi passa nimmitanti.

1. Poṭhente (Sī, I)

2. Nīharitvā (Ka)

3. Palasatāti (Sī, Syā, I)

4. Balasatātipi (Sī, Syā, I)

5. Nīkasūkarā (Sī, I), nikkasūkarā (Syā)

Tattha **veḷuriyakarodāyoti** veḷuriyapāsāṇe paharitvā saddaṃ² karontiyo evarūpā najjāyoti.

1417. Passe'ttha pokkharāṇiyo, suvibhattā catuddisā.
Nānādiḷḷagaṇākiṇṇā, puthulomanisevitā.

1418. Samantodakasampannaṃ, mahiṃ sāgarakuṇḍalaṃ.
Upetaṃ vanarājehi, maṇimhi passa nimmitanti.

Tattha **puthulomanisevitā**ti mahāmacchehi nisevitā. **Vanarājehī**ti vanarājīhi, ayameva vā pāṭho.

1419. Purato Videhe passa, goyāniye ca pacchato.
Kuruyo jambudīpaṇca, maṇimhi passa nimmitaṃ.

1420. Passa candaṃ sūriyaṇca, obhāsante catuddisā.
Sineruṃ anupariyante, maṇimhi passa nimmitaṃ.

1421. Sineruṃ Himavantaṇca, sāgaraṇca mahīṭalaṃ³.
Cattāro ca mahārāje, maṇimhi passa nimmitaṃ.

1422. Ārāme vanagumbe ca, pāṭiye ca siluccaye.
Ramme kimpurisākiṇṇe, maṇimhi passa nimmitaṃ.

1423. Phārusakaṃ cittalataṃ, missakaṃ Nandanaṃ vanaṃ.
Veḷayantaṇca pāsādaṃ, maṇimhi passa nimmitaṃ.

1424. Sudhammaṃ Tāvatiṃsaṇca. Pārīchattaṇca pupphitaṃ.
Erāvaṇaṃ nāgarājaṃ, maṇimhi passa nimmitaṃ.

1425. Passe'ttha devakaṇṇāyo, nabhā vijjurivu'ggatā.
Nandane vicarantiyo, maṇimhi passa nimmitaṃ.

1. Veḷuriyaphalakarodāyoti (Sī, Syā, I)

2. Paharitvā tassa saddena rukkhaskakuṇḍādayo saddaṃ (Syā, Ka)

3. Mahiddhikaṃ (Sī, I), mahiddhiyaṃ (Syā)

1426. Passe'ttha devakaññāyo, devaputtapalobhinī.

Devaputte ramamāne¹, maṇimhi passa nimmitanti.

Tattha **Videheti** Pubbavidehadīpaṃ. **Goyāniyeti** Aparagoyānadīpaṃ.
Kuruyoti Uttarakuru ca dakkhiṇato jambudīpañca. **Anupariyanteti** ete
candimasūriye Sineruṃ anupariyāyante. **Pāṭiyeti** pattharivā ṭhapite viya
piṭṭhipāsāṇe.

1427. Parosahassapāsāde, veḷuriyaphalasanthate².

Pajjalante ca vaṇṇena, maṇimhi passa nimmitaṃ.

1428. Tāvatiṃse ca Yāme ca, Tusite cāpi nimmite.

Paranimmitavasavattino, maṇimhi passa nimmitaṃ.

1429. Passe'ttha pokkharāṇiyo, vipasannodikā sucī.

Mandālakehi sañchannā, padumuppalakehi cāti.

Tattha **parosahassanti** Tāvatiṃsabhavane atirekasahassapāsāde.

1430. Dase'ttha rājiyo setā, dasa nīlā manoramā.

Cha piṅgalā pannarasa, haliddā ca catuddasa.

1431. Vīsati tattha sovaṇṇā, vīsati rajatāmayā.

Indagopakavaṇṇābhā, tāva dissanti taṃsati.

1432. Dase'ttha kāḷiyo chacca, mañjeṭṭhā pannavīsati.

Missā bandhukapupphehi, nīlupalavicittikā.

1433. Evaṃ sabbaṅgasampannaṃ, accimantaṃ pabhassaraṃ.

Odhisuṅkaṃ mahārāja, passa tvaṃ dvipaduttamāti.

Tattha **dase'ttha rājiyo setāti** etasmiṃ maṇikkhandhe dasa setarājiyo.
Cha piṅgalā pannarasāti cha ca pannarasa cāti ekavīsati

1. Caramāne (Sī, I)

2. Veḷuriyaphalakathate (Sī, Syā, I)

piṅgalarājiyo. **Haliddāti** haliddavaṇṇā catuddasa. **Timsatīti** indagopakavaṇṇābhā timsa rājiyo. **Dasa chaccāti** dasa ca cha ca soḷasa kālarājiyo. **Pannavīsati** pañcavīsati mañjetṭhavaṇṇā pabhassarā. **Missā bandhukapupphehīti** kāḷamañjetṭhavaṇṇarājiyo etehi missā vicittikā passa. Ettha hi kālarājiyo bandhujīvakaupphehi missā, mañjetṭharājiyo nīluppalehi vicittikā. **Odhisuṅkanti** suṅkakoṭṭhāsaṃ. Yo maṃ jūte¹ jinissati, tassimaṃ suṅkakoṭṭhāsaṃ passāti vadati. Atṭhakathāyaṃ pana “hotu suṅkaṃ mahārāja”²tipi pāṭho, tassattho—dvipaduttama passa tvaṃ imaṃ evarūpaṃ maṇikkhandhaṃ, idameva mahārāja suṅkaṃ hotu. Yo maṃ jūte¹ jinissati, tassidaṃ bhavissatīti.

Maṇikaṇḍaṃ niṭṭhitam.

Akkhakaṇḍa

Evaṃ vatvā Puṇṇako “mahārāja ahaṃ tāva jūte parājito imaṃ maṇiratanam dassāmi, tvaṃ pana kiṃ dassasī”²ti āha. Tāta mama sarīraṇca deviṇca setacchattaṇca ṭhapetvā sesaṃ mama santakaṃ suṅkaṃ hotūti. Tena hi deva mā cirāyi, ahaṃ dūrāgato, khippaṃ jūtaṃḍalaṃ sajjāpehīti. Rājā amacce āṇāpesi. Te khippaṃ jūtaṃḍalaṃ sajjetvā rañño varapotthakattaraṇaṃ santharitvā sesarājūnaṇcāpi āsanāni pañṇāpetvā Puṇṇakassapi patirūpaṃ āsanaṃ pañṇāpetvā rañño kālaṃ ārocayimsu. Tato Puṇṇako rājānaṃ gāthāya ajjhabhāsi—

1434. “Upāgataṃ rāja mupehi lakkhaṃ,
Ne’tādisaṃ maṇiratanam tava’tthi.
Dhammena jissāma² asāhasena,
Jito ca no khippa’mavākarohi”²ti.

Tassattho—mahārāja jūtasālāya kammaṃ upāgataṃ niṭṭhitam, etādisaṃ maṇiratanam tava natthi, mā papañcaṃ karohi, upehi lakkhaṃ akkhehi

1. Jūtena (Syā)

2. Jiyyāma (Sī, Syā, I)

kīḷanaṭṭhānaṃ upagaccha. Kīḷantā ca mayaṃ dhammena jissāma¹,
dhammeneva no asāhasena jayo hotu. Sace pana tvaṃ jito bhavissasi, atha
no khippa’ mavākarohi, papañcaṃ akatvāva jito dhanam dadeyyāsīti vuttaṃ
hoti.

Atha naṃ rājā “māṇava tvaṃ maṃ ‘rājā’ti mā bhāyi, dhammeneva no
asāhasena jayaparājayo bhavissati”ti āha. Taṃ sutvā Puṇṇako “amhākaṃ
dhammeneva jayaparājayabhāvaṃ jānāthā”ti tepi rājāno sakkhiṃ karonto
gāthamāha—

1435. “Pañcāla paccuggata sūrasena,
Macchā ca maddā saha Kekakebhi.
Passantu no’te asaṭhena yuddham,
Na no sabhāyaṃ na karonti kiñci”ti.

Tattha **paccuggatā**ti uggatattā paññātattā pākāṭattā
pañcālarājānamevālapati. **Macchā cāti** tvaṃ ca samma maccharāja. **Maddāti**
maddarāja. **Sahakekakebhī**ti Kekakebhināmena janapadena saha
vattamānakekakebhirāja tvañca. Atha vā sahasaddam “Kekakebhī”ti padassa
pacchato ṭhapetvā paccuggatasaddaṃcā sūrasenavisesanaṃ katvā
pañcālapaccuggatasūrasena macchā ca maddā ca Kekakebhi saha sesarājāno
cāti evamettha attho daṭṭhabbo. **Passantu no’teti** amhākaṃ dvinnam ete
rājāno asaṭhena akkhayuddham passantu. **Na no sabhāyaṃ na karonti kiñci**
ettha **noti** nipātamattaṃ, sabhāyaṃ kiñci sakkhiṃ na na karonti, khattiyepi
brāhmaṇepi karontiyeva, tasmā sace kiñci akāraṇaṃ uppajjati, “na no sutam,
na no diṭṭhan”ti vattum na labhissatha, appamattā hothāti.

Evam yakkhasenāpati rājāno sakkhiṃ akāsi. Rājāpi ekasatarājaparivuto
Puṇṇakaṃ gahetvā jūtasālaṃ pāvīsi. Sabbepi patirūpāsanesu nisīdimsu,
rajataphalake suvaṇṇapāsake ṭhapayimsu. Puṇṇako turitaturito āha
“mahārāja pāsakesu āyā nāma mālikaṃ sāvaṭṭaṃ bahulaṃ santibhadrādayo
catuvīsati, tesu tumhe attano ruccanakaṃ āyaṃ gaṇhathā”ti. Rājā “sādhū”ti
bahulaṃ gaṇhi.

1. Jīyissāma (Sī, I), jineyyāma (Syā)

Puṇṇako sāvaṭṭaṃ gaṇhi. Atha naṃ rājā āha “tena hi tāva māṇava pāsake pātehi”ti. “Mahārāja paṭhamam mama vāro na pāpuṇāti, tumhe pāteṭhā”ti vutte rājā “sādhū”ti sampaṭicchi. Tassa pana tatiye attabhāve mātubhūtapubbā ārakkhadevatā, tassā ānubhāvena rājā jūte jināti. Sā tassa avidūre ṭhitā ahoṣi. Rājā devadhītaraṃ anussarivā jūtagītaṃ gāyanto imā gāthā āha—

(“Sabbā nadī vaṅkagatī, sabbe kaṭṭhamayā vanā.
Sabbitthiyo kare pāpaṃ, labhamāne nivātake¹.
Atha passatu maṃ amma, Vijayaṃ me padissatu.
Anukampāhi me amma, mahantaṃ jayamessatu.
Devate ‘tvajja rakkha devi, passa mā maṃ vibhāveyya.
Anukampakā patiṭṭhā ca, passa bhadrāni rakkhituṃ.
Jambonadamayaṃ pāsam, caturaṃsamatṭhaṅguli.
Vibhāti parisamajjhe, sabbakāmadado bhava.
Devate me jayaṃ dehi, passa maṃ appabhāginam.
Mātānukampako poso, sadā bhadrāni passati.
Aṭṭhakaṃ mālikaṃ vuttaṃ, sāvaṭṭaṇca chakaṃ mataṃ.
Catukkaṃ bahulaṃ ñeyyaṃ, dvibindusantibhadrakaṃ.
Catuvīsati āyā ca, munindena pakāsita”ti.)²

Rājā evaṃ jūtagītaṃ gāyivā pāsake hatthena parivattetvā ākāse khipi. Puṇṇakassa ānubhāvena pāsakā rañño parājayāya³ bhassanti. Rājā jūtasippamhi atikusalatāya pāsake attano parājayāya bhassante ñatvā ākāseyeva saṅkaḍḍhanto gahetvā puna ākāse khipi. Dutiyampi attano parājakāya bhassante ñatvā tatheva aggahesi. Tato Puṇṇako cintesi “ayaṃ rājā mādisena yakkhena saddhiṃ jūtaṃ kīlanto bhassamāne pāsake saṅkaḍḍhitvā gaṇhāti, kiṃ nu kho kāraṇaṃ”ti. So olovento tassa ārakkhadevatāya ānubhāvaṃ ñatvā akkhīni ummīletvā kuddho viyaṇaṃ olokesi. Sā

1. Khu 6. 123 piṭṭhe.

2. () Sī-I-potthakesu natthi.

3. Rājānaṃ parājinantā (Sī, Syā, I)

bhītatasiṭā palāyitvā cakkavāḷapabbatamatthakaṃ patvā kampamānā oloketvā atṭhāsi. Rājā tatiyampi pāsake khipitvā attano parājayāya bhassante ñatvāpi Puṇṇakassānubhāvena hatthaṃ pasāretvā gaṇhituṃ nāsakkhi. Te rañño parājayāya patimsu. ()¹ Athassa parājitabhāvaṃ ñatvā Puṇṇako apphoṭetvā mahantena saddena “jitaṃ me”ti tikkhattuṃ sīhanādaṃ nadi. So saddo sakalajambudīpaṃ phari. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1436. “Te pāvisuṃ akkhamadena mattā,
Rājā kurūnaṃ Puṇṇako cāpi yakkho.
Rājā kaliṃ viccina’maggaheṣi,
Kaṭaṃ aggahī Puṇṇako nāma yakkho.

1437. Te tattha jūte ubhaye samāgate,
Raññaṃ sakāse sakhīnaṃca majjhe.
Ajesi yakkho naravīraseṭṭhaṃ,
Tatthappanādo tumulo babhūvā”ti.

Tattha **pāvisunti** jūtasālaṃ pavisiṃsu. **Viccinanti** rājā catuvīsatiyā āyesu vicinanto kaliṃ parājayaggāhaṃ aggahesi. **Kaṭaṃ aggahīti** Puṇṇako nāma yakkho jayaggāhaṃ gaṇhi. **Te tattha jūte ubhaye samāgateti** te tattha jūte samāgatā² ubho jūtaṃ kīlīṃsūti attho. **Raññanti** atha tesāṃ ekasatarājūnaṃ sakāse avasesānaṃca sakhīnaṃ majjhe so yakkho naravīraseṭṭhaṃ rājānaṃ ajesi. **Tatthappanādo tumulo babhūvāti** tasmīṃ jūtamaṇḍale “rañño parājitabhāvaṃ jānātha, jitaṃ me, jitaṃ me”ti mahanto saddo ahosi.

Rājā parājito anattamano ahosi. Atha naṃ samassāsento Puṇṇako gāthamāha—

1. (Tato Puṇṇako pāsake khipi. Te attano jinantā patimsu) (Sī, I)

2. Te tattha jūtasālāyaṃ jūte samāgate samupāgate (Sī, Syā, I)

1438. “Jayo mahārāja parājayo ca,
 Āyūhataṃ aññatarassa hoti.
 Janinda jīno’si varaddhanena,
 Jito ca me khippa’mavākarohī”ti.

Tattha **āyūhatanti** dvinnam vāyāmamānānam aññatarassa eva hoti, tasmā “parājītomhī”ti mā cintayi. **Jīno’sīti** parihīnosi. **Varaddhanenāti** paramadhanena. **Khippa’mavākarohīti** khippaṃ me jayaṃ dhanam dehīti.

Atha naṃ rājā “gaṇha tātā”ti vadanto gāthamāha—

1439. “Hatthī gavāssā maṇikuṇḍalā ca,
 Yañcāpi mayhaṃ ratanaṃ pathabyā.
 Gaṇhāhi kaccāna varaṃ dhanānam,
 Ādāya yenī’cchasi tena gacchā”ti.

Puṇṇako āha—

1440. “Atthī gavāssā maṇikuṇḍalā ca,
 Yañcāpi tuyhaṃ ratanaṃ pathabyā.
 Tesaṃ varo Vidhuro nāma kattā,
 So me jito taṃ me avākarohī”ti.

Tattha **so me jito taṃ meti** mayā hi tava vijite¹ uttamaṃ ratanaṃ jitaṃ, so ca sabbaratanānam varo vidhuro, tasmā deva so mayā jito nāma hoti, taṃ me dehīti.

Rājā āha—

1441. “Attā ca me so saraṇaṃ gatī ca,
 Dīpo ca leṇo ca parāyaṇo ca.
 Asantuleyyo mama so dhanena,
 Pāṇena me sādiso esa kattā”ti.

Tattha **attā ca me soti** so mayhaṃ attā ca, mayā ca “attānaṃ ṭhapetvā sesaṃ dassāmi”ti vuttaṃ, tasmā taṃ mā gaṇhi. Na kevalaṇca

1. Mayā hi tuvaṃ jito (Syā), mayi tava jite (Ka)

attāva, atha kho me so saraṇaṇca gati ca dīpo ca leṇo ca parāyaṇo ca.
Asantuleyyo mama so dhanenāti sattavidhena ratanena saddhim na
 tuletabboti.

Puṇṇako āha—

1442. “Ciraṃ vivādo mama tuyhaṇca’ssa,
 Kāmaṇca pucchāma tameva gantvā.
 Esova no vivaratu etamatthaṃ,
 Yaṃ vakkhati hotu kathā ubhinnan”ti.

Tattha **vivaratu etamatthanti** “so tava attā vā na vā”ti etamatthaṃ esova
 pakāsetu. **Hotu kathā ubhinnanti** yaṃ so vakkhati, sāyeva no ubhinnan
 kathā hotu, taṃ pamāṇaṃ hotūti attho.

Rājā āha—

1443. “Addhā hi saccaṃ bhaṇasi, na ca māṇava sāhasaṃ.
 Tameva gantvā pucchāma, tena tussāmu’bho janā”ti.

Tattha **na ca māṇava sāhasanti** mayhaṃ pasayha sāhasikavacanaṃ na ca
 bhaṇasi.

Evam vatvā rājā ekasatarājāno Puṇṇakaṇca gahetvā tuṭṭhamānaso
 vegena dhammasabhaṃ agamāsi. Paṇḍitopi āsanā oruyha rājānaṃ vanditvā
 ekamantaṃ aṭṭhāsi. Atha Puṇṇako mahāsattaṃ āmantetvā “paṇḍita ‘tvaṃ
 dhamme ṭhito jīvitahetupi musāvādaṃ na bhaṇasī’ti kittisaddo te sakalaloke
 phuṭo, ahaṃ pana te ajja dhamme ṭhitabhāvaṃ jānissāmi”ti vatvā
 gāthamāha—

1444. “Saccaṃ nu devā vidahū kurūnaṃ,
 Dhamme ṭhitaṃ Vidhuraṃ nāma’maccaṃ.
 Dāsosi rañño uda vā’si ñāti,
 Vidhuroti saṅkhā katamā’si loka”ti.

Tattha **saccaṃ nu devā vidahū kurūnaṃ, dhamme ṭhitaṃ Vidhuraṃ**
nāma’maccanti “kurūnaṃ raṭṭhe Vidhuro nāma amacco dhamme ṭhito
 jīvitahetupi musāvādaṃ

na bhaṇatī”ti evaṃ devā vidahū vidahanti kathenti pakāsentī, evaṃ vidahamānā te devā saccaṃ nu vidahanti, udāhu abhūtavādāyeveteti.

Vidhuroti saṅkhā katamā’si loketi yā esā tava “Vidhuro”ti loka saṅkhā paññatti, sā katamā āsi, tvaṃ pakāsehi, kinnu rañño dāso nīcatarajātiko, udāhu samo vā uttaritaro vā ñātīti idaṃ tava me ācikkha, dāso’si rañño, uda vā’si ñātīti.

Atha mahāsatto “ayaṃ maṃ evaṃ pucchati, ahaṃ kho panetaṃ ‘rañño ñātī’tipi ‘rañño uttaritaro’tipi ‘rañño na kiñci homī’tipi saññāpetuṃ sakkomi, evaṃ santepi imasmiṃ loka saccasamo avassayo nāma natthi, saccameva kathetuṃ vaṭṭatī”ti cintetvā “māṇava nevāhaṃ rañño ñātī, na uttaritaro, catunnaṃ pana dāsānaṃ aññataro”ti dassetuṃ gāthādvayamāha—

1445. “Āmāyadāsāpi bhavanti heke,
Dhanena kītāpi bhavanti dāsā.
Sayampi heke upayanti dāsā,
Bhayā paṇunnāpi bhavanti dāsā.

1446. Ete narānaṃ caturova dāsā,
Addhā hi yonito ahampi jāto.
Bhavo ca rañño abhavo ca rañño,
Dāsā’haṃ devassa parampi gantvā.
Dhammena maṃ māṇava tuyha dajjā”ti.

Tattha **āmāyadāsā**ti dāsiyā kucchimhi jātadāsā. **Sayampi heke upayanti dāsā**ti ye keci upaṭṭhākajātikā, sabbe te sayāṃ dāsabhāvaṃ upagatā dāsā nāma. **Bhayā paṇunnā**ti rājabhayena vā corabhayena vā attano vasaṇaṭṭhānato paṇunnā karamarā hutvā paravisayaṃ gatāpi dāsāyeva nāma. **Addhā hi yonito ahampi jātoti**¹ māṇava ekaṃseneva ahampi catūsu dāsayonīsu ekato sayāṃ dāsayonito nibbattadāso. **Bhavo ca rañño abhavo ca raññoti**

1. Dāsoti (Sī, Syā)

rañño vuḍḍhi vā hotu avuḍḍhi vā, na sakkā mayā musā bhāsituṃ. **Parampī**ti dūraṃ gantvāpi ahaṃ devassa dāsoyeva. **Dajjā**ti maṃ rājā jayadhanena khaṇḍetvā tuyhaṃ dento dhammena sabhāvena dadeyyāti.

Taṃ sutvā Puṇṇako haṭṭhatuṭṭho puna apphoṭetvā gāthamāha—

1447. “Ayaṃ dutīyo Vijayo mama’jja,
Puṭṭho hi kattā vivare’ttha pañhaṃ.
Adhammarūpo vata rājasetṭho,
Subhāsitaṃ nānujānāsi mayhan”ti.

Tattha **rājasetṭho**ti ayaṃ rājasetṭho adhammarūpo vata. **Subhāsita**ti Vidhurapaṇḍitena sukathitaṃ suvinicchitaṃ. **Nānujānāsi mayhanti** idānetam Vidhurapaṇḍitaṃ mayhaṃ kasmā nānujānāsi, kimatthaṃ na desīti vadati.

Taṃ sutvā rājā anattamano hutvā “paṇḍito mādisaṃ yasadāyakaṃ anoloketvā idāni diṭṭhaṃ māṇavakaṃ oloketi”ti mahāsattassa kujjhivā “māṇava sace so dāso me bhaveyya, taṃ gahetvā gacchā”ti vatvā gāthamāha—

1448. “Evaṃ ce no so vivare’ttha pañhaṃ,
Dāsoha’masmi na ca kho’smi ñāti.
Gaṇhāhi kaccāna varaṃ dhanānaṃ,
Ādāya yenicchasi tena gacchā”ti.

Tattha **evaṃ ce no so vivare’ttha pañhanti** sace so amhākaṃ pañhaṃ “dāsohamasmi, na ca khosmi ñāti”ti evaṃ vivari ettha parisamaṇḍale, atha kiṃ acchasi, sakalaloke dhanānaṃ varaṃ etaṃ gaṇha, gahetvā ca pana yena icchasi, tena gacchāti.

Akkhakaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Gharāvāsapañhā

Evañca pana vatvā rājā cintesi “paṇḍitaṃ gahetvā māṇavo yathāruci gamissati, tassa gatakā lato paṭṭhāya mayhaṃ madhuradhammakathā dullabhā bhavissati, yaṃnūnāhaṃ imaṃ attano ṭhāne ṭhapetvā alaṅkatadhammāsane nisīdāpetvā gharāvāsapañhaṃ puccheyyan”ti. Atha naṃ rājā evamāha “paṇḍita tumhākaṃ gatakāle mama madhuradhammakathā dullabhā bhavissati, alaṅkatadhammāsane nisīdāpetvā attano ṭhāne ṭhatvā mayhaṃ gharāvāsapañhaṃ kathethā”ti. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā alaṅkatadhammāsane nisīditvā rañña pañhaṃ puṭṭho vissajjesi. Tatrāyaṃ pañho—

1449. “Vidhura vasamānassa, gahaṭṭhassa sakaṃ gharaṃ.
Khemā vutti kathaṃ assa, kathaṃ nu assa saṅgaho.

1450. Abyābajjhaṃ kathaṃ assa, saccavādī ca māṇavo.
Asmā lokā paraṃ lokam, kathaṃ pecca na socatī”ti.

Tattha **Khemā vutti kathaṃ assā**ti kathaṃ gharāvāsaṃ vasantassa gahaṭṭhassa Khemā nibbayā vutti bhaveyya. **Kathaṃ nu assa saṅgahoti** catubbidho saṅgahavatthusaṅkhāto saṅgaho tassa kathaṃ bhaveyya. **Abyābajjhanti**¹ niddukkhatā. **Saccavādī** cāti kathaṃ nu māṇavo saccavādī nāma bhaveyya. **Peccāti** paralokaṃ gantvā.

Taṃ sutvā paṇḍito rañño pañhaṃ kathesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1451. “Taṃ tattha gatimā dhitimā, matimā atthadassimā.
Saṅkhātā sabbadhammānaṃ, Vidhuro eta’dabravi.

1452. Na sādharmaṇadāra’ssa, na bhuñje sādu’mekako.
Na seve lokāyatikaṃ, ne’taṃ paññāya vaḍḍhanaṃ.

1453. Sīlavā vattasampanno, appamatto vicakkhaṇo.
Nivātavutti atthaddho,urato sakhilo mudu.

1. Abyāpajjunti (Sī, Syā, I)

1454. Saṅgahetā ca mittānaṃ, saṃvibhāgī vidhānavā.

Tappeyya annapānena, sadā samaṇabrāhmaṇe.

1455. Dhammakāmo sutādhāro, bhaveyya paripucchako.

Sakkaccaṃ payirupāseyya, sīlavante bahussute.

1456. Ghara'māvasamānassa, gahaṭṭhassa sakam gharaṃ.

Khemā vutti siyā evaṃ, evaṃ nu assa saṅgaho.

1457. Abyābajjhaṃ siyā evaṃ, saccavādī ca māṇavo.

Asmā lokā paraṃ lokam, evaṃ pecca na socatī"ti.

Tattha **taṃ tatthā**ti bhikkhave taṃ rājānaṃ tattha dhammasabhāyaṃ
 ñāṇagatiyā **gatimā**, abbocchinnavīriyena **dhitimā**, bhūrisamāya vipulāya
 paññāya **matimā**, saṇhasukhumatthadassinā ñāṇena **atthadassimā**,
 paricchinditvā jānanañāṇasaṅkhātāya paññāya sabbadhammānaṃ **saṅkhātā**,
 Vidhuraṇḍito etaṃ “na sādharmaṇadāra'ssā”ti-ādivacanaṃ abravi. Tattha
 yo paresaṃ dāresu aparajjhati, so sādharmaṇadāro nāma, tādiso na assa
 bhaveyya. **Na bhuñje sādu'mekakoti** sādurasam paṇṭabhojanaṃ aññesaṃ
 adatvā ekakova na bhuñjeyya. **Lokāyatikanti** anatthanissitaṃ
 saggamaggānaṃ adāyakaṃ aniyyanikaṃ vitaṇḍasallāpaṃ lokāyatikavādaṃ
 na seveyya. **Ne'taṃ paññāya vaḍḍhananti** na hi etaṃ lokāyatikaṃ paññāya
 vaḍḍhanaṃ. **Sīlavā**ti akhaṇḍehi pañcahi sīlehi samannāgato.
Vattasampannoti gharāvāsavattena vā rājavattena vā samannāgato.
Appamattoti kusaladhammesu appamatto. **Nivātavuttī**ti atimānaṃ akatvā
 nīcavutti ovādānusāsanipaṭicchako. **Atthaddhoti** thaddhamacchariyavirahito.
Suratoti soraccena samannāgato. **Sakhiloti** pemaṇiyavacano. **Mudūti**
 kāyavācācittēhi aphaṛuso.

Saṅgahetā ca mittānanti kalyāṇamittānaṃ saṅgahakaro. Dānādīsu yo
 yena saṅghaṃ icchati, tassa teneva saṅgāhako. **Saṃvibhāgī**
 dhammikasamaṇabrāhmaṇānañceva kapaṇaddhikavaṇibbakayācakādīnañca
 saṃvibhāgakaro. **Vidhānavā**ti “imasmim kāle kasitum vaṭṭati, imasmim kāle
 vapitum vaṭṭati”ti evaṃ sabbakiccesu vidhānasampanno. **Tappeyyāti**

gahitagahitabhājanāni pūretvā dadamānā tappeyya. **Dhammakāmoti** pavenīdhammampi sucaritadhammampi kāmayaṃmāno patthayaṃmāno. **Sutādhāro**ti sutassa ādhārabhūto. **Paripucchako**ti dhammikasamaṇabrāhmaṇe upasaṅkamitvā “kiṃ bhante kusalan”ti-ādivacanehi paripucchanasīlo. **Sakkaccanti** gāravena. **Evam nu assa saṅgahoti** saṅgahopissa evaṃ kato nāma bhaveyya. **Saccavādī**ti evaṃ paṭipanno yeva sabhāvavādī nāma siyā.

Evaṃ mahāsatto rañño gharāvāsapaṇhaṃ kathetvā pallāṅkā oruyha rājānaṃ vandi. Rājāpissa mahāsakkāraṃ katvā ekasatarājūhi parivuto attano nivesanameva gato.

Gharāvāsapaṇhā niṭṭhitā.

Lakkhaṇakaṇḍa

Mahāsatto pana paṭinivatto. Atha naṃ Puṇṇako āha—

1458. “Ehi dāni gamissāma, dinno no issarena me.

Mamevatthaṃ paṭipajja, esa dhammo sanantano”ti.

Tattha **dinno** notī ettha **noti** nipātamattaṃ, tvaṃ issarena mayhaṃ dinnoti attho. **Sanantanoti** mama atthaṃ paṭipajjantena hi tayā attano sāmikassa attho paṭipanno hoti. Yañcetaṃ sāmikassa atthakaraṇaṃ nāma, esa dhammo sanantano porāṇakapaṇḍitānaṃ sabhāvoti.

Vidhuraṇḍito āha—

1459. “Jānāmi māṇava tayāha’masmi,

Dinnoha’masmi tava issarena.

Tihaṃ ca taṃ vāsayemu agāre,

Yena’ddhunā anusāseṃ putte”ti.

Tattha **tayāha’masmī**ti tayā laddhohamasmīti jānāmi, labhantena ca na aññathā laddho. **Dinnoha’masmi tava issarenā**ti mama issarena

raññā ahaṃ tava dinno. **Tīhaṃ cāti** māṇava ahaṃ tava bahūpakāro, rājānaṃ anoloketvā saccameva kathesiṃ, tenāhaṃ tayā laddho, tvaṃ me mahantaguṇabhāvaṃ jānāhi, mayāṃ tiṇipi divasāni attano agāre vāsemu, tasmā yanaddhunā yattakena kālena mayāṃ puttadāre anusāsemu, taṃ kālāṃ adhivāsehīti.

Taṃ sutvā Puṇṇako “saccaṃ paṇḍito āha, bahūpakāro esa mama, ‘sattāhampi aḍḍhamāsampi nisīdāhī’ti vutte adhivāsetabbamevā”ti cintetvā gāthamāha—

1460. “Taṃ me tathā hotu vasemu tīhaṃ,
Kurutaṃ bhava’jja gharesu kiccaṃ.
Anusāsataṃ puttadāre bhava’jja,
Yathā tayī pecca sukhī bhaveyyā”ti.

Tattha **taṃ meti** yaṃ tvaṃ vadesi, sabbaṃ taṃ mama tathā hotu. **Bhava’jjāti** bhavaṃ ajja paṭṭhāya tīhaṃ anusāsatu. **Tayī peccāti**¹ yathā tayi gate pacchā tava putadāro sukhī bhaveyya, evaṃ anusāsatu.

Evaṃ vatvā Puṇṇako mahāsattena saddhimyeva tassa nivesanaṃ pāvisi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1461. “Sādhūti vatvāna pahūtakāmo,
Pakkāmi yakkho Vidhurena saddhiṃ.
Taṃ kuñjarājaññahayānuciṇṇaṃ,
Pāvekkhi antepura’mariyasetṭho”ti.

Tattha **pahūtakāmoti** mahābhogo. **Kuñjarājaññahayānuciṇṇanti** kuñjarehi ca ājaññahayehi ca anuciṇṇaṃ paripuṇṇaṃ. **Ariyasetṭhoti** ācāra-ariyesu uttamo Puṇṇako yakkho paṇḍitassa antepuraṃ pāvisi.

Mahāsattassa pana tiṇṇaṃ utūnaṃ atthāya tayo pāsādā ahesuṃ. Tesu eko koṇco nāma, eko mayūro nāma, eko piyaketo nāma. Te sandhāya ayaṃ gāthā vuttā—

1. Pacchāti (Sī, I, Ka)

1462. “Koñcam mayūrañca piyañca ketam,
Upāgamī tattha surammarūpaṃ.
Pahūtabhakkhaṃ bahu-annapānaṃ,
Masakkasāraṃ viya vāsavassā”ti.

Tattha **tatthā**ti tesu tīsu pāsādesu yattha tasmim samaye attanā vasati,
taṃ surammarūpaṃ pāsādaṃ Puṇṇakaṃ ādāya upāgami.

So upagantvā ca pana alaṅkatapāsādassa sattamāya bhūmiyā
sayanagabbhañceva mahātalañca sajjāpetvā sirisayanaṃ paññāpetvā sabbaṃ
annapānādividhiṃ upaṭṭhapetvā devakaññāyo viya pañcasatā itthiyo “imā te
pādaparicārikā hontu, anukkaṇṭhanto idha vasāhi”ti tassa niyyādetvā attano
vasanaṭṭhānaṃ gato. Tassa gatakāle tā itthiyo nānātūriyāni gahetvā
Puṇṇakassa paricariyāya naccādīni paṭṭhapesuṃ. Tamatthaṃ pakāsentō
Satthā āha—

1463. “Tattha naccanti gāyanti, avhayanti varāvaraṃ.
Accharā viya devesu, nāriyo samalaṅkatā”ti.

Tattha **avhayanti varāvaranti** varato varaṃ naccañca gītañca karontiyo
pakkosanti¹.

1464. Samaṅgikatvā pamadāhi yakkhaṃ,
Annena pānena ca Dhammapālo.
Atthatthamevā’nuvicintayanto,
Pāvekkhi bhariyāya tadā sakāseti.

Tattha **pamadāhī**ti pamadāhi ceva annapānehi ca samaṅgikatvā.
Dhammapāloti dhammassa pālako gopako. **Atthatthamevā**ti atthabhūtaṃ
atthaṃ. **Bhariyāyā**ti sabbajeṭṭhikāya bhariyāya.

1. Sārambhaṃ karonti (Syā), sārabbhaṃ karonti (Ka)

1465. Taṃ candanagandharasānulittam,
 Suvaṇṇajambonadanikkhasādisam.
 Bhariyam'vacā 'chi suṇohi bhoti,
 Puttāni āmantaya tambanette'ti.

Tattha **bhariyam'vacā**ti jeṭṭhabhariyam avaca. **Āmantayā**ti pakkosa.

1466. Sutvāna vākyam patino anujjā,
 Suṇisam'vaca tambanakhim sunettam.
 'Āmantaya vammadharāni cete,
 Puttāni indīvarapupphasāme'ti.

Tattha **anujjā**ti evaṃnāmikā. **Suṇisam'vaca tambanakhim sunettanti** sā tassa vacanam sutvā assumukhī rodamānā “sayam gantvā putte pakkositum ayuttam, suṇisam pesessāmi”ti tassā nivāsattṭhānam gantvā tambanakhim sunettam suṇisam avaca. **Vammadharānī**ti vammadhare sūre, samattheti attho, ābharaṇabhaṇḍameva vā idha “vamman”ti adhippetam, tasmā ābharaṇadharetipi attho. **Ceteti** tam nāmenālapati, **puttānī**ti mama putte ca dhītaro ca. **Indīvarapupphasāmeti** tam ālapati.

Sā “sādhū”ti sampañcchitvā pāsādā oruyha anuvicaritvā “pitā vo ovādam dātukāmo pakkosati, idam kira vo tassa pacchimadassanan”ti sabbamevassa suhadajanañca puttadhītaro ca sannipātesi. Dhammapālakumāro pana tam vacanam sutvāva rodanto kaniṭṭhabhātikagaṇaparivuto pitu santikam agamāsi. Paṇḍito te disvāva sakabhāvena saṇṭhātum asakkonto assupuṇṇehi nettehi ālīngitvā sīse cumbitvā jeṭṭhaputtam muhuttam hadaye nipajjāpetvā hadayā otāretvā sirigabbhato nikkhamma mahātale pallaṅkamajjhe nisīditvā puttassahassassa ovādam adāsi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1467. “Te āgate muddhani Dhammapālo,
 Cumbitvā putte avikampamāno.
 Āmantayitvāna avoca vākyam,
 Dinnā'ham raññā idha māṇavassa.

1468. Tassa'jja'haṃ attasukhī vidheyyo,
 Ādāya yeni'cchati tena gacchati.
 Ahañca vo sāsitu'māgatosmi,
 Kathaṃ ahaṃ aparittāya gacche.

1469. Sace vo rājā Kururaṭṭhavāsī,
 Janasandho puccheyya pahūtakāmo.
 Ki'mābhijānātha pure purāṇaṃ,
 Kiṃ vo pitā anusāse puratthā.

1470. Samāsanā hotha mayāva sabbe,
 Konīdha rañño abbhatiko manusso.
 Tamañjaliṃ kariya vadetha evaṃ,
 Mā hevaṃ deva na hi esa dhammo.
 Viyaggharājassa nihīnajacco,
 Samāsano deva kathaṃ bhaveyyā'ti.

Tattha **Dhammapāloti** mahāsatto. **Dinnā'hanti** ahaṃ jayadhanena khaṇḍetvā raññā dinno. **Tassa'jja'haṃ attasukhī vidheyyoti** ajja paṭṭhāya tīhamattaṃ ahaṃ iminā attano sukhena attasukhī, tato paraṃ pana tassa māṇavassāhaṃ vidheyyo homi. So hi ito catutthe divase ekaṃsena maṃ ādāya yatthicchati, tattha gacchati. **Aparittāyāti** tumhākaṃ parittaṃ akatvā kathaṃ gaccheyyanti anusāsituṃ āgatosmi. **Janasandhoti** mittabandhanena mittajanassa sandhānakaro. **Pure purāṇanti** ito pubbe tumhe kiṃ purāṇakāraṇaṃ abhijānātha. **Anusāseti** anusāsi. Evaṃ tumhe raññā puṭṭhā “amhākaṃ pitā imaṇcimañca ovādaṃ adāsī”ti katheyyātha. **Samāsanā hothāti** sace vo rājā mayā dinnassa ovādassa kathitakāle “etha tumhe, ajja mayā saddhiṃ samāsanā hotha, idha rājakule tumhehi añño ko nu rañño abbhatiko manusso”ti attano āsane nisīdāpeyya, atha tumhe añjaliṃ katvā taṃ rājānaṃ evaṃ vadeyyātha “deva evaṃ mā avaca. Na hi amhākaṃ esa pavenīdhammo. **Viyaggharājassa** kesarasīhassa nihīnajacco

jarasiṅgālo deva kathaṃ samāsano bhaveyya. Yathā siṅgālo sihassa samāsano na hoti, tatheva mayaṃ tumhākaṃ”ti.

Imaṃ panassa kathaṃ sutvā puttadhītarō ca ñātisuhajjādayo ca dāsakammakaraporisā ca te sabbe sakabhāvena saṇṭhātum asakkontā mahāviraṇaṃ viraviṃsu. Tesāṃ mahāsatto saññāpesi.

Lakkhaṇakaṇḍaṃ¹ niṭṭhitaṃ.

Rājavasati

Atha ne paṇḍito puttadhītarō ca ñātayo ca upasaṅkamitvā tuṇhībhūte disvā “tātā mā cintayittha, sabbe saṅkhārā aniccā, yaso nāma vipattipariyosāno, apica tumhākaṃ rājavasatiṃ nāma yasapaṭilābhakāraṇaṃ kathessāmi, taṃ ekaggacittā suṇāthā”ti Buddhalīlāya rājavasatiṃ nāma paṭṭhapesi. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

1471. “So ca putte amacce ca, ñātayo suhadajjane.
Alīnamanasaṅkappo, Vidhuro eta’dabravi.

1472. Etha’yyo rājavasatiṃ, nisīditvā suṇātha me.
Yathā rājakulaṃ patto, yasaṃ poso nigacchati”ti.

Tattha **suhadajjaneti** suhadayaṇe. **Etha’yyoti** etha ayyo. Piyasamudācārena putte ālapati. **Rājavasatinti** mayā vuccamānaṃ rājapāricariyaṃ suṇātha. **Yathāti** yena kāraṇena rājakulaṃ patto upasaṅkamanto rañño santike caranto poso yasaṃ nigacchati labhati, taṃ kāraṇaṃ suṇāthāti attho.

1473. Na hi rājakulaṃ patto, aññāto labhate yasaṃ.
Nā’sūro nāpi dummedho, nappamatto kudācanaṃ.

1474. Yadāssa sīlaṃ paññaṇca, soceyyaṃ cādhigacchati.
Atha vissasate tyamhi, guyhaṇcassa na rakkhatīti.

1. Pekkhaṇakaṇḍaṃ (Sī, I)

Tattha **aññā**toti apākaṭaḡuṇo aviditakammāvadāno¹. **Nā'sū**roti na asūro bhīrukajātiko. **Yadāssa sīlanti** yadā assa sevakassa rājā sīlaṇca paññaṇca soceyyaṇca adhigacchati, ācārasampattiṇca ñāṇabalaṇca sucibhāvaṇca jānāti. **Atha vissasate tyamhī**² atha rājā tamhi vissasate vissāsaṃ karoti, attano guyhaṇcassa na rakkhati na gūhati.

1475. Tulā yathā paggahitā, samadaṇḍā sudhāritā.

Ajjhiṭṭho na vikampeyya, sa rājavasaṭim vase.

1476. Tulā yathā paggahitā, samadaṇḍā sudhāritā.

Sabbāni abhisambhonto, sa rājavasaṭim vaseti.

Tattha **tulā yathāti** yathā esā vuttappakārā tulā na onamati na unnamati, evameva rājasevako kismiṇcideva kamme rañña “idaṃ nāma karohī”ti ajjhiṭṭho āṇatto chandādi-agativasena na vikampeyya, sabbakiccesu paggahitatulā viya samo bhaveyya. **Sa rājavasaṭinti** so evarūpo sevako rājakule vāsaṃ vaseyya, rājānaṃ paricareyya, evaṃ paricaranto pana yasaṃ labheyyāti attho. **Sabbāni abhisambhontoti** sabbāni rājakiccāni karonto.

1477. Divā vā yadi vā rattim, rājakiccesu paṇḍito.

Ajjhiṭṭho na vikampeyya, sa rājavasaṭim vase.

1478. Divā vā yadi vā rattim, rājakiccesu paṇḍito.

Sabbāni abhisambhonto, sa rājavasaṭim vase.

1479. Yo ca'ssa sukato maggo, rañño suppaṭiyādito.

Na tena vutto gaccheyya, sa rājavasaṭim vaseti.

Tattha **na vikampeyyāti** avikampamāno tāni kiccāni kareyya. **Yo ca'ssāti** yo ca rañño gamanamaggo sukato assa **suppaṭiyādito** sumaṇḍito, “iminā maggena gacchā”ti vuttopi tena na gaccheyya.

1. Aviditakammāpadāno (Sī, I)

2. Tamhīti (Syā, Ka)

1480. Na rañño sadisaṃ bhuñje, kāmabhoge kudācanaṃ.
Sabbattha pacchato gacche, sa rājavasatiṃ vase.

1481. Na rañño sadisaṃ vatthaṃ, na mālaṃ na vilepanaṃ.
Ākappaṃ sarakuttiṃ vā, na rañño sadisa'mācare.
Aññaṃ kareyya ākappaṃ, sa rājavasatiṃ vaseti.

Tattha **na raññoti** rañño kāmabhogena samaṃ kāmabhogaṃ na bhuñjeyya. Tādisassa hi rājā kujjhati. **Sabbatthāti** sabbesu rūpādīsu kāmaguṇesu rañño pacchatova gaccheyya, hīnatarameva seveyyāti attho. **Aññaṃ kareyyāti** rañño ākappato sarakuttito ca aññaṃeva ākappaṃ kareyya.

1482. Kīle rājā amaccehi, bhariyāhi parivārīto.
Nā'macco rājabhariyāsu, bhāvaṃ kubbetha paṇḍito.

1483. Anuddhato acapalo, nipako saṃvutindriyo.
Manopaṇidhisampanno, sa rājavasatiṃ vaseti.

Tattha **bhāvanti** viśāsavasena adhippāyaṃ. **Acapaloti** amaṇḍanasīlo. **Nipakoti** paripakkañāṇo. **Saṃvutindriyoti** pihitachalindriyo rañño vā aṅgapaccaṅgāni orodhe vāssa na olokeyya. **Manopaṇidhisampannoti** acapalena suṭṭhu ṭhapitena cittaṇa samannāgato.

1484. Nā'ssa bhariyāhi kīleyya, na manteyya rahogato.
Nā'ssa kosā dhaṇaṃ gaṇhe, sa rājavasatiṃ vase.

1485. Na niddaṃ bahu maññeyya¹, na madāya suraṃ pive.
Nā'ssa dāye mige haññe, sa rājavasatiṃ vase.

1486. Nā'ssa pīṭhaṃ na pallaṅkaṃ, na kocchaṃ na nāvaṃ² rathaṃ.
Sammatomhīti ārūhe, sa rājavasatiṃ vase.

1487. Nā'tidūre bhaje rañño, na'ccāsanne vicakkhaṇo.
Sammukhañcassa tiṭṭheyya, sandissanto sabhattuno.

1. Na niddannaṃ bahuṃ maññe (Sī, I)

2. Nāgaṃ (Sī, I)

1488. Na ve rājā sakhā hoti, na rājā hoti methuno.

Khippaṃ kujjhanti rājāno, sūkena'kkhīva ghaṭṭitaṃ.

1489. Na pūjito maññaṃāno, medhāvī paṇḍito naro.

Pharusāṃ patimanteyya, rājānaṃ parisamgatanti.

Tattha **na manteyyāti** tassa rañño bhariyāhi saddhiṃ neva kīleyya, na raho manteyya. **Kosā dhananti** rañño kosā dhanāṃ thenetvā na gaṇheyya. **Na madāyāti** tātā rājasevako nāma madatthāya suraṃ na piveyya. **Nā'ssa dāye migeti** assa rañño dinnābhaye mige na haññeyya. **Kocchanti** bhaddapīṭhaṃ. **Sammato** ahaṃ sammato¹ hutvā evaṃ karomīti na āruheyya. **Sammukhañcassa tiṭṭheyyāti** assa rañño purato khuddakamahantakathāsavanaṭṭhāne tiṭṭheyya. **Sandissanto sabhattunoti** so rājasevako tassa bhattuno dassanaṭṭhāne tiṭṭheyya, **sūkenāti** akkhiṃhi patitena vihisūkādinaṃ ghaṭṭitaṃ akkhi pakatisabhāvaṃ jahantaṃ yathā kujjhati nāma², evaṃ kujjhanti, na tesu vissāso kātabbo. **Pūjito maññaṃānoti** ahaṃ rājapūjito mahāti maññaṃāno. **Pharusāṃ patimanteyyāti** yena so kujjhati, tathārūpaṃ na manteyya.

1490. Laddhadvāro labhe dvāraṃ, neva rājūsu vissase.

Aggīva saṃyato tiṭṭhe, sa rājavasatiṃ vase.

1491. Puttaṃ vā bhātaraṃ vā saṃ, sampaggaṇhāti khattiyo.

Gāmehi nigamehi vā, raṭṭhehi janapadehi vā.

Tuṇhībhūto upekkheyya, na bhaṇe chekapāpakanti.

Tattha **laddhadvārā labhe dvāranti**³ ahaṃ nippaṭihāro laddhadvāroti appaṭihāretvā na paviseyya, punapi dvāraṃ labheyya, paṭihāretvā paviseyyāti attho. **Saṃyatoti** appamatto hutvā. **Bhātaraṃ vā santi** sakāṃ bhātaraṃ vā. **Sampaggaṇhāti** “asukagāmaṃ vā asukanigamaṃ vā assa demā”ti yadā sevakhehi saddhiṃ katheti. **Na bhaṇe chekapāpakanti** tadā guṇaṃ vā agunaṃ vā na bhaṇeyya.

1. Kammiko (Sī, I)

2. Jahati yathā kujjhitaṃ nāma (Ka)

3. Laddhadvāro labhe dvāranti (I)

1492. Hatthārohe anīkaṭṭhe, rathike pattikārake.
Tesaṃ kammāvadānena, rājā vaḍḍheti vetanaṃ.
Na tesaṃ antarā gacche, sa rājavasatiṃ vase.

1493. Cāpovū'nudaro dhīro, vaṃsovāpi pakampaye.
Paṭilomaṃ na vatteyya, sa rājavasatiṃ vase.

1494. Cāpovū'nudaro assa, macchova'ssa ajivhavā.
Appāsī nipako sūro, sa rājavasatiṃ vaseti.

Tattha **na tesaṃ antarā gaccheti** tesaṃ lābhassa antarā na gacche, antarāyaṃ na kareyya. **Vaṃsovāpīti** yathā vaṃsagumbato uggatavaṃso vātena pahaṭakāle pakampati, evaṃ raññā kathitakāle pakampeyya. **Cāpovū'nudaroti** yathā cāpo mahodaro na hoti, evaṃ mahodaro na siyā. **Ajivhavāti**¹ yathā maccho ajivhatāya na katheti, tathā sevako mandakathatāya² ajivhavā bhaveyya. **Appāsīti** bhojanamattaññū.

1495. Na bālhaṃ itthiṃ gaccheyya, sampassaṃ tejasāṅkhayaṃ.
Kāsaṃ sāsaṃ daraṃ bālyaṃ, khīṇamedho nigacchati.

1496. Nā'tivelaṃ pabhāseyya, na tuṇhī sabbadā siyā.
Avikiṇṇaṃ mitaṃ vācaṃ patte kāle udīraye.

1497. Akkodhano asaṃghaṭṭo, sacco saṇho apesuṇo.
Samphaṃ girāṃ na bhāseyya, sa rājavasatiṃ vase.

1498. Mātāpettibharo assa, kule jeṭṭhāpacāyiko.
Saṇho sakhilasambhāso, sa rājavasatiṃ vaseti.

Tattha **na bālhanti** punappunaṃ kilesavasena na gaccheyya. **Tejasāṅkhayanti** evaṃ gacchanto hi puriso tejasāṅkhayaṃ gacchati pāpuṇāti, taṃ sampassanto bālhaṃ na gaccheyya. **Daranti** kāyadarathaṃ. **Bālyanti** dubbalabhāvaṃ. **Khīṇamedhoti** punappunaṃ kilesarativasena khīṇapañño puriso ete kāsādayo nigacchati. **Nā'tivelanti** tātā rājūnaṃ santike pamāṇātikkantaṃ na

1. Ajivhatāti (Syā)

2. Mandakathāya (Syā), mandakathitāya (Ka)

bhāseyya. **Patte kāleti** attano vacanakāle sampatte. **Asaṃghaṭṭoti** param
asaṃghaṭṭento. **Samphanti** niratthakaṃ. **Giranti** vacanaṃ.

1499. Vinīto sippavā danto, katatto niyato mudu.
Appamatto suci dakkho, sa rājavasatiṃ vase.

1500. Nivātavutti vuddhesu, sappatisso sagāravo.
Surato sukhasaṃvāso, sa rājavasatiṃ vase.

1501. Ārakā parivajjeyya, sahituṃ pahitaṃ janaṃ.
Bhattāraññevu'dikkheyya, na ca aññassa rājinoti.

Tattha **vinītoti** ācārasampanno. **Sippavāti** attano kule sikkhitabbasippena
samannāgato. **Dantoti** chasu dvāresu nibbisevano. **Katattoti** sampāditatto¹.
Niyatoti yasādini nissāya acalasabhāvo. **Mudūti** anatiṃ mānī. **Appamattoti**
kattabbakiccesu pamādarahito. **Dakkhoti** upaṭṭhāne cheko. **Nivātavuttīti**
nīcavutti. **Sukhasaṃvāsoti**² garusaṃvāsaṣilo. **Sahituṃ patitanti** pararājūhi
sakarañño santikaṃ guyharakkhaṇavasena vā
paṭicchannapākaṭakaraṇavasena vā³ pesitaṃ. Tathārūpena hi saddhiṃ
kathentopi rañño sammukhāva katheyya. **Bhattāraññevu'dikkheyyāti** attano
sāmikameva olokeyya. **Na ca aññassa rājinoti** aññassa rañño santako na
bhavēyya.

1502. Samaṇe brāhmaṇe cāpi sīlavante bahussute.
Sakkaccaṃ payirupāseyya, sa rājavasatiṃ vase.

1503. Samaṇe brāhmaṇe cāpi, sīlavante bahussute.
Sakkaccaṃ anuvāseyya, sa rājavasatiṃ vase.

1504. Samaṇe brāhmaṇe cāpi sīlavante bahussute.
Tappeyya annapānena, sa rājavasatiṃ vase.

1505. Samaṇe brāhmaṇe cāpi, sīlavante bahussute.
Āsajja paññe sevetha, ākaṅkhaṃ vuddhimattanoti.

1. Sāditatto (Ka) 2. Sappatissoti (Sī, Syā) 3. Paṭicchannopaghāṭavasena vā (Ka)

Tattha **sakkaccaṃ payirupāseyyāti** gāravena punappunaṃ upasaṅkameyya. **Anuvāseyyāti** uposathavāsaṃ vasanto anuvatteyya. **Tappeyyāti** yāvadatthaṃ dānena tappeyya. **Āsajjāti** upasaṅkamitvā. **Paññeti** paṇḍite, āsajjapaññe vā, asajjamānapaññeti attho.

1506. Dinnapubbaṃ na hāpeyya, dānaṃ samaṇabrāhmaṇe.
Na ca kiñci nivāreyya, dānakāle vaṇibbake.

1507. Paññavā buddhisampanno, vidhānavidhikovidō.
Kālaññū samayaññū ca, sa rājivasatiṃ vase.

1508. Uṭṭhātā kammadheyyesu, appamatto vicakkhaṇo.
Susāvihitakammanto, sa rājivasatiṃ vaseti.

Tattha **dinnapubbanti** pakatipaṭiyattaṃ dānavattaṃ. **Samaṇabrāhmaṇeti** samaṇe vā brāhmaṇe vā. **Vaṇibbake**ti dānakāle vaṇibbake āgate disvā kiñci na nivāreyya. **Paññavāti** vicāraṇapaññāya yutto. **Buddhisampannoti** avekallabuddhisampanno. **Vidhānavidhikovidoti** nānappakāresu dāsakammakaraporisādīnaṃ saṃvidahanakoṭṭhāsesu cheko. **Kālaññūti** “ayaṃ dānaṃ dātuṃ, ayaṃ sīlaṃ rakkhituṃ, ayaṃ uposathakammaṃ kātuṃ kālo”ti jāneyya. **Samayaññūti** “ayaṃ kasanasaṃmayo, ayaṃ vapanasaṃmayo, ayaṃ vohārasaṃmayo, ayaṃ upaṭṭhānaṃsaṃmayo”ti jāneyya. **Kammadheyyesūti** attano kattabbakammesu.

1509. Khalaṃ sālāṃ pasuṃ khettaṃ, gantā cassa abhikkhaṇaṃ.
Mitaṃ dhaññaṃ nidhāpeyya, mitaṃva pācaye ghare.

1510. Puttaṃ vā bhātaraṃ vā saṃ, sīlesu asaṃhitaṃ.
Anaṅgavā hi te bālā, yathā petā tatheva te.
Coḷaṅca nesaṃ piṇḍaṅca, āsīnānaṃ padāpaye¹.

1511. Dāse kammakare pesse, sīlesu susamāhite.
Dakkhe uṭṭhānaṃsaṃpanne, ādhipaccamhi ṭhāpayeti.

1. Āsīnānaṃva dāpaye (Sī, I)

Tattha **pasuṃ khetanti** gokulañceva sassaṭṭhānañca¹. **Gantāti** gamanasīlo. **Mitanti** minitvā ettakanti ñatvā koṭṭhesu nidhāpeyya. **Ghareti** gharepi parijanam gaṇetvā mitameva pacāpeyya. **Sīlesu asamāhitanti** evarūpaṃ dussīlaṃ anācāraṃ kismiñci ādhipaccaṭṭhāne na ṭhapeyyāti attho. **Anaṅgavā hi te bālāti** “aṅgametaṃ manussānaṃ, bhātā loke pavuccatī”² kiñcāpi jeṭṭhakaniṭṭhabhātaro aṅgasamānatāya “aṅgan”³ti vuttā, ime pana dussīlā, tasmā aṅgasamānā na honti. Yathā pana susāne chaḍḍitā petā matā, tatheva te. Tasmā tādisā ādhipaccaṭṭhāne na ṭhapetabbā. Kuṭumbaṃ hi te vināsenti, vinaṭṭhakuṭumbassa ca daliddassa rājavasati nāma na sampajjati. **Āsīnānanti** āgantvā nisinnānaṃ puttabhātānaṃ matasattānaṃ matakabhataṃ³ viya dento ghāsacchādanamattameva padāpeyya. **Uṭṭhānasampanneti** uṭṭhānavīriyena samannāgate.

1512. Sīlavā ca alolo ca, anurakkho ca rājino.

Āvī raho hito tassa, sa rājavasatiṃ vase.

1513. Chandaññū rājino cassa, cittaṭṭho assa rājino.

Asaṅkusakavutti’ssa, sa rājavasatiṃ vase.

1514. Uccādaye ca nhāpaye, dhove pāde adhosiraṃ.

Āhatopi na kuppeyya, sa rājavasatiṃ vaseti.

Tattha **aloloti**⁴ aluddho. **Cittaṭṭhoti** citte ṭhito rājacittavasikoti attho. **Asaṅkusakavutti’ssāti** appaṭilomavutti assa. **Adhosiranti** pāde dhovantopi adhosiraṃ katvā heṭṭhāmukhova dhaveyya, na rañño mukhaṃ ullokeyyāti attho.

1515. Kumbhampa’ñjaliṃ kariyā, cāṭaṇcāpi padakkhiṇaṃ.

Kimeva sabbakāmānaṃ, dātāraṃ dhīra’muttamaṃ.

1516. Yo deti sayanaṃ vatthaṃ yānaṃ āvasathaṃ gharaṃ.

Pajjunnoriva bhūtāni, bhogchi abhivassati.

1. Kasanaṭṭhānañca (Ka)

3. Jūtikabhataṃ (Sī, I)

2. Khu 5. 100 piṭṭhe.

4. Alobhoti (Syā)

1517. Esa'yyo rājivasati, vattamāno yathā naro.

Ārādhayati rājānaṃ, pūjaṃ labhati bhattusūti.

Tattha **kumbhampa'ñjalim kariyā, cāṭaṇcāpi¹ padakkhiṇanti** vuddhiṃ paccāsīsanto puriso udakapūritaṃ kumbhaṃ disvā tassa añjalim kareyya, cāṭaṇca² sakuṇaṃ padakkhiṇaṃ kareyya. Añjalim vā padakkhiṇaṃ vā karontassa te kiñci dātuṃ na sakkonti. **Kimevāti** yo pana sabbakāmānaṃ dātā dhīro ca, taṃ rājānaṃ kiṃkāraṇā na namasseyya. Rājāyeva hi namassitabbo ca ārādhetaḥ ca. **Pajjunnorivāti** meghe viya. **Esa'yyo rājivasatīti** ayyo yā ayaṃ mayā kathitā, esā rājivasati nāma rājasevakānaṃ anusāsani. **Yathāti** yāya rājivasatiyā vattamāno naro rājānaṃ ārādheti, rājūnaṃca santikā pūjaṃ labhati, sā esāti. Evaṃ asamadhuro Vidhurapaṇḍito Buddhalīlāya rājivasatiṃ kathesi.

Rājivasatikaṇḍaṃ niṭṭhitam.

Antaraṭṭhāyāla

Evaṃ puttadāraṇātimittasuhajjādayo anusāsantasseva tassa tayo divasā jātā. So divasassa pāripūrim ṇatvā pātova nhatvā nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā “rājānaṃ apaloketvā māṇavena saddhiṃ gamissamī”ti ṇātigaṇaparivuto rājanivesanaṃ gantvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ ṭhito vattabbayuttakaṃ vacanaṃ avoca. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1518. “Evaṃ samanūsāsivā, ṇātisaṃghaṃ vicakkhaṇo.

Parikiṇṇo suhadehi, rājāna'mupasaṅkami.

1519. Vanditvā sirasā pāde, katvā ca naṃ padakkhiṇaṃ.

Vidhuro avaca rājānaṃ, paggaḥetvāna añjalim.

1. Kumbhampi pañcalim kuriyaṃ, vāyasaṃ vā (Sī, I), kumbhamhi añjalim kayirā, vāyasaṃ vāpi (Syā)

2. Vāyasaṃ vāpi (Sī, Syā, I)

1520. Ayaṃ maṃ māṇavo neti, kattukāmo yathāmati.
Ñātina'tthaṃ pavakkhāmi, taṃ suṇohi arindama.

1521. Putte ca me udikkhesi, yañca ma'ññaṃ ghare dhanam.
Yato pecca na hāyetha, ñātisaṅgho mayī gate.

1522. Yatheva khalatī bhūmyā, bhūmyāyeva patiṭṭhati.
Eve'taṃ khalitaṃ mayhaṃ, etaṃ passāmi accayan'ti.

Tattha **suhadehī**ti suhadayehi ñātimittādīhi. **Yañca ma'ññanti** yañca me aññaṃ tayā ceva aññehi ca rājūhi dinnam ghare aparimāṇam dhanam, taṃ sabbaṃ tvameva olokeyyāsi. **Peccāti**¹ pacchākāle. **Khalatī**ti pakkhalati. **Eve'tanti** evaṃ etaṃ. Ahañhi bhūmiyaṃ khalitvā tattheva patiṭṭhitapuriso viya tumhesu khalitvā tumhesuyeva patiṭṭhahāmi. **Etaṃ passāmī**ti yo esa “kiṃ te rājā hoti”ti māṇavena puṭṭhassa mama tumhe anoloketvā saccaṃ apekkhitvā “dāsohamasmī”ti vadantassa accayo, etaṃ accayaṃ passāmi, añño pana me doso natthi, taṃ me accayaṃ tumhe khamatha, etaṃ hadaye katvā pacchā mama puttadāresu mā aparajjhithātī.

Taṃ sutvā rājā “paṇḍita tava gamanam mayhaṃ na ruccati, māṇavam upāyena pakkosāpetvā ghātetvā kilañjena paṭicchādetuṃ mayhaṃ ruccatī”ti² dīpento gāthamāha—

1523. “Sakkā na gantuṃ iti mayha hoti,
Chetvā vadhitvā idha kātiyānam.
Idheva hohī iti mayha ruccati,
Mā tvaṃ agā uttamabhūripañña”ti.

Tattha **chetvā**ti³ idheva rājagehe taṃ pothetvā māretvā paṭicchādessāmīti.

Taṃ sutvā mahāsatto “deva tumhākaṃ ajjhāsayo evarūpo hoti, so tumhesu ayutto”ti vatvā āha—

1. Pacchāti (Ka)

2. Ghātetvā paṭicchādessāma, mayhaṃ taṃ ruccatīti (Sī, I)

3. Jhatvāti (Sī, I), ghatvāti (Syā)

1524. “Mā heva’dhammesu manam paṇīdahi,
 Atthe ca dhamme ca yutto bhavassu.
 Dhiratthu kamman akusalam anariyam,
 Yam katvā pacchā nirayam vajeyya.

1525. Neve’sa dhammo na pune’ta kiccam,
 Ayiro hi dāsassajaninda issaro.
 Ghātetum jhāpetum athopi hantum,
 Na ca mayha kodha’tthi vajāmi cā’han”ti.

Tattha **mā heva’dhammesu manam paṇīdahīti** adhammesu anatthesu ayuttesu tava cittam mā heva paṇīdahīti attho. **Pacchāti** yam kamman katvāpi ajarāmaro na hoti, atha kho pacchā nirayameva upapajjeyya. **Dhiratthu kammani** tam kamman garahitam atthu assa bhaveyya. **Neve’sāti** neva esa. **Ayiroti** sāmiko. **Ghātetunti** etāni ghātādīni katum ayiro dāsassa issaro, sabbānetāni katum labhati, mayham māṇave appamattakopi kodho natthi, dinnakālato paṭṭhāya tava cittam sandhāretum vaṭṭati, vajāmi aham narindāti āha.

Evam vatvā mahāsatto rājānam vanditvā rañño orodhe ca puttadāre ca rājaparisaṇca ovaditvā tesu sakabhāvena saṇṭhātum asakkuṇitvā mahāviraṇam viravantesuyeva rājanivesanā nikkhami. Sakalanagaravāsinopi “paṇḍito kira māṇavena saddhim gamissati, etha, passissāma nan”ti mantayitvā rājaṇaṇeyeva nam passimsu. Atha ne mahāsatto assāsetvā “tumhe mā cintayittha, sabbe saṅkhārā aniccā, sarīram addhuvam, yaso nāma vipattipariyosāno, apica tumhe dānādīsu puññesu appamattā hothā”ti tesam ovādam datvā nivattāpetvā attano gehābhimukho pāyāsi. Tasmim khaṇe Dhammapālakumāro bhātikagaṇaparivuto “pitu paccuggamanam karissāmī”ti nikkhanto nivesanadvāreyeva pitu sammukho ahosi. Mahāsatto tam disvā sakabhāvena saṇṭhātum¹ asakkonto upaguyha ure nipajjāpetvā nivesanam pāvisi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1. Sokam sandhāretum (Sī, Syā, I)

1526. “Jeṭṭhaputtam upaguyha, vineyya hadaye daram.
Assupuṇṇehi nettehi, pāvisī so mahāgharan”ti.

Ghare panassa saḥassaputtā saḥassadhītarō saḥassabhariyāyo ca
sattavaṇṇadāsisatāni ca santi, tehi ceva
avasesadāsidāsakammakaraṇātimittasuhajjādīhi ca sakalanivesanam
yuganthavātābhīghātapatitehi sālehi Sālavanam viya nīrantaram ahosi.
Tamattam pakāsento Satthā āha—

1527. “Sālāva sammapatitā¹, mālutena pamadditā.
Senti puttā dārā ca, Vidhurassa nivesane.
1528. Itthisaḥassam bhariyānam, dāsisattasatāni ca.
Bāhā paggayha pakkandum, Vidhurassa nivesane.
1529. Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.
Bāhā paggayha pakkandum, Vidhurassa nivesane.
1530. Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārahā.
Bāhā paggayha pakkandum, Vidhurassa nivesane.
1531. Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā.
Bāhā paggayha pakkandum, Vidhurassa nivesane.
1532. Itthisaḥassam bhariyānam, dāsisattasatāni ca.
Bāhā paggayha pakkandum, kasmā no vijahissasi.
1533. Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.
Bāhā paggayha pakkandum, kasmā no vijahissasi.
1534. Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārahā.
Bāhā paggayha pakkandum, kasmā no vijahissasi.
1535. Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā.
Bāhā paggayha pakkandum, kasmā no vijahissasī”ti.

1. Sampamathitā (Sī, I), sampamadditā (Syā)

Tattha **sentī**ti mahātale chinnapādā viya patitā āvattantā parivattantā sayanti. **Itthisahassam bhariyānanti** bhariyānameva itthīnaṃ sahaṣṣam. **Kasmā no vijahissasī**ti kena kāraṇena amhe vijahissasīti paridevimsu.

Mahāsatto sabbaṃ taṃ mahājanaṃ assāsetvā ghare avasesakiccāni katvā antojanañca bahijanañca ovaditvā ācikkhitabbayuttakaṃ sabbaṃ ācikkhitvā Puṇṇakassa santikaṃ gantvā attano niṭṭhitakiccataṃ ārocesi. Tamatthaṃ pakāśento Satthā āha—

1536. “Katvā gharesu kiccāni, anusāsivā sakaṃ janaṃ.
Mittā’macce ca bhacce ca, puttadāre ca bandhave.

1537. Kammantaṃ saṃvidhetvāna, ācikkhitvā ghare dhanam.
Nidhiñca iṇadānañca, Puṇṇakaṃ eta’dabravi.

1538. Avasī tuvaṃ mayha tīhaṃ agāre,
Katāni kiccāni gharesu mayhaṃ.
Anusāsītā puttadārā mayā ca,
Karoma kaccāna yathāmatim te”ti.

Tattha **kammantaṃ saṃvidhetvānāti** “evañca kātuṃ vaṭṭatī”ti ghare kattabbayuttakaṃ kammaṃ saṃvidahitvā. **Nidhinti** nidahitvā ṭhapitadhanaṃ. **Iṇadānanti** iṇavasena saṃyojitadhanaṃ. **Yathāmatim teti** idāni tava ajjhāsayānurūpaṃ karomāti vadati.

Puṇṇako āha—

1539. “Sace hi katte anusāsītā te,
Puttā ca dārā anujīvino ca,
Hande’hi dānī taramānarūpo,
Dīgho hi addhāpi ayaṃ puratthā.

1540. Achambhitova gaṇhāhi, ājāneyyassa vāladhim.
Idaṃ pacchimakaṃ tuyhaṃ, jīvalokassa dassanan”ti.

Tattha **katteti** somanassappatto yakkho mahāsattaṃ ālapati. **Dīgho hi addhāpīti** gantabbamaggopi dīgho. “**Achambhitovā**”ti idaṃ so heṭṭhāpāsādaṃ anotaritvā tatova gantukāmo hutvā avaca.

Atha naṃ mahāsatto āha—

1541. “Sohaṃ kissa nu bhāyissaṃ, yassa me natthi dukkaṭaṃ.

Kāyena vācā manasā, yena gaccheyya duggatin”ti.

Tattha **sohaṃ kissa nu bhāyissanti** idaṃ mahāsatto “achambhitova gaṇhāhī”ti vuttattā evamāha.

Evam mahāsatto sīhanādaṃ naditvā achambhito kesarasīho viya nibbhayo hutvā “ayaṃ sātako mama aruciya mā muccatū”ti adhiṭṭhānapāramiṃ purecārikaṃ katvā daḷhaṃ nivāsetvā assassa vāladhiṃ viyūhitvā ubhohi hatthehi daḷhaṃ vāladhiṃ gahetvā dvīhi pādehi assassa ūrusu paliveṭhetvā “māṇava gahito me vāladhi, yathārucci yāhī”ti āha. Tasmīṃ khaṇe Puṇṇako Manomayasindhavassa saññaṃ adāsi. So paṇḍitaṃ ādāya ākāse pakkhandi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1542. “So assarājā Vidhuraṃ vahanto,

Pakkāmi vehāyasa’mantalikkhe.

Sākhāsu selesu asajjamāno,

Kālāgiriṃ khippa’ mupāgamāsī”ti.

Tattha **sākhāsu selesu asajjamānoti** Puṇṇako kira cintesi “dūraṃ agantvāva imaṃ Himavantappadese rukkhesu pabbatesu ca pothetvā māretvā hadayamaṇsaṃ ādāya kaḷevaraṃ pabbatantare chaḍḍetvā Nāgabhavanameva gamissāmī”ti. So rukkhe ca pabbate ca apariharitvā tesaṃ majjheneva assaṃ pesesi. Mahāsattassānubhāvena rukkhopi pabbatāpi sarīrato ubhosu passesu ratanamattaṃ paṭikkamanti. So “mato vā’no vā”ti parivattitvā mahāsattassa mukhaṃ olokento kañcanādāsamiva vippasannaṃ disvā “ayaṃ evaṃ na maratī”ti punapi sakalahimavantappadese rukkhe ca pabbate ca tikkhattuṃ pothento

pesesi. Evaṃ pothentopi tatheva rukkhapabbatā dūrameva
 paṭikkamantiyeva. Mahāsatto pana kilantakāyo ahosi. Atha Puṇṇako “ayaṃ
 neva marati, idāni vātakkhandhe cuṇṇavicuṇṇaṃ karissāmi”ti
 kodhābhibhūto sattamaṃ vātakkhandhaṃ pakkhandi.
 Bodhisattassānubhāvena vātakkhandho dvidhā hutvā bodhisattassa okāsaṃ
 akāsi. Tato verambhavātehi paharāpesi, verambhavātāpi sataśahassa-
 asanisaddo viya hutvā bodhisattassa okāsaṃ adamsu. So Puṇṇako tassa
 antarāyābhāvaṃ passanto taṃ ādāya Kālapabbataṃ agamāsi. Tena vuttaṃ—

“So assarājā Vidhuraṃ vihanto,
 Pakkāmi vehāyasa’mantalikkhe.
 Sākhāsu selesu asajjamāno,
 Kālāgiriṃ khippa’ mupāgamāsi”ti.

Tattha **asajjamāno**ti alaggamāno appaṭihaññamāno Vidhurapaṇḍitaṃ
 vahanto Kālapabbatamatthakaṃ upāgato.

Evaṃ Puṇṇakassa mahāsattaṃ gahetvā gatakāle paṇḍitassa
 puttadārādayo Puṇṇakassa vasanaṭṭhānaṃ gantvā tattha mahāsattaṃ adisvā
 chinnapādā viya patitvā aparāparaṃ parivattamānā mahāsaddena
 paridevimsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1543. “Itthisahassaṃ bhariyānaṃ, dāsisattasatāni ca.

Bāhā paggayha pakkandum, ‘yakkho brāhmaṇavaṇṇena.
 Vidhuraṃ ādāya gacchati’.

Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.

Bāhā paggayha pakkandum, ‘yakkho brāhmaṇavaṇṇena.
 Vidhuraṃ ādāya gacchati’.

Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.

Bāhā paggayha pakkandum, ‘yakkho brāhmaṇavaṇṇena.
 Vidhuraṃ ādāya gacchati’.

1544. Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā.

Bāhā paggayha pakkandum, ‘yakkho brāhmaṇavaṇṇena.
Vidhuram ādāya gacchati’.

1545. Itthisahassam bhariyānam, dāsisattasatāni ca.

Bāhā paggayha pakkandum, ‘paṇḍito so kuhiṃ gato’.

Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.

Bāhā paggayha pakkandum, ‘paṇḍito so kuhiṃ gato’.

Hatthārohā anikaṭṭhā, rathikā pattikārakā.

Bāhā paggayha pakkandum, ‘paṇḍito so kuhiṃ gato’.

1546. Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā.

Bāhā paggayha pakkandum, paṇḍito so kuhiṃ gato”ti.

Evam pakkanditvā ca pana te sabbepi¹ sakalanagaravāsīhi saddhiṃ roditvā rājadvāram agamaṃsu. Rājā mahantaṃ paridevasaddam sutvā sīhapañjaram vivaritvā “tumhe kasmā paridevathā”ti pucchi. Athassa te “deva so kira māṇavo na brāhmaṇo, yakkho pana brāhmaṇavaṇṇena āgantvā paṇḍitaṃ ādāya gato, tena vinā amhākaṃ jīvitaṃ natthi. Sace so ito sattame divase nāgamissati, sakaṭasatehi sakaṭasahassemi ca dārūni saṅkaḍḍhitvā sabbe mayam aggim ujjaletvā pavisissāmā”ti imamattham ārocetā² imam gāthamāham—

1547. “Sace so sattarattena, nāgacchissati paṇḍito.

Sabbe aggim pavekkhāma, nattha’ttho jīviteṇa no”ti.

Sammāsambuddhassa parinibbutakālepi “mayam aggim pavisitvā marissāmā”ti vattāro nāma nāhesum. Aho subhāsitaṃ mahāsatte nāgarehīti³. Rājā tesam katham sutvā “tumhe mā cintayittha,

1. Mahāsattam gahetvā ākāse gacchantam disvā ca sutvā ca evampi kanditvā te sabbe (Sī, Syā, I)

2. Pavisissāma. Kasmā? So hi amhākaṃ pāpasadiso. Imamattham pakāsento (Ka)

3. Aho suvasitaṃ mahāsattena nagaramhīti (Sī, Syā, I)

mā socittha, mā paridevittha, madhurakatho paṇḍito māṇavaṃ
dhammakathāya palobhetvā attano pādesu pātetvā sakalanagaravāsīnaṃ
assumukhaṃ hāsayingto nacirasseva āgamissatī”ti assāsento gāthamāha—

1548. “Paṇḍito ca viyatto ca, vibhāvī ca vicakkhaṇo.

Khippaṃ mociya attānaṃ, mā bhāyitthā’gamissatī”ti.

Tattha **viyattoti** veyyattiyā vicāraṇapaññāya samannāgato. **Vibhāvīti**
atthānatthaṃ kāraṇākāraṇaṃ vibhāvetvā dassetvā kathetum samattho.
Vicakkhaṇoti taṅkhaṇeyeva ṭhānupattikāya kāraṇacintanapaññāya yutto.
Mā bhāyitthāti mā bhāyatha, attānaṃ mocetvā khippaṃ āgamissatīti
assāseti.

Nāgarāpi “paṇḍito kira rañño kathetvā gato bhavissatī”ti assāsaṃ
paṭilabhitvā attano gehāni pakkamimsu.

Antarapeyyālo niṭṭhito.

Sādhunaradhammakanda

Puṇṇakopi mahāsattaṃ Kālāgirimatthake ṭhapetvā “imasmim jīvamāne
mayhaṃ vuḍḍhi nāma natthi, imaṃ māretvā hadayamaṃsaṃ gahetvā
Nāgabhavanaṃ gantvā Vimalāya datvā Irandhatim gahetvā devalokaṃ
gamissāmī”ti cintesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1549. “So tattha gantvāna vicintayanto,

Uccāvacā cetanakā bhavanti.

Nayimassa jīvena mamatthi kiñci,

Hantvāni’maṃ hadaya’manayissan”ti¹.

Tattha **soti** so Puṇṇako. **Tattha gantvānāti** gantvā tattha
Kālāgirimatthake ṭhito. **Uccāvacā cetanakā bhavanti**ti khaṇe khaṇe

1. Hadayaṃ ādiyissanti (Sī, I)

uppajjamānā cetanā uccāpi avacāpi uppajjanti. Tāhānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ mametassa jīvitadānacetanāpi uppajjeyyāti. Imassa pana jīvitena taṃ Nāgabhavane mama appamattakampi kiñci kiccaṃ natthi, idhevimaṃ māretvā assa hadayaṃ ānāyissāmīti¹ sannitthānamakāsīti attho.

Tato puna cintesi “yannūnāhaṃ imaṃ sahatthena amāretvā bheravarūpadassanena jīvitakkhayaṃ pāpeyyaṃ”ti. So bheravayakkharūpaṃ nimminivā mahāsattaṃ tajjento āgantvā taṃ pādetvā dāṭhānaṃ antare katvā khāditukāmo viya ahosi, mahāsattassa lomahaṃsanamattampi nāhosi. Tato sīharūpena mattamahāhatthirūpena ca āgantvā dāṭhāhi ceva dantehi ca vijjhitukāmo viya ahosi. Tathāpi abhāyantassa ekadoṇikanāvappamāṇaṃ mahantaṃ sappavaṇṇaṃ nimminivā assasanto passasanto “susū”ti saddaṃ karonto āgantvā mahāsattassa sakalasarīraṃ veṭhetvā matthake phaṇaṃ katvā atthāsi, tassa² sārājjamattampi nāhosi. Atha “naṃ pabbatamatthake ṭhapetvā³ pādetvā cuṇṇavicuṇṇaṃ karissāmī”ti mahāvātaṃ samuṭṭhāpesi, so tassa kesaggamattampi cāletuṃ nāsakkhi. Atha naṃ tattheva pabbatamatthake ṭhapetvā hatthī viya khajjūrirukkhāṃ pabbataṃ aparāparaṃ cālesi, tathāpi naṃ ṭhitaṭṭhānato kesaggamattampi cāletuṃ nāsakkhi.

Tato “saddasantāsenā’ssa hadayaphālaṇaṃ katvā māressāmī”ti antopabbataṃ pavisitvā pathaviñca nabhañca⁴ ekaninnādaṃ karonto mahānādaṃ nadi, evampissa sārājjamattampi nāhosi. Jānāti hi mahāsatto “yakkhasīhahatthināgarājavesehi āgatopi mahāvātavuṭṭhiṃ samuṭṭhāpakopi pabbatacalanaṃ karontopi antopabbataṃ pavisitvā nādaṃ vissajjentopi māṇavoyeva, na añño”ti. Tato Puṇṇako cintesi “nāhaṃ imaṃ bāhirupakkamena māretuṃ sakkomi, sahattheneva naṃ māressāmī”ti. Tato yakkho mahāsattaṃ pabbatamuddhani ṭhapetvā pabbatapādaṃ gantvā maṇikkhandhe paṇḍusuttaṃ⁵ pavesento viya pabbataṃ pavisitvā tāsento vagganto antopabbatena uggantvā mahāsattaṃ pāde

1. Ādiyissāmīti (Sī, I)

2. Evaṃ karontopi (Ka)

3. Tātvā (Sī, I)

4. Pabbatañca (Ka)

5. Paṇṇasuttaṃ (Ka)

daḷhaṃ gahetvā parivattetvā adhosiraṃ katvā anālambe ākāse vissajesi.
Tena vuttaṃ—

1550. “So tattha gantvā pabbatantarasmim,
Anto pavisitvāna paduṭṭhacitto.
Asaṃvutasminṃ jagatippadese,
Adhosiraṃ dhārayi kātiyāno”ti.

Tattha **so tattha gantvā**ti so Puṇṇako pabbatamatthakā pabbatapādaṃ gantvā tattha pabbatantare ṭhatvā tassa anto pavisitvā pabbatamatthake ṭhitassa heṭṭhā paññāyamāno asaṃvute bhūmipadese dhāresīti. Na āditova dhāresi, tattha pana taṃ khipitvā pannarasayojanamattaṃ bhaṭṭhakāle¹ pabbatamuddhani ṭhitova hatthaṃ vaḍḍhetvā² adhosiraṃ bhassantaṃ pādesu gahetvā adhosirameva ukkhipitvā mukhaṃ olokento “na maratī”ti ñatvā dutiyampi khipitvā tiṃsayojanamattaṃ bhaṭṭhakāle tatheva ukkhipitvā puna tassa mukhaṃ olokento jīvantameva disvā cintesi “sace idāni saṭṭhiyojanamattaṃ bhassitvā na marissati, pādesu naṃ gahetvā pabbatamuddhani pothetvā māressāmī”ti. Atha naṃ tatiyampi khipitvā saṭṭhiyojanamattaṃ bhaṭṭhakāle hatthaṃ vaḍḍhetvā pādesu gahetvā ukkhipi. Tato mahāsatto cintesi “ayaṃ maṃ paṭhamaṃ pannarasayojanaṭṭhānaṃ khipi, dutiyampi tiṃsayojanaṃ, tatiyampi saṭṭhiyojanaṃ, idāni puna maṃ na khipissati, ukkhipantoyeva pabbatamuddhani paharitvā māressati, yāva maṃ ukkhipitvā pabbatamuddhani na potheti, tāva naṃ adhosiro hutvā olambantova māraṇakāraṇaṃ pucchissāmī”ti. Evaṃ cintetvā ca pana so achambhito asantasanto tathā akāsi. Tena vuttaṃ “dhārayi kātiyāno”ti, tikkhattum khipitvā dhārayīti attho.

1551. So lambamāno narake papāte,
Mahabbhaye lomahaṃse vidugge.
Asantasanto kurūnaṃ kattuseṭṭho,
Iccabravi Puṇṇakaṃ nāma yakkhaṃ.

1. Bhassakāle (Syā, Ka)

2. Pasāretvā (Syā)

1552. Ariyāvakāsosi anariyarūpo,
Asaññato saññatasannikāso.
Accāhitaṃ kammaṃ karosi ludraṃ,
Bhāve ca te kusalaṃ natthi kiñci.

1553. Yaṃ maṃ papātasmiṃ papātumicchasi,
Ko nu tava'ttho maraṇena mayhaṃ.
Amānussasseva tava'jja vaṇṇo,
Ācikkha me tvaṃ katamāsi devatāti.

Tattha **so lambamānoti** so kurūnaṃ kattuseṭṭho tatiyavāre lambamāno. **Ariyāvakāsoti** rūpena ariyasadisso devavaṇṇo hutvā carasi. **Asaññatoti** kāyādīhi asaññato dussīlo. **Accāhitaṃ** hitātikkantaṃ, ati-ahitaṃ vā. **Bhāve ca teti** tava citte appamattakampi kusalaṃ natthi. **Amānussasseva tava'jja vaṇṇoti** ajja tava idaṃ kāraṇaṃ amānussasseva. **Katamāsi devatāti** yakkhānaṃ antare katarayakkho nāma tvaṃ.

Puṇṇako āha—

1554. “Yadi te suto Puṇṇako nāma yakkho,
Rañño Kuverassa hi so sajjibbo.
Bhūmindharo Varuṇo nāma nāgo,
Brahā suci vaṇṇabalūpapanno.

1555. Tassā'nujaṃ dhītaraṃ kāmāyāmi,
Irandaṭṭhi nāma sā nāgakaññā.
Tassā sumajjhāya piyāya hetu,
Patārayiṃ tuyha vadhāya dhīrā”ti.

Tattha **sajjibboti** sajīvo¹ amacco. **Brahāti** ārohapariṇāhasampanno uṭṭhāpitakañcanarūpasadisso. **Vaṇṇabalūpapannoti** sarīravaṇṇena ca kāyabalena ca upagato. **Tassā'nujanti** tassa anujātaṃ dhītaraṃ. **Patārayinti** cittaṃ pavattesiṃ, sanniṭṭhānamakāsinti attho.

1. Sajīvoti sacivo (Sī, I)

Taṃ sutvā mahāsatto “ayaṃ loko duggahitena nassati, nāgamāṇavikaṃ patthentassa mama maraṇena kiṃ payojanaṃ, tathato kāraṇaṃ jānissāmi”ti cintetvā gāthamāha—

1556. “Mā heva tvaṃ yakkha ahosi mūḷho,
Naṭṭhā bahū duggahītena loke.
Kiṃ te sumajjhāya piyāya kiccaṃ,
Maraṇena me iṅgha suṇomi sabbaṃ”ti.

Taṃ sutvā tassa ācikkhanto Puṇṇako āha—

1557. “Mahānubhāvassa mahoragassa,
Dhītukāmo ñātibhatoha’masmi.
Taṃ yācamānaṃ sasuro avoca,
Yathā ma’maññiṃsu sukāmanītaṃ.

1558. Dajjemu kho te sutanuṃ sunettaṃ,
Sucimhitaṃ candanalittagattaṃ.
Sace tuvaṃ hadayaṃ paṇḍitassa,
Dhammena laddhā idha māharesi.
Etena vīttena kumāri labbhā,
Na’ññaṃ dhanam uttari patthayāma.

1559. Evaṃ na mūḷho’smi suṇohi katte,
Na cāpi me duggahita’tthi kiñci.
Hadayena te dhammaladdhena nāgā,
Irindhatim nāgakaññaṃ dadanti.

1560. Tasmā ahaṃ tuyhaṃ vadhāya yutto,
Evaṃ mamattho maraṇena tuyhaṃ.
Idheva taṃ narake pātayitvā,
Hantvāna taṃ hadaya’mānayissan”ti.

Tattha **dhītukāmoti** dhītaraṃ kāmeme patthemī, dhītu atthāya vicarāmi.
Ñātibhatoha’masmīti tasmā tassa ñātibhatako nāma ahaṃ amhi.

Tanti taṃ nāgakaññaṃ. **Yācamānanti** yācantaṃ maṃ. **Yathā manti** yasmā maṃ. **Aññimsūti** jāñimsu. **Sukāmanīanti** suṭṭhu esa kāmena nītoti sukāmanīto, taṃ sukāmanītaṃ. Tasmā sasuro “**dajjemu kho te**”ti-ādimavoca. Tattha **dajjemūti** dadeyyāma. **Sutanunti** sundarasarīraṃ. **Idha māharesīti** idha Nāgabhavane dhammena laddhā āhareyyāsīti.

Tassa taṃ kathaṃ sutvā mahāsatto cintesi “Vimalāya mama hadayena kiccaṃ natthi, Varuṇanāgarājena mama dhammakathaṃ sutvā mañinā maṃ pūjetvā tattha gatena mama dhammakathikabhāvo vaṇṇito bhavissati, tato Vimalāya mama dhammakathāya dohaḷo uppanno bhavissati, Varuṇena duggahitaṃ gahetvā Puṇṇako āṇatto bhavissati, svāyaṃ attanā duggahitena maṃ māretuṃ evarūpaṃ dukkhaṃ pāpesi, mama paṇḍitabhāvo ṭhānuppattikāraṇacintanasamatthatā imasmiṃ maṃ mārente kiṃ karissati, handāhaṃ saññāpessāmi nan”ti. Cintetvā ca pana “māṇava sādhunaradhammaṃ nāma jānāmi, yāvāhaṃ na marāmi, tāva maṃ pabbatamuddhani nisīdāpetvā sādhunaradhammaṃ nāma suṇohi, pacchā yaṃ icchasi, taṃ kareyyāsī”ti vatvā sādhunaradhammaṃ vaṇṇetvā attano jīvitaṃ āharāpento so adhosiro olambantova gāthamāha—

1561. “Khippaṃ mamaṃ uddhara kātiyāna,
Hadayena me yadi te atthi kiccaṃ.
Ye keci’me sādhunarassa dhammā,
Sabbeva te pātukaromi ajjā”ti.

Taṃ sutvā Puṇṇako “ayaṃ paṇḍitena devamanussānaṃ akathitapubbo dhammo bhavissati, khippameva naṃ uddharitvā sādhunaradhammaṃ suṇissāmi”ti cintetvā mahāsattaṃ ukkhipitvā pabbatamuddhani nisīdāpesi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

1562. “So Puṇṇako kurūnaṃ kattuseṭṭhaṃ,
Nagamuddhani khippaṃ patiṭṭhapetvā.
Assatthamāsīnaṃ samekkhiyāna,
Paripucchi kattāra’manomapaññaṃ.

1563. Samuddhaṭo mesi tuvaṃ papātā,
 Hadayena te ajja mamatthi kiccaṃ.
 Ye keci'me sādhunarassa dhammā,
 Sabbeva me pātukarohi ajjā"ti.

Tattha **assatthamāsīnanti** laddhassāsaṃ hutvā nisinnaṃ. **Samekkhiyānāti** disvā. **Sādhunarassa dhammāti** narassa sādhudhammā¹, sundaradhammāti attho.

Taṃ sutvā mahāsatto āha—

1564. “Samuddhaṭo tya'smi ahaṃ papātā,
 Hadayena me yadi te atthi kiccaṃ.
 Ye keci'me sādhunarassa dhammā,
 Sabbeva te pātukaromi ajjā"ti.

Tattha **tya'smīti** tayā asmi.

Atha naṃ mahāsatto “kiliṭṭhagattomhi, nhāyāmi tāvā"ti āha. Yakkhopi “sādhū"ti nhānodakaṃ āharitvā nhātakāle mahāsattassa dibbadussagandhamālādīni datvā alaṅkatappaṭiyattakāle dibbabhojanaṃ adāsī. Atha mahāsatto bhuttabhojano Kāḷāgirimatthakaṃ alaṅkārapetvā āsanaṃ paññāpetvā alaṅkatadhammāsane nisīditvā Buddhalīlāya sādhunaradhammaṃ desento gāthamāha—

1565. “Yātānuyāyī ca bhavāhi māṇava,
 Allaṅca pāṇiṃ parivajjayassu.
 Mā cassu mittesu kadāci dubbhī,
 Mā ca vasaṃ asatīnaṃ nigacche"ti.

Tattha **allaṅca pāṇiṃ parivajjayassūti** allāṃ tintaṃ pāṇiṃ mā dahi mā jhāpehi.

Yakkho saṃkhittena bhāsīte cattāro sādhunaradhamme bujjhituṃ asakkonto vitthārena pucchanto gāthamāha—

1. Sādhunarassa dhammāti uttamassa sādhunarassa dhammā, (Ka)

1566. “Kathaṃ nu yātaṃ anuyāyi hoti,
 Allañca pāṇiṃ dahate kathaṃ so.
 Asatī ca kā ko pana mittadubbho,
 Akkhāhi me pucchito etamatthan”ti.
 Mahāsattopissa kathesi—

1567. “Asanthutaṃ nopi ca diṭṭhapubbaṃ,
 Yo āsanenāpi nimantayeyya.
 Tasseva atthaṃ puriso kareyya,
 Yātānuyāyīti tamāhu paṇḍitā.

1568. Yasse’karattampi ghare vaseyya,
 Yattha’nnapānaṃ puriso labheyya.
 Na tassa pāpaṃ manasāpi cintaye,
 Adubbhapāṇiṃ dahate mittadubbho.

1569. Yassa rukkhassa chāyāya, nisīdeyya sayeyya vā.
 Na tassa sākhaṃ bhañjeyya, mittadubbho hi pāpako.

1570. Puṇṇampi ce’maṃ pathaviṃ dhanena,
 Dajji’tthiyā puriso sammatāya.
 Laddhā khaṇaṃ atimaññeyya tampi,
 Tāsaṃ vasaṃ asatīnaṃ na gacche.

1571. Evaṃ kho yātaṃ anuyāyi hoti,
 Allañca pāṇiṃ dahate pune’vaṃ.
 Asatī ca sā so pana mittadubbho,
 So dhammiko hohi jahassu adhamman”ti.

Tattha **asanthutanti** ekāhadvīhampi ekato avutthapubbaṃ. **Yo āsanenāpīti** yo evarūpaṃ puggalaṃ āsanamattenapi nimantayeyya, pageva annapānādīhi. **Tassevāti** tassa pubbakāriṣṣa atthaṃ puriso karoteva. **Yātānuyāyīti** pubbakāritāya yātassa puggalassa

anuyāyī. Paṭhamam karonto hi yāyī¹ nāma, pacchā karonto anuyāyī² nāmāti evam paṇḍitā kathenti. Ayaṃ devarāja paṭhamo sādhunaradhammo.

Adubbhapāṇinti adubbhakam³ attano bhuñjanahatthameva dahanto hi mittadubbhī nāma hoti. Iti allahatthassa ajjhāpanam nāma ayaṃ dutiyo sādhunaradhammo. **Na tassāti** tassa sākham vā pattam vā na bhañjeyya. Kim kārāṇā? Mittadubbho hi pāpako. Iti paribhuttacchāyassa acetanassa rukkhassapi pāpam karonto⁴ mittadubbhī nāma hoti, kimaṅgam pana manussabhūtassāti. Evam mittesu adubbhanam nāma ayaṃ tatiyo sādhunaradhammo. **Dajji'tthiyāti** dadeyya itthiyā. **Sammatāyāti** “ahameva tassā piyo, na añño, maññeva sā icchatī”ti evam suṭṭhu matāya. **Laddhā khaṇanti** aticārassa okāsam labhitvā. **Asatīnanti** asaddhammasamannāgatānam itthīnam. Iti mātugāmam nissāya pāpassa akaraṇam nāma ayaṃ catuttho sādhunaradhammo. **So dhammiko hohīti** devarāja so tvaṃ imehi catūhi sādhunaradhammehi yutto hohīti.

Evam mahāsatto yakkhassa cattāro sādhunaradhamme Buddhalīlaya kathesi.

Sādhunaradhammakāṇḍam niṭṭhitam.

Kālāgirikaṇḍa

Te dhamme suṇantoyeva Puṇṇako sallakkhesi “catūsupi ṭhānesu paṇḍito attano jīvitameva yācati, ayaṃ kho mayham pubbe asantutasseva⁵ sakkāramakāsi, ahamassa nivesane tīham mahantaṃ yasaṃ anubhavanto vasim, ahañcimam pāpakammaṃ karonto mātugāmam nissāya karomi, sabbathāpi ahameva mittadubbhī. Sace paṇḍitam⁶ aparajjhāmi, na sādhunaradhamme vattissāmi nāma, tasmā kim me nāgamāṇavikāya, Indapatthanagaravāsīnam assumukhāni hāsento imam vegena tattha netvā dhammasabhāyam otāressāmi”ti cintetvā gāthamāha—

1. Yāti (Sī, I), pubbayāyī (Ka)

3. Adrūbhakam (I), adruhataṃ (Ka)

5. Asaṇṭhatasseva (Syā), asandhavasseeva (Ka)

2. Anuyāti (Sī, I)

4. Pāpako honto (Sī, I)

6. Paṇḍite (Sī, I)

1572. “Avasiṃ ahaṃ tuyha tīhaṃ agāre,
 Annena pānena upaṭṭhitosmi.
 Mitto mamā’sī visajjāma’haṃ taṃ,
 Kāmaṃ gharaṃ uttamapañña gaccha.

1573. Api hāyatu nāgakulā attho,
 Alampi me nāgakaññāya hotu.
 So tvaṃ sakeneva subhāsitena,
 Muttosi me ajja vadhāya pañña”ti.

Tattha **upaṭṭhitosmīti** tayā upaṭṭhitosmi. **Visajjāma’haṃ tanti** vissajjemi ahaṃ taṃ. **Kāmanti** ekaṃsena. **Vadhāyāti** vadhato. **Paññāti** pañnavanta.

Atha naṃ mahāsatto “māṇava tvaṃ tāva maṃ attano gharaṃ mā pesehi, Nāgabhavanameva maṃ nehi”ti vadanto gāthamāha—

1574. “Handha tuvaṃ yakkha mamampi nehi,
 Sasuraṃ te atthaṃ mayi carassu.
 Mayaṃ ca nāgādhipatiṃ vimānaṃ,
 Dakkhemu nāgassa adiṭṭhapubban”ti.

Tattha **handāti** vavassaggatthe nipāto. **Sasuraṃ te² atthaṃ mayi carassūti** tava sasurassa santakaṃ³ atthaṃ mayi cara mā nāsehi. **Nāgādhipatiṃ vimānanti** ahampi nāgādhipatiñca vimānañcassa adiṭṭhapubbaṃ passeyyaṃ.

Taṃ sutvā Puṇṇako āha—

1575. “Yaṃ ve narassa ahitāya assa,
 Na taṃ pañño arahati dassanāya.
 Atha kena vaṇṇena amittagāmaṃ,
 Tuva’micchasi uttamapañña gantun”ti.

Tattha **amittagāmanti** amittassa vasanaṭṭhānaṃ, amittasamāgamanti⁴ attho.

1. Upasaggatthe (Syā, Ka)

3. Santikaṃ (Syā)

2. Sasurantike (Syā)

4. Amittassa gāmanti (Ka)

Atha naṃ mahāsatto āha—

1576. “Addhā pajānāmi ahampi etaṃ,
Na taṃ pañño arahati dassanāya.
Pāpañca me natthi kataṃ kuhiñci,
Tasmā na saṅke maraṇāgamāyā”ti.

Tattha **marāṇāgamāyā**ti maraṇassa āgamāya.

Apica devarāja tādiso yakkho kakkhaḷo mayā dhammakathāya palobhetvā mudukato, idāneva maṃ “alaṃ me nāgamāṇavikāya, attano gharaṃ yāhī”ti vadesi, nāgarājassa mudukaraṇaṃ mama bhāro¹, nehiyeva maṃ tatthāti. Tassa taṃ vacanaṃ sutvā Puṇṇako “sādhū”ti sampaṭicchitvā tuṭṭhacitto āha—

1577. “Handa ca ṭhānaṃ atulānubhāvaṃ,
Mayā saha dakkhasi ehi katte.
Yattha’cchati naccagītehi nāgo,
Rājā yathā Vessavaṇo naḷiññaṃ.

1578. Taṃ nāgakaññā caritaṃ gaṇena,
Nikīḷitaṃ nicca’maho ca rattim.
Pahūtamālyaṃ bahupupphachannaṃ,
Obhāsati vijju’riva’ntalikkhe.

1579. Annena pānena upetarūpaṃ,
Naccehi gītehi ca vāditehi.
Paripūraṃ kaññāhi alaṅkatāhi,
Upasobhati vatthapilandhanenā”ti.

Tattha **handā cāti** nipātamattameva. **Ṭhānanti** nāgarājassa vasanaṭṭhānaṃ. **Naḷiññanti** Naḷiniyaṃ² nāma rājadhāniyaṃ. **Caritaṃ gaṇenā**ti taṃ nāgakaññānaṃ gaṇena caritaṃ. **Nikīḷitanti** niccaṃ aho ca rattim ca nāgakaññāhi kilīṭānukīḷitaṃ.

1. Mudukaraṇe mama ko bhāro (Sī, I)

2. Niḷiññanti niḷiññaṃ (Syā)

Evañca pana vatvā Puṇṇako mahāsattaṃ assapiṭṭhaṃ āropetvā tattha nesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1580. “So Puṇṇako kurūnaṃ kattuseṭṭhaṃ,
Nisīdayī pacchato āsanasmim.
Ādāya kattāra’manomapaññaṃ,
Upānayī bhavanaṃ nāgarañño.

1581. Patvāna ṭhānaṃ atulānubhāvaṃ,
Aṭṭhāsi kattā pacchato Puṇṇakassa.
Sāmaggipekkhamāno nāgarājā,
Pubbe jāmātara’majjhabhāsathā”ti.

Tattha **so Puṇṇakoti** bhikkhave so evaṃ Nāgabhavanaṃ vaṇṇetvā paṇḍitaṃ attano ājaññaṃ āropetvā Nāgabhavanaṃ nesi. **Ṭhānanti** nāgarājassa vasanaṭṭhānaṃ. **Pacchato Puṇṇakassāti** Puṇṇakassa kira etadahosi “sace nāgarājā paṇḍitaṃ disvā muducitto bhavissati, iccetam kusalam. No ce, tassa taṃ apassantasseva sindhavaṃ āropetvā ādāya gamissāmi”ti. Atha naṃ pacchato ṭhapesi. Tena vuttaṃ “pacchato Puṇṇakassā”ti. **Sāmaggipekkhamānoti**¹ sāmaggiṃ apekkhamāno. “Sāmaṃ apekkhī”tipi pāṭho, attano jāmātaraṃ passitvā paṭhamataraṃ sayameva ajjhabhāsathāti attho.

Nāgarājā āha—

1582. “Yannu tuvaṃ agamā maccalokaṃ,
Anvesamāno hadayaṃ paṇḍitassa.
Kacci samiddhena idhānupatto,
Ādāya kattāra’manomapaññaṃ”ti.

Tattha **kacci samiddhenāti** kacci te² manorathena samiddhena nipphannena idhāgatosīti pucchati.

1. Sāmaggipekkhīti (Sī, Syā, I)

2. Tena (Sī, Syā, I)

Puṇṇako āha—

1583. “Ayaṃ hi so āgato yaṃ tva’micchasi,
Dhammena laddho mama Dhammapālo.
Taṃ passatha sammukhā bhāsamānaṃ,
Sukho have¹ sappurisehi saṅgamo”ti.

Tattha **yaṃ tva’micchasi**ti yaṃ tvaṃ icchasi. “Yantu micchasi”tipi pāṭho. **Sammukhā bhāsamānanti** taṃ lokasakkataṃ² Dhammapālaṃ idāni madhurena sarena dhammaṃ bhāsamānaṃ sammukhāva passatha, sappurisehi ekaṭṭhāne samāgamo hi nāma sukho hotīti.

Kālāgirikaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Tato nāgarājā mahāsattaṃ disvā gāthamāha—

1584. “Adiṭṭhapubbaṃ disvāna, macco maccubhayaṭṭito.
Byamhito nābhivādesi, nayidaṃ pañṇavatāmivā”ti.

Tattha **byamhitoti** bhīto. Idaṃ vuttaṃ hoti—paṇḍita tvaṃ adiṭṭhapubbaṃ Nāgabhavanaṃ disvā maraṇabhayaena aṭṭito bhīto hutvā yaṃ maṃ nābhivādesi, idaṃ kāraṇaṃ pañṇavantānaṃ na hotīti.

Evam vandaṇaṃ paccāsīsaṇaṃ nāgarājānaṃ mahāsatto “na tvaṃ mayā vanditabbo”ti avatvāva attano ñāṇavantatāya upāyakosallena “ahaṃ vajjhappattabhāvena na taṃ vandāmi”ti vadanto gāthādvayamāha—

1585. “Na camhi byamhito nāga, na ca maccubhayaṭṭito.
Na vajjho abhivādeyya, vajjhaṃ vā nābhivādaye.

1586. Kathaṃ no abhivādeyya, abhivādāpayetha ve.
Yaṃ naro hantumiccheyya, taṃ kammaṃ nupapajjati”ti.

Tassattho—nevāhaṃ nāgarājā adiṭṭhapubbaṃ Nāgabhavanaṃ disvā bhīto, na maraṇabhayaṭṭito. Mādisassa hi maraṇabhayaṃ nāma natthi, vajjho pana abhivādetuṃ, vajjhaṃ vā avajjhapi abhivādāpetuṃ na labhati. Yaṃ hi

1. Bhavē (I)

2. Lokapālakaṃ (Sī), loke pākataṃ (Syā)

naro hantumiccheyya, so taṃ katham̐ nu abhivādeyya, katham̐ vā tena attānam̐ abhivādāpayetha ve. Tassa hi taṃ kammaṃ na upapajjati. Tvañca kira maṃ mārāpetum̐ imaṃ āṇāpesi, kathāham̐ taṃ vandāmīti.

Taṃ sutvā nāgarājā mahāsattassa thutim̐ karonto dve gāthā abhāsi—

1587. “Evametaṃ yathā brūsi, saccam̐ bhāsasi paṇḍita.

Na vajjho abhivādeyya, vajjham̐ vā nābhivādaye.

1588. Katham̐ no abhivādeyya, abhivādāpayetha ve.

Yaṃ naro hantumiccheyya, taṃ kammaṃ nupapajjati”ti.

Idāni mahāsatto nāgarājena saddhim̐ paṭisanthāram̐ karonto āha—

1589. “Asassataṃ sassataṃ nu tavayidaṃ,

Iddhī jutī balavīriyūpapatti.

Pucchāmi taṃ nāgarāje’tamattham̐,

Katham̐ nu te laddhamidaṃ vimānam̐.

1590. Adhiccaladdham̐ pariṇāmajam̐ te,

Sayam̐kataṃ udāhu devehi dinnam̐.

Akkhāhi me nāgarāje’tamattham̐,

Yatheva te laddhamidaṃ vimānam̐”ti.

Tattha **tavayidanti** idaṃ tava yasajātam̐, vimānam̐ vā asassataṃ sassatasadisam̐, “mā kho yasam̐ nissāya pāpamakāsī”ti iminā padena attano jīvitam̐ yācati. **Iddhī**ti nāga-iddhi ca nāgajuti ca kāyabalañca cetasikavīriyañca Nāgabhavane upapatti ca yañca te idaṃ vimānam̐, pucchāmi taṃ nāgarāja etamattham̐, katham̐ nu te idaṃ sabbam̐ laddhanti. **Adhiccaladdhanti** kim̐ nu tayā idaṃ vimānam̐ evam̐ sampannam̐ adhicca akāraṇena laddham̐, udāhu utupariṇāmajam̐ te idaṃ, udāhu sayam̐ sahattheneva kataṃ, udāhu devehi te dinnam̐, yatheva te idaṃ laddham̐, etaṃ me attham̐ akkhāhīti.

Taṃ sutvā nāgarājā āha—

1591. “Nā’ dhiḥcaladdhaṃ na pariṇāmajaṃ me,
Na sayamkataṃ nāpi devehi dinnam.
Sakehi kammehi apāpakehi,
Puññehi me laddhamidaṃ vimānan”ti.

Tattha **apāpakehi**ti alāmakehi.

Tato mahāsatto āha—

1592. “Kiṃ te vataṃ kiṃ pana brahmacariyaṃ,
Kissa suciṇṇassa ayaṃ vipāko.
Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
Idaṅca te nāga mahāvimānan”ti.

Tattha **kiṃ te vatanti** nāgarāja purimabhava tava kiṃ vataṃ ahosi, ko pana brahmacariyavāso, katarassa sucaritassevesa iddhi-ādiko vipākoti.

Taṃ sutvā nāgarājā āha—

1593. “Ahaṅca bhariyā ca manussaloke,
Saddhā ubho dānapatī ahumhā.
Opānabhūtaṃ me gharaṃ tadā’si,
Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.

1594. Mālaṅca gandhaṅca vilepanaṅca,
Padīpiyaṃ seyya’ mupassayaṅca.
Acchādanaṃ sāyanamannapānaṃ,
Sakkacca dānāni adamha tattha.

1595. Taṃ me vataṃ taṃ pana brahmacariyaṃ,
Tassa suciṇṇassa ayaṃ vipāko.
Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
Idaṅca me dhīra mahāvimānan”ti.

Tattha **manussaloketi** Aṅgaraṭṭhe Kālacampānagare. **Taṃ me vatanti** taṃ sakkaccaṃ dinnadānameva mayhaṃ vattasamādānañca brahmacariyañca ahosi, tasseva sucaritassa ayaṃ iddhādiko vipākoti.

Mahāsatto āha—

1596. “Evaṃ ce te laddhamidaṃ vimānaṃ,
Jānāsi puññānaṃ phalūpapattiṃ.
Tasmā hi dhammaṃ cara appamatto,
Yathā vimānaṃ puna māvasesī”ti.

Tattha **jānāsīti** sace tayā dānānubhāvena taṃ laddhaṃ, evaṃ sante jānāsi nāma puññānaṃ phalañca puññaphalena nibbattaṃ upapattiñca. **Tasmā hīti** yasmā puññehi tayā idaṃ laddhaṃ, tasmā. **Puna māvasesīti** punapi yathā imaṃ Nāgabhavanaṃ ajjhāvasasi, evaṃ dhammaṃ cara.

Taṃ sutvā nāgarājā āha—

1597. “Nayidha santi samaṇabrāhmaṇā ca¹,
Yesa’ nnapānāni dademu katte.
Akkhāhi me pucchito etamatthaṃ,
Yathā vimānaṃ puna māvasemā”ti.

Mahāsatto āha—

1598. “Bhogī hi te santi idhūpapannā,
Puttā ca dārā anujīvino ca.
Tesu tuvaṃ vacasā kammunā ca,
Asampaduṭṭho ca bhavāhi niccaṃ.

1599. Evaṃ tuvaṃ nāga asampadosaṃ,
Anupālaya vacasā kammunā ca.
Ṭhatvā idha yāvatāyukaṃ vimāne,
Uddhaṃ ito gacchasi devalokaṃ”ti.

1. Samaṇā brāhmaṇā vā (Sī)

Tattha **bhogī**ti bhogino, nāgāti attho. **Tesū**ti tesu puttadārādīsu bhogīsu vācāya kammaṇa ca niccaṃ asampaduṭṭho bhava. **Anupālayāti** evaṃ puttādīsu ceva sesasattesu ca mettacittasaṅkhātāṃ asampadosaṃ anurakkha. **Uddhaṃ** itoti ito Nāgabhavanato cuto uparidevalokaṃ gamissasi. Mettacittaṃ hi dānato atirekataraṃ puññanti.

Tato nāgarājā mahāsattassa dhammakathaṃ sutvā “na sakkā paṇḍitena bahi papañcaṃ kātuṃ, Vimalāya dassetvā subhāsitaṃ sāvetvā dohaḷaṃ paṭippassambhetvā Dhanañcayarājānaṃ hāsento paṇḍitaṃ pesetuṃ vaṭṭatī”ti cintetvā gāthamāha—

1600. “Addhā hi so socati rājasetṭho,
Tayā vinā yassa tuvaṃ sajjibbo.
Dukkhūpanītopi tayā samecca,
Vindeyya poso sukha’māturopī”ti.

Tattha **sajjibboti** sajīvo amacco. **Sameccāti** tayā saha samāgantvā. **Āturopī**ti bāḷhagilānopi samāno.

Taṃ sutvā mahāsatto nāgarājassa thutiṃ karonto itaraṃ gāthamāha—

1601. “Addhā sataṃ bhāsasi nāga dhammaṃ,
Anuttaraṃ atthapadaṃ suciṇṇaṃ.
Etādisiyāsu hi āpadāsu,
Paññāyate mādisānaṃ viseso”ti.

Tattha **addhā satanti** ekaṃsena santānaṃ paṇḍitānaṃ dhammaṃ bhāsasi. **Atthapadanti** hitakoṭṭhāsaṃ. **Etādisiyāsūti** evarūpāsu āpadāsu etādise bhaye upaṭṭhite mādisānaṃ paññavantānaṃ viseso paññāyati.

Taṃ sutvā nāgarājā atirekataraṃ tuṭṭho tameva pucchanto gāthamāha—

1602. “Akkhāhi no tā’yaṃ mudhā nu laddho,
 Akkhehi no tā’yaṃ ajesi jūte.
 Dhammena laddho iti tā’ya’ māha,
 Kathaṃ nu tvaṃ hatthamimassa māgato”ti.

Tattha **akkhāhi** noti ācikkha amhākaṃ. **Tā’yanti** taṃ ayaṃ. **Mudhānu** laddhoti kiṃ nu kho mudhā amūlakeneva labhi, udāhu jūte ajesi, **iti tā’ya’ māhā**ti ayaṃ Puṇṇako “dhammena me paṇḍito laddho”ti vadati. **Kathaṃ nu tvaṃ hatthamimassa māgatoti** tvaṃ kathaṃ imassa hatthaṃ¹ āgatosi.

Mahāsatto āha—

1603. “Yo mi’ssaro tattha ahosi rājā,
 Ta’māya’makkhehi ajesi jūte.
 So maṃ jito rājā imassa’dāsi,
 Dhammena laddhosmi asāhasenā”ti.

Tattha **yo mi’ssaroti** yo maṃ² issaro. **Imassa’dāsī**ti imassa Puṇṇakassa adāsi.

Taṃ sutvā nāgarājā tuṭṭho ahosi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1604. “Mahorago attamano udaggo,
 Sutvāna dhīrassa subhāsītāni.
 Hatthe gahetvāna anomapaññaṃ,
 Pāvekkhi bhariyāya tadā sakāse.

1605. Yena tvaṃ vimale paṇḍu, yena bhattaṃ na ruccati.
 Na ca metādiso vaṇṇo, ayameso tamonudo.

1606. Yassa te hadayenattho, āgatāyaṃ pabhaṅkaro.
 Tassa vākyāṃ nisāmehi, dullabhaṃ dassanaṃ punā”ti.

1. Hatthatthaṃ (Sī, I), hatthattaṃ (Syā)

2. Ime (Sī), me (Syā, I)

Tattha **pāvekkhīti** paviṭṭho. **Yenāti** bhadde vimale yena kāraṇena tvaṃ paṇḍu ceva, na ca te bhattaṃ ruccati. **Na ca metādiso vaṇṇoti** pathavitale vā devaloke vā na ca tādiso vaṇṇo aññassa kassaci atthi, yādiso etassa guṇavaṇṇo patthaṇo. **Ayameso tamonudoti** yaṃ nissāya tava dohaḷo uppanno, ayameva so sabbalokassa tamonudo. **Punāti** puna etassa dassanaṃ nāma dullabhanti vadati.

Vimalāpi taṃ disvā paṭisanthāraṃ akāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1607. “Disvāna taṃ Vimalā bhūripaññaṃ,
Dasaṅgulī añjaliṃ paggahetvā.
Haṭṭhena bhāvena paṭitarūpā, iccabravi kurūnaṃ kattuseṭṭhan”ti.

Tattha **haṭṭhena bhāvenāti** pahaṭṭhena cittena. **Paṭitarūpāti** somanassajātā.

Ito paraṃ Vimalāya ca mahāsattassa ca vacanappaṭivacanagāthā—

1608. “Adiṭṭhapubbaṃ disvāna, macco maccubhayaṭṭito.
Byamhito nābhivādesi, nayidaṃ pañṇavatāmiva.

1609. Na camhi byamhito nāgi, na ca maccubhayaṭṭito.
Na vajjho abhivādeyya, vajjhaṃ vā nābhivādaye.

1610. Kathaṃ no abhivādeyya, abhivādāpayetha ve.
Yaṃ naro hantumiccheyya, taṃ kammaṃ nupapajjati.

1611. Evametaṃ yathā brūsi, saccaṃ bhāsasi paṇḍita.
Na vajjho abhivādeyya, vajjhaṃ vā nābhivādaye.

1612. Kathaṃ no abhivādeyya, abhivādāpayetha ve.
Yaṃ naro hantumiccheyya, taṃ kammaṃ nupapajjati.

1613. Asassataṃ sassataṃ nu tavayidaṃ,
Iddhī jutī balavīriyūpapatti.
Pucchāmi taṃ nāgakaññe’tamatthaṃ,
Kathaṃ nu te laddhamidaṃ vimānaṃ.

1614. Adhiccaladdhaṃ pariṇāmajaṃ te,
 Sayamkataṃ udāhu devehi dinnam.
 Akkhāhi me nāgakaññe'tamatthaṃ,
 Yatheva te laddhamidaṃ vimānaṃ.
1615. Nādhiccaladdhaṃ na pariṇāmajaṃ me,
 Na sayamkataṃ nāpi devehi dinnam.
 Sakehi kammehi apāpakehi,
 Puññehi me laddhamidaṃ vimānaṃ.
1616. Kiṃ te vataṃ kiṃ pana brahmacariyaṃ,
 Kissa suciṇṇassa ayaṃ vipāko.
 Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
 Idañca te nāgi mahāvimānaṃ.
1617. Ahañca kho sāmiko cāpi mayhaṃ,
 Saddhā ubho dānapatī ahumhā.
 Opānabhūtaṃ me gharaṃ tadā'si,
 Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.
1618. Mālañca gandhañca vilepanañca,
 Padīpiyaṃ seyyamupassayaṃ ca.
 Acchādanaṃ sāyanamannapānaṃ,
 Sakkacca dānāni adamha tattha.
1619. Taṃ me vataṃ taṃ pana brahmacariyaṃ,
 Tassa suciṇṇassa ayaṃ vipāko.
 Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
 Idañca me dhīra mahāvimānaṃ.
1620. Evaṃ ce te laddhamidaṃ vimānaṃ,
 Jānāsi puññānaṃ phalūpapattiṃ.
 Tasmā hi dhammaṃ cara appamattā,
 Yathā vimānaṃ puna māvasesi.

1621. Nayidha santi samaṇabrāhmaṇā ca,
 Yesa'nnapānāni dademu katte.
 Akkhāhi me pucchito etamatthaṃ,
 Yathā vimānaṃ puna māvasema.
1622. Bhogī hi te santi idhūpapannā,
 Puttā ca dārā anujīvino ca.
 Tesu tuvaṃ vacasā kammunā ca,
 Asampaduṭṭhā ca bhavāhi niccaṃ.
1623. Evaṃ tuvaṃ nāgi asampadosaṃ,
 Anupālaya vacasā kammunā ca.
 Ṭhatvā idha yāvatāyukaṃ vimāne,
 Uddhaṃ ito gacchasi devalokaṃ.
1624. Addhā hi so socati rājasetṭho,
 Tayā vinā yassa tuvaṃ sajjibbo.
 Dukkūpanītopi tayā samecca,
 Vindeyya poso sukha'māturopi.
1625. Addhā sataṃ bhāsasi nāgi dhammaṃ,
 Anuttaraṃ atthapadaṃ suciṇṇaṃ.
 Etādisiyāsu hi āpadāsu,
 Paññāyate mādisānaṃ viseso.
1626. Akkhāhi no tā'yaṃ mudhā nu laddho,
 Akkhehi no tā'yaṃ ajesi jūte.
 Dhammena laddho iti tā'ya'māha,
 Kathaṃ nu tvaṃ hatthamimassa māgato.
1627. Yo mi'ssaro tattha ahosi rājā,
 Ta'māya'makkhehi ajesi jūte.
 So maṃ jito rājā imassa'dāsi,
 Dhammena laddhosmi asāhasenā'ti.
- Imāsaṃ gāthānaṃ attho heṭṭhā vuttanayeneva veditabbo.

Mahāsattassa vacanaṃ sutvā atirekataraṃ tuṭṭhā Vimalā mahāsattaṃ
gahetvā saḥassagandhodaḥaghaṭṭhi nhāpetvā nhānakāle mahāsattassa
dibbadussadibbagandhamālādīni datvā alaṅkatappaṭiyattakāle
dibbabhojanaṃ bhojesi. Mahāsatto bhuttabhojano alaṅkatāsaṇaṃ
paññāpetvā alaṅkatadhammāsane nisīditvā Buddhalīlāya dhammaṃ desesi.
Tamattaṃ pakāsento Satthā āha—

1628. “Yatheva Varuṇo nāgo, pañhaṃ pucchittha paṇḍitaṃ.
Tatheva nāgakaññaṇḍi, pañhaṃ pucchittha paṇḍitaṃ.

1629. Yatheva Varuṇaṃ nāgaṃ, dhīro tosesi pucchito.
Tatheva nāgakaññaṇḍi, dhīro tosesi pucchito.

1630. Ubhopi te attamane viditvā,
Mahoragaṃ nāgakaññaṇḍi dhīro.
Achambhī abhīto alomahaṭṭho,
Iccabravi Varuṇaṃ nāgarājānaṃ.

1631. Mā rodhayi nāga āyā’ha’masmi,
Yena tavattho idaṃ sarīraṃ.
Hodayena maṃsena karohi kiccaṃ,
Sayāṃ karissāmi yathāmati te”ti.

Tattha **achambhī**ti nikkampo. **Alāmahatṭho**ti bhayena ahaṭṭhalomo.

Iccabravīti vīmaṃsanavasena iti abravī. **Mā rodhayī**¹

“mittadubbhikammaṃ karomī”ti mā bhāyi, “kathaṃ nu kho imaṃ idāni
māressāmi”ti vā² mā cintayi. **Nāgā**ti Varuṇaṃ ālapati. **Āyā’ha’masmī**ti āyo³
ahaṃ asmi, ayameva vā pāṭho. **Sayāṃ karissāmī**ti sace tvaṃ “imassa santike
idāni dhammo me suto”ti maṃ māretuṃ na visahasi, ahameva yathā tava
ajjhāsaya, tathā sayāṃ karissāmīti.

1. Mā heṭhayīti (I) 2. Hanissāmīti (Sī, Syā, I) 3. Ayāhamasmīti ayaṃ (Sī, Syā, I)

Nāgarājā āha—

1632. “Paññā have hadayaṃ paṇḍitānaṃ,
Te tya’ mha paññāya mayaṃ sutuṭṭhā.
Anūnanāmo labhata’jja dāraṃ,
Ajjeva taṃ kuruyo pāpayātū”ti.

Tattha **te tya’mhā**ti te mayaṃ tava paññāya sutuṭṭhā. **Anūnanā**moti sampuṇṇanāmo Puṇṇako yakkhasenāpati. **Labhata’jja dāraṃ**ti labhatu ajja dāraṃ, dadāmi assa dhītaraṃ Irandhatim. **Pāpayātū**ti ajjeva taṃ Kururaṭṭhaṃ Puṇṇako pāpetu.

Evañca pana vatvā Varuṇo nāgarājā Irandhatim Puṇṇakassa adāsi. So taṃ labhitvā tuṭṭhacitto mahāsattena saddhim sallapi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1633. “Sa Puṇṇako attamano udaggo,
Irandhatim nāgakaññaṃ labhitvā.
Haṭṭhena bhāvena patītarūpo,
Iccabravi kurūnaṃ kattuseṭṭhaṃ.

1634. Bhariyāya maṃ tvaṃ akari samaṅgiṃ,
Ahañca te Vidhura karomi kiccaṃ.
Idañca te maṇiratanāṃ dadāmi,
Ajjeva taṃ kuruyo pāpayāmī”ti.

Tattha **maṇiratanā**nti paṇḍita ahaṃ tava guṇesu pasanno arahāmi¹ tava anucchavikaṃ kiccaṃ kātuṃ, tasmā imañca te cakkavattiparibhogaṃ maṇiratanāṃ demi, ajjevataṃ Indapatthaṃ pāpemīti.

Atha mahāsatto tassa thutim karonto itaraṃ gāthamāha—

1635. “Ajeyya’ mesā tava hotu metti,
Bhariyāya kaccāna piyāya saddhim.
Ānandi vitto sumano patīto,
Datvā maṇim maṃ ca nayi’ndapatthan”ti.

Tattha **ajeyya**’mesāti tava bhariyāya saddhiṃ piyasamvāsametti ajeyyā hoti. “Ānandi vitto”ti-ādihi pītisamaṅgibhāvamevassa vadati.

Nayi’ndapatthanti naya Indapattham.

¹Tam sutvā Puṇṇako tathā akāsi. Tena vuttam¹—

1636. “Sa Puṇṇako kurūnam kattuseṭṭham,
Nisīdayī purato āsanasmim.
Ādāya kattāra’manomapaññam,
Upānayī nagaram Indapattham.

1637. Mano manussassa yathāpi gacche,
Tatopissa khippataram² ahosi.
Sa Puṇṇako kurūnam kattuseṭṭham,
Upānayī nagaram Indapattham.

1638. Eti’ndapattham nagaram padissati,
Rammāni ca ambavanāni bhāgaso.
Aham ca bhariyāya samaṅgibhūto,
Tvañca pattosi sakam niketan’³ti.

Tattha **yathāpi gaccheti** mano nāma kiñcāpi na gacchati, dūre ārammaṇam gaṇhanto pana gatoti vuccati, tasmā manassa ārammaṇaggahaṇatopi khippataram tassa Manomayasindhavassa gamanam ahoṣīti evamettha attho daṭṭhabbo. **Eti**’ndapatthanti³ assapiṭṭhe nisinnoyevassa⁴ dassento evamāha. **Sakam niketanti** tvañca attano nivesanam sampattoti āha.

Tasmim pana divase paccūsakāle rājā supinam addasa. Evarūpo supino ahosi—rañño nivesanadvāre paññākkhandho sīlamayasākho⁵ pañcagorasaphalo alaṅkatahatthigavāssapaṭicchanno mahārukkho ṭhito. Mahājano tassa sakkāram katvā añjalim paggayha

1-1. Sī-Syā-I-pothakesu natthi.

3. Ehindapatthanti (Ka)

5. Sīlasākhapasākho (Sī, I), sīlasākho (Syā)

2. Tatopi samkhippataram (Sī, I)

4. Nisinnasseva (Sī, Syā, I)

namassamāno aṭṭhāsi. Atheko kaṇhapuriso pharuso rattasāṭakanivattho rattapupphakaṇṇadharo āvudhahattho āgantvā mahājanassa paridevantasseva taṃ rukkhāṃ samūlāṃ¹ chinditvā ākaḍḍhanto ādāya gantvā puna taṃ āharitvā pakatiṭṭhāneyeva ṭhapetvā pakkāmīti. Rājā taṃ supinaṃ pariggaṇhanto “mahārukkho viya na añño koci, Vidhurapaṇḍito. Mahājanassa paridevantassevataṃ samūlāṃ chinditvā ādāya gatapuriso viya na añño koci, paṇḍitaṃ gahetvā gatamāṇavo. Puna taṃ āharitvā pakatiṭṭhāneyeva ṭhapetvā gato viya so māṇavo puna taṃ paṇḍitaṃ ānetvā dhammasabhāya dvāre ṭhapetvā pakkamissati. Addhā ajja mayāṃ paṇḍitaṃ passissāmā”ti sannitṭhānaṃ katvā somanassapatto sakalanagaraṃ alaṅkārapetvā dhammasabhaṃ sajjāpetvā alaṅkataratanamaṇḍape dhammāsanaṃ paññāpetvā ekasatarāja-amaccagaṇanagaravāsijānapadaparivuto “ajja tumhe paṇḍitaṃ passissatha, mā socitthā”ti mahājanaṃ assāsetvā paṇḍitassa āgamaṇaṃ olokento dhammasabhāyaṃ nisīdi, amaccādayopi nisīdimsu. Tasmim̐ khaṇe Puṇṇakopi paṇḍitaṃ otāretvā dhammasabhāya dvāre parisamajjheyeva ṭhapetvā Irandhatim̐ ādāya devanagarameva gato. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1639. “Sa Puṇṇako kurūnaṃ kattusetṭhaṃ,
Oropiya dhammasabhāya majjhe.
Ājañña’ māruyha anomavaṇṇo,
Pakkāmi vehāyasa’ mantalikkhe.

1640. Taṃ disvā rājā paramappatīto,
Uṭṭhāya bāhāhi palissajitvā.
Avikampayaṃ dhammasabhāya majjhe,
Nisīdayī pamukhamāsanasmin”ti.

Tattha **anomavaṇṇoti** ahīnavaṇṇo uttamavaṇṇo. **Avikampayanti** bhikkhave so rājā paṇḍitaṃ palissajitvā mahājanamajjhe avikampanto anolīyantoyeva hatthe gahetvā attano abhimukhaṃ katvā alaṅkatadhammāsane nisīdāpesi.

Atha rājā tena saddhiṃ sammoditvā madhurapaṭṭisanthāraṃ karonto gāthamāha—

1641. “Tvam no vinetāsi rathaṃva naddham,
Nandanti taṃ kuruyo dassanena.
Akkhāhi me pucchito etamatthaṃ,
Kathaṃ pamokkho ahu māṇavassā”ti.

Tattha **naddhanti** yathā naddhaṃ rathaṃ sārathi vineti¹, evaṃ tvam amhākaṃ kārāṇena nayena hitakiriyāsu vinetā. **Nandanti** tanti taṃ disvāva ime Kururaṭṭhavāsino tava dassanena nandanti. **Māṇavassā**ti māṇavassa santikā kathaṃ tava pamokkho ahosi, yo vā taṃ muñcantassa māṇavassa pamokkho, so kena kārāṇena ahoṣīti attho.

Mahāsatto āha—

1642. “Yaṃ māṇavotyā’bhivadī janinda,
Na so manusso naravīrasettṭha.
Yadi te suto Puṇṇako nāma yakkho,
Rañño Kuverassa hi so sajjibbo.

1643. Bhūmindharo Varuṇo nāma nāgo,
Brahā sucī vaṇṇabalūpapanno.
Tassā’nujaṃ dhītaraṃ kāmayāno,
Irindhatī nāma sā nāgakaññā.

1644. Tassā sumajjhāya piyāya hetu,
Patārayittha maraṇāya mayhaṃ.
So ceva bhariyāya samaṅgibhūto,
Ahañca anuññāto maṇi ca laddho”ti.

Tattha **yaṃ māṇavotyā’bhivadī**ti janinda yaṃ tvam “māṇavo”ti abhivadasi. **Bhūmindharoti** bhūmindharanāgabhavanavāsī. **Sā nāgakaññā**ti yaṃ nāgakaññaṃ so patthayamāno mama maraṇāya patārayi cittaṃ pavattesi, sā

1. Upaneti (Syā)

nāgakaññā Irandhatī nāma. **Piyāya hetūti** mahārāja so hi nāgarājā catupposathikapapañhavissajjane pasanno maṃ maṇinā pūjetvā Nāgabhavanam gato Vimalāya nāma deviyā taṃ maṇim adisvā “deva kuhiṃ maṇi”ti pucchito mama dhammakathikabhāvaṃ vaṇṇesi. Sā mayhaṃ dhammakathaṃ sotukāmā hutvā mama hadaye dohaḷaṃ uppādesi. Nāgarājā duggahitena pana dhītaraṃ Irandhatim āha “mātā te Vidhurassa hadayamaṃse dohaḷinī, tassa hadayamaṃsaṃ āharitum samatthaṃ sāmikaṃ pariyesāhi”ti. Sā pariyesanti Vessavaṇassa bhāgineyyaṃ Puṇṇakaṃ nāma yakkhaṃ disvā taṃ attani paṭibaddhacittaṃ ṇatvā pitu santikaṃ nesi. Atha naṃ so “Vidhurapaṇḍitassa hadayamaṃsaṃ āharitum sakkonto Irandhatim labhissati”ti āha. Puṇṇako Vepullapabbatato cakkavattiparibhogaṃ maṇiratanam āharitvā tumhehi saddhim jūtaṃ kilītvā maṃ jinitvā labhi. Ahañca mama nivesane tīhaṃ vasāpetvā mahantaṃ sakkāraṃ akāsim. Sopi maṃ assavāladhim gāhāpetvā Himavante rukkhesu ca pabbatesu ca pothetvā māretum asakkonto sattame vātakkhandhe verambhavātamukhe ca pakkhanditvā anupubbena satṭhiyojanubbedhe Kālāgirimatthake ṭhapetvā sīhavesādivasena idañcidañca rūpaṃ katvāpi māretum asakkonto mayā attano māraṇakāraṇaṃ puṭṭho ācikkhi. Athassāhaṃ sādhanaradhamme kathesiṃ. Taṃ sutvā pasannacitto maṃ idha ānetukāmo ahosi. Athāhaṃ taṃ ādāya Nāgabhavanam gantvā nāgakaññā ca Vimalāya ca dhammaṃ desesiṃ. Tato nāgarājā ca Vimalā ca sabbanāgaparisā ca pasīdimsu. Nāgarājā tattha mayā chāhaṃ vutthakāle Irandhatim Puṇṇakassa adāsi. So taṃ labhitvā pasannacitto hutvā maṃ maṇiratanena pūjetvā nāgarājena āṇatto Manomayasindhavaṃ āropetvā sayam majjhimāsane nisīditvā Irandhatim pacchimāsane nisīdāpetvā maṃ purimāsane nisīdāpetvā idhāgantvā parisamajjhe otāretvā Irandhatim ādāya attano nagameva gato. Evaṃ mahārāja so Puṇṇako tassā sumajjhāya piyāya hetu patārayittha maraṇāya mayhaṃ. Athevaṃ maṃ nissāya so ceva bhariyāya samaṅgibhūto, mama dhammakathaṃ sutvā pasannena nāgarājena ahañca anuññāto, tassa Puṇṇakassa santikā ahaṃ sabbakāmadado cakkavattiparibhogamaṇi ca laddho, gaṇhatha deva imaṃ maṇinti rañño ratanaṃ adāsi.

Tato rājā paccūsakāle attanā diṭṭhasupinaṃ nagaravāsīnaṃ kathetukāmo
 “bhonto nagaravāsino ajja mayā diṭṭhasupinaṃ suṇāthā”ti vatvā āha—

1645. “Rukkho hi mayhaṃ padvāre sujāto,
 Paññākkhandho sīlamaya’ssa sākḥā.
 Atthe ca dhamme ca ṭhito nipāko,
 Gavapphalo hatthigavāssachanno.
1646. Naccagītātūriyābhinādite,
 Uccijja senaṃ puriso ahāsi.
 So no ayaṃ āgato sanniketaṃ,
 Rukkhassi’massā’pacitīṃ karoṭha.
1647. Ye keci vittā mama paccayena,
 Sabbeva te pātukarontu ajja.
 Tibbāni katvāna upāyanāni,
 Rukkhassi’massā’pacitīṃ karoṭha.
1648. Ye keci baddhā mama atthi raṭṭhe,
 Sabbeva te bandhanā mocayantu.
 Yatheva’yaṃ bandhanasmā pamutto,
 Evamete muñcare bandhanasmā.
1649. Unnaṅgalā māsamimaṃ karontu,
 Maṃsodanaṃ brāhmaṇā bhakkhayantu.
 Amajjapā majjarahā pivantu,
 Puṇṇāhi thālāhi palissutāhi.
1650. Mahāpathaṃ nicca samavhayantu,
 Tibbañca rakkhaṃ vidahantu raṭṭhe.
 Yathā’ññamaññaṃ na viheṭṭhayeyyūṃ,
 Rukkhassi’massā’pacitīṃ karoṭhā”ti.

Tattha **sīlamaya'ssa sākḥā**ti etassa rukkhassa sīlamayā sākḥā. **Atthe ca dhammecā**ti vaddhiyañca sabhāve ca. **Ṭhito nipākoti** so paññāmayarukkho patiṭṭhito. **Gavapphaloti** pañcavidhagorasaphalo. **Hatthigavāssachannoti** alaṅkatahatthigavāssehi sañchanno. **Naccagītātūriyābhināditeti** atha tassa rukkhassa pūjaṃ karontena mahājanena tasmim rukkhe etehi naccādīhi abhinādite.¹ **Ucchiḥja senaṃ puriso ahāsī**ti¹ eko kaṇhapuriso āgantvā taṃ rukkhaṃ ucchiḥja parivāretvā ṭhitaṃ senaṃ palāpetvā ahāsi gahetvā gato. Puna so rukkho āgantvā amhākaṃ nivesanadvāreyeva ṭhito. So no ayaṃ rukkhasadiso paṇḍito sanniketaṃ āgato. Idāni sabbeva tumhe rukkhassa imassa apacitim karoṭha, mahāsakkāraṃ pavattetha.

Mama paccayenāti ambho amaccā ye keci maṃ nissāya laddhena yasena **vittā** tuṭṭhacittā, te sabbe attano vittaṃ pātukarontu. **Tibbānū**ti bahalāni mahantāni. **Upāyanānū**ti paṇṇākāre. **Ye kecī**ti antamaso kīḷanatthāya baddhe migapakkhino upādāya. **Muñcareti** muñcantu. **Unnaṅgalā māsamimaṃ karontū**ti imaṃ māsaṃ kasananaṅgalāni ussāpetvā ekamante ṭhapetvā nagare bherim carāpetvā sabbeva manussā mahāchaṇaṃ karontu. **Bhakkhayantū**ti bhuñjantu. **Amajjapā**ti ettha a-kāro nipātamattaṃ, majjapā purisā majjarahā attano attano āpānatṭhānesu nisinnā pivantūti attho. **Puṇṇāhi thālāhī**ti puṇṇehi thālehi. **Palissutāhī**ti atipuṇṇattā paggharamānehi. **Mahāpathaṃ nicca samavhayantū**ti antonagare alaṅkatamahāpathaṃ rājamaggaṃ nissāya ṭhitā vesiyā niccakālaṃ kilesavasena kilesatthikaṃ jaṇaṃ avhayantūti attho. **Tibbanti** gālhaṃ. **Yathā**ti yathā rakkhassa² susaṃvihitattā unnaṅgalā hutvā rukkhassimassa apacitim karontā aññaamaññaṃ na viheṭṭhayeyyūṃ, evaṃ rakkhaṃ saṃvidahantūti attho.

Evam raññā vutte—

1651. Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.

Bahuṃ annaṅca pānaṅca, paṇḍitassābhihārayuṃ.

1-1. Si-Syā-I-potthakesu natthi.

2. Ārakkhāya (Si, I)

1652. Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.

Bahum annaṇca pānaṇca, paṇḍitassābhihārayum.

1653. Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā.

Bahum annaṇca pānaṇca, paṇḍitassābhihārayum.

1654. Bahujano pasannosi, disvā paṇḍitamāgate.

Paṇḍitamhi anuppatte, celukkhepo pavattathāti.

Tattha **abhihārayunti** evaṃ raññā āṇattā¹ mahāchaṇaṃ paṭiyādetvā sabbe satte bandhanā mocetvā ete sabbe orodhādayo nānappakāraṃ paṇṇākāraṃ sajjitvā tena saddhim annaṇca pānaṇca paṇḍitassa pesesum. **Paṇḍitamāgateti** paṇḍite āgate taṃ paṇḍitaṃ disvā bahujano pasanno ahosi.

Chaṇo māsenā osānaṃ agamāsi. Tato mahāsatto Buddhakiccaṃ sādheṇto viya mahājanassa dhammaṃ desento rājānaṇca anusāsanto dānādīni puñṇāni katvā yāvatāyukaṃ ṭhatvā āyupariyosāne saggaparāyaṇo ahosi. Rājānaṃ ādīnkatvā sabbe pi nagaravāsino paṇḍitassovāde ṭhatvā dānādīni puñṇāni katvā āyupariyosāne saggapuraṃ pūrayimsu.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbe pi Tathāgato paññāsampanno upāyakusaloyevā”ti vatvā jātaṃ samodhānesi “tadā paṇḍitassa mātāpitāro mahārājakulāni ahesum, jeṭṭhabhāriyā Rāhulamātā, jeṭṭhaputto Rāhulo, Vimalā Uppalavaṇṇā, Varuṇanāgarājā Sāriputto, supaṇṇarājā Moggallāno, Sakko Anuruddho, Dhanañcayakorabyarājā Ānando, Puṇṇako Channo, parisā Buddhaparisā, Vidhupaṇḍito pana ahameva Sammāsambuddho ahosin”ti.

Vidhurajātakavaṇṇanā navamā.

10. Vessantarajātakavaṇṇanā (547)

Dasavarakathāvaṇṇanā

Phussatī varavaṇṇābhethi idam Satthā Kapilavatthum upanissāya Nigrodhārāme viharanto pokkharavassam ārabba kathesi. Yadā hi Satthā pavattitavaradhammacakko anukkamena Rājagaham gantvā tattha hemantaṃ vītināmetvā Udāyittherena maggadesakena vīsatisahassakhīṇāsavaparivuto paṭhamagamanena Kapilavatthum agamāsi, tadā Sakyarājāno “mayam amhākaṃ ñātiseṭṭham passissāmā”ti sannipabhitvā Bhagavato vasanaṭṭhānam vīmaṃsamānā “Nigrodhasakkassarāmo ramaṇīyo”ti sallakkhetvā tattha sabbaṃ paṭijagganavidhiṃ katvā gandhapupphādihatthā paccuggamanam karontā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍite daharadahare nāgaradārake ca nāgaradārikāyo ca paṭhamam paṇiṃsu, tato rājakumāre ca rājakumārikāyo ca. Tesam antarā sāmam gandhapupphacuṇṇādihi Satthāraṃ pūjetvā Bhagavantaṃ gahetvā Nigrodhārāmameva agamiṃsu. Tattha Bhagavā vīsatisahassakhīṇāsavaparivuto paññattavarabuddhāsane nisīdi. Tadā hi sākiyā mānājātikā mānatthaddhā. Te “ayam Siddhatthakumāro amhehi daharataro, amhākaṃ kaniṭṭho bhāgineyyo putto nattā”ti cintetvā daharadahare rājakumāre ca rājakumārikāyo ca āhaṃsu “tumhe Bhagavantaṃ vandatha, mayam tumhākaṃ piṭṭhito nisīdissāmā”ti.

Tesu evam avanditvā nisinnesu Bhagavā tesam ajjhāsayaṃ oloketvā “na maṃ ñātayo vandanti, handa idāneva vandāpessāmī”ti abhiññāpādaṃ catutthajjhānam samāpajjitvā tato vuṭṭhāya ākāsaṃ abbhuggantvā tesam sīse pādapaṃsum okiramāno viya Kaṇḍambarukkkhamūle yamakapāṭihāriyasadisam pāṭihāriyam akāsi. Rājā Suddhadano taṃ acchariyaṃ disvā āha “bhante tumhākaṃ jātadivase Kālādevaḷassa¹ vandanattham upanītānam vo pāde parivattitvā brāhmaṇassa matthake ṭhite disvā aham tumhākaṃ pāde vandim, ayam me paṭhamavandanā. Punapi vappamaṅgaladivase jambucchāyāya sirisayane nisinnānam vo jambucchāyāya

1. Isikālādeviḷassa (Ka)

aparivattanam disvāpi aham tumhākam pāde vandim, ayaṃ me dutiyavandanā. Idāni imam adiṭṭhapubbam pāṭihāriyam disvāpi tumhākam pāde vandāmi, ayaṃ me tatiyavandanā”ti. Raññā pana vandite avanditvā ṭhātuṃ samattho nāma ekasākiyopi nāhosi, sabbe vandimsuyeveva.

Iti Bhagavā nātayo vandāpetvā ākāśato otaritvā paññattavarabuddhāsane nisīdi. Nisinne ca Bhagavati sikhāpatto nātisamāgame ahosi, sabbe ekaggacittā hutvā nisīdimsu. Tato mahāmegho utthahitvā pokkharavassam vassi, tambavaṇṇam udakam heṭṭhā viravantam gacchati. Ye temetukāmā, te tementi. Atemetukāmassa sarīre ekabindumattampi na patati. Tam disvā sabbe acchariyabbhutacittajātā ahesuṃ. “Aho acchariyam aho abbhutam aho Buddhānam mahānubhāvatā, yesam nātisamāgame evarūpaṃ pokkharavassam vassī”ti bhikkhū katham samuṭṭhāpesuṃ. Tam sutvā Satthā “na bhikkhave idāneva, pubbepi mama nātisamāgame mahāmegho pokkharavassam vassiyevā”ti vatvā tehi yācito atītam āhari.

Atīte Siviraṭṭhe Jetuttaranagare Sivimahārājā nāma rajjam kārento Sañjayaṃ¹ nāma puttam paṭilabhi. So tassa vayappattassa Maddarājadhītarām Phussatiṃ² nāma rājakaññaṃ ānetvā rajjam niyyādetvā Phussatiṃ aggamahesiṃ akāsi. Tassā ayaṃ pubbayogo—ito ekanavutikappe Vipassī nāma Satthā loke udapādi. Tasmim Bandhumatinagaram nissāya Kheme Migadāye viharante eko rājā rañño Bandhumassa anagghena candanasārena saddhim satahassagghanikam suvaṇṇamālām pesesi. Rañño pana dve dhītaro ahesuṃ. So tam paṇṇākāram tāsam dātukāmo hutvā candanasāram jeṭṭhikāya adāsi, suvaṇṇamālām kaniṭṭhāya adāsi. Tā ubhopi “na mayam imam attano sarīre piḷandhissāma, Satthārameva pūjessāmā”ti cintetvā rājānam āhamso “tāta candanasārena ca suvaṇṇamālāya ca Dasabalam pūjessāmā”ti. Tam sutvā rājā “sādhū”ti sampāṭicchi. Jeṭṭhikā sukhumacandanacuṇṇam kāretvā suvaṇṇasamuggam pūretvā gaṇhāpesi. Kaniṭṭhabhaginī pana suvaṇṇamālām uracchadamālām

1. Sañcayam (Ka)

2. Phusatim (Si, I)

kārāpetvā suvaṇṇasamuggena gaṇhāpesi. Tā ubhopi Migadāyavihāraṃ
gantvā jeṭṭhikā candanacuṇṇena Dasabalassa suvaṇṇavaṇṇaṃ sarīraṃ
pūjetvā sesacuṇṇāni gandhakuṭiyāṃ vikiritvā “bhante anāgate tumhādisassa
Buddhassa mātā bhaveyyan”ti patthanāṃ akāsi. ()¹ kaniṭṭhabhaginīpi
Tathāgatassa suvaṇṇavaṇṇaṃ sarīraṃ suvaṇṇamālāya katena uracchadena
pūjetvā “bhante yāva arahattappatti, tāva idaṃ pasādhanāṃ mama sarīrā mā
vigataṃ hotū”ti patthanāṃ akāsi. ()² Satthāpi tāsāṃ anumodanaṃ akāsi.

Tā ubhopi yāvatāyukaṃ ṭhatvā devaloke nibbattiṃsu. Tāsu
jeṭṭhabhaginī devalokato manussalokaṃ, manussalokato devalokaṃ
saṃsarantī ekanavutikappāvasāne amhākaṃ Buddhuppādakāle Buddhamātā
Mahāmāyādevī nāma ahosi. Kaniṭṭhabhaginīpi tatheva saṃsarantī
Kassapadasabalassa kāle Kikissa rañño dhītā hutvā nibbatti. Sā
cittakammakatāya viya uracchadamālāya alaṅkatena urena jātattā uracchadā
nāma kumārikā hutvā soḷasavassikakāle Satthu bhattānumodanaṃ sutvā
sotāpattiphale patiṭṭhāya aparabhāge bhattānumodanaṃ suṇanteneva pitarā
sotāpattiphalaṃ pattadivaseyeva arahattaṃ patvā pabbajitvā parinibbāyi.
Kikirājāpi aññā satta dhītaro labhi. Tāsāṃ nāmāni—

Samaṇī samaṇaguttā ca, bhikkhunī bhikkhadāyikā³.

Dhammā ceva sudhammā ca, saṃghadāsī ca sattamīti⁴.

Tā imasmim Buddhuppāde—

Khemā Uppalavaṇṇā ca, Paṭācārā ca Gotamī.

Dhammadinnā Mahāmāyā, Visākhā cāpi sattamīti⁴.

1. Gāthamāha—

“Esā candanacuṇṇena, pūjā tumhesu me katā.

Tumhādisassa Buddhassa, mātā hessaṃ anāgate”ti (Syā)

2. Gāthamāha—

“Bhante suvaṇṇamālāya, mayā tvaṃ pūjito asi.

Tena mayhaṃ ure hotu, mālāpuṇṇena nimmitā”ti (Syā)

3. Bhikkhudāsikā (Syā, I), bhikkhudāyikā (Am-Ṭṭha 1. 311 piṭṭhe.)

4. Sattimīti (Sī, Syā, I)

Tāsu Phussatī Sudhammā nāma hutvā dānādīni puññāni katvā vipassisamāsambuddhassa katāya candanacuṇṇapūjāya phalena rattacandanarasaparipphositenā viya sarīrena jātattā Phussatī nāma kumārikā hutvā devesu ca manussesu ca saṁsaranā aparabhāge Sakkassa devaraṇṇo aggamaheṣi hutvā nibbatti. Athassā yāvatāyukam ṭhatvā pañcasu pubbanimittesu uppannesu Sakko devarājā tassā parikkhīṇāyukataṁ ñatvā mahantena yasena taṁ ādāya Nandanavanuyyānaṁ gantvā tattha taṁ alaṅkatasayanapiṭṭhe nisinnaṁ sayam sayanapasse nisīditvā etadavoca “bhadda Phussati te dasa vare dammi, te gaṇhassū”ti vadanto imasmim gāthāsahassapaṭimaṇḍite Mahāvessantarajātake paṭhamam gāthamāha—

1655. “Phussatī varavaṇṇābhe, varassu dasadhā vare.

Pathabyā cārupubbaṅgi, yaṁ tuyhaṁ manaso piyaṁ”ti.

Evamesā Mahāvessantaradhammadesanā devaloke paṭiṭṭhāpitā nāma hoti.

Tattha **Phussatī**¹ taṁ nāmenālapati. **Varavaṇṇābheti** varāya vaṇṇābhāya samannāgate. **Dasadhā**ti dasavidhe. **Pathabyāti** pathaviyaṁ gahetabbe katvā **varassu** gaṇhassūti vadati. **Cārupubbaṅgi**ti cārunā pubbaṅgena varalakkaṇena² samannāgate. **Yaṁ tuyhaṁ manaso piyaṁ**ti yaṁ yaṁ tava manasā piyaṁ, taṁ taṁ dasahi koṭṭhāsehi gaṇhāhīti vadati.

Sā attano cavanadhammataṁ ajānantī pamattā hutvā dutiyagāthamāha—

1656. “Devarāja namo tyatthu, kiṁ pāpaṁ pakataṁ mayā.

Rammā cāvesi maṁ ṭhānā, vātova dharaṇīruhan”ti.

Tattha **namo tyatthū**ti namo te atthu. **Kiṁ pāpanti** kiṁ mayā tava santike pāpaṁ pakatanti pucchati. **Dharaṇīruhanti** rukkhaṁ.

Athassā pamattabhāvaṁ ñatvā Sakko dve gāthā abhāsi—

1657. “Na ceva te kataṁ pāpaṁ, na ca me tvamasi appiyā.

Puññaṁ ca te parikkhīṇaṁ, yena te’vaṁ vadāmahaṁ.

1. Phusatīti (Sī, I)

2. Ūrulakkaṇena (Ka)

1658. Santike maraṇaṃ tuyhaṃ, vinābhāvo bhavissati.

Paṭiggaṇhāhi me ete, vare dasa pavecchato¹ti.

Tattha **yena te’vanti** yena te¹ evaṃ vadāmi. **Tuyhaṃ vinābhāvoti** tava amhehi saddhiṃ viyogo bhavissati. **Pavecchatoti** dadamānassa.

Sā Sakkassa vacanaṃ sutvā nicchayena attano maraṇaṃ ñatvā varam gaṇhantī āha—

1659. “Varam ce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.

Sivirājassa bhaddante, tattha assaṃ nivesane.

1660. Nīlanettā nīlabhamu, nīlakkhī ca yathā migī.

Phussatī nāma nāmena, tattha’pa ssaṃ Purindada.

1661. Puttaṃ labhetha varaḍaṃ, yācayogaṃ amacchariṃ.

Pūjitaṃ paṭirājuhi, kittimantaṃ yasassināṃ.

1662. Gabbhaṃ me dhārayantiyā, majjhimaṅgaṃ anunnataṃ.

Kucchi anunnato assa, cāpaṃva likhitaṃ samaṃ.

1663. Thanā me nappapateyyuṃ, palitā na santu vāsava.

Kāye rajo na limpetha, vajjhañcāpi pamocaye.

1664. Mayūraakoñcābhirude, nārivaragaṇāyute.

Khujjacelāpakākiṇṇe, sūtaṃāgadhavaṇṇite.

1665. Citraggaḷeruḡhusite, surāmaṃsapabodhane.

Sivirājassa bhaddante, tattha’ssaṃ mahesī piyā²ti.

Tattha **Sivirājassāti** sāsakalajambudīpatalaṃ oloKentī attano anucchavikaṃ Sivirañño nivesanaṃ disvā tattha aggamahesibhāvaṃ patthentī evamāha. **Yathā migīti** ekavassikā hi migapotikā nīlanettā hoti, tenevamāha. **Tatthapa’ssanti** tatthapi imināva

1. Taṃ (Sī, Syā, I)

2. Tattha assaṃ mahesiyāti (Sī, Syā, I)

nāmena assaṃ. **Labhethā**ti labheyyaṃ. **Varadanti** alaṅkatasīsa-
akkhiyugalahadayamaṃsarudhirasetacchattaputtadāresu yācitayācitassa
varabhaṇḍassa dāyakam. **Kucchī**ti “majjhimaṅgaṇa”ti vuttaṃ sarūpato
dasseti. **Likhitaṇ**ti yathā chekena dhanukārena sammā likhitaṃ dhanu
anunnatamajjhaṃ tulāvaṭṭaṃ¹ samaṃ hoti, evarūpo me kucchi bhaveyya.

Nappapateyyunti patitvā lambā na bhaveyyuṃ. **Palitā na santu**²
vāsavāti vāsava devaseṭṭha palitānīpi me sirasmiṃ na santu² mā
paññāyimsu. “Palitāni siroruhā”tipi paṭho. **Vajjhañcāpī**ti kibbisakārakam
rājāparādhikam vajjhappattacoram attano balena mocetuṃ samatthā
bhaveyyaṃ. Iminā attano issariyabhāvaṃ dīpeti. **Sūtamāgadhaṇṇiteti**³
bhojanakālādīsu thutivasena kālam ārocentehi sūtehi ceva māgadhaṇṇiteti
ca vaṇṇite. **Citraggale**rughusiteti pañcaṅgikatūriyasaddasadisam manoramam
ravam ravantehi sattaratanavicittehi dvārakavāṭehi ugghosite.
Surāmaṃsapabodhaneti “pivatha khādathā”ti surāmaṃsehi
pabodhiyamānane evarūpe Sivirājassa nivesane tassa aggamahesī
bhaveyyanti ime dasa vare gaṇhi.

Tattha Sivirājassa aggamahesibhāvo paṭhamo varo, nīlanettatā dutiyo,
nīlabhamukatā tatiyo, Phussatīti nāmaṃ catuttho, puttapaṭilābho pañcamaṃ,
anunnatakucchitā chaṭṭho, alambatthanatā sattamaṃ, apalitabhāvo aṭṭhamaṃ,
sukhumacchavibhāvo navamaṃ, vajjhappamocanasamatthataṃ dasamaṃ varoti.

Sakko āha—

1666. Ye te dasa varā dinnā, mayā sabbaṅgasobhane.

Sivirājassa vijite, sabbe te lacchāsī vare”ti.

(Athassā Sakko devarājā Phussatiyā dasa vare adāsi, datvā ca pana
“bhadde Phussati tava sabbe te samijjhantū”ti vatvā anumodi. Tamattham
pakāsento Satthā āha—)⁴

1. Guḷāvaṭṭam (Sī, I) 2. Nassantu (Sī, Syā, I) 3. Sūdamāgadhaṇṇiteti (Syā, I)

4. () Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

1667. “Idaṃ vatvāna Maghavā, devarājā Sujampati.

Phussatiyā varam datvā, anumodittha Vāsavo”ti.

Tattha **anumoditthā**ti “sabbe te lacchasi vare”ti evaṃ vare datvā pamudito tuṭṭhamānaso ahoṣīti attho.

Dasavarakathā niṭṭhitā.

Himavantavaṇṇanā

Iti sā vare gahetvā tato cutā Maddaraṇṇo aggamahesiyā kucchimhi nibbatti. Jāyamānā ca candanacuṇṇaparikiṇṇena viya sarīrena jātā. Tenassā nāmaggaḥaḍdivase “Phussatī”tveva nāmaṃ karimsu. Sā mahantena parivārena vaḍḍhitvā soḷasavassakāle uttamarūpadharā ahoṣi. Atha naṃ Sivimahārājā puttassa Sañjayakumārassa atthāya ānetvā tassa chattam ussāpetvā soḷasannaṃ itthisahassānaṃ jeṭṭhikaṃ katvā aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi. Tena vuttam—

“Tato cutā sā Phussatī, khattiye upapajjatha.

Jetuttaramhi nagare, Sañjayena samāgamī”ti¹.

Sā Sañjayassa piyā manāpā ahoṣi. Atha naṃ Sakko āvajjamāno “mayā Phussatiyā dinnavaresu nava varā samiddhā”ti disvā “eko pana puttavaro na tāva samijjhati, tampissā samijjhāpessāmi”ti cintesi. Tadā mahāsatto Tāvatisadevaloke vasati, āyu cassa parikkhiṇaṃ ahoṣi. Taṃ ñatvā Sakko tassa santikaṃ gantvā “mārīsa tayā manussalokaṃ gantuṃ vaṭṭati, tattha Siviraṇṇo aggamahesiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhituṃ vaṭṭati”ti vatvā tassa ceva aññesaṇca cavanadhammānaṃ saṭṭhisahassānaṃ devaputtānaṃ paṭiññaṃ gahetvā sakaṭṭhānameva gato. mahāsattopi tato cavitvā tathupapanno, sesadevaputtāpi saṭṭhisahassānaṃ amaccānaṃ gehesu nibbattiṃsu. Mahāsatte kucchigate Phussatī dohaḷinī hutvā catūsu nagaradvāresu

1. Khu 4. 392 piṭṭhe Cariyāpiṭake.

nagaramajjhe rājanivesanadvāre cāti chasu ṭhānesu cha dānasālāyo
kārāpetvā devasikaṃ cha satasahassāni vissajjetvā mahādānaṃ dātukāmā
ahosi.

Rājā tassā dohaḷaṃ sutvā nemittake brāhmaṇe pakkosāpetvā pucchi.
Nemittakā “mahārāja deviyā kucchimhi dānābhirato satto uppanno, dānena
tittim na gamissatī”ti vadimsu. Taṃ sutvā rājā tuṭṭhamānaso hutvā cha
dānasālāyo kārāpetvā vuttappakāraṃ dānaṃ paṭṭhapesi. Bodhisattassa
paṭisandhiggahaṇakālato paṭṭhāya rañño āyassa pamāṇaṃ nāma nāhosi.
Tassa puññānubhāvena sakalajambudīparājāno paṇṇākāraṃ paḥiṇimsu. Devī
mahantena parivārena gabbhaṃ dhārentī dasamāse paripuṇṇe nagaraṃ
daṭṭhukāmā hutvā rañño ārocesi. Rājā nagaraṃ devanagaraṃ viya
alaṅkārāpetvā devim rathavaraṃ āropetvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ kāresi.
Tassā vessānaṃ vīthiyā vemajjhaṃ sampattakāle kammajavātā calimsu.
Atha amaccā rañño ārocesuṃ. Taṃ sutvā vessavīthiyaṃyeva tassā
sūtiḡharaṃ kārāpetvā vāsaṃ gaṇhāpesi. Sā tattha puttaṃ vijāyi. Tena
vuttaṃ—

“Dasa māse dhārayitvāna, karontī puraṃ padakkhiṇaṃ.
Vessānaṃ vīthiyā majjhe, janesi Phussatī mamaṃ”ti¹.

Mahāsatto mātu kucchito nikkhantoyeva visado hutvā akkhīni
ummīletvā nikkhami.k Nikkhantoyeva ca mātu hatthaṃ pasāretvā “amma
dānaṃ dassāmi, atthi kiñci te dhanan”ti āha. Athassa mātā “tāta yathā-
ajjhāsayena dānaṃ dehī”ti pasāritahatthe sahassatthavikaṃ ṭhapesi.
Mahāsatto hi umaṅgajātake imasmim jātake pacchimattabhāveti tīsu ṭhānesu
jātamatteyeva mātaraṃ saddhim kathesi. Athassa nāmaggaṇadivase
vessavīthiyaṃ jātattā “Vessantaro”ti nāmaṃ karimsu.

Tena vuttaṃ—

“Na mayhaṃ mattikaṃ nāmaṃ, napi pettikasambhavaṃ.
Jātomhi vessavīthiyaṃ, tasmā Vessantaro ahun”ti¹.

1-1. Khu 4. 392 piṭṭhe Cariyāpiṭṭake.

Jātadivaseyeva panassa ekā ākāsacārini kareṇukā
 abhimaṅgalasammataṁ sabbasettaṁ hatthipotakaṁ ānetvā
 maṅgalahatthiṭṭhāne ṭhapetvā pakkāmi. Tassa mahāsattaṁ¹ paccayaṁ katvā
 uppannattā “Paccayo” tveva nāmaṁ karimsu. Taṁ divasameva
 amaccagehesu saṭṭhisahassakumārakā jāyimsu. Rājā mahāsattassa
 atidīghādidoso vivajjetvā alambathaniyo madhurakhīrāyo catusaṭṭhi dhātiyo
 upaṭṭhāpesi. Tena saddhiṁ jātānaṁ saṭṭhidāraśahassānaṁ ekekā dhātiyo
 upaṭṭhāpesi. So saṭṭhisahasseehi dārakehi saddhiṁ mahantena parivārena
 vaḍḍhati. Athassa rājā sataśahassagghanakaṁ kumārapiḷandhanaṁ kārāpesi.
 So catuppañcavassikakāle taṁ omuñcitvā dhātīnaṁ datvā puna tāhi
 diyamānampi na gaṇhi. Tā rañño ārocayimsu. Rājā taṁ sutvā “mama
 puttena dinnāṁ brahmadeyyameva hotū”ti aparampi kāresi. Kumāro tampi
 adāsiyeva. Iti dāraśakāleyeva dhātīnaṁ nava vāre piḷandhanaṁ adāsi.

Aṭṭhavassikakāle pana pāsāḍavaragato sirisayanapiṭṭhe nisinnova cintesi
 “ahaṁ bāhirakadānameva demi, taṁ maṁ na paritoseti, ajjhattikadānaṁ
 dātukāmomhi, sace maṁ koci sīsaṁ yāceyya, sīsaṁ chinditvā tassa
 dadeyyaṁ. Sacepi maṁ koci hadayaṁ yāceyya, uraṁ bhinditvā hadayaṁ
 nīharitvā dadeyyaṁ. Sace akkhīni yāceyya, akkhīni uppāṭetvā dadeyyaṁ.
 Sace sarīramaṁsaṁ yāceyya, sakalasarīrato maṁsaṁ chinditvā dadeyyaṁ.
 Sacepi maṁ koci rudhiraṁ yāceyya, rudhiraṁ gahetvā dadeyyaṁ. Atha vāpi
 koci ‘dāso me hohi’ti vadeyya, attānamassa sāvetvā dāsaṁ katvā
 dadeyyaṁ”ti. Tassevaṁ sabhāvaṁ cintentassa
 catunahutādhikadvijojanasatasahassabahalā ayaṁ mahāpathavi
 mattavaravāraṇo viya gajjamānā kampi. Sinerupabbatarājā
 suseditavettānkuro viya onamitvā Jetuttaranagarābhimukho aṭṭhāsi.
 Pathavisaddena devo gajjanto khaṇikavassaṁ² vassi, akālavijjulatā
 niccharimsu, sāgaro saṅkhubhi. Sakko devarājā apphotesi, mahābrahmā
 sādhuśāradadāsi. Pathavitalato paṭṭhāya yāva brahmalokā ekakolāhalaṁ
 ahosi.

1. Mahāsattassa (Sī, Syā, I)

2. Ghanikavassaṁ (Ka)

Vuttampi cetam—

“Yadāhaṃ dārako homi, jātiyā aṭṭhavassiko.
Tadā nisajja pāsāde, dānaṃ dātuṃ vicintayim.
Hadayaṃ dadeyyaṃ cakkhum, maṃsampi rudhirampi ca.
Dadeyyaṃ kāyaṃ sāvetvā, yadi koci yācaye mamaṃ.
Sabhāvaṃ cintayantassa, akampitamasaṇṭhitaṃ.
Akampi tattha pathavī, Sineruvanavaṭaṃsakā”¹.

Bodhisatto soḷasavassikakāleyeva sabbasippesu nipphattiṃ pāpuṇi.
Athassa pitā rajjaṃ dātukāmo mātaro saddhiṃ mantetvā Maddarājakulato
mātuladhītaraṃ Maddiṃ nāma rājakaññaṃ ānetvā soḷasannaṃ
itthisahassānaṃ jeṭṭhikaṃ aggamahesiṃ katvā mahāsattaṃ rajje abhisiñci.
Mahāsatto rajje patiṭṭhitakālato paṭṭhāya devasikaṃ cha satasahassāni
vissajjento mahādānaṃ pavattesi. Aparabhāge Maddidevī puttaṃ vijāyi.
Taṃ kañcanaajālena sampaṭicchimsu, tenassa “Jālīkumāro” tveva nāmaṃ
karimsu. Tassa padasā gamanakāle dhītaraṃ vijāyi. Taṃ Kaṇhājīnena
sampaṭicchimsu, tenassā “Kaṇhājīnā” tveva nāmaṃ karimsu. Mahāsatto
māsassa chakkhattuṃ alaṅkatahatthikkhandhavaragato cha dānasālāyo
olokesi. Tadā Kālīṅgaratṭhe dubbuṭṭhikā ahosi, sassāni na sampajjimsu,
manussānaṃ mahantaṃ chātabhayaṃ pavatti. Manussā jīvitum asakkontā
corakammaṃ karonti. Dubbhikkhapīlita jānapadā rājaṅgaṇe sannipatitvā
rājānaṃ upakkosimsu. Taṃ sutvā rañña “kiṃ tātā” ti vutte tamatthaṃ
ārocayimsu. Rājā “sādhu tātā devaṃ vassāpessāmī” ti te uyyojetvā
samādinnaṣīlo uposathavāsaṃ vasantopi devaṃ vassāpetum nāsakkhi. So
nāgaṇe sannipātetvā “ahaṃ samādinnaṣīlo sattāhaṃ uposathavāsaṃ
vasantopi devaṃ vassāpetum nāsakkhiṃ, kiṃ nu kho kātābbaṃ” ti pucchi.
Sace deva devaṃ vassāpetum na sakkosi, esa Jetuttaranagare Sañjayassa
rañño putto Vessantaro nāma dānābhirato. Tassa kira sabbaseto
maṅgalahatthī atthi, tassa

1. Khu 4. 392 piṭṭhe Cariyāpiṭake.

gatagataṭṭhāne devo vassi. Brāhmaṇe pesetvā taṃ hatthim yācāpetum vaṭṭati, āṇāpethāti.

So “sādhū”ti sampatiṇṇhitvā brāhmaṇe sannipādetvā tesu guṇavaṇṇasampanne aṭṭha jane vicinitvā tesam paribbayaṃ datvā “gacchatha tumhe Vessantaram hatthim yācivā ānethā”ti pesesi. Brāhmaṇā anupubbenā Jetuttaranagaram gantvā dānagge bhattam paribhuñjitvā attano sarīram rajopariṇṇam paṃsumakkhitam katvā puṇṇamādivase rājānam hatthim yāciturāma hutvā rañño dānaggaṃ āgamanakāle pācīnadvāram agamaṃsu. Rājāpi “dānaggaṃ olokessāmi”ti pātova nhatvā nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā alaṅkaritvā alaṅkatahatthikkhandhavaragato pācīnadvāram agamāsi. Brāhmaṇā tatthokāsaṃ alabhitvā dakkhiṇadvāram gantvā unnatapadesa ṭhatvā rañño pācīnadvāre dānaggaṃ oloketvā dakkhiṇadvārāgamanakāle hatthe pasāretvā “jayatu bhavaṃ Vessantaro”ti tikkhattum āhaṃsu. Mahāsatto te brāhmaṇe disvā hatthim tesam ṭhitatṭhānam pesetvā hatthikkhandhe nisinno paṭhamam gāthamāha—

1668. “Parūḷhakacchanakhalomā, paṅkadantā rajassirā.

Paggayha dakkhiṇam bāhum, kiṃ maṃ yācanti brāhmaṇā”ti.

Brāhmaṇā āhaṃsu—

1669. “Ratanam deva yācāma, sivīnam raṭṭhavaḍḍhana.

Dadāhi pavaram nāgam, īsādantaṃ urūḷhavan”ti.

Tattha **urūḷhavan**ti ubbāhanasamattham.

Tam sutvā mahāsatto “ahaṃ sīsam ādim katvā ajjhattikadānam dātukāmomhi, ime pana maṃ bāhirakadānameva yācanti, pūressāmi tesam manorathan”ti cintetvā hatthikkhandhavaragato tatiyaṃ gāthamāha—

1670. “Dadāmi na vikampāmi, yaṃ maṃ yācanti brāhmaṇā.

Pabhinnaṃ kuṇjaraṃ dantiṃ, opavayhaṃ gajuttaman”ti.

Paṭijānitvā ca pana—

1671. Hatthikkhandhato oruyha, rājā cāgādhimānaso.

Brāhmaṇānaṃ adā dānaṃ, sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhanoti.

Tattha **opavayhanti** rājavāhanaṃ. **Cāgādhimānasoti** cāgena adhikamānaso rājā. **Brāhmaṇānaṃ adā dānanti** so vāraṇassa analaṅkataṭṭhānaṃ olokanatthaṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā analaṅkataṭṭhānaṃ adisvā kusumamissakasugandhodakapūritaṃ¹ suvaṇṇabhiṅgāraṃ gahetvā “īto ethā”ti vatvā alaṅkatarajataḍāmasadisam hatthisoṇḍaṃ gahetvā tesam hatthe ṭhapetvā udakaṃ pātetvā alaṅkatavāraṇaṃ brāhmaṇānaṃ adāsi.

Tassa catūsu pādesu alaṅkāro cattāri satasahassāni agghati, ubhosu passesu alaṅkāro dve satasahassāni, heṭṭhā udare kambalaṃ satasahassaṃ, piṭṭhiyaṃ muttajālaṃ maṇijālaṃ kañcanaajālanti tīṇi jālāni tīṇi satasahassāni ubhosu kaṇṇesu alaṅkāro² dve satasahassāni, piṭṭhiyaṃ attharaṇakambalaṃ satasahassaṃ, kumbhālaṅkāro satasahassaṃ, tayo vaṭṭasakā tīṇi satasahassāni, kaṇṇacūḷālaṅkāro dve satasahassāni, dvinnāṃ dantānaṃ alaṅkāro dve satasahassāni, soṇḍāya sovattikālaṅkāro satasahassaṃ, naṅguṭṭhālaṅkāro satasahassaṃ, ārohaṇanisseṇi satasahassaṃ, bhuñjanakaṭāhaṃ satasahassaṃ, ṭhapetvā anagghaṃ bhaṇḍaṃ kāyāruḷhapasādhanaṃ dvāvīsati satasahassāni. Evaṃ tāva ettakaṃ dhanam catuvīsatisatasahassāni agghati. Chattapiṇḍiyaṃ³ pana maṇi, cūḷamaṇi, muttāhāre maṇi, aṅkuse maṇi, hatthikaṇṭhe veṭṭhanamuttāhāre maṇi, hatthikumbhe maṇiṭi imāni cha anagghāni, hatthīpi anagghoyevāti hatthinā saddhiṃ satta anagghānīti sabbāni tāni brāhmaṇānaṃ adāsi. Tathā hatthino paricārakāni pañca kulasatāni hatthimeṇḍahatthigopakehi saddhiṃ adāsi. Saha dānenevassa heṭṭhā vuttanayeneva bhūmikampādayo ahesuṃ. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1. Kusumbhamissaṃ sugandhodakapūritaṃ (Ka)

2. Ghaṇṭā (Sī)

3. Chattapiṭṭhiyaṃ (Sī, I)

1672. “Tadāsi yaṃ bhiṃsanakaṃ, tadāsi lomahaṃsanāṃ.
Hatthināge padinnamhi, medanī sampakampatha.

1673. Tadāsi yaṃ bhiṃsanakaṃ, tadāsi lomahaṃsanāṃ.
Hatthināge padinnamhi, khubhittha nagaraṃ tadā.

1674. Samākulaṃ purāṃ āsi, ghoso ca vipulo mahā.
Hatthināge padinnamhi, sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane”ti.

Tattha **tadāsī**ti tadā āsi. **Hatthināge**ti hatthisaṅkhāte nāge. **Khubhittha nagaraṃ tadā**ti tadā Jetuttaranagaraṃ saṅkhubhitaṃ ahoṣi.

Brāhmaṇā kira dakkhiṇadvāre hatthiṃ labhitvā hatthipiṭṭhe nisīditvā mahājanaparivārā nagaramajjhena pāyimsu. Mahājano te disvā “ambho brāhmaṇā amhākaṃ hatthiṃ āruḷhā kuto vo hatthī laddhā”ti āha. Brāhmaṇā “Vessantaramahārājena no hatthī dinno, ke tumhe”ti mahājanaṃ hatthavikārādīhi ghaṭṭentā nagaramajjhena gantvā uttaradvārena nikkhamimsu. Nāgarā devatāvaṭṭanena bodhisattassa kuddhā rājadvāre sannipatitvā mahantaṃ upakkosamakamsu. Tena vuttaṃ—

“Samākulaṃ purāṃ āsi, ghoso ca vipulo mahā¹.
Hatthināge padinnamhi, sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane².
Atheṭṭha vattati saddo, tumulo bheravo mahā.
Hatthināge padinnamhi, khubhittha nagaraṃ tadā.
Atheṭṭha vattati saddo, tumulo bheravo mahā.
Hatthināge padinnamhi, sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane”ti.

Tattha **ghosoti** upakkosanasaddo patthaṭṭā **vipulo**, uddhaṃ gatattā **mayā**. **Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhaneti** Siviraṭṭhassa vuddhikare³.

Athassa dānena saṅkhubhitacittā hutvā nagaravāsino rañño ārocesuṃ.
Tena vuttaṃ—

1. Atheṭṭha vattati saddo, tumulo bheravo mahā (Sī)

2. Medanī samakampatha (Sī, I)

3. Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhaneti Siviraṭṭhavāsīnaṃ raṭṭhavaḍḍhanakare (Syā)

1675. “Uggā ca rājaputtā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.
Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.

1676. Kevalo cāpi nigamo, sivayo ca samāgatā.
Disvā nāgaṃ nīyamānaṃ, te rañño paṭivedayum.

1677. Vidhamāṃ deva te raṭṭhaṃ, putto Vessantaro tava.
Kathaṃ no hatthinaṃ dajjā, nāgaṃ raṭṭhassa pūjitaṃ.

1678. Kathaṃ no kuñjaraṃ dajjā, īsādantaṃ urūḷhavaṃ.
Khettaññum sabbayuddhānaṃ, sabbasetāṃ gajuttamaṃ.

1679. Paṇḍukambalasañchannaṃ, pabhinnaṃ sattumaddanaṃ.
Dantiṃ savālabījanaṃ, setaṃ kelāsasādisaṃ.

1680. Sasetacchattaṃ sa-upādheyyaṃ, sāthabbanāṃ sahatthipaṃ.
Aggayānaṃ rājavāhiṃ, brāhmaṇānaṃ adā gajan”ti.

Tattha **uggāti** uggatā paññātā. **Nigamoti** negamakuṭumbikajano.
Vidhamāṃ deva te raṭṭhanti deva tava raṭṭhaṃ vidhamāṃ¹. **Kathaṃ no hatthinaṃ dajjāti** kena kāraṇena amhākaṃ hatthinaṃ abhimaṅgalasammataṃ Kālīngaraṭṭhavāsīnaṃ brāhmaṇānaṃ dadeyya.
Khettaññum sabbayuddhānanti sabbayuddhānaṃ khettabhūmisīsajānanasamatthaṃ. **Dantinti** manoramadantayuttaṃ.
Savālabījaninti sahavālabījanaṃ. **Sa-upādheyyanti** sa-attharaṇaṃ².
Sāthabbananti sahatthivejjaṃ. **Sahatthipanti** hatthiparicārakānaṃ pañcannaṃ kulasatānaṃ hatthimeṇḍahatthigopakānaṃ vasena sahatthipaṃ.

Evañca pana vatvā punapi āhaṃsu—

1681. “Annaṃ pānañca yo dajjā, vatthasenāsanāni ca.
Etaṃ kho dānaṃ patirūpaṃ, etaṃ kho brāhmaṇārahaṃ.

1682. Ayaṃ te vaṃsarājā no, sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhano.
Kathaṃ Vessantaro putto, gajaṃ bhājeti Sañjaya.

1. Viddhamāsaṃ (Sī)

2. Savupatheyyanti sahattharaṇabhaṇḍaṃ (Sī),
Supattheyyanti sa-attharaṇabhaṇḍaṃ (Syā)

1683. Sace tvaṃ na karissasi, sivīnaṃ vacanaṃ idaṃ.

Maññe taṃ saha puttena, sivī hatthe karissare”ti.

Tattha **vaṃsarājā**ti paveṇiyā āgato mahārājā. **Bhājetī**ti deti. **Sivī hatthe karissare**ti Siviraṭṭhavāsino saha puttena taṃ attano hatthe karissantīti.

Taṃ sutvā rājā “ete Vessantaraṃ mārāpetuṃ icchantī”ti saññāya āha—

1684. “Kāmaṃ janapado mā’si, raṭṭhañcāpi vinassatu.

Nāhaṃ sivīnaṃ vacanā, rājaputtaṃ adūsakaṃ.

Pabbājeyyaṃ sakā raṭṭhā, putto hi mama oraso.

1685. Kāmaṃ janapado mā’si, raṭṭhañcāpi vinassatu.

Nāhaṃ sivīnaṃ vacanā, rājaputtaṃ adūsakaṃ.

Pabbājeyyaṃ sakā raṭṭhā, putto hi mama atrajo.

1686. Na cāhaṃ tasmiṃ dubbheyyaṃ, ariyasīlavato hi so.

Asilokopi me assa, pāpañca pasave bahuṃ.

Kathaṃ Vessantaraṃ puttaṃ, satthena ghātayāmase”ti.

Tattha **mā’sī**ti mā āsi, mā hotūti attho. **Ariyasīlavatoti** ariyena sīlavatena ariyāya ca ācārasampattiyā samannāgato. **Ghātayāma**seti ghātayissāma.

Taṃ sutvā sivayo avocuṃ—

1687. “Mā naṃ daṇḍena satthena, na hi so bandhanāraho.

Pabbājehi ca naṃ raṭṭhā, vaṅke vasatu pabbate”ti.

Tattha **mā naṃ daṇḍena satthenā**ti deva tumhe taṃ daṇḍena vā satthena vā mā ghātayittha. **Na hi so bandhanāraho**ti so bandhanārahopi na hotiyeva.

Rājā āha—

1688. “Eso ce sivīnaṃ chando, chandaṃ na panudāmase.
Imaṃ so vasatu rattim, kāme ca paribhuñjatu.

1689. Tato ratyā vivasāne, sūriyassuggamaṇaṃ pati.
Samaggā sivayo hutvā, raṭṭhā pabbājayantu naṃ”ti.

Tattha **vasatū**ti puttadārassa ovādaṃ dadamāno vasatu, ekarattiñcassa¹ okāsaṃ dethāti vadati.

Te “ekarattimattaṃ vasatū”ti rañño vacanaṃ sampañcchimsu. Atha rājā ne uyyojetvā puttassa sāsanaṃ pesento kattāraṃ āmantetvā tassa santikaṃ pesesi. So “sādhū”ti sampañcchitvā Vessantarassa nivesanaṃ gantvā taṃ pavattiṃ ārocesi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

1690. “Uṭṭhehi katte taramāno, gantvā Vessantaraṃ vada.
‘Sivayo deva te kuddhā, negamā ca samāgatā.

1691. Uggā ca rājaṇaṃ ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.
Hatthārohaṇaṃ anikaṭṭhā, rathikā pattikāraṇaṃ.
Kevalaṃ cāpi nigamo, sivayo ca samāgatā.

1692. Asmā ratyā vivasāne, sūriyassuggamaṇaṃ pati.
Samaggā sivayo hutvā, raṭṭhā pabbājayanti taṃ’.

1693. Sa kattā taramāno, Sivirājena pesito.
Āmuttahaṭṭhābharaṇo, suvattho candanabhūsito.

1694. Sīsaṃ nhāto udake so, āmuttamaṇikuṇḍalo.
Upāgami purāṇaṃ ramaṇaṃ, Vessantaraṇivasaṇaṃ.

1695. Tatthaddasa kumāraṃ so, ramamānaṃ sake pure.
Parikiṇṇaṃ amaccehi, tidaṣaṇaṃva Vāsavaṃ.

1. Ekarattimattassa (Ka)

Kattā āha—

1702. “Uggā ca rājaputtā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.
 Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
 Nāgadānena khiyyanti¹, tasmā pabbājayanti tan”ti.

Tattha **khiyyantī**ti kujjhanti.

Taṃ sutvā mahāsatto somanassappatto hutvā āha—

1703. “Hadaṃ cakkhumpa’haṃ dajjaṃ, kiṃ me bāhiraṃ dhaṇaṃ.
 Hiraññaṃ vā suvaṇṇaṃ vā, muttā veḷuriyā maṇi.

1704. Dakkhiṇaṃ vāpa’haṃ bāhuṃ, disvā yācakaṃ āgate.
 Dadeyyaṃ na vikampeyyaṃ, dāne me ramate mano.

1705. Kāmaṃ maṃ sivayo sabbe, pabbājentu hanantu vā.
 Neva dānā viraṃissaṃ, kāmaṃ chindantu sattadhā”ti.

Tattha **yācakaṃ āgate**ti yācaka āgate taṃ yācakaṃ disvā. **Neva dānā viraṃissanti** neva dānā viraṃissāmi.

Taṃ sutvā kattā neva rañña dinnā na nāgarehi dinnā attano matiyā eva aparāṃ sāsanaṃ kathento āha—

1706. “Evaṃ taṃ sivayo āhu, negamā ca samāgatā.
 Kontimārāya tīrena, girimārañjaraṃ pati.
 Yena pabbājitaṃ yanti, tena gacchatu subbato”ti.

Tattha **Kontimārāyā**ti Kontimārāya nāma nadiyā tīrena.
Girimārañjaraṃ patiti Ārañjaraṃ nāma giriṃ abhimukho hutvā. **Yenā**ti
 yena maggena raṭṭhā pabbājitaṃ rājāno gacchanti, tena subbato Vessantaropi
 gacchatūti evaṃ sivayo kathentīti āha. Idaṃ kira so devatādhiggahito² hutvā
 kathesi.

Taṃ sutvā bodhisatto “sādhū dosakārakānaṃ gatamaggena gamissāmi,
 maṃ kho pana nāgarā na aññaṃ dosena pabbājenti, mayā

1. Khiyanti (Sī, Syā, I)

2. Devatāya niggahito (I), devatāviggahito (Syā, Ka)

hatthissa¹ dinnattā pabbājenti. Evaṃ santepi ahaṃ sattasatakaṃ mahādānaṃ dassāmi, nāgarā me ekadivasam dānaṃ dātuṃ okāsaṃ dentu, sve dānaṃ datvā tatiyadivase gamissāmi”ti vatvā āha—

1707. “Sohaṃ tena gamissāmi, yena gacchanti dūsakā.

Rattindivaṃ me khamatha, yāva dānaṃ dadāmahan”ti.

Taṃ sutvā kattā “sādhu deva nāgarānaṃ vakkhāmi”ti vatvā pakkāmi. Mahāsatto taṃ uyyojetvā Mahāsenaguttaṃ pakkosāpetvā “tāta ahaṃ sve sattasatakaṃ nāma mahādānaṃ dassāmi, satta hatthisatāni, satta assasatāni, satta rathasatāni, satta itthisatāni, satta dhenusatāni, satta dāsasatāni, satta dāsisatāni ca paṭiyādehi, nānappakārāni ca annapānādīni antamaso surampi sabbaṃ dātabbayuttakaṃ upaṭṭhāpehi”ti sattasabhakaṃ mahādānaṃ vicāretvā amacce uyyojetvā ekakova Maddiyā vasanaṭṭhānaṃ gantvā sirisayanapiṭṭhe nisīditvā tāya saddhiṃ kathaṃ pavattesi. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

1708. “Āmantayittha rājā naṃ, Maddiṃ sabbaṅgasobhanaṃ.

Yaṃ te kiñci mayā dinnam, dhanam dhaññaṃ vijjati.

1709. Hiraññaṃ vā suvaṇṇaṃ vā, muttā veḷuriyā bahū.

Sabbaṃ taṃ nidaheyyāsi, yaṃ ca te pettikaṃ dhanan”ti.

Tattha **nidaheyyāsi**ti nidhiṃ katvā ṭhapeyyāsi. **Pettikanti** pitito āgataṃ.

1710. Tamabravi rājaputtī, Maddī sabbaṅgasobhanā.

Kuhiṃ deva nidahāmi, taṃ me akkhāhi pucchitoti.

Tattha **tamabravi**ti “mayhaṃ sāmikena Vessantarena ettakaṃ kālaṃ ‘dhanam nidhehi’ti na vuttapubbaṃ, idāneva vadati, kuhiṃ nu kho nidhetabbaṃ, pucchissāmi nan’ti cintetvā taṃ abravi.

Vessantaro āha—

1711. “Sīlavantesu dajjāsi, dānaṃ Maddi yathārahaṃ.

Na hi dānā paraṃ atthi, patiṭṭhā sabbapāṇinan”ti.

Tattha **dajjāsī**ti bhadde Maddi koṭṭhādīsu anidāhitvā anugāmikanidhiṃ nidahamānā sīlavantesu dadeyyāsi. **Na hi dānā paranti** dānato uttaritaraṃ patiṭṭhā nāma na hi atthi.

Sā “sādhū”ti tassa vacanaṃ sampaṭicchi. Atha naṃ uttaripi ovadanto āha—

1712. “Puttesu Maddi dayesi, sassuyā sasuramhi ca.

Yo ca taṃ bhattā maññeyya, sakkaccaṃ taṃ upaṭṭhahe.

1713. No ce taṃ bhattā maññeyya, mayā vippavasena te.

Aññaṃ bhattāraṃ pariyesa, mā kisittho mayā vinā”ti.

Tattha **dayesī**ti dayam mettaṃ kāreyyāsi. **Yo ca taṃ bhattā maññeyyā**ti bhadde yo ca mayi gate “ahaṃ te bhattā bhavissāmī”ti taṃ maññissati, tampi sakkaccaṃ upaṭṭhaheyyāsi. **Mayā vippavasena teti** mayā saddhiṃ tava vippavāsena sace koci “ahaṃ te bhattā bhavissāmī”ti taṃ na maññeyya, atha sayameva aññaṃ bhattāraṃ pariyesa. **Mā kisittho mayā vinā**ti mayā vinā hutvā¹ mā kisā bhavi, mā kilamīti attho.

Atha naṃ Maddī “kiṃ nu kho esa evarūpaṃ vacanaṃ maṃ bhaṇatī”ti cintetvā “kasmā deva imaṃ ayuttaṃ kathaṃ kathesī”ti pucchi. Mahāsatto “bhadde mayā hatthissa dinnattā sivayo kuddhā maṃ raṭṭhā pabbājenti, sve ahaṃ sattasatakaṃ mahādānaṃ datvā tatiyadivase nagarā nikkhamissāmī”ti vatvā āha—

1714. “Ahaṃ hi vanam gacchāmi, ghoram vāḷamigāyutam.

Saṃsayo jīvitam mayhaṃ, ekakassa brahāvane”ti.

Tattha **saṃsayoti** anekapaccatthike ekakassa² sukhumālassa mama vane vasato kuto jīvitam, nicchayena marissāmīti adhippāyenevaṃ āha.

1. Bhūtā (Sī, I)

2. Na ekantikam (Sī, I)

1715. “Tamabravi rājaputtī, Maddī sabbaṅgasobhanā.
Abhumme kathaṃ nu bhaṇasi, pāpakaṃ vata bhāsasi.
1716. Nesa dhammo mahārāja, yaṃ tvaṃ gaccheyya ekako.
Ahampi tena gacchāmi, yena gacchasi khattiya.
1717. Maraṇaṃ vā tayā saddhiṃ, jīvitaṃ vā tayā vinā.
Tadeva maraṇaṃ seyyo, yaṃ ce jīve tayā vinā.
1718. Aggim ujĵālayitvāna¹, ekajālasamāhitaṃ.
Tattha me maraṇaṃ seyyo, yaṃ ce jīve tayā vinā.
1719. Yathā āraññaṃ nāgaṃ, dantiṃ anveti hatthinī.
Jessantaṃ giriduggesu, samesu visamesu ca.
1720. Evaṃ taṃ anugacchāmi, putte ādāya pacchato.
Subharā te bhavissāmi, na te hessāmi dubbharā”ti.

Tattha **abhummeti** abhūtaṃ vata me katheyyāsi. **Nesa dhammoti** na eso sabhāvo, netam kāraṇaṃ. **Tadevāti** tayā saddhiṃ yaṃ maraṇaṃ atthi, tadeva maraṇaṃ² seyyo. **Tatthāti** tasmim ekajālabhūte dārucitake. **Jessantanti** vicarantaṃ.

Evañca pana vatvā sā puna diṭṭhapubbaṃ viya Himavantappadesaṃ vaṇṇentī āha—

1721. “Ime kumāre passanto, mañjuka piyabhāṇine.
Āsīne vanagumbasmiṃ, na rajjassa sarissasi.
1722. Ime kumāre passanto, mañjuka piyabhāṇine.
Kīlante vanagumbasmiṃ, na rajjassa sarissasi.
1723. Ime kumāre passanto, mañjuka piyabhāṇine.
Assame ramaṇīyamhi, na rajjassa sarissasi.
1724. Ime kumāre passanto, mañjuka piyabhāṇine.
Kīlante assame ramme, na rajjassa sarissasi.

1. Nijjālayitvāna (Sī, I)

2. Mama (Syā)

1725. Ime kumāre passanto, māladhārī alaṅkate.
Assame ramaṇīyamhi na rajjassa sarissasi.
1726. Ime kumāre passanto, māladhārī alaṅkate.
Kīlante assame ramme, na rajjassa sarissasi.
1727. Yadā dakkhisi naccante, kumāre māladhārīne.
Assame ramaṇīyamhi, na rajjassa sarissasi.
1728. Yadā dakkhisi naccante, kumāre māladhārīne.
Kīlante assame ramme, na rajjassa sarissasi.
1729. Yadā dakkhisi mātaṅgaṃ, kuñjaraṃ saṭṭhihāyanaṃ.
Ekaṃ araṇṇe carantaṃ, na rajjassa sarissasi.
1730. Yadā dakkhisi mātaṅgaṃ, kuñjaraṃ saṭṭhihāyanaṃ.
Sāyaṃ pāto vicarantaṃ, na rajjassa sarissasi.
1731. Yadā kareṇusaṅghassa, yūthassa purato vajaṃ.
Koṇcaṃ kāhati mātaṅgo, kuñjaro saṭṭhihāyano.
Tassa taṃ nadato sutvā, na rajjassa sarissasi.
1732. Dubhato vanavikāse, yadā dakkhisi kāmado.
Vane vālamigākīṇṇe, na rajjassa sarissasi.
1733. Migaṃ disvāna sāyanhaṃ, pañcamālinamāgataṃ.
Kimpurise ca naccante, na rajjassa sarissasi.
1734. Yadā sossasi nigghosaṃ, sandamānāya sindhuyā.
Gītaṃ kimpurisaṇaṇca, na rajjassa sarissasi.
1735. Yadā sossasi nigghosaṃ, girigabbharacārino.
Vassamānassu'lūkassa, na rajjassa sarissasi.
1736. Yadā sīhassa byagghassa, khaggassa gavayassa ca.
Vane sossasi vāḷānaṃ, na rajjassa sarissasi.

1737. Yadā morīhi parikiṇṇaṃ, barihīnaṃ matthakāsinaṃ.
Morāṃ dakkhisi naccantaṃ, na rajjassa sarissasi.

1738. Yadā morīhi parikiṇṇaṃ, aṇḍajaṃ citrapakkhinaṃ.
Morāṃ dakkhisi naccantaṃ, na rajjassa sarissasi.

1739. Yadā morīhi parikiṇṇaṃ, nīlagīvaṃ sikhandaṇḍinaṃ.
Morāṃ dakkhisi naccantaṃ, na rajjassa sarissasi.

1740. Yadā dakkhisi hemante, pupphite dharaṇīruhe.
Surabhiṃ sampavāyante, na rajjassa sarissasi.

1741. Yadā hemantike māse, haritaṃ dakkhisi medaniṃ.
Indagopakasañchannaṃ, na rajjassa sarissasi.

1742. Yadā dakkhisi hemante, pupphite dharaṇīruhe.
Kuṭajaṃ bimbajālaṃ ca, pupphitaṃ loddapadmakaṃ¹.
Surabhiṃ sampavāyante, na rajjassa sarissasi.

1743. Yadā hemantike māse, vanaṃ dakkhisi pupphitaṃ.
Opupphāni ca padmāni, na rajjassa sarissasi²ti.

Tattha **mañjuket**i madhurakathe². **Kareṇusaṅghassā**ti hatthinighaṭṭāya. **Yūthassā**ti hatthiyūthassa purato vajanto gacchanto. **Dubhatoti** ubhayapassesu. **Vanavikāseti** vanaghaṭṭāyo. **Kāmadoti** mayhaṃ sabbakāmado³. **Sindhuyāti** nadiyā. **Vassamānassu**’lūkassāti ulūkasakuṇassa vassamānassa. **Vālānanti** vālamigānaṃ. Tesañhi sāyanhasamaye so saddo pañcaṅgikatūriyasaddo viya bhavissati, tasmā tesaṃ saddaṃ sutvā rajjassa na sarissasīti vadati, **barihīnanti** kalāpasañchannaṃ. **Matthakāsinaṃ**ti niccaṃ pabbatamatthake nisinnaṃ. “Mattakāsinaṃ”tipi pāṭho, kāmamadamattaṃ hutvā āsinaṃti attho. **Bimbajālanti** rattaṅkurarukkhaṃ⁴. **Opupphānī**ti olambakapupphāni patitapupphāni.

Evam Maddī Himavantavāsiniṃ viya ettakāhi gāthāhi Himavantaṃ vaṇṇesīti.

Himavantavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Lomapaddhakaṃ (Sī, I)

2. Madhurasare madhurakathe (Syā)

3. Kāmadanti mayhaṃ sabbakāmadadaṃ (Sī, Syā, I)

4. Rattakuravakarukkhaṃ (Sī, I)

Dānakaṇḍavaṇṇanā

Phussatīpi kho devī “puttassa me kaṭukasāsanam gataṃ¹, kiṃ nu kho karoti, gantvā jānissāmī”ti paṭicchannayoggena gantvā sirigabbhadvāre ʈhitā tesam tam sallāpam sutvā kalunam paridevi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1744. “Tesam lālappitam sutvā, puttassa suṇisāya ca.

Kalunam paridevesi, rājaputtī yasassinī.

1745. Seyyo visam me khāyitam, papātā papateyya’ham.

Rajjuyā bajjha miyyā’ham, kasmā Vessantaram puttam.

Pabbājenti adūsakam.

1746. Ajjhāyakam dānapatim, yācayogam amaccharim.

Pūjitam paṭirājuhi, kittimantam yasassinam.

Kasmā Vessantaram puttam, pabbājenti adūsakam.

1747. Mātāpettibharam jantum, kule jeṭṭhāpacāyikam.

Kasmā Vessantaram puttam, pabbājenti adūsakam.

1748. Raṇṇo hitam devihitam, ñātīnam sakhinam hitam.

Hitam sabbassa raṭṭhassa, kasmā Vessantaram puttam.

Pabbājenti adūsakan”ti.

Tattha **rāja puttī**ti Phussatī Maddarājadhītā. **Papateyya’hanti** papateyyam aham. **Rajjuyā bajjha miyyā’hanti** rajjuyā gīvaṃ bandhitvā mareyyam aham. **Kasmā**ti evaṃ amatāyameva mayi kena kāraṇena mama puttam adūsakam raṭṭhā pabbājenti. **Ajjhāyakanti** tiṇṇam vedānam pāraṅgataṃ, nānāsippesu ca nipphattiṃ pattaṃ.

Iti sā kalunam paridevitvā puttañca suṇisañca assāsetvā raṇṇo santikam gantvā āha—

1749. “Madhūniva palātāni, ambāva patitā chamā.

Evaṃ hessati te raṭṭham, pabbājenti adūsakam.

1. Āgataṃ (Syā), kataṃ (Ka)

1750. Haṁso nikhīṇapattova, pallalasmim anūdale.
Apaviddho amaccehi, eko rājā vihiyyasi.

1751. Taṁ taṁ brūmi mahārāja, attho te mā upaccagā.
Mā naṁ sivīnaṁ vacanā, pabbājesi adūsakan”ti.

Tattha **palātānīti** palātamakkhikāni madhūni viya. **Ambāva patitā chamāti** bhūmiyaṁ patita-ambapakkāni viya. Evaṁ mama putte pabbājite tava raṭṭhaṁ sabbasādhāraṇaṁ bhavissatīti dīpeti. **Nikhīṇapattovāti** paggharitapatto viya. **Apaviddho**¹ **amaccehīti** mama puttena sahaajātehi saṭṭhisahasseehi amaccehi chaḍḍito hutvā. **Vihiyyasīti**² kilamissasi. **Sivīnaṁ vacanāti** sivīnaṁ vacanena mā naṁ adūsakaṁ mama puttaṁ pabbājesīti.

Taṁ sutvā rājā āha—

1752. “Dhammassāpacitīm kummi, sivīnaṁ vinayaṁ dhajaṁ.
Pabbājemi sakaṁ puttaṁ, pāṇā piyataro hi me”ti.

Tassattho—bhadde ahaṁ Sivīnaṁ dhajaṁ Vessantaraṁ kumāraṁ vinayanto pabbājento Siviraṭṭhe porāṇakarājūnaṁ paveṇidhammassa apacitīm kummi karomi, tasmā sacepi me pāṇā piyataro so, tathāpi naṁ pabbājemīti.

Taṁ sutvā sā paridevamānā āha—

1753. “Yassa pubbe dhajaggāni, kaṇikārāva pupphitā.
Yāyantamanuyāyanti, sva’jje’kova gamissati.

1754. Yassa pubbe dhajaggāni, kaṇikāravanāniva.
Yāyantamanuyāyanti, sva’jje’kova gamissati.

1755. Yassa pubbe anīkāni, kaṇikārāva pupphitā.
Yāyantamanuyāyanti, sva’jje’kova gamissati.

1756. Yassa pubbe anīkāni, kaṇikāravanāniva.
Yāyantamanuyāyanti, sva’jje’kova gamissati.

1. Apaviṭṭho (Syā, Ka)

2. Vihaññasīti (Syā)

1757. Indagopakavaṇṇābhā, Gandhārā paṇḍukambalā.
Yāyantamanuyāyanti, sva'jje'kova gamissati.
1758. Yo pubbe hatthinā yāti, sivikāya rathena ca.
Svajja Vessantaro rājā, kathaṃ gacchati pattiko.
1759. Kathaṃ candanalittaṅgo, naccagītappabodhano.
Khurājināṃ pharasuñca, khārikājañca hāhiti.
1760. Kasmā nābhiharissanti¹, kāsāvā ajināni ca.
Pavisantaṃ brahāraññaṃ, kasmā cīraṃ na bajjhare.
1761. Kathaṃ nu cīraṃ dhārenti, rājapabbajitā janā.
Kathaṃ kusamayaṃ cīraṃ, Maddī paridahissati.
1762. Kāsiyāni ca dhāretvā, khomakoṭumbarāni ca.
Kusacīrāni dhārentī, kathaṃ Maddī karissati.
1763. Vayhāhi pariyāyitvā, sivikāya rathena ca.
Sā katha'jja anujjhaṅgī, pathaṃ gacchati pattikā.
1764. Yassā mudutalā hatthā, caraṇā ca² sukhedhitā.
Sā katha'jja anujjhaṅgī, pathaṃ gacchati pattikā³.
765. Yassā mudutalā pādā, caraṇā ca sukhedhitā.
Pādukāhi suvaṇṇāhi, pīlamānāva gacchati.
Sā katha'jja anujjhaṅgī, pathaṃ gacchati pattikā.
1766. Yā'ssu itthisahassānaṃ, purato gacchati mālinī.
Sā katha'jja anujjhaṅgī, vanaṃ gacchati ekikā.
1767. Yā'ssu sivāya sutvāna, muhuṃ uttasate pure.
Sā katha'jja anujjhaṅgī, vanaṃ gacchati bhīrukā.

1. Nābhihariyanti (Sī, Syā, I)

2. Calanāva (Syā)

3. Bhīrukā (Sī, I)

1768. Yā'ssu indasagottassa, ulūkassa pavassato.
Sutvāna nadato bhītā, vāruṇīva pavedhati.
Sā katha'jja-anujjhaṅgī, vanaṃ gacchati bhīrukā.
1769. Sakuṇī hataputtāva, suññaṃ disvā kulāvakaṃ.
Ciraṃ dukkhena jhāyissaṃ, suññaṃ āgammi'maṃ purāṃ.
1770. Sakuṇī hataputtāva, suññaṃ disvā kulāvakaṃ.
Kisā paṇḍu bhavissāmi, piye putte apassatī.
1771. Sakuṇī hataputtāva, suññaṃ disvā kulāvakaṃ.
Tena tena padhāvissaṃ, piye putte apassatī.
1772. Kurarī hatachāpāva, suññaṃ disvā kulāvakaṃ.
Ciraṃ dukkhena jhāyissaṃ, suññaṃ āgammi'maṃ purāṃ.
1773. Kurarī hatachāpāva, suññaṃ disvā kulāvakaṃ.
Kisā paṇḍu bhavissāmi, piye putte apassatī.
1774. Kurarī hatachāpāva, suññaṃ disvā kulāvakaṃ.
Tena tena padhāvissaṃ, piye putte apassatī.
1775. Sā nūna cakkavākīva, pallalasmīm anūdake.
Ciraṃ dukkhena jhāyissaṃ, suññaṃ āgammi'maṃ purāṃ.
1776. Sā nūna cakkavākīva, pallalasmīm anūdake.
Kisā paṇḍu bhavissāmi, piye putte apassatī.
1777. Sā nūna cakkavākīva, pallalasmīm anūdake.
Tena tena padhāvissaṃ, piye putte apassatī.
1778. Evaṃ me vilapantiyā, rājā puttaṃ adūsakaṃ.
Pabbājesi vanaṃ raṭṭhā, maññe hissāmi jīvitaṃ'ti.

Tattha **kaṇikārāvā**ti suvaṇṇābharaṇasuvaṇṇavatthapaṭimaṇḍitattā
supupphitā kaṇikārā viya. **Yāyantamanuyāyantī**ti uyyānavanakīlādīnaṃ

atthāya gacchantam Vessantaram anugacchanti. **Sva'jje'kovāti** so ajja ekova hutvā gamissati. **Anīkānīti** hatthānikādīni. **Gandhārā paṇḍukambalāti** Gandhāraṭṭhe uppannā sataśahassagghanakā senāya pārutā rattakambalā. **Hāhīti** khandhe katvā harissati. **Pavisantanti** pavisantassa. **Kasmā cīram na bajjhareti** kasmā bandhitum jānantā vācacīram na bandhanti. **Rājapabbajitāti** rājāno hutvā pabbajitā. **Khomakoṭumbarānīti** Khomaraṭṭhe Koṭumbararaṭṭhe uppannāni sātakāni.

Sā katha'jjāti sā katham ajja. **Anujjhaṅgīti** agarahita-aṅgī¹. **Pīlamānāva gacchatīti** kampitvā kampitvā tiṭṭhantī² viya gacchati. **Yā'ssu itthisahassānanti**-ādīsu **assūti** nipāto, yāti attho. “Yā sā”tipi pāṭho. **Sivāyāti** siṅgāliya. **Pureti** pubbe nagare vasantī. **Indasagottassāti** kosiyagottassa. **Vāruṇivāti** devatāpaviṭṭhā³ yakkhadāsī viya. **Dukkhenāti** puttaviyogasokadukkhena. **Āgammi maṃ puranti** imaṃ mama putte gate puttānivesanam āgantvā. **Piye putteti** Vessantarañceva Maddiṇca sandhāyāha. **Hatachāpāti** hatapotakā. **Pabbājesi vanam raṭṭhāti** yadi naṃ raṭṭhā pabbājesīti.

Devīyā paridevitasaddam sutvā sabbā Sañjayassa Sivikaññā samāgatā pakkandimsu. Tāsam pakkanditasaddam sutvā mahāsattassapi nivesane tatheva pakkandimsu. Iti dvīsu rājakulesu keci sakabhāvena saṇṭhātum asakkontā vātavegena pamadditā⁴ sālā viya patitvā parivattamānā paridevimsu. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1779. “Tassā lālappitam sutvā, sabbā antepure bahū.

Bāhā paggayha pakkandum, Sivikaññā samāgatā.

1780. Sālāva sampamathitā, mālutena pamadditā.

Senti puttā ca dārā ca, Vessantaranivesane.

1781. Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.

Bāhā paggayha pakkandum, Vessantaranivesane.

1. Anaccaṅgīti anindita-agarahita-aṅgī (Sī, Syā, I)

3. Devatābhūtaviṭṭhā (Sī), devatābhūtādiṭṭhā (I)

2. Kilantā (Syā)

4. Sampatitā (Ka)

1782. Hatthārohā anīkatṭhā, rathikā pattikārakā.
Bāhā paggayha, pakkandum, Vessantaranivesane.
1783. Tato ratyā vivasāne, sūriyassuggamanam pati.
Atha Vessantaro rājā, dānam dātum upāgami.
1784. Vatthāni vatthakāmānam, soṇḍānam detha vāruṇim.
Bhojanam bhojanatthīnam, sammadeva pavecchatha.
1785. Mā ca kañci vanibbake, heṭhayittha idhāgate.
Tappetha annapānena, gacchantu paṭipūjitā.
1786. Athettha vattatī saddo, tumulo bheravo mahā.
Dānena tam nīharanti, puna dānam adā tuvaṃ¹.
1787. Te su mattā kilantāva, sampatanti vanibbakā.
Nikkhamante mahārāje, Sivīnam raṭṭhavaḍḍhane.
1788. Acchecchum vata bho rukkham, nānāphaladharam dumaṃ.
Yathā Vessantaram raṭṭhā, pabbājenti adūsakam.
1789. Acchecchum vata bho rukkham, sabbakāmadadam dumaṃ.
Yathā Vessantaram raṭṭhā, pabbājenti adūsakam.
1790. Acchecchum vata bho rukkham, sabbakāmarasāharam.
Yathā Vessantaram raṭṭhā, pabbājenti adūsakam.
1791. Ye vuḍḍhā ye ca daharā, ye ca majjhimaporisā.
Bāhā paggayha pakkandum, nikkhamante mahārāje.
Sivīnam raṭṭhavaḍḍhane.
1792. Atiyakkhā vassavarā, itthāgārā ca rājino.
Bāhā paggayha pakkandum, nikkhamante mahārāje.
Sivīnam raṭṭhavaḍḍhane.

1. Ayam gāthā Sī-Syā-I-potthakesu na dissati.

1793. Thiyopi tattha pakkandun, yā tamhi nagare ahu.
Nikkhamante mahārāje, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane.
1794. Ye brāhmaṇā ye ca samaṇā, aññe vāpi vanibbakā.
Bāhā paggayha pakkandun, ‘adhammo kira bho’ iti.
1795. Yathā Vessantaro rājā, yajamāno sake pure.
Sivīnaṃ vacanatthena, samhā raṭṭhā nirajjati.
1796. Satta hatthisate datvā, sabbālaṅkārabhūsite.
Suvaṇṇakacche mātaṅge, hemakappanavāsase.
1797. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, tomaraṅkusapāṇibhi.
Esa Vessantaro rājā, samhā raṭṭhā nirajjati.
1798. Satta assasate datvā, sabbālaṅkārabhūsite.
Ājānīyeva jātiyā, sindhave sīghavāhane.
1799. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, illiyācāpadhāribhi.
Esa Vessantaro rājā, samhā raṭṭhā nirajjati.
1800. Satta rathasate datvā sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.
1801. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Esa Vessantaro rājā, samhā raṭṭhā nirajjati.
1802. Satta itthisate datvā, ekamekā rathe ṭhitā.
Sannaddhā nikkharajjūhi, suvaṇṇehi alaṅkatā.
1803. Pītālaṅkāra pītavaśanā, pītābharaṇabhūsitā.
Āḷārapamhā hasulā, susaṇṇā tanumajjhimā.
Esa Vessantaro rājā, samhā raṭṭhā nirajjati.
1804. Satta dhenusate datvā, sabbā kaṇsupadhāraṇā.
Esa Vessantaro rājā, samhā raṭṭhā nirajjati.

1805. Satta dāsisate datvā, satta dāsasatāni ca.

Esa Vessantaro rājā, samhā raṭṭhā nirajjati.

1806. Hatthī assarathe datvā, nāriyo ca alaṅkatā.

Esa Vessantaro rājā, samhā raṭṭhā nirajjati.

1807. Tadāsi yaṁ bhimsanakarṁ, tadāsi lomahamsanarṁ.

Mahādāne padinnamhi, medanī sampakampatha.

1808. Tadāsi yaṁ bhimsanakarṁ, tadāsi lomahamsanarṁ.

Yaṁ pañjalikato rājā, samhā raṭṭhā nirajjati”ti.

Tattha **sivikaññā**ti bhikkhave Phussatiyā paridevitasaddarṁ sutvā sabbāpi Sañjayassa Sivirañño itthiyo samāgatā hutvā pakkandurṁ parideviṃsu. **Vessantaranivesaneti** tattha itthīnaṁ pakkanditasaddarṁ sutvā Vessantarassapi nivesane tatheva pakkanditvā dvīsu rājakulesu keci sakabhāvena saṇṭhātuṁ asakkontā vātavegena sampamathitā sālā viya patitvā parivattantā parideviṃsu. **Tato ratyā vivasā**neti bhikkhave tato tassā rattiyā accayena sūriye uggate dānaveyyāvatikā “dānaṁ paṭiyāditan”ti rañño ārocayiṃsu. Atha Vessantaro rājā pātova nhatvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito sādurasabhojanarṁ bhuñjitvā mahājanaparivuto sattasatakarṁ mahādānaṁ dātuṁ dānaggaṁ upāgami.

Dethāti tattha gantvā saṭṭhisahassa-amacce āṇāpento evamāha.

Vāruṇinti “majjadānaṁ nāma nipphalan”ti jānāti, evaṁ santepi “surāsoṇḍā dānaggaṁ patvā ‘Vessantarassa dānagge suraṁ na labhimhā’ti vattuṁ mā labhantū”ti dāpesi. **Vanibbake**ti vanibbakajanesu kañci ekampi mā viheṭhayittha. **Paṭipūjita**ti mayā pūjitā hutvā yathā maṁ thomayamānā gacchanti, tathā tumhe karoṭhāti vadati.

Iti so suvaṇṇālaṅkāraṇaṁ suvaṇṇadhajānaṁ hemajālappaṭicchannānaṁ hatthīnaṁ sattasatāni ca, tathārūpānaññeva assānaṁ sattasatāni ca, sīhacammādihi parikkhittānaṁ nānāratanavicitrānaṁ suvaṇṇadhajānaṁ rathānaṁ sattasatāni, sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitānaṁ uttamarūpadharānaṁ khattiyakaññādīnaṁ itthīnaṁ sattasatāni, suvinītānaṁ susikkhitānaṁ dāsānaṁ sattasatāni,

tathā dāsīnaṃ sattasatāni, vara-usabhajetṭhakānaṃ kuṇḍopadohinīnaṃ dhenūnaṃ sattasatāni, aparimāṇāni pānabhojanānīti sattasatakam mahādānaṃ adāsi. Tasmīṃ evaṃ dānaṃ dadamāne Jetuttaranagaravāsino khattiyabrāhmaṇavessasuddādayo “sāmi Vessantara Siviraṭṭhavāsino taṃ ‘dānaṃ deti’¹ti¹ pabbājenti, tvaṃ puna dānameva desī”ti parideviṃsu. Tena vuttaṃ—

1809. “Athettha vattatī saddo, tumulo bheravo mahā.

Dānena taṃ nīharanti, puna dānaṃ adā tuvaṃ”ti.

Dānapaṭiggāhakā pana dānaṃ gahetvā “idāni kira Vessantaro rājā amhe anāthe katvā araṇṇaṃ pavisissati, ito paṭṭhāya kassa santikaṃ gamissāmā”ti chinnaṇḍā viya patantā āvattantā parivattantā mahāsaddena parideviṃsu. Tamatthaṃ pakāseṇa Satthā āha—

1810. “Te su mattā kilantāva, sampatanti vanibbakā.

Nikkhamante mahārāje, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane”ti.

Tattha **te su mattā**ti su-kāro nipātamatto, te vanibbakāti attho. **Mattā kilantāvā**ti mattā viya kilantā viya ca hutvā. **Sampatantī**ti parivattitvā bhūmiyaṃ patanti. **Acchecchum vatā**ti chindimṃsu, **vatā**ti nipātamattaṃ. **Yathāti** yena kāraṇena. **Atiyakkhāti** bhūtavijjā ikkhaṇikāpi. **Vassavarābhi** uddhaṭabījā orodhapālakā. **Vacanatthenāti** vacanakāraṇena. **Samhā raṭṭhā nirajjati**ti attano raṭṭhā niggacchati. **Gāmaṇīyehī**ti hatthācariyehi. **Ājāṇīyevāti**² jātisampanne. **gāmaṇīyehī**ti assācariyehi. **Illiyācāpadhāribhī**ti illiyaṇca³ cāpaṇa dhārentehi. **Dīpe athopi veyyaggheti** dīpicammabyagghacammaaparikkhitte. **Ekamekā rathe ṭhitāti** so kira ekamekaṃ itthiratanāṃ rathe ṭhapetvā aṭṭha-aṭṭhavaṇṇadāsīhi parivutaṃ katvā adāsi.

Nikkharajjūhīti suvaṇṇasuttamayehi pāmaṇgehi. **Āḷārapamhāti**⁴ viśalakkhigaṇḍā. **Hasulāti** mhitapubbaṅgamakathā. **Susaṇṇāti** sussoṇiyo⁵.

1. Dānaṃ dentam (Syā), dānaṃ nissāya (Ka)

2. Jātiyehi (Syā)

3. Indiyācāpadhāribhīti indiyehi ca (Syā, Ka), illiyācāpadhāribhīti illiyehi ca (Sī, I)

4. Āḷārapakhumāti (Sī, I)

5. Suyoniyo (Ka)

Tanumajjhimāti karatalamiva tanumajjhimabhāgā. Tadā pana devatāyo jambudīpatale rājūnaṃ “Vessantaro rājā mahādānaṃ detī”ti ārocayim̐su, tasmā te khattiyā devatānubhāvenāgantvā tā gaṇhitvā pakkamim̐su.

Kaṃsupadhāraṇāti idha **kaṃsanti** rajatassa nāmaṃ, rajatamayena khīrapaṭicchanabhājanena saddhiññeva adāsīti attho. **Padinnamhī**ti dīyamāne. **Sampakampathā**ti dānatejēna kampittha. **Yaṃ pañjalikatoti** yaṃ so Vessantaro rājā mahādānaṃ datvā añjalim̐ paggayha attano dānaṃ namassamāno “sabbaññutaññāṇassa me idaṃ paccayo hotū”ti pañjalikato ahosi, tadāpi¹ bhīsanakameva ahosi, tasmim̐ khaṇe pathavī kampitthāti attho. **Nirajjatī**ti evaṃ katvā niggacchatīyeva, na koci naṃ nivāretīti attho.

Apica kho tassa dānaṃ dadantasseva sāyaṃ ahosi. So attano nivesanameva gantvā “mātāpitāro vanditvā sve gamissāmī”ti cintetvā alaṅkatarathena mātāpitūnaṃ vasanaṭṭhānaṃ gato. Maddādevīpi “ahaṃ sāminā saddhim̐ gantvā mātāpitāro anujānāpessāmī”ti teneva saddhim̐ gatā. Mahāsatto pitāraṃ vanditvā attano gamanabhāvaṃ kathesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1811. “Āmantayittha rājānaṃ, Sañjayaṃ dhammināṃ varaṃ.
Avaruddhasi maṃ deva, Vaṅkaṃ gacchāmi pabbataṃ.

1812. Ye hi keci mahārāja, bhūtā ye ca bhavissare.
Atittāyeva kāmehi, gacchanti yamasādhanaṃ.

1813. Svāhaṃ sake abhissasiṃ, yajamāno sake pure.
Sivīnaṃ vacanatthēna, samhā raṭṭhā nirajja’haṃ.

1814. Aghaṃ taṃ paṭisevissaṃ, vane vāḷamigākīṇṇe.
Khaggadīpinisevite, ahaṃ puññāni karomi.
Tumhe paṅkamhi sīdathā”ti.

Tattha **dhammināṃ varanti** dhammikaṛājūnaṃ antare uttamaṃ. **Avaruddhasī**ti raṭṭhā nīharasi. **Bhūtā**ti atītā. **Bhavissareti** ye ca anāgate

bhavissanti, paccuppanne ca nibbattā. **Yamasāadhananti** Yamarañño āṇāpavattiṭṭhānaṃ. **Svāhaṃ sake abhissasinti** so ahaṃ attano nagaravāsinoyeva piḷesiṃ. Kiṃ karonto? **Yajamāno sake pureti**. Pāḷiyaṃ pana “so ahan”ti likhitaṃ. **Nirajjahanti** nikkhanto ahaṃ. **Aghaṃ tanti** yaṃ arañṇe vasantena paṭisevitabbaṃ dukkhaṃ, taṃ paṭisevissāmi. **Paṅkamhīti** tumhe pana kāmapaṅkamhi sīdathāti vadati.

Iti mahāsatto imāhi catūhi gāthāhi pitarā saddhiṃ kathetvā mātu santikaṃ gantvā vanditvā pabbajjaṃ anujānāpento evamāha—

1815. “Anujānāhi maṃ amma, pabbajjā mama ruccati.
Svāhaṃ sake abhissasiṃ, yajamāno sake pure.
Sivīnaṃ vacanatthēna, samhā raṭṭhā nirajja’haṃ.

1816. Aghaṃ taṃ paṭisevissam, vane vālamigākiṇṇe.
Khaggadīpinisevite, ahaṃ puñṇāni karomi.
Tumhe paṅkamhi sīdathā”ti.

Taṃ sutvā Phussatī āha—

1817. “Anujānāmi taṃ putta, pabbajjā te samijjhatu.
Ayaṅca Maddī kalyāṇī, susaṇṇā tanumajjhima.
Acchataṃ saha puttehi, kiṃ araṇṇe karissatī”ti.

Tattha **samijjhatūti** jhānena samiddhā hotu. **Acchatanti** acchatu, idheva hotūti vadati.

Vessantaro āha—

1818. “Nāhaṃ akāmā dāsimpi, araṇṇaṃ netumussahe.
Sace icchati anvetu, sace nicchati acchatū”ti.

Tattha **akāmāti** amma kiṃ nāmetaṃ kathetha, ahaṃ anicchāya dāsimpi netuṃ na ussahāmīti.

Tato puttassa kathaṃ sutvā rājā suṇhaṃ yācituṃ paṭipajji. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1819. “Tato suṇhaṃ mahārāja, yācituṃ paṭipajjatha.
Mā candanasamācāre, rajojallaṃ adhārayi.

1820. Mā kāsiyāni dhāretvā kusacīraṃ adhārayi.
Dukkho vāso araṇṇasmiṃ, mā hi tvaṃ lakkhaṇe gamī”ti.

Tattha **paṭipajjathā**ti bhikkhave puttassa kathaṃ sutvā rājā suṇhaṃ yācituṃ paṭipajji. **Candanasamācāre**ti lohitaandanena parikiṇṇasarīre. **Mā hi tvaṃ lakkhaṇe gamī**ti subhalakkhaṇena samannāgate mā tvaṃ araṇṇaṃ gamīti.

1821. Tamabravi rājaputtī, Maddī sabbaṅgasobhanā.
Nāhaṃ taṃ sukhamiccheyyaṃ, yaṃ me Vessantaraṃ vināti.

Tattha **tamabravī**ti taṃ sasuraṃ abravi.

1822. Tamabravi mahārājā, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhano.
Ingha Maddi nisāmehi, vane ye honti dussahā.

1823. Bahū kīṭā paṭaṅgā ca, makasā madhumakkhikā.
Tepi taṃ tattha himseyyuṃ, taṃ te dukkhataṃ siyā.

1824. Apare passa santāpe, nadīnu’panisevite.
Sappā ajagarā nāma, avisā te mahabbalā.

1825. Te manussaṃ migaṃ vāpi, api māsaṇṇamāgataṃ.
Parikkhipitvā bhogehi, vasa’ mānenti attano.

1826. Aññepi kaṇhajaṭiṇo, acchā nāma aghammigā.
Na tehi puriso diṭṭho, rukkhamāruyha muccati.

1827. Saṃghaṭṭayantā siṅgāni, tikkhaggā’tippahārino.
Mahimsā vicarantettha, nadiṃ Sotumbaraṃ pati.

1828. Disvā migānaṃ yūthānaṃ, gavaṃ sañcarataṃ vane.
Dhenuva vacchagiddhāva, kathaṃ Maddi karissasi.

1829. Disvā sampatite ghore, dumaggesu plavaṅgame.
Akhettaññāya te Maddi, bhavissate mahabbhayaṃ.

1830. Yā tvaṃ sivāya sutvāna, muhuṃ uttasayī pure.
Sā tvaṃ Vaṅka'manuppattā, kathaṃ Maddi karissasi.

1831. Ṭhite majjhanhike kāle, sannisennesu pakkhisu.
Saṇateva brahāraññaṃ, tattha kiṃ gantumicchasīti.

Tattha **tamabravīti** taṃ suṇhaṃ abravi. **Apare passa santāpeti** aññepi santāpe bhayajanake pekkha. **Nadīnu'paniseviteti** nadīnaṃ upanisevite āsannaṭṭhāne, nadīkūle vasanteti attho. **Avisāti** nibbisā. **Api māsaṇanti** āsannaṃ attano sarīrasamphassaṃ āgatanti attho. **Aghammigāti** aghakarā migā, dukkhāvahā migāti attho. **Nadīm Sotumbaraṃ patīti** Sotumbarāya nāma nadiyā tīre. **Yūthānanti** yūthāni, ayameva vā pāṭho. **Dhenuva vacchagiddhāvāti** tava dārake apassantī vacchagiddhā dhenu viya kathaṃ karissasi. **Va-kāro** panettha nipātamattova. **Sampatiteti** sampatante. **Ghoretī** bhīsanake virūpe. **Plavaṅgameti** makkaṭe. **Akhettaññāyāti** araṇṇabhūmi-akusalatāya. **Bhavissateti** bhavissati¹. **Sivāya sutvānāti** siṅgāliya saddaṃ sutvā. **Muhunti** punappunaṃ. **Uttasayīti** uttasasi. **Saṇatevāti** nadati viya saṇantaṃ viya bhavissati.

1832. Tamabravi rājaputtī, Maddī sabbaṅgasobhanā.
Yāni etāni akkhāsi, vane paṭibhayāni me.
Sabbāni abhisambhossaṃ, gacchaññeva rathesabha.

1833. Kāsaṃ kusaṃ poṭakilaṃ usiraṃ muñjapabbajaṃ.
Urasā panudahissāmi, na'ssa hessāmi dunnayā.

1834. Bahūhi vata cariyāhi, kumārī vindate patim.
Udarassuparodhena, gohanuveṭhanena ca.

1. Bhavitaṃ teti bhavissati te (Sī, Syā, I)

1835. Aggissa pāricariyāya, udakummujjanena ca.
Vedhabyaṃ kaṭukaṃ loke, gacchaññeva rathesabha.
1836. Apissā hoti appatto, ucchiṭṭhamapi bhuñjituṃ.
Yo naṃ hatthe gahetvāna, akāmaṃ parikaḍḍhati.
Vedhabyaṃ kaṭukaṃ loke, gacchaññeva rathesabha.
1837. Kesaggahaṇamukkhepā, bhūmyā ca parisumbhanā.
Datvā ca no pakkamati, bahuṃ dukkhaṃ anappakaṃ.
Vedhabyaṃ kaṭukaṃ loke, gacchaññeva rathesabha.
1838. Sukkacchavī vedhaverā, datvā subhagamānino.
Akāmaṃ parikaḍḍhanti, ulūkaññeva vāyasā.
Vedhabyaṃ kaṭukaṃ loke, gacchaññeva rathesabha.
1839. Api ñātikule phīte, kaṃsapajjotane vasaṃ.
Nevātivākyāṃ na labhe, bhātūhi sakhinīhi.
Vedhabyaṃ kaṭukaṃ loke, gacchaññeva rathesabha.
1840. Naggā nadī anudakā, naggaṃ raṭṭhaṃ arājakā.
Itthīpi vidhavā naggā, yassāpi dasa bhātaro.
Vedhabyaṃ kaṭukaṃ loke, gacchaññeva rathesabha.
1841. Dhajo rathassa paññāṇaṃ, dhūmo paññāṇamaggino.
Rājā raṭṭhassa paññāṇaṃ, bhattā paññāṇamitthiyā.
Vedhabyaṃ kaṭukaṃ loke, gacchaññeva rathesabha.
1842. Yā daliddī daliddassa, aḍḍhā aḍḍhassa kittimā.
Taṃ ve devā pasaṃsanti, dukkaraṃ hi karoti sā.
1843. Sāmikaṃ anubandhissaṃ, sadā kāsāyavāsini.
Pathabyāpi abhijjantyā, vedhabyaṃ kaṭukitthiyā.
1844. Api sāgarapariyantaṃ, bahuvittadharāṃ mahiṃ.
Nānāratana-paripūraṃ, nicche Vessantaraṃ vinā.

1845. Kathaṃ nu tāsāṃ hadayaṃ, sukharā vata itthiyo.
Yā sāmike dukkhitamhi, sukhamicchanti attano.

1846. Nikkhamante mahārāje, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane.
Tamaṃ anubandhissaṃ, sabbakāmadado hi meti.

Tattha **tamabravīti** bhikkhave Maddī rañño vacanaṃ sutvā taṃ rājānaṃ abravi. **Abhisambhossanti** sahissāmi adhivāsessāmi. **Poṭakilanti** poṭakilaṇaṃ. **Panudahissāmīti** dvedhā katvā Vessantarassa purato gamissāmi. **Udarassuparodhenāti** upavāsena khudādhivāsena. **Gohanuveṭhanena cāti** visālakaṭiyo onatapassā ca itthiyo sāmikaṃ labhantīti katvā gohanunā kaṭiphalakaṃ koṭṭāpetvā veṭhanena ca passāni onāmetvā kumārīkā patim labhati. **Kaṭukanti** asātaṃ. **Gacchaññevāti** gamissāmiyeva.

Apissā hoti appattoti tassā vidhavāya ucchiṭṭhakampi bhuñjitum ananucchavikova. **Yo nanti** yo nīcajacco taṃ vidhavaṃ anicchamaññaṃ hatthe gahetvā kaḍḍhati. **Kesaggahaṇamukkhepā, bhūmyā ca parisumbhanāti** asāmikaṃ itthim hatthapādehi kesaggahaṇaṃ, ukkhepā, bhūmiyaṃ pātananti etāni avamaññaṇāni katvā atikkamanti. **Datvā cāti** asāmikāya itthiyā evarūpaṃ bahuṃ anappakaṃ dukkhaṃ parapuriso datvā ca **no pakkamati**¹ nirāsaṅko olokontova tiṭṭhati.

Sukkacchavīti nhānīyacunṇena utṭhāpitacchaviṇṇā². **Vedhaverāti** vidhavitthikāmā purisā. **Datvāti** kiñcideva appamattakaṃ dhanam datvā. **Subhagamāninoti** mayaṃ subhagāti maññāmānā. **Akāmanti** taṃ vidhavaṃ asāmikaṃ akāmaṃ. **Ulūkaññeva vāyasāti** kākā viya-ulūkaṃ parikaḍḍhanti. **Kaṃsapajjotaneti** suvaṇṇabhājanābhāya³ pajjotante. **Vasanti** evarūpepi ñātikule vasamānā. **Nevativākyam na labheti** “ayaṃ itthī nissāmikā, yāvajīvaṃ amhākaññeva bhāro jāto”ti-ādīni vacanāni vadantehi bhātūhipi sakhinīhipi ativākyam garahavacanaṃ neva na labhati. **Paññāpanti** pākaṭabhāvakāraṇaṃ.

1. Na ca pakkamati (Sī, I)

2. Ubbhattitacchaviṇṇā (Syā) Jātaka-Tīṭha 4. 186 piṭṭhe passitabbaṃ.

3. Suvaṇṇābhāya (Sī, I)

Yā daliddī daliddassāti deva kittisampannā yā itthī attano sāmikassa daliddassa dukkhappattakāle sayampi daliddī samānā dukkhāva¹ hoti, tassa aḍḍhakāle teneva saddhiṃ aḍḍhā sukhappattā hoti, taṃ ve devā pasamsanti. **Abhijjantyā**ti abhijjantiyā². Sacepi hi itthiyā sakalapathavī na bhijjati, tāya sakalāya pathaviyā sāva issarā hoti, tathāpi vedhabyam³ kaṭukamevāti attho. **Sukharā vata itthiyoti** suṭṭhu kharā vata itthiyo.

1847. Tamabravi mahārājā, Maddiṃ sabbaṅgasobhanam.

Ime te daharā puttā, Jālī Kaṇhājinā cubho.

Nikkhippa lakkhaṇe gaccha, mayam te posayāmaseti.

Tattha **Jālī Kaṇhājinā cubhoti** Jālī ca Kaṇhājinā cāti ubho. **Nikkhippāti** ime nikkhipitvā gacchāhīti.

1848. Tamabravi rājaputtī, Maddī sabbaṅgasobhanā.

Piyā me puttakā deva, Jālī Kaṇhājinā cubho.

Tya'mham tattha ramessanti, araṇṇe jīvasokinanti.

Tattha **tya'mhanti** te dārakā amhākam tattha araṇṇe. **Jīvasokinanti** avigatasokānam hadayam ramayissantīti attho.

1849. Tamabravi mahārājā, Sivīnam raṭṭhavaḍḍhano.

Sālīnam odanam bhutvā, suciṃ maṃsūpasecanam.

Rukkhaphalāni bhuñjantā, katham kāhanti dārakā.

1850. Bhutvā satapale kamse, sovaṇṇe satarājike.

Rukkhapattesu bhuñjantā, katham kāhanti dārakā.

1851. Kāsiyāni ca dhāretvā, khomakoṭumbarāni ca.

Kusacīrāni dhārentā, katham kāhanti dārakā.

1852. Vayhāhi pariyāyitvā, sivikāya rathena ca.

Pattikā paridhāvantā, tatham kāhanti dārakā.

1. Samānadukkhāva (Ka)

2. Abhejjantyāti abhejjantiyā (Sī, I)

3. Vedhabbam (Sī, I)

1853. Kūṭāgāre sayitvāna, nivāte phusitaggaḷe.
Sayantā rukkhamūlasmiṃ, katham̐ kālanti dāraḱā.

1854. Pallaṅkesu sayitvāna, gonake cittasanthate.
Sayantā tiṇasanthāre, katham̐ kāhanti dāraḱā.

1855. Gandhakena vilimpitvā, agarucandanena ca.
Rajojallāni dhārentā, katham̐ kāhanti dāraḱā.

1856. Cāmaramorahatthehi, bījitaṅgā sukhedhitā.
Phuṭṭh¹ ḍaṃsehi makaschi, katham̐ kāhanti dāraḱāti.

Tattha **palasate kaṃseti** palasatena katāya kaṇcanapāṭiyā. **Gonake cittasanthate**ti mahāpiṭṭhiyaṃ kālakojaṇe ceva vicittake santhare ca. **Cāmaramorahatthehīti** cāmarchi ceva morahatthehi ca būtaṅgā.

Evam̐ tesam̐ sallapantānaññeva ratti vibhāyi, sūriyo uggañchi. Mahāsattassa catusindhavayuttam̐ alaṅkataratham̐ ānetvā rājadvāre ṭhapyimsu. Maddīpi sassusasure vanditvā sesitthiyo apaloketvā dve putte ādāya Vessantarato paṭhamataram̐ gantvā rathe aṭṭhāsi. Tamattham̐ pakāsento Satthā āha—

1857. “Tamabravi rājaputtī, Maddī sabbaṅgasobhanā.
Mā deva paridevesi mā ca tvaṃ vimano ahu.
Yathā mayam̐ bhavissāma, tathā hessanti dāraḱā.

1858. Idam̐ vatvāna pakkāmi, Maddī sabbaṅgasobhanā.
Sivimaggena anvesi, putte ādāya lakkhaṇā”ti.

Tattha **sivimaggenāti** Sivirañño gantabbamaggena. **Anvesīti** tam̐ agamāsi, pāsādā otaritvā ratham̐ abhiruhīti attho.

1859. Tato Vessantaro rājā, dānam̐ datvāna khattiyo.
Pitu mātu ca vanditvā, katvā ca nam̐ padakkhiṇam̐.

1860. Catuvāhiṃ rathaṃ yuttaṃ, sīghamāruyha sandanaṃ.

Ādāya puttadāraṇca, Vaṅkaṃ pāyāsi pabbatanti.

Tattha **tatoti** bhikkhave tassā Maddiyā rathaṃ abhiruhitvā ṭhitakāle.
Datvāti hiyyo¹ dānaṃ datvā. **Katvā ca naṃ padakkhiṇanti** padakkhiṇaṇja
katvā. **Nanti** nipātamattaṃ.

1861. Tato Vessantaro rājā, yenāsi bahuko jano.

Āmanta kho taṃ gacchāma, arogā hontu ñātayo.

Tassattho—bhikkhave tato Vessantaro rājā yattha “Vessantaraṃ
rājānaṃ passissāmā”ti bahuko jano ṭhito āsi, tattha rathaṃ pesetvā
mahājanaṃ āpucchanto “āmanta kho taṃ gacchāma, arogā hontu ñātayo”ti
āha. Tattha **tanti** nipātamattaṃ. Bhikkhave tato Vessantaro rājā ñātaka āha
“tumhe āmantetvā mayaṃ gacchāma, tumhe sukhitā hotha nidukkhā”ti.

Evam mahāsatto mahājanaṃ āmantetvā “appamattā hotha, dānādīni
puññāni karoṭhā”ti tesaṃ ovaditvā pakkāmi. Gacchante pana bodhisatte
mātā “putto me dānavittako dānaṃ detū”ti ābharaṇehi saddhiṃ
sattaratanapūrāni sakaṭāni ubhosu passesu pesesi. Sopi attano
kāyāruḷhameva ābharaṇabhaṇḍaṃ omuñcitvā sampattayācakānaṃ aṭṭhārasa
vāre datvā avasesaṃ sabbaṃ adāsi. So nagarā nikkhamitvā ca nivattitvā
oloketukāmo ahoṣi. Athassa manam paṭicca rathappamāṇaṭṭhāne
mahāpathavī bhijjitvā kulālacakkaṃ viya parivattitvā rathaṃ
nagarābhimukhaṃ akāsi. So mātāpitūnaṃ vasaṇaṭṭhānaṃ olokesi. Tena
kāraṇena² pathavīkampō ahoṣi. Tena vuttaṃ—

“Nikkhamitvāna nagarā, nivattitvā vilokite.

Tadāpi pathavī kampi, Sineruvanavaṭaṃsakā”ti³.

1. Bhiyyo (Sī, I)

2. Kāruñṇena (Sī, Syā, I)

3. Khu 4. 393 piṭṭhe.

Sayaṃ pana oloketvā Maddimpi olokāpetuṃ gāthamāha—

1862. “Ingha Maddi nisāmehi, rammarūpaṃva dissati.
Āvāsaṃ¹ siviseṭṭhassa, pettikaṃ bhavanaṃ mamā”ti.

Tattha **nisāmehi**ti olokehi.

Atha mahāsatto sahaṇṇe saṭṭhisahassa-amacce ca sesajanañca nivattāpetvā rathaṃ pājento Maddiṃ āha “bhadde sace pacchato yācakā āgacchanti, upadhāreyyāsī”ti. Sāpi oloketi nisīdi. Athassa sattaśatakaṃ mahādānaṃ sampāpuṇitaṃ asakkantā cattāro brāhmaṇā nagaraṃ āgantvā “kuhiṃ Vessantaro rājā”ti pucchitvā “dānaṃ datvā gato”ti vutte “kiñci gahetvā gato”ti pucchitvā “rathenagato”ti sutvā “asse naṃ yācissāmā”ti anubandhiṃsu. Atha Maddi te āgacchante disvā “yācakā āgacchanti devā”ti ārocesi. Mahāsatto rathaṃ ṭhapesi. Te āgantvā asse yāciṃsu. Mahāsatto asse adāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1863. “Taṃ brāhmaṇā anvagamūṃ, te naṃ asse ayācisuṃ.
Yācito paṭipādesi, catunnaṃ caturo haye”ti.

Assesu pana dinnesu rathadhuraṃ ākāseyeva aṭṭhāsi. Atha brāhmaṇesu gatamattesuyeva cattāro devaputtā rohiccamigavaṇṇena āgantvā rathadhuraṃ sampaṭicchitvā agamaṃsu. Mahāsatto tesāṃ devaputtabhāvaṃ ñatvā imaṃ gāthamāha—

1864. “Ingha Maddi nisāmehi, cittarūpaṃva dissati.
Migarohiccavaṇṇena², dakkhiṇassā vahanti maṃ”ti.

Tattha **dakkhiṇassā**ti susikkhitā assā viya maṃ vahanti.

Atha naṃ evaṃ gacchantāṃ aparō brāhmaṇo āgantvā rathaṃ yāci. Mahāsatto puttadāraṃ otāretvā tassa rathaṃ adāsi. Rathe pana dinne devaputtā antaradhāyiṃsu. Rathassa dinnabhāvaṃ pakāsento Satthā āha—

1. Āvāso (Sī, Syā, I)

2. Migā rohitavaṇṇena (Syā)

1865. “Athettha pañcamo āgā, so taṃ rathamayācatha.
Tassa taṃ yācito’dāsi, na cassu’pahato mano.

1866. Tato Vessantaro rājā, oropetvā sakaṃ janaṃ.
Assāsayaṃ assarathaṃ, brāhmaṇassa dhanesino”ti.

Tattha **athetthā**ti atha tasmim vane. **Na cassu’pahato manoti** na cassa mano olīno. **Assāsayaṃ**ti paritosento niyyādesi.

Tato paṭṭhāya pana te sabbepi pattikāva ahesuṃ. Atha mahāsatto Maddiṃ avoca—

1867. “Tvam Maddi kaṇhaṃ gaṇhāhi, lahu esā kaniṭṭhikā.
Ahaṃ Jālīṃ gahessāmi garuko bhātiko hi so”ti.

Evañca pana vatvā ubhopi khattiyā dve dārake aṅkenādāya pakkamiṃsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1868. “Rājā kumāramādāya, rājaputtī ca dārikaṃ.
Sammodamānā pakkāmuṃ, aññamaññaṃ piyaṃvadā”ti.

Dānakaṇḍavaṇṇanā niṭṭhitā.

Vanapavesanakaṇḍavaṇṇanā

Te paṭipathaṃ āgacchante manusse disvā “kuhiṃ Vaṅkapabbato”ti pucchanti. Manussā “dūre”ti vadanti. Tena vuttaṃ—

1869. “Yadi keci manujā enti, anumagge paṭipathe.
Maggam te paṭipucchāma, ‘kuhiṃ Vaṅkatapabbato’.

1870. Te tattha amhe passitvā, kalunaṃ paridevayuṃ.
Dukkhaṃ te paṭivedenti, dūre Vaṅkatapabbato”ti.

Maggassa ubhosu passesu vividhaphaladhārino rukkhe disvā dārakā kandanti. Mahāsattassānubhāvena phaladhārino rukkhā onamitvā

hatthasamphassaṃ¹ āgacchanti. Tato supakkaphalāphalāni uccinitvā tesāṃ deti. Taṃ disvā Maddī acchariyaṃ pavedesi. Tena vuttaṃ—

1871. “Yadi passanti pavane, dārakā phaline² dume.
Tesāṃ phalānaṃ hetumhi, uparodanti dārakā.

1872. Rodante dārake disvā, ubbidhā³ vipulā dumā.
Sayamevonamitvāna, upagacchanti dārake.

1873. Idaṃ accherakaṃ disvā, abbhutaṃ lomahaṃsanaṃ.
Sādhukāraṃ pavattesi, Maddī sabbaṅgasobhanā.

1874. Accheraṃ vata lokasmim, abbhutaṃ lomahaṃsanaṃ.
Vessantarassa tejena, sayamevonatā dumā”ti.

Jetuttaranagarato Suvāṇṇagiritālo nāma pabbato pañca yojanāni, kato Kontimārā nāma nadī pañca yojanāni, tato Añcaragiri⁴ nāma pabbato pañca yojanāni, tato Dunniviṭṭhabrahmaṇagāmo⁵ nāma pañca yojanāni, tato Mātulanagaraṃ dasa yojanāni. Iti taṃ maggaṃ Jetuttaranagarato tiṃsayojanaṃ hoti. Devatā taṃ maggaṃ saṃkhipiṃsu. Te ekadivaseneva Mātulanagaraṃ pāpuṇiṃsu. Tena vuttaṃ—

1875. “Saṃkhipiṃsu pathaṃ yakkhā, anukampāya dārake.
Nikkhantadivaseneva, Cetaraṭṭhaṃ upāgamun”ti.

Upagacchāntā ca pana Jetuttaranagarato pātarāsasamaye nikkhamitvā sāyanhasamaye Cetaraṭṭhe Mātulanagaraṃ pattā. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

1876. “Te gantvā dīghamaddhānaṃ, Cetaraṭṭhaṃ upāgamun.
Iddhaṃ phītaṃ janapadaṃ, bahumaṃsasurodanān”ti.

Tadā Mātulanagare satṭhi khattiyasahassāni vasanti. Mahāsatto antonagaraṃ apavisitvā nagaradvāreyaeva sālāyaṃ nisīdi. Athassa

1. Hatthapāsaṃ (Sī, I)

2. Phalite (Sī, Syā, I)

3. Ubbiggā (Sī, Syā, I)

4. Añjanāgiri (Syā), Ārañjaragiri (Sī, I)

5. Tuṇṇavithanālīdaṇḍabrahmaṇagāmo (Syā)

Maddī bodhisattassa pādesu rajam puñchitvā pāde sambāhitvā
 “Vessantarassa āgatabhāvaṃ jānāpessāmī”ti sālāto nikkhamitvā tassa
 cakkhupathe sālādvāre aṭṭhāsi. Nagaram pavisantiyo ca nikkhamantiyo ca
 itthiyo taṃ disvā parivāresuṃ. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1877. “Cetiyo parivārimsu, disvā lakkhaṇamāgataṃ.

Sukhumālī vata ayyā, pattikā paridhāvati.

1878. Vayhāhi pariyāyitvā, sivikāya rathena ca.

Sā’jja Maddī araṇṇasmiṃ, pattikā paridhāvati”ti.

Tattha **lakkhaṇamāgataṃ**ti lakkhaṇasampannam Maddim āgataṃ.
Paridhāvatiti evaṃ sukhumālī hutvā pattikāya vicarati. **Pariyāyitvāti**
 Jetuttaranagare vicaritvā. **Sivikāyāti** suvaṇṇasivikāya.

Mahājano Maddim ca Vessantaraṇca dve putte cassa anāthāgamanena
 āgate disvā gantvā rājūnaṃ ācikkhi. Saṭṭhisahassā rājāno rodantā
 paridevantā tassa santikaṃ āgamaṃsu. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1879. “Taṃ disvā cetapāmokkhā, rodamānā upāgamuṃ.

Kacci nu deva kusalam, kacci deva anāmayam.

Kacci pitā arogo te, Sivīnam ca anāmayam.

1880. Ko te balaṃ mahārāja, ko nu te rathamaṇḍalam.

Anassako arathako, dīghamaddhānamāgato.

Kaccā’mittehi pakato, anupatto’si’maṃ disan”ti.

Tattha **disvāti** dūratova passitvā. **Cetapāmokkhāti** cetarājāno.
Upāgamunti upasaṅkamimsu. **Kusalanti** ārogyaṃ. **Anāmayanti**
 niddukkhabhāvaṃ. **Ko te balanti** kuhiṃ tava balakāyo. **Rathamaṇḍalanti**
 yenāsi rathena āgato, so kuhinti pucchanti. **Anassakoti** assavirahito.
Arathakoti ayānako. **Dīghamaddhānamāgatoti** dīghamaggaṃ āgato. **Pakatoti**
 abhibhūto.

Atha nesaṃ mahāsatto attano āgatākāraṇaṃ kathento āha—

1881. “Kusalaṃ ceva me sammā, atho sammā anāmayāṃ.
Atho pitā arogo me, Sivīnaṃ ca anāmayāṃ.

1882. Ahañhi kuñjaraṃ dajjaṃ, īsādantaṃ urūḷhavaṃ.
Khettaññuṃ sabbayuddhānaṃ, sabbasetāṃ gajuttamaṃ.

1883. Paṇḍukambalasañchannaṃ, pabhinnaṃ sattumaddanaṃ.
Dantiṃ savālabījanaṃ, setaṃ kelāsasādisaṃ.

1884. Sasetacchattaṃ sa-upādheyyaṃ, sāthabbanāṃ sahatthiparāṃ.
Aggayānaṃ rājavāhiṃ, brāhmaṇānaṃ adāsa’haṃ.

1885. Tasmaṃ me sivayo kuddhā, pitā cupahatomano.
Avaruddhasi maṃ rājā, Vaṅkaṃ gacchāmi pabbataṃ.
Okāsaṃ sammā jānātha, vane yattha vasāmase”ti.

Tattha **tasmim** meti tasmim kāraṇe mayhaṃ sivayo kuddhā.
Upahatomanoti upahatacitto kuddhova maṃ raṭṭhā pabbājesi. **Yatthāti**
yasmim vane mayāṃ vaseyyāma, tattha vasanokāsaṃ jānāthāti.

Te rājāno āhaṃsu—

1886. “Svāgataṃ te mahārāja, atho te adurāgataṃ.
Issarosi anuppatto, yaṃ idhatthi pavedaya.

1887. Sākaṃ bhisāṃ madhuṃ maṃsaṃ, suddhaṃ sālīnamodanaṃ.
Paribhuñja mahārāja, pāhuno no’si āgato”ti.

Tattha **pavedayāti** kathehi, sabbāṃ paṭiyādetvā dassāma. **Bhisanti**
bhisamūlaṃ, yaṃkiñci kandajātaṃ vā.

Vessantaro āha—

1888. “Paṭiggahitaṃ yaṃ dinnāṃ, sabbassa agghiyaṃ kataṃ.
Avaruddhasi maṃ rājā, Vaṅkaṃ gacchāmi pabbataṃ.
Okāsaṃ sammā jānātha, vane yattha vasāmase”ti.

Tattha **paṭiggahitanti** sabbametaṃ tumhehi dinnam mayā ca paṭiggahitameva hotu, sabbassa tumhehi mayham agghiyam nivedanam kataṃ. Rājā pana maṃ avaruddhasi raṭṭhā pabbājesi, tasmā Vaṅkameva gamissāmi, tasmim me araṇṇe vasanaṭṭhānam jānāthāti.

Te rājāno āhamṣu—

1889. “Idheva tāva acchassu, Cetaraṭṭhe rathesabha.
Yāva cetā gamissanti, raṇṇo santika yācituṃ.

1890. Nijjhāpetuṃ mahārājam, Sivīnam raṭṭhavaḍḍhanam.
Taṃ taṃ cetā purakkhatvā, patitā laddhapaccayā.
parivāretvāna gacchanti, evaṃ jānāhi khattiyā”ti.

Tattha **raṇṇo santika yācituṃ**ti raṇṇo santikaṃ yācanatthāya gamissanti. **Nijjhāpetuṃ**ti tumhākaṃ niddosabhāvaṃ jānāpetuṃ. **Laddhapaccayā**ti laddhapatiṭṭhā. **Gacchanti**ti gamissanti.

Mahāsatto āha—

1891. “Mā vo ruccittha gamanaṃ, raṇṇo santika yācituṃ.
Nijjhāpetuṃ mahārājam, rājāpi tattha nissaro.

1892. Accuggatā hi sivayo, balaggā negamā ca ye.
Te vidhamsetumicchanti¹, rājānam mama kāraṇā”ti.

Tattha **tatthāti** tasmim mama niddosabhāvaṃ nijjhāpane rājāpi anissaro. **Accuggatā**ti atikuddhā. **Balaggā**ti balakāyo. **Vidhamsetuṃ**ti rajjato nīharituṃ. **Rājānanti** rājānampi.

Te rājāno āhamṣu—

1893. “Sace esā pavattettha, raṭṭhasmim raṭṭhavaḍḍhana.
Idheva rajjam kārehi, cetehi parivārīto.

1894. Iddham phitañcidaṃ raṭṭham, iddho janapado mahā.
Matim karohi tvaṃ deva, rajjassa manusāsituṃ”ti.

1. Padhamsetumicchanti (Sī, Syā, I, Ka)

Tattha **sace esā pavattetthā**ti sace etasmim raṭṭhe esā pavatti. **Rajjassa manusāsītunti** rajjam samanūsāsītum, ayameva vā pāṭho.

Vessantaro āha—

1895. “Na me chando mati atthi, rajjassa anusāsītum.
Pabbājitassa raṭṭhasmā, Cetaputtā suṇātha me.

1896. Atuṭṭhā sivayo āsum, balaggā negamā ca ye.
Pabbājitassa raṭṭhasmā, cetā rajje’bhisecayum.

1897. Asammodiyampi vo assa, accantaṃ mama kāraṇā.
Sivīhi bhaṇḍanaṃ cāpi, viggaho me na ruccati.

1898. Athassa bhaṇḍanaṃ ghoraṃ, sampahāro anappako.
Ekassa kāraṇā mayhaṃ, himseyya bahuko jano¹.

1899. Paṭiggahitaṃ yaṃ dinnam, sabbassa agghiyaṃ kataṃ.
Avaruddhasi maṃ rājā, Vaṅkaṃ gacchāmi pabbataṃ.
Okāsaṃ sammā jānātha, vane yattha vasāmase”ti.

Tattha **cetā rajje’bhisecayunti** Cetaraṭṭhavāsino kira Vessantaraṃ rajje abhisīncimsūti tumhākampi te atuṭṭhā āsum. **Asammodiyanti** asāmaggiyaṃ. **Assāti** bhaveyya. **Athassāti** atha mayhaṃ ekassa kāraṇā tumhākaṃ bhaṇḍanaṃ bhavissatīti.

Evam mahāsatto anekapariyāyena yācitopi rajjam na icchi. Athassa te Cetarājāno mahantaṃ sakkāraṃ karimsu. So nagaraṃ pavisitum na icchi. Atha naṃ sālameva alaṅkaritvā sāṇiyā parikkhepaṃ katvā mahāsayaṇaṃ paññāpetvā sabbe ārakkhaṃ karimsu. So ekarattim tehi saṅgahitārakkho sālāyaṃ sayitvā punadivase pātova nhatvā nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā tehi parivuto nikkhami. Saṭṭhisahassā khattiyā tena saddhim pannarasayojanamaggaṃ gantvā vanadvāre thatvā purato pannarasayojanamaggaṃ ācikkhantā āhaṃsu—

1. Himseyyūṃ bahuke jane (Sī, I)

1900. “Taggha te mayamakkhāma, yathāpi kusalā tathā.
Rājīsī yattha sammanti, āhutaḡgī samāhitā.
1901. Esa selo mahārāja, pabbato Gandhamādano.
Yattha tvaṃ saha puttehi, saha bhariyāya ca’cchasi.
1902. Taṃ cetā anusāsīṃsu, assunettā rudarīmmukhā.
Ito gaccha mahārāja, ujum yenuttarāmukho.
1903. Atha dakkhisi bhaddante, Vepullāṃ nāma pabbataṃ.
Nānādumagaṇākiṇṇaṃ, sītacchāyaṃ manoramaṃ.
1904. Tamatikkamma bhaddante, atha dakkhisi āpagaṃ.
Nadīṃ Ketumatīṃ nāma, gambhīraṃ girigabbharaṃ.
1905. Puthulomamacchākiṇṇaṃ, supatitthaṃ mahodakaṃ.
Tattha nhatvā pivitvā ca, assāsetvā saputtake.
1906. Atha dakkhisi bhaddante, nigrodhaṃ madhuvipphalaṃ.
Rammake sikhare jātaṃ, sītacchāyaṃ manoramaṃ.
1907. Atha dakkhisi bhaddante, Nālīkaṃ nāma pabbataṃ.
Nānādiḡagaṇākiṇṇaṃ, selaṃ kimpurisaḡyutaṃ.
1908. Tassa uttarapubbenā, Mucalindo nāma so saro.
Puṇḡarīkehi saṇchanno, setasogandhikehi ca.
1909. So vanaṃ meghasaṅkāsaṃ, dhuvāṃ haritasaddalaṃ.
Sīhovāmisapekkhīva, vanasaṇḡaṃ vigāhaya.
Puppharukkhehi saṇchannaṃ, phalarukkhehi cūbhayaṃ.
1910. Tattha bindussarā vaggū, nānāvaṇṇā bahū diḡā.
Kūjantamupakūjanti, utusaṃpupphite dume.
1911. Gantvā girividuggānaṃ, nadīnaṃ pabhavāni ca.
So dakkhisi pokkharaṇīṃ, karaṇḡjakakudhāyutaṃ.

1912. Puthulomamacchākiṇṇaṃ, supatitthaṃ mahodakaṃ.
Samaṃ ca caturaṃsaṇca, sāduraṃ appaṭigandhiyaṃ.

1913. Tassā uttarapubbena, paṇṇasālaṃ amāpaya.
Paṇṇasālaṃ amāpetvā, uñchācariyāya ihathā”ti.

Tattha **rājisīti** rājāno hutvā pabbajitā. **Samāhitāti** ekaggacittā. **Esāti** dakkhiṇahatthaṃ ukkhipitvā iminā pabbatapādena gacchathāti ācikkhantā vadanti. **Acchasīti** vasissasi. **Āpaganti** udakavāhanadi-āvaṭṭaṃ¹. **Girigabbharanti** girīnaṃ kucchito pavattaṃ. **Madhuvipphalanti** madhuraphalaṃ. **Rammaketi** ramaṇīye. **Kimpurisāyutanti** kimpurisehi āyutaṃ parikiṇṇaṃ. **Setasogandhikehi** cāti nānappakārehi setuppalehi ceva sogandhikehi ca saṇchanno. **sīhovāmisapekkhīvāti** āmisāṃ pekkhantosīho viya.

Bindussarāti sampiṇḍitassarā. **Vaggūti** madhurassarā.
Kūjantamupakūjantīti paṭhamaṃ kūjamānaṃ pakkhiṃ pacchā upakūjanti.
Utusaṃpupphite dumeti utusamaye pupphite dume nilīyitvā² kūjantaṃ upakūjanti. **So dakkhisīti**³ so tvaṃ passissasīti attho. **Karaṇṇjakakudhāyutanti** karaṇṇjarukkhehi ca kakudharukkhehi ca samparikiṇṇaṃ. **Appaṭigandhiyanti** paṭikūlagandhavirahi taṃ madhurodakaparikiṇṇaṃ nānappakārapadumuppālādīhi saṇchannaṃ. **Paṇṇasālaṃ amāpayāti** paṇṇasālaṃ māpeyyāsi. **Amāpetvāti** māpetvā. **Uñchācariyāya ihathāti** atha tumhe deva uñchācariyāya yāpentā appamattā ihatha, āraddhavīriyā hutvā vihareyyāthāti attho.

Evam te rājāno tassa pannarasayojanamaggaṃ ācikkhitvā taṃ uyyojetvā Vessantarassa antarāyabhayassa vinodanattaṃ “mā kocideva paccāmitto okāsaṃ labheyyā”ti cintetvā ekaṃ byattaṃ susikkhitaṃ Cetaputtaṃ āmantetvā “tvaṃ gacchante ca āgacchante ca pariggaṇhāhī”ti vanadvāre ārakkhaṇatthāya ṭhapetvā sakanagaraṃ gamimṣu⁴. Vessantaropi saputtadāro Gandhamādanapabbataṃ patvā taṃ divasaṃ tattha vasitvā tato uttarābhimukho Vepullapabbatapādena gantvā Ketumatiyā nāma nadiyā tīre nisīditvā vanacarakena dinnāṃ madhumaṃsaṃ⁵ khāditvā tassa suvaṇṇasūcim

1. Āpakanti āpagaṃ udakavāhikaṃ nadiṃ (Sī), āpakanti nadiṃ āpaṃ (I)

2. Nisīditvā (I, Ka)

4. Āgamimṣu (Ka)

3. So addasāti (Syā, Ka)

5. Madhuramaṃsaṃ (Syā, Ka)

datvā tattha nhatvā pivitvā paṭippassaddhadaratho nadito uttaritvā
 sānupabbatasikhare ṭhitassa nigrodhassa mūle thokaṃ nisīditvā
 nigrodhaphalāni khāditvā uṭṭhāya gacchanto Nāḷikaṃ nāma pabbataṃ patvā
 taṃ pariharanto Mucalindasaraṃ gantvā sarassa tīrena pubbuttarakaṇṇaṃ
 patvā ekapadikamaggena vanaghaṭaṃ pavisitvā taṃ atikkamma
 girividuggānaṃ nadippabhavānaṃ purato caturaṃsapokkharaṇiṃ pāpuṇi.

Tasmim̐ khaṇe Sakko āvajjento “mahāsatto Himavantaṃ paviṭṭho”^{ti}
 ñatvā “tassa vasanaṭṭhānaṃ laddhuṃ vaṭṭati”^{ti} cintetvā Vissakammaṃ
 pakkosāpetvā “gaccha tāta tvaṃ Vaṅkapabbatakucchimhi ramaṇīye ṭhāne
 assamapadaṃ māpetvā ehi”^{ti} pesesi. So “sādhu devā”^{ti} devalokato otaritvā
 tattha dve paṇṇasālāyo dve caṅkame rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni ca māpetvā
 caṅkamakoṭiyaṃ tesu tesu ṭhānesu nānāphaladhare rukkhe ca kadalivanāni
 ca dassetvā sabbe pabbajitaparikkhāre paṭiyādetvā “ye keci pabbajitukāmā,
 te ime gaṇhantū”^{ti} akkhārāni likhitvā amanusse ca bheravasadde
 migapakkhino ca paṭikkamāpetvā sakaṭṭhānameva gato.

Mahāsatto ekapadikamaggaṃ disvā “pabbajitānaṃ vasanaṭṭhānaṃ
 bhavissati”^{ti} Maddim̐ ca putte ca assamapadadvāre ṭhapetvā assamapadaṃ
 pavisitvā akkhārāni oloketvā “Sakkenaṃhi diṭṭho”^{ti} ñatvā¹ paṇṇasālaṃ
 pavisitvā khaggañca dhanuñca apanetvā sātāke omuñcitvā rattavākacīraṃ
 nivāsetvā ajinacammaṃ aṃse katvā jaṭāmaṇḍalaṃ bandhitvā isivesaṃ
 gahetvā kattaradaṇḍaṃ ādāya paṇṇasālato nikkhamitvā pabbajitasiriṃ
 samubbahanto² “aho sukhaṃ aho sukhaṃ pabbajjā me adhigatā”^{ti} udānaṃ
 udānetvā caṅkamaṃ āruya aparāparaṃ caṅkamitvā Paccekabuddhasadisena
 upasamena puttadārānaṃ santikaṃ agamāsi. Maddipi mahāsattassa pādesu
 patitvā roditvā teneva saddhiṃ assamapadaṃ pavisitvā attano paṇṇasālaṃ
 gantvā isivesaṃ gaṇhi. Pacchā puttepi tāpasakumārake karim̐su. Cattāro
 khattiyā Vaṅkapabbatakucchimhi vasiṃsu. Atha Maddi mahāsattaṃ varaṃ
 yāci “deva tumhe phalāphalattṭhāya vanaṃ āgantvā putte gahetvā idheva
 hotha, ahaṃ phalāphalaṃ āharissāmi”^{ti}. Tato paṭṭhāya sā araṇṇato
 phalāphalāni āharitvā tayo jane paṭijaggati.

1. Sakkena dinnosmīti Sakkadattiyabhāvaṃ ñatvā (Ka) 2. Samuṭṭhahanto (Syā, Ka)

Bodhisattopi taṃ varaṃ yāci “bhadde Maddi mayaṃ ito paṭṭhāya pabbajitā nāma, itthi ca nāma brahmacariyassa malaṃ, ito paṭṭhāya akāle mama santikaṃ mā āgacchāhi”ti. Sā “sādhū”ti sampaṭicchi. Mahāsattassa mettānubhāvena samantā tiyojane sabbe tiracchānāpi aññamaññaṃ mettacittaṃ paṭilabhiṃsu. Maddidevīpi pātova uṭṭhāya pānīyaparibhojanīyaṃ upaṭṭhāpetvā mukhodakaṃ āharitvā dantakaṭṭhaṃ datvā assamapadaṃ sammajjitvā dve putte pitu santike ṭhapetvā pacchikhaṇitti-aṅkusahatthā araṇñaṃ pavisitvā vanamūlaphalāphalāni ādāya pacchiṃ pūretvā sāyanhasamaye araṇṇato āgantvā paṇṇasālāya phalāphalaṃ ṭhapetvā nhatvā putte nhāpesi. Atha cattāropi janā paṇṇasālādvāre nisīditvā phalāphalaṃ paribhuñjanti. Tato Maddi putte gahetvā attano paṇṇasālaṃ pāvīsi. Iminā niyāmena te pabbatakucchimhi satta māse vasīmsūti.

Vanapavesanakaṇḍavaṇṇanā niṭṭhitā.

Jūjakapabbavaṇṇanā

Tadā Kālīngaraṭṭhe Dunniviṭṭhabrāhmaṇagāmaṃ vāsī Jūjako nāma brāhmaṇo bhikkhācariyāya kahāpaṇasataṃ labhitvā ekasmiṃ brāhmaṇakule ṭhapetvā puna dhanapariyesanattāya gato. Tasmīṃ cirāyante brāhmaṇakulā kahāpaṇasataṃ valaṇjetvā pacchā itarena āgantvā codiyamānā kahāpaṇe dātuṃ asakkontā Amittatāpanaṃ nāma dhītaraṃ tassa adaṃsu. So taṃ ādāya Kālīngaraṭṭhe Dunniviṭṭhabrāhmaṇagāmaṃ gantvā vasi. Amittatāpanā sammā brāhmaṇaṃ paricarati. Atha aññe taruṇabrāhmaṇā tassā ācārasampattiṃ disvā “ayaṃ mahallakabrāhmaṇaṃ sammā paṭijaggati, tumhe pana amhesu kiṃ pamajjathā”ti attano attano bhariyāyo tājenti. Tā “imaṃ Amittatāpanaṃ imamahā gāma palāpessāmā”ti nadītitthādīsu sannipatitvā taṃ paribhāsīmsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1914. “Ahu vāsī Kālīngesu, Jūjako nāma brāhmaṇo.

Tassāsi daharā bhariyā, nāmenāmittatāpanā.

1915. Tā naṃ tattha gatā' vocuṃ, naḍiṃ udakahāriyā¹.
Thiyo naṃ paribhāsimsu, samāgantvā kutūhalā.
1916. Amittā nūna te mātā, amitto nūna te pitā.
Ye taṃ jiṇṇassa pādaṃsu, evaṃ dahariyaṃ satim.
1917. Ahitaṃ vata te ñātī, mantayim̐su rahogatā.
Ye taṃ jiṇṇassa pādaṃsu, evaṃ dahariyaṃ satim.
1918. Amittā vata te ñātī, mantayim̐su rahogatā.
Ye taṃ jiṇṇassa pādaṃsu, evaṃ dahariyaṃ satim.
1919. Dukkaṭaṃ vata te ñātī, mantayim̐su rahogatā.
Ye taṃ jiṇṇassa pādaṃsu, evaṃ dahariyaṃ satim.
1920. Pāpakaṃ vata te ñātī, mantayim̐su rahogatā.
Ye taṃ jiṇṇassa pādaṃsu, evaṃ dahariyaṃ satim.
1921. Amanāpaṃ vata te ñātī, mantayim̐su rahogatā.
Ye taṃ jiṇṇassa pādaṃsu, evaṃ dahariyaṃ satim.
1922. Amanāpavāsaṃ vasi, jiṇṇena patinā saha.
Yā tvaṃ vasasi jiṇṇassa, mataṃ tejīvitā varam.
1923. Na hi nūna tuyhaṃ kalyāṇi, pitā mātā ca sobhane.
Aññaṃ bhattāraṃ vandiṃsu, ye taṃ jiṇṇassa pādaṃsu.
Evaṃ dahariyaṃ satim.
1924. Duiṭṭhaṃ te navamiyaṃ, akataṃ aggihuttakaṃ.
Ye taṃ jiṇṇassa pādaṃsu, evaṃ dahariyaṃ satim.
1925. Samaṇa brāhmaṇe nūna, brāhmacariyaparāyaṇe.
Sā tvaṃ loke abhisapi, sīlavante bahussute.
Yā tvaṃ vasasi jiṇṇassa, evaṃ dahariyā satī.

1. Nadī-udakahārikā (Sī, I)

1926. Na dukkhaṃ ahinā dattṭhaṃ, na dukkhaṃ sattiyā hataṃ.
Taṃ ca dukkhañca tibbañca, yaṃ passe jīṇṇakaṃ patim.

1927. Natthi khiḍḍā natthi rati, jīṇṇena patinā saha.
Natthi allāpasallāpo, jagghitampi na sobhati.

1928. Yadā ca daharo daharā, mantayanti rahogatā.
Sabbe'saṃ sokā nassanti, ye keci hadayassitā.

1929. Daharā tvaṃ rūpavatī, purisānaṃ' bhipatthitā.
Gaccha ñātikule accha, kiṃ jīṇṇo ramayissatī'ti.

Tattha **ahūti** ahosi. **Vāsī Kaliṅgesūti** Kāliṅgaratṭhesu
Dunnivṛttahabrāhmaṇagāmavāsī. **Tā naṃ tattha gatāvocunti** tattha gāme tā
itthiyo nadītitthe udakahārikā¹ hutvā gatā naṃ avocum. **Thiyo naṃ**
paribhāsimsūti itthiyo na aññaṃ kiñci avocum, atha kho naṃ paribhāsimsu.
Kutūhalāti kotūhalajātā viya hutvā. **Samāgantvāti** samantā parikkhipitvā.
Dahariyaṃ satinti dahariṃ taruṇiṃ sobhaggappattaṃ samānaṃ. **Jīṇṇassāti**
jarājīṇṇassa gehe. **Duyiṭṭhaṃ te navamiyanti** tava navamiyaṃ yāgaṃ
duyiṭṭhaṃ bhavissati, so te yāgapinḍo paṭhamāṃ mahallakakākena gahito
bhavissati. “Duyiṭṭhā te navamiyā”tipi pāṭho, navamiyā tayā duyiṭṭhā
bhavissatīti attho. **Akataṃ aggihuttakanti** aggijuhanampi tayā akataṃ
bhavissati. **Abhisapīti** samaṇabrāhmaṇe samitapāpe vā bāhitapāpe vā akkosi.
Tassa te pāpassa idaṃ phalanti adhippāyeneva āhaṃsu. **Jagghitampi² na**
sobhatīti khaṇḍadante vivaritvā hasantassa mahallakassa hasitampi³ na
sobhati. **Sabbe'saṃ sokā nassantīti** sabbe etesaṃ sokā vinassanti. **Kim**
jīṇṇoti ayaṃ jīṇṇo taṃ pañcahi kāmagaṇehi kathaṃ ramayissatīti.

Sā tāsāṃ santikā paribhāsaṃ labhitvā udakaghaṭaṃ ādāya rodamānā
gharaṃ gantvā “kiṃ bhoti rodasī”ti brāhmaṇena puṭṭhā tassa ārocentī imaṃ
gāthamāha—

1. Nadī-udakahārikā (Sī, I)

2. Jagghitumpi (Ka)

3. Hasitumpi (Ka)

1930. “Na te brāhmaṇa gacchāmi, nadiṃ udakahāriyā.
Thiyo maṃ paribhāsanti, tayā jiṇṇena brāhmaṇā”ti.

Tassattho—brāhmaṇa tayā jiṇṇena maṃ itthiyo paribhāsanti, tasmā ito
paṭṭhāya tava udakahārikā hutvā nadiṃ na gacchāmīti.

Jūjako āha—

1931. “Mā me tvaṃ akarā kammaṃ, mā me udakamāhari.
Ahaṃ udakamāhissaṃ, mā bhoti kupitā ahū”ti.

Tattha **udakamāhissanti** bhoti ahaṃ udakaṃ āharissāmi.

Brāhmaṇī āha—

1932. “Nāhaṃ tamhi kule jātā, yaṃ tvaṃ udakamāhare.
Evaṃ brāhmaṇa jānāhi, na te vacchāmahaṃ ghare.

1933. Sace me dāsaṃ dāsiṃ vā, nānayissasi brāhmaṇa.
Evaṃ brāhmaṇa jānāhi, na te vacchāmi santike”ti.

Tattha **nāhanti** brāhmaṇa yamhi kule sāmiko kammaṃ karoti, nāhaṃ
tattha jātā. **Yaṃ tvanti** tasmā yaṃ udakaṃ tvaṃ āharissasi, na mayhaṃ tena
attho.

Jūjako āha—

1934. “Natthi me sippaṭṭhānaṃ vā, dhanam dhaññaṇca brāhmaṇi.
Kutohaṃ dāsaṃ dāsiṃ vā, ānayissāmi bhotiyā.
Ahaṃ bhotiṃ upaṭṭhissaṃ, mā bhoti kupitā ahū”ti.

Brāhmaṇī āha—

1935. “Ehi te ahamakkhissaṃ, yathā me vacanaṃ sutam.
Esa Vessantaro rājā, vaṅke vasati pabbate.

1936. Tam tvaṃ gantvāna yācassu, dāsaṃ dāsiṇca brāhmaṇa.
So te dassati yācito, dāsaṃ dāsiṇca khattiyo”ti.

Tattha **ehi te ahamakkhissanti** ahaṃ te ācikkhissāmi. Idaṃ sā devatādhiggahitā hutvā āha.

Jūjako āha—

1937. “Jiṇṇohamasmi dubbalo, dīgho caddhā suduggamo.

Mā bhoti paridevesi, mā ca tvaṃ vimaṇā ahu.

Ahaṃ bhotiṃ upatṭhissam, mā bhoti kupitā ahū”ti.

Tattha **jiṇṇohamasmīti** bhadde ahaṃ jiṇṇo amhi, kathaṃ gamissāmīti.

Brāhmaṇī āha—

1938. “Yathā agantvā saṅgāmaṃ, ayuddhova parājito.

Evameva tvaṃ brahme, agantvāva parājito.

1939. Sace me dāsaṃ dāsiṃ vā, nāyissasi brāhmaṇa.

Evaṃ brāhmaṇa jānāhi, na te vacchāmahaṃ ghare.

Amanāpaṃ te karissāmi, taṃ te dukkhaṃ bhavissati.

1940. Nakkhatte utupubbesu, yadā maṃ dakkhisi’laṅkataṃ.

Aññehi saddhiṃ ramamaṇaṃ, taṃ te dukkhaṃ bhavissati.

1941. Adassanena mayhaṃ te, jiṇṇassa paridevato.

Bhiyyo vaṅkā ca palitā, bahū hessanti brāhmaṇā”ti.

Tattha **amanāpaṃ teti** Vessantarassa santikaṃ gantvā dāsaṃ vā dāsiṃ vā anāharantassa tava aruccanakam¹ kammaṃ karissāmi. **Nakkhatte utupubbesūti**² nakkhattayogavasena vā channaṃ utūnaṃ tassa tassa pubbavasena³ vā pavattesu chaṇesu.

Taṃ sutvā brāhmaṇo bhīto ahosi. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

1942. “Tato so brāhmaṇo bhīto, brāhmaṇiyā vasānugo.

Aṭṭito kāmarāgena, brāhmaṇiṃ etadabravi.

1. Ananucchavikaṃ (Ka)

2. Utupabbesūti (Sī)

3. Pabbavasena (Sī)

1943. Pātheyyaṃ me karoḥi tvaṃ, saṃkulyā saguḷāni ca.
Madhupiṇḍikā ca sukatāyo, sattubhattaṇca brāhmaṇi.

1944. Ānayissaṃ methunake, ubho dāsakumārake.
Te taṃ paricarissanti, rattindivamatanditā”ti.

Tattha **aṭṭitoti** upadduto pīlito. **Saguḷāni cāti** saguḷapūve ca.
Sattubhattanti baddhasattu-abaddhasattuñceva puṭabhattaṇca¹. **Methunaketi**
jātigottakulapadesehi sadise. **Dāsakumāraketi** tava dāsathāya kumārake.

Sā khippaṃ pātheyyaṃ paṭiyādetvā brāhmaṇassa ārocesi. So gehe
dubbalatṭhānaṃ thiraṃ katvā dvāraṃ saṅkharitvā araṇṇā dārūni āharitvā
ghaṭena udakaṃ āharitvā gehe sabbabhājanāni pūretvā tattheva tāpasavesaṃ
gahetvā “bhadde ito paṭṭhāya vikāle mā nikkhami, yāva mamāgamanā
appamattā hohi”ti ovaditvā upāhanaṃ āruya pātheyyapasibbakaṃ aṃse
laggetvā Amittatāpanaṃ padakkhiṇaṃ katvā assupuṇṇehi nettehi roditvā
pakkāmi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1945. “Idaṃ vatvā² brahmabandhu, paṭimuñci upāhanā.
Tato so mantayitvāna, bhariyaṃ katvā padakkhiṇaṃ.

1946. Pakkāmi so ruṇṇamukho, brāhmaṇo sahitabbato.
Sivīnaṃ nagaraṃ phītaṃ, dāsapariyesanaṃ caran”ti.

Tattha **ruṇṇamukhoti** rudamṃmukho. **Sahitabbatoti** samādinnavato,
gahitatāpasavesoti attho. **Caranti** dāsapariyesanaṃ caranto sivīnaṃ nagaraṃ
ārabha pakkāmi.

So taṃ nagaraṃ gantvā sannipatitaṃ janāṃ “Vessantaro kuhin”ti
pucchatī. Amatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1947. “So tattha gantvā avaca, ye tatthāsuṃ samāgatā.
Kuhin Vessantaro rājā, kattha passemu khattiyaṃ.

1. Pūvabhattaṇca (Sī, I)

2. Katvā (Sya, I)

1948. Te janā taṃ avaciṃsu, ye tatthāsuṃ samāgatā.
Tumhehi brāhme pakato, atidānena khattiyo.
Pabbājito sakā raṭṭhā, Vaṅke vasati pabbate.

1949. Tumhehi brahme pakato, atidānena khattiyo.
Ādāya puttadāraṃ ca, Vaṅke vasati pabbate”ti.

Tattha **pakatoti** upadduto pīlito attano nagare vasituṃ alabhitvā idāni
Vaṅkapabbate vasati.

Evam “tumhe amhākaṃ rājānaṃ nāsetvā punapi āgatā idha tiṭṭhathā”ti
te leḍḍudihatthā brāhmaṇaṃ anubandhiṃsu. So devatādhiggahito hutvā
Vaṅkapabbatamaggameva gaṇhi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1950. “So codito brāhmaṇiyā, brāhmaṇo kāmagiddhimā.
Aghaṃ taṃ paṭisevittha, vane vālamigākiṇṇe.
Khaggadīpinisevite.

1951. Ādāya beḷuvaṃ daṇḍaṃ, aggihuttaṃ kamaṇḍalum.
So pāvisi brahāraṇṇaṃ, yattha assosi kāmadaṃ.

1952. Taṃ pavitṭhaṃ brahāraṇṇaṃ, kokā naṃ parivārayum.
Vikkandi so vippanaṭṭho, dūre panthā apakkami.

1953. Tato so brāhmaṇo gantvā, bhogaluddho asaṇṇato.
Vaṅkasso’rohaṇe naṭṭhe¹, imā gāthā abhāsathā”ti.

Tattha **aghaṃ tanti** taṃ mahājanena anubandhanadukkhañceva
vanapariyogāhanadukkhañca. **Aggihuttanti** aggijuhanakaṭacchum. **Kokā naṃ**
parivārayunti so hi araṇṇaṃ pavisitvā Vaṅkapabbatagāmimaggaṃ ajānanto
maggamūlho hutvā araṇṇe vicari, atha naṃ ārakkhaṇatthāya nisinnassa
Cetaputtassa sunakhā parivārayiṃsūti attho. **Vikkandi** soti so ekarukkhaṃ
āruya mahantena ravena kandi. **Vippanaṭṭhoti** vinaṭṭhamaggo. **Dūre**
panthāti Vaṅkapabbatagāmipanthato dūre pakkāmi. **Bhogaluddhoti**
bhogaratto. **Asaṇṇatoti** dussilo. **Vaṅkasso’rohaṇe naṭṭheti**² Vaṅkapabbatassa
gamanamagge vinaṭṭhe³.

1. Vaṅkassoharaṇe naṭṭho (Sī, Syā, I)

2. Oharaṇeti (Sī, I)

3. Vippanaṭṭho (Sī, Syā, I)

So sunakhehi parivārito rukkhe nisinnova imā gāthā abhāsatha—

1954. “Ko rājaputtam nisabham, jayantamaparājitam.
Bhaye Khemassa dātāram, ko me Vessantaram vidū.
1955. Yo yācatam patitṭhāsi, bhūtānam dharaṇīriva.
Dharaṇūpamam mahārājam, ko me Vessantaram vidū.
1956. Yo yācatam gatī āsi, savantīnam sāgaro.
Sāgarūpamam¹ mahārājam, ko me Vessantaram vidū.
1957. Kalyāṇatittham sucimam, sītūdakam manoramam.
Puṇḍarīkehi sañchannam, yuttam kiṇṇakkhareṇunā.
Rahadūpamam mahārājam, ko me Vessantaram vidū.
1958. Assatthamva pathe jātam, sītacchāyam manoramam.
Santānam visametāram, kilantānam paṭiggaham.
Tathūpamam mahārājam, ko me Vessantaram vidū.
1959. Nigrodhamva pathe jātam, sītacchāyam manoramam.
Santānam visametāram, kilantānam paṭiggaham.
Tathūpamam mahārājam, ko me Vessantaram vidū.
1960. Ambam iva pathe jātam, sītacchāyam manoramam.
Santānam visametāram, kilantānam paṭiggaham.
Tathūpamam mahārājam, ko me Vessantaram vidū.
1961. Sālam iva pathe jātam, sītacchāyam manoramam.
Santānam visametāram, kilantānam paṭiggaham.
Tathūpamam mahārājam, ko me Vessantaram vidū.
1962. Dumam iva pathe jātam, sītacchāyam manoramam.
Santānam visametāram, kilantānam paṭiggaham.
Tathūpamam mahārājam, ko me Vessantaram vidū.

1. Udadhūpamam (Sī, Syā, I)

1963. Evañca me vilapato, pavittṭhassa brahāvane.
Ahaṃ jānan'ti yo vajjā, nandim so janaye mama.

1964. Evañca me vilapato, pavittṭhassa brahāvane.
Ahaṃ jānan'ti yo vajjā, tāya so ekavācāya.
Pasave puññaṃ anappakan'ti.

Tattha **jāyanti** maccheracittaṃ Vijayantaṃ¹. **Ko me Vessantaraṃ vidūti** ko mayhaṃ Vessantaraṃ ācikkheyyāti vadati. **Patitṭhāsīti** patitṭhā āsi. **Santānanti** parissantānaṃ². **Kilantānanti** maggakilantānaṃ. **Paṭiggahanti** paṭiggāhakaṃ patitṭhābhūtaṃ. **Ahaṃ jānan'ti yo vajjāti** ahaṃ Vessantarassa vasanaṭṭhānaṃ jānāmīti yo vadeyyāti attho.

Tassa taṃ paridevasaddaṃ sutvā ārakkhaṇatthāya ṭhapito Cetaputto migaluddako hutvā araññe vicaranto “ayaṃ brāhmaṇo Vessantarassa vasanaṭṭhānatthāya paridevati, na kho panesa dhammatāya āgato, Maddim vā dārake vā yācissati, idheva naṃ māressāmi”ti tassa santikaṃ gantvā “brāhmaṇa na te jīvitaṃ dassāmi”ti dhanuṃ āropetvā ākaḍḍhitvā tajjesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1965. “Tassa ceto paṭissosi, araññe luddako caraṃ.
Tumhehi brahme pakato, atidānena khattiyo.
Pabbājito sakā raṭṭhā, Vaṅke vasati pabbate.

1966. Tumhehi brahme pakato, atidānena khattiyo.
Ādāya puttadāraṃ ca, Vaṅke vasati pabbate.

1967. Akiccakārī dummedho, raṭṭhā pavanamāgato.
Rājaputtaṃ gavesanto, bako macchamivodake.

1968. Tassa tyāhaṃ na dassāmi, jīvitaṃ idha brāhmaṇa.
Ayaṃ hi te mayā nunno, saro pissati lohitaṃ.

1969. Siro te vajjhayitvāna, hadayaṃ chetvā sabandhanaṃ.
Panthasakuṇaṃ yajissāmi, tuyhaṃ maṃsena brāhmaṇa.

1. Maccheravijitaṃ (Syā), maccheravijayantaṃ (Ka)

2. Pariyantānaṃ (Syā, I), pariāhasantānaṃ (Ka)

1970. Tuyhaṃ maṃsena medena, matthakena ca brāhmaṇa.

Āhutiṃ paggaheṣāmi, chetvāna hadayaṃ tava.

1971. Taṃ me suyitṭhaṃ suhutaṃ, tuyhaṃ maṃsena brāhmaṇa.

Na ca tvaṃ rājaputtassa, bhariyaṃ putte ca nessasī”ti.

Tattha **akiccakārī**ti tvaṃ akiccakārako. **Dummedhoti** nippañño. **Raṭṭhā pavanamāgatoti** raṭṭhato mahāraññaṃ āgato. **Saro pissatī**¹ ayaṃ saro tava lohitaṃ pivissati. **Vajjhayitvānāti** taṃ māretvā rukkhā patitassa te sīsaṃ tālaphalaṃ viya luñcitvā sabandhanaṃ hadayamaṃsaṃ chinditvā panthadevatāya panthasakuṇaṃ nāma yajissāmi. **Na ca tvanti** evaṃ sante na tvaṃ rājaputtassa bhariyaṃ vā putte vā nessasīti.

So tassa vacanaṃ sutvā maraṇabhayaatajjito musāvādaṃ kathento āha—

1972. “Avajjho brāhmaṇo dūto, Cetaputta suṇohi me.

Tasmā hi dūtaṃ na hanti, esa dhammo sanantano.

1973. Nijjhataṃ sivayo sabbe, pitā naṃ datṭhumicchatī.

Mātā ca dubbalā tassa, acirā cakkhūni jīyare.

1974. Tesāhaṃ pahito dūto, Cetaputta suṇohi me.

Rājaputtaṃ nayissāmi, yadi jānāsi saṃsa me”ti.

Tattha **nijjhata**ti saññatta. **Acirā cakkhūni jīyare**ti niccarodanena na cirasseva cakkhūni jīyissanti.

Tadā Cetaputto “Vessantaraṃ kira ānetuṃ āgato”ti somanassappatto hutvā sunakhe bandhitvā ṭhapetvā brāhmaṇaṃ otāretvā sākḥāsanthare² nisīdāpetvā bhojanaṃ datvā imaṃ gāthamāha—

1. Pāssatīti (Sī, I)

2. Sākḥāyantare (Sī, I)

1975. “Piyassa me piyo dūto, puṇṇapattaṃ dadāmi te.
Imañca madhuno tumbaṃ, migasatthiṇca brāhmaṇa.
Taṇca te desamakkhissam, yattha sammati kāmado”ti.

Tattha **piyassa meti** mama piyassa Vessantarassa tvaṃ piyo dūto.
Puṇṇapattanti tava ajjhāsayaṇapūraṇaṃ puṇṇapattaṃ dadāmi.

Jūjakapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Cūḷavanavaṇṇanā

Evam Cetaputto brāhmaṇaṃ bhojetvā pātheyyatthāya tassa madhuno
tumbaṇceva pakkamigasatthiṇca datvā magge thatvā dakkhiṇahatthaṃ
ukkhipitvā mahāsattassa vasanokāsaṃ ācikkhanto āha—

1976. “Esa selo mahābrahme, pabbato Gandhamādano.
Yattha Vessantaro rājā, saha puttehi sammati.

1977. Dhārento brāhmaṇavaṇṇaṃ, āsadaṇca masaṃ jaṭaṃ.
Cammavāsī chamā seti, jātavedaṃ namassati.

1978. Ete nīlā padissanti, nānāphaladharā dumā.
Uggatā abbhakūṭāva, nīlā añjanapabbatā.

1979. Dhavassakaṇṇā khadirā, sālā phandanamāluvā.
Sampavedhanti vātena, sakiṃ pītāva māṇavā.

1980. Upari dumapariyāyesu, saṅgītiyova suyyare.
Najjuhā kokilasaṅghā, sampatanti dumā dumaṃ.

1981. Avhayanteva gacchantaṃ, sākāpattasamīritā.
Ramayanteva āgantaṃ, modayanti nivāsinaṃ.
Yattha Vessantaro rājā, saha puttehi sammati.

1982. Dhārento brāhmaṇavaṇṇaṃ, āsadañca masaṃ jaṭaṃ.

Cammavāsī chamā seti, jātavedaṃ namassatī”ti.

Tattha **Gandhamādanoti** esa Gandhamādanapabbato, etassa pādena uttarābhimukho gacchanto yattha Sakkadattiye assamapade Vessantaro rājā saha puttadārehi vasati, taṃ passissasīti attho. **Brāhmaṇavaṇṇanti** seṭṭhapabbajitavesaṃ. **Āsadañca masaṃ jaṭanti** ākaḍḍhitvā phalānaṃ gahaṇatthaṃ aṅkusañca aggijuhanakaṭacchuñca jaṭamaṇḍalañca dhārento. **Cammavāsīti** ajinacammadharo. **Chamā setīti** pathaviyaṃ paṇṇasanthare sayati. **Dhavassakaṇṇā khadirāti** dhavā ca assakaṇṇā ca khadirā ca. **Sakiṃ pītāva māṇavāti** ekavārameva pītā surāsoṇḍā viya. **Upari dumapariyāyesūti** rukkhasākhāsu. **Sanḅgītiyova suyyareti** nānāsakuṇānaṃ vassantānaṃ saddā dibbasanḅgītiyo viya suyyare. **Najjuhāti** najjuhasakuṇā. **Sampatantīti** vikūjantā vicaranti. **Sākhāpattasamīritāti** sākhānaṃ pattehi sanḅhaṭṭitā hutvā vikūjantā sakuṇā, vātena samīritā pattasākhāyeva vā. **Āgantanti** āgacchantāṃ jaṇaṃ¹. **Yatthāti** yasmaṃ assame Vessantaro vasati, tattha gantvā imaṃ assamapadasampattiṃ passissasīti.

Tato uttaripi assamapadaṃ vaṇṇento āha—

1983. “Ambā kapitthā panasā, sālā jambū vibhītakā.

Harītakī āmalakā, assatthā badarāni ca.

1984. Cārutimbarukkhā cettha, nigrodhā ca kapitthanā.

Madhumadhukā thevanti, nice pakkā cudumbarā.

1985. Pārevatā bhavyeyā ca, muddikā ca madhutthikā.

Madhuṃ anelakaṃ tattha, sakamādāya bhuñjare.

1986. Aññettha pupphitā ambā, aññe tiṭṭhanti dovilā.

Aññe āmā ca pakkā ca, bhekavaṇṇā tadūbhayaṃ.

1987. Athettha heṭṭhā puriso, ambapakkāni gaṇhati.

Āmāni ceva pakkāni, vaṇṇagandharasuttame.

1. Āgantunti āgantukajanaṃ (Sī, I), āgantunti apagantukajanaṃ (Syā)

1988. Ate'va me acchariyaṃ, hiṅkāro paṭibhāti maṃ.
Devānamiva āvāso, sobhati nandanūpamo.
1989. Vibhedikā nāḷikerā, khajjurīnaṃ brahāvane.
Mālāva ganthitā ṭhanti, dhajaggāneva dissare.
Nānāvaṇṇehi pupphehi, nabhaṃ tārācitāma.
1990. Kuṭajī kuṭṭhatagarā, pāṭaliyo ca pupphitā.
Punnāgā giripunnāgā, koviḷārā ca pupphitā.
1991. Uddālakā somarukkhā, agaruphalliyā bahū.
Puttajīvā ca kakudhā, asanā cettha pupphitā.
1992. Kuṭajā salaḷā nīpā, kosambā labujā dhavā.
Sālā ca pupphitā tattha, palālakhalasannibhā.
1993. Tassāvidūre pokkharaṇī, bhūmibhāge manorame.
Padumuppalasañchannā, devānamiva Nandane.
1994. Athettha puppharasamattā, kokilā mañjubhāṇikā.
Abhinādentī pavanaṃ, utusampupphite dume.
1995. Bhassanti makarandehi, pokkhare pokkhare madhū.
Athettha vātā vāyanti, dakkhiṇā atha pacchimā.
Padumakiṇṇajakkhareṇūhi, okiṇṇo hoti assamo.
1996. Thūlā siṅghāṭakā cettha, saṃsādiyā pasādiyā.
Macchakacchapabyāviddhā, bahū cettha mupayānakā.
Madhuṃ bhisehi savati, khīrasappi muḷālibhi.
1997. Surabhī taṃ vanaṃ vāti, nānāgandhasamoditaṃ².
Sammaddateva gandhena, pupphasākhāhi taṃ vanaṃ.
Bhamarā pupphagandhena, samantā mabhināditā.
1998. Athettha sakuṇā santi, nānāvaṇṇā bahū dijā.
Modanti saha bhariyāhi, aññamaññaṃ pakūjino.

1. Agarubhalliyo (Sī, I), agarubhalliyā (Syā)

2. Nānāgandhasameritaṃ (Sī, Syā, I)

1999. Nandikā jīvaputtā ca, jīvaputtā piyā ca no.
Piyā puttā piyā Nandā, dijā pokkharanīgharā.

2000. Mālāva ganthitā ṭhanti, dhajaggāneva dissare.
Nānāvaṇṇehi pupphehi, kusaleheva suganthitā.
Yattha Vessantaro rājā, saha puttehi sammati.

2001. Dhārento brāhmaṇavaṇṇaṃ, āsadañca masaṃ jaṭaṃ.
Cammavāsī chamā seti, jātavedaṃ namassatī”ti.

Tattha **cārutimbarukkhāti** Suvāṇṇatimbarukkhā. **Madhumadhukāti** madhurasā madhukā. **Thevantīti** virocanti. (**Pārevatāti** pārevatapādasadisā rukkhā. **Bhaveyyāti** dīghaphalā kadaliyo.)¹ **Madhutthikāti** madhuttheve² paggharantiyo, madhuratāya vā madhutthevasadisā. **Sakamādāyāti** taṃ sayameva gahetvā paribhuñjanti. **Dovilāti** patitapupphapattā sañjāyamānaphalā. **Bhekavaṇṇā tadūbhayanti** te ubhopi āmā ca pakkā ca maṇḍūkapiṭṭhivaṇṇāyeva. **Athettha heṭṭhā purisoti** atha ettha assame tesaṃ ambānaṃ heṭṭhā ṭhitakova puriso ambaphalāni gaṇhāti, ārohaṇakiccaṃ natthi. **Vaṇṇagandharasuttameti** etehi vaṇṇādīhi uttamāni.

Ate’va me acchariyanti ativiya me acchariyaṃ. **Hīnkāroti** hinti³ karaṇaṃ. **Vibhedikāti** tālā. **Mālāva ganthitāti** supupphitarukkhānaṃ upariganthitā mālā viya pupphāni tiṭṭhanti. **Dhajaggāneva dissareti** tāni rukkhāni alaṅkatadhajaggāni viya dissanti. **Kuṭajī kuṭṭhatagarāti** Kuṭajī nāmekā rukkhajāti kuṭṭhagacchā ca tagaragacchā ca. **Giripunnāgāti** mahāpunnāgā. **Koṇḍīlārāti** Koṇḍīlārukkhā nāma. **Uddālakāti** Uddālarukkhā. **Somarukkhāti** pītapupphavaṇṇā Rājarukkhā. **Phalliyāti** Phalliyarukkhā nāma⁴. **Puttajīvāti** mahānigrodhā. **Labujāti** Labujarukkhā nāma. **Palālakhallasannibhāti** tesaṃ heṭṭhā paggharitapupphapuñjā palālakhallasannibhāti vadati.

Pokkharanīti caturassapokkharanī. **Nandaneti** Nandanavane Nandāpokkharanī viya. **Puppharasamattāti** puppharasena mattā calitā⁵. **Makarandehīti** kiṇjakkhehi.

1. () Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

2. Madhu viya (Syā), madhumeva (Sī, I)

3. Hīm hinti (Syā)

4. Bhalliyoti bhallirukkhā nāma (Sī, I), bhalliyāti bhallirukkhā nāma (Syā)

5. Luḷitā (Syā)

Pokkhare pokkhareti paduminipaṇṇe paduminipaṇṇe. Tesu hi kiṇṇakkhato reṇu bhassitvā pokkharamadhu nāma hoti. **Dakkhiṇā atha pacchimā**ti ettāvata sabbā disā vidisāpi vātā dassitā honti. **Thūlā singhāṭakā**ti mahantā singhāṭakā ca. **Samsādiyāti** sayamjātasālī, sukasālītipi vuccanti¹. **Pasādiyāti** teyeva bhūmiyaṃ patitā. **Byāviddhāti** pasanne udake byāviddhā paṭipāṭiyā gacchantā dissanti. **Mupayānakā**ti kakkāṭakā. **Madhanti** bhisakoṭiyā bhinnāya paggharaṇaraso madhusadiso hoti. **Khīrasappi muḷālibhī**ti² muḷālehi paggharaṇaraso khīramissakanavanītasappi viya hoti.

Sammaddatevāti³ sampattajanaṃ madayati⁴ viya. **Samantā mabhināditāti** samantā abhinadantā vicaranti. “**Nandikā**”ti-ādīni tesam nāmāni. Tesu hi paṭhamā “sāmi Vessantara imasmim vane vasanto nandā”ti vadanti. Dutiyā “tvaṇca sukhena jīva, puttā ca te”ti vadanti. Tatiyā “tvaṇca jīva, piyā puttā ca te”ti vadanti. cAtutthā “tvaṇca nanda, piyā puttā ca te”ti vadanti. Tena tesam etāneva nāmāni ahesuṃ. **Pokkharanīgharāti** pokkharanīvāsino.

Evam Cetaputtena Vessantarassa vasanaṭṭhāne akkhāte Jūjako tussitvā paṭisanthāraṃ karonto imaṃ gāthamāha—

2002. “Idaṇca me sattubhattaṃ, madhunā paṭisaṃyutaṃ.

Madhupiṇḍikā ca sukatāyo, sattubhattaṃ dadāmi te”ti.

Tattha **sattubhattanti** pakkamadhusannibhaṃ sattusaṅkhātāṃ bhattaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—idaṃ mama atthi, taṃ te dammi, gaṇhāhi nanti.

Taṃ sutvā Cetaputto āha—

2003. “Tuyheva sambalaṃ hotu, nāhaṃ icchāmi sambalaṃ.

Itopi brahme gaṇhāhi, gaccha brahme yathāsukhaṃ.

1. Sayam jātakhuddikasālī, yo sūkarasālītipi vuccati (Sī), ṭhitā sayamjātasālī khuddakasālī sukkasālītipi vuccanti (Syā)

2. Khīraṃ sappinti (Sī, I)

3. Sammaddayatevāti (I), sammoditevāti (Syā, Ka)

4. Modayati (Syā, Ka)

2004. Ayaṃ ekapadī eti, ujuṃ gacchati assamaṃ.

Isīpi Accuto tattha, paṅkadanto rajassiro.

Dhārento brāhmaṇavaṇṇaṃ, āsadañca masaṃ jaṭaṃ.

2005. Cammavāsī chamā seti, jātavedaṃ namassati.

Taṃ tvaṃ gantvāna pucchassu, so te maggaṃ pavakkhatī”ti.

Tattha **sambalanti** pātheyyaṃ. **Etīti** yo ekapadikamaggo amhākaṃ abhimukho eti, esa assamaṃ ujuṃ gacchati. **Accutoti** evaṃnāmakō isi tattha vasati.

2006. Idaṃ sutvā brahmabandhu, cetaṃ katvā padakkhiṇaṃ.

Udaggacitto pakkāmi, yenāsi Accuto isīti.

Tattha **yenāsīti** yasmiṃ ṭhāne Accuto isi ahosi, tattha gatoti.

Cūḷavanavaṇṇanā niṭṭhitā.

Mahāvanavaṇṇanā

2007. Gacchanto so Bhāradvājo, addassa Accutaṃ isiṃ.

Disvāna taṃ Bhāradvājo, sammodi isinā saha.

2008. Kacci nu bhoto kusalaṃ, kacci bhoto anāmayāṃ.

Kacci uñchena yāpesi, kacci mūlaphalā bahū.

2009. Kacci ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.

Vane vāḷamigākiṇṇe, kacci himsā na vijjatīti.

Tattha **Bhāradvājoti** Jūjako. **Appamevāti** appāyeva. **Himsāti** tesāṃ vasena tumhākaṃ vihimśā.

Tāpasō āha—

2010. “Kusalaṃ ceva me brahme, atho brahme anāmayāṃ.

Atho uñchena yāpemi, atho mūlaphalā bahū.

2011. Atho ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.
Vane vāḷamigākīṇṇe, himsā mayhaṃ na vijjati.

2012. Bahūni vassapūgāni, assame vasato mama.
Nābhijānāmi uppannaṃ, ābādhaṃ amanoramaṃ.

2013. Svāgataṃ te mahābrahme, atho te adurāgataṃ.
Anto pavisa bhaddante, pāde pakkhālayassu te.

2014. Tindukāni piyālāni, madhuke kāsūmāriyo.
Phalāni khuddakappāni, bhuñja brahme varaṃ varaṃ.

2015. Idampi pānīyaṃ sītaṃ, ābhataṃ girigabbharaṃ.
Tato piva mahābrahme, sace tvaṃ abhikaṅkhasī”ti.

Jūjako āha—

2016. “Paṭiggahitaṃ yaṃ dinnāṃ, sabbassa agghiyaṃ kataṃ.
Saṅjayassa sakaṃ puttaṃ, sivīhi vippavāsitaṃ.
Tamahaṃ dassanamāgato, yadi jānāsi saṃsa me”ti.

Tattha **tamahaṃ dassanamāgatoti** taṃ ahaṃ dassanāya āgato.

Tāpaso āha—

2017. “Na bhavaṃ eti puññatthaṃ, Sivirājassa dassanaṃ.
Maññe bhavaṃ patthayati, rañño bhariyaṃ patibbataṃ.
Maññe Kaṇhājinaṃ dāsiṃ, Jāliṃ dāsaṃ ca icchasi.

2018. Atha vā tayo mātāputte, araññā netumāgato.
Na tassa bhogā vijjanti, dhanāṃ dhaññaṃ ca brāhmaṇā”ti.

Tattha **na tassa bhogā**ti bho brāhmaṇa tassa Vessantarassa araññe viharantassa neva bhogā vijjanti, dhanadhaññaṃ na vijjati, duggato hutvā vasati, tassa santikaṃ gantvā kiṃ karissasīti.

Taṃ sutvā Jūjako āha—

2019. “Akuddharūpohaṃ bhoto, nāhaṃ yācitumāgato.
Sādhu dassanamariyānaṃ, sannivāso sadā sukho.

2020. Adiṭṭhapubbo Sivrājā, sivīhi vippavāsito.

Tamaham dassanamāgato, yadi jānāsi saṁsa me”ti.

Tassattho¹—aham bho tāpasa akuddharūpo, alam ettāvatā, aham pana na kiñci Vessantaram yācitumāgato, ariyānam pana dassanam sādhu, sannivāso ca tehi saddhim sukho. Aham tassa ācariyabrāhmaṇo, mayā ca so yato sivīhi vippavāsito, tato paṭṭhāya adiṭṭhapubbo, tenāham tam dassanatthāya āgato. Yadi tassa vasanaṭṭhānam jānāsi, saṁsa meti.

So tassa vacanam sutvā saddahitvā “hotu sve saṁsissāmi te, ajja tāva idheva vasāhī”ti tam phalāphalehi santappetvā punadivase maggam dassento dakkhiṇahattham pasāretvā āha—

2021. “Esa selo mahābrahme, pabbato Gandhamādano.

Yattha Vessantaro rājā, saha puttehi sammati.

2022. Dhārento brāhmaṇavaṇṇam, āsadañca masam jaṭam.

Cammavāsī chamā seti, jātavedam namassati.

2023. Ete nīlā padissanti, nānāphaladharā dumā.

Uggatā abbhakūṭāva, nīlā añjanapabbatā.

2024. Dhavassakaṇṇā khadirā, sālā phandanamāluva.

Sampavedhanti vātena, sakim pītāva māṇavā.

2025. Upari dumapariyāyesu, saṁgītiyova suyyare.

Najjuhā kokilasāṅghā, sampatanti dumā dumaṁ.

2026. Avhayanteva gacchantam, sakhāpattasamīritā.

Ramayanteva āgantam, modayanti nivāsinaṁ.

Yattha Vessantaro rājā, saha puttehi sammati.

2027. Dhārento brāhmaṇavaṇṇam, āsadañca masam jaṭam.

Cammavāsī chamā seti, jātavedam namassati.

1. Idam vuttam hoti (Sī, I)

2028. Karerimālā vitatā, bhūmibhāge manorame.
Saddalāharitā bhūmi, na tatthu'ddhaṃsate rajo.
2029. Mayūragīvasaṅkāśā, tūlaphassasamūpamā.
Tiṇāni nātivattanti, samantā caturaṅgulā.
2030. Ambā jambū kapitthā ca, nīce pakkā cudumbarā.
Paribhogehi rukkhehi, vanaṃ taṃ rativaḍḍhanaṃ.
2031. Veḷuriyavaṇṇasannibhaṃ, macchagumbanisevitaṃ.
Suciṃ sugandhaṃ salilaṃ, āpo tatthapi sandati.
2032. Tassāvidūre pokkharāṇī, bhūmibhāge manorame.
Padumuppalasaṅchannā, devānamiva Nandane.
2033. Tīṇi uppalajātāni, tasmim̐ sarasi brāhmaṇa.
Vicittaṃ nīlānekāni, setā lohitaṅkāni cā'ti.

Tassattho heṭṭhā vuttasadisoyeva. **Karerimālā vitatā**ti kareripupphehi vitatā. **Saddalāharitā**ti dhuvasaddalena haritā. **Na tatthu'ddhaṃsate rajo**ti tasmim̐ vane appamattakopi rajo na uddhaṃsate. **Tūlaphassasamūpamā**ti mudusamphassatāya tūlaphassasadisā. **Tiṇāni nātivattanti**ti tāni tassā bhūmiyā mayūragīyavaṇṇāni tiṇāni samantato caturaṅgulappamāṇāneva vattanti, tato pana uttari na vaḍḍhanti. **Ambā jambū kapitthā cā**ti ambā ca jambū ca kapitthā ca. **Paribhogehi**ti nānāvidhehi pupphūpagaphalūpagehi paribhogarukkhehi. **Sandatī**ti tasmim̐ vanasaṇḍe Vaṅkapabbate kunnadīhi¹ otarantaṃ udakaṃ sandati, pavattatīti attho. **Vicittaṃ nīlānekāni, setā lohitaṅkāni cā**ti ekāni nīlāni, ekāni setāni, ekāni lohitaṅkāni imehi tīhi uppalajātehi taṃ saraṃ vicittaṃ. Susajjitapupphacaṅkoṭakaṃ viya sobhatīti dasseti.

Evam̐ caturassapokkharāṇim̐ vaṇṇetvā puna Mucalindasaraṃ vaṇṇento āha—

1. Kunnadipabbatchi (Ka), pabbatato (Syā)

2034. “Khomāva tattha padumā, setasogandhikehi ca.
Kalambakehi sañchanno, Mucalindo nāma so saro.

2035. Athettha padumā phullā, apariyantāva dissare.
Gimhā hemantikā phullā, jaṇṇutagghā upattharā.

2036. Surabhī sampavāyanti, vicittapupphasanthatā.
Bhamarā pupphagandhena, samantā mabhināditā”ti.

Tattha **khomāvāti** khomamayā viya paṇḍarā. **Setasogandhikehi cāti** setuppalehi ca sogandhikehi ca kalambakehi ca so saro sañchanno. **Apariyantāva dissareti** aparimāṇā viya dissanti. **Gimhā hemantikāti** gimhe ca hemantike ca pupphitapadumā. **Jaṇṇutagghā upattherāti** jaṇṇupamāṇe udake upattharā phullā honti, santhatā viya khāyanti. **Vicittapupphasanthatāti**¹ vicittā hutvā pupphehi santhatā sadā surabhī sampavāyanti.

2037. Athettha udakantasmim, rukkhā tiṭṭhanti brāhmaṇa.
Kadambā pāṭalī phullā, koviḷārā ca pupphitā.

2038. Aṅkolā kacchikārā ca, pārijañṇā ca pupphitā.
Vāraṇā vayanā rukkhā, Mucalindamubhato saram.

2039. Sirīsā setapārisā sādhu, vāyanti padmakā.
Nigguṇḍī sirīnigguṇḍī, asanā cettha pupphitā.

2040. Paṅgurā bahulā² selā³, sobhañjanā ca pupphitā.
Ketakā kaṇikārā ca, kaṇaverā ca pupphitā.

2041. Ajjunā ajjukaṇṇā ca, mahānāmā ca pupphitā.
Supupphitagga tiṭṭhanti, pajjalanteva kiṃsukā.

2042. Setapaṇṇī sattapaṇṇā, kadaliyo kusumbharā.
Dhanutakkarī pupphehi, sīsapāvaraṇāni ca.

1. Vicittā pupphasanthatāti (I)

2. Bakulā (Sī, I)

3. Phalā (Sī, I)

2043. Acchivā sallavā rukkhā¹, sallakiyo ca pupphitā.

Setageru ca tagarā, maṁsikuṭṭhā kulāvarā.

2044. Daharā rukkhā ca vuddhā ca, akuṭṭilā cettha pupphitā.

Assamaṁ ubhato ṭhanti, agyāgāraṁ samantatoti.

Tattha **tiṭṭhantī**ti saraṁ parikkhipitvā tiṭṭhanti. **Kadambā**ti Kadambarukkhā. **Kacchikārā** cāti evaṁnāmakā rukkhā. **Pārijaññā**ti rattamālā. **Vāraṇā vayanā**ti Vāraṇarukkhā ca Vayanarukkhā ca². **Mucalindamubhato saranti** Mucalindassa sarassa ubhayapassesu. **Setapārisāti** Setagaccharukkhā³. Te kira setakkhandhā mahāpaṇṇā kaṇikārasadisapupphā honti. **Nigguṇḍī sirīnigguṇḍī**ti pakatinigguṇḍī ceva kālanigguṇḍī ca. **Paṅgurāti** paṅgurarukkhā. **Kusumbharāti** ekagacchā. **Dhanutakkārī pupphehī**ti dhanūnañca takkārīnañca pupphehi sobhitā. **Sīsapāvaraṇāni** cāti sīsapehi ca varaṇehi ca sobhitā. **Acchivāti**-ādayopi⁴ rukkhāyeva. **Setageru ca tagarāti** setageru ca tagarā ca. **Maṁsikuṭṭhā kulāvarāti** maṁsigacchā ca kuṭṭhagacchā ca kulāvarā ca. **Akuṭṭilāti** ujukā. **Agyāgāraṁ samantatoti** agyāgāraṁ parikkhipitvā ṭhitāti attho.

2045. Athettha udakantasmiṁ, bahujaṭo phaṇijjako.

Muggatiyo karatiyo, sevālasīsakā bahū.

2046. Uddāpavattaṁ ulluḷitaṁ, makkhikā hiṅgujālikā.

Dāsimaṇṇajako cettha, bahū nīcekalambakā.

2047. Elamphurakasañchannā, rukkhā tiṭṭhanti brāhmaṇa.

Sattāhaṁ dhāriyamānānaṁ, gandho tesāṁ na chijjati.

2048. Ubhato saraṁ mucalindaṁ, pupphā tiṭṭhanti sobhanā.

Indīvarehi sañchannaṁ, vanaṁ taṁ upasobhati.

1. Acchivā sabalā rukkhā (Sī), acchivā sibalā rukkhā (I), acchipā sibalīrukkhā (Syā)

2. Vāraṇasāyanāti nāgarukkhā (Sī, I), vāraṇāvuyhanāti nāgarukkhā (Syā)

3. Setaccharukkhā (Sī, I)

4. Acchipāti-ādayopi (Syā)

2049. Aḍḍhamāsaṃ dhāriyamānānaṃ, gandho tesam na chijjati.

Nīlapupphī setavārī, pupphitā girikaṇṇikā.

Kalerukkhehi sañchannaṃ, vanaṃ taṃ tulasīhi ca.

2050. Sammaddateva gandhena, pupphasākhāhi taṃ vanaṃ.

Bhamarā pupphagandhena, samantā mabhināditā.

2051. Tiṇi kakkārujātāni, tasmiṃ sarasi brāhmaṇa.

Kumbhamattāni cekāni, murajamattāni tā ubhoti.

Tattha **phaṇijjakoti** bhūtanako. **Muggatiyoti** ekā muggajāti. **Karatiyoti** rājamāso. **Sevālasīsakāti** imepi gacchāyeva, api ca **sīsakāti** rattacandanaṃ vuttaṃ. **Uddāpavattaṃ ullūḷḷanti** taṃ udakaṃ tīramariyādabandhaṃ vātāpahataṃ ullūḷḷitaṃ hutvā tiṭṭhati. **Makkhikā hiṅgujālīkāti** hiṅgujālasaṅkhāte vikasitapupphagacche pañcavaṇṇā madhumakkhikā madhurassarena viravantiyo tattha vicarantīti attho. **Dāsimaḥṇajako cettāti** imāni dve rukkhajātiyo ca ettha. **Nīcekalambakāti** nīcakalambakā. **Elamphurakasañchannāti**¹ evaṃnāmikāya valliya sañchannā. **Tesanti** tesam tassā valliya pupphānaṃ sabbesampi vā etesaṃ dāsimaḥṇajakādīnaṃ pupphānaṃ sattāhaṃ gandho na chijjati. Evaṃ gandhasampannāni pupphāni, rajatapattasadisavālukaḥṇā bhūmibhāgā. **Gandho tesanti** tesam indīvarapupphādīnaṃ gandho aḍḍhamāsaṃ na chijjati. **Nīlapupphīti**-ādikā pupphavalliyo. **Tulasīhi cāti** tulasigacchehi ca. **Kakkārujātānīti** valliphalāni. Tattha ekissā valliya phalāni mahāghaṭamattāni, dvinnaṃ mudiṅgamattāni. Tena vuttaṃ “murajamattāni tā ubho”ti.

2052. Athettha sāsapo bahuko, nādiyo haritāyuto.

Asī tālāva tiṭṭhanti, chejjā indīvarā bahū.

2053. Apphoḷā suriyavallī ca, kāḷiyā madhugandhiyā.

Asokā mudayantī ca, vallibho khuddapupphiyo.

2054. Korāḍakā anojā ca, pupphitā nāgamallikā.

Rukkhamaṛuyha tiṭṭhanti, phullā kimsukavalliyo.

1. Elambarakasañchannāti (Sī, I), elambakarukkhasañchannāti (Syā)

2055. Kaṭeruhā ca vāsantī, yūthikā madhugandhiyā.

Niliyā sumanā bhaṇḍī, sobhati Padumuttaro.

2056. Pāṭalī samuddakappāsi, kaṇikārā ca pupphitā.

Hemajālāva dissanti, ruciraggi sikhūpamā.

2057. Yāni tāni ca pupphāni, thalajānudadakāni ca.

Sabbāni tattha dissanti, evaṃ rammo mahodadhīti.

Tattha **sāsapoti** siddhatthako. **Bahukoti** bahu. **Nādiyo haritāyutoti** haritena āyuto nādiyo. Imā dvepi lasuṇajātiyo, sopi lasuṇo tattha bahukoti attho. **Asītālāva tiṭṭhantīti** asīti evaṃnāmakā rukkhā siniddhāya bhūmiyā ṭhitā tālā viya tiṭṭhanti. **Chejjā indīvarā bahūti** udakapariyante bahū suvaṇṇa-indīvarā muṭṭhinā chinditabbā hutvā ṭhitā. **Apphoṭāti** apphoṭavalliyo. **Vallibho khuddapupphiyoti** vallibho ca khuddapupphiyo ca. **Nāgamallikāti** vallināgā ca mallikā ca¹. **Kimsukavalliyoti** sugandhapattā vallijātī. **Kaṭeruhā ca vāsantīti** ime ca dve pupphagacchā. **Madhugandhiyāti** madhusamānagandhā. **Niliyā sumanā bhaṇḍīti** nīlavallisumanā ca pakatisumanā ca bhaṇḍī ca. **Padumuttaroti** evaṃnāmako rukkho. **Kaṇikārāti** vallikaṇikārā rukkhakaṇikārā. **Hemajālāvāti** pasāritahemajālā viya dissanti. **Mahodadhīti** mahato udakakkhandhassa ādhārabhūto mucalindasaroti.

2058. Athassā pokkharāṇiyā, bahukā vārigocarā.

Rohitā naḷapī siṅgū, kumbhilā makarā susū.

2059. Madhu ca madhulaṭṭhi ca, tālisā ca piyaṅgukā.

Kuṇḍajā² bhaddamuttā, setapupphā³ ca lolupā.

2060. Surabhī ca rukkhā tagarā, bahukā tuṅgavaṇṭakā.

Padmakā naradā kuṭṭhā, jhāmākā ca hareṇukā.

1. Nāgavallikāti vallināgā (Sī, I)

2. Unnakā (Sī, I), kuddajā (Syā)

3. Satapupphā (Sī, I), sattapupphā (Syā)

2061. Haliddakā gandhasilā, hiriverā ca guggulā.
Vibhedikā corakā kuṭṭhā, kappūrā ca kaliṅgukāti.

Tattha **athassā pokkharāṇiyā**ti idha pokkharāṇisadisatāya sameva pokkharāṇīti vadati. **Rohitā**ti-ādīni tesam vārigocarāṇam nāmāni. **Madhu cāti** nimmakkhikamadhu ca. **Madhulatṭhi cāti** latṭhimadhukaṇṇa. **Tālisā cāti**-ādikā sabbā gandhajātiyo.

2062. Athettha sīhabyagghā ca, purisālū ca hatthiyo.
Eṇeyyā pasadā ceva, rohiccā sarabhā migā.

2063. Koṭṭhasuṇā suṇopi ca, tuliyā naḷasannibhā.
Cāmarī calanī laṅghī, jhāpitā makkaṭā picu.

2064. Kakkatā kaṭamāyā ca, ikkā goṇasirā bahū.
Khaggā varāhā nakulā, kāḷakettha bahūtasā.

2065. Mahimsā soṇasiṅgālā, pampakā ca samantato.
Ākucchā pacalākā ca, citrakā cāpi dīpiyo.

2066. Pelakā ca vighāsādā, sīhā gogaṇisādakā.
Aṭṭhapādā ca morā ca, bhassarā ca kukutthakā.

2067. Caṅkorā kukkuṭā nāgā, aññamaññaṇṇam pakūjino.
Bakā balākā najjuhā, dindibhā kuṇjavājitā.

2068. Byagghinasā lohapiṭṭhā, pampakā jīvaḷivakā.
Kapiṇjarā tittirāyo, kulā ca paṭikuttakā.

2069. Mandālākā celakeṭu, bhaṇḍutittiranāmakā.
Celāvakā piṅgalāyo, goṭakā aṅgahetukā.

2070. Karaviyā ca saggā ca, uhuṅkāṇā ca kukkuhā.
Nānādiḷagaṇākiṇṇam, nānāsaranikūjitanti.

Tattha **purisālū**ti vaḷavāmukhayakkhiniyo. **Rohiccā sarabhā migā**ti rohitā ceva sarabhā migā ca. **Koṭṭhasuṇā**ti siṅgālasunakhā.

“Kotthusuṇā”tipi pāṭho. **Suṇopi cāti** esāpekā khuddakamigajāti. **Tuliyāti** pakkhibiḷārā. **Naḷasannibhāti** naḷapupphavaṇṇā rukkhasunakhā. **Cāmarī**¹ **calanī laṅghī**ti cāmarīmigā² ca calanīmigā ca laṅghīmigā ca. **Jhāpitā makkaṭāti** dve makkaṭajātiyova. **Picūti** sarapariyante gocaraggāhī eko makkaṭo. **Kakkaṭa kaṭamāyā cāti** dve mahāmigā. **Ikkāti** acchā. **Goṇasirāti** araṇṇagoṇā. **Kālakettha bahūtasoti** kālamigā nāmettha bahūtasō. **Soṇasiṅgālāti** rukkhasunakhā ca siṅgālā ca. **Pampakāti**³ assamapadaṁ parikkhipitvā ṭhitā mahāvelupampakā⁴. **Ākucchāti** godhā. **Pacalākā cāti** gajakumbhamigā. **Citrakā cāpi dīpiyoti** citrakamigā ca dīpimigā ca.

Pelakā cāti sasā. **Vighāsādāti** ete giṇṇhā sakuṇā. **Sīhāti** kesarasīhā. **Gogaṇisādakāti** gogaṇe gahetvā khādanasīlā duṭṭhamigā. **Aṭṭhapādāti** sarabhā migā. **Bhassarāti** setahaṁsā. **Kukutthakāti** kukutthakasakuṇā. **Caṅkorāti** caṅkorasakuṇā. **Kukkuṭāti** vanakukkuṭā. **Dindibhā kuṇjavājitāti**⁵ ime tayopi sakuṇāyeva. **Byagghinasāti** senā. **Lohapiṭṭhāti** lohitavaṇṇasakuṇā. **Pampakāti** pampaṭakā⁶. **Kapiṇjarā titthirāyoti** kapiṇjarā ca tittirā ca. **Kulā ca paṭikutthakāti** imepi dve sakuṇā. **Mandālakācelakeṭṭi**ti mandālakā ceva elakeṭṭi ca. **Bhaṇḍutittiranāmakāti** bhaṇḍū ca tittirā ca nāmakā ca. **Celāvakā piṅgalāyoti** dve sakuṇajātiyo ca, tathā **goṭakā**⁷ aṅgahetukā. **Saggāti** cātakasakuṇā⁸. **Uhuṅkāṇāti** ulūkā.

2071. Athettha sakuṇā santi, nīlakā maṇjubhāṇakā.

Modanti saha bhariyāhi, aññamaññaṁ pakūjino.

2072. Athettha sakuṇā santi, dijā maṇjussarā sitā.

Setacchikūṭā bhadraṅkhā, aṇḍajā citrapekhuṇā.

1. Camarī (Sī, I)

2. Camaramigā (Sī, I)

3. Cappakāti (Syā)

4. Mahāvelucappakā (Syā)

5. Koṇcavādikāti (Sī, Syā, I)

6. Cappakāti cappakaṭākā (Syā), pabbakāti pabbaṭākā (Ka)

7. Godhakā (Sī, Syā, I)

8. Vātasakuṇā (Syā), vānakasakuṇā (I)

2073. Athettha sakuṇā santi, dijā mañjussarā sitā.
Sikhaṇḍī nīlagīvāhi, aññamaññaṃ pakūjino.
2074. Kukutthakā kuḷīrakā, koṭṭhā pokkharasātakā.
Kālāmeyyā baliyakkhā, kadambā suvasālikā.
2075. Haliddā lohitā setā, athettha nalakā bahū.
Vāraṇā bhiṅgarājā¹ ca, kadambā suvakokilā.
2076. Ukkusā kurarā haṃsā, āṭā parivadentikā.
Pākahaṃsā atibalā, najjuhā jīvajīvākā.
2077. Pārevatā ravihaṃsā, cakkavākā nadīcarā.
Vāraṇābhīrudā rammā, ubho kālūpakūjino.
2078. Athettha sakuṇā santi, nānāvaṇṇā bahū dijā.
Modanti saha bhariyāhi, aññamaññaṃ pakūjino.
2079. Athettha sakuṇā santi, nānāvaṇṇā bahū dijā.
Sabbe mañjū nikūjanti, Mucalindamubhato saraṃ.
2080. Athettha sakuṇā santi, karaviyā nāma te dijā.
Modanti saha bhariyāhi, aññamaññaṃ pakūjino.
2081. Athettha sakuṇā santi, karaviyā nāma te dijā.
Sabbe mañjū nikūjanti, Mucalindamubhato saraṃ.
2082. Eṇeyyapasadākiṇṇaṃ, nāgasamsevitāṃ vanāṃ.
Nānālatāhi sañchannaṃ, kadalīmīgasevitāṃ.
2083. Athettha sāsapo bahuko, nīvaro varako bahu.
Sāli akatṭhapāko ca, ucchu tattha anappako.
2084. Ayam ekapadī eti, ujum gacchati assamaṃ.
Khudaṃ pipāsaṃ aratiṃ, tattha patto na vindati.
Yattha Vessantaro rājā, saha puttehi sammati.

1. Hiṅgurājā (Sī, I), bheṅgarājā (Syā)

2085. Dhārento brāhmaṇavaṇṇaṃ, āsadañca masaṃ jaṭaṃ.

Cammavāsī chamā seti, jātavedaṃ namassatīti.

Tattha **nīlakā**ti citrarājipattā. **Mañjussarā sitā**ti nibaddhamadhurassarā. **Setacchikūṭā bhadra**kkhāti ubhayapassesu setehi akkhikūṭehi samannāgatā sundarakkhā. **Citrapekhuṇā**ti vicitrapattā. **Kulīrakā**ti kakkaṭakā. **Koṭṭhā**ti-ādayo sakuṇāva. **Vāraṇā**ti hatthiliṅgasakuṇā. **Kadambā**ti mahākadambā gahitā. **Suvakokilā**ti kokilehi saddhiṃ vicaraṇasuvakā ceva kokilā ca. **Ukkusā**ti kālakurarā¹. **Kurarā**ti setakurarā. **Haṃsā**ti sakuṇahaṃsā². **Āṭā**ti dabbisaṇṭhānamukhasakuṇā. **Parivadentikā**ti ekā sakuṇajāti. **Vāraṇābhirudā rammā**ti rammābhirudā vāraṇā. **Ubho kālūpakūjinoti** sāyaṃ pāto pabbatapādaṃ ekaninnādaṃ karontā nikūjanti. **Eṇeyyapasadākiṇṇanti** eṇeyyamigehi ca pasadamigehi ca ākiṇṇaṃ. **Tattha patto na vindatī**ti brāhmaṇa Vessantarassa assamapadaṃ patto puriso tattha assame chātakāṃ vā pāṇiyapipāsaṃ vā ukkaṇṭhitaṃ vā na paṭilabhati.

1086. Idaṃ sutvā brahmabandhu, isiṃ katvā padakkhiṇaṃ.

Udagacitto pakkāmi, yattha Vessantaro ahūti.

Tattha **yattha Vessantaro ahūti** yasmim ṭhāne Vessantaro ahosi, taṃ ṭhānaṃ gatoti.

Mahāvanavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dāra

Jūjakopi Accutatāpasena kathitamaggena gacchanto caturassapokkharāṇiṃ patvā cintesi “ajja atisāyanho, idāni Maddī araṇṇato āgamissati. Mātugāmo hi nāma dānassa antarāyakaro hoti, sve tassā araṇṇaṃ gatakāle assamaṃ gantvā Vessantaraṃ upasaṅkamitvā dāra

1. Kukkusāti kālakabarā (I)

2. Setasakuṇahaṃsā (Syā)

te gahetvā pakkamissāmī”ti. Athassa avidūre ekaṃ Sānupabbataṃ āruyha ekasmiṃ phāsukaṭṭhāne nipajji. Taṃ pana rattiṃ paccūsakāle Maddī supinaṃ addasa. Evarūpo supino ahosi—eko puriso Kaṇho dve kāsāyāni paridahitvā dvīsu kaṇṇesu rattamālaṃ piḷandhitvā āvudhahattho tajjento āgantvā paṇṇasālaṃ pavisitvā Maddiṃ jaṭāsu gahetvā ākaḍḍhitvā bhūmiyaṃ uttānakam pātetvā viravantiyā tassā dve akkhini uppāṭetvā bāhāni chinditvā uraṃ bhinditvā paggharantalohitabindum hadayamaṃsaṃ ādāya pakkāmīti. Sā pabujjhivā bhītatasiṭā “pāpako supino me diṭṭho, supina pāḥako pana Vessantarena sadiso nāma natthi, pucchissāmi nan”ti cintetvā paṇṇasālaṃ gantvā mahāsattassa paṇṇasāladvāraṃ ākoṭesi. Mahāsatto “ko eso”ti āha. Ahaṃ deva Maddīti. Bhadde amhākaṃ katikavattaṃ bhinditvā kasmā akāle āgatāsīti. Deva nāhaṃ kilesavasena āgacchāmi, apica kho pana me pāpako supino diṭṭhoti. Tena hi kathehi Maddīti. Sā attanā diṭṭhaniyāmeneva kathesi.

Mahāsattopi supinaṃ pariggaṇhitvā “mayhaṃ dānapāraṃ pūrissati, sve maṃ yācako āgantvā putte yācissati, Maddiṃ assāsetvā uyyojessāmī”ti cintetvā “Maddi tava dussayanadubbhojanehi cittaṃ aluḷitaṃ bhavissati, mā bhāyī”ti sammohetvā assāsetvā uyyojesi. Sā vibhātāya rattiyaṃ sabbaṃ kattabbakiccaṃ katvā dve putte āliṅgitvā sīse cumbitvā “tātā ajja me dussupino diṭṭho, appamattā bhavyeyāthā”ti ovaditvā “deva tumhe dvīsu kumāresu appamattā hothā”ti mahāsattaṃ putte paṭicchāpetvā pacchikhaṇitti-ādīni ādāya assūni puñchanti mūlaphalāphalatthāya vanam pāvīsi. Tādā Jūjakopi “idāni Maddī araṇṇaṃ gatā bhavissatī”ti Sānupabbatā oruyha ekapadikamaggena assamābhimukho pāyāsi. Mahāsattopi paṇṇasālato nikkhamitvā paṇṇasāladvāre pāsāṇaphalake suvaṇṇapaṭimā viya nisinno “idāni yācako āgamissatī”ti pipāsito viya surāsoṇḍo tassāgamanamaggaṃ olokentova nisīdi. Puttāpissa pādamūle kiḷanti. So maggaṃ olokento brāhmaṇaṃ āgacchantam disvā satta māse nikkhittam dānadhuraṃ ukkhipanto viya “ehi tvaṃ bho brāhmaṇā”ti somanassajāto Jālikumāraṃ āmantento imaṃ gāthamāha—

2087. “Uṭṭhehi Jāli patiṭṭha, porāṇaṃ viya dissati.

Brāhmaṇaṃ viya passāmi, nandiyo mā’bhikīrare”ti.

Tattha **porāṇaṃ viya dissatī**ti pubbe Jetuttaranagare nānādisāhi yācakānaṃ āgamaṇaṃ viya ajja yācakānaṃ āgamaṇaṃ dissati. **Nandiyo mā’bhikīrare**ti etassa brāhmaṇassa diṭṭhakālato paṭṭhāya maṃ somanassāni abhikīranti, ghammābhitattassa purisassa sīse sītūdakaghaṭasahashehi abhisecanakālo viya jātoti.

Taṃ sutvā kumāro āha—

2088. “Ahampi tāta passāmi, yo so brahmāva dissati.

Addhiko viya āyāti, atithī no bhavissatī”ti.

Vatvā ca pana kumāro mahāsattassa apacitīm karonto uṭṭhāyāsanaṃ brāhmaṇaṃ paccuggantvā parikkhāraggahaṇaṃ āpucchi. Brāhmaṇo taṃ olokeno “ayaṃ Vessantarassa putto Jālikumāro nāma bhavissati, ādito paṭṭhāyeva pharusavacanaṃ kathessāmī”ti¹ cintetvā “apehi apehī”ti accharam pahari. Kumāro apagantvā “ayaṃ brāhmaṇo atipharuso, kim nu kho”ti tassa sarīraṃ olokeno aṭṭhārasa purisadose passi. Brāhmaṇopi bodhisattaṃ upasaṅkamitvā paṭisanthāraṃ karonto āha—

2089. “Kacci nu bhoto kusalaṃ, kacci bhoto anāmayāṃ.

Kacci uñchena yāpetha, kacci mūlaphalā bahū.

2090. Kacci ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.

Vane vāḷamigākiṇṇe, kacci himsā na vijjati”ti.

Bodhisattopi tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ karonto āha—

2091. “Kusalaṃ ceva no brahme, atho brahme anāmayāṃ.

Atho uñchena yāpema, atho mūlaphalā bahū.

2092. Atho ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.

Vane vāḷamigākiṇṇe, himsā amhaṃ na vijjati.

1. Pharuso bhavissāmīti (Ka)

2093. Satta no māse vasataṃ, araṇṇe jīvasokinaṃ.

Imampi paṭhamāṃ passāma, brāhmaṇaṃ devavaṇṇinaṃ.

Ādāya veḷuvaṃ daṇḍaṃ, aggihuttaṃ kamaṇḍalum.

2094. Svāgataṃ te mahābrahme, atho te adurāgataṃ.

Anto pavisa bhaddante, pāde pakkhālayassu te.

2095. Tiṇḍukāni piyālāni, madhuke kāsūmāriyo.

Phalāni khuddakappāni, bhuñja brahme varaṃ varaṃ.

2096. Idampi pānīyaṃ sītaṃ, ābhataṃ girigabbharā.

Tato piva mahābrahme, sace tvaṃ abhikaṅkhasī”ti.

Evam ca pana vatvā mahāsatto “ayaṃ brāhmaṇo na akāraṇena imaṃ brahāraṇṇaṃ āgato, āgamanakāraṇaṃ papañcaṃ akatvā pucchissāmi nan”ti cintetvā imaṃ gāthamāha—

2097. “Atha tvaṃ kena vaṇṇena, kena vā pana hetunā.

Anupatto brahāraṇṇaṃ, taṃ me akkhāhi pucchito”ti.

Tattha **vaṇṇenā**ti kāraṇena. **Hetunā**ti paccayena.

Jūjako āha—

2098. “Yathā vārivaho pūro, sabbakālaṃ na khīyati.

Evam taṃ yācitā’gacchim, putte me dehi yācito”ti.

Tattha **vārivahoti** pañcasu mahānadīsu udakavāho. **Na khīyatī**ti pipāsitehi āgantvā hatthehipi bhājanehipi ussiñcitvā piviyamāno na khīyati. **Evam taṃ yācitā’gacchinti** tvampi saddhāya pūritattā evarūpoyevāti maññamāno ahaṃ taṃ yācituṃ āgacchim. **Putte me dehi yācitoti** mayā yācito tava putte mayhaṃ dāsathāya dehīti.

Taṃ sutvā mahāsatto somanassajāto pasāritahatthe saḥassatthavikaṃ ṭhapento viya pabbatapādaṃ unnādentō imā gāthā āha—

2099. “Dadāmi na vikampāmi, issaro naya brāhmaṇa.
Pāto gatā rājaputtī, sāyaṃ uñchāto ehitī.

2100. Ekarattim vasitvāna, pāto gacchasi brāhmaṇa.
Tassā nhāte upaghāte, atha ne māladhārīne.

2101. Ekarattim vasitvāna, pāto gacchasi brāhmaṇa.
Nānāpupphehi¹ sañchanne, nānāgandhehi bhūsite.
Nānāmūlaphalākiṇṇe, gaccha svā’dāya² brāhmaṇā’ti.

Tattha **issaroti** tvaṃ mama puttānaṃ issaro sāmiko hutvā ete³ naya, apica kho panekam⁴ kāraṇaṃ atthi. Etesaṃ mātā rājaputtī phalāphalatthāya pāto gatā sāyaṃ araṇṇato āgamissati, tāya ānītāni madhuraphalāphalāni bhuñjitvā idheva thāne ajjekarattim vasitvā pātova dārake gahetvā gamissasi. **Tassā nhāte**ti tāya nhāpīte. **Upaghāte**ti sīsamhi upasiṅghite. **Atha ne māladhārīneti** atha ne vicitrāya mālāya alaṅkate taṃ mālaṃ vahaṃāne. Pāḷipotthakesu pana “atha ne māladhārīno”ti likhitaṃ, tassattho na vicārīto. **Nānāmūlaphalākiṇṇeti** magge pātheyyatthāya dinnehi nānāmūlaphalāphalehi ākiṇṇe.

Jūjako āha—

2102. “Na vāsa’mabhirocāmi, gamanaṃ mayha ruccati.
Antarāyopi me assa, gacchaññeva rathesabha.

2103. Na he’tā yācayogī naṃ, antarāyassa kāriyā.
Itthiyo mantāṃ jānanti, sabbaṃ gaṇhanti vāmato.

2104. Saddhāya dānaṃ dadato, mā’saṃ adakkhi mātaraṃ.
Antarāyampi sā kayirā, gacchaññeva rathesabha.

2105. Āmantayassu te putte, mā te mātara’maddasum.
Addhāya dānaṃ dadato, evaṃ puññaṃ pavaḍḍhati.

1. Nānāvattthehi (Sī)

3. Etto (Sī, I)

2. Gacchissādāya (Sī, Syā, I)

4. Panetaṃ (Syā, I)

2106. Āmantayassu te putte, mā te mātara’ maddasum.

Mādisassa dhanam datvā, rāja saggaṃ gamissasī”ti.

Tattha **na he’tā yācayogī nanti** ettha **nanti** nipātamattam. Idam vuttam hoti—mahārāja etā itthiyo ca nāma na hi yācayogī, na yācanāya anucchavikā honti, kevalam antarāyassa kāriyā dāyakānam puññantarāyam yācakānañca lābhantarāyam karontīti. **Itthiyo mantanti** itthi māyam nāma jānanti. **Vāmatoti** sabbam vāmato gaṇhanti, na dakkhiṇato. **Saddhāya dānam dadatoti** kammañca phalañca saddahitvā dānam dadato. **Mā’santi** mā etesam mātaram adakkihi. **Kayirāti** kareyya. **Āmantayassūti** jānāpehi, mayā saddhim pesehīti vadati. **Dadatoti** dadantassa.

Vessantaro āha—

2107. “Sace tvaṃ nicchase daṭṭhum, mama bhariyam patibbatam.

Ayyakassapi dassahi, Jālim Kaṇhājinaṃ cubho.

2108. Ime kumāre disvāna, mañjuke piyabhāṇine.

Patīto sumano vitto, bahum dassati te dhanan”ti.

Tattha **ayyakassāti** mayham pituno Sañjayamahārājassa dvinnam kumārānam ayyakassa. **Dassati te dhananti** so rājā tuyham bahum dhanam dassati.

Jūjako āha—

2109. “Acchedanassa bhāyāmi, rājaputta suṇohi me.

Rājadaṇḍāya maṃ dajjā, vikkiṇeyya haneyya vā.

Jino dhanañca dāse ca, gārayhassa brahmabandhuyā”ti.

Tattha **acchedanassāti** acchinditvā gahaṇassa bhāyāmi. **Rājadaṇḍāya maṃ dajjāti** “ayam brāhmaṇo dārakacoro, daṇḍamassa dethā”ti evam daṇḍatthāya maṃ amaccānam dadeyya. **Gārayhassa brahmabandhuyāti** kevalam brāhmaṇiyāva garahitabbo bhavissāmīti.

Vessantaro āha—

2110. “Ime kumāre disvāna, mañjuke piyabhāṇine.

Dhamme ðhito mahārājā, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhano.

Laddhā pītisomanassaṃ, bahuṃ dassati te dhanan”ti.

Jūjako āha—

2111. “Nāhaṃ tampi karissāmi, yaṃ maṃ tvaṃ anusāsasi.

Dārakeva ahaṃ nessam, brāhmaṇyā paricārake”ti.

Tattha **dārakevā**ti alaṃ mayhaṃ aññena dhanena, ahaṃ ime dārakeva attano brāhmaṇyā paricārake nessāmīti.

Taṃ tassa pharusavacanaṃ sutvā dārakā bhītā palāyitvā piṭṭhipaṇṇasālaṃ gantvā tatopi palāyitvā gumbagahane nilīyitvā tatrāpi Jūjakenāgantvā gahitā viya attānaṃ sampassamānā kampantā katthaci ðhātuṃ asamatthā ito cito ca dhāvītva Caturassapokkharaṇitiraṃ gantvā daḷhaṃ vākacīraṃ nivāsetvā udakaṃ oruyha pokkharapattaṃ sīse ðhapetvā udakena paṭicchannā hutvā aṭṭhaṃsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2112. “Tato kumārā byathitā, sutvā luddassa bhāsitaṃ.

Tena tena padhāviṃsu, Jālī Kaṇhājīnā cubho”ti.

Jūjakopi kumāre adisvā bodhisattaṃ apasādesi “bho Vessantara idāneva tvaṃ mayhaṃ dārake datvā mayā ‘nāhaṃ Jetuttaranagaraṃ gamissāmi, dārake mama brāhmaṇyā paricārake nessāmī’ti vutte iṅghitasaññaṃ datvā putte palāpetvā ajānanto viya nisinno, natthi maññe lokasmiṃ tayā sadiso musāvādī”ti. Taṃ sutvā mahāsatto pakampitacitto hutvā “dārakā palātā bhavissanti”ti cintetvā “bho brāhmaṇa mā cintayi, ānessāmi te kumāre”ti uṭṭhāya piṭṭhipaṇṇasālaṃ gantvā tesam vanagahanaṃ pavitṭhabhāvaṃ ñatvā padavalañjānusārena pokkhaṇitiraṃ gantvā udake otiṇṇapadaṃ disvā “kumārā udakaṃ oruyha ðhitā bhavissanti”ti ñatvā “tāta Jālī”ti pakkosanto imaṃ gāthādvayamāha—

2113. “Ehi tāta piyaputta, pūretha mama pāramim.
Hadayaṃ me’bhisiñcetha, karotha vacanaṃ mama.

2114. Yānā nāvā ca me hotha, acalā bhavasāgare.
Jātipāraṃ tarissāmi santāressaṃ sadevakan”ti.

Kumāro pitu vacanaṃ sutvā “brāhmaṇo maṃ yathāruci karotu, pitarā saddhim dve kathā na kathessāmi”ti sīsaṃ nīharitvā pokkharapattāni viyūhitvā udakā uttaritvā mahāsattassa dakkhiṇapāde nipatitvā goppakasandhim daḷhaṃ gahetvā parodi. Atha naṃ mahāsatto āha “tāta bhaginī te kuhin”ti. Tāta ime sattā nāma bhaye uppanne attānameva rakkhantīti. Atha mahāsatto “puttehi me katikā katā bhavissatī”ti ñatvā “ehi amma kaṇhe”ti pakkosanto gāthādvayamāha—

2115. “Ehi amma piyadhīti, pūretha mama pāramim¹.
Hadayaṃ me’bhisiñcetha, karotha vacanaṃ mama.

2116. Yānā nāvā ca me hotha, acalā bhavasāgare.
Jātipāraṃ tarissāmi, uddharissaṃ sadevakan”ti.

Sāpi “pitarā saddhim dve kathā na kathessāmi”ti tatheva udakā uttaritvā mahāsattassa vāmapāde nipatitvā goppakasandhim daḷhaṃ gahetvā parodi. Tesāṃ assūni mahāsattassa phullapadumavaṇṇe pādapiṭṭhe patanti. Tassa assūni tesāṃ suvaṇṇaphalakasadisāya piṭṭhiyā patanti. Atha mahāsatto kumāre uṭṭhāpetvā assāsetvā “tāta Jāli kiṃ tvaṃ mama dānavittakabhāvaṃ na jānāsi, ajjhāsayaṃ me tāta matthakaṃ pāpehi”ti vatvā goṇe agghāpento viya tattheva ṭhito kumāre agghāpesi. So kira puttaṃ āmantetvā āha “tāta Jāli tvaṃ bhujiṣso hotukāmo brāhmaṇassa nikkhasahassaṃ datvā bhujiṣso bhavēyyāsi, bhaginī kho pana te uttamarūpadharā, koci nīcajātiko brāhmaṇassa kiñcideva dhanāṃ datvā tava bhaginim bhujiṣsaṃ katvā jātisambhedaṃ kareyya, aññatra raññā sabbasatadāyako nāma natthi, tasmā bhaginī te bhujiṣṣā

1. Ehi amma piyā dhīti, piyā me dānapāramī (Syā)

hotukāmā brāhmaṇassa dāsaṣaṭṭhaṃ dāsisaṭṭhaṃ hatthisaṭṭhaṃ assasaṭṭhaṃ
 usabhasaṭṭhaṃ nikkhasaṭṭhaṃ evaṃ sabbasaṭṭhaṃ datvā bhujissā hotū”ti evaṃ
 kumāre agghāpetvā samassāsetvā assamaṭṭhaṃ gantvā kamaṇḍalunā
 udakaṃ gahetvā “ehi vata bho brāhmaṇa”ti āmantetvā sabbaññutaññāṇassa
 paccayo hotūti patthanaṃ katvā udakaṃ pādetvā “ambho brāhmaṇa puttehi
 me sataguṇena sahaṣṣaguṇena sataṣaṣṣaguṇena sabbaññutaññāṇameva
 piyataran”ti pathaviṃ unnādetto brāhmaṇassa piyaputtadānaṃ adāsi.
 Tamatthaṃ pakāsetto Satthā āha—

2117. “Tato kumāre ādāya, Jāliṃ Kaṇhājinaṃ cubho.
 Brāhmaṇassa adā dānaṃ, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhano.

2118. Tabho kumāre ādāya, Jāliṃ Kaṇhājinaṃ cubho.
 Brāhmaṇassa adā vitto, puttake dānamuttamaṃ.

2119. Tadāsi yaṃ bhīmsanakaṃ, tadāsi lomahaṃsaṇaṃ.
 Yaṃ kumāre padinnamhi, medanī sampakampatha.

2120. Tadāsi yaṃ bhīmsanakaṃ, tadāsi lomahaṃsaṇaṃ.
 Yaṃ pañjalikato rājā, kumāre sukhavacchite.
 Brāhmaṇassa adā dānaṃ, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhano”ti.

Tattha **vittoti** pītisomanassajāto hutvā. **Tadāsi yaṃ bhīmsanakaṃ**ti tadā
 dānatejasa unnadantī mahāpathavī
 catunahutādhikadviyojanasatasahasabahalā mattavāraṇo viya gajjamānā
 kampi, sāgaro saṅkhubhi¹. Sinerupabbatarājā suseditavettaṅkuro viya
 onamitvā Vaṅkapabbatābhimukho aṭṭhāsi. Sakko devarājā apphoṭesi,
 mahābrahmā sādhuḥkāramadāsi. Yāva brahmalokā ekakoḷāhalaṃ ahosi.
 Pathavisaddena devo gajjanto khaṇikavassam² vassi, akālaviṃḍatā
 nicchariṃsu. Himavantavāsino sīhādayo sakalahimavantaṃ ekaninnādaṃ
 kariṃsūti evarūpaṃ bhīmsanakaṃ ahosi. Pāḷiyaṃ pana “medanī
 sampakampathā”ti ettakameva vuttaṃ. **Yanti yadā. Sukhavacchiteti**
 sukhavasite sukhasamvaḍḍhite. **Adā dānanti** ambho brāhmaṇa puttehi me
 sataguṇena

1. Ubbatti (Syā)

2. Ghanikavassam (Ka)

sahassaguṇena sataṣaḥassaguṇena sabbaññutaññāṇameva piyataranti tassatthāya adāsi.

Mahāsatto dānaṃ datvā “sudinnaṃ vata me dānaṃ”ti pītiṃ uppādetvā kumāre olokontova aṭṭhāsi. Jūjakopi vanagumbaṃ pavisitvā vallīṃ danteḥi chinditvā ādāya kumārassa dakkhiṇaṭṭhaṃ kumārikāya vāmahatthena saddhiṃ ekato bandhitvā tameva vallikoṭiṃ gahetvā pothayamāno pāyāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2121. “Tato so brāhmaṇo luddo, lataṃ danteḥi chindiya.

Latāya hatthe bandhitvā, latāya anumajjatha.

2122. Tato so rajjumādāya, daṇḍaṇcādāya brāhmaṇo.

Ākoṭayanto te neti, Sivirājassa pekkhato”ti.

Tattha **Sivirājassā**ti Vessantarassa.

Tesaṃ paḥaṭṭapaḥaṭṭhāne chavi chijjati, lohitaṃ paggharati. Paharaṇakāle aññaṃaññaṃssa piṭṭhiṃ dadanti. Athekasmiṃ visamaṭṭhāne brāhmaṇo pakkhalitvā pati. Kumārānaṃ muduhattheḥi baddhavalli galitvā gatā. Te rodamaṇā palāyitvā mahāsattassa santikaṃ āgamaṃsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2123. “Tato kumārā pakkāmuṃ, brāhmaṇassa pamañciya.

Assupuṇṇehi nettehi, pītaṃ so udikkhati.

2124. Vedha’ massatthapattaṃva, pitu pādāni vandati.

Pitu pādāni vanditvā, idaṃ vacanamabravi.

2125. Ammā ca tāta nikkhantā, tvaṃ ca no tāta dassasi.

Yāva ammampi passemu, atha no tāta dassasi.

2126. Ammā ca tāta nikkhantā, tvaṃ ca no tāta dassasi.

Mā no tvaṃ tāta adadā, yāva ammāpi etu no.

Tadāyaṃ brāhmaṇo kāmāṃ, vikkiṇātu hanātu vā.

2127. Balaṅkapādo andhanakho, atho ovaddhapiṇḍiko.
Dīghuttaroṭṭho capalo, kaḷāro bhaggaṇāsako.
2128. Kumbhodaro bhaggapiṭṭhi, atho visamacakkhuko.
Lohamassu haritakeso, valīnaṃ tilakāhato.
2129. Piṅgalo ca vinato ca, vikaṭo ca brahā kharo.
Ajināni ca sannaddho, amanusso bhayānako.
2130. Manusso udāhu yakkho, maṃsalohitabhojano.
Gāmā araṇṇamāgamma, dhanam taṃ tāta yācati.
2131. Nīyamāne pisācena, kinnu tāta udikkhasi.
Asmā nūna te hadayaṃ, āyasaṃ daḷhabandhanam.
2132. Yo no baddhe na jānāsi, brāhmaṇena dhanesinā.
Accāyikena luddena, yo no gāvova sumbhati.
2133. Idheva acchataṃ kaṇhā, na sā jānāti kismiñci.
Migīva khīrasammattā, yūthā hīnā pakandati¹ti.

Tattha **udikkhatī**ti so pitu santikaṃ gantvā kampamāno oloketi.
Vedhanti vedhamāno. **Tvaṃ ca no tāta dassasī**ti tvañca amhe tāya anāgatāya
eva brāhmaṇassa dadāsi, evaṃ mā kari, adhivāsehi tvaṃ tāva. Yāva ammaṃ
passemu, atha no tāya diṭṭhakāle tvaṃ puna dassasi. **Vikkiṇātu hanātu vāti**
tāta ammāya āgatakāle esa amhe vikkiṇātu vā hanatu vā. Yaṃ icchati, taṃ
karotu. Apica kho panesa kakkhaḷo pharuso, aṭṭhārasahi purisadosehi
samannāgatoti aṭṭhārasa purisadose kathesi.

Tattha **balaṅkapādoti** patthaṭapādo. **Andhanakhoti**¹ pūtinakho.
Ovaddhapiṇḍikoti heṭṭhāgalitapiṇḍikamaṃso. **Dīghuttaroṭṭhoti** mukhaṃ
pidahitvā ṭhiteṇa dīghena uttaroṭṭhena samannāgato. **Capaloti** paggharitalālo.
Kaḷāroti sūkaradāṭhāhi viya nikkhantadantehi

1. Addhanakhoti (Sī, Syā, I)

samannāgato. **Bhaggaṇāsakoti** bhaggāya visamāya nāsāya samannāgato. **Lohamassūti** tambalohavaṇṇamassu. **Haritakesoti** suvaṇṇavaṇṇavirūḷhakeso. **Valīnanti** sarīracammamassa valiggahitaṃ. **Tilakāhatoti** kāḷatilakehi parikiṇṇo. **Piṅgaloti** nibbidhapiṅgalo biḷārakkhisadisehi akkhīhi samannāgato. **Vinatoti** kaṭiyam piṭṭhiyam khandheti tīsu ṭhānesu vaṅko. **Vikaṭoti** vikaṭapādo. “Abaddhasandhī”tipi¹ vuttam, “kaṭakaṭā”ti viravantehi aṭṭhisandhīhi samannāgato. **Brahāti** dīgho. **Amanussoti** na manusso, manussavesena vicarantopi yakkho esa. **Bhayānakoti** ativiya bhimśanako.

Manusso udāhu yakkhoti tāta sace koci imam brāhmaṇam disvā evam puccheyya “manussoyam brāhmaṇo, udāhu yakkho”ti. “Na manusso, atha kho maṃsalohitabhojano yakkho”ti vuttam yuttam. **Dhanam tam tāta yācatīti** tāta esa amhākaṃ maṃsam khādītukāmo tumhe puttadhanam yācati. **Udikkhasīti** ajjuhekkhasi. **Asmā nūna te hadayanti** tāta mātāpitūnam hadayam nāma puttesu mudukaṃ hoti, puttānam dukkham na sahati, tvaṃ ajānanto viya acchasi, tava pana hadayam pāsāṇo viya maññe, atha vā **āyasaṃ daḷhabandhanam**. Tena amhākaṃ evarūpe dukkhe uppanne na rujati.

Na jānāsīti ajānanto viya acchasi. **Accāyikena luddenāti** ativiya luddena pamāṇātikkantena. **Yo noti** brāhmaṇena no amhe kaniṭṭhabhātike baddhe bandhite yo tvaṃ na jānāsi. **Sumbhatīti** potheti. **Idheva acchatanti** tāta ayaṃ Kaṇhājina kiñci dukkham na jānāti. Yathā nāma khīrasammattā migapotikā yūthā parihīnā mātaram apassantī khīratthāya kandati, evam ammaṃ apassantī kanditvā sussitvā marissati, tasmā maṃyeva brāhmaṇassa dehi, ahaṃ gamissāmi, ayaṃ Kaṇhājina idheva hotūti.

Evam vuttepi mahāsatto na kiñci katheti. Tato kumāro mātāpitaro ārabha paridevanto āha—

2134. “Na me idaṃ tathā dukkham, labbhā hi pumunā idaṃ.
Yañca ammaṃ na passāmi, tam me dukkhatarāṃ ito.

1. Ravaṭṭhisandhītipi (Syā)

2135. Na me idaṃ tathā dukkhaṃ, labbhā hi pumunā idaṃ.
Yañca tātaṃ na passāmi taṃ me dukkhatarāṃ ito.
2136. Sā nūna kapaṇā amma, cirarattāya rucchati.
Kaṇhājinaṃ apassantī, kumāriṃ cārudassaniṃ.
2137. So nūna kapaṇo tāto, cirarattāya rucchati.
Kaṇhājinaṃ apassanto, kumāriṃ cārudassaniṃ.
2138. Sā nūna kapaṇā amma, ciraṃ rucchati assame.
Kaṇhājinaṃ apassantī, kumāriṃ cārudassaniṃ.
2139. So nūna kapaṇo tāto, ciraṃ rucchati assame.
Kaṇhājinaṃ apassanto, kumāriṃ cārudassaniṃ.
2140. Sā nūna kapaṇā amma, cirarattāya rucchati.
Aḍḍharatte va ratte vā, nadīva avasucchati.
2141. So nūna kapaṇo tāto, cirarattāya rucchati.
Aḍḍharatte va ratte vā, nadīva avasucchati.
2142. Ime te jambukā rukkhā, vedisā sinduvārakā.
Vividhāni rukkhajātāni, tāni ajja jahāmase.
2143. Assatthā panasā ce’ me, nigrodhā ca kapitthanā.
Vividhāni phalajātāni, tāni ajja jahāmase.
2144. Ime tiṭṭhanti āramā, ayaṃ sītūdakā nadī.
Yatthassu pubbe kīlāma, tāni ajja jahāmase.
2145. Vividhāni pupphajātāni, asmim uparipabbate.
Yāna’ssu pubbe dhārema, tāni ajja jahāmase.
2146. Vividhāni phalajātāni, asmim uparipabbate.
Yāna’ssu pubbe bhuñjāma, tāni ajja jahāmase.
2147. Ime no hatthikā assā, balibaddā ca no ime.
Yehissu pubbe kīlāma, tāni ajja jahāmase”ti.

Tattha **pumunā**ti bhave vicarantena purisena. **Labbhā**ti labhitabbaṃ. **Taṃ me dukkhataṃ** itoti yaṃ me ammaṃ passituṃ alabhantassa dukkhaṃ, taṃ ito pothanadukkhato sataguṇena sahaṣṣaguṇena sataṣaṣṣaguṇena dukkhataṃ. **Rucchatī**ti rodissati. **Aḍḍharatte va ratte vā**ti aḍḍharatte vā sakalaratte vā amhe saritvā ciraṃ rodissati. **Avasucchatī**ti appodakā kunnadī avasussati. Yathā sā khippameva sussati, evaṃ aruṇe uggacchanteyeva sussitvā marissatīti adhippāyenevamaḥa. **Vedisā**ti olambanasākhā. **Tānī**ti yesaṃ no mūlapupphaphalāni gaṇhantehi ciraṃ kīlitaṃ, tāni ajja ubhopi mayaṃ jahāma. **Hatthikā**ti tātena amhākaṃ kīlanatthāya katā hatthikā.

Taṃ evaṃ paridevamānameva saddhiṃ bhaginiyā Jūjako āgantvā pothento gaḥetvā pakkāmi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2148. “Niyamānā kumārā te, pītaṃ etadabravum.
Ammaṃ ārogyaṃ vajjāsi, tvaṇca tāta sukhī bhava.

2149. Ime no hatthikā assā, balibaddā ca no ime.
Tāni ammāya dajjesi, sokaṃ tehi vinessati.

2150. Ime no hatthikā assā, balibaddā ca no ime.
Tāni amma udikkhanti, sokaṃ paṭivinessati”ti.

Tadā bodhisattassa putte ārabha balavasoko uppajji, hadayamaṃsaṃ uṇhaṃ ahosi. So kesarasīhena gahitamattavāraṇo viya rāhumukhaṃ pavitṭhacando viya ca kampamāno sakabhāvena saṇṭhātuṃ asakkonto assupuṇṇehi nettehi paṇṇasālaṃ pavisitvā kalunaṃ paridevi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2151. “Tato Vessantaro rājā, dānaṃ datvāna khattiyo.
Paṇṇasālaṃ pavisitvā, kalunaṃ paridevayī”ti.

Tato parā mahāsattassa vilāpagāthā honti—

2152. “Kaṃ nva’jja chātā tasitā, uparucchanti dāraḥ.
Sāyaṃ saṃvesanākāle, ko ne dassati bhojanaṃ.

2153. Kaṃ nva'jja chātā tasitā, uparucchanti dārakā.
Sāyaṃ saṃvesanākāle, 'ammā chātamha detha no'.
2154. Kathaṃ nu pathaṃ gacchanti, pattikā anupāhanā.
Santā sūnehi pādehi, ko ne hatthe gahessati.
2155. Kathaṃ nu so na lajjeyya, sammukhā paharaṃ mama.
Adūsakānaṃ puttānaṃ, alajjī vata brāhmaṇo.
2156. Yopi me dāsīdāsa'ssa, añño vā pana pesiyo.
Tassāpi suvihīnassa, ko lajjī paharissati.
2157. Vārijasseva me sato, baddhassa kumināmukhe.
Akkosati paharati, piye putte apassato'ti.

Tattha **kaṃ nva'jja**ti kaṃ nu ajja. **Uparucchantī**ti saṭṭhiyojanamaggaṃ gantvā uparodissanti. **Samvesanākāle**ti mahājanassa parivesanākāle¹. **Ko ne dassatī**ti ko nesaṃ bhojanaṃ dassati. **Kathaṃ nu pathaṃ gacchantī**ti kathaṃ nu saṭṭhiyojanamaggaṃ gamissanti. **Pattikā**ti hatthiyānādīhi virahitā. **Anupāhanā**ti upāhanamattenapi viyuttā sukhumālapādā. **Gahessatī**ti kilamathavinodanattāya ko gaṇhissati. **Dāsīdāsa'ssati** dāsīyā dāso² assa. **Añño vā pana pesiyoti** tassapi dāso, tassapi dāsoti evaṃ dāsapatidāsaparamparāya “yo mayhaṃ catuttho pesiyo pesanakārako assa, tassa evaṃ suvihīnassapi ayaṃ Vessantarassa dāsapatidāso”ti ñatvā. **Ko lajjī**ti ko lajjāsampanno pahareyya, yuttaṃ nu kho tassa nillajjassa mama putte paharītunti. **Vārijassevā**ti kumināmukhe baddhassa macchasseva sato mama. **Apassatoti a-kāro** nipātamatto, passantasseva piyaputte akkosati ceva paharati ca, aho vata dāruṇoti.

Athassa kumāresu sinehena evaṃ parivitakko udapādi “ayaṃ brāhmaṇo mama putte ativiya viheṭṭeti, sokaṃ sandhāretuṃ na sakkomi, brāhmaṇaṃ anubandhitvā jīvitakkhayaṃ pāpetvā ānessāmi te

1. Paribhuñjanakāle (I), paribhojanakāle (Ka)

2. Dāsīdāso (Sī, I), dāsī dāso (Syā)

kumāre”ti. Tato “aṭṭhānametaṃ kumārānaṃ pīḷanaṃ atidukkhanti dānaṃ datvā pacchānutappaṃ nāma sataṃ dhammo na hotī”ti cintesi. Tadatthajotanaṃ ime dve parivittakkagāthā nāma honti—

2158. “Adu cāpaṃ gahetvāna, khaggaṃ bandhiya vāmato.
Ānessāmi sake putte, puttānaṃ hi vadho dukho.

2159. Aṭṭhānametaṃ dukkharūpaṃ, yaṃ kumārā vihaññare.
Sataṃ ca dhammamaññāya, ko datvā anutappatī”ti.

Tattha **satanti** pubbabodhisattānaṃ paveṇidhammaṃ.

So kira tasmim̐ khaṇe bodhisattānaṃ paveṇim̐ anussari. Tato “sabbabodhisattānaṃ¹ dhanapariccāgaṃ aṅgapariccāgaṃ puttapariccāgaṃ bhariyapariccāgaṃ jīvitapariccāganti ime pañca mahāpariccāge apariccajivā Buddhahūtapubbo nāma natthi. Ahampi tesaṃ abbhantaro homi, mayāpi piyaputtadhītarō adatvā na sakkā Buddhena bhavitun”ti cintetvā “kiṃ tvaṃ Vessantara paresaṃ dāsattāya dinnaputtānaṃ dukkhabhāvaṃ na jānāsi, yena² brāhmaṇaṃ anubandhitvā jīvitakkhayaṃ pāpessāmīti saññaṃ uppādesi, dānaṃ datvā pacchānutappo nāma tava nānurūpo”ti evaṃ attānaṃ paribhāsivā “sacepi eso kumāre māressati, dinnakālato paṭṭhāya mama na kiñci hotī”ti datṭhasamādānaṃ adhiṭṭhāya paṇṇasālato nikkhamitvā paṇṇasāladvāre pāsāṇaphalake kañcanapaṭimā viya nisīdi. Jūjakopi bodhisattassa sammukhe kumāre pothetvā neti. Tato kumāro vilapanto āha—

2160. “Saccaṃ kirevamāhaṃsu, narā ekacciyā idha.
Yassa natthi sakā mātā, yathā natthi³ tatheva so.

2161. Ehi kaṇhe marissāma, nattha’ttho jīvitena no.
Dinnamhāti janindena, brāhmaṇassa dhanesino.
Accāyikassa luddassa, yo no gāvova sumbhati.

2162. Ime te jambukā rukkhā, vedisā sinduvārakā.
Vividhāni rukkhajātāni, tāni kaṇhe jahāmase.

1. Sabbe bodhisattā (Syā, Ka)

2. Kena (Ka)

3. Pitā atthi (Ka)

2163. Assatthā panasā ce'me, nigrodhā ca kapitthanā.
Vividhāni phalajātāni, tāni kaṇhe jahāmase.

2164. Ime tiṭṭhanti ārāmā, ayaṃ sītūdakā nadī.
Yatthassu pubbe kīlāma, tāni kaṇhe jahāmase.

2165. Vividhāni pupphajātāni, asmiṃ uparipabbate.
Yānassu pubbe dhārema, tāni kaṇhe jahāmase.

2166. Vividhāni phalajātāni, asmiṃ uparipabbate.
Yānassu pubbe bhuñjāma, tāni kaṇhe jahāmase.

2167. Ime no hatthikā assā, balibaddā ca no ime.
Yehissu pubbe kīlāma, tāni kaṇhe jahāmase”ti.

Tattha **yassā**ti yassa santike sakā mātā natthi. (Pitā atthi, yathā natthiyeva.)¹

Puna brāhmaṇo ekasmiṃ visamaṭṭhāne pakkhalitvā pati. Tesam hatthato bandhanavalli muccitvā gatā². Te pahaṭakukkuṭā viya kampantā palāyitvā ekavegeneva³ pitu santikaṃ āgamimsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2168. “Nīyamānā kumārā te, brāhmaṇassa pamuñciya.
Tena tena padhāvimsu, jālī Kaṇhājina cubho”ti.

Tattha **tena tenā**ti tena muttakhaṇena yena disābhāgena tesam pitā atthi, tena padhāvimsu, padhāvitvā pitu santikaññeva āgamimsūti attho.

Jūjako vegenutṭhāya vallidaṇḍahattho kappuṭṭhānaggi viya avattharanto āgantvā “ativiya palāyitum chekā tumhe”ti hatthe bandhitvā puna nesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1. () Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

2. Bandhanaṃ muñcitvā gataṃ (Sī, I), bandhanaṃ muñcitvā galitaṃ (Syā)

3. Ekato vegeneva (Ka)

2169. “Tato so rajjumādāya, daṇḍañcādāya brāhmaṇo.
Ākoṭayanto te neti, sivrājassa pekkhato”ti.

Evam nīyamānesu Kaṇhājinā nivattitvā oloketi pitarā saddhim sallapi.
Tamattham pakāsento Satthā āha—

2170. “Taṃ taṃ Kaṇhājinā’voca, ayaṃ maṃ tāta brāhmaṇo.
Laṭṭhiyā paṭikoṭeti, ghare jātaṃva dāsiyaṃ.

2171. Na cāyaṃ brāhmaṇo tāta, dhammikā honti brāhmaṇā.
Yakkho brāhmaṇavaṇṇena, khādituṃ tāta neti no.
Nīyamāne pisācena, kinu tāta udikkhasi”ti.

Tattha **tanti** taṃ passamānaṃ nisinnaṃ pitaraṃ sivrājānaṃ. **Dāsiyanti** dāsikaṃ. **Khāditunti** khādanatthāya ayaṃ no giridvāraṃ asampattheyeva ubhohi cakkhūhi rattalohitabinduṃ paggharantehi khādissāmīti neti, tvaṇca khādituṃ vā pacituṃ vā nīyamāne kiṃ amhe udikkhasi, sabbadā sukhito hohīti paridevi.

Daharakumārikāya vilapantiyā kampamānāya gacchantiyā mahāsattassa balavasoko uppajji, hadayavatthu uṇhaṃ ahosi. Nāsikāya appahontiyā mukhena uṇhe assāsapassāse vissajjesi. Assūni lohitaṃvā hutvā nettehi nikkhamiṃsu. So “idaṃ evarūpaṃ dukkhaṃ sinehadosena jātaṃ, na aññena kāraṇena. Sinehaṃ akatvā majjhatteneva bhavitabban”ti tathārūpaṃ sokaṃ attano ñāṇabalena vinodetvā pakatinisinnākāreṇa nisīdi. Giridvāraṃ asampattāyeva kumārikā vilapantī agamāsi¹.

2172. Ime no pādakā dukkhā, dīgho caddhā suduggamo.
Nīce co’lambate sūriyo, brāhmaṇo ca dhāreti² no.

2173. Okandāmase bhūtāni, pabbatāni vanāni ca.
Sarassa sirasā vandāma, supatitthe ca āpake.

2174. Tiṇalatāni osadhyo, pabbatāni vanāni ca.
Ammaṃ ārogyaṃ vajjātha, ayaṃ no neti brāhmaṇo.

1. Giridvāre sampattheyeva kumārā vilapantā agamaṃsu (Ka) 2. Tareti (Sī, Syā, I)

2175. Vajjantu bhonto ammañca, Maddim asmāka mātaram.
Sace anupatitukāmāsi, khippam anupatiyāsi no.

2176. Ayaṃ ekapadī eti, ujuṃ gacchati assamaṃ.
Tamevānupateyyāsi, api passesi ne lahuṃ.

2177. Aho vata re jaṭinī, vanamūlaphalahārike.
Suññaṃ disvāna assamaṃ, taṃ te dukkhaṃ bhavissati.

2178. Ativelam nu ammāya, uñchā laddho anappako.
Yā no baddhe na jānāsi, brāhmaṇena dhanesinā.

2179. Accāyikena luddena, yo no gāvova sumbhati.
Apa'jja ammaṃ passemu, sāyaṃ uñchāto āgataṃ.

2180. Dajjā amma brāhmaṇassa, phalaṃ khuddena missitaṃ.
Tadāyaṃ asito dhāto, na bālhaṃ dhārayeyya no.

2181. Sūnā ca vata no pādā, bālhaṃ dhāreti brāhmaṇo.
Iti tattha vilapimsu, kumārā mātugiddhinoti.

Tattha **pādukāti**¹ khuddakapādā. **Okandāmaseti** avakandāma, apacitiṃ nīcavuttiṃ dassentā jānāpema. **Sarassāti** imassa padumasarassa pariggāhakāneva nāgakulāni² sirasā vandāma. **Supatitthe ca āpaketi** supatitthāya nadiyā adhivatthā devatāpi vandāma. **Tiṇalatānīti** tiṇāni ca olambakalatāyo ca. **Osadhyoti** osadhiyo. Sabbattha adhivatthā devatā sandhāyevamāha. **Anupatitukāmāsīti** sacepi sā amhākaṃ padānupadaṃ āgantukāmāsi. **Api passesi ne**³ **lahunti** api nāma etāya ekapadiyā anupadamānā⁴ puttake te lahuṃ passeyyāsīti evaṃ taṃ vadeyyāthāti. **Jaṭinīti** baddhajaṭaṃ ārabha mātaram parammukhālapana ālapantī āha. **Ativelanti** pamāṇātikkantaṃ katvā. **Uñchāti**

1. Pādukāti (Sī, Syā, I)

2. Pariggahadeva nāgakulāni (Ka), pariggahitā devatā nāgakulāni (Syā)

3. No (Sī, Syā, I)

4. Anupadamānā (Ka), anupattamānā (Syā)

uñchācariyāya. **Phalanti** vanamūlaphalāphalaṃ. **Khuddena** missitanti khuddakamadhunā missitaṃ. **Asitoti** asitāsano paribhuttaphalo. **Dhātoti** suhito. **Na bālhaṃ dhārayeyya**¹ noti na no bālhaṃ vegena nayena. **Mātugiddhinoti** mātari giddhena samannāgatā balavasinehā evaṃ vilapimsūti.

Dārapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Maddīpabbavaṇṇanā

Yaṃ pana taṃ raññā pathaviṃ unnādetvā brāhmaṇassa piyaputtesu dinnesu yāva brahmalokā ekakoḷāhalaṃ jātaṃ, tenapi bhijjamānahadayā viya Himavantavāsino devā tesāṃ brāhmaṇena nīyamānānaṃ taṃ vilāpaṃ sutvā mantayimsu “sace Maddī kālasseva assamaṃ āgamissati, tattha puttake adisvā Vessantaraṃ pucchitvā brāhmaṇassa dinnabhāvaṃ sutvā balavasinehena padānupadaṃ dhāvitvā mahantaṃ dukkhaṃ anubhaveyyā”ti. Atha te tayo devaputte “tumhe sīhabyagghadīpiveśe nimminivā deviyā āgamanamaggaṃ sannirumbhitvā yāciyamānāpi yāva sūriyatthaṅgamanā maggaṃ adatvā yathā candālokena assamaṃ pavisissati, evamassā sīhādīnampi aviheṭhanatthāya ārakkhaṃ susaṃvihitaṃ kareyyāthā”ti āṇāpesuṃ. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2182. “Tesāṃ lālappitaṃ sutvā, tayo vālā vane migā.
Sīho byaggho ca dīpi ca, idaṃ vacanamabravuṃ.

2183. Mā heva no rājaputtī, sāyaṃ uñchāto āgamā.
Mā hevamhāka nibbhoge, heṭhayittha vane migā.

2184. Sīho ce naṃ viheṭheyya, byaggho dīpi ca lakkhaṇaṃ.
Neva Jālīkumāra’ssa, kuto Kaṇhājinā siyā.
Ubhayeneva jīyetha, patim putte ca lakkhaṇā”ti.

1. Tarayeyya (Sī, Syā, I)

Tattha **idaṃ vacanamabravunti** “tumhe tayo janā sīho ca byaggho ca dīpi cāti evaṃ tayo vāḷa vane migā hothā”ti idaṃ tā devatā tayo devaputte vacanamabravuṃ. **Mā heva noti** Maddī rājaṇṇa uñchāto sāyaṃ mā āgami, candālokena sāyaṃ āgacchatūti vadanti. **Mā hevamhāka nibbhogeti** amhākaṃ nibbhoge vijite vanaghaṭṭayaṃ mā naṃ kocipi vane vālamigo viheṭhesi. Na yathā viheṭhehi, evamassā ārakkhaṃ gaṇhathāti vadanti. **Sīho ce nanti** sace hi taṃ anārakkhaṃ sīhādīsu koci viheṭheyya, athassā jīvitaṃ khaṇṇaṃ pattāya neva Jālikumāro assa, kuto Kaṇḍajānā siyā. Evaṃ sā lakkhaṇasampannā **ubhayeneva jīyetha patinṃ putte cāti**, dvīhi koṭṭhāsehi jīyetheva, tasmā susaṃvihitamassā ārakkhaṃ karoṭhāti.

Atha te tayo devaputtā “sādhū”ti tāsāṃ devatānaṃ taṃ vacanaṃ paṭissuṇitvā sīhabyagghadīpino hutvā āgantvā tassā āgamanamagge paṭipāṭiyā nipajjimsu. Maddīpi kho “ajja mayā dussupino diṭṭho, kālasseva mūlaphalāphalaṃ gahetvā assamaṃ gamissāmī”ti kampamānā mūlaphalāphalāni upadhāresi. Athassā hatthato khaṇṇi pati, tathā aṃsato uggīvaṇṇa¹ pati, dakkhiṇakkhica phandati, phalino rukkhā aphalā viya aphalā ca phalino viya khāyimsu, dasa disā na paññāyimsu. Sā “kiṃ nu kho idaṃ, pubbe abhūtapubbaṃ ajja me hoti, kiṃ bhavissati, mayhaṃ vā antarāyo bhavissati, mama puttānaṃ vā, udāhu Vessantarassā”ti cintetvā āha—

2185. “Khaṇṇittikaṃ me patitaṃ, dakkhiṇakkhi ca phandati.

Aphalā phalino rukkhā, sabbā muyhanti me disā”ti.

Evaṃ sā paridevantī pakkāmi.

2186. Tassā sāyanhakālasmiṃ, assamāgamanāṃ pati.

Atthaṅgatamhi sūriye, vāḷa panthe upaṭṭhahum.

2187. Nīce co’lambate sūriyo, dūre ca vata assamo.

Yaṇca nesaṃ ito hassaṃ, taṃ te bhuñjeyyu bhojanaṃ.

1. Vāmaṃsakūṭato pacchi (Ka)

2188. So nūna khattiyo eko, paṇṇasālāya acchati.
Tosento dārake chāte, mamaṃ disvā anāyatim.
2189. Te nūna puttakā mayhaṃ, kapaṇāya varākiyā.
Sāyaṃ saṃvesanākāle, khīrapītāva acchare.
2190. Te nūna puttakā mayhaṃ, kapaṇāya varākiyā.
Sāyaṃ saṃvesanākāle, vāripītāva acchare.
2191. Te nūna puttakā mayhaṃ, kapaṇāya varākiyā.
Paccuggatā maṃ tiṭṭhanti, vacchā bālāva mātaraṃ.
2192. Te nūna puttakā mayhaṃ, kapaṇāya varākiyā.
Paccuggatā maṃ tiṭṭhanti, haṃsāvu'paripallale.
2193. Te nūna puttakā mayhaṃ, kapaṇāya varākiyā.
Paccuggatā maṃ tiṭṭhanti, assamassāvidūrato.
2194. Ekāyano ekapatho, sarā sobbhā ca passato.
Aññaṃ maggaṃ na passāmi, yena gaccheyya assamaṃ.
2195. Migā namatthu rājāno, kānanasmim mahabbalā.
Dhammena bhātaro hotha, maggaṃ me detha yācitā.
2196. Avaruddhassāhaṃ bhariyā, rājaputtassa sirīmato.
Taṃ cāhaṃ nātimaññāmi, rāmaṃ sītāva'nubbatā.
2197. Tumhe ca putte passatha, sāyaṃ saṃvesanaṃ pati.
Ahaṃ ca putte passeyyaṃ, Jāliṃ Kaṇhājinaṃ cubho.
2198. Bahuṃ cidarṃ mūlaphalaṃ, bhakkho cāyaṃ anappako.
Tato upaḍḍhaṃ dassāmi, maggaṃ me detha yācitā.
2199. Rājaputtī ca no mātā, rājaputto ca no pitā.
Dhammena bhātaro hotha, maggaṃ me detha yācitā”ti.

Tattha **tassā**ti tassā mama¹. **Assamāgamanam patīti** assamam paṭicca sandhāya āgacchantiyā. **Upaṭṭhahunti** uṭṭhāya² ṭhitā. Te kira paṭhamam paṭipāṭiyā nipajjitvā tāya āgamanakāle uṭṭhāya vijambhitvā maggam rumbhantā paṭipāṭiyā tiriyaṃ aṭṭhamasu. **Yañca tesanti** ahañca yaṃ ito mūlaphalāphalam tesam harissam, tameva Vessantaro ca ubho puttakā cāti te tayopi janā bhuñjeyyum, aññam tesam bhojanam natthi. **Anāyatinti** anāgacchantim maṃ ṇatvā ekakova nūna dārake tosentō nisinno. **Sarivesanākāletī** aññesu divasesu attano khādāpanapivāpanakāle³ **khīrapītāvāti** yathā khīrapītā migapotakā⁴ khīratthāya kanditvā taṃ alabhitvā kandantāva niddam okkamanti, evam me puttakā phalāphalatthāya kanditvā taṃ alabhitvā kandantāva niddam upagatā bhavissantīti vadati.

Vāripītāvāti yathā pipāsītā migapotakā pānīyatthāya kanditvā taṃ alabhitvā kandantāva niddam okkamantīti imināva nayena attho veditabbo. **Acchareti** acchanti. **Paccuggatā maṃ tiṭṭhantīti** maṃ paccuggatā hutvā tiṭṭhanti. “Paccuggantunā”tipi⁵ pāṭho, paccuggantvāti attho. **Ekāyanoti** ekasseva ayano ekapadikamaggo. **Ekapathoti** so ca ekova, dutiyo natthi, okkamitvā gantum na sakkā. Kasmā? Yasmā sarā sobbhā ca passato. **Migā namatthūti** sā aññam maggam adisvā “ete yācitvā paṭikkamāpessāmi”ti phalapacchim sīsato⁶ otāretvā añjalim paggayha namassamānā evamāha. **Bhātaroti** ahampi manussarājaputtī, tumhepi migarājaputtā, iti me dhammena bhātaro hotha.

Avaruddhassāti raṭṭhato pabbājitassa. **Rāmaṃ sītāva’nubbatāti** yathā dasaratharājaputtam Rāmaṃ tassa kaniṭṭhabhaginī Sītādevī tasseva aggamaheśi hutvā taṃ anubbatā patidevatā hutvā appamattā upaṭṭhāsi, tathā ahampi Vessantaram upaṭṭhahāmi, nātimaññāmīti vadati. **Tumhe cāti** tumhe ca mayham maggam datvā sāyaṃ gocaraggahanakāle putte passatha, ahañca attano putte passeyyam, detha me magganti yācati.

1. Maddiyā (Ka)

2. Upaṭṭhāya (Syā, I), upagantvā (Ka)

3. Chātakāle pipāsanakāle (Ka)

4. Khīrappakā (Sī, I)

5. Paccuggantuntipi (Sī, Syā, I)

6. Amsato (Syā)

Atha te tayo devaputtā velam̐ oloketvā “idānissā maggam̐ dātum̐ velā”ti
ñatvā uṭṭhāya apagacchim̐su. Tamattham̐ pakāsento Satthā āha—

2200. “Tassā lālapamānāya, bahum̐ kārūñṇasañhitam̐.
Sutvā nelapatim̐ vācam̐, vālā panthā apakkamun”ti.

Tattha **nelapatinti** na elapatim̐ elapātavirahitam̐ visaṭṭham¹
madhuravācam̐.

Sāpi vāḷesu apagatesu assamam̐ agamāsi. Tadā ca puṇṇamuposatho hoti.
Sā caṅkamanakoṭim̐ patvā yesu yesu ṭhānesu pubbe putte passati, tesu tesu
ṭhānesu apassantī āha—

2201. “Imamhi nam̐ padesamhi, puttakā paṁsukuṇṭhitā.
Paccuggatā mam̐ tiṭṭhanti, vacchā bālāva mātaram̐.

2202. Imamhi nam̐ padesamhi, puttakā paṁsukuṇṭhitā.
Paccuggatā mam̐ tiṭṭhanti, haṁsāvu’paripallale.

2203. Imamhi nam̐ padesamhi, puttakā paṁsukuṇṭhitā.
Paccuggatā mam̐ tiṭṭhanti, assamassāvidūrato.

2204. Dve² migā viya ukkaṇṇā, samantā mabhidhāvino.
Ānandino pamuditā, vaggamānāva kampare.
Tyajja putte na passāmi, Jālim̐ Kaṇhājīnam̐ cubho.

2205. Chakalīva migī chāpaṁ, pakkhī muttāva pañjarā.
Ohāya putte nikkhamim̐, sīhīvāmisagiddhinī.
Tyajja putte na passāmi, Jālim̐ kaṇhājīnam̐ cubho.

2206. Idam̐ nesaṁ padakkantaṁ, nāgānamiva pabbate.
Citakā parikiṇṇāyo, assamassāvidūrato.
Tyajja putte na passāmi, Jālim̐ Kaṇhājīnam̐ cubo.

1. Visadam̐ (Sī, Syā, I)

2. Te (Sī, Syā, I)

2207. Vālikāyapi okiṇṇā, puttakā paṃsukuṇṭhitā.
Samantā abhidhāvanti, te na passāmi dārake.
2208. Ye maṃ pure paccuṭṭhenti, araṇṇā dūramāyatim.
Tyajja putte na passāmi, Jālim Kaṇhājinaṃ cubho.
2209. Chakalimva migim chāpā, paccuggantuna mātaram.
Dūre maṃ pavilokenti, te na passāmi dārake.
2210. Idam nesam kīlanakam, patitam paṇḍubeluvam.
Tyajja putte na passāmi, Jālim Kaṇhājinaṃ cubho.
2211. Thanā ca mayhime pūrā, uro ca sampadālati.
Tyajja putte na passāmi, Jālim Kaṇhājinaṃ cubho.
2212. Ucchaṅge’ko vicināti, thanamekāvalambati.
Tyajja putte na passāmi, Jālim Kaṇhājinaṃ cubho.
2213. Yassu sāyanhasamayaṃ, puttakā paṃsukuṇṭhitā.
Ucchaṅge me vivattanti, te na passāmi dārake.
2214. Ayaṃ so assamo pubbe, samajjo paṭibhāti maṃ.
Tyajja putte apassantyā, bhamate viya assamo.
2215. Kimidaṃ appasaddova, assamo paṭibhāti maṃ.
Kākolāpi na vassanti, matā me nūna dārakā.
2216. Kimidaṃ appasaddova, assamo paṭibhāti maṃ.
Sakuṇāpi na vassanti, matā me nūna dārakā”ti.

Tattha **nanti** nipātamattam. **Paṃsukuṇṭhitāti** paṃsumakkhitā.
Paccuggatā manti maṃ paccuggatā hutvā. “Paccuggantunā”tipi¹ pāṭho,
paccuggantvā icceva attho. **Ukkaṇṇāti** yathā migapotakā mātaram disvā
kaṇṇe ukkhipitvā gīvaṃ pasāretvā mātaram upagantvā haṭṭhatuṭṭhā samantā
abhidhāvino.

1. Paccuggantuntipi (Sī, Syā, I)

Vaggamānāva kampareti vajjamānāyeva mātu hadayamaṁsaṁ kampfenti viya evaṁ pubbe mama puttā. **Tyajjāti** te ajja na passāmi. **Chakalīva migī chāpanti** yathā chakalī ca migī ca pañjarasaṅkhātā kulāvakā muttā pakkhī ca āmisagiddhinī sīhī ca attano chāpaṁ ohāya gocarāya pakkamanti, tathāhampi ohāya putte gocarāya nikkhaminti vadati. **Idaṁ nesaṁ padakkantanti**¹ vassāratte Sānupabbate nāgānaṁ padavalañjaṁ viya idaṁ nesaṁ kīḷanaṭṭhāne ādhāvanaparidhāvanapadakkantaṁ paññāyati. **Citakāti** sañcitanicitā kavālukapuñjā. **Parikiṇṇāyoti** vippakiṇṇāyo. **Samantā mabhidhāvanti** aññesu divasesu samantā abhidhāvanti.

Paccuṭṭhenti² paccuggacchanti. **Dūramāyatinti** dūrato āgacchantiṁ. **Chakalīva migim chāpāti** attano mātaraṁ chakalīṁ viya migim viya ca chāpā. **Idaṁ nesaṁ kīḷanakanti**³ hatthirūpakādīhi kīḷantānaṁ⁴ idaṁca tesāṁ hatthato suvaṇṇavaṇṇaṁ kīḷanabeluvaṁ parigaḷitvā patitaṁ. **Mayhameti** mayhaṁ ime thanā ca khīrassa pūrā. **Uro ca sampadālati** hadayañca phalati⁵. **Ucchaṅge me vivattanti** mama ucchaṅge āvattanti vivattanti. **Samajjo paṭibhāti** manti samajjaṭṭhānaṁ viya mayhaṁ upaṭṭhāti. **Tyajjāti** te ajja. **Apassantiyāti** apassantiyā mama. **Bhamate viyāti** kulālacakkaṁ viya bhamati. **kākolāti** vanakākā. **Matā nūnāti** addhā matā vā kenaci nītā vā bhavissanti. **Sakuṇāti** avasesasakuṇā.

Iti sā vilapantī mahāsattassa santikaṁ gantvā phalapacchiṁ otāretvā mahāsattaṁ tuṇhimāsīnaṁ disvā dārake cassa santike apassanti āha—

2217. “Kimidaṁ tuṇhibhūtosī, api ratteva me mano.

Kākolāpi na vassanti, matā me nūna dārakā.

2218. Kimidaṁ tuṇhibhūtosī, api ratteva me mano.

Sakuṇāpi na vassanti, matā me nūna dārakā.

2219. Kacci nu me ayyaputta, migā khādiṁsu dārake.

Araññe iriṇe vivane, kena nītā me dārakā.

1. Parakkantanti (Syā)

3. Idañca nesaṁ kīḷananti (Syā)

5. Phalati viya (Syā)

2. Paccudentīti (Sī, Syā, I)

4. Hatthissarūpakādīkīḷanakaṁ (Ka)

2220. Adu te pahitā dūtā, adu suttā piyaṃvadā.
Adu bahi no nikkhantā, khiḍḍāsu pasutā nu te.

2221. Nevāsaṃ kesā dissanti, hatthapādā ca Jālino.
Sakuṇānaṃ ca opāto, kena nītā me dāraḥ¹ti.

Tattha **api ratteva me manoti** api balavapaccūse supinaṃ passantiyā viya me mano. **Migāti** sīhādayo vāḷamigā. **Iriṇeti** niroje. **Vivaneti** vivitte. **Dūtāti** adu Jetuttaranagare Sivirañño santikaṃ tayā dūtā¹ katvā pesitā. **Suttāti** antopaṇṇasālaṃ pavisitvā sayitā. **Adu bahi noti** adu te dāraḥ khiḍḍāpasutā hutvā bahi nikkhantāti pucchatī. **Nevāsaṃ kesā dissantīti** sāmi Vessantara neva tesāṃ kālāñjanavaṇṇā kesā dissanti. **Jālinoti** kañcanajālavicittā hatthapādā. **Sakuṇānaṃ ca opātoti** Himavantapadese hatthilingasakuṇā nāma atthi, te opatitvā² ādāya ākāseneva gacchanti. Tena taṃ pucchāmi “kiṃ tehi sakuṇehi nītā, ito aññesampi kesañci tesāṃ sakuṇānaṃ viya opāto jāto, akkhāhi kena nītā me dāraḥ¹ti.”

Evam vuttepi mahāsatto na kiñci āha. Atha naṃ sā “deva kasmā mayā saddhiṃ na kathesi, ko mama doso”ti vatvā āha—

2222. “Idaṃ tato dukkhataṃ, sallaviddho yathā vaṇo.
Tyajja putte na passāmi, Jāliṃ Kaṇhājinaṃ cubho.

2223. Idampi dutiyaṃ sallaṃ, kampeti hadayaṃ mama.
Yañca putte na passāmi, tvañca maṃ nābhībāsasi.

2224. Ajjeva me imaṃ rattim, rājaputta na saṃsasi.
Maññe okkantasaṃtaṃ maṃ, pāto dakkhisi no matan”ti.

Tattha **idaṃ tato dukkhataranti** sāmi Vessantara yaṃ mama raṭṭhā pabbājītāya araññe vasantiyā putte ca apassantiyā dukkhaṃ, idaṃ tava mayā saddhiṃ akathanaṃ mayhaṃ tato dukkhataṃ. Tvaṃ hi maṃ aggidaḍḍhaṃ paṭidahanto

1. Dūte (Sī), dūtāṃ (I)

2. Upatitvā (Syā), opātetvā (Ka)

viya papātā¹ patitaṃ daṇḍena pothento viya sallena vaṇaṃ vijjhanto viya tuṇhībhāvena kilamesi. Idaṃ hi me hadayaṃ sallaviddho yathā vaṇo tatheva kampati ceva rujati ca. “Sampaviddho”²tipi² pāḥo, sampatividdhoti attho. **Okkantasantaṃ**³ manti apagatajīvitaṃ maṃ. **Dakkhisino matanti** ettha **no-kāro** nipātamatto, mataṃ maṃ kālasseva tvaṃ passissasīti attho.

Atha mahāsatto “kakkhaḷakathāya naṃ puttassokaṃ jahāpessāmi”^{ti} cintetvā imaṃ gāthamāha—

2225. “Nūna Maddi varārohā, rājaputtī yasassinī.

Pāto gatāsi uñchāya, kimidaṃ sāyamāgatā”^{ti}.

Tattha **kimidaṃ sāyamāgatā**ti “Maddi tvaṃ abhirūpā pāsādikā, Himavante ca nāma bahū vanacarakā tāpasavijjādharādayo vicaranti. Ko jānāti, kiṃ bhavissati, kiñci⁴ tayā kataṃ, tvaṃ pātova gantvā kimidaṃ sāyamāgacchasi, daharakumārake ohāya araṇṇagatitthiyo nāma sasāmikitthiyo evarūpā na honti, ‘kā nu kho me dārakānaṃ pavatti, kiṃ vā me sāmiko cintessatī’⁵ti⁵ ettakampi te nāhosi. Tvaṃ pātova gantvā candālokena āgacchasi, mama duggatabhāvassevesa doso”^{ti} tajjetvā vañcetvā⁶ kathesi.

Sā tassa kathaṃ sutvā āha—

2226. “Nanu tvaṃ saddamassosi, ye saraṃ pātumāgatā.

Sīhassapi nadantassa, byagghassa ca nikujjitaṃ.

2227. Ahu pubbanimittaṃ me, vicarantya brahāvane.

Khaṇitto me hatthā patito, uggīvañcāpi amsato.

2228. Tadāhaṃ byathitā bhītā, puthu katvāna añjalim.

Sabbadisā namassissaṃ, api sotthi ito siyā.

1. Tālā (Sī, Syā, I)

2. Ukkantasattaṃ (Sī, I)

3. Kīdiso me sāmikoti cintayanti (Ka)

4. Samviddhotipi (Syā, I)

5. Kimidaṃ (Ka)

6. Nibbajjetvā (Syā)

2229. Mā heva no rājaputto, hato sihena dīpinā.

Dārakā vā parāmaṭṭhā, acchakokataracchihi.

2230. “Sīho byaggho ca dīpi ca, tayo vālā vane migā.

Te maṃ pariyāvaruṃ maggaṃ, tena sāyamhi āgatā”ti.

Tattha **ye saraṃ pātumāgatā**ti ye pānīyaṃ pātuṃ imaṃ saraṃ āgatā. **Byagghassa cāti** byagghassa ca aññesaṃ hatthi-ādīnaṃ catuppadānañceva sakuṇasaṅghassa ca nikūjitaṃ ekaninnādasaddaṃ kiṃ tvaṃ na assosīti pucchati. So pana mahāsattena puttānaṃ dinnavelāya saddo ahosi. **Ahu pubbanimittaṃ meti** deva imassa me dukkhassa anubhavanatthāya pubbanimittaṃ ahosi. **Uggīvaṃti** aṃsakūṭe pacchilagganakaṃ. **Puthūti** visuṃ visuṃ. **Sabbadisā namassissanti** sabbā dasa disā namassim. **Mā heva noti** amhākaṃ rājaputto sīhādīhi hato mā hotu, dārakāpi acchādīhi parāmaṭṭhā mā hontūti patthayantī namassissam. **Te maṃ pariyāvaruṃ magganti** sāmi Vessantara ahaṃ “imāni ca bhīsanakāni mahantāni, dussupino ca me diṭṭho, ajja sakālasseva gamissāmi”ti kampamānā mūlaphalāphalāni upadhāresim, atha me phalitarukkhāpi aphaḷā viya aphaḷā ca phalino viya dissanti, kicchena phalāphalāni gahetvā giridvāraṃ sampāpuṇim. Atha te sīhādayo maṃ disvā maggaṃ paṭipāṭiyā rumbhitvā aṭṭhaṃsu. Tena sāyaṃ āgatāmi, khamāhi me sāmīti.

Mahāsatto tāya saddhim ettakameva kathaṃ vatvā yāva aruṇuggamanā na kiñci kathesi. Tato paṭṭhāya Maddī nānappakāraṃ vilapantī āha—

2231. “Ahaṃ patiṇca putte ca, āceramiva māṇavo.

Anuṭṭhitā divārattim, jaṭinī brāhmacārini.

2232. Ajināni paridahitvā, vanamūlaphalahāriyā.

Vicarāmi divārattim, tumhaṃ kāmā hi puttakā.

2233. Ahaṃ suvaṇṇahaliddim, ābhataṃ paṇḍubeluvam.

Rukkhapakkāni cāhāsim, ime vo putta kīḷanā.

2234. Imaṃ mūḷālivattakaṃ, sālukaṃ ciñcabhedakaṃ.
Bhuñja khuddehi saṃyuttaṃ, saha puttehi khattiya.

2235. Padumaṃ Jālino dehi, kumudaṃ ca kumāriyā.
Māline passa naccante, sivi puttāni avhaya.

2236. Tato Kaṇhājināyapi, nisāmehi rathesabha.
Mañjussarāya vagguyā, assamaṃ upayantiyā.

2237. Samānasukhadukkha'mhā, raṭṭhā pabbājitā ubho.
Api sivi putte passesi, Jāliṃ Kaṇhājinaṃ cubho.

2238. Samaṇe brāhmaṇe nūna, brāhmacariyaparāyaṇe.
Ahaṃ loke abhissapiṃ, sīlavante bahussute.
Tyajja putte na passāmi, Jāliṃ Kaṇhājinaṃ cubho'ti.

Tattha āceramiva māṇavoti vattasampanno antevāsiko ācariyaṃ viya paṭijaggati. **Anuṭṭhitā**ti pāricariyānuṭṭhānena¹ anuṭṭhitā appamattā hutvā paṭijaggāmi. **Tumhaṃ kāmā**ti tumhākaṃ kāmena tumhe patthayanti. **Puttakā**ti kumāre ālapanti paridevati. **Suvaṇṇahaliddinti** puttakā ahaṃ tumhākaṃ nhāpanatthāya suvaṇṇavaṇṇaṃ haliddiṃ ghaṃsitvā ādāya āgatā. **Paṇḍubeluvanti** kīlanatthāya ca vo idaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ beluvapakkaṃ mayā ābhataṃ. **Rukkhapakkā**ti tumhākaṃ kīlanatthāya aññānīpi manāpāni rukkhaphalāni āhāsiṃ. **Ime voti** puttakā ime vo kīlanāti vadati. **Mūḷālivattakanti** mūḷāluṇḍalakaṃ². **Sālukanti** idaṃ uppalādisālukampi me bahu ābhataṃ. **Ciñcabhedakanti**³ siṅghāṭakaṃ. **Bhuñjā**ti idaṃ sabbaṃ khuddamadhunā saṃyuttaṃ puttehi saddhiṃ bhuñjāhīti paridevati. **Siviputtāni avhayā**ti sāmi Sivirāja paṇṇāsālāya sayāpitaṭṭhānato siṅhaṃ puttake pakkosāhi. **Api sivi putte passesi**ti sāmi Sivirāja api putte passasi, sace passasi, mama dassehi, kiṃ maṃ ativiya kilamesi. **Abhissapinti**⁴ tumhākaṃ puttadhītarō mā passitthāti evaṃ nūna akkosinti.

1. Pāricariyāya utṭhānena (Syā)

3. Piñjarodakanti (Sī, I), jīñjarodakanti (Syā)

2. Mūḷāluṇḍalakaṃ (Sī, I)

4. Abhisasinti (Syā, I)

Evam vilapamānāyapi tāya saddhiṃ mahāsatto na kiñci kathesi. Sā tasmim akathente kampamānā candālokena putte vicinantī yesu yesu jamburukkhādīsu pubbe kīlīmsu, tāni tāni patvā paridevantī āha—

2239. “Ime te jambukā rukkhā, vedisā sinduvārakā.
Vividhāni rukkhajātāni, te kumārā na dissare.

2240. Assatthā panasā ce’ me, nigrodhā ca kapitthanā.
Vividhāni phalajātāni te kumārā na dissare.

2241. Ime tiṭṭhanti ārāmā, ayaṃ sītūdakā nadī.
Yattha’ssu pubbe kīlīmsu, te kumārā na dissare.

2242. Vividhāni pupphajātāni, asmim uparipabbate.
Yāna’ssu pubbe dhārīmsu, te kumārā na dissare.

2243. Vividhāni phalajātāni, asmim uparipabbate.
Yāna’ssu pubbe bhuñjīmsu, te kumārā na dissare.

2244. Ime te hatthikā assā, balibaddā ca te ime.
Yehi’ssu pubbe kīlīmsu, te kumārā na dissare”ti.

Tattha **ime te hatthikā**ti sā pabbatūpari dārake adisvā paridevamānā tato oruyha puna assamapadam āgantvā tattha te upadhārentī tesam kīlanabhaṇḍakāni disvā evamāha.

Athassā paridevanasaddena ceva padasaddena ca migapakkhino calīmsu. Sā te disvā āha—

2245. “Ime sāmā sasolūkā, bahukā kadalīmigā.
Yehi’ssu pubbe kīlīmsu, te kumārā na dissare.

2246. Ime haṃsā ca koñcā ca, mayūrā citrapekhuṇā.
Yehi’ssu pubbe kīlīmsu, te kumārā na dissare”ti.

Tattha **sāmā**ti khuddakā sāmā suvaṇṇamigā. **Sasolūkā**ti sasā ca ulūkā ca.

Sā assamapade piyaputte adisvā nikkhamitvā pupphitavanaghaṭaṃ pavisitvā taṃ taṃ ṭhānaṃ oloketi āha—

2247. “Imā tā vanagumbāyo, pupphitā sabbakālikā.
Yattha’ssu pubbe kīlīṃsu, te kumārā na dissare.

2248. Imā tā pokkharaṇī rammā, cakkavākūpakūjitā.
Mandālakehi sañchannā, padumuppalakehi ca.
Yattha’ssu pubbe kīlīṃsu, te kumārā na dissare”ti.

Tattha **vanagumbāyoti** vanaghaṭāyo.

Sā katthaci piyaputte adisvā puna mahāsattassa santikaṃ āgantvā taṃ dummukhaṃ nisinnaṃ disvā āha—

2249. “Na te kaṭṭhāni bhinnāni, na te udakamāhaṭaṃ.
Aggipi te na hāpito, kinnu mandova jhāyasi.

2250. Piyo piyena saṅgama, samo me¹ byapahaññati.
Tyajja putte na passāmi, Jāliṃ Kaṇhājinaṃ cubho”ti.

Tattha **na hāpitoti**² na jalito. Idaṃ vuttaṃ hoti—sāmi tvaṃ pubbe kaṭṭhāni bhindasi, udakaṃ āharitvā ṭhapesi, aṅgārakapalle aggim karosi, ajja tesu ekampi akatvā kim nu mandova jhāyasi, tava kiriyā mayhaṃ na ruccatīti. **Piyo piyenāti** Vessantaro mayhaṃ piyo, ito me piyataro natthi, iminā me piyena saṅgama samāgantvā pubbe samo me¹ byapahaññati dukkhaṃ vigacchati, ajja pana me imaṃ passantiyāpi soko na vigacchati, kim nu kho kāraṇanti. **Tyajjāti** hotu, diṭṭhaṃ me kāraṇaṃ, te ajja putte na passāmi, tena me imaṃ passantiyāpi soko na vigacchatīti.

Tāya evaṃ vuttepi mahāsatto tuṇhībhūtova nisīdi. Sā tasmim akathente sokasamappitā pahaṭakukkuṭi viya kampamānā puna paṭhamam vicaritaṭṭhānāni vicaritvā mahāsattassa santikaṃ paccāgantvā āha—

1. Samohaṃ (Syā, Ka)

2. Na hāsītōti (Syā)

2251. “Na kho no deva passāmi, yena te nīhatā matā.
Kākolāpi na vassanti, matā me nūna dārakā.

2252. Na kho no deva passāmi, yena te nīhatā matā.
Sakuṇāpi na vassanti, matā me nūna dārakā”ti.

Tattha **na kho noti** deva na kho amhākaṃ putte passāmi. **Yena te nīhatāti**¹ kenaci tesaṃ nīhatabhāvampi² na jānāmīti adhippāyenevamāha.

Evam vuttepi mahāsatto na kiñci kathesiyeva. Sā puttāsokena phutṭhā putte upadhārentī tatiyampi tāni tāni ṭhānāni vātavegena vicari. Tāya ekarattim vicaritaṭṭhānaṃ pariggayhamānaṃ pannarasayojanamattaṃ ahosi. Atha ratti vibhāyi, aruṇodayo jāto. Sā puna gantvā mahāsattassa santike ṭhitā paridevi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2253. “Sā tattha paridevitvā, pabbatāni vanāni ca.
Punadeva’ssamaṃ gantvā, rodi sāmikasantike.

2254. Na kho no deva passāmi, yena te nīhatā matā.
Kākolāpi na vassanti, matā me nūna dārakā.

2255. Na kho no deva passāmi, yena te nīhatā matā.
Sakuṇāpi na vassanti, matā me nūna dārakā.

2256. Na kho no deva passāmi, yena te nīhatā matā.
Vicarantī rukkhamūlesu, pabbatesu guhāsu ca.

2257. Iti Maddī varārohā, rājaputtī yasassinī.
Bāhā paggayha kanditvā, tattheva patitā chamā”ti.

Tattha **sāmikasantiketi** bhikkhave sā Maddī tattha Vaṅkapabbatakucchiyaṃ Sānupabbatāni vanāni ca vicarantī paridevitvā puna gantvā sāmikaṃ nissāya tassa santike ṭhitā puttānaṃ atthāya rodi, “na kho no”ti-ādīni

1. Nihahāti (Sī), nihitāti (I)

2. Nihatabhāvampi (Sī), nihitabhāvampi (I)

vadantī paridevīti attho. **Iti Maddī varārohā**ti bhikkhave evaṃ sā uttamarūpadharā¹ varārohā Maddī rukkhamulādīsu vicarantī dārake adisvā “nissamsayaṃ matā bhavissanti”ti bāhā paggayha kanditvā tattheva Vessantarassa pādamūle chinnaṣuvaṇṇakadalī viya chamāyaṃ pati.

Atha mahāsatto “matā Maddī”ti saññāya kampamāno “aṭṭhāne padese² matā Maddī. Sace hissā Jetuttaranagare kālakiriyā abhavissa, mahanto parivāro³ abhavissa, dve raṭṭhāni caleyyuṃ. Ahaṃ pana araṇṇe ekakova, kiṃ nu kho karissāmi”ti uppannalavasokopi satim paccupaṭṭhāpetvā “jānāssāmi tāvā”ti utṭhāya tassā hadaye hatthaṃ ṭhapetvā santāpavattim ṇatvā kamaṇḍalunā udakaṃ āharitvā satta māse kāyasaṃsaggam anāpannapubbopi balavasokena pabbajitabhāvaṃ sallakkhetuṃ asakkonto assupuṇṇehi nettehi tassā sīsaṃ ukkhipitvā ūrusu ṭhapetvā udakena paripphositvā mukhaṇca hadayaṇca parimajjanto nisīdi. Maddīpi kho thokaṃ vītināmetvā satim paṭilabhitvā hirottappaṃ paccupaṭṭhāpetvā utṭhāya mahāsattaṃ vanditvā “sāmi Vessantara dārakā te kuhiṃ gatā”ti āha. Devi ekassa brāhmaṇassa dāsattāya dinnāti. Tamattaṃ pakāsento Satthā āha—

2258. “Ta’majjhapattaṃ rājaputtim, udakenābhisiṅcata.

Assatthaṃ naṃ veditvāna, atha naṃ etadabravī”ti.

Tattha **ajjhapattanti** attano santikaṃ pattaṃ, pādamūle patitvā visaññibhūtanti attho. **Etadabravīti** etaṃ “ekassa me brāhmaṇassa dāsattāya dinnā”ti vacanaṃ abravi.

Tato tāya “deva putte brāhmaṇassa datvā mama sabbarattim paridevitvā vicarantiyā kiṃ nācikkhasī”ti vutte mahāsatto āha—

2259. “Ādiyeneva te Maddi, dukkhaṃ na’kkhātu’micchisaṃ⁴.

Daliddo yācako vuḍḍho, brāhmaṇo gharamāgato.

1. Uttamasarīrā (Sī, I, Ka)

3. Parihāro (Sī, Syā, I)

2. Videse (Sī, Syā, I)

4. Na kātumicchisaṃ (Sī, I)

2260. Tassa dinnā mayā puttā, Maddi mā bhāyi assasa.
 Maṃ passa Maddi mā putte, mā bālhaṃ paridevasi.
 Lacchāma putte jīvantā, arogā ca bhavāmase.

2261. Putte pasuñca dhaññañca, yañca aññaṃ ghare dhaṇaṃ.
 Dajjā sappuriso dānaṃ, disvā yācakamāgataṃ.
 Anumodāhi me Maddi, puttake dānamuttaman”ti.

Tattha **ādiyenevā**ti ādikeneva. Idaṃ vuttaṃ hoti—sace te ahaṃ āditova tamatthaṃ ācikkhissaṃ, tato tava sokaṃ sandhāretuṃ asakkontiyā hadayaṃ phaleyya, tasmā ādikeneva te Maddi dukkhaṃ na akkhātum¹ icchissanti. **Gharamāgatoti** imaṃ amhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ āgato. **Arogā ca bhavāmaseti** yathā tathā mayāṃ arogā homa, jīvamānā avassaṃ putte brāhmaṇena nītepi passissāma. **Yañca aññanti** yañca aññaṃ ghare saviññāṇakaṃ dhaṇaṃ. **Dajjā sappuriso dānanti** sappuriso uttamatthaṃ patthento uraṃ bhinditvā hadayamaṃsampi gahetvā dānaṃ dadeyyāti.

Maddi āha—

2262. “Anumodāmi te deva, puttake dānamuttamaṃ.
 Datvā cittaṃ pasādehi, bhiyyo dānaṃ dado bhava.

2263. Yo tvaṃ maccherabhūtesu, manussesu janādhipa.
 Brāhmaṇassa adā dānaṃ, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhano”ti.

Tattha **anumodāmi** teti dasa māse kucchiyā dhāretvā divasassa dvattikkhattuṃ nhāpetvā pāyetvā bhojetvā ure nipajjāpetvā paṭijaggitaputtakesu bodhisattena dinnesu sayāṃ puttadānaṃ anumodantī evamāha. Iminā kāraṇena jānitabbari “pitāva puttānaṃ sāmiko”ti. **Bhiyyo dānaṃ dado**² **bhavāti** mahārāja uttaripi punappunaṃ dānaṃ dāyaka³ hohi, “sudinnaṃ me dānaṃ”ti cittaṃ pasādehi, yo tvaṃ maccherabhūtesu sattesu piyaputte adāsīti.

1. Na kātum (Sī, Syā, I)

2. Dānadado (Sī, I)

3. Dānadāyako (Sī, I)

Evam vutte mahāsatto “Maddi kinnāmetam kathesi, sace hi mayā putte datvā cittam pasādetum nābhavissa, imāni pana me acchariyāni na pavatteyyun”ti vatvā sabbāni pathavininnādādīni kathesi. Tato Maddī tāni acchariyāni kittetvā dānam anumodantī āha—

2264. “Ninnādītā te pathavī, saddo te tidivaṅgato.
Samantā vijjutā āgum, girīnamva patissutā”ti.

Tattha **vijjutā āgunti** akālavijjulatā Himavantapadese samantā niccharimṣu. **Girīnamva patissutā**ti girīnam patissutasaddo viya viravā uṭṭhahimṣu.

2265. Tassa te anumodanti, ubho Nāradapabbatā.
Indo ca brahmā pajāpati, somo Yamo Vessavaṇo.
Sabbe devānumodanti, Tāvatiṃsā sa-indakā.

2266. Iti Maddī varārohā, rājaputtī yasassinī.
Vessantarassa anumodi, puttake dānamuttamanti.

Tattha **ubho Nāradapabbatā**ti imepi dve devanikāyā attano vimānadvāre ṭhitāva “sudinnam te dānan”ti anumodanti. **Tāvatiṃsā sa-indakā**ti indajeṭṭhakā Tāvatiṃsāpi devā te dānam anumodantīti.

Evam mahāsattena attano dāne vaṇṇite tamevattham parivattetvā “mahārāja Vessantara sudinnam nāma te dānan”ti Maddīpi tatheva dānam vaṇṇayitvā anumodamānā nisīdi. Tena Satthā “iti Maddī varārohā”ti gāthamāha.

Maddīpabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sakkaṭṭabbavaṇṇanā

Evam tesu aññamaññaṃ sammodanīyaṃ katham kathentesu Sakko cintesi “ayaṃ Vessantaro rājā hiyyo Jūjakassa pathaviṃ unnādetvā dārake adāsi, idāni taṃ koci hīnapuriso upasaṅkamitvā sabbalakkhaṇasampannaṃ Maddiṃ yācitvā rājānaṃ ekakaṃ katvā Maddiṃ gahetvā gaccheyya, tato esa anātho nippaccayo bhaveyya. Ahaṃ brāhmaṇavaṇṇena naṃ upasaṅkamitvā Maddiṃ yācitvā pāramikūtaṃ gāhāpetvā kassaci avissajjiyaṃ katvā puna naṃ tasseva datvā āgamiṣāmī”ti. So sūriyuggamanavelāya tassa santikaṃ agamāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2267. “Tato ratyā vivasāne, sūriyassuggamanaṃ pati.
Sakko brāhmaṇavaṇṇena, pāto tesam adissathā”ti.

Tattha **pāto tesam adissathā**ti pātova nesaṃ dvinnampi janānaṃ paññāyamānarūpo purato aṭṭhāsi, ṭhatvā ca pana paṭisanthāraṃ karonto āha—

2268. “Kacci nu bhoto kusalaṃ, kacci bhoto anāmayam.
Kacci uñchena yāpetha, kacci mūlaphalā bahū.

2269. Kacci ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.
Vane vāḷamigākiṇṇe, kacci himsā na vijjati”ti.

Mahāsatto āha—

2270. “Kusalaṃ ceva no brahme, atho brahme anāmayam.
Atho uñchena yāpema, atho mūlaphalā bahū.

2271. Atho ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.
Vane vāḷamigākiṇṇe, himsā mayhaṃ na vijjati.

2272. Satta no māse vasataṃ, araññe jīvasokinaṃ.
Idaṃ dutiyaṃ passāma, brāhmaṇaṃ devavaṇṇinaṃ.
Ādāya veḷuvaṃ daṇḍaṃ, dhārentaṃ ajinakkhipaṃ.

2273. Svāgataṃ te mahābrahme, atho te adurāgataṃ.
Anto pavisa bhaddante, pāde pakkhālayassu te.

2274. Tindukāni piyālāni, madhuke kāsūmāriyo.
Phalāni khuddakappāni, bhuñja brahme varaṃ varaṃ.

2275. Idampi pāṇiyaṃ sītaṃ, ābhataṃ girigabbharā.
Tato piva mahābrahme, sace tvaṃ abhikaṅkhasī”ti.

Evam tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā mahāsatto—

2276. “Atha tvaṃ kena vaṇṇena, kena vā pana hetunā.
Anupatto brahāraññaṃ, taṃ me akkhāhi pucchito”ti—

āgamanakāraṇaṃ pucchi. Atha naṃ Sakko “mahārāja ahaṃ mahallako,
idhāgacchanto tava bhariyaṃ Maddiṃ yācituṃ āgato, taṃ me dehi”ti vatvā
imaṃ gāthamāha—

2277. “Yathā vārivaho pūro, sabbakālaṃ na khīyati.
Evam taṃ yācitā’gacchiṃ, bhariyaṃ me dehi yācito”ti.

Evam vutte mahāsatto “hiyyo me brāhmaṇassa¹ dāraḥ dinnā, araṇṇe
ekako hutvā kathaṃ te Maddiṃ dassāmi”ti avatvā pasāritahatthe
sahassatthavikaṃ ṭhapento viya asajjitvā abajjhivā anolīnamānaso hutvā
giriṃ unnādentō imaṃ gāthamāha—

2278. “Dadāmi na vikampāmi, yaṃ maṃ yācasi brāhmaṇa.
Santāṃ nappaṭiguyhāmi, dāne me ramatī mano”ti.

Tattha **santāṃ nappaṭiguyhāmīti**² saṃvijjamānaṃ na guyhāmi³.
Evaṃ pana vatvā sīghameva kamaṇḍalunā udakaṃ āharitvā udakaṃ hatthe
pātetvā piyabhariyaṃ brāhmaṇassa adāsi. Taṅkhaṇeyeva heṭṭhā
vuttappakārāni sabbāni acchariyāni⁴ pāturaheṣuṃ. Tamatthaṃ pakāsento
Satthā āha—

1. Brāhmaṇa (Sī)

3. Na gūhāmi (Sī, I)

2. Na paṭigūhāmīti (Sī, I)

4. Pāṭihāriyāni (Sī, I)

2279. “Maddim hatthe gahetvāna, udakassa kamaṇḍaluṃ.
Brāhmaṇassa adā dānaṃ, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhano.

2280. Tadāsi yaṃ bhimsanakaṃ, tadāsi lomahaṃsanam.
Maddim pariccajantassa, medanī sampakampatha.

2281. Neva’ssa Maddī bhākuṭi, na sandhīyati na rodati.
Pekkhatevassa tuṇhī sā, eso jānāti yaṃ varan”ti.

Tattha **adā dānanti** “ambho brāhmaṇa Maddito me sataguṇena saḥassaguṇena sataṣaḥassaguṇena sabbaññutaññāṇameva piyataraṃ, idaṃ me dānaṃ sabbaññutaññāṇappaṭivedhassa paccayo hotū”ti vatvā dānaṃ adāsi. Vuttampi cetam—

“Jālim Kaṇhājinaṃ dhītaṃ, Maddim devim patibbataṃ.
Cajamāno na cintesiṃ, bodhiyāyeva kāraṇā.
Na me dessā ubho puttā, Maddī devī na dessiyā.
Sabbaññutaṃ piyaṃ mayhaṃ, tasmā piye adāsahan”ti¹.

Tattha **sampakampathāti** pathavī udakapariyantaṃ katvā kampittha. **Neva’ssa Maddī bhākuṭi**ti bhikkhave tasmim khaṇe Maddī² “maṃ mahallakassa brāhmaṇassa rājā deti”ti kodhavasena bhākuṭipi³ nāhosi. **Na sandhīyati na rodati**ti neva maṅku ahosi, na akkhīni pūretvā rodati, atha kho tuṇhī sā hutvā “mādisaṃ itthiratanam dadamāno na nikkāraṇā dassati, eso yaṃ varaṃ, taṃ jānāti”ti phullapadumavaṇṇaṃ assa mukhaṃ **pekkhateva**, olokayamānāva ṭhitāti attho.

Atha mahāsatto “kīdisā Maddī”ti tassā mukhaṃ olokesi. Sāpi “sāmi kiṃ maṃ olokesi”ti vatvā sīhanādaṃ nadanti imam gāthamāha—

2282. “Komārī yassāhaṃ bhariyā, sāmiko mama issaro.
Yassicche tassa maṃ dajjā, vikkiṇeyya haneyya vā”ti.

1. Khu 4. 395 piṭṭhe Cariyāpiṭake.

2. Maddideviyā (Sī, I)

3. Mukhe bhākuṭipi (Sī, Syā, I)

Tattha **komārī yassāhaṃ bhariyā**ti ahaṃ yassa tava daharikā¹ bhariyā, so tvaññeva mama issaro sāmiko. **Yassicche tassā**ti issaro ca nāma dāsiṃ maṃ yassa dātuṃ iccheyya, tassa dadeyya. **Vikkiṇeyya vā**ti dhanena vā atthe sati vikkiṇeyya, maṃsena vā atthe sati haneyya, tasmā yaṃ vo ruccati, taṃ karotha, nāhaṃ kujjhāmīti.

Sakko tesaṃ paṇītajjhāsayataṃ veditvā thutiṃ akāsi. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

2283. “Tesaṃ saṅkappamaññāya, Devindo etadabravi.
Sabbe jītā te paccūhā, ye dibbā ye ca mānusa.

2284. Ninnādītā te pathavī, saddo te tidivaṅgato.
Samantā vijjutā āguraṃ, girīnaṃva patissutā.

2285. Tassa te anumodanti, ubho Nāradapabbatā.
Indo ca brahmā pajāpati, somo Yamo Vessavaṇo.
Sabbe devānumodanti, dukkaraṃ hi karoti so.

2286. Duddadaṃ dadamānānaṃ, dukkaraṃ kamma kubbatāṃ.
Asanto nānukubbanti, sataṃ dhammo durannayo.

2287. Tasmā satañca asataṃ, nānā hoti ito gati.
Asanto nirayaṃ yanti, santo saggaparāyaṇā.

2288. Yametaṃ kumāre adā, bhariyaṃ adā vane vasaṃ.
Brahmayānamanokkamma, sagge te taṃ vipaccatū”ti.

Tattha **paccūhā**ti paccatthikā. **Dibbā**ti dibbasampattiṭṭhāṇakā. **Mānusā**ti manussasampattiṭṭhāṇakā. Ke pana teti? Macchariyadhammā. Te sabbe puttadāraṃ dentena mahāsattena jītā. Tenāha “sabbe jītā te paccūhā”ti. **Dukkaraṃ hi karoti** soti so Vessantaro rājā ekakova araṇṇe vasanto bhariyaṃ brāhmaṇassa dento

1. Komāriyā (Sī, Syā)

dukkaraṃ karotīti evaṃ sabbe devā anumodantīti vadati. “**Yametan**”ti gāthaṃ anumodanaṃ karonto āha. **Vane vasanti** vane vasanto.

Brahmayānanti seṭṭhayānaṃ¹. Tividho hi sucaritadhammo evarūpo ca dānadhammo ariyamaggassa paccayo hotīti “brahmayānan”ti vuccati. Tasmā yaṃ taṃ idaṃ ajja dānaṃ dadatopi nipphannaṃ brahmayānaṃ apāyabhūmiṃ anokkamitvā sagge te taṃ vipaccatu, vipākapariyosāne ca sabbaññutaññāpadāyakaṃ hotūti.

Evamassa Sakko anumodanaṃ katvā “idāni mayā idha papañcaṃ akatvā imaṃ imasseva datvā gantuṃ vaṭṭati”ti cintetvā āha—

2289. “**Dadāmi** bhoto bhariyaṃ, **Maddiṃ** sabbaṅgasobhanaṃ.
Tvañceva **Maddiyā** channo, **Maddi** ca patinā saha.

2290. **Yathā** payo ca saṅkho ca, **ubho** samānavañṇino.
Evaṃ tuvaṃ ca **Maddi** ca, samānamanacetasā.

2291. **Avaruddhettha** araṇṇasmiṃ, **ubho** sammatha assame.
Khattiyā gottasampannā, **sujātā** mātupettito.
Yathā puñṇāni kayirātha, **dadantā** aparāparan”ti.

Tattha **channoti** anurūpo. **Ubho samānavañṇinoti** samānavañṇā ubhopi parisuddhāyeva. **Samānamanacetasā**ti ācārādīhi kammehi samānena manasaṅkhātena cetasā samannāgatā. **Avaruddhetthā**ti raṭṭhato pabbājita hutvā ettha araṇṇe vasatha. **Yathā puñṇānī**ti yathā Jetuttaranagare vo bahūni puñṇāni katāni, hiyyo puttānaṃ ajja bhariyāya dānavasenapi katānīti ettakeneva paritosāṃ akatvā ito uttaripi aparāparaṃ dadantā yathānurūpāni puñṇāni kareyyāthāti.

Evañca pana vatvā Sakko mahāsattassa **Maddiṃ** paṭicchāpetvā varam dātuṃ attānaṃ ācikkhanto āha—

2292. “**Sakkohamasmi** Devindo, āgatosmi tavantike.
Varam varassu rājisi, vare aṭṭha **dadāmi** te”ti.

1. Seṭṭhayānaṃ visesayānaṃ (Ka)

Kathentoyeva ca dibbatabhāvena jalanto taruṇasūriyo viya ākāse
aṭṭhāsi. Tato bodhisatto varaṃ gaṇhanto āha—

2293. “Varaṃ ce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.
Pitā maṃ anumodeyya, ito pattāṃ sakaṃ gharaṃ.
Āsanena nimanteyya, paṭhametaṃ varaṃ vare.
2294. Purisassa vadhaṃ na roceyyaṃ, api kibbisakārakaṃ.
Vajjhaṃ vadhamhā moceyyaṃ, dutiyetaṃ varaṃ vare.
2295. Ye vuḍḍhā ye ca daharā, ye ca majjhimaporisā.
Mameva upajīveyyūṃ, tatiyetaṃ varaṃ vare.
2296. Paradāraṃ na gaccheyyaṃ, sadārapasuto siyaṃ.
Thīnaṃ vasaṃ na gaccheyyaṃ, catutthetaṃ varaṃ vare.
2297. Putto me Sakka jāyetha, so ca dīghāyuko siyā.
Dhammena jine pathaviṃ, pañcametaṃ varaṃ vare.
2298. Tato ratyā vivasāne, sūriyassuggamaṇaṃ pati.
Dibbā bhakkhā pātubhaveyyūṃ, chaṭṭhametaṃ varaṃ vare.
2299. Dadato me na khīyetha, datvā nānutapeyyahaṃ.
Dadaṃ cittaṃ pasādeyyaṃ, sattametaṃ varaṃ vare.
2300. Ito vimuccamānāhaṃ, saggagāmī visesagū.
Anivatti tato assaṃ, aṭṭhametaṃ varaṃ vare”ti.

Tattha **anumodeyyā**ti sampaṭiccheyya na kujjheyya. **Ito pattanti** imamahā
araññā sakaṃ gharaṃ anuppattaṃ. **Āsanenā**ti rājāsanena. Rajjaṃ me detūti
vadati. **Api kibbisakārakanti** rājā hutvā rājāparādhikampi vajjhaṃ vadhamhā
moceyyaṃ, evarūpassapi me vadho nāma na ruccatu. **Mameva**
upajīveyyunti sabbete maññeva nissāya upajīveyyūṃ. **Dhammena jineti**
dhammena jinātu, dhammena rajjaṃ kāretūti attho. **Visesagūti**
visesagamano hutvā tusitapure nibbatto homīti vadati.

Anivatti¹ tato assanti Tusitabhavanato cavitvā manussattaṃ āgato punabhave anivatti¹ assaṃ, sabbaññutaṃ sampāpuṇeyyanti vadati.

2301. Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, Devindo etadabravi.
Aciraṃ vata te tato², pitā taṃ daṭṭhumessatīti.

Tattha **daṭṭhumessatīti** mahārāja tava mātā ca pitā ca³ acireneva taṃ passitukāmo hutvā idhāgamiṣṣati, āgantvā ca pana setacchattaṃ datvā rajjaṃ niyyādetvā Jetuttaranagameva nessati, sabbe te manorathā matthakaṃ pāpuṇissanti, mā cintayi, appamatto hohi mahārājāti.

Evam mahāsattassa ovādaṃ datvā Sakko sakaṭṭhānameva gato.
Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2302. “Idaṃ vatvāna Maghavā, devarājā Sujampati.
Vessantare varaṃ datvā, saggakāyaṃ apakkamī”ti.

Tattha **Vessantareti** Vessantarassa. **Apakkamīti** gato anuppattoyevāti.

Sakkapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Mahārājapabbavaṇṇanā

Bodhisatto ca Maddī ca sammodamānā Sakkadattiye assame vasiṃsu. Jūjakopi kumāre gahetvā saṭṭhiyojanamaggaṃ paṭipajji. Devatā kumārānaṃ ārakkhamakaṃsu. Jūjakopi sūriye atthaṅgate kumāre gacche bandhitvā bhūmiyaṃ nipajjāpetvā sayāṃ caṇḍavāḷamigabhayena rukkhaṃ āruya viṭapantare sayati. Tasmim̐ khaṇe eko devaputto Vessantaravaṇṇena, ekā devadhītā Maddivaṇṇena āgantvā kumāre mocetvā hatthapāde sambāhitvā nhāpetvā maṇḍetvā dibbabhojanaṃ bhojetvā dibbasayane

1. Anibbattī (Sī, Syā, I)

2. Tāto (Sī, Syā, I)

3. Tava tāto tava pitā (Sī, I)

sayāpetvā aruṇuggamanakāle baddhākāreneva nipajjāpetvā antaradhāyi.
 Evaṃ te devatāsaṅgahena arogā hutvā gacchanti. Jūjakopi devatādhiggahito
 hutvā “Kālīngaraṭṭhaṃ gacchāmi”ti gacchanto aḍḍhamāsenā
 Jetuttaranagaraṃ patto. Taṃ divasaṃ paccūsakāle Saṅjāyo mahārājā
 supinaṃ passi. Evarūpo supino ahosi—rañño mahāvinicchaye nisinnassa
 eko puriso kaṇho dve padumāni āharitvā rañño hatthe ṭhapesi. Rājā tāni
 dvīsu kaṇṇesu piḷandhi. Tesāṃ reṇu bhassitvā rañño ure patati. So
 pabujjhivā pātova brāhmaṇe pucchi. Te “cirapavutthā vo deva bandhavā
 āgamissanti”ti byākarimsu. So pātova sīsaṃ nhāyitvā nānaggarasabhojanaṃ
 bhuñjitvā alaṅkaritvā vinicchaye nisīdi. Devatā brāhmaṇaṃ dvīhi kumārehi
 saddhiṃ ānetvā rājaṅgaṇe ṭhapyimsu. Tasmim̐ khaṇe rājā maggaṃ
 olokeno kumāre disvā āha—

2303. “Kassetāṃ mukhamābhāti, hemaṃvuttatta’magginā.
 Nikkhaṃva jātarūpassa, ukkāṃ mukhapahaṃsitaṃ.

2304. Ubho sadisapaccaṅgā, ubho sadisalakkhaṇā.
 Jālissa sadiso eko, ekā Kaṇhājīnā yathā.

2305. Sīhā bilāva nikkhantā, ubho sampatirūpakā.
 Jātarūpamayāyeva, ime dissanti dārakā”ti.

Tattha **hemaṃvuttatta’magginā**ti hemaṃ iva uttattaṃ agginā. **Sīhā
 bilāva nikkhantā**ti kañcanaguhato nikkhantā sīhā viya.

Evaṃ rājā tihi gāthāhi kumāre vaṇṇetvā ekaṃ amaccaṃ āṇāpesi
 “gacchetaṃ brāhmaṇaṃ dārakehi saddhiṃ ānehi”ti. So vegena gantvā
 brāhmaṇaṃ ānesi. Atha rājā brāhmaṇaṃ āha—

2306. “Kuto nu bhavaṃ bhāradvāja, ime ānesi dārake.
 Ajja raṭṭhaṃ anuppatto, kuhiṃ gacchasi brāhmaṇā”ti.

Jūjako āha—

2307. “Mayhaṃ te dāraḥ deva, dinnā vittena Sañjaya.
Ajja pannarasā ratti, yato laddhā¹ me dāraḥ”ti.

Tattha **vittenā**ti tuṭṭhena pasannena. **Ajja pannarasā rattī**ti imesaṃ laddhadivasato paṭṭhāya ajja pannarasā rattīti vadati.

Rājā āha—

2308. “Kena vā vācāpeyyena, sammāñāyena saddahe.
Ko te’taṃ dānamadadā, puttake dānamuttaman”ti.

Tattha **kena vā vācāpeyyenā**ti² brāhmaṇa kena piyavacanena te tayā laddhā. **Sammāñāyena saddahe**ti musāvādaṃ akatvā sammāñāyena kāraṇena amhe saddahāpeyyāsi. **Puttake**ti attano piyaputtake uttamaṃ dānaṃ katvā ko te etaṃ dānaṃ adadāti.

Jūjako āha—

2309. “Yo yācataṃ patiṭṭhā’si, bhūtānaṃ dharaṇīriva.
So me Vessantaro rājā, putte’dāsi vane vasaṃ.

2310. Yo yācataṃ gatī āsi, savantīnaṃva sāgaro.
So me Vessantaro rājā, putte’dāsi vane vasaṃ”ti.

Tattha **patiṭṭhā’sī**ti patiṭṭhā āsi.

Taṃ sutvā amaccā Vessantaraṃ garahamānā āhaṃsu—

2311. “Dukkaṭaṃ vata bho raññā, saddhena gharamesinā.
Kathaṃ nu puttake dajjā, araññe avaruddhako.

2312. Imaṃ bhonto nisāmetha, yāvantettha samāgatā.
Kathaṃ Vessantaro rājā, putte’dāsi vane vasaṃ.

2313. Dāsiṃ dāsaṃ ca so dajjā, assaṃ ca’ssatarīrathaṃ.
Hatthiṇca kuṇjaraṃ dajjā, kathaṃ so dajja dāraḥ”ti.

1. Dinnā (Sī, Syā, I)

2. Kena vācāya peyyenāti (Syā)

Tattha **saddhenā**ti saddhāya sampannenapi satā gharaṃ āvasantena raññā idaṃ dukkaṭaṃ vata, ayuttaṃ vata kataṃ. **Avaruddhakoti** raṭṭhā pabbājito araññe vasanto. **Imaṃ bhontoti** bhonto nagaravāsino yāvanto ettha samāgatā, sabbe imaṃ nisāmetha upadhāretha, kathaṃ nāmeso puttake dāse katvā adāsi, kena nāma evarūpaṃ katapubbanti adhippāyenevamaḥamsu. **Dajjāti** dāsādīsu yaṃ kiñci dhanam detu. **Kathaṃ so dajja dāraketi** ime pana dārake kena kāraṇena adāsīti.

Taṃ sutvā kumāro pitu garaḥaṃ asahanto vātābhihatassa Sineruno bāhaṃ oḍḍento¹ viya imaṃ gāthamāha—

2314. “Yassa na’ssa² ghare dāso, asso ca’ssatarīratho.
Hatthī ca kuñjaro nāgo, kiṃ so dajjā pitāmaha”ti.

Rājā āha—

2315. “Dānamassa pasamsāma, na ca nindāma puttakā³.
Kathaṃ nu hadayaṃ āsi, tumhe datvā vanibbake”ti.

Tattha **dānamassa pasamsāmā**ti puttakā³ mayaṃ tava pitu dānaṃ pasamsāma na nindāma.

Taṃ sutvā kumāro āha—

2316. “Dukkha’ssa hadayaṃ āsi, atho uṇhampi passasi.
Rohinīheva tambakkhī, pitā assūni vattayī”ti.

Tattha **dukkha’ssa hadayaṃ āsī**ti pitāmaha Kaṇhājīnāya vuttaṃ etaṃ vacanaṃ sutvā tassa hadayaṃ dukkhaṃ āsi. **Rohinīheva tambakkhī**ti tambavaṇṇehi viya ratta-akkhīhi mama pitā tasmim̐ khaṇe assūni⁴ pavattayi.

Idānissā taṃ vacanaṃ dassento āha—

2317. “Yaṃ taṃ Kaṇhājīnā’voca, ayaṃ maṃ tāta brāhmaṇo.
Latṭhiyā paṭikoṭeti, ghare jātaṃva dāsiyaṃ.

1. Attano bāhunā upatthambhento (Syā), bāhunā chaḍḍento (I), bāhunā oṭṭento (Ka)

2. Natthi (Sī, I)

3. Potakā (Syā)

4. Lohita-assūni (Syā, Ka)

2318. Na cāyaṃ brāhmaṇo tāta, dhammikā honti brāhmaṇā.

Yakkho brāhmaṇavaṇṇena, khāditum tāta neti no.

Nīyamāne pisācena, kinnu tāta udikkhasī”ti.

Atha ne kumāre brāhmaṇaṃ amuñcante¹ disvā rājā gāthamāha—

2319. “Rājaputtī ca vo mātā, rājaputto ca vo pitā.

Pubbe me aṅkamāruyha, kinnu tiṭṭhatha ārakā”ti.

Tattha **pubbe meti** tumhe ito pubbe maṃ disvā vegenāgantvā mama aṅkamāruyha idāni kiṃ nu ārakā tiṭṭhathāti.

Kumāro āha—

2320. “Rājaputtī ca no mātā, rājaputto ca no pitā.

Dāsā mayaṃ brāhmaṇassa, tasmā tiṭṭhāma ārakā”ti.

Tattha **dāsā mayanti** idāni pana mayaṃ brāhmaṇassa dāsā bhavāma.

Rājā āha—

2321. “Mā samme’vaṃ avacuttha, ḍayhate hadayaṃ mama.

Citakāyaṃva me kāyo, āsane na sukhaṃ labhe.

2322. Mā samme’vaṃ avacuttha, bhiyyo sokaṃ janetha maṃ.

Nikkiṇissāmi dabbena, na vo dāsā bhavissatha.

2323. Kimagghiyaṃ hi vo tāta, brāhmaṇassa pitā adā.

Yathābhūtaṃ me akkhātha, paṭipādentu brāhmaṇaṃ”ti.

Tattha **sammāti** piyavacanaṃ. **Citakāyaṃva me kāyoti** idāni mama kāyo aṅgāracitakāyaṃ āropito viya jāto. **Janetha manti** janetha me, ayameva vā pātho. **Nikkiṇissāmi dabbena**² dhanam datvā mocessāmi. **Kimagghiyanti** kiṃ agghaṃ katvā. **Paṭipādentūti** dhanam paṭicchāpentu.

1. Brāhmaṇassa hatthato amuñcanteyeva (Syā), brāhmaṇaṃ amuñcantaṃ (I)

2. Daḍḍenāti (Sī, I)

Kumāro āha—

2324. “Sahassagghaṃ hi maṃ tāta, brāhmaṇassa pitā adā.
Atha Kaṇhājinaṃ kaññaṃ, hatthinā ca satena cā”ti.

Tattha **sahassagghaṃ** hīti deva maṃ pitā tadā nikkhasahassaṃ agghāpetvā adāsi. **Atha**¹ **Kaṇhājinaṃ** kaniṭṭhaṃ pana me Kaṇhājinaṃ. **Hatthinā ca satena cā**ti hatthīnaṃca assānaṃca usabhānaṃca nikkhānaṃcāti² sabbesaṃ etesaṃ satena antamaso mañcapīṭhapāduke³ upādāya sabbasatena agghāpesīti.

Rājā kumārānaṃ nikkayaṃ dāpento āha—

2325. “Uṭṭhehi katte taramāno, brāhmaṇassa avākara.
Dāsisataṃ dāsasataṃ, gavaṃ hatthusabhaṃ sataṃ.
Jātarūpasahassaṃ ca, puttānaṃ dehi nikkayaṃ”ti.

Tattha **avākara**ti dehi.

2326. Tato kattā taramāno, brāhmaṇassa avākari.
Dāsisataṃ dāsasataṃ, gavaṃ hatthusabhaṃ sataṃ.
Jātarūpasahassaṃ ca, puttānaṃ dāsi nikkayaṃti.

Tattha **avākara**ti adāsi. **Nikkayaṃ**ti agghassa mūlaṃ.

Evam brāhmaṇassa sabbasataṃca nikkhasahassaṃca kumārānaṃ nikkayaṃ adāsi, sattabhūmikaṃca pāsādaṃ, brāhmaṇassa parivāro mahā ahosi. So dhanam paṭisāmetvā pāsādaṃ abhiruyha sādurasabhojanaṃ bhuñjitvā mahāsayane nipajji. Kumāre sīsaṃ nahāpetvā bhojetvā alaṅkaritvā ekaṃ ayyako, ekaṃ ayyikāti dvepi ucchaṅge upavesesum. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2327. “Nikkiṇitvā nahāpetvā, bhojayitvāna dārake.
Samalaṅkaritvā bhaṇḍena, ucchaṅge upavesayum.

1. Acchaṃ (Sī, Syā, Ka)

2. Hatthinā satena assena ca rathena cāti (Sī, I)

3. Mañcapīṭhādike (Sī), mañcapaṭipādake (I), mañcapīṭhake (Syā)

2328. Sīsāṃ nhāte sucivatthe, sabbābharaṇabhūsite.
Rājā aṅke karitvāna, ayyako paripucchatha.

2329. Kuṇḍale ghusite māle, sabbābharaṇabhūsite.
Rājā aṅke karitvāna, idaṃ vacanamabravi.

2330. Kacci ubho arogā te, Jāli mātāpitā tava.
Kacci uñchena yāpentī, kacci mūlaphalā bahū.

2331. Kacci ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.
Vane vāḷamigākīṇṇe, kacci himsā na vijjati¹ti.

Tattha **kuṇḍale**ti kuṇḍalāni pilandhāpetvā. **Ghusite**ti ugghosite
manoramaṃ ravaṃ ravante. **Māle**ti pupphāni pilandhāpetvā.
Aṅkekaritvānāti Jālikumāraṃ aṅke nisīdāpetvā.

Kumāro āha—

2332. “Atho ubho arogā me, deva mātāpitā mama.
Atho uñchena yāpentī, atho mūlaphalā bahū.

2333. Atho ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.
Vane vāḷamigākīṇṇe, himsā nesaṃ na vijjati.

2334. Khaṇantā¹lukalambāni, bilāni takkalāni¹ ca.
Kolaṃ bhallātakam bellam, sā no āhatva² posati.

2335. Yañceva sā āharati, vanamūlaphalahāriyā.
Taṃ no sabbe samāgantvā, rattiṃ bhuñjāma no divā.

2336. Ammāva no kisā paṇḍu, āharantī dumapphalaṃ.
Vātātapena sukhumālī, padumaṃ hatthagatāmiva.

2337. Ammāya patanū kesā, vicarantya brahāvane.
Vane vāḷamigākīṇṇe, khaggadīpinisevite.

1. Biḷalitakkalāni (Sī, I)

2. Āhacca (Sī, Syā, I)

2338. Kesesu jaṭaṃ bandhitvā, kacche jallamadhārayi.
Cammavāsī chamā seti, jātavedaṃ namassatī”ti.

Tattha **khaṇantā’lukalambānī**ti khaṇantī ālūni ca kalambāni ca. Iminā mātāpitūnaṃ kicchaḍḍikāṃ vaṇṇeti. **Taṃ** noti ettha **noti** nipātamattaṃ. **Padumaṃ hatthagatāmivā**ti hatthena parimadditaṃ padumaṃ viya jātā. **Patanūkesā**ti deva ammayā me mahāvane vicarantiyā te bhamarapattavaṇṇā kālakesā rukkhasākhādīhi viluttā patanū¹ jātā. **Jallamadhārayī**ti ubhohi kacchehi jallaṃ dhāreti, kiliṭṭhavesena vicaratīti.

So evaṃ mātu dukkhitabhāvaṃ kathetvā ayyakaṃ codento imaṃ gāthamāha—

2339. “Puttā piyā manussānaṃ, lokasmiṃ udapajjisunṃ.
Na hi nūna’mhākaṃ ayyassa, putte sneho ajāyathā”ti.

Tattha **udapajjisunti** uppajjimsu.

Tato rājā attano dosaṃ āvikaronto āha—

2340. “Dukkaṭaṇca hi no putta, bhūnahaccaṃ kataṃ mayā.
Yohaṃ sivīnaṃ vacanā, pabbājesi’madūsakaṃ.

2341. Yaṃ me kiñci idha atthi, dhanāṃ dhaññaṃ ca vijjati.
Etu Vessantaro rājā, Siviraṭṭhe pasāsātū”ti.

Tattha **puttā**ti putta Jāli etaṃ amhākaṃ dukkaṭaṃ. **Bhūnahaccanti** vuḍḍhighātakammaṃ. **Yaṃ me kiñcī**ti tāta yaṃ me kiñci idha atthi, sabbaṃ te pitu demi. **Siviraṭṭhe pasāsātū**ti imasmiṃ nagare so rājā hutvā pasāsātūti.

Kumāro āha—

2342. “Na deva mayhaṃ vacanā, ehi siviṣuttamo.
Sayameva devo gantvā, siñca bhogehi atrajan”ti.

Tattha **siviṣuttamoti** siviṣeṭṭho Vessantaro. **Siñcā**ti mahāmegho viya vuṭṭhiyā bhogehi abhisīca.

1. Patanukesā (Sī, Syā, I)

2343. Tato senāpatim rājā, Sañjaya ajjhabhāsatha.
 Hatthi assā rathā pattī, senā sannāhayantu naṃ.
 Negamā ca maṃ anventu, brāhmaṇā ca purohitā.
2344. Tato saṭṭhisahassāni, yodhino cārudassanā.
 Khippamāyantu sannaddhā, nānāvaṇṇehi'laṅkatā.
2345. Nīlavatthadharā neke, pītāne'ke nivāsītā.
 Aññe lohita-uṇhīsā, suddhāne'ke nivāsītā.
 Khippamāyantu sannaddhā, nānāvaṇṇehi'laṅkatā.
2346. Himavā yathā Gandhadharo¹, pabbato Gandhamādano.
 Nānārukkhehi sañchanno, mahābhūtagaṇālayo.
2347. Osadhehi ca dibbehi, disā bhāti pavāti ca.
 Khippamāyantu sannaddhā, disā bhantu pavantu ca.
2348. Tato nāgasahassāni, yojayantu catuddasa.
 Suvaṇṇakacchā mātaṅgā, hemakappanavāsasā.
2349. Ārūlhā gāmaṇīyehi, tomaraṅkusapāṇibhi.
 Khippamāyantu sannaddhā, hatthikkhandhehi dassitā.
2350. Tato assasahassāni, yojayantu catuddasa.
 Ājānīyāva jātiyā, sindhavā sīghavāhanā.
2351. Ārūlhā gāmaṇīyehi, illiyācāpadhāribhi.
 Khippamāyantu sannaddhā, assapiṭṭhehi'laṅkatā.
2352. Tato rathasahassāni, yojayantu catuddasa.
 Ayosukatanemiyo, suvaṇṇacitapakkhare.
2353. Āropentu dhaje tattha, cammāni kavacāni ca.
 Vippāleṇtu ca cāpāni, daḷhadhammā pahārino.
 Khippamāyantu sannaddhā, rathesu rathajīvino'ti.

1. Gandharo (Syā, I)

Tattha **sannāhayantu nanti** sannayhantu. **Saṭṭhisahassānī**ti mama puttena sahaajātā saṭṭhisahassā amaccā. **Nīlavatthadharā neketi** eke nīlavatthanivāsītā hutvā āyantu. **Mahābhūtagaṇālayoti** bahuyakkhagaṇānaṃ ālayo. **Disā bhantu pavantu cāti** vuttappakāro¹ Himavā viya ābharaṇavilepanādīhi obhāsentu ceva pavāyantu ca. **Haṭṭhikkhandhehī**ti te haṭṭhigāmaṇino haṭṭhikkhandhehi khippamāyantu. **Dassitāti** dassitavibhūsanā. **Ayosukatanemiyoti** ayena suṭṭhu parikkhittanemiyo. **Suvaṇṇacitapakkhareti** suvaṇṇena khacitapakkhare. Evarūpe cuddasa sahasse rathe yojayantūti vadati. **Vippālentūti**² āropentu.

Evam rājā senaṅgaṃ vicāretvā “puttassa me Jetuttaranagarato yāva Vaṅkapabbatā aṭṭhusabhavitthāraṃ āgamanamaggaṃ samatalaṃ katvā maggalaṅkāratthāya idaṇcidaṇca karoṭhā”ti āṇāpento āha—

2354. “Lājā olopiyā pupphā, mālāgandhavilepanā.
Agghiyāni ca tiṭṭhantu, yena maggena ehi.
2355. Gāme gāme sataṃ kumbhā, merayassa surāya ca.
Maggamhi patitiṭṭhantu, yena maggena ehi.
2356. Maṇṣā pūvā saṅkuliyo, kummāsā macchasaṃyutā.
Maggamhi patitiṭṭhantu, yena maggena ehi.
2357. Sappi telaṃ dadhi khīraṃ, kaṅgubījā bahū surā.
Maggamhi patitiṭṭhantu, yena maggena ehi.
2358. Ālārikā ca sūdā ca, naṭanaṭṭakagāyino.
Pāṇissarā kumbhathūṇiyo, mandakā sokajjhāyikā.
2359. Āhaññantu sabbavīṇā, bheriyo dindimāni ca.
Kharamukhāni dhamentu, nadantu ekapokkharā.
2360. Mudiṅgā paṇavā saṅkhā, godhā parivadentikā.
Dindimāni ca haññantu, kutumpadindimāni cā”ti.

1. Vuttappakārā (Syā)

2. Vipphālentūti (Sī, Syā, I)

Tattha **lājā olopiyā**¹ **pupphā**ti lājehi saddhiṃ lājapañcamakāni pupphāni okirantānaṃ okiraṇapupphāni² paṭiyādetthāti āṇāpeti. **Mālāgandhavilepanā**ti maggavitāne olambakamālā ceva gandhavilepanāni ca. **Agghiyāni cāti** puppha-agghiyāni ceva ratana-agghiyāni ca yena maggena mama putto ehi, tattha tiṭṭhantu. **Gāme gāmeti** gāmadvāre gāmadvāre. **Patitiṭṭhantū**ti pipāsītānaṃ pivanatthāya paṭiyādītā hutvā surāmerayamajjakumbhā tiṭṭhantu. **Macchasaṃyutā**ti macchehi saṃyuttā. **Kaṅgubījāti** kaṅgupiṭṭhamayā³. **Mandakāti** mandakagāyino⁴. **Sokajjhāyikāti** māyākārā, aññepi vā ye keci uppannasokaharaṇasamatthā sokajjhāyikāti vuccanti, (socante jane attano vaṃsaghosaparamparānaṃ nacce kate nissoke katvā sayāpakāti attho.)⁵ **Kharamukhānī**ti sāmuddikamahāmukhasaṅkhā. **Sanḅhāti** dakkhiṇāvaṭṭā muṭṭhisāṅkhā nālisaṅkhāti dve saṅkhā⁶. Godhā parivadantikā dindimāni kutumpadindimānī⁷ imānipi cattāri tūriyāneva.

Evam rājā maggālaṅkārāni vicāresi. Jūjakopi pamāṇātikantaṃ bhuñjitvā jīrāpetum asakkonto tattheva kalamakāsi. Rājā tassa sarīrakiccaṃ kārāpetvā “nagare koci brāhmaṇassa ñātako atthi, idaṃ gaṇhātū”ti bherim carāpesi. Na kañcissa ñātakaṃ passi, dhanam puna raññoyeva ahosi. Atha sattame divase sabbā senā sannipati. Atha rājā mahantena parivārena Jālim magganāyakaṃ katvā nikkhami. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2361. “Sā senā mahatī āsi, uyyuttā sivivāhinī.

Jālinā magganāyena, Vaṅkaṃ pāyāsi pabbataṃ.

2362. Koñcam nadati mātāṅgo, kuñjaro saṭṭhihāyano.

Kacchāya baddhamānāya, koñcam nadati vāraṇo.

1. Olokiyā (Syā, Ka)

2. Omissakapupphāni (Ka)

3. Kaṅguvihīti kaṅgupiṭṭhamayā ca vihīpiṭṭhamayā ca (Sī, I), kaṅgupiṭṭhāti kaṅgupiṭṭhamayā (Syā)

4. Maṇḍakāti maṇḍadāyino (Sī), muddikāti maṇḍakagāyikā (Syā)

5. () Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

6. Kharamukhānīti sāmuddikā mahāsaṅkhā dakkhiṇāvaṭṭā. Saṅkhāti muṭṭhisāṅkhā nālisaṅkhāti dve saṅkhā (Sī, Syā)

7. Kuṭumbadindimānī (Sī, I)

2363. Ājānīyā hasiyanti, nemighoso ajāyatha.

Abbhaṃ rajo acchādesi, uyyuttā sivivāhinī.

2364. Sā senā mahatī āsi, uyyuttā hārahārini.

Jālinā magganāyena, Vaṅkaṃ pāyāsi pabbataṃ.

2365. Te pāvimsu brahāraññaṃ, bahuśakhaṃ mahodakaṃ.

Puppharukkhehi sañchannaṃ, phalarukkhehi cūbhayaṃ.

2366. Tattha bindussarā vaggū, nānāvaṇṇā bahū dijā.

Kūjantamupakūjanti, utusampupphite dume.

2367. Te gantvā dīghamaddhānaṃ, ahorattānamaccaye.

Padesaṃ taṃ upāgacchun, yattha Vessantaro ahū”ti.

Tattha **mahatī**ti dvādasa-akkhobhaṇisaṅkhātā senā. **Uyyuttā**ti payātā. **Koṇcaṃ nadatī**ti tadā Kālīngaratṭhavāsino brāhmaṇā attano raṭṭhe deve vuṭṭhe taṃ nāgaṃ āharitvā Sañjayassa adaṃsu. So hatthī “sāmikaṃ vata passituṃ labhissāmi”ti tuṭṭho koṇcaṇādamakāsi. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Kacchāyā**ti suvaṇṇakacchāya baddhamānāyapi tussitvā koṇcaṃ nadati. **Hasiyanti**ti hasasaddamakāmsu¹. **Hārahārini**ti haritabbaharaṇasamatthā. **Pāvimsūti** pavisimsu. **Bahuśakhaṃ** baturukkkhasākhaṃ. **Dīghamaddhānanti** satṭhiyojanamaggaṃ. **Upāgacchunt**ti yattha Vessantaro ahosi, taṃ padesaṃ upagatāti.

Mahārājapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Chakhattiyakammavaṇṇanā

Jālikumāro Mucalindasaratīre khandhāvāraṃ nivāsepetvā cuddasa rathasahassāni āgatamaggābhimukkhāneva ṭhapāpetvā tasmim tasmim padese sīhabyagghadīpi-ādīsū ārakkhaṃ saṃvidahi. Hatthi-ādīnaṃ saddo mahā ahosi. Atha mahāsatto taṃ saddaṃ sutvā “kiṃ nu kho me

1. Hasissimsūti hasimsu saddamakāmsu (Sī, I), hasissantīti mahāsaddaṃ akāmsu (Syā)

paccāmittā mama pitarāṃ ghātetvā mamatthāya āgatā”ti maraṇabhayaabhīto
Maddiṃ ādāya pabbataṃ āruyha senaṃ olokesi. Tamatthaṃ pakāsentō
Satthā āha—

2368. “Tesaṃ sutvāna nigghosaṃ, bhīto Vessantaro ahu.
Pabbataṃ abhiruhitvā, bhīto senaṃ udikkhati.

2369. Ingha Maddi nisāmehi, nigghoso yādiso vane.
Ājānīyā hasiyanti, dhajaggāni ca dissare.

2370. Ime nūna araṇṇasmim, migasaṅghāni luddakā.
Vāgurāhi parikkhippa, sobbhaṃ pātetvā tāvade.
Vikkosamānā tibbāhi, hanti nesaṃ varaṃ varaṃ.

2371. Yathā mayaṃ adūsakā, araṇṇe avaruddhakā.
Amittahatthattaṃ gatā, passa dubbalaghātakan”ti.

Tattha **inghā**ti codanatthe nipāto. **Nisāme**hīti sakasenā vā parasenā vāti olokehi upadhārehi. “Ime nūna araṇṇasmin”ti-ādīnaṃ aḍḍhateyyagāthānaṃ evamatthasambandho veditabbo “Maddi yathā araṇṇamhi migasaṅghāni luddakā vāgurāhi parikkhippa atha vā pana sobbhaṃ pātetvā tāvadeva ‘hanatha are duṭṭhamige’ti vikkosamānā tibbāhi migamāraṇasattīhi nesaṃ migānaṃ varaṃ varaṃ thūlaṃ thūlaṃ hananti, ime ca nūna tatheva amhe asabbhāhi vācāhi vikkosamānā tibbāhi sattīhi hanissanti, mayaṅca adūsakā araṇṇe avaruddhakā raṭṭhā pabbājita vane vasāma, evaṃ santepi amittānaṃ hatthattaṃ gatā, passa dubbalaghātakan”ti. Evaṃ so maraṇabhayena paridevi.

Sā tassa vacanaṃ sutvā senaṃ oloketvā “sakasenāya bhavitabban”ti mahāsattaṃ assāsenti imaṃ gāthamāha—

2372. “Amittā nappasāheyyuṃ, aggīva udakaṇṇave.
Tadeva tvaṃ vicintehi, api sotthi ito siyā”ti.

Tattha **aggīva udakaṇṇave**ti yathā tiṇukkādīnaṃ vasena upanīto aggi aṇṇavasāṅkhātāni puthulagambhīrāni udakāni nappasahati, tāpetuṃ na

sakkoti, tathā taṃ amittā nappasaheyyuṃ nābhibhavissanti. **Tadevā**ti yaṃ Sakkena tuyhaṃ varaṃ datvā “mahārāja nacirasseva te pitā chitī”ti vuttaṃ, tadeva tvaṃ vicintehi, api nāma ito balakāyato amhākaṃ sotthi siyāti mahāsattaṃ assāsesi.

Atha mahāsatto sokaṃ tanukaṃ katvā¹ tāya saddhiṃ pabbatā oruyha paṇṇasālādvāre nisīdi, itarāpi attano paṇṇasālādvāre nisīdi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2373. “Tato Vessantaro rājā, orohitvāna pabbatā.

Nisīdi paṇṇasālāyaṃ, daḥhaṃ katvāna mānasan”ti.

Tattha **daḥhaṃ katvāna mānasanti** mayaṃ pabbajitā nāma, amhākaṃ ko kiṃ karissatīti thiraṃ hadayaṃ katvā nisīdi.

Tasmiṃ khaṇe Saṅjāyo rājā devīṃ āmantetvā “bhadde Phussati amhesu sabbesu ekato gatesu soko mahā bhavissati, paṭhamāṃ tāva ahaṃ gacchāmi, tato ‘idāni sokaṃ vinodetvā nisinnā bhavissantī’ti sallakkhetvā tvaṃ mahantena parivārena āgaccheyyāsi. Atha thokaṃ kālaṃ vītināmetvā Jālīkaṇhājīnā pacchato āgacchantū”ti vatvā rathaṃ nivattāpetvā āgatamaggābhimukhaṃ katvā tattha tattha ārakkhaṃ saṃvidahitvā alaṅkatahatthikkhandhato oruyha puttassa santikaṃ agamāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2374. “Nivattayitvāna rathaṃ, vuṭṭhapetvāna seniyo.

Ekaṃ araṇṇe viharantaṃ, pitā puttaṃ upāgami.

2375. Hatthikkhandhato oruyha, ekaṃso pañjalīkato.

Parikiṇṇo amaccehi, puttaṃ siñcitumāgami.

2376. Tatthaddasa kumāraṃ so, rammarūpaṃ samāhitaṃ.

Nisinnaṃ paṇṇasālāyaṃ, jhāyantaṃ akutobhayan”ti.

Tattha **vutthapetvāna**¹ **seniyoti** ārakkhatthāya balakāye thapetvā².
Ekamsoti ekamsakata-uttarāsaṅgo. **Siñciturāgamīti** rajje abhisiñciturā
 upāgami. **Rammarūpanti** anañjitaṃ amaṇḍitaṃ.

2377. Tañca disvāna āyantaṃ, pitaraṃ puttagiddhinaṃ.
 Vessantaro ca Maddī ca, paccuggantvā avandisuṃ.

2378. Maddī ca sirasā pāde, sasurassābhivādayi.
 Maddī ahaṃ hi te deva, pāde vandāmi te suṇhā.
 Te su tattha palissajja, pāṇinā parimajjathāti.

Tattha **pāde vandāmi te suṇhāti** ahaṃ deva tava suṇhā pāde vandāmīti
 evaṃ vatvā vandi. **Te su tatthāti** te ubhopi jane tasmim Sakkadattiye assame
 palissajitvā hadaye nipajjāpetvā sīse paricumbitvā mudukena pāṇinā
 parimajjatha, piṭṭhiyo nesaṃ parimajji.

Tato roditvā paridevitvā rājā soke parinibbute tehi saddhim
 paṭisanthāraṃ karonto āha—

2379. “Kacci vo kusalaṃ putta, kacci putta anāmayam.
 Kacci uñchena yāpetha, kacci mūlaphalā bahū.

2380. Kacci ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.
 Vane vāḷamigākiṇṇe, kacci himsā na vijjati”ti.
 Pitu vacanaṃ sutvā mahāsatto āha—

2381. “Atthi no jīvikā deva, sā ca yādisakīdisā.
 Kasirā jīvikā homa, uñchācariyāya jīvitaṃ.

2382. Aniddhinaṃ mahārāja, dameta’ssaṃva sārathi.
 Tyamhā aniddhikā dantā, asamiddhi dameti no.

2383. Api no kisāni maṃsāni, pitu mātu adassanā.
 Avaruddhānaṃ mahārāja, araññe jīvasokinan”ti.

1. Votthāpetvāna (Sī, I)

2. Vavatthapetvā (Sī, I)

Tattha **yādisakīdisāti** yā vā sā vā, lāmakāti attho. **Kasirā jīvikā homāti** tāta amhākaṃ uñchācariyāya jīvitam nāma kicchaṃ¹, dukkhā no jīvikā ahosi. **Aniddhinanti** mahārāja aniddhiṃ asamiddhiṃ daliddapurisaṃ nāma sāva aniddhi cheko sārathi assaṃ viya dameti, nibbisevanam karoti, te mayam idha vasantā aniddhikā dantā nibbisevanā katā, asamiddhiyeva no dametīti. “Dametha no”tipi pāṭho, damayittha noti attho. **Jīvasokinanti** avigatasokānaṃ araṇṇe vasantānaṃ kiṃ nāma amhākaṃ sukhanti vadati.

Evañca pana vatvā puna puttānaṃ pavattiṃ pucchanto āha—

2384. “Yepi te siviṣeṭṭhassa, dāyādā’pattamānasā.

Jālī Kaṇhājinā cubho, brāhmaṇassa vasānugā.

Accāyikassa luddassa, yo ne gāvova sumbhati.

2385. Te rājaputtiyā putte, yadi jānātha saṃsatha.

Pariyāpuṇātha no khippaṃ, sappadaṭṭhamva māṇavan”ti.

Tattha **dāyādā’pattamānasāti** mahārāja yepi te tava siviṣeṭṭhassa dāyādā apattamānasā asampuṇṇamanorathā hutvā brāhmaṇassa vasānugā jātā, te dve kumāre yo brāhmaṇo gāvova sumbhati paharati, te rājaputtiyā putte yadi diṭṭhavasena vā sutavasena vā jānātha saṃsatha. **Sappadaṭṭhamva māṇavanti** visanimmadanatthāya sappadaṭṭham māṇavaṃ tikicchanta viya khippaṃ no pariyāpuṇātha kathethāti vadati.

Rājā āha—

2386. “Ubho kumārā nikkītā, Jālī Kaṇhājinā cubho.

Brāhmaṇassa dhanam datvā, putta mā bhāyi assasā”ti.

Tattha **nikkītā**ti nikkayaṃ datvā gahitā.

Tam sutvā mahāsatto paṭiladdhassāso pitarā saddhiṃ paṭisanthāramakāsi—

1. Kīdisaṃ (Sī, Syā, I)

2387. “Kacci nu tāta kusalaṃ, kacci tāta anāmayam.

Kacci nu tāta me mātu, cakkhu na parihāyatī”ti.

Tattha **cakkhu na parihāyatī**ti puttāsokena rodantiyā cakkhu na parihāyatīti.

Rājā āha—

2388. Kusalaṃ ceva me putta, atho putta anāmayam.

Atho ca putta te mātu, cakkhu na parihāyatī”ti.

Bodhisatto āha—

2389. “Kacci arogaṃ yoggaṃ te, kacci vahati vāhanam.

Kacci phīto janapado, kacci vuṭṭhi na chijjati”ti.

Tattha **vuṭṭhi**ti vuṭṭhidhārā.

Rājā āha—

2390. “Atho arogaṃ yoggaṃ me, atho vahati vāhanam.

Atho phīto janapado, atho vuṭṭhi na chijjati”ti.

Evam tesam sallapantānaññeva Phussatī devī “idāni sokaṃ tanukaṃ katvā nisinnā bhavissanti”ti sallakkhetvā mahāparivārena saddhiṃ puttassa santikaṃ agamāsi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

2391. “Icevaṃ mantayantānam, mātā nesaṃ adissatha.

Rājaputtī giridvāre, pattikā anupāhanā.

2392. Tam ca disvāna āyantim, mātaram puttagiddhinim.

Vessantaro ca Maddī ca, paccuggantvā avandisum.

2393. Maddī ca sirasā pāde, sassuyā abhivādayi.

Maddī aham hi te ayye, pāde vandāmi te suṇhā”ti.

Tesam Phussatidevīm vanditvā ʔhitakāle puttakā kumārakumārikāhi parivutā āgamiṃsu. Maddī ca tesam āgamanamaggaṃ oloketīyeveva aṭṭhāsi. Sā te sotthinā āgacchante disvā sakabhāvena

saṇṭhātuṃ asakkontī taruṇavacchā¹ viya gāvī paridevamānā tato pāyāsi.
Tepi taṃ disvā paridevantā mātarābhimukhāva padhāvimsu. Tamatthaṃ
pakāśento Satthā āha—

2394. “Maddiṇca puttakā disvā, dūrato sotthimāgatā.

Kandantā mabhidhāvimsu, vacchabālāva mātarāṃ.

2395. Maddī ca puttake disvā, dūrato sotthimāgate.

Vāruṇīva pavedhentī, thanadhārā’bhisiṇcathā”ti.

Tattha **kandantā mabhidhāvimsūti** kandantā abhidhāvimsu. **Vāruṇīvāti**
yakkhāviṭṭhā ikkhaṇikā viya pavedhamānā thanadhārā abhisiṇcathāti.

Sā kira mahāsaddena paridevitvā kampamānā visaññī hutvā dīghato
pathaviyaṃ pati. Kumārāpi vegenāgantvā visaññīno hutvā mātu upariyeva
patiṃsu. Tasmim̐ khaṇe tassā dvīhi thanehi dve khīradhārā nikkhamitvā
tesaṃ mukheyyeva pavisiṃsu. Sace kira ettako assāso nābhavissa, dve
kumārā sukkahadayā hutvā addhā nassissanti². Vessantaropi piyaputte
disvā sokaṃ sandhāretuṃ asakkonto visaññī hutvā tattheva³ pati.
Mātāpitaropissa visaññīno hutvā tattheva³ patiṃsu, tathā sahaajā
saṭṭhisahassā amaccā. Taṃ kāruṇṇāṃ passantesu ekopi sakabhāvena
saṇṭhātuṃ nāsakkihi. Sakalaṃ assamapadaṃ yugantavātena pamadditaṃ viya
sālavanāṃ ahoṣi. Tasmim̐ khaṇe pabbatā nadim̐su, mahāpathavī kampi,
mahāsamuddo saṅkhubhi, Sineru girirājā onami. Cha kāmāvacaradevalokā
ekakolāhalā ahesuṃ.

Sakko devarājā “cha khattiyā saparisā visaññīno jātā, tesu ekopi utthāya
kassaci sarīre udakaṃ siṇcituṃ samattho nāma natthi, ahaṃ dāni imesaṃ
pokkharavassaṃ vassāpessāmi”ti cintetvā chakhattiyasamāgame
pokkharavassaṃ vassāpesi. Tattha ye temitukāmā, te tementi,
atemitukāmānaṃ upari ekabindumattampi na patati, padumapattato udakaṃ
viya nivattitvā gacchati. Iti pokkharavane⁴

1. Taruṇavacchaṃ (Ka)

3. Tattheva (Ka)

2. Hutvā anassim̐su (Sī, Syā, I)

4. Pokkharapatte (Syā)

patitaṃ vassaṃ viya taṃ vassaṃ ahosi. Cha khattiyā assāsaṃ paṭilabhiṃsu.
Mahājano tampi disvā “aho acchariyaṃ aho abbhutaṃ evarūpe
ñāṭisaṃāgame pokkharavassaṃ vassi, mahāpathavī kampī”ti acchariyaṃ
pavedesi. Tamatthaṃ pakāśento Satthā āha—

2396. “Samāgatānaṃ ñātīnaṃ, mahāghoso ajāyatha.
Pabbatā samanādīṃsu, mahī pakampitā ahu.

2397. Vuṭṭhidhāraṃ pavattento¹, devo pāvassi tāvade.
Atha Vessantaro rājā, ñātīhi samagacchatha.

2398. Nattāro suṇisā putto, rājā devī ca ekato.
Yadā samāgatā āsum, tadāsi lomahaṃsanaṃ.

2399. Pañjalikā tassa yācanti, rodantā bherave vane.
Vessantarañca Maddiṃ ca, sabbe raṭṭhā samāgatā.
Tvaṃ nosi issaro rājā, rajjaṃ kāretha no ubho”ti.

Tattha **ghosoti** kāruṇṇaghoso. **Pañjalikā**ti sabbe nāgarā ceva negamā ca
jānapadā ca paggahitañjalikā hutvā. **Tassa yācantī**ti tassa pādesu patitvā
roditvā kanditvā “deva tvaṃ no sāmi issaro, pitā te idheva abhisiñcitvā
nagaraṃ netukāmo, kulasantakaṃ setacchattaṃ paṭicchathā”ti yāciṃsu.

Chakhattiyakammavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nagarakaṇḍavaṇṇanā

Taṃ sutvā mahāsatto pitarā saddhiṃ sallapanto imaṃ gāthamāha—

2400. “Dhammena rajjaṃ kārentaṃ, raṭṭhā pabbājayittha maṃ.
Tvaṃ ca jānapadā ceva, negamā ca samāgatā”ti.

1. Paveccanto (Sī, I)

Tato rājā puttāṃ attano dosaṃ khamāpento āha—

2401. “Dukkaṭṭaṃ ca hi no putta, bhūnahaccaṃ kataṃ mayā.
Yohaṃ Sivīnaṃ vacanā, pabbājesi’madūsakaṃ”ti.

Imaṃ gāthaṃ vatvā attano dukkhaharaṇatthaṃ puttāṃ yācanto itaraṃ
gāthamāha—

2402. “Yena kenaci vaṇṇena, pitu dukkhaṃ udabbahe.
Mātu bhaginiyā cāpi, api pāṇehi attano”ti.

Tattha **udabbaheti** hareyya. **Api pāṇehi**ti tāta puttena nāma jīvitaṃ
pariccajivāpi mātāpitūnaṃ sokadukkhaṃ haritabbaṃ, tasmā mama dosaṃ
hadaye akatvā mama vacanaṃ karoḥi, imaṃ isiliṅgaṃ hāretvā rājavesaṃ
gaṇha tātāti iminā kira naṃ adhippāyenevamāha.

Bodhisatto rajjaṃ kāretukāmapī “ettake pana akathite garukaṃ nāma na
hotī”ti kathesi. Mahāsatto “sādhū”ti sampañicchi. Athassa adhivāsanaṃ
viditvā sahaajāta saṭṭhisahassā amaccā “nahānakālo mahārāja, rajojallaṃ
pavāhayā”ti vadimsu. Atha ne mahāsatto “thokaṃ adhivāsethā”ti vatvā
paṇṇasālaṃ pavisitvā isibhaṇḍaṃ omuñcitvā paṭisāmetvā
saṅkhavaṇṇasāṭakaṃ nivāsetvā paṇṇasālato nikkhamitvā “idaṃ mayā nava
māse adḍhamāsaṇca vasantena samaṇadhammassa kataṭṭhānaṃ,
pāramikūṭaṃ gaṇhantena mayā dānaṃ datvā mahāpathaviyā
kampāpitaṭṭhānaṃ”ti paṇṇāsālaṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā
pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā aṭṭhāsi. Athassa kappakādayo
kesamassukammādīni karimsu. Tameṇaṃ sabbābharaṇabhūsitāṃ
devarājānaṃiva virocamaṇaṃ rajje abhisiñcimsu. Tena vuttaṃ—

2403. “Tato Vessantaro rājā, rajojallaṃ pavāhayi.
Rajojallaṃ pavāhetvā, saṅkhavaṇṇaṃ adhārayī”ti.

Tattha **pavāhayī**ti hāresi, hāretvā ca pana rājavesaṃ gaṇhīti attho.

Athassa yaso mahā ahosi. Olokita-olokitaṭṭhānaṃ kampati,
mukhamaṅgalikā mukhamaṅgalāni ghosayimsu, sabbatūriyāni paggaṇhimsu,

mahāsamuddakucchiyaṃ meghagajjitaghoso viya tūriyaghoso ahosi.
 Hatthiratanam alaṅkaritvā upānayimsu. So khaggaratanam bandhitvā
 hatthiratanam abhiruhi. Tāvadeva nam saha-jātā saṭṭhisahassā amaccā
 sabbālaṅkārappaṭimaṇḍitā parivārayimsu, sabbakaṇṇāyo Maddidevimpī
 nahāpetvā alaṅkaritvā abhisiṅcimsu. Sīse ca panassā abhiseka-udakam
 abhisiṅcamānā “Vessantaro taṃ pāletū”ti-ādīni maṅgalāni vadimsu.
 Tamattham pakāsento Satthā āha—

2404. “Sīsam nhāto sucivattho, sabbābharaṇabhūsito.
 Paccayaṃ nāgamāruyha, khaggaṃ bandhi parantapaṃ.

2405. Tato saṭṭhisahassāni, yodhino cārudassanā.
 Sahajāta pakirimsu, nandayantā rathesabham.

2406. Tato Maddimpi nhāpesum, sivikaṇṇā samāgatā.
 Vessantaro taṃ pāletu, Jālī Kaṇhājīnā cubho.
 Athopi taṃ mahārājā, Saṅjāyo abhirakkhatū”ti.

Tattha **paccayaṃ nāgamāruyhāti** taṃ attano jātadivase uppannam
 hatthināgamam. **Parantapanti** Amittatāpanam. **Pakirimsūti**¹ parivārayimsu.
Nandayantāti tosentā. **Sivikaṇṇāti** Siviraṇṇo pajāpatiyo sannipatitvā
 gandhodakena nhāpesum. **Jālī Kaṇhājīnā cubhoti** ime te puttāpi mātaram
 rakkhantūti.

2407. Idam ca paccayaṃ laddhā, pubbe saṃklesamattano.
 Ānandiyam ācarimsu, ramaṇīye giribbaje.

2408. Idam ca paccayaṃ laddhā, pubbe saṃklesamattano.
 Ānandi vittā sumanā, putte saṅgamma lakkhaṇā.

2409. Idam ca paccayaṃ laddhā, pubbe saṃklesamattano.
 Ānandi vittā patitā, saha puttehi lakkhaṇāti.

Tattha **idam ca paccayaṃ laddhāti** bhikkhave Vessantaro Maddī ca
 idaṅca paccayaṃ laddhā imam patiṭṭham labhitvā, rajje patiṭṭhahitvāti attho.
Pubbeti

ito pubbe attano vanavāsasaṁklesaṇca anussarivā. **Ānandiyam ācarimsu, ramaṇīye giribbajeti** ramaṇīye Vaṅkagirikucchimhi “Vessantarassa raṇṇo āṇā”ti kaṇcanalatāvinaddham ānandabherim carāpetvā ānandachaṇam¹ ācarimsu². **Ānandi vittā sumanāti** lakkhaṇasampannā Maddī putte saṅgamma sampāpuṇitvā vittā sumanā hutvā ativiya nandīti attho. **Patītāti** somanassā hutvā.

Evam patītā hutvā ca pana putte āha—

2410. “Ekabhaddā pure āsim, niccam thaṇḍilasāyini.
Iti metam vataṁ āsi, tumham kāmā hi puttakā.

2411. Tam me vataṁ samiddha’jja, tumhe saṅgamma puttakā.
Mātujaṁpi tam pāletu, pitujaṁpi ca puttaka³.
Athopi tam mahārājā, Saṇjaya abhirakkhatu.

2412. Yam kiñci’tthi kataṁ puñṇam, mayham ceva pitucca te.
Sabbena tena kusalena, ajaro amaro bhavā”ti.

Tattha **tumham kāmā hi puttakāti** puttakā aham tumhākaṁ kāmā tumhe patthayamānā pure tumhesu brāhmaṇena nītesu ekabhaddam bhuñjitvā bhūmiyam sayim, iti me tumhākaṁ kāmā etaṁ vataṁ āsīti vadati.
Samiddha’jjāti tam mevataṁ ajja samiddham. **Mātujaṁpi tam pāletu, pitujaṁpi ca puttakāti** puttajālī³ tam mātujaṁ somanassampi pitujātaṁ somanassampi pāletu, mātāpitūnaṁ santakaṁ puñṇam tam pāletūti attho.
Tenevāha “**yam kiñci’tthi kataṁ puñṇan**”ti.

Phussatīpi devī “ito paṭṭhāya mama suṇhā imāneva vatthāni nivāsetu, imāni ābharaṇāni dhāretū”ti suvaṇṇasamugge pūretvā paṇiṇi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

2413. “Kappāsikaṇca koseyyam, khomakoṭumbarāni ca.
Sassu suṇhāya pāhesi, yehi Maddī asobhatha.

1. Chaṇam (Sī)

2. Karimsu (Syā)

3. Puttakā (Sī, Syā, I)

2414. Tato hemañca kāyūraṃ, gīveyyaṃ ratanāmayam.
Sassu suṇhāya pāhesi, yehi Maddī asobhatha.
2415. Tato hemañca kāyūraṃ, aṅgadaṃ maṇimekhalam.
Sassu suṇhāya pāhesi, yehi Maddī asobhatha.
2416. Uṇṇataṃ mukhaphullañca, nānāratte ca māṇike.
Sassu suṇhāya pāhesi, yehi Maddī asobhatha.
2417. Uggatthanam giṅgamakam, mekhalam pāṭipādakam.
Sassu suṇhāya pāhesi, yehi Maddī asobhatha.
2418. Suttam ca suttavajjam ca, upanijjhāya seyyasi.
Asobhatha rājaputtī, devakaññāva Nandane.
2419. Sīsam nhātā sucivatthā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Asobhatha rājaputtī, Tāvatiṃseva accharā.
2420. Kadalīva vātacchupitā, jātā Cittalatāvane.
Dantāvaraṇasampannā, rājaputtī asobhatha.
2421. Sakuṇī mānusinīva, jātā cittapattā patī.
Nigrodhapakkabimboṭṭhī, rājaputtī asobhathā”ti.

Tattha **hemañca kāyūraṃ** suvaṇṇamayam vanakhajjūriphalasaṇṭhānam gīvāpasādhanameva. **Ratanamayanti** aparampi ratanamayam gīveyyam. **Aṅgadaṃ maṇimekhalanti** aṅgadābharaṇaṇca maṇimayamekhalañca. **Uṇṇatanti** ekaṃ nalāṭapasādhanam. **Mukhaphullanti** nalāṭante tilakamālābharaṇam. **Nānāratte**ti nānāvaṇṇe. **Māṇike**ti maṇimaye. **Uggatthanam giṅgamakanti** etānipi dve ābharaṇāni. **Mekhalanti** suvaṇṇarajatamayam mekhalam. **Pāṭipādakanti** pādapasādhanam. **Suttam ca suttavajjam cāti** suttārūḷhañca asuttārūḷhañca pasādhanam. Pāḷiyam pana “suppañca suppavajjañca”ti likhitam. **Upanijjhāya seyyasī**ti etam suttārūḷhañca asuttārūḷhañca ākaraṇam tam tam ūnaṭṭhānam oloketvā alaṅkaritvā ṭhitā seyyasī uttamarūpadharā Maddī devakaññāvaNandaneasobhatha. **Vātacchupitā**ti Cittalatāvane jātā vātasamphuṭṭhā suvaṇṇakadalī viya tam divasam sā vijambhamānā

asobhatha. **Dantāvaraṇasampannā**ti bimbaphalasadisehi rattadantāvaraṇehi samannāgatā. **Sakuṇī Mānusinīva, jātā cittaṭṭhā patīti** yathā Mānusiya sarīrena¹ jātā Mānusinī nāma sakuṇī cittaṭṭhā ākāse uppatamānā pakkhe pasāretvā gacchantī sobhati, evaṃ sā rattoṭṭhatāya nigrodhapakkabimbaphalasadisa-otṭhehi asobhatha.

(Saṭṭhisahassā amaccā Maddim abhiruhanatthāya sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ nātivaddham sattisarapahārakkhamam ekam taruṇahatthim upanāmesum. Tena vuttam—)²

2422. “Tassā ca nāgamānesum, nātivaddhamva³ kuñjaram.
Sattikkhamam sarakkhamam, īsādantaṃ urūḷhavam.

2423. Sā Maddī nāgamāruhi, nātivaddhamva³ kuñjaram.
Sattikkhamam sarakkhamam, īsādantaṃ urūḷhavan”ti.

Tattha **tassā cāti** bhikkhave tassāpi Maddiyā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ katvā nātivaddham⁴ sattisarapahārakkhamam ekam taruṇahatthim upanesum. **Nāgamāruhīti** varahatthipiṭṭhim abhiruhi.

Iti te ubhopi mahantena yasena khandhāvāram agamaṃsu. Sañjayaṛājā dvādasahi akkhobhiṇīhi saddhim māsamattaṃ pabbatakīlaṃ vanakīlaṃ kiḷi. Mahāsattassa tejena tāvamahante araṇṇe koci vāḷamigo vā pakkhī vā kañci na viheṭhesi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

2424. “Sabbamhi tamaraññaṃhi, yāvantettha migā ahum.
Vessantarassa tejena, na’ññaṃmaññaṃ viheṭhayum.

2425. Sabbamhi tam araṇñaṃhi, yāvantettha dijā ahum.
Vessantarassa tejena, na’ññaṃmaññaṃ viheṭhayum.

2426. Sabbamhi tamaraññaṃhi, yāvantettha migā ahum.
Ekajjham sannipātimsu, Vessantare payātamhi.
Sivīnam raṭṭhavaḍḍhane.

1. Manussasarīrena (Sī, Syā)
3. Nātibaddhamva (Ka)

2. () Sī-Syā-I-potthakesu natthi.
4. Apagatabaddham (Ka)

2427. Sabbamhi tamaraññaṃhi, yāvantettha dijā ahuṃ.

Ekajjhaṃ sannipātiṃsu, Vessantare payātamhi.

Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane.

2428. Sabbamhi tamaraññaṃhi, yāvantettha migā ahuṃ.

Nāssu mañjū nikūjiṃsu, Vessantare payātamhi.

Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane.

2429. Sabbamhi tamaraññaṃhi, yāvantettha dijā ahuṃ.

Nāssu mañjū nikūjiṃsu, Vessantare payātamhi.

Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane”ti.

Tattha **yāvantetthā**ti yāvanto ettha. **Ekajjhaṃ sannipātiṃsū**ti ekasmiṃ ṭhāne sannipatiṃsu, sannipatitvā ca pana “ito paṭṭhāya idāni amhākaṃ añaṃamaññaṃ lajjā vā hirottappaṃ vā saṃvaro vā na bhavissatī”ti domanassapattā ahesuṃ. **Nāssu mañjū nikūjiṃsū**ti mahāsattassa viyogadukkhitaṃ madhuraṃ ravaṃ pubbe viya na raviṃsu.

Sañjayanarindo māsamattaṃ pabbatakīlaṃ vanakīlaṃ kīḷitvā senāpatiṃ pakkosāpetvā “tāta ciraṃ no araṇṇe vutthaṃ¹, kiṃ te mama puttassa gamanamaggo alaṅkato”ti pucchitvā “āma deva kālo vo gamanāyā”ti vutte Vessantarassa ārocāpetvā senaṃ ādāya nikkhami. Vaṅkagirikucchito yāva Jetuttaranagarā saṭṭhiyojanaṃ alaṅkatamaggaṃ mahāsatto mahantena parivārena saddhiṃ paṭipajji. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2430. “Paṭiyatto rājamaggo, vicitto pupphasanthato.

Vasi Vessantaro yattha, yāvatāva jetuttarā².

2431. Tato saṭṭhisahassāni, yodhino cārudassanā.

Samantā parikirīṃsu, Vessantare payātamhi.

Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane.

1. Vutthamhā (Syā)

2. Vasi Vessantaro rājā, yattha yāva jetuttarā (Syā)

2432. Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.

Samantā parikirimsu, Vessantare payātamhi.

Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane.

2433. Hatthārohā anīkatṭhā, rathikā pattikārakā.

Samantā parikirimsu, Vessantare payātamhi.

Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane.

2434. Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā.

Samantā parikirimsu, Vessantare payātamhi.

Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane.

2435. Karoṭiyā cammadharā, illīhatthā suvammino.

Purato paṭipajjimsu, Vessantare payātamhi.

Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane”ti.

Tattha **paṭiyattoti** visākhāpuṇṇamapūjākāle viya alaṅkato. **Vicittoti** kadalipuṇṇaghaṭadhajapaṭākādīhi vicitto. **Pupphasanthatoti** lājāpañcamakehi pupphehi santhato. **Yatthāti** yasmiṃ Vaṅkapabbate Vessantaro vasati, tato paṭṭhāya yāva Jetuttaranagarā nirantaraṃ alaṅkatappaṭiyattova. **Karoṭiyāti** sīsakaroṭīti laddhanāmāya¹ sīse paṭimukkakaroṭikā yodhā. **Cammadharāti** kaṇḍavāraṇacammadharā. **Suvamminoti** vicitrāhi Jālikāhi suṭṭhu vammikā. **Purato paṭipajjimsūti** mattahatthīsupi āgacchantesu anivattino sūrayodhā rañño Vessantarassa purato paṭipajjimsu.

Rājā saṭṭhiyojanamaggam dvīhi māsehi atikkamma Jetuttaranagaraṃ patto alaṅkatappaṭiyattanagaraṃ pavisitvā pāsādaṃ abhiruhi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

2436. “Te pāvisuṃ puram rammaṃ, mahāpākāratorañam.

Upetaṃ annapānehi, naccagītehi cūbhayaṃ.

1. Sīsakaroṭīkoti laddhanāmā (Syā, I), sīsakaroṭīkena paṭiladdhanāmā (Ka)

2437. Vittā jānapadā āsum, negamā ca samāgatā.

Anuppatte kumāramhi, Sivīnam raṭṭhavaḍḍhane.

2438. Celukkhepo avattittha, āgate dhanadāyake.

Nandiṃ pavesi nagare, bandhanā mokkho aghosathā”ti.

Tattha **mahāpākāratoraṇanti** mahantehi¹ pākārehi ca toraṇehi ca samannāgataṃ. **Naccagītehi cūbhayanti** naccehi ca gītehi ca ubhayehi samannāgataṃ. **Vittā**ti tuṭṭhā somanassappattā. **Āgate dhanadāyake**ti mahājanassa dhanadāyake mahāsatte āgate. **Nandiṃ pavesī**² “Vessantarassa mahārājassa āṇā”ti nagare nandibherī cari. **Bandhanā mokkho**³ **aghosathā**ti sabbasattānaṃ bandhanā mokkho ghosito. Antamaso biḷāraṃ upādāya Vessantaramahārājā sabbasatte bandhanā vissajjāpesi.

So nagaraṃ pavitṭhadivaseyeva paccūsakāle cintesi “ye⁴ vibhātāya rattiya mama āgatabhāvaṃ sutvā yācakā āgamissanti, tesāhaṃ kiṃ dassāmi”ti. Tasmīṃ khaṇe Sakkassa bhavanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. So āvajjento taṃ kāraṇaṃ ṇatvā tāvadeva rājanivesanassa purimavatthuṇca pacchimavatthuṇca kaṭippamāṇaṃ pūrento ghanamegho viya sattaratanavassaṃ vassāpesi, sakalanagare jāṇupparāmaṇaṃ vassāpesi. Punadivase mahāsatto “tesaṃ tesaṃ kulānaṃ purimapacchimavatthūsu vuṭṭhadhanaṃ⁵ tesaṃ tesaṇṇeva hotū”ti dāpetvā avasesaṃ āharāpetvā attano gehavatthusmiṃ saddhiṃ dhanena koṭṭhāgāresu okirāpetvā dānamukhe ṭhapesi⁶. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2439. “Jātarūpamaṃ vassaṃ, devo pāvassi tāvade.

Vessantare pavitṭhamhi, Sivīnam raṭṭhavaḍḍhane.

2440. Tato Vessantaro rājā, dānaṃ datvāna khattiyo.

Kāyassa bheda sappaṇṇo, saggaṃ so upapajjathā”ti.

1. Bahupākāratoraṇanti bahukeyhi uccehi (Syā)

3. Bandhamokkho (Syā)

5. Vaṭṭhaṃ dhanam (Sī), vaṭṭadhaṇam (Syā, I)

2. Nandippavesīti (Sī, Syā, I)

4. Sve (Syā, I, Ka)

6. Dānaṃ paṭṭhapesi (Sī, I)

Tattha **saggaṃ so upapajjathā**ti tato cuto dutiyacittena Tusitapure
upapajjīti.

Nagarakaṇḍavaṇṇanā niṭṭhitā.

Satthā imaṃ gāthāsahassappaṭimaṇḍitaṃ
Mahāvessantaradhammadesanaṃ āharitvā jātaṃ samodhānesi “tadā
Jūjako Devadatto ahosi, Amittatāpanā Ciñcamāṇavikā, Cetaputto Channo,
Accutatāpaso Sāriputto, Sakko Anuruddho, Sañjayanarindo
Suddhodanamahārājā, Phussatī devī Sirimahāmāyā, Maddī devī Rāhulamātā,
Jālikumāro Rāhulo, Kaṇhājinā Uppalavaṇṇā, sesaparisā Buddhaparisā,
Mahāvessantaro rājā pana ahameva Sammāsambuddho ahosi”ti.

Vessantarajātakavaṇṇanā dasamā.

Mahānipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

Jātakatṭhakathā samattā.

Jātakatṭhakathāya sattamabhāge

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akataṁ	294	Aggihuttakaṁ	294
Akaruṁ	104	Aggīva	372
Akasirā	111	Agghiyaṁ	364
Akāmaṁ	278	Agghiyāni	370
Akāmā	274	Agyāgāraṁ	312
Akāraṇasma	96	Aghaṁ	298
Akāri	59	Aghammigā	276
Akāsi	239	Aghammigehi	140
Akāsiyā	64	Aghosatha	386
Akiccakārī	301	Aṅgaṁ	68
Akuṭṭilā	312	Aṅgati	109, 117, 112
Akkodhanaṁ	147	Aṅgadaṁ	382
Akkhā	27	Aṅgassa	170
Akkhāhi	228	Aṅgahetukā	316
Akkhissaṁ	296	Aṅgāramiva	141
Akkhena	173	Aṅgārikā	57
Akhattiyo	58	Aṅgesu	173
Akhettaññāya	276	Acapalo	197
Agamā	126	Aciraṁ	100
Aguṇe	125	Acirā	301
Aggapinḍikāpi	84	Accāyikena	329
Aggarayhaṁ	47	Accāhitaṁ	214
Aggahi	171	Accimanto	141
Aggaḷāni	175	Accuggatā	287
Aggi	57	Accuggato	75
Aggihuttaṁ	64, 298	Accuto	307

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Acchataṃ	274, 329	Attanāva	58
Acchariyaṃ	305	Attano	127
Acchare	340	Attasukhī	194
Acchasi	290	Atthaṃ	111
Acchivā	312	Atthattameva	192
Acchecchi	157	Atthadasā	156
Acchecchum	272	Atthadassimā	189
Acchedanassa	323	Atthaddho	189
Achambhī	232	Atthadhammavidū	109
Ajivhavā	199	Atthapadaṃ	227
Ajeyyā	234	Atthe	118
Ajjhagacchi	49	Atthena	67
Ajjhapattaṃ	351	Atrajaṃ	86
Ajjhāyakaṃ	264	Athaddhatānatīsāko	147
Ajjhenamaggim	57	Adā	252, 326
Aññataram	27	Adāsi	228
Aññāto	196	Adissatha	354
Atṭito	297	Adu	344
Atṭhaṃsā	18	Adubbhapāṇim	219
Atṭhapādā	316	Addā	135
Atṭha	128	Addhā	186
Aḍḍharatte	331	Adhammatṭhā	112
Atigāḷhayanti	64	Adhammena	59
Atimaññasi	40	Adhiccaladdhaṃ	224
Atiyakkhā	272	Adhogataṃ	33
Ativattanti	310	Adhosiraṃ	202
Ativākyam	278	Anaṅgavā	202
Ativelam	199, 336	Anatimānayugo	148
Atitamaddhā	144	Anantabalaporiso	107
Attakataṃ	28	Anantarā	111

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anassako	285	Anumodittha	247
Anāgate	107, 114, 117	Anumodeyya	359
Anāmayam	285	Anuyāyanti	267
Anāyatim	340	Anuvāseyya	201
Anittarā	47	Anusāse	194
Aniddhinaṁ	375	Anusiṭṭhā	64
Anindalocane	163	Anūnanāmo	172, 233
Anilūpamasamuppātā	110	Anekavaṇṇino	10
Anivatti	360	Anomavaṇṇo	235
Anīkāni	268	Antarā	199
Anugghāti	147	Antepurasmiṁ	87
Anucintesi	133	Antopokkharaniṁ	121
Anujam	214	Andharintamaṁ	140
Anujānāsi	187	Andhanakho	328
Anujjā	193	Annāni	64
Anujjhaṅgī	268	Anventi	132
Anuṭṭhitā	347	Anvesi	280
Anutappati	164	Apakkami	360
Anutappāmi	144	Apattamānasā	375
Anuttaram	172	Apanayi	110
Anuttaro	157	Aparādham	87
Anupatitukāmā	336	Aparādhitam	144
Anupariyante	179	Aparittāya	194
Anupālaya	227	Apariyantāva	311
Anupāhanā	332	Apaviddho	265
Anupucchi	107	Apasatī	34
Anupubbenā	114	Apasato	332
Anuppattam	135	Apassantāya	343
Anubbatā	340	Apāpakehi	225
Anumodāmi	352	Apāpatam	124

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Apāyāmi	28	Abhisambhonto	196
Apālambo	147	Abhisambhossam	278
Apekkhite	94	Abhisasi	32
Apesuññasusaññato	147	Abhisecayum	288
Appaṭigandhiyam	290	Abhissapim	347
Appatto	278	Abhissasim	274
Appapañña	58-9, 67	Abhiharimsu	120
Appamatto	189, 200	Abhihārayum	240
Appameva	307	Abhuttabbam	122
Appasattham	58	Abhumme	261
Appābādho	111	Amaccehi	265
Appāsī	199	Amajjapā	239
Apphoṭā	314	Amatthamāno	57
Abbhaghanā	169	Amanāpaṃ	296
Abbhutam	102	Amanusso	102, 329
Abyābajjham	188	Amamaṃ	155
Abhavo	186	Amarādhpassa	45
Abhikīrare	320	Amarānaṃ	19
Abhijjigīsatī	39	Amānussasēva	214
Abhijeyyāma	172	Amāpaya	290
Abhijjantya	279	Amāpetvā	290
Abhijjhāya	19	Amittagāmaṃ	220
Abhidhāvanti	343	Ambā	265, 310
Abhidhāvimsu	377	Ambujova	124
Abhināditā	306	Ayiro	205
Abhipatthaye	160	Ayopokkharasañchannā	143
Abhirūhi	170	Ayobbanam	87
Abhivadi	236	Ayomayehi	142
Abhivedenti	19	Ayosukatanemiyo	369
Abhisapi	294	Ayyakassa	323

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Ayyo	195
Arathako	285
Araho	8
Ariyasīlavato	255
Ariyasetṭho	191
Ariyāvakāso	214
Arogā	352
Alakkhiṁ	58
Alaṅkato	98
Alātena	123
Alāto	109, 114
Alīnacittasanthāro	148
Alomahaṭṭho	232
Alolo	202
Allaṇca	217
Avaca	193
Avandatha	135
Avaruddhako	363
Avaruddhasi	273
Avaruddhassa	340
Avasucchati	331
Avaso	113
Avassutiṁ	161
Avākara	365
Avikampayaṁ	235
Avikopino	113
Avinicchinitvā	66
Avisā	276
Aviso	40
Avihimsāsāritakkho	147

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Avīriyo	113
Avocum	294
Avhaya	347
Avhayanti	192
Avhāyantu	38
Asaṁ	126
Asaṁghaṭṭo	200
Asaṁyuttam	7
Asaṁsi	166
Asaṅkusakavutti	202
Asajjamāno	209
Asaññakāyaṁ	58
Asaññato	214, 298
Asatīnaṁ	219
Asantuleyyo	185
Asanthutaṁ	218
Asamāhitaṁ	202
Asammodiyaṁ	288
Asito	337
Asipattācitā	143
Asī	314
Asūro	196
Asobhimsu	120
Asmi	15
Assa	86, 288
Assatthamāsīnaṁ	217
Assamāgamanam	340
Assavapārisajjo	66
Assavaradhuragate	90

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Assāsayantū	257	Ānandi	381
Assāsayaṃ	283	Ānanditā	104
Assu	90	Ānandiyam	381
Ahaṭṭhāni	32	Ānubhāvena	50
Ahum	104	Āneti	145
Ahu	104, 294	Āpake	336
[Ā]		Āpagam	290
Ākucchā	316	Āmantaya	169, 193
Āgacchim	321	Āmantayassu	323
Āgataṃ	285	Āmantayitvāna	165
Āgate	240	Āmantaye	19, 164
Āgato	228	Āmāyadāsā	186
Āgantam	303	Āmisapekkhī	290
Āgami	374	Āyatim	343
Āgamma	268	Āyasaṃ	329
Āguṃ	353	Āyāgavatthūni	53
Ācarimsu	381	Āyūhataṃ	184
Ācariyānaṃ	80	Ārañjaraṃ	258
Ācinaṃ	125	Ārā	67
Āceraṃ	347	Āruyha	380
Ājaññaṃ	166, 173	Āruhantaṃ	142
Ājāniyehi	75	Āruhi	383
Ājāniye	272	Ālukalambāni	367
Āṭā	318	Āvaṭṭam	16
Āturopi	227	Āsajja	40, 201
Ādahāno	50	Āsadañca	303
Ādahi	48, 52	Āsanena	218, 359
Ādāya	114	Āsannaṃ	276
Ādiyeneva	352	Āsi	100, 363

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[I - Ī]	
Āsīnānaṃ	202	Indova	69
Āsīsikāni	96	Ibbhā	67
Āsum	110	Irandaṭṭhi	165
Āhacca	46	Iriṇe	344
Āhārahetu	154	Illiyācāpadhāribhi	272
Āhissaṃ	295	Isiṃ	135
Āhu	48, 58	Ise	109
Āḷārapamhā	272	Issara	169
Āḷārike	176	Issarena	190
[I]		Issaro	228, 322
Ikkā	316	Īhatha	290
Ingaha	133, 372	[U]	
Icchasi	27	Ukkaṇṇā	342
Icchā	148	Ukkāmukhapahaṭṭhamva	68
Icche	357	Ukkusā	318
Ṇadānaṃ	207	Ukkhipito	87
Ittarampi	141	Ukkhepā	278
Itthiyo	279, 323	Uggatamhi	78
Itthisahassaṃ	207	Uggatā	69, 169
Itthisahassānaṃ	268	Uggatthanaṃ	382
Iddhi	224	Uggassa	41
Iddhiyā	46	Uggā	254
Iddhī	18	Uggīvaṃ	346
Indagopakavaṇṇābho	28	Uccāvacā	211
Indagopakasañchannā	18	Ucchaṅge	343
Indapatthaṃ	234	Ucchijja	239
Indasagottassa	268	Ujumaggaṃ	125
Indīvarapupphasāme	193	Uñchā	336
Indīvarā	314	Uñchācariyāya	290

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[U]	
Uṭṭhānasampanne	202	Upaṭṭhapetha	78
Uṭṭhentu	8	Upaṭṭhahum	340
Uṇṇajam	69	Upaṭṭhānamhi	118
Uṇṇatam	382	Upaṭṭhito	220
Utuṃ	107	Upattharā	311
Utupubbesu	296	Upanijjhāya	382
Utusampupphite	290	Upanītatte	87
Uttasayī	276	Upapajjatha	387
Udakaṃ	52, 295	Upapanno	18
Udakaṇṇave	372	Upayanti	186
Udapajjisum	367	Upayantu	7
Udabbahe	379	Upayācitakena	96
Udarassa	278	Uparavanti	86
Udikkhati	328	Upari	303
Udikkhasi	329	Uparibhaddakā	168
Udikkheyya	200	Uparucchanti	332
Uddāpavattam	313	Uparodhena	278
Uddālakā	305	Upalabbhati	33
Uddham	227	Upanisevite	276
Uddham̐sate	310	Upahato	283
Uddhatapphalo	128	Upahatomano	286
Uddhāpasampannam	175	Upāgacchi	172
Unnaṅgalā	239	Upāgacchum	371
Unnameti	125	Upāgami	45, 110
Upakūjanti	290	Upāgamum	285
Upakkhaṭasmim	101	Upāgu	47
Upagūha	96	Upādhiyo	147
Upaghāte	322	Upāyanāni	239
Upacāravipannassa	25	Upāvisi	120
Upajūtaṇca	38	Uppatham	126

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U - Ū]		[E]	
Ubhayaṃ	386	Erāvaṇo	92
Ubho	353	Elakeṭṭu	316
Uyyuttā	371	Elamphurakasañchannā	313
Urūḷhavaṃ	251	Evaṃ	126
Uro	343	Esikā	175
Ulūkaññeva	278	Essati	360
Ulūkassa	263	Ehi	163
Ulluḷitaṃ	313	[O]	
Usabhehi	75	Okandāmase	336
Ussukā	67	Okkantasantaṃ	345
Ussesi	50	Ogāḷhaṃ	46
Uhuṅkāra	316	Oghe	144
Ūnūdaro	199	Ojināmase	108
[E]		Oṭṭhagīviyo	168
Ekamso	374	Odariyā	58
Ekako	189	Odhisuṅkaṃ	180
Ekakhuro	92	Opavayhaṃ	252
Ekajjhaṃ	384	Opāto	344
Ekapatho	340	Opupphapadmā	18
Ekaputto	128	Opupphāni	263
Ekasataṃ	172	Obhāsati	171
Ekāni	310	Omuṅcate	69
Ekāyano	340	Oruyha	172
Ekekaḷḍḍukaṃ	102	Oropayitvā	64
Eko	75	Orohaṇe	298
Eṇeyyapasadākiṇṇaṃ	318	Olopiyā	370
Eti	307	Ovaddhapiṇḍiko	328
Etha	195	Osadhyo	336
Edisaṃ	32, 85	Ohite	125

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kaṁsaṁ	273	Kappitakesamassu	168
Kaṁsapajjotane	278	Kabyapathānupannā	66
Kaṁsupadhāraṇā	273	Kamantaṁ	142
Kaṁse	280	Kampare	343
Kakkaṭā	316	Kambalassatarā	8
Kakkārujātāni	313	Kambukāyūradharā	15
Kaṅkhā	117	Kammaṁ	128
Kaṅgubijā	370	Kammadheyyesu	201
Kacchāya	371	Kammantaṁ	207
Kacchikārā	312	Kammassa	129
Kaṅcanapaṭṭena	68	Kammassakāse	133
Kaṅcanamaṇidaṇḍāni	69	Kammāraputto	128
Kaṅcanamaye	168	Kayirā	323
Kaṅcanavelliviggahā	169	Karaṅjakakudhāyutaṁ	290
Kaṭaṁ	183	Karatiyo	313
Kaṭamāyā	316	Karassu	121
Kaṭukaṁ	278	Kariyā	203
Kaṭeruhā	314	Kareṇusaṅghassa	263
Kaṇikārā	267, 314	Karerimālā	310
Kaṇṭakanicitā	142	Karoṭiyā	385
Katatto	200	Kalāpaṁ	126
Kattāraṁ	155	Kalāpasannaddho	68
Katte	208	Kalimeva	117
Kadambā	312, 318	Kasirā	375
Kandantā	377	Kassapabhāsitaṁ	117
Kandiṁsu	10	Kassapo	136
Kapaṇaladdhakehi	96	Kaḷāro	328
Kapiṇjarā	316	Kākolasaṅghehi	139
Kapitthā	310	Kākolā	343
Kappāsapicurāsi	29	Kāmaṁ	220

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kāmado	263	Kucchismim	141
Kāmasā	27	Kuñjavājitā	316
Kāmā	81, 381	Kuñjarājaññahayānuciṇṇaṃ	191
Kāyā	113	Kuṭajī	305
Kāyūraṃ	382	Kuṭṭhatagarā	305
Kāyūradhārino	99	Kuḍḍamukhī	121
Kālaññutācittasāro	147	Kuṇālakā	175
Kālaññū	201	Kuṇḍale	366
Kālā	169	Kutūhalā	294
Kālūpakūjino	318	Kuddhopi	153
Kāsikaṃ	97	Kuppilasādisā	69
Kāsikasucivatthadharā	89	Kumāraṃ	257
Kāsiputtaṃ	19	Kumāre	76
Kāsissa	45	Kumudā	110
Kāḷakā	316	Kumbhathūnike	176
Kāḷūpakālā	141	Kumbhampa'ñjalim	203
Kimsukavalliyo	314	Kumbhīlā	177
Kiñci	154	Kurarā	318
Kimpurisāyutaṃ	290	Kuruyo	179
Kittimā	39	Kurūnaṃ	185
Kilantā	272	Kula'māgamā	130
Kilantānaṃ	300	Kulā	316
Kisittho	260	Kulāvarā	312
Kisiyā	159	Kuveraṃ	168
Kīṭā	59	Kusalaṃ	285
Kīḷanakaṃ	343	Kusalā	156
Kukutthakā	316	Kusumbharā	312
Kukkuṭā	316	Kuhakā	64
Kucchi	246	Kuhitvā	64
Kucchisaññamanabbhanto	147	Kuḷīrakā	318

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Kha]	
Kūjantaṃ	290	Khādituṃ	335
Kekakebhi	181	Khiḍḍaṃ	154
Kevalā	164	Khippaṃ	184
Kesaggahaṇaṃ	278	Khiyyanti	258
Kesā	344	Khīṇamedho	199
Kokā	298	Khīyati	321
Kokilābhirudaṃ	45	Khīrapītāva	340
Kocchaṃ	198	Khīrasappi	306
Koṇcaṃ	371	Khuddapupphiyo	314
Koṭṭhasuṇā	315	Khuddena	337
Koṭṭhā	318	Khubhittha	253
Kontimārāya	258	Khettaṃ	202
Kopaneyye	153	Khettaññuṃ	254
Komārī	357	Khemā	188
Komudiyā	107	Khomāva	311
Koliyā	168	[Ga]	
Kovido	123	Gacchaṃ	120
Koviḷārā	305	Gacchaññeva	278
Kosā	198	Gacchāma	163
Kosiyassa	27	Gacche	199, 234
[Kha]		Gaṇī	109
Khajjurī	168	Gaṇena	221
Khaṇaṃ	114	Gaṇhassu	97
Khattiyamantā	66	Gaṇhāmase	27
Khadiraṅgārasannibhaṃ	68	Gatā	294
Khadirā	303	Gatimā	189
Kharamukhāni	370	Gantā	202
Kharā	143	Gantvāna	211
Kharena	158	Ganthitā	305
Khalati	204		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]		[Ga]	
Ganthenti	132	Goṭaviso	113
Gandhabbe	162	Goṇasirā	316
Gandho	313	Gotamiputta	97
Gami	275	Gonake	280
Gavaṃ	66	Gohanuveṭṭhanena	278
Gavaṇā	177	Goyāniye	179
Gavapphalo	239		
Gahītā	66	[Gha]	
Gahessati	332	Gharaṃ	352
Gāmaṇīyehi	272	Ghare	202
Gāme gāme	370	Ghātayāmaṣe	255
Gārayhassa	323	Ghātetum	205
Giṅgamakaṃ	382	Ghātesī	94
Giddhikatā	66	Ghusite	366
Gimhā	311	Ghorarūpo	140
Giraṃ	200	Ghore	276
Girāsakhilanelaṅgo	147	Ghoso	253, 378
Giriṃ	46		
Girigabbharaṃ	290	[Ca]	
Giripunnāgā	305	Cakkhum	111
Giribbaje	381	Cakkhu	376
Girīnaṃva	353	Caṅkorā	316
Guṇaṃ	110	Candaṃ	96
Guṇasantikaṃ	115	Candake	118
Guṇā	136	Candakena	98
Guṇino	99	Candanamudukagattehi	93
Guṇe	116	Candanasamācāre	275
Guyhappakāsiyesu	118	Candasamamhi	121
Gogaṇisādakā	316	Candasūriyā	89
Goṭakā	316	Capalo	328

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ca]	
Campakadalamissāyo	97	Citraggaḷerughusite	246
Campeyyakā	168	Citrapekhuṇā	318
Cammadharā	385	Citrā	175, 177
Cammavāsī	303	Citrāni	69
Cararū	35	Cīram	28
Cara	161	Cīram	268
Carassu	220	Cetanakā	211
Caritam	221	Cetapāmokkho	285
Calanī	316	Cete	193
Cāgādhimānaso	252	Celāvakā	316
Cāgo	136	Celukkhepam	104
Cāṭaṇca	203	Codesi	109
Cātumāsā	107	Corasamā	64
Cāpasatāni	48	[Cha]	
Cāpo	199	Chakalim	343
Cāmaramorahatthehi	280	Chakalīva	343
Cāmarī	316	Chacca	180
Cārupubbaṅgī	244	Chaṭṭhā	132
Cārutimbarukkhā	305	Chattam	145
Ciñcabhedakam	347	Channo	358
Citakā	343	Chamā	265, 303
Citakāyam	364	Chāto	145
Cittaṭṭho	202	Chāpam	343
Cittapattā	383	Chāpā	343
Cittamatarū	109	Chinda'jja	155
Cittasanthate	280	Chupitā	69
Cittasibbanā	69	Chekapāpakam	198
Cittā	69	Chejjā	314
Cityā	52	Chetvā	204
Citrakā	316	Chedayissāmi	46

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja]		[Ja]	
Jagghitampi	294	Jiṇṇo	294
Jacco	131	Jito	184
Jaññāmu	139	Jine	359
Jaññāsi	40	Jīno'si	184
Jaṭaṃ	303	Jīyare	301
Jaṭinī	336	Jīyetha	338
Jaṇṇutagghā	311	Jīvare	28
Janinda	156	Jīvasokinaṃ	279, 375
Janasandho	194	Jīvikatthā	55
Jantubhi	58	Jīvikā	375
Jambū	310	Juṇhaṃ	107
Jambonadaṃ	68	Jūte	183
Jambonadassa	166	Jessantaṃ	261
Jayantaṃ	300	[Jha - Ña]	
Jalle	176	Jhāpitā	316
Javo	130	Ñātibhato	215
Jātavedaṃ	48, 52	Ñātī	164
Jātavedo	57	Ñāyañca	111
Jātā	383	Ñāyehi	137
Jātiyo	130	[Tha - Da]	
Jāto	116	Thānaṃ	221
Jānaṃ'ti	300	Thitaṃ	185
Jānanto	85	Thitacittaṃ	147
Jānapado	86	Thitā	272
Jānāsi	226	Thito	239
Jāyati	57	Ḍaṃseyyaṃ	15
Jālino	344	[Ta]	
Jigīsaṃ	168	Taṃ	39
Jiṇṇaṃ	145	Tagarañca	126
Jiṇṇassa	294	Tagarā	312

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Ta]	
Tathāvidhamhā	139	Tulā	196
Tadantarā	117	Tulasīhi	313
Tanumajjhimā	273	Tuliyā	316
Tapassī	154	Tūriyatālitasan̄ghuṭṭham̄	176
Tappeyya	189, 201	Tūlaphassasamūpamā	310
Tamaṇ	107	Tejasan̄khayaṇ	199
Tamonudo	229	Tejasā	25
Tambakkhī	363	Tejassī	15
Tambanakhim̄	193	Tevijjasaṅghā	67
Taruṇāva	169	Toraṇamaggesu	175
Tāto	96	Tya'mham̄	279
Tādisaṇ	58	[Tha]	
Tādisā	7	Thālāhi	239
Tāyatha	101	Thiyo	294
Tālāva	314	Thūlā	306
Tālisā	315	Thevanti	305
Timsati	180	[Da]	
Tiṭṭhanti	312	Dakkham̄	139
Tiṭṭhaselā	65	Dakkhiṇassa	282
Tiṇalatāni	42, 336	Dakkhiṇā	306
Tiṇāni	310	Dakkhisi	290
Tittirāyo	316	Dakkho	200
Tidivokacarā	169	Dajjā	187
Tibbaṇ	239	Dajjāsi	260
Tibbāni	239	Dajjemu	216
Tilakāhato	329	Datṭhum̄	360
Tiham̄	191	Daṇḍena	255
Tuccharūpā	64	Datvā	281
Tumulo	140, 183	Dadato	323
Tulamaṇḍale	125	Daddallamānaṇ	171

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Dantaṃ	110, 148	Dāsīdāso	332
Dantāvaraṇasampannā	383	Dāsiyaṃ	335
Dantiṃ	254	Dāse	78
Danto	154, 200	Dijābhigūṭṭhaṃ	170
Dabbena	364	Diṭṭho	102
Damo	136	Ditto	38
Dayesi	260	Diddho	126
Daraṃ	199	Dindibhā	316
Daliddassa	279	Dinnapubbaṃ	201
Daliddī	279	Dinno	190
Dassati	323	Dibbaṃ	95
Dassanaṃ	160	Dibbā	357
Dassanesu	130	Dibyo	120
Dassitā	369	Disaṃ	53
Daharā	87	Disā	369
Dahariyaṃ	294	Dīghamaddhānaṃ	285, 371
Daḷhaṃ	373	Dīghuttaroṭṭho	328
Daḷhabandhaṇca	100	Dīpaṃ	144
Daḷhabandhanaṃ	329	Dīpiyo	316
Daḷhā	149	Dīpe	272
Dātave	41	Dukkaṭakammakāriṃ	141
Dānaṃ	252	Dukkathitaṃ	58
Dānā	258	Dukkaraṃ	357
Dāyādā	375	Dukkhaṃ	98
Dāye	198	Dukkhataraṃ	331, 344
Dāraṃ	233	Dukkheṇa	268
Dārakeva	324	Duṭṭhaviṣaṃ	128
Dāsakumārake	297	Dudīpopi	50
Dāsampi	45	Dubbalā	159
Dāsā	186	Dubbhiṃ	27

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Dha]	
Dubhato	69, 263	Dhajaggāni	305
Dumapariyāyesu	303	Dhanaṃ	198
Dumā	168	Dhanadāyake	386
Dume	290	Dhaniyati	161
Dummī	40	Dhanutakkārī	312
Dummedho	301	Dhanena	185
Dummocayā	66, 124	Dhammaṃ	123
Duyiṭṭhaṃ	294	Dhammakāmo	190
Duratikkamo	15	Dhammagū	157
Durāyutaṃ	170	Dhammañca	111
Duritthiyā	116	Dhammapaṇḍarachattako	147
Dullabhaṃ	160	Dhammapālo	192, 194
Dūtā	344	Dhammaladdhā	166
Dūraṃ	343	Dhammavidū	157
Dūre	298	Dhammavinayakusalo	74
Deḍḍubhassa	40	Dhammā	217
Devakaññāyo	104	Dhammāhaṭaṃ	160
Devaññatāro	49, 50	Dhammiko	219
Devatā	214	Dhammināṃ	273
Devato	136	Dhamme	239
Devaparisā	103	Dhammo	136, 160
Devavāhavahaṃ	168	Dharaṇīruhaṃ	244
Devā	88	Dhavassakaṇṇā	303
Devesu	58	Dhātimātaraṃ	119
Dovilā	305	Dhāto	337
Dosinā	110	Dhārayeyya	337
Dvāre	175	Dhiti	148
Dvirasaññu	65, 67	Dhitimā	189
Dvesattarattassa	119	Dhiratthu	205
		Dhītaraṃ	8

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]		[Na]	
Dhītukāmo	215	Namo	244
Dhīrasammato	109	Nayanti	63
Dhīrassa	148	Nayeyyūṁ	156
Dhīro	123	Nayehi	137
Dhuvam	45	Naram	154
Dhūmasikhiṁ	57	Naravarādhipam	110
Dhenuva	276	Nalātantaṁ	69
[Na]		Navamiyaṁ	294
Nam	342	Nassanti	294
Nakkhatte	296	Naḷasannibhā	316
Nagaraṁ	104	Naḷiññaṁ	221
Nagare	168	Nāgaṁ	380
Naccagītātūriyābhinādite	239	Nāgakaññā	236
Naccagītehi	386	Nāgakuñjara	160
Najjāyo	177	Nāgadantaṁ	158
Najjuhā	303	Nāgamallikā	168, 314
Naṭṭhe	298	Nāgādhipatiṁ	220
Nadati	371	Nāge	162
Nadiṁ	276	Nāgena	38
Nadīnaṁ	276	Nādiyo	314
Naddham	236	Nānāratte	382
Nandane	88, 305	Nānāratanaṣṣa	164
Nandanti	236	Nānāmūlaphalākiṇṇe	322
Nandayantā	380	Nānāsakuntābhirudaṁ	170
Nandiṁ	104, 386	Nikīḷitaṁ	221
Nandiyo	320	Nikūjimsu	384
Nappapateyyuṁ	246	Niketaṁ	234
Nabhā	69	Nikkayaṁ	365
Namassissaṁ	346	Nikkiṇissāmi	364
		Nikkham	25

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Nikkharajjūhi	272	Nirayamhi	141
Nikkhippa	279	Nirayānam	79
Nikhīṇapattova	265	Niraye	125
Nigatiyo	132	Nirāsaṃ	155
Nigamo	254	Niliyā	314
Nigaḷabandhakāpi	81	Niluñcitaphalo	129
Nigguṇḍī	312	Niluñcito	130
Nigrodham	45	Nivātañjalikubbaro	147
Niccaṃ	67	Nivātavutti	189, 200
Nijjhata	301	Nivātavuttiyottako	148
Nijjhāpetuṃ	287	Niviṭṭhā	124
Niṭṭhitam	168	Nivesanam	138
Nidaheyyāsi	259	Nivesane	175
Niddhantā	69	Nisāmechi	282, 372
Nidhim	207	Nisitāsina	114
Nipako	197	Nisīdantu	118
Nipāko	239	Nissamsayataṃ	137
Nibbhoge	338	Nihatamāne	177
Nimmitam	174	Nihate	177
Nimmite	168	Nīcekalambakā	313
Niyāmaputtam	8	Nīlakā	318
Niyatim	117	Nīlapupphī	313
Niyato	200	Nīlavatthadharā	369
Niyojenti	84	Nīlāni	310
Niyyam	110	Nīlodam	16
Niyyamsu	90	Nīhata	350
Niyyātha	100	Ne	322
Nirajjati	272	Negamechi	75
Nirajjaham	274	Neti	148
Nirayam	127	Nettimso	100

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Pa]	
Nenti	127	Pajjunnoriva	203
Nelapatim	341	Pajjhāyasi	161
No	345	Pañcasatāni	138
No	228	Pañjalikato	273
Nhāte	322	Pañjalikā	378
Nhāpakasunhāpitā	89	Pañham	187
		Pañnam	57
[Pa]		Paññattam	113
Paṃsukunṭhitā	342	Paññavā	201
Paṃsunā	93	Paññā	220
Pakatā	136	Paññāṇam	278
Pakato	285, 298	Paññāya	189
Pakiriṃsu	58, 380	Paññe	201
Pakiriya	120	Paṭaccarī	115
Pakkandum	10	Paṭikutthakā	316
Pakkamati	278	Paṭiggaham	300
Pakriya	44	Paṭiggahitam	287
Paṅkamhi	274	Paṭigham	86
Paṅgurā	312	Paṭicchati	132
Pacalākā	316	Paṭipajja	25
Pacurā	76	Paṭipajjatha	275
Paccayaṃ	380	Paṭipajjimsu	385
Paccayena	239	Paṭipannāni	68
Paccuggatā	181, 340	Paṭipādentu	364
Paccuṭṭhenti	343	Paṭipūjitā	271
Paccūhā	357	Paṭibhāti	343
Paccekaṃ	48	Paṭibhānānipi	95
Pacchato	222	Paṭimuñcatu	94
Pacchā	205	Paṭiyatto	385
Pacchimā	306	Paṭiyādettha	78

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paṭisammodi	111	Patte	200
Paṭhamam	98	Pattehi	143
Paṇḍahi	205	Patto	16
Paṇunnam	140	Patham	148
Paṇḍitam	240	Pathaddhiyo	175
Paṇḍite	162	Pathabyā	244
Paṇḍu	159	Padakkantaṃ	343
Paṇḍukambalā	268	Padakkhiṇam	203, 281
Paṇḍubeluvam	347	Padacarā	166
Paṇṇasālam	290	Padinnamhi	273
Paṇṇasālāyo	175	Padumapattānam	97
Patāpavam	57	Padumuttaro	314
Patārayim	214	Panudahissāmi	278
Patim	338	Panthā	298
Pati	121, 258	Panthe	145
Patitṭhā	135, 300	Pannavīsati	180
Patitaṃ	200	Papateyyam	264
Patitā	265	Paputtā	96
Patititṭhantu	370	Pabbajī	50
Patimanteyya	198	Pabbataṃ	170
Patissutā	353	Pabbatakūṭamajjhe	170
Patī	383	Pabbājesi	268
Patītarūpā	229	Pamadāhi	192
Patītā	381	Pampakā	316
Pate	42	Payirupāseyya	201
Pattam	359	Paratthaddho	26
Pattapuṭasseva	127	Paradārassa	128
Pattā	87	Parantapaṃ	380
Pattikā	332	Paramo	64
Pattī	110	Paralokaṃ	96

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paraloke	98	Palitā	246
Parikiṇṇaṁ	257	Palissutāhi	239
Parikiṇṇā	93	Paluddhabālā	64
Parikiṇṇāyo	343	Pavajjimsu	10
Pariggayha	68	Pavatti	288
Pariggahaṁ	155	Pavanaṁ	301
Pariciṇṇo	57	Pavantu	369
Pariññāya	155	Pavāsaṁ	96
Pariṇāmitā	35, 168	Pavāhayi	379
Paridhāvati	285	Pavisa	16
Paripucchako	190	Pavisantaṁ	268
Paribhāsimsu	294	Pavisitvā	164
Paribhogehi	310	Pavissa	64
Pariyāgataṁ	131	Pavecchato	245
Pariyāyitvā	285	Pavedaya	286
Pariyāvaruṁ	346	Pavedeti	86
Parivajjayassu	217	Pavesi	104, 386
Parivaṇṇayantā	65	Pasaṁsāma	363
Parivadantikā	318	Pasādiyā	306
Parivārayuṁ	298	Pasuṁ	20, 202
Parisaraṁ	46	Pasū	130
Parisumbhanā	278	Passa	276
Parihāyati	376	Passesi	336
Parihāraṇca	145	Pahūtakāmo	191
Parosahassaṁ	179	Pahūtayoggo	107
Palasate	280	Pahūtatarā	18
Palātāni	265	Pākassa	166
Palālakkhalasannibhā	305	Pāṭipādaṁ	382
Palāsādā	177	Pāṭiye	179
Palikhaṁ	175	Pāṇim	217

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pāṇissare	176	Piyam	164
Pāṇe	63	Piyassa	302
Pāṇehi	379	Piyāya	237
Pātuṃ	346	Piyena	349
Pāturahu	45	Piyo	349
Pāto	354	Pissati	301
Pādakā	336	Pissāmi	99
Pādasaññamanemiyo	147	Pītāva	303
Pādā	69	Pīlamānāva	268
Pādukā	145	Pucimandatthanī	169
Pāde	374	Puññaṃ	57
Pāpaṃ	244	Puññasiddhiṃ	137
Pāpayātu	233	Puññāni	358
Pāpenti	127	Puṇṇapattam	302
Pāpesu	21	Puṇṇā	41
Pārijaññā	312	Puṇṇāhi	239
Pārevatā	305	Puttakā	347, 381
Pāletu	381	Puttakāmāyo	86
Pāvimsu	371	Puttake	362
Pāvisuṃ	183	Puttajīvā	305
Pāvekkhi	229	Puttaparivuto	80
Pāsāde	121	Puttayaññena	79
Piṅgalam	45	Puttāni	347
Piṅgalā	179	Puttehi	75
Piṅgalāyo	316	Puthu	346
Piṅgalo	329	Puthulomanisevitā	178
Picu	316	Puthuso	48
Pitaro	112	Puthū	10
Pitujampi	381	Puppharasamattā	305
Pitusantikam	163	Pupphasanthato	385

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pupphā	370	Pokkharanīgharā	306
Pupphābhīhārassa	15	Pokkhare pokkhare	306
Pupphehi	312	Poṭakilaṁ	278
Pubbanimittāṁ	346	Porāṇaṁ	320
Pubbapathānugatena	163	Porisiyaṁbalena	66
Pubbāparaṁ	123	Posaṁ	145
Pubbeva	82	Posiya	96
Pumunā	331	Plavaṅgame	276
Puraṁ	46	[Pha]	
Purato	385	Phaṇijjako	313
Puratthā	65	Pharusāṁ	198
Purāṇaṁ	194	Phalaṁ	337
Purāṇā	136	Phalati	100
Purimaṁ	53	Phalliyā	305
Purisaṁ	166	[Ba]	
Puriso	33, 305	Bajjha	264
Pure	65	Bajjhare	268
Pūjayi	27	Bandhanā	386
Pūjito	198	Bandhanāraho	255
Pūti	126	Bandhukapupphehi	180
Pekkhateva	356	Babhūva	183
Pekkhasi	16	Barihīnaṁ	263
Pekkho	66	Balaggā	287
Pekhuṇaḥatthāni	69	Balaggāni	175
Pecca	188, 191, 204	Balaṅkapādo	328
Pettikaṁ	39, 259	Balisā	124
Pelakā	316	Baliyare	111
Pesiyo	332	Bahi	344
Pokkharanīyā	315		
Pokkharanī	305		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]		[Ba]	
Bahuko	314	Brahābāhu	15
Bahudukkhā	96	Brahāraññā	93
Bahupākāratoraṇaṃ	175	Brahmabandhuyā	323
Bahusākhaṃ	371	Brahmayānaṃ	358
Bahū	177	Brāhmaṇavaṇṇaṃ	303
Bahūtaso	316	Brāhmaṇā	64
Bālā	202	Brāhmaṇānaṃ	252
Bālānaṃ	66	Brāhmaṇo	85
Bālehi	113	[Bha]	
Bālyaṃ	199	Bhakkhayantu	239
Bāhāraṣi	64	Bhaginīmālā	168
Bāhusaccaṃ	147	Bhagganāsako	329
Bālhaṃ	199	Bhaṅgo	20
Bindussarā	290	Bhaṇe	198
Bimbajālaṃ	263	Bhaṇḍī	314
Bilasataṃ	99	Bhaṇḍutittiraṇāmakā	316
Bilā	361	Bhattā	260
Biḷārā	177	Bhattāraññeva	200
Biḷakopi	122	Bhadrakkhā	318
Bujjhassu	102	Bhantu	369
Buddhisampanno	201	Bhamate	343
Byagghassa	346	Bhayā	144
Byagghinasā	316	Bhayānako	329
Byathitamānaso	135	Bhayāpaṇunnā	186
Byapahataṃ	107	Bhariyaṃ	193
Byamhito	223	Bhariyā	65
Byāpannasūdakā	65	Bhariyāya	192
Byāvaṇṇo	117	Bhavaṃ	191
Byāviddhā	306	Bhavane	130
Brahā	214		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Bha]	
Bhavanti	211	Bhūmindharo	236
Bhavāmase	352	Bhūmiyo	176
Bhavissare	273	Bhūmyā	278
Bhaveyya	305	Bhekavaṇṇā	305
Bhassarā	316	Bhesmaṃ	16
Bhākuṭi	356	Bhogampi	84
Bhājeti	255	Bhogaluddho	298
Bhātaro	340	Bhogavatī	168
Bhāyittha	211	Bhogā	308
Bhāradvājo	307	Bhoginaṃ	27
Bhāro	125	Bhogī	227
Bhāvaṃ	197	Bhojaṃ	57
Bhāvasatṭhi	116	Bhojetuṃ	49
Bhāvitattā	27	Bhovādi	63
Bhāve	214		
Bhāvena	229	[Ma]	
Bhāsamānaṃ	223	Maṃsaṃ	91
Bhiṃsanakaṃ	326	Maṃsikuṭṭhā	312
Bhinnāgate	128	Makarandehi	305
Bhisam	286	Makkaṭā	316
Bhismā	75	Makkhikā	313
Bhīmaseno	48	Maggam	74
Bhuñja	347	Maṅgalyaṃ	24
Bhuñje	189	Maccā	57
Bhutvā	64	Macchasaṃyutā	370
Bhūtabhabyānaṃ	79	Macchā	181
Bhūtā	273	Mañcātimañce	176
Bhūnahaccaṃ	367	Mañjuke	263
Bhūnahatā	93	Mañjussarā	318
Bhūnahuno	57	Mañjū	384

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Maññamāno	198	Manosārathiko	147
Maññeyya	260	Manoharaṃ	171
Maṇidaṇḍavicittakaṃ	69	Mantaṃ	323
Maṇimekhalam	382	Manteyya	198
Maṇiratanam	233	Mandakā	370
Maṇḍalassa	168	Mandālakā	316
Mataṃ	345	Mayūraakoṇcābhirudam	16
Matā	343	Maraṇāgamāya	221
Matimā	189	Marīcidhammaṃ	56
Mattā	272	Masaṃ	303
Matthakāsinaṃ	263	Masakkasāraṃ	170
Madāya	198	Mahatī	371
Maddā	181	Mahā	144, 253
Madhum	306	Mahāpatham	239
Madhu	315	Mahāpākāratoraṇam	386
Madhugandhiyā	314	Mahābhūtagaṇālayo	369
Madhutthikā	305	Mahāsanam	49
Madhupipphalam	290	Mahissamapi	28
Madhumadhukā	305	Mahī	18
Madhulaṭṭhi	315	Mahesakkho	45
Manam	205	Mahesīhi	75
Manaso	244	Mahodadhi	314
Manusāsituṃ	288	Māṇavam	375
Manussam	65	Māṇavassa	236
Manussabhāvo	66	Māṇavā	303
Manussaloke	226	Māṇavo	347
Manusso	7	Māṇavoti	236
Mano	65	Māṇike	382
Manojavo	136	Mātīnam	160
Manopaṇidhisampanno	197	Mātugiddhino	337

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Mātujaṃpi	381	Mucalindassa	312
Mādisā	84	Mucalindo	49
Mānasaṃ	373	Muñcare	239
Mānusā	357	Muṭṭhikā	176
Mānusiṃ	132	Mudu	189
Mānusiṇiva	383	Mudukā	111
Māyā	59	Muducittakasanthate	111
Mārayeyyūṃ	63	Mudupaccatthate	111
Mālaṃ	132	Mudhā	228
Māladhārine	322	Mupaṭṭhitā	109
Mālāgandhavilepanā	370	Mupayānakā	306
Mālāguṇā	100	Muhūṃ	276
Mālāva	305	Muhuttaṃva	110
Mālyaṃ	121	Muḷālibhi	306
Māvasesi	226	Mūḷālivattakaṃ	347
Māsaṃ	33, 239	Mūḷho	123
Māharesi	216	Mekhalāṃ	382
Migā	340	Methunake	297
Migī	245	Mokkho	386
Mige	198	Moditūṃ	109
Mitaṃ	202	Mhitapubbe	107
Mitabhāṇisilesito	147	[Ya]	
Mittānaṃ	189	Yaṃ	326
Miyyāhaṃ	264	Yakkhabhūtabhabyāni	101
Milakkhū	58	Yakkho	329
Missā	180	Yajati	91
Missitaṃ	337	Yajamāno	274
Mukhaṃ	63, 69	Yaññatantaṃ	49
Mukhaphullaṃ	382	Yathānubhāvaṃ	49
Muggatiyo	313	Yathāpakārāni	65

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]		[Ra]	
Yathāpadesaṃ	48	Rakkhase	162
Yathāmatim	207	Rajo	310
Yamaniddesakāribhi	142	Rajohato	148
Yamasāadhanam	274	Rajjassa	288
Yasasā	171	Rajjuyā	264
Yācakaṃ	258	Rajje	288
Yācati	329	Raññaṃ	183
Yācanti	378	Rañño	197
Yācamānaṃ	216	Ratṭhaṃ	80
Yācayogī	323	Ratṭhavaḍḍhane	253
Yācituṃ	287, 321	Ratṭhā	81
Yācito	321	Rataṃ	128
Yātānuyāyī	218	Ratanamayaṃ	382
Yādisakīdisā	375	Ratiṃ	154
Yānaṃ	110-168	Ratihīno	117
Yānena	149	Rattī	140
Yāpaniyaṃ	111	Ratte	331
Yāmunam	8, 46	Ratyā	271
Yāyantaṃ	267	Rathamaṇḍalaṃ	285
Yāyitvā	110	Rathavaradhuragate	90
Yāvanto	384	Rathasaññāto	147
Yujjhamāne	84	Rathiyā	9
Yuttaṃ	142, 166	Rathe	272
Yuvā	68	Rathesu	142
Yūthassa	263	Ramaṇīye	381
Yūthānaṃ	276	Ramamānaṃ	257
Yogayutto	57	Ramāpeyyum	93
Yogayogena	64	Rammake	290
Yogo	148	Rammarūpaṃ	374
Yonito	186	Rammā	318

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[La]	
Rasmiyo	148	Lakkhaṇe	275
Rājakañṇāyo	103	Laṅghī	316
Rājakalī	102	Lajjī	332
Rājadaṇḍāya	323	Laddhadvāro	198
Rājapabbajitā	268	Laddhapaccayā	287
Rājaparisā	103	Laddhā	219
Rājaputtī	264	Laddho	228
Rājavasatiṁ	195	Lapanajātā	69
Rājavasati	203	Labujā	305
Rājasetṭho	187	Labbhā	331
Rājino	200	Labhataṁ	96
Rājiyo	179	Labhe	198
Rājisi	290	Labhetha	246
Rājūhiva	64	Lambamāno	214
Rāmam	340	Lambimṣu	10
Rukkhapakkāni	347	Lahum	336
Ruciṁ	107	Lahu	147, 148
Rucci	98	Lākhārasarattasucchavī	169
Rucchati	331	Lājā	370
Ruṇṇamukho	297	Luddakamme	141
Rūpiyapakkharaṁ	110	Luddakammo	74
Rūpe	149	Luddā	64
Rodantiyā	33	Luddena	329
Rodhayi	232	Luddehi	140
Rohitā	315	Lokāpacito	57
Rohinīheva	363	Lokāyatikaṁ	189
		Loke	154
[La]		Lokyaṁ	44
Lakkhaṇaṁ	285	Loṇakarā	57
Lakkhaṇavarūpapannā	77	Lobhadhammaṁ	155

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]		[Va]	
Lobho	148	Vaṇṇena	321
Lohapiṭṭhā	316	Vaṇṇo	214
Lohamassu	329	Vataṃ	225
Lohitakāṇi	310	Vattavataṃ	16
Lohitakkho	15	Vattasampanno	189
[Va]		Vadetha	76
Vaṃsabhūmiyaṃ	128	Vadhāya	220
Vaṃsarājā	255	Vadho	102
Vaṃsova	199	Vanagumbāyo	349
Va	276	Vanacetyāṇi	18
Vaggamānāva	343	Vanamajjhato	16
Vaggū	290	Vanarājehi	178
Vaṅkassa	298	Vanavikāse	263
Vacanaṃ	80	Vanibbake	271
Vacanatthena	272	Vandāmi	374
Vacana	265	Vammadharāṇi	193
Vacchagiddhāva	276	Vayanā	312
Vacchasi	16	Varaṃ	172
Vajantaṃ	141	Varato	49
Vajjā	300	Varadaṃ	246
Vajjhañcāpi	246	Varaddhanena	172, 184
Vajjhayitvāna	301	Varavaṇṇābhe	244
Vajjhā	64	Varassu	244
Vañcanā	65	Varārohā	351
Vaḍḍhanaṃ	189	Varāvaram	192
Vaṇibbake	201	Varāhā	177
Vaṇṇagandharasuttame	305	Varuṇassa	8
Vaṇṇabalūpapanno	214	Valabhiyo	164
Vaṇṇarūpaṃ	159	Valīnaṃ	329
		Vallibho	314

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vasaṃ	278	Vaḷānaṃ	263
Vasatu	256	Vaḷehi	140
Vasavattī	80	Vikaṭo	329
Vasinā	48	Vikampeyya	196
Vasī	58	Vikalaṃ	121
Vassati	141	Vikassamānaṃ	139
Vassamānassa	263	Vikāsītā	48
Vassavarā	272	Vikkiṇeyya	357
Vahanti	65	Vikkandi	298
Vācapeyyena	362	Vikkiṇātu	328
Vācākatā	66	Viggaho	155
Vācāsaññaṃakūjano	147	Vighāsādā	316
Vātacchupitā	382	Vicarāma	98
Vātānamaviyaggatā	111	Vicare	140
Vātena	69	Vicittam	310
Vāmato	323	Vicittapupphasanthatā	311
Vāyanti	126	Vicitto	385
Vāyasā	278	Viccinam	183
Vāraṇā	312	Vijayo	108
Vāraṇābhirudā	318	Vijahissasi	207
Vārijasseva	332	Vijjutā	353
Vāripītāva	340	Vijjuriva	69
Vārivaho	321	Vijjuva	169
Vāruṇim	271	Vijjhanti	141
Vāruṇīva	268	Vitacaṃ	143
Vāsanti	314	Vitatantaramso	15
Vāsavassa	53, 170	Vitatā	9, 310
Vāsā	168	Vitaremu	156
Vāsī	294	Vittā	239
Vāhibhi	148	Vittena	165

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vitto	326	Viyūḷhāni	175
Vidaḍḍhakāyaṃ	143	Viramissaṃ	258
Vidahū	185	Vivattanti	343
Vidū	15, 26	Vivattissati	100
Vidhamsetuṃ	287	Vivane	344
Vidhamam	254	Vivarati	28
Vidhānavā	189	Vivaratu	185
Vidhānavidhikovidō	201	Vivari	187
Vidhāvantaṃ	141	Vivasāne	271
Vidhuroti	186	Visaghātānaṃ	27
Vidhentu	118	Visajjāma'haṃ	220
Vidheyyo	194	Visesagū	359
Vinato	329	Vissasate	196
Vinassati	132	Vihantvā	51
Vinābhāvo	245	Vihiyyasi	265
Vinīto	200	Vītivattare	113
Vindati	20	Vuṭṭhapetvāna	374
Vipulā	18	Vutti	111, 188
Vipulo	253	Vuddhisevī	148
Vippanaṭṭho	298	Vetaraṇṇe	143
Vippavasena	260	Vetālike	176
Vippālentu	369	Vedajjhagatāni	56
Vibhāvī	211	Vedanaṃ	115
Vibhūsaṭṭhānā	154	Vedayissāmi	257
Vibhedikā	305	Vedisā	331
Vimale	159	Vedesi	115
Vimānaṃ	18, 220	Vedham	328
Vimānato	79	Vedhaverā	278
Viyaggharājassa	194	Vepulaṃ	170
Viyatto	211	Veyyagghe	272

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Veyyāvaṭikaṁ	101	Sakhilo	189
Veram	28	Saguḷāṇi	297
Vesārajatidaṇḍako	148	Saggaṁ	387
Vessavaṇaṁ	168	Saggakāmā	102
Vessānaraṁ	50	Saggakāmena	87
Veḷuriyakarodāyo	178	Saggā	316
Vossaggavibhaṅgaṁ	65	Saggātimāno	125
Vohāraṁ	117	Saggāna	74
[Sa]		Saṅkhā	186, 370
Saṁ	107, 198	Saṅkhātā	189
Saṁyato	198	Saṅkhubhitaṁ	58
Saṁvidhetvāna	207	Saṅgati	117
Saṁvibhāgapatiṭṭhaddo	147	Saṅgamaṁ	121
Saṁvibhāgī	189	Saṅgahetā	189
Saṁvutindriyo	197	Saṅgaho	188
Saṁvesanākāle	332, 340	Saṅgītiyova	303
Saṁsayo	260	Saccaṁ	58
Saṁsaraṁ	114	Saccavākyasamattaṅgo	147
Saṁsādiyā	306	Saccavādī	188
Sa-indakā	353	Sajantaṁ	44, 52
Sa-upādheyyaṁ	254	Sajibbo	214, 227
Sakaṁ	305	Sajīvavā	66
Sakiṁ	303	Saṭhā	64
Sakuṇā	343	Saṇateva	276
Sakuṇānaṁ	344	Sataṁ	227
Sakuṇī	383	Satiṁ	294
Sake	274	Sati	33
Sakkaccaṁ	190	Satipatodo	148
Sakhiyo	120	Satena	365
		Sattadhā	65

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sattā	128	Sappuriso	352
Sattubhattam	297, 306	Sabbakāmadade	162
Satthena	255	Sabbakāme	48
Sadisam	123	Sabbattham	25
Saddalāharitā	310	Sabbadisā	346
Saddahe	362	Sabbasamantabhogā	133
Saddahesi	84	Sabbayuddhānam	254
Saddhāya	323	Sabbavaṇṇisu	121
Saddhālobhasusaṅkhāro	147	Sabbānubhāvī	58
Saddhena	363	Sabhattuno	198
Sanantano	190	Sabhāyaṁ	181
Sanivesanam	118	Samaṅgiṁ	164
Santaṁ	126	Samaṅginī	101
Santā	109	Samaṅgī	64
Santānam	300	Samacariyamadhiṭṭhito	116
Santānamayaṁ	132	Samacariyā	149
Santāpe	276	Samajjasmiṁ	177
Santika	287	Samajjo	343
Santidhammaṁ	58	Samaṇam	154
Santu	246	Samaṇabrāhmaṇe	201
Santhatāyutaṁ	45	Samadantehi	148
Sandati	310	Samantato	44
Sandissanto	198	Samantaparito	18
Sandhāpitā	58	Samantavede	65
Sandhibyūhe	175	Samapajjatha	123
Sandhīyati	356	Samayaññū	201
Sannāhayantu	369	Samavhayantu	239
Sannipātimsu	384	Samāgate	183
Sappañño	123	Samāgantvā	294
Sappadatṭhamva	375	Samānamanacetasā	358

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samānavaṇṇino	358	Sammodi	111
Samāno	57	Samhā	272
Samāsanā	194	Saraṃ	128, 346
Samāhitā	290	Saraṇaṃ	64
Samijjhatu	274	Sarassa	336
Samiddhaṃ	381	Sarāmi	130
Samiddhena	222	Sarīradāhā	57
Samuddajā	8	Sare	115
Samūha	78	Saro	126, 301
Samekkhiyāna	217	Sasakaṇṭakā	177
Samecca	64	Sasuraṃ	220
Sampakampatha	273	Sasolūkā	348
Sampaggaṇhāti	198	Savālabījanaṃ	254
Sampatanti	272, 303	Sahassagghaṃ	365
Sampatitaṃ	143	Sahatthipaṃ	254
Sampatite	276	Sahassanettassa	18
Sampadālati	343	Sahassabāhu	48
Sampākaṃ	127	Sahā	168
Samphaṃ	200	Sahitabbato	297
Samphullā	33	Sahitum	200
Sambalaṃ	307	Sākhā	239
Sammatāya	219	Sākhāpattasamīritā	303
Sammatālaṇca	176	Sākhāsu	208
Sammato	116, 198	Sāgarantaṃ	50
Sammaddateva	306	Sātaputtā	129
Sammantaṃ	27	Sātave	125, 128
Sammāñāyena	362	Sāthabbanam	254
Sammukhaṃ	198	Sādum	189
Sammukhā	223	Sādhunarassa	217
		Sāmaggipekhamāno	222

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sāmasamasundarchi	93	Sivikāya	285
Sāmā	348	Sivimaggena	280
Sāmikasantike	350	Sivisuttamo	367
Sāyaṃ	45	Sivī	255
Sāyamāgatā	345	Sīlaṃ	116
Sārathi	149	Sīlamayā	239
Sālukaṃ	347	Sīlavā	189
Sāvaṃ	32	Sīlasaṃvaranandhano	147
Sāvehi	78	Sīsakā	313
Sāsapo	314	Sīsapāvaraṇāni	312
Sāhasaṃ	185	Sīhā	316
Sāḷiyanigghoso	92	Sīhova	290
Sikhino	78	Sukkacchavī	278
Siṅghāṭakā	306	Sukkamatṭhaparivāraṃ	110
Siṅghāṭake	175	Sukhavacchite	326
Siṅca	367	Sukhasaṃvāso	200
Siṅcituṃ	374	Sukhiṃ	58
Sitā	318	Sukhedhitā	69
Sindhavā	110	Sukhesinaṃ	19
Sindhuyā	263	Suggatiṃ	127
Sippavā	200	Suṅkiyaṃ	164
Sippavādena	40	Suci	116
Siraṃ	46, 114	Suciṇṇaṃ	133
Sirīnigguṇḍī	312	Sucodayantaṃ	142
Silābhuno	40	Sujjhanti	28
Silāmayā	168	Suṇisaṃ	193
Silāsani	141	Suṇopi	316
Siluttassa	40	Suṇhā	374
Sivāya	268, 276	Sutanuṃ	216
Sivikañṇā	271, 380		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sutādhāro	190	Suvammino	385
Suto	109	Susaññā	272
Suttaṃ	382	Susevitchi	136
Suttavajjaṃ	382	Sussati	28
Suttā	344	Susseyyum	57
Sutvāna	276	Suhadajjane	195
Sudaḍḍhagattam	142	Suhadehi	204
Sudassanakaniṭṭho	15	Sūkena	198
Suduggato	116	Sūtamaḡadhavaṇṇite	246
Suddhi	114	Sūdā	57
Sunimmitā	18	Sūde	176
Sunettaṃ	193	Setageru	312
Supatitthe	336	Setacchattaṃ	110
Supākāraṃ	175	Setacchikūṭā	318
Suppaṭiyādito	196	Setapārisā	312
Subhagamānino	278	Setabījanī	110
Subhāsitaṃ	187	Setaratho	110
Sumanā	314, 381	Setasogandhikehi	290, 311
Sumedho	157	Setassā	110
Sumbhati	329	Setā	110, 179, 310
Suyyare	303	Seti	303
Surato	189	Senam	239
Surāmaṃsapabodhane	246	Senāpatīkule	115
Suvakokilā	318	Seniyo	374
Suvaṇṇaṇaṃ	170	Senti	207
Suvaṇṇakhacite	120	Seyyasi	382
Suvaṇṇacitapakkhare	369	Selesu	208
Suvaṇṇapīlakākīṇṇaṃ	69	Sevālasīsakā	313
Suvaṇṇavikatā	69	Sokajjhāyikā	370
Suvaṇṇahaliddim	347		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Ha]	
Sokā	294	Hatthināge	253
Soṇasiṅgālā	316	Hatthivaradhuragate	90
Soṇḍikate	10	Hatthe	255
Soṇḍe	176	Hadayam	160, 329
Soṇṇavālukasanthatā	177	Hananti	141
Sobbhesu	9	Hanātu	328
Sobhati	18	Hantā	64
Sobhiyā	176	Hanti	99
Somayāgena	51	Handa	33
Somarukkhā	305	Haritakeso	329
Sovaṇṇadhuwapupphitā	168	Haritasaddalam	45
Sovaṇṇaratanchi	168	Haritāyuto	314
Sovaṇṇavikatā	92	Harituttamā	18
[Ha]		Haliddā	180
Haṁsā	318	Hasiyanti	371
Haññe	113	Hasulā	272
Haṭṭham	108	Hassam	58
Haṭṭhena	229	Hāpito	349
Hatachāpā	268	Hārahārinī	371
Hatachāpāva	34	Hāsayantā	68
Hattham	228	Hāhiti	268
Hatthagatam	27, 32	Himsā	307
Hatthagatāmiva	367	Hi	102
Hatthasaññamapakharo	147	Hinkāro	305
Hatthikā	331, 348	Hiṅgujālikā	313
Hatthikkhandhehi	369	Hitaccāgī	28
Hatthigavāssachanno	239	Hitvā	95
Hatthinam	254	Himam	42
Hatthinā	365	Himavamva	170

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ha]		[Ha]	
Hiraññavatī	168	Hemajālāva	314
Heḥhento	128	Hemañca	382
Hetu	237	Hemantikā	311
Hetunā	321	Hotum	133

Jātakatṭhakathāya sattamabhāge

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Akāro nipātamattaṃ	239, 332
Akkosakammassa phalaṃ	294
Akhattiyo rajjaṃ nāma na labheyya	58
Aggamahesibhāvo	246
Aṅgapariccāga	333
Aṅgehi dvīhi mutto nāma natthi	35
Acetanakammaṃ nāma akusalaṃ na hoti	22-3
Accayo maṃ bhante	72
Añjanagiri	162
Anagghāni cha, satta	252
Animmito sayāṃ hutvā attanāva nimmitaṃ vanditā bhaveyya	58
Anugāmiṇidhi	260
Anujumaggo kuṭilo apāyameva neti	148
Anunnatakucchitā	246
Anuyāyī	219
Aparagoyānadīpa	179
Apalitaḥhāvo	246
Appapuññānaṃ nānucchavikatā	12, 17
Abrahmaṇopi mantapadāni na sikkheyya	58

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A - Ā]	
Abhiseka-udakassa abhisiñcanaṃ	380
Abhūtaṃ tesaṃ vacanaṃ sabbathāpi	63
Arājakaṃ rajjaṃ nāma na saṇṭhāti	3
Ariyānaṃ dassanaṃ sādhu	309
Arogā hontu ñātayo	281
Alampāyanamanto anaggho	23
Alambatthanatā	246
Asāmikāya itthiyā avamaññanākārā	278
Assamapadaṃ sakkadattiyaṃ	303, 360
Assamapadassa guṇā	318
Ājīvakaṃ micchādassanaṃ	119
Ānandabheri	104
Āyāgavatthūni	53
[I]	
Itthiyā gītasaddo	162
Itthī jānanti māyaṃ nāma	323
Itthīnaṃ uttamaḥkhaṇāni catusaṭṭhi	77
Itthīnaṃ mukhavaṇṇassa pasādanāni tiṇi	121
Itthī nāma brahmacariyassa malaṃ	292

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[I]

Idaṃ me dānaṃ sabbaññuta-
ññāṇappaṭivedhassa
paccayo hotu 356
Isīnaṃ vesā 134-5, 291

[U - E]

Ujumagga, kummaggānaṃ
visesā 148
Uñchācariyāya amhākaṃ
jīvitaṃ nāma kiccaṃ 375
Utuyo cha 296
Uttarakuru 179
Udakassa pātaṇaṃ 252, 326, 355
Uposathadivasassa kammāni 1
Uposathassa aṅgāni cattāri 13, 29
Ussadanirayā soḷasa 125
Ekasattopi lokadhammehi
muttako nāma natthi 67

[Ka]

Kacchapassa kammakāraṇāni
pañca 5
Kacchapassa
musāvādabhaṇaṇaṃ 5, 6
Kañcanaajālaṃ 252
Kaṇḍikārā dve 314
Kaṇḍambarukkha 241
Kaṇḍhājina 250
Katikavatta 319
Kambojaraṭṭhavāsīnaṃ
bahūnaṃ anariyānaṃ dhammā 59

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kammaṃ pana vipākaṃ adatvā
na nassati 132
Kammassakā 133
Kaliggāha, kaṭaggāhānaṃ
visesā 56
Kalyāṇamittūpasevanāya
guṇā 126
Kāla, samayānaṃ visesā 201
Kāḷakesā bhamarapattavaṇṇā 367
Kāḷāgiri saṭṭhiyojanubbedho 237
Kikirañño dhītaro satta 243
Kimaṅgaṃpana mayaṃyeva
paradhanena jīvikaṃ
kappema 17
Kutumpadindimāni 370
Kumāra, kumārikānaṃ
pothanaṃ 327
Kulasantakaṃ setacchattaṃ
paṭicchatha 378
Kulālacakka 281
Koñco 191
Koṭumbararaṭṭha 268

[Kha - Ga - Gha]

Khomaraṭṭha 268
Gandhāraṭṭha 268
Goṭaviso vuccati
pacchābandho 113
Godhā 370
Gharāvāsapañhā 188

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ca]

Cakkavattirañño paribhoga-	
maṇi sabbakāmadado	237
Cakkavattirañño paribhoga-	
maṇiratanam atthi	
Vepullapabbatantare	170
Caṇḍālassa veso	102
Candanacunṇapūjāya phalaṃ	244
Cāpasatāni pañca	48

[Cha - Ja]

Chattassa ussāpanam	247
Chavivibhūsā	154
Jambudīpa	179
Jālāni tīṇi	252
Jālikumāra	250
Jitam me	183
Jīvamāne mayham	
vuḍḍhi nāma natthi	211
Jīvitam amhākaṃ	
natthi tena vinā	210
Jīvitapariccāga	333
Jūjakassa maraṇatā	370
Jūjakassa sayanam viṭapantare	360
Jūtagītassa gāyanam	182
Jetuttaranagarato Mātula-	
nagaram tiṃsayojanam	284
Jetuttaranagarato yāva	
Vaṅkapabbatā aṭṭhasabha-	
vatthāro āgamanamaggo	369,
	385

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ña]

Ñātakānam vandanā	241-2
Ñātapariññā	155
Ñātayo na vandanti maṃ	241

[Ta]

Tathāgato paññavā	
parappavādamaddanoyeva	151
Tāpasavijjādhārādayo	
vanacarakā vicaranti	
himavante	345
Tīraṇapariññā	155
Tūriyāni cattāri	370

[Da]

Dakkhiṇa	179
Dānato uttaritaram patiṭṭhā	
nāma natthi	260
Dānadhammo ariya-	
dhammassa paccayo	358
Dānasālāyo cha	247, 250
Dāsā cattāro	186
Diṭṭhijālassa bhindanam	149
Dindimāni	370
Dibbattabhāvassa	
pātubhavanam	16
Dibbaphassa	11
Disā dasa	338, 346
Dīpā cattāro	179
Devatāsaṅgaha	361
Devalokuppattikāraṇassa	
karaṇam	13

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da - Dha]

Devānaṃ kesamassukaraṇaṃ	
nāma natthi	168
Devo lokassa apacito	58
Dhanapariccāga	333
Dhammakathāya dohaḷo	216
Dhammakāma	190
Dhīro attānaṃ sevamānaṃ	
dhīrameva karoti	126

[Na]

Nakāro pucchanattho	65
Nagaravāsīnaṃ supinassa	
kathanāṃ	238
Namo te atthu	244
Nāgabhavanaṃ alaṅkatadeva-	
nagaraṃ viya	11
Nāgabhavanaṃ	
pañcayojanasatikāṃ	12
Nāgabhavanaṃ samuddassa	
heṭṭhimāṃ	2
Nāgabhavana	29
Nāgolokanassa aṅgāni dve	37
Nārīnaṃ uppannaṃ dohaḷaṃ	
alabhitvā gabbho sussitvā	
nassati	95
Nāḷisaṅkhā	370
Niyāmaputtaṃ	8
Nīcavutti	189
Nīlanettatā	246
Nīlabhamukatā	246

[Pa]

Pacchānutappaṃ nāma	
na sataṃ dhammo	333

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Paṭisanthārassa karaṇaṃ	224
Paṇītajjhāsaya	357
Paṇḍitassa ovādo	240
Panthasakuṇassa yajanaṃ	301
Pabbajjāya anujānāpanaṃ	274
Pabbajitabhāvassa	
asallakkhaṇaṃ	351
Payāgatitthe pāpapavāhanassa	
karaṇaṃ	43
Paradāragamanassa nissando	129,
	132
Pariññā tisso	155
Parivadentikā	370
Pala	280
Pasādhanāṃ mama sarīrā mā	
vigataṃ hotu	243
Pahānapariññā	155
Pāṭihāriyaṃ yamakapāṭi-	
hāriyasadisāṃ	241
Pāpūpasevanāya dosā	126
Pāsādā tayo tiṇṇaṃ utūnaṃ	
atthāya	191
Pāsādo sattabhūmiko	365
Piyaketo	191
Piyabhariyāya dānaṃ	355
Puṇṇako Vessavaṇamahā-	
rājassa bhāgineyyo	162
Puttaghātayañña	85
Puttadhītāhi katakammaṃ	
mātāpitūnaṃ na	
vipākaṃ deti	133

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Puttapaṭilābho	246
Puttapariccāga	333
Puttena sahaṇṇatā saṭṭhisa-	
hassā amaccā	369
Pupphānaṃ gandho	313
Pubbanimittāni pañca	244
Pubbavidehadīpa	179
Pubbe katapuññassa nissando	125
Pubbe sutameva mayā, aṇṇa	
pana paccakkhato diṭṭhaṃ	123
Purisadosā aṭṭhārassa	320,
	328-9
Pokkharavassa	241-2, 377
Porāṇakapaṇḍitā anācari-	
yāpi uposathaṃ karimisu-	
yeva	1
Porāṇakarājūnaṃ paveṇi-	
dhammo	263

[Pha - Ba]

Phussati bhadde te dasa	
vare dammi	244
Bandhanā mokkha ghoṣito	
sabbasattānaṃ	386
Bārāṇasī dvādasayonikā	4
Bījakakamma	122
Buddhassa mātā bhavēyyaṃ	
anāgate	243
Bodhisattassa apasādanaṃ	324

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Bodhisattassa	
puññānubhāvo	248
Bodhisattassa balavasoko	331
Bodhisattassa varo	359
Bodhisattānaṃ paveṇi	333
Brahmacariyavāso nāma	
dukkaro	20
Brahmunāva nimmithehi	
bhavitabbanti tehi pi tava	59
Brāhmaṇassa avajjha-	
kāraṇāni tīṇi	46
Brāhmaṇānaṃhi vedavidhānena	
yāññayajanaṃ nāma anariya-	
sammataṃ na saggāvahaṃ	53
Brāhmaṇānaṃ vacanaṃ	
paṇḍitānaṃ na	
nijjhānakkamaṃ	58
Brāhmaṇā nāma kerāṭikā ceva	
nikkaruṇā ca	64
Brāhmaṇā nāma jeṭṭhakā	
imasmiṃ loke	49
Brāhmaṇā nāma pāpaṃ katvā	
yāññena sujjhanti	28
Brāhmaṇā nāma mahānubhāvā	52
Brāhmaṇāpi karonti kasigo-	
rakkhādikammāni	67
Brāhmaṇāva seṭṭhāti	
vacanaṃ micchā	65-6

[Bha]

Bhagavā so mahiddhiko	72
Bhāriyapariccāga	333

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mamsavibhūsā	154
Maggassa alaṅkāraḥaraṇaṃ	369
Maṅgalaḥatthino gata-	
gataṭṭhāne devo vassi	250-1
Majjadānaṃ nāma nipphalaṃ	271
Maṇijālaṃ	252
Maṇiratanassa mahānubhāvo	174
Maṇi sabbakāmadado	20-1, 23
Matakabhatta	202
Maddideviyā ekarattim	
vicaritaṭṭhānaṃ	
pannarasayojanamattaṃ	350
Maddī addasa supinaṃ	
paccūsakāle	319
Maddī sabbālaṅkāra-	
paṭimaṇḍitā	382-3
Manussajātika	4
Manussānaṃ pabbajitā garuno	
ceva ādeyyavacano ca	134
Manussānañhi pabbajitā piyā	
manāpā	36
Manomayasindhava	162, 166
Manorathā matthakaṃ	
pāpuṇissanti sabbe te	360
Manoharaṃ maṇiratanam	171, 173
Mayūro	191
Maraṇasamaye āpātha-	
kamassa balavatā	114
Marīcidhammaṃ vedattayaṃ	56
Masakkasāra	170

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mahādānaṃ sattasatakaṃ	259,
	271-2
Mahānirayā aṭṭha	125
Mahāpathavī catunahutā-	
dhikadviyojanasata-	
sahassabahalā	249, 326
Mahāpariccāgā pañca	333
Mahāmigā dve	316
Mahāsattassa ānubhāvo	139,
	208, 283-4
Mahāsattassa ca vimalāya ca	
vacanappaṭivacanagāthā	229
Mahāsattassa cintanaṃ	249
Mahasattassa mettānubhāvo	292
Mahāsattassa lomahaṃ-	
sanamattampi nāhosi	212
Mahāsattassa vilāpagāthā	331
Mahāsattassa visuddhimaggo	144
Mahāsatto jātamatteyeva	
mātarā saddhim kathesi	
tīsu ṭhānesu	248
Mātāpitūnaṃ hadayaṃ nāma	
puttesu mudukaṃ hoti	329
Mātāpitūnaṃ katakammaṃ	
puttadhītānaṃ	
na vipākaṃ deti	133
Mātugāmo nāma dānassa	
antarāyakaro	318
Mā dassayittha catunnaṃ	
puggalānaṃ	9
Māyā na vañcenti paññaṃ	57

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Migapotikā ekavassikā	
nīlanettā	245
Migā tayo	316
Micchāgāha	63
Mittadubbhī vuḍḍhighātaḥko	57
Muṭṭhisāṅkhā	370
Muttajālaṃ	252
Meṇḍasiṅgamahādhanu	71
Mettacittaṃ dānato	
atirekataraṃ puññaṃ	227

[Ya]

Yajakayaññaṇa saggamaggo	
nāma natthi	79
Yajanassa sīlaṃ	47
Yaññāvāṇe vaṭṭiyā	
parikkhepanaṃ	
nāma cārittaṃ	76
Yamarañño āṇāpavatti-	
ṭṭhānaṃ	274
Yamassa vacanakarā	
nirayapālā	142
Yaso nāma vipatti-	
pariyosāno	195, 205
Yāyī	219

[Ra]

Raṇṇo varapotthakattharaṇaṃ	180
Ratanamattassa	
paṭikkamaṇaṃ	208
Rājasevako nāma madatthāya	
surāṃ na piveyya	198

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ra]

Rājāno aputtakā anāthā nāma	84
Rājāno cha	145
Rājāsanaṃ samussitase-	
tacchattaṃ	257
Rukkhapūjāya karaṇaṃ	239

[La]

Lañjānaṃ gahaṇaṃ	73
Luddakamassa ādīnavā	141
Lokantaraniraya	125
Lokassa palobhanaṃ	64
Lokāyatika	189
Loke sandiṭṭhikā vañcanā esā	65
Loko nimmito	
mahābrahmunā	47-8
Lokyanti lokasammataṃ	44

[Va]

Va-kāro nipātamattova	276
Vaṅkapabbatakucchimhi	
vasimsu cattāro khattiyā	291-2
Vajjhappamocanasamatthata	246
Vaṭaṃsakā tayo	252
Varā dasa	246
Vādānaṃ bhindanaṃ	53, 63
Vijayuttarasaṅkha	104
Vidhurapaṇḍitassa ovādo	152

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Vidhuro jīvitahetupi	
musāvādaṃ na bhaṇati	185-6
Vibhāvī	211
Vibhūsā dve	154
Vimalāya dohaḷo	159, 160
Vedā tayo	64
Vedādhigamanāni nāma	
dhīrānaṃ parājayasaṅkhāto	
kaliggaḥo	56
Vedā na tṇaṭṭhāya bhavanti	
narassa	57
Vessantara	248
Vessantararaṇṇo patthanā	273
Vessantaro dānābhīrato	250

[Sa]

Saggaṃ gacchantā nāma	
atidānaṃ dadanti	74
Saṅkhā dve	370
Saṅgaho catubbidho	188-9
Saṅgītiyo nānāsakuṇānaṃ	303
Saccasamo avassayo	
nāma natthi loke	186
Sattaratanavassassa	
vassāpanaṃ	386
Sattā nāma bhaye uppanne	
attānameva rakkhanti	325
Sattā sujjhanti	
sakammunā eva	128
Satte sodhetuṃ samattho nāma	
natthi aññatra saṃsārā	114-6

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Saddhāpabbajita	2
Sapattiroso nāma bhāriyo	4
Sappaññānaṃ kārāṇāni	123
Sappurisassa dānaṃ	352
Sappurisehi ekaṭṭhāne	
saṃāgamo sukho	223
Sappo sappo	10
Sabbakāmaduharathopamā	
dhammadesanā	146, 149
Sabbakiccesu paggaḥitatulā	
viya samo bhavēyya	196
Sabbacatukkayaṇṇa	57-8
Sabbaññūtaññāṇameva	
piyataraṃ puttehi me	
sahassaguṇena	326-7
Sabbaññūtaññāṇassa idaṃ	
me paccayo hotu	273
Samaṇa	153, 157
Samādinuṇṇosathā janā cattāro	153
Samuddajā	3
Samuddajā kalamakāsi	
nāgabhavanēyyeva	69
Samuddo aṇeyyo loṇodako	52
Sākiyā mānājātikā	241
Sādhunaradhammā cattāro	217-9

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa - Ha]	
Sīlaṃ kassa mahantaṃ	153	Seṭṭhapabbajitānaṃ vesā	303
Sīlānaṃ viggaho	155	Somayāga	51
Sukhitā hotha nidukkhā	281	Hatthipotako sabba-	
Sukhumacchavibhāvo	246	seto	249, 250
Sucaritadhammo tividho	358	Hatthilingasakuṇā nāma atthi	
Sucaritassa vipāko	225-6	Himavantapadese	344
Sudinnaṃ nāma te dānaṃ	353	Handāti vavassaggatthe	
Supaṇṇassa mahabbalatā	22	nipāto	33
Sumanā dve	314	Himavantassa vaṇṇanā	263
Sususadda	9	Hiraññavatī	168

Jātakatṭhakathāya sattamabhāge

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[A - Ā]

Aṅgaraṭṭha	152, 173, 226
Aṅgarājā	170
Aṅgati (rājā)	122, 131
Accuta (tāpasa)	307, 317-8
Añjanagiri (pabbata)	248
Ajamukhī (nāginī)	36, 41, 70
Ajātasattu	71
Aṭṭhaka (rājā)	144-5
Anuruddhatthera	240, 387
Aparagoyāna (dīpa)	179
Amittatāpana (brāhmaṇī)	292, 297, 380, 387
Ariṭṭha (nāgarājaputta)	12
Alampāyana (brāhmaṇa)	24, 26-7, 29, 30-1, 36-7, 39
Alāta (amacca)	106-7-8, 149
Ānandatthera	70, 149, 240
Ārañjaragiri	258

[I - U]

Indapattha (nagara)	151
Irindhatī (nāgakañṇā)	160, 163, 165, 167, 233, 235, 237
Uttarakuru (dīpa)	179
Udāyitthera	241
Uddālarukkha	305
Upakāḷa (niraya)	141

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[U - E]

Upasenā (rājadhītā)	77
Uppalavaṇṇā	70, 104, 240, 243, 387
Uruvelakassapa	105, 149
Usindara (rājā)	144-5
Ekarājā (rājā)	73

[Ka]

Kaṇḍamba (rukkha)	241
Kaṇhājinā (rājadhītā)	250, 308, 323, 380, 387
Kadambarukkha	312
Kapilavatthu (nagara)	241
Kambalassatara (nāga)	8
Kassapa (Buddha)	104, 114, 116
Kākola (niraya)	140
Kāṇāriṭṭha (nāgarājaputta)	12, 35, 43, 47, 70
Kālacampānagara	152, 173, 226
Kāliṅgaraṭṭha	250, 292, 361
Kāḷa (niraya)	141
Kāḷagiri (pabbata)	209, 211, 217, 237
Kāḷadevala	241
Kāḷapabbata	151, 162
Kikirājā	243

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kicchikāra (rukkha)	312
Kuṭaji (rukkha)	305
Kumbhira (yakkha)	171
Kururaṭṭha	151, 233
Kuvera (devarājā)	168
Kekakebhirājā	181
Ketumatī (nadī)	290
Kokilā (rājadhītā)	77
Kontimārā (nadī)	258, 284
Korabya (kumāra)	152
Koliya (rukkha)	168
Koṭṭhāra (rukkha)	305
Kosambī (nagara)	127, 130-1

[Kha]

Khaṇḍahāla (brāhmaṇa)	73-4, 80-1, 83-4-5, 88, 104
Khema (migadāya-uyyāna)	242
Khemātherī	243

[Ga - Ca]

Gandhamādāna (pabbata)	290, 303
Gijjha (pabbata)	55
Gijjhakūṭa (pabbata)	71
Guṇa	149
Gotamīdevī (aggamahesī)	76, 93, 104
Gotamītherī	243
Candaka (pāsāda)	118-9, 120
Candakumāra (uparājā)	73, 76, 79, 81-2, 86-7, 89, 103-4

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ca]

Candā (aggamahesī)	97, 100, 104
Ciñcamāṇavikā	387
Cittacūḷa (kacchapa)	5, 6, 7
Cetaputta (migaluddaka)	290, 300- 1-2, 306, 387
Cetaraṭṭha	284, 287

[Cha - Ja]

Channa (amacca)	240, 387
Jambudīpa (dīpa)	179
Javana (devaputta)	131
Jālikumāra	250, 308, 319, 323, 371, 380, 387
Jinaka (devaputta)	169
Jūjaka (brāhmaṇa)	292, 306, 308, 318-9, 321, 323, 360, 387
Jetavana (vihāra)	1, 151
Jetuttara (nagara)	242, 249, 250-1, 253, 284, 230, 361, 369, 385

[Da - Dha]

Datta (nāgarājaputta)	12
Dassana (raṭṭha)	131
Dunnivīṭṭha (brāhmaṇagāma)	284, 292
Devadatta	70-1-2-3, 104, 149, 387
Dhataratṭha (nāgarājā)	5, 6, 10-1-2, 144-5

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Dha - Na]

Dhanañcayakorabya (rājā)	151-2, 158-9, 166, 169, 227, 240
Dhammadinnātherī	243
Dhammapāla (kumāra)	193-4
Nandana (vana)	132
Nandanavana (uyyāna)	244
Nandā (pokkharaṇī)	121
Nandā (rājadhītā)	77
Naḷiniya (rājadhānī)	221
Nārada (brahmā)	105, 135-6
Nāḷika (pabbata)	291
Nigrodha (rukkha)	13, 22
Nigrodhārāma (vihāra)	241

[Pa - Pha]

Paccayagaja	249
Pañcāla (rājā)	181
Paṭācārā (therī)	243
Puṇṇaka (yakkhasenāpati)	151, 16-2-3-4-5-6-7, 169, 170-1, 180-1-2-3-4-5, 201
Pupphavatī (nagara)	73
Pubbavideha (dīpa)	173
Phalliya (rukkha)	305
Phussatī (rājadhītā)	242, 244, 247, 264
Phussatīdevī (aggamahesī)	373, 376-7, 381

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba - Bha]

Bandhumatī (nagara)	242
Bārāṇasī (nagara)	2, 9, 23, 151
Bārāṇasī (rājā)	5
Bījaka	149
Brahmadatta (kumāra)	3
Brahmadatta (rājā)	2, 42
Bhaddajitthera	149
Bhaddasena (rājaputta)	76, 104
Bhāgīrathī (gaṅgā)	52
Bhūridatta (nāgarājaputta)	13, 17, 19, 20-1, 23-4, 27-8, 33-4
Bhogavatī (rājadhānī)	168

[Ma]

Magadha (rājā)	105, 128, 131
Maccharājā	180
Maddarājā	181, 247
Maddī (rājadhītā)	250
Maddīdevī (aggamahesī)	33, 259, 260, 273-4-5, 278-9, 280-1, 318-9-ādipiṭṭhesu
Manomayasindhava (assa)	162, 201
Masakkasāra (sakkabhavana)	170
Mahānigrodha (rukkha)	305
Mahāmāyādevī (Buddhamātā)	104, 243
Mahāsenagutta	259
Mānusinī (sakuṇī)	383
Migadāya (vihāra)	243

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Migājina (uyyāna) 152
 Mithilā (nagara) 106, 115
 Mucalinda (sara) 49, 291,
 310, 371
 Muditā (rājadhītā) 77
 Moggallāna 70, 104, 149, 240

[Ya - Ra]

Yamunā (nadī) 2, 6, 13, 16
 Yāmataggi (rājā) 144-5
 Rativaḍḍhana (pāsāda) 121
 Rājagaha (nagara) 128, 170
 Rājarukkha 305
 Rāma (rājaputta) 340
 Rāhula (kumāra) 240, 387
 Rāhulamātā 387
 Rucā (rājadhītā) 106, 123,
 131, 133-4-5, 149
 Roruva (mahāniraya) 129

[La - Va]

Laṭṭhivana (uyyāna) 105
 Labujarukkha 305
 Lokantara (niraya) 140
 Vaṅkapabbata 281, 283, 291, 298,
 326, 369, 385
 Vajjiraṭṭha 130-1
 Vayanarukkha 312
 Varuṇa (nāgarājā) 8, 152-3,
 158, 163-4, 216, 232

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Vasavattī (rājā) 73
 Vasula (kumāra) 87, 99, 104
 Vāmagotta (rājaputta) 76, 104
 Vāraṇarukkha 312
 Vijaya (amacca) 106-7-8, 149
 Videharaṭṭha 106
 Vidhurapaṇḍita 151, 159, 160,
 162-3, 165, 169, 186,
 189, 190, 206
 Vipassī (Buddha) 242, 244
 Vimalādevī (nāgamahesī) 159,
 163, 165, 211, 216, 227
 Virūpakka (devarājā) 13
 Visākhā 243
 Visāṇā (rājadhānī) 168
 Vissakamma (devaputta) 291
 Vejayanta (pāsāda) 13, 18
 Vedeha (rājā) 118
 Vepulla (pabbata) 170, 237, 290
 Verambhavāta 209, 237
 Vessantara (kumāra) 248
 Vessantara (rājā) 250, 253,
 257-8, 260, 273, 280-1,
 285, 338
 Vessavaṇa (devarājā) 169
 Vessāmitta (rājā) 144-5

[Sa]

Saṅcaya (rājaputta) 242, 247
 Saṅcaya (mahārājā) 250, 361,
 373, 387

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Samuddajā (rājadhītā)	3, 6, 7, 11, 12, 42, 69
Sāketa (nagara)	106
Sāgarabrahmadatta (kumāra)	3, 67, 69
Sāriputta	70, 104, 149, 240, 387
Sāvatti (nagara)	1
Siddhattha (kumāra)	241
Sineru (pabbata)	8, 18, 170, 249, 326
Simbali (rukkha)	142
Simbali (vana)	22
Sirimahāmāyādevī	387
Sivimahārājā	242, 245, 247
Siviraṭṭha	65, 242
Sivirājā	144-5
Sītādevī (rājadhītā)	240
Subhoga (nāgakumāra)	12, 35, 43-4, 47, 70

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sudassana (nāgakumāra)	12, 15, 32-3, 36, 37-8-9
Sudhammā (kañṇā)	244
Suddhodana (mahārājā)	241, 387
Sunakkhatta (thera)	70, 149
Sunāma (amacca)	106-7-8, 149
Suvaṇṇatimba (rukkha)	305
Suvaṇṇagiritāla (pabbata)	284
Sūra (vāmagotta)	104
Sūriyakumāra (rājaputta)	76, 89, 104
Setagaccha (rukkha)	312
Selakumārī (rājadhītā)	87
Selā	104
Sotumbara (nadī)	276
Somadatta (nāgarājaputta)	17
Somadatta (brāhmaṇa)	14, 21, 27, 28, 70
[Ha]	
Himavanta (pabbata)	52, 326

Jātakatṭhakathāya sattamabhāge

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapoththakaṃ, Syā = Syāmapoththakaṃ,
Kaṃ = Kambojapoththakaṃ, I = Iṅgalisapoththakaṃ, Ka = kesuci
Marammapoththakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapoththakesu
dissamānapāṭho.

Nānāpāṭhā

Piṭṭhankā

[A]

Aṃsato uggīvaṇca = Vāmaṃsakūṭato pacchi (Ka)	338
Akkhiṃ bhindi = Akkhi bhindi (Syā)	12
Akkhīni = Akkhīhi assūni (Sī, I)	4
Agamāsi. () = (Vilāpakhaṇḍaṃ niṭṭhitam) (Syā)	36
Agaruphalliyā = Agarubhalliyo (Sī, I) Agarubhalliyā (Syā)	304
Aggi = Aggim (I)	57
Aṅgaṃ = Aṅkaṃ (Sī, I)	68
Aṅgati = Aṅgāti (Sī)	106
Aṅgena = Aṅkena (Sī, I)	69
Acetanakammaṃ = Acetanakaṃ (Sī, I) Acetanattā (Syā)	22
Accuggataṃ = Accutaṃ (Sī)	78
Acchariyāni = Pāṭihāriyāni (Sī, I)	355
Acchivātiādayopi = Acchipātiādayopi (Syā)	312
Acchivā sallavā rukkhā = Acchivā sabalā rukkhā (Sī) Acchivā sibalā rukkhā (I) Acchipā sibalīrukkhā (Syā)	312
Acchecchi = Accheccha (Syā)	157
Ajamukhī = Accimukhī (Sī, Syā, I)	36
Ajānanakāyeva = Ajānanakālo (Sī, I) Ajānantā eva (Syā)	22
Ajivhavāti = Ajivhatāti (Syā)	199
Ajeyyaṃ = Ajjyayaṃ (Sī)	101

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Ajjhena-aggiṃ = Ajjhenā aggim (Sī) Ajjhenam aggim (Syā)	57
Añcaragiri = Añjanāgiri (Syā) Ārañjaragiri (Sī, I)	284
Atimatto = Atimaddo (Ka)	40
Attanāva = Parehi (Ka)	58
Atha = Acchaṃ (Sī, Syā, Ka)	365
Atha amhe = Atha nu (Sī, I, Ka)	84
Adubbhakaṃ = Adrūbhakaṃ (I) Adruhataṃ (Ka)	219
Anata-iso = Ānata-iso (Sī, Syā)	147
Anatthakiriyāyaṃ saṃyojesīti = Anattakārī niratthakasaṃyojayīti (Syā)	
Anattakārī saṃyojesīti (Ka)	59
Anariyasammataṃ = Anittṭhasammataṃ (Sī, I)	53
Anāgamanāya = Anāgamanatāya (Sī, I)	96
Anivatti = Anibbattī (Sī, Syā, I)	360
Anujānāpetuṃ = Jānāpetuṃ (Ka)	169
Anujjhaṅgīti agarahita-aṅgī = Anuccaṅgīti anindita-agarahita-aṅgī (Sī, Syā, I)	268
Anupatamānā = Anupadamānā (Ka) Anuppattamānā (Syā)	336
Anuyāyī = Anuyāti (Sī, I)	219
Andhanakhoti = Addhanakhoti (Sī, Syā, I)	328
Aparajjhantā = Aparajjhanakā (Sī)	128
Apaviddho = Apaviṭṭho (Syā, Ka)	265
Abaddhasantītipi = Ravaṭṭhisandhītipi (Syā)	329
Abyābajjhanti = Abyāpajjhanti (Sī, Syā, I)	188
Abhijjantyāti abhijjantiyā = Abhejjantyāti abhejjantiyā (Sī, I)	279
Abhissapinti = Abhisasinti (Syā, I)	347
Abhītosī = Abhibhosi (Sī, I)	172
Amittasamāgamanti = Amittassa gāmanti (Ka)	220
Amhākaṃ rājānaṃ paribhavaṃ karontassa = Amhākaṃ paribhāsantassa (Ka)	7

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Ayaṃ = Alaṃ (Sī)	24
Arahāmi = Ahosiṃ (Ka)	233
Araho = Na araho (Syā, Ka)	25
Aruccanakam = Ananucchavikam (Ka)	296
Alaṅkāro = Ghaṇṭā (Sī)	252
Alampāyanamantaṃ = Ālambāyanamantaṃ (Sī, Syā, I)	23
Alampāyano = Ālambāyano (Sī, Syā, I)	24
Aloloti = Alobhoti (Syā)	202
Aviditakammāvadāno = Aviditakammāpadāno (Sī, I)	196
Asanthutasseva = Asaṇṭhatasseva (Syā) Asandhavasessa (Ka)	219
Asāhasikakammena = Asāhasakammena (Sī)	160
Asipattācitā dumā = Asipattanirayā dukhā (Sī, I)	143
Asuko = Ko (Syā)	37
Assasahassam = Assasahassassāpi (Sī) Assasahassānam (Syā)	174
Assūni = Lohita-assūni (Syā, Ka)	363
Ahidassanam = Abhidassanam (Sī, Syā, I) Ahidaṃsanam (Ka)	39
Ahidassananti = Abhidassananti (Sī, Syā, I)	39
Aho subhāsitaṃ mahāsatte nāgarehīti = Aho suvasitaṃ mahāsattena nagaramhīti (Sī, Syā, I)	210

[Ā]

Āgantanti āgacchantam janam = Āgantunti āgantukajanam (Sī, I)	
Āgantunti apagantukajanam (Syā)	303
Āgantvā = Āgatā (Sī, Syā)	79
Ācarimsu = Karimsu (Syā)	381
Ājānīyevāti = Jātiyeti (Syā)	272
Āṇattā = Āṇatte (Sī, I)	240
Ānandachanam = Chanam (Sī)	381
Ānandabheri cari = Ānandikā bherim ācarimsu (Ka)	104

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ā]

Ānayaissāmīti = Ādiyissāmīti (Sī, I)	212
Āpaganti udakavāhanadiāvaṭṭam = Āpakanti āpagam udakavāhikam nadim (Sī) Āpakanti nadim āpam (I)	290
Āyāhamasmīti āyo = Ayāhamasmīti ayam (Sī, Syā, I)	232
Āvāsam = Āvāso (Sī, Syā, I)	282
Āsīnānam padāpaye = Āsīnānamva dāpaye (Sī, I)	201
Āsīvisena vittako = Āsīvisavittako (Sī, I)	26
Āsīsam = Āsam (Sī, I) Āsā (Syā)	96
Āsīsikānīti = Assāsakānīti (Sī, Syā, I)	96
Āhatva = Āhacca (Sī, Syā, I)	366
Āharaṇaṭṭhānam = Amaraṭṭhānam (Sī, Syā, I)	64
Āḷārapamhāti = Āḷārapakhumāti (Sī, I)	272
Āḷāriketi pūvapāke = Āḷāriyeti sūpite (Sī) Āḷāriketi sūpīke (Syā, I)	176

[I]

Icchanam = Gamanam (Ka)	137
Itaresupī āgantvā nisinnesu = Itarepi āgantvā nisinne (Sī, Syā, I)	72
Idam nesaṁ kīḷanakanti = Idañca nesaṁ kīḷananti (Syā)	343
Idam sundaram, idam = Aham sundaram, aham (Sī, Syā)	121
Imāni = Idāni (Sī, Syā, I)	56
Illiyā cāparidhāribhīti illiyañca = Indiyācāpadhāribhīti indiyē ca (Syā, Ka)	
Illiyā cāpadhāribhīti illiyo ca (Sī, I)	272

[U]

Ukkusāti kāḷakurarā = Kukkusāti kāḷakabarā (I)	318
Uccapākāratoraṇanagaradvārena sampannam = Uccapākāra- nagaradvāram (Sī, I)	175

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[U]

Ujjālayitvāna = Nijjālayitvāna (Sī, I)	261
Uṭṭhāpitacchavivaṇṇā = Ubbhattitacchavivaṇṇā (Syā)	278
Uṭṭhāya = Upaṭṭhāya (Syā, I) Upagantvā (Ka)	340
Utupubbesūti = Utupabbesūti (Sī)	296
Uttamarūpadharā = Uttamasarīrā (Sī, I, Ka)	351
Upakūjitaṃ = Upagītaṃ (Sī, I)	16
Upagacchuṃ = Upagaccha (Ka)	118
Upagūha = Upaguyha (Syā, Ka)	96
Upagūhāti āliṅga parissaja = Upaguyhāti āliṅgitvā parisajitvā (Syā, Ka)	96
Upalobhetvā = Upalāpetvā (Sī, Syā, I)	64
Upasenaṃ = Upasenim (Sī, I)	77
Uposathe = Uposathaṃ (Sī)	122
Uppātiyamāne = Uppāṭiyamāne (Syā, I) Uppādiyamānā (Ka)	10
Ubbiddhā = Ubbiggā (Sī, Syā, I)	284
Ummattako viya = Ummattako (Sī, Syā, I)	38
Ūnūdaro = Anudaro (Ka) Onodaro (Syā)	154

[E]

Ekakassa = Na ekantikaṃ (Sī, I)	260
Ekakolāhalaṃ = Ekarāvaṃ (Sī, I)	10
Ekarattiñcassa = Ekarattimattassa (Ka)	256
Ekavegeneva = Ekato vegeneva (Ka)	334
Etindapatthanti = Ehindapatthanti (Ka)	234
Ete = Etto (Sī, I)	322
Ettakena = Ettake (Syā) Evarūpe (Ka)	58
Elamphurakasañchannāti = Elambarakasañchannāti (Sī, I)	
Elambakarukkhasañchannāti (Syā)	313
Esitaguno = Esitaguno (I)	109
Ehi amma piyadhīti, pūretha mama pāramim = Ehi amma piyā dhītā, piyā me dānapāramī (Syā)	325

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[O]

Okiraṇapupphāni = Omissakapupphāni (Ka)	370
Okkantasantaṃ = Ukkantasattaṃ (Sī, I)	345
Onataṃ = Oṇkagataṃ (Sī, I) Vaṇkaṃ (Syā)	134
Opatitvā = Upatitvā (Syā) Opātetvā (Ka)	344
Oloketvā = Olokesi (Sī, I, Ka)	1
Olopiyā = Olokiyā (Syā, Ka)	370

[Ka]

Kaṅgubījāti kaṅgupiṭṭhamayā = Kaṅguvīhīti kaṅgupiṭṭhamayā ca vīhipiṭṭhamayā ca (Sī, I) Kaṅgupiṭṭhāti kaṅgupiṭṭhamayā (Syā)	370
Kaṇṭakanicitāti = Kaṇṭakāpacitāti (Sī, I) Kaṇṭakāhi citāti (Syā)	142
Kaṇṭhāvasattaṃ = Kaṇṭhāvasantaṃ (Syā)	158
Kammāruddhane = Kammāraṭṭhāne (Ka)	68
Karaṇapariniṭṭhitaṃ = Kaṇakapariniṭṭhitaṃ (Ka)	168
Kassaci vacanaṃ asutvā = Kassapavacanaṃ sutvā (Syā) Kassaci vacanaṃ sutvā vā asutvā vā (Ka)	124
Kācamhicamayā = Kācamhamayā (Sī, I)	166
Kātabbaṃ = Dātabbaṃ (Sī, Syā, I)	66
Kāmadoti mayhaṃ sabbakāmado = Kāmadanti mayhaṃ sabbakāmadadaṃ (Sī, Syā, I)	263
Kāmaratimatto = Kāmaratiparo (Sī, I)	118
Kāyo padissati = Kāya'ssa dissati (Sī, I)	29
Kāraṇena = Kāruṇṇena (Sī, Syā, I)	281
Kāsikaraṇṇotipi = Kāsissa raṇṇotipi (Sī)	45
Kāsissāti = Kāmsassāti (Sī, I)	45
Kāḷadevalassa = Isikāḷadevilassa (Ka)	241
Kiṃ = Kissa (Ka)	50
Kiṃ vā me sāmiko cintessatīti = Kīdiso me sāmikoti cintayanti (Ka)	345

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kicchaṃ = Kīdisaṃ (Sī, Syā, I)	375
Kiñci = Kimidaṃ (Ka)	345
Kittakāni = Kiṃ kānici (Sī) Kiṃ tāni (Syā)	173
Kira = Kīva (Sī, I)	31
Kiridvāraṃ asampattāyeva kumārikā vilapantī agamāsi = Giridvāre sampattheyeva kumārā vilapantā agamaṃsu (Ka)	335
Kilantaṃ = Na kilamantaṃ (Ka)	257
Kilamāmi = Kilamasi (Sī)	36
Kīṭātiādi = Kīṭātiādīsu (Syā, Ka)	59
Kīḷanakhaṇḍaṃ = Ālambāyanakhaṇḍaṃ (Syā)	31
Kuñjavājitāti = Koñcavādikāti (Sī, Syā, I)	316
Kuṇḍajā = Unnakā (Sī, I) Kuddajā (Syā)	314
Kuddhā vā paribaddhā vā = Akkuṭṭhā vā paribhaṭṭhā vā (Sī, I)	32
Kutumpadindimānīti = Kuṭumbadindimānīti (Sī, I)	370
Kunnadīhi = Kunnadipabbatehi (Ka) Pabbatato (Syā)	310
Kuveru = Kākaneru (Sī, I) Kākaveru (Syā)	61
Kusumamissakasugandhodakapūritaṃ = Kusumbhamissaṃ sugandhodakapūritaṃ (Ka)	252
Keci mā upagacchuṃ = Kenaci mā upagaccha (Ka)	118
Kena vā vācapeyyenāti = Kena vācāya peyyenāti (Syā)	362
Ko = Koci (Sī, Ka) Kosi (I)	38

[Kha]

Khaṇikavassaṃ = Ghanikavassaṃ (Ka)	249, 326
Kharamukhānīti -pa- dve saṅkhā = Kharamukhānīti -pa- dve saṅkhā (Sī, Syā)	370
Khādāpanapivāpanakāle = Chātakāle pipāsanakāle (Ka)	340
Khārodikā = Kharodakā (Ka) Kharodikā (I)	143
Khipantā = Bhamantā (Sī, I)	104
Khiyyanti = Khīyanti (Sī, Syā, I)	258
Khīrapītā migapotakā = Khīrappakā (Sī, I)	340
Khīrasappi muḷālibhīti = Khīraṃ sappinti (Sī, I)	306

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ga - Gha]

Gaccha svādāya = Gacchissādāya (Sī, Syā, I)	322
Gataṁ = Āgataṁ (Syā) Kataṁ (Ka)	264
Gandhadharo = Gandharo (Syā, I)	368
Gamiṁsu = Āgamiṁsu (Ka)	290
Garuno = Karuṇā (Ka)	134
Gahetvā = Niggahetvā (Sī)	37
Gijjhaṁ = Vijjhaṁ (Syā)	51
Gijjhapabbato = Vijjhā pabbatā (Syā)	52
Guṇavadhaṁ = Guṇabhedaṁ (Ka)	66
Goṭakā = Godhakā (Sī, Syā, I)	316
Ghaṭadaddarivādake = Ghaṭadaddaravādake (Sī, I, Ka)	176

[Ca]

Ca = Vā (Sī, I)	25
Catusatṭhiyā = Cāturitthiyā (Ka)	77
Ca no pakkamati = Na ca pakkamati (Sī, I)	278
Candakumārajātakavaṇṇanā = Khaṇḍahālajātakavaṇṇanā (Sī, I, Ka)	104
Candanacuṇṇena = Kañcanacuṇṇena (Sī, I)	90
Candanamudukagattehīti = Candanamarakatagattehīti (Sī, I)	
Candanamarukagattehīti (Syā)	93
Candimā yuvā = Candimāyāpi (I)	48
Caraṇā ca = Calanāva (Syā)	266
Calitā = Luḷitā (Syā)	305
Cāṭaṇca = Vāyasam vāpi (Sī, Syā, I)	203
Cātakasakuṇā = Vātakasakuṇā (Syā) Vānakasakuṇā (I)	316
Cātumāsāti = Cātumassāti (Sī, I)	107
Cāmarī = Camarī (Sī, I)	316
Cāmarīmigā = Camaramigā (Sī, I)	316
Ciñcabhedakanti = Piñjarodakanti (Sī, I) Jiñjarodakanti (Syā)	347
Cittacūḷo = Cittasūlo (Sī, I)	5
Cintentenapi = Cittenapi (Syā, I, Ka)	19

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Cha - Ja]

Chattapiṇḍiyaṃ = Chattapiṭṭhiyaṃ (Sī, I)	252
Chatta'mānetīti = Chattamādetīti (Sī, Syā)	145
Chetvāti = Jhatvāti (Sī, I) Ghatvāti (Syā)	204
Jagghitampi = Jagghitumpi (Ka)	294
Jano = Ca no (Sī, I)	82
Jalitasilāsani = Jalitasilāghaṭā (Ka)	141
Jahantaṃ yathā kujjhati nāma = Jahati yathā kujjhitam nāma (Ka)	198
Jātiyā = Jātāya (Ka)	132
Jātoti = Dāsoti (Sī, Syā)	186
Jinituṃ = Yujjhituṃ (Ka)	39
Jissāma = Jiyyāma (Sī, Syā, I)	180
Jissāma = Jīyissāma (Sī, I) Jineyyāma (Syā)	181
Jīvamānā = Jīvasi no (Sī, Syā, I)	122
Jīvitaṃ = Jīvitadānaṃ (Sī, Syā, I)	151
Jūte = Jūtena (Syā)	180

[Ña - Tha - Da]

Ñatvā = Sutvā (Sī, Syā, I)	52
Ṭhapetvā = Ṭhatvā (Sī, I)	212
Ṭhapetvā = Vavatthapetvā (Sī, I)	374
Ḍayassu = Uyyassu (Syā)	90

[Ta]

Taṃ taṃ = Taṃ taṃ gaṇhatu (Ka) Taṃ taṃ dadantu (Syā)	145
Taṃ taṃ = Santakaṃ (Ka)	80
Tato = Tāto (Sī, Syā, I)	360
Tatopissa khippataraṃ = Tatopi saṃkhippataraṃ (Sī, I)	234
Tatthassaṃ mahesī piyāti = Tattha assaṃ mahesiyāti (Sī, Syā, I)	245
Tattheva = Tattheva (Ka)	377

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tatra ekacce = Tatreko (Sī, Ka)	5
Tadā cityā āsanapīṭhikā = Etā cityā katā sayanapīṭhakā (Syā)	52
Tadāpi = Tampi (Ka)	273
Tanukaṃ katvā = Apanuditvā (Sī, I)	373
Taruṇavacchā = Taruṇavacchaṃ (Ka)	377
Tava mātā ca pitā ca = Tava tāto tava pitā (Sī, I)	360
Tassa = Evaṃ karontopi (Ka)	212
Tassattho = Idam vuttam hoti (Sī, I)	309
Tāḷitehi saṅghuṭṭham = Paṭhamatāḷitañceva saṅghuṭṭhaṅka (Sī, I)	
Puthusamatāḷitañceva saṅghuṭṭhaṅka (Syā)	176
Tigāvutamattam = Gāvutamattam (Sī, Syā, I)	11
Tiṭṭhantī = Kilantā (Syā)	268
Tuṇīram = Tuṇḍisaram (Syā, Ka)	71
Tulāvaṭṭam = Gulāvaṭṭam (Sī, I)	246
Tuvaṃ hi = Tuvaṃ nu (Sī, Syā, I)	157
Te = Tam (Sī, Syā, I)	245
Te = Tena (Sī, Syā, I)	222
Te sabbepi = Mahāsattam gahetvā ākāse gacchantam disvā ca sutvā ca evampi kanditvā te sabbe (Sī, Syā, I)	210
Tesu = Te (Sī) Ete (Syā)	10
Te hi = Tehi (Sī, Syā, I)	66
Tyamhīti = Tamhīti (Syā, Ka)	196

[Da]

Dabbenāti = Daṇḍenāti (Sī, I)	364
Dassanesūti dassanaraṭṭhesu = Dasaññesūti dasaññaraṭṭhe (Sī, Syā, I)	130
Dassāti da-kāro = Rassāti ra-kāro (Sī, I)	57
Daharakāle = Daharake samāne (Sī, I)	82

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Da]

Dahara'mhā'yobbanam = Daharamhā ayobbanam (Sī, Syā, I)	87
Daharikā = Komāriyā (Sī, Syā)	357
Dānam dado = Dānadado (Sī, I)	352
Dānam dāyakova = Dānadāyako(Sī, I)	352
Dānam detīti = Dānam dentam (Syā) Dānam nissāya (Ka)	272
Dānamukhe ṭhapesi = Dānam paṭṭhapesi (Sī, I)	386
Dānasālam = Dānam sīlam (Ka)	139
Dāsiyā dāso = Dāsīdāso (Sī, I) Dāsī dāso (Syā)	332
Dittoti gabbito bālo dandhañño = Dattoti dandho lālako (Sī, I)	
Dattoti dappito duṭṭho lāmako	
andhabālako (Syā)	38
Dīpaṁvo'ghe mahaṇṇave = Dīpaṁvo'gherivaṇṇave (Sī, Syā, I)	144
Duggahitova'natthā = Duggahitova atthā (Sī, I, Ka)	123
Dujīpotipi = Dudipotipi (Syā, Ka)	50
Dunniviṭṭhabrahmaṇagāmo = Tuṇṇavithanāli-	
daṇḍabrahmaṇagāmo (Syā)	284
Dummīti anañjitanayano = Rummīti anañjitāmaṇḍito (Sī, I)	40
Durāyutanti = Durāsadanti (Syā)	170
Durāyuttam = Durāsadam (Sī, Syā, I)	170
Dullabham hi vidhurassa dassananti = Dullabhe hi vidhurassa	
dassaneti (Sī, Syā, I)	160
Devatādhiggahito = Devatāya niggahito (I) Devatāviggahito (Syā, Ka)	258
Devatāpaviṭṭhā = Devatā bhūtā viṭṭhā (Sī) Devatā bhūtā diṭṭhā (I)	268
Deva te pādā = Devapādā (Sī, I) Deva tadā (Ka)	257
Devopi = Devisi (Sī, I)	139
Dūtā = Dūte (Sī) Dūtam (I)	344
Dve = Te (Sī, Syā, I)	341

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Dha]

Dhammacaritassa = Dhammassa ciṇṇassa (Sī)	112
Dhammameva = Dhammatova (Ka)	59
Dhārayeyya = Tarayeyya (Sī, Syā, I)	337
Dhāriyati = Sā kariyati (Sī, I) Sādiyati (Syā)	154
Dhāreti = Taresi (Sī, Syā, I)	335

[Na]

Na akkhātum = Na kātum (Sī, Syā, I)	352
Nakkhātumicchisaṃ = Na kātumicchisaṃ (Sī, I)	351
Na guyhāmi = Na gūhāmi (Sī, I)	355
Nadiṃ udakahāriyā = Nadī udakahārikā (Sī, I)	293
Nadītitthe udakahārikā = Nadīudakahārikā (Sī, I)	294
Na dūre ito taṃ nagaraṃ = Na dūre amhākaṃ nagarato (Ka)	11
Na nijjhānakkhamaṃ = Nijjhānaṃ na khamati (Sī, Syā, I)	58
Na niddaṃ bahu maññeyya = Na niddannaṃ bahuṃ maññe (Sī, I)	197
Nandiṃ pavesīti = Nandippavesīti (Sī, Syā, I)	386
Nappaṭiguyhāmīti = Na paṭigūhāmīti (Sī, I)	355
Nabhañca = Pabbatañca (Ka)	212
Na santu = Nassantu (Sī, Syā, I)	246
Na hāpitoti = Na hāsitoti (Syā)	349
Na hi nāge kupitamhi = Na hi nāgehi kuppitā (Syā)	7
Naḷiññanti naḷiniyaṃ = Niḷiññanti niḷiññaṃ (Syā)	221
Nāgakumārā = Na nāgakumārā (I)	4
Nāgapuraṃ = Nagaraṃ (Sī, Syā, I)	46
Nāgamallikāti Vallināgā ca Mallikā ca = Nāgavallikāti Vallināgā (Sī, I)	314
Nātivaddhaṃ = Apagatabaddhaṃ (Ka)	383
Nātivaddhaṃva = Nātibaddhaṃva (Ka)	383
Nānāgandhasamoditaṃ = Nānāgandhasameritaṃ (Sī, Syā, I)	304
Nānāpupphehi = Nānāvattthehi (Sī)	322

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

Nābhiharissanti = Nābhiharīyanti (Sī, Syā, I)	266
Nāvaṃ = Nāgaṃ (Sī, I)	197
Niddhantāti siniddha-antā = Siniddhaggāti siniddha-aggā (Syā)	69
Nimbaphalasaṇṭhānacūcukā = Nimbaphalasaṇṭhānathana- yugalā (Syā, I, Ka)	169
Nilīyitvā = Nisīditvā (I, Ka)	290
Niluñcitaphaloyevāti = Nilicchitaphaloyevāti (Sī, I) Nilucchitaphaloyevāti (Syā)	129
Nisinnāva = Nipannāva (Sī, Syā, I)	41
Nisinnoyevassa = Nisinnasseva (Sī, Syā, I)	234
Nihanitvā = Niharitvā (Ka)	177
Nīkasūkarā = Nīkasūkarā (Sī, I) Nikkasūkarā (Syā)	177
Nīhatāti = Nihatāti (Sī) Nihitāti (I)	350
Nīhatabhāvampi = Nihatabhāvampi (Sī) Nihitabhāvampi (I)	350
Ne = No (Sī, Syā, I)	336
No = Attano (Syā, I)	33

[Pa]

Pakirimśūti = Parikarimśūti (Sī, I)	380
Pakiritvāna = Parikiritvāna (Sī, I) Vikiritvāna (Syā)	88
Pakiriya = Pakiri (Sī, I) Pakiraharī (Syā)	44
Pakriya = Pakiraharī (Sī, Syā) Pakiraparī (I)	44
Pakkosanti = Sārambhaṃ karonti (Syā) Sārabbhaṃ karonti (Ka)	192
Pacurā = Pasurā (Sī, I) Pasu (Syā)	76
Paccuggantunātipi = Paccuggantuntipi (Sī, Syā, I)	340, 342
Paccuṭṭhentīti = Paccudentīti (Sī, Syā, I)	343
Paṭaccarī = Paṭaccarī (Sī, I) Paṭaccharī (Syā)	115
Paṭicchannapākaṭakaraṇavasena vā = Paṭicchannopaghāṭavasena vā (Ka)	200
Paṭimuñcatūti pavisatu = Paṭimuccatūti paṭiyātu (Sī) Paṭimuñcatūti paṭiyātu (I)	94
Paṭiyatto = Pāsādato (I)	88

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Paṭiharitvā = Paṭihāretvā (Sī, Syā, I)	163
Paṇḍarajātake = Paṇḍarajātakena (Sī)	22
Paṇḍitaṃ = Paṇḍite (Sī, I)	219
Paṇḍusuttaṃ = Paṇṇasuttaṃ (Ka)	212
Patanū = Patanukesā (Sī, Syā, I)	367
Patimhīti = Pitāmhīti (Sī) Pitaromhīti (Ka)	104
Pattikā = Bhīrukā (Sī, I)	266
Patthento = Patthayāmi (Sī, I) Patthemī (Syā)	97
Pathaṃ = Padaṃ (Sī, Syā, I)	24
Padakkantanti = Parakkantanti (Syā)	343
Padacarāti = Paddhacarāti (Sī, I) Pādacarāti (Syā)	166
Padese = Videse (Sī, Syā, I)	351
Panekaṃ = Panetaṃ (Syā, I)	322
Papātā = Tālā (Sī, Syā, I)	345
Pabbajitassa = Jitassa (I)	38
Pamadditā = Sampatitā (Ka)	268
Pamūḷhasañño = Pamūḷhasaññī (Sī)	144
Pampakāti = Cappakāti (Syā)	316
Pampakāti pampaṭakā = Cappakāti cappakaṭakā (Syā)	
Pabbakāti pabbaṭakā (Ka)	316
Paradhanena = Paravadhena (Sī, I)	17
Parapariggahitā = Sapariggahitā (Ka)	119
Pariggāhakāneva nāgakulāni = Pariggahadevanāgakulāni (Ka)	
Pariggahitā devatā nāgakulāni (Syā)	336
Pariṇāmeti = Pariṇamati (Sī, I)	35
Paripuṇṇaṃ = Parisuddhaṃ (Syā)	69
Paripphosetvā = Paribhāvetvā (Sī, Syā, I)	30
Pariyāgatanti = Pariyāgāti (Sī, I)	128
Parivāro = Parihāro (Sī, Syā, I)	351

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Parivesanākāle = Paribhuñjanakāle (I) Paribhojanakāle (Ka)	332
Parissantānaṃ = Pariyantānaṃ (Syā, I) Pariḷāhasantānaṃ (Ka)	300
Pavattiṃ = Kiriyaṃ (Sī, I)	2
Pavattento = Paveccanto (Sī, I)	378
Pavisissāmāti imamattthaṃ ārocentā = Pavisissāma. Kasmā? So hi amhākaṃ pāṇasadiso. Imamattthaṃ pakāsento (Ka)	210
Palatātipi = Balasatātipi (Sī, Syā, I)	177
Palasādāti = Palasatāti (Sī, Syā, I)	177
Pādakāti = Pādukāti (Sī, Syā, I)	336
Pāpaṃ karonto = Pāpako honto (Sī, I)	219
Pāricariyānuṭṭhānena = Pāricariyāya uṭṭhānena (Syā)	347
Pāsāde apade padaṃ = Ākāse aparāparaṃ (Ka)	135
Piṅgalanti = Piṅgiyanti (Sī, Syā, I)	45
Piṭṭhipāde = Pādapiṭṭhim (Syā)	12
Pitaraṃ micchādassanā mocessāmi = Pitaraṃ bodhessāmi (Sī, Syā, I)	120
Pissatīti = Pāssatīti (Sī, I)	301
Pissāmīti = Pāyāmīti (Sī, I)	99
Pītakāḷakaṃ = Kāḷakaṃ (Sī, Syā, I)	32
Puṭabhattaṅga = Pūvabhattaṅga (Sī, I)	297
Puttaka = Puttakā (Sī, Syā, I)	381
Puttakā = Potakā (Syā)	363
Punapīti puna api = Punapīti punāpi (Sī) Punāpīti punapi (Syā)	20
Punappunaṃ vatvā nippīletvā = Punappunaṃ nibandhitvā (Sī, I)	23
Pupphavalliyā = Pupphāvaliyā (Sī, I)	91
Pubbavasena = Pabbavasena (Sī)	296
Pubbe puratthā = Sabbapuratthā (Sī, Syā, I)	65
Pubbeva no kasmā = Pubbeva no daharake samāne kasmā (Sī, I)	83

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Purisā = Manussā (Ka)	10
Pekkkhasīti = Avekkhasīti (Sī, I) Apekkhasīti (Syā)	16
Peccāti = Pacchāti (Sī, I, Ka)	191, 204
Pokkharavane = Pokkharapatte (Syā)	377
Posiya = Positā (Sī) Posiyā (Syā, I)	96

[Pha - Ba]

Pharusavacanāṃ kathessāmīti = Pharusō bhavissāmīti (Ka)	320
Phalati = Phalati viya (Syā)	343
Phaline = Phalite (Sī, Syā, I)	284
Phalliyāti phalliyarukkhā nāma = Bhalliyoti bhallirukkhā nāma (Sī, Syā)	
Bhalliyāti bhallirukkhā nāma (Syā)	305
Phāsukā bhijjantiyo = Phāsukāhi bhijjamānāhi (Syā)	72
Phuṭṭhā = Daṭṭhā (Sī, I)	280
Phussatiṃ = Phusatiṃ (Sī, I)	242
Phussatīti = Phusatīti (Sī, I)	244
Phoṭente = Poṭhente (Sī, I)	177
Bandhanavalli muccitvā gatā = Bandhanāṃ muñcitvā gatāṃ (Sī, I)	
Bandhanāṃ muñcitvā galitaṃ (Syā)	334
Bandhanā mokkho = Bandhamokkho (Syā)	386
Bandhanti = Baddhā (Sī, Syā, I)	66
Bahulā = Bakulā (Sī, I)	311
Bāhaṃ oḍḍento = Attano bāhunā upatthambhento (Syā)	
Bāhunā chaḍḍento (I) Bāhunā oṭṭento (Ka)	363
Bilāni takkalāni = Biḷālitakkalāni (Sī, I)	366
Bujjha = Muddha (Sī)	102
Byaggatā = Visaggatā (Sī, I) Viyattatā (Syā)	111
Byathitamānasoti = Byamhitamānasoti (Sī, Syā, I)	135
Byapahataṃ = Byapagataṃ (Sī, I)	107

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ba]

Brāhmaṇaṃ amuñcante = Brāhmaṇassa hatthato amuñcanteyeva (Syā)

Brāhmaṇaṃ amuñcantam (I) 364

Brāhmaṇassa = Brāhmaṇa (Sī) 355

Brāhmaṇe = Brāhmaṇā (Sī, Syā) 63

[Bha]

Bhaṭṭhakāle = Bhassakāle (Syā, Ka) 213

Bhattapāṭiyam = Bhattavaḍḍhiyam (Syā) Bhattavaṭṭikāya (Ka) 112

Bhayāti = Bhayanti (Sī) 144

Bhavissateti bhavissati = Bhavitam teti bhavissati te (Sī, Syā, I) 276

Bhasmā = Bhasmam (Sī, I) 15

Bhāgīrathim = Bhāgīrasim (Sī, I) 51

Bhāgīrathigaṅgā = Bhāgīrasīgaṅgā (Sī, I) 52

Bhākuṭipi = Mukhe bhākuṭipi (Sī, Syā, I) 356

Bhikkhadāyikā = Bhikkhudāsikā (Syā, I) Bhikkhudāyikā
(Am-Ṭṭha 1. 311 piṭṭhe) 243

Bhiṅgarājā = Hiṅgurājā (Sī, I) Bheṅgarājā (Syā) 317

Bhismāti = Bhesmāti (Sī, Syā, I) 75

Bhojetunti = Jetunti (Sī, Syā, I) 49

[Ma]

Mam = Ime (Sī) Me (Syā, I) 228

Maccheracittam vijayantam = Maccheravijitam (Syā)
Maccheravijayantam (Ka) 300Mañcapīṭṭhapāduke = Mañcapīṭṭhādike (Sī) Mañcapaṭipāduke (I)
Mañcapīṭṭhake (Syā) 365

Maṇim = Mam (Sī, Syā, I) 20

Matakabhattam = Jūtikabhattam (Sī, I) 202

Madayati = Modayati (Syā, Ka) 306

Maddī = Maddideviyā (Sī, I) 356

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Madhuttheve = Madhuviya (Syā) Madhumeva (Sī, I)	305
Madhumamsaṃ = Madhuramamsaṃ (Syā, Ka)	290
Madhurakathe = Madhurasare madhurakathe (Syā)	263
Manussā neva me piyāyissanti = Manussā osakkissanti (Sī)	
Manussā appīyanti (Syā)	
Manussā osappissanti (I)	36
Mano dantaṃ pathaṃ neti = Manodantapathanveti (Sī, I)	148
Manoharanti = Dhanāharanti (Sī, Syā, I)	171
Mandakathatāya = Mandakathāya (Syā) Mandakathitāya (Ka)	199
Mandakāti mandakagāyino = Maṇḍakāti maṇḍadāyino (Sī)	
Muddikāti maṇḍakagāyikā (Syā)	370
Mandapañño = Mudhappasanno (Sī, I)	73
Mandiranāgabhanassa = Mañjekanāgabhanassa (Sī, I)	
Maṇḍalanāgabhanassa (Syā)	161
Mama = Maddiyā (Ka)	340
Mayā hi tava vijite = Mayā hi tuvaṃ jito (Syā) Mayi tava jite (Ka)	184
Maraṇaṃ = Mama (Syā)	261
Mahānubhāve nāge kupite = Mahānubhāvehi nāgehi kuppitā (Syā)	7
Mahāpākāratoraṇanti mahantehi = Bahupākāratoraṇanti bahukehi	
uccehi (Syā)	386
Mahāveḷupampakā = Mahāveḷucappakā (Syā)	316
Mahāsattaṃ = Mahāsattassa (Sī, Syā, I)	249
Mahāsattassa pariyesanakhaṇḍaṃ = Subhagakaṇḍaṃ (Sī)	
Subhogakaṇḍaṃ (Syā)	46
Mahissamapi vivaraṭṭi = Mahissamavadiṭṭi (Sī, I)	
Mahimassavindrīṭṭi (Syā)	28
Mahītaṃ = Mahiddhikaṃ (Sī, I) Mahiddhiyaṃ (Syā)	178
Mā cintayitthāti = Mā calitthāti (Syā, I)	110
Mānito = Mahito (Sī, Syā, I)	25

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Mānusiya sarīrena = Manussasarīrena (Sī, Syā)	383
Māresīti = Māniteti (Ka)	94
Māressāmīti vā = Hanissāmīti (Sī, Syā, I)	232
Mā rodhayīti = Mā heṭhayīti (I)	232
Migārohiccavaṇṇena = Migārohitavaṇṇena (Syā)	282
Micchākathā = Yaññavedavaṇṇanā (Syā)	53
Mukhaṁ = Vaṇṇamukhaṁ (Syā) Varamukhaṁ (I, Ka)	68
Mudukaraṇaṁ mama bhāro = Mudukaraṇe mama ko bhāro (Sī, I)	221
Muducittakasanthateti = Muducittakaḷandaketi (Sī, I)	111
Mūlālaḷakuṇḍalakaṁ = Mūlālaḷakaṇḍakaṁ (Sī, I)	347
Mocetuṁ = Vissajjāpetuṁ (Syā, Ka)	105
Mhitapubbe = Mihitapubbe (Sī, I)	106

[Ya - Ra]

Yajakayañña = Yajanakayañña (Sī, Syā, I)	79
Yaññe = Yaññatthāya (Sī, I)	86
Yathā natthi = Pitā atthi (Ka)	333
Ya'majja = Yañcajja (Sī, Syā)	125
Yāyī = Yāti (Sī, I) Pubbayāyī (Ka)	219
Yāvanto'dakajā = Yāvatā odakā (Sī) Yāvatā udakajā (I)	42
Yuttappayuttakāle te paṇḍitā = Yuttappayuttakāle paṇḍitā (Sī, Syā, I)	156
Yūpassane = Yūpassa te (Sī) Yūpassa ne (Syā, I)	59
Ye = Sve (Syā, I, Ka)	386
Yena = Kena (Ka)	333
Yo = So (Sī, I)	40
Rakkhassa = Ārakkhāya (Sī, I)	239
Raṇño parājayāya = Rājānaṁ parājīnantā (Sī, Syā, I)	182
Rattaṅkurarukkhaṁ = Rattakuravakarukkhaṁ (Sī, I)	263

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ra]

Ramamāne = Caramāne (Sī, I)	179
Rājakiccaṃ = Rājakicce (Sī, I)	117
Rājadaṇḍo = Rājāṇā (Sī, I)	12
Rukkhato patitapatitaṃ = Mayā rukkhato mocāpitaṃ (Ka)	132
Rucā = Rujā (Sī, I)	106

[La]

Lakkhaṇakaṇḍaṃ = Pekkhaṇakaṇḍaṃ (Sī, I)	195
Laddhadvāro labhe dvāranti = Laddhavāro labhe vāranti (I)	198
Laddhā = Dinnā (Sī, Syā, I)	362
Lapanajātāti mukhajātā = Lapanajāti mukhajā (Sī, I)	69
Lokasakkataṃ = Lokapālakaṃ (Sī) Loke pākaṭaṃ (Syā)	223
Loddapadmakaṃ = Lomapadmakaṃ (Sī, I)	263

[Va]

Vaṅkasso'rohaṇe naṭṭhe = Vaṅkassoharaṇe naṭṭho (Sī, Syā, I)	298
Vaṅkassorohaṇe naṭṭheti = Oharaṇeti (Sī, I)	298
Vañcanatthēna = Vacanatthēna (Sī, Syā, I)	67
Vañcētvā = Nibbajjetvā (Syā)	345
Vaṭṭitā = Susaṇṭhitā (Sī)	148
Vaḍḍhetvā = Pasāretvā (Syā)	213
Vatvā = Katvā (Syā, I)	297
Vanditā = Vandito (Syā, Ka)	58
Vammito = Vappito (Sī, I) Khippito (Syā)	30
Varalakkhaṇēna = Ūrulakkhaṇēna (Ka)	244
Vavassaggatthe = Upasaggatthe (Syā, Ka)	220
Vasi Vessantaro yattha, yāvatāva Jetuttarā = Vasi Vessantaro rājā, yattha yāva Jetuttarā (Syā)	384

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vātānamaviyaggatāti = Vātānamavisaggatāti (Sī, I)	
Vātānamaviyattatāti (Syā)	111
Vāraṇā vayanāti vāraṇarukkhā ca vayanarukkhā ca = Vāraṇasāyanāti	
nāgarukkhā (Sī, I) Vāraṇāvuyhanāti nāgarukkhā (Syā)	312
Vikassamānanti = Kaḍḍhamānanti (Sī, I)	139
Vicittapupphusanthatāti = Vicittā pupphasanthatāti (I)	311
Vidhamsetumicchanti = Padhamsetumicchanti (Sī, Syā, I, Ka)	287
Vidhamam = Viddhamsitam (Sī)	254
Vinaṭṭhe = Vippanaṭṭho (Sī, Syā, I)	298
Vinicchayaṭṭhānā = Vinicchayaṭṭhānam (Sī) Vinicchayaṭṭhāne (Syā)	73
Vineti = Upaneti (Syā)	236
Vippālentūti = Vipphālentūti (Sī, Syā, I)	369
Visaṭṭham = Visadam (Sī, Syā, I)	341
Vihimsīti = Na vihimsīti (Sī, I)	32
Vihiyyasīti = Vihaññasīti (Syā)	265
Vuṭṭhadhanam = Vaṭṭham dhanam (Sī) Vaṭṭadhanam (Syā, I)	386
Vuṭṭhapetvāna = Votthāpetvāna (Sī, I)	374
Vuttappakāro = Vuttappakārā (Syā)	369
Vuttham = Vutthamhā (Syā)	384
Vedhabyam = Vedhabbam (Sī, I)	279
Vesānarintipi = Vesānaranteva vā (Sī) Vesānarantipi (I)	50
Veḷuriyaka-rodāyoti = Veḷuriyaphalakarodāyoti (Sī, Syā, I)	178
Veḷuriyaphalasanthate = Veḷuriyaphalakathate (Sī, Syā, I)	179

[Sa]

Sa-upādheyyanti sa-attharaṇam = Savupatheyyanti sahattharaṇa-	
bhaṇḍam (Sī) Supattheyyanti sa-attharaṇabhaṇḍam (Syā)	254
Sakabhāvena saṇṭhātum = Sokam sandhāretum (Sī, Syā, I)	205
Sakuṇahamsā = Setasakuṇahamsā (Syā)	318

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sakkenamhi diṭṭhoti ñatvā = Sakkena dinnosmīti sakkadattiyabhāvaṃ	
ñatvā (Ka)	291
Saggāna magganti saggānaṃ gamanamaggaṃ = Saggamagganti saggānaṃ	
maggam (Sī, I)	74
Saṅkhubhi = Ubbatti (Syā)	326
Sajantaṃ = Sajati (Ka) Sajjanto (Syā)	52
Sajantaṃ = Sajjantaṃ (Syā)	52
Sajibboti sajīvo = Sajīvoti sacivo (Sī, I)	214
Sañjayaṃ = Sañcayaṃ (Ka)	242
Sattamīti = Sattimāti (Sī, Syā, I)	243
Satthunti = Saṭṭhunti (Sī, I) Saṇṭhātunti (Syā) Suttunti (Ka)	30
Sa devo = Sudevo (Syā)	61
Sadhaṇaṃ sabhogam = Sadhanā sabhogā (Sī, Syā, I, Ka)	54, 57
Santaṃ vā = Sataṃ vā (Sī, I, Ka)	126
Santakaṃ = Santikaṃ (Syā)	220
Santakā = Santikā (Syā, I)	5
Santako = Santikā (Sī, I)	25
Sandhāpitā = Santhambhitā (Sī) Sandambhitā (I) Sandhābhitā (Syā)	58
Sapattiroso = Sapattivāso (Syā, Ka)	4
Sabbakāmadadeti = Sabbakāmadeti (Sī, Syā, I)	162
Sabbadisā = Saṃvarim (Sī, Syā, I)	135
Sabbabodhisattānaṃ = Sabbe bodhisattā (Syā, Ka)	333
Sabbe hi = Sabbehi (Sī, Syā, I)	122
Samaṇabrāhmaṇā ca = Samaṇā brāhmaṇā vā (Sī)	226
Samākulaṃ puraṃ āsi, ghoso ca vipulo mahā = Athettha vattati saddo,	
tumulo bheravo mahā (Sī)	253
Samānā dukkhāva = Samānadukkhāva (Ka)	279
Samubbahanto = Samuṭṭhahanto (Syā, Ka)	291
Samussito = Suphassito (Sī, I) Suphusito (Syā)	147
Samūlaṃ = Mūle (Sī, I)	235
Samūlo = Nimmūlo (I, Ka)	22

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Sa]

Samūha karontu = Samupākarontu (Sī, I)	78
Samo me = Samohaṃ (Syā, Ka)	349
Sampamathitā = Sampamadditā (Syā, Ka)	34
Sampaviddhotipi = Samviddhotipi (Syā, I)	345
Sampāditatto = Sāditatto (Ka)	200
Sambandho = Sampanno (Ka)	147
Sammato = Kammiko (Sī, I)	198
Sammaddatevāti = Sammaddayatevāti (I) Sammoditevāti (Syā, Ka)	306
Sammannitvā = Pakkhanditvā (I, Ka) Paricchinditvā (Syā)	65
Sammapatitā = Sampamathitā (Sī, I) Sampamadditā (Syā)	206
Sayaṃjātasālī, sukasālītipi vuccanti = Sayam jātakhuddikasālī, yo sūkarasālītipi vuccati (Sī) Ṭhitā sayamjātasālī khuddakasālī sukkasālītipi vuccanti (Syā)	306
Sasuraṃ te = Sasurantike (Syā)	220
Sassaṭṭhānañca = Kasanaṭṭhānañca (Ka)	202
Sahassamattaṃ = Satahassamattaṃ (Sī, I)	31
Sākhāsanthare = Sākhāyantare (Sī, I)	301
Sāgarūpamaṃ = Udadhūpamaṃ (Sī, Syā, I)	299
Sā taṃ ḍaṃsatva'jamukhī = Sā dissatu accimukhī (Sī, I)	41
Sātave = Sāte (Sī)	125
Sādhunarassa dhammāti narassa sādhudhammā = Sādhunarassa dhammāti uttamassa sādhunarassa dhammā (Ka)	217
Sāmaggipekhamānoti = Sāmaggipekkihī (Sī, Syā, I)	222
Sārambhena vāyapupphagharakāni = Sārambhena viya pupphaghara- kāni (Sī, Syā) Sārambhe viya pupphagharakāni (I)	121
Sāvanti = Sāmanti (I)	32
Sāsapakakkehi = Sāsapakuddena (Sī, I)	121
Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane = Medanī samakampatha (Sī, I)	253
Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhaneti Siviraṭṭhassa vuddhikare = Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhaneti Siviraṭṭhavāsīnaṃ raṭṭhavaḍḍhanakare (Syā)	253

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sīlamayasākho = Sīlasākhapasākho (Sī, I) Sīlasākho (Syā)	234
Sīsakaroṭṭīti laddhanāmāya = Sīsakaroṭṭikoti laddhanāmā (Syā, I)	
Sīsakaroṭṭikena paṭiladdhanāmā (Ka)	385
Sīsato = Amsato (Syā)	340
Sukhasamvāsoti = Sappatissoti (Sī, Syā)	200
Sujam = Rucam (Syā, Ka)	120
Sujjhanti = Visujjhittabanti (Sī, I) Sujjhittabanti (Syā)	122
Supaṇṇā = Supaṇṇānam (Sī, I)	22
Subhogoti = Subhagoti (Sī, I)	12
Subhogo ca = Subhago ca (Sī, I)	35
Suvaṇṇaṇanti = Subhaṇṇaṇanti (Sī, I)	170
Suvaṇṇabhājanābhāya = Suvaṇṇābhāya (Sī, I)	278
Suvihitassa = Supisitassa (Ka)	29
Sussoṇiyo = Suyoniyo (Ka)	272
Suhadajjane = Suhadam janam (Sī, I)	164
Sūtamāgadhavaṇṇiteti = Sūdamāgadhavaṇṇiteti (Syā, I)	246
Seṭṭhayānam = Seṭṭhayānam visesayānam (Ka)	358
Setagaccharukkhā = Setaccharukkhā (Sī, I)	312
Setapupphā = Satapupphā (Sī, I) Sattapupphā (Syā)	314
Selā = Phālā (Sī, I)	311
So = Yo (Sī, I)	8
So dakkhisīti = So addasāti (Syā, Ka)	290
Somanassappattam = Somanassappatto (Ka)	257

[Ha]

Hattham = Hatthattham (Sī, I) Hatthattam (Syā)	228
Hatthasamphassam = Hatthapāsam (Sī, I)	284
Hatthirūpakādīhi kilāntānam = Hatthissarūpakādīkilānakam (Ka)	343
Hatthissa = Hatthidānassa (Sī, I)	259

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ha]

Hatthīnañca assānañca

usabhānañca nikkhānañcāti = Hatthinā satena assena

ca rathena cāti (Sī, I)

365

Hidaya'mānayissan'ti = Hayaṃ ādiyissan'ti (Sī, I)

211

Have = Bhava (I)

223

Hasitampi = Hasitumpi (Ka)

294

Hasiyantīti hasasaddamakaṃsu = Hasissimāsūti hasimāsu saddama-

kaṃsu (Sī, I) Hasissantīti

mahāsaddaṃ akaṃsu (Syā)

371

Himseyya bahuke jano = Himseyyuṃ bahuke jane (Sī, I)

288

Hinti = Himhinti (Syā)

305

Hiyyo = Bhiyyo (Sī, I)

281

Hutvā = Bhūtā (Sī, I)

260

Hutvā addhā nassissantī = Hutvā anassimāsu (Sī, Syā, I)

377

Hoti = Hohi (Syā)

20

Jātakatṭhakathāya sattamabhāge

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]		[A]	
Akārayi lokamimaṃ parañca	51	Ajjāpi santānamayaṃ	130
Akāsiyā rājūhivā'nusiṭṭhā	60	Ajjunā ajjukaṇṇā ca	311
Akiccakārī dummedho	300	Ajjeva me imaṃ rattim	344
Akuddharūpohaṃ bhoto	308	Ajjhāyakaṃ dānapatim	264
Akkodhanamanugghātī	146	Ajjhāyakaṃ	
Akkodhano asaṃghaṭṭo	199	mantaguṇūpapannaṃ	52, 61
Akkhāhi no tā'yaṃ mudhā		Ajjhāyako yācayogī	46
nu laddho	228, 231	Ajjhena'mariyā pathavim	
Aggim ujālayitvāna	261	janindā	47, 55
Aggissa pāricariyāya	277	Aññettha pupphitā ambā	303
Aghaṃ taṃ paṭisevissaṃ	273-4	Aññepi kaṇhajaṭṭino	275
Aṅkolā kacchikārā ca	311	Aṭṭalakā oṭṭhagīviyo	167
Aciraṃ vata nettimso	100	Aṭṭhaṃsā sukatā thambhā	18
Accāyikena luddena	336	Aṭṭhakaṃ mālikaṃ vuttaṃ	182
Accuggatā hi sivayo	287	Aṭṭhānametaṃ dukkharūpaṃ	333
Acchivā sallavā rukkhā	312	Aḍḍhamāsaṃ	
Accheccuṃ vata bho		dhāriyamānānaṃ	313
rukkhāṃ	269	Atidānaṃ daditvāna	74
Acchedanassa bhāyāmi	323	Atiyakkhā vassavarā	269
Accheraṃ vata lokasmiṃ	284	Ativelaṃ nu am māya	336
Acchera'mācikkhasi		Atuṭṭhā sivayo āsum	288
puññasiddhiṃ	137	Ate'va me acchariyaṃ	304
Accherarūpaṃ tava yādisañca	136	Attā ca me so	
Achambhitova gaṇhāhi	207	saraṇaṃ gatī ca	184
Ajināni paridahitvā	346	Atthañca dhammaṃ	
Ajeyya'mesā tava		anusāsa maṃ ise	144
hotu metti	233	Atthi no jīvikā deva	374
Ajja ce me imaṃ rattim	35	Atthīti ce Nārada saddahāsi	138

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[A]

Attheva devā pitaro ca atthi	138
Atha kissa jano pubbe	82
Atha ce hi ete na karonti puññaṃ	54
Atha tvaṃ kena vaṇṇena	321, 355
Atha dakkhisi bhaddante	289
Atha passatu maṃ amma	182
Atha pāpāna kammānaṃ	127
Atha vā tayo mātāputte	308
Athassa bhaṇḍanaṃ ghoraṃ	288
Athassā pokkharāṇiyā	314
Athāgamā brahmalokā	135
Athāsanamhā oruyha	135
Athettha udakantasmim	311-5
Athettha pañcamo āgā	283
Athettha padumā phullā	311
Athettha puppharasamattā	304
Athettha bījako nāma	115
Athettha vattatī saddo	253, 269, 272
Athettha sakuṇā santi	304, 316-7
Athettha sāsapo bahuko	313, 317
Athettha sīhabyagghā ca	315
Athettha heṭṭhā puriso	303
Atho arogaṃ yoggaṃ me	376
Atho ubho arogā me	366

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[A]

Atho ḍaṃsā makasā ca	308, 320, 354, 366
Atho'sadhehi dibbehi	30
Adassanena mayhaṃ te	296
Adiṭṭhapubbaṃ disvāna	223, 229
Adiṭṭhapubbo Sivirājā	309
Adu cāpaṃ gahetvāna	333
Adu te pahitā dūtā	344
Addhā pajānāmi ahampi etaṃ	221
Addhā sataṃ bhāsasi nāga dhammaṃ	227
Addhāsataṃ bhāsasi nāgi dhammaṃ	231
Addhā hi saccaṃ bhaṇasi	185
Addhā hi so socati rājaseṭṭho	227, 231
Adhiccaladdhaṃ pariṇāmajaṃ te	224, 230
Anittarā ittarasampayuttā	47
Aniddhinaṃ mahārāja	374
Anindriyabaddha'masañña- kāyaṃ	55
Anujānāmi taṃ putta	274
Anujānāhi maṃ amma	274
Anuddhato acapalo	197
Anupubbena no suddhi	113
Anumodāmi te deva	352
Andhamānaṃ tattha na candasūriyā	140
Annaṃ pānañca yo dajjā	254
Annapānañca khajjañca	107
Annahatthā ca te byamhe	145
Annena pānena upetarūpaṃ	221
Aparā pana sokena	88

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Apāre passa santāpe	275
Api ñātikule phīte	277
Api no kisāni māmsāni	374
Api sāgarapariyantam	277
Apissā hoti appatto	277
Api hāyatu nāgakulā attho	220
Apphoṭā suriyavallī ca	313
Abbhakūṭasamā uccā	142-3
Abyābajjham katham assa	188
Abyābajjham siyā evam	189
Abhayaṅkarampi me hatthim	78
Amanāpaṁ vata te ñātī	293
Amanāpavāsaṁ vasi	293
Amittā nappasāheyyum	372
Amittā nūna te mātā	293
Amittā vata te ñātī	293
Ambam iva pathe jātam	299
Ambā kapitthā panasā	303
Ambā jambū kapitthā ca	310
Ambā tilakā ca jambuyo	167
Amma assāsa mā soci	35
Ammā ca tāta nikkhantā	327
Ammāya patanū kesā	366
Ammāva no kisā paṇḍu	366
Ayam ajamukhī nāma	41
Ayam ekapadī eti	307, 317, 336
Ayam te vaṁsarājā no	254

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Ayam dutīyo vijayo	
mama'jja	187
Ayam nāgo mahiddhiko	41
Ayam maṁ māṇavo neti	204
Ayam so assamo pubbe	342
Ayam so Puṇṇako yakkho	164
Ayam hi so āgato	
yaṁ tva'micchasi	223
Aya'massa assaratho	92
Aya'massa pāsādo	91
Aya'massa pokkharanī	91
Ariyāvakāsosi	
anariyarūpo	214
Alaṅkatā suvasanā	163
Alaṅkarotha maṁ khippam	119
Alampāyano hi nāgena	39
Alātassa vaco sutvā	107-8
Alāto Devadatto'si	149
Alīnacittasanthāro	146
Avacāsi Puṇṇakam Irandhatī	163
Avajjho brāhmaṇo dūto	301
Avaruddhassāham bhariyā	339
Avaruddhettha araṇṇasmim	358
Avasim aham tuyha	
tīham agāre	220
Avasī tuvaṁ mayha	
tīham agāre	207
Avhayanteva	
gacchantam	302, 309
Asanthutam nopi ca	
diṭṭhapubbam	218
Asammodiyampi vo assa	288

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[A]

Asassataṃ sassataṃ nu	
tavayidaṃ	224, 229
Asmā ratyā vivasāne	256-7
Assatthamva pathe jātāṃ	299
Assatthā panasā ce'me	330, 334, 348
Assaratanampi kesim	78
Assāsa hessāmi te pati	162
Ahaṃ patiṅca putte ca	346
Ahaṃ suvaṇṇahaliddim	346
Ahaṃ hi devato idāni emi	136
Ahaṃ hi vanaṃ gacchāmi	260
Ahaṃ hi vasumā aḍḍho	38
Ahaṅca kho sāmiko	
cāpi mayhaṃ	230
Ahaṅca bhariyā ca	
manussaloke	225
Ahaṅca miga'mesāno	19
Ahaṅhi kuṇjaraṃ dajjaṃ	286
Ahampi jātiyo satta	127
Ahampi tāta jānāmi	35
Ahampi tāta passāmi	320
Ahampi nātimaññāmi	40
Ahampi pubbe kalyāṇo	117
Ahampi purimaṃ jātīm	114-5
Ahampi sabbasetena	9
Ahitaṃ vata te ñātī	293
Ahi mahānubhāvopi	8

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[A]

Ahu pubbanimittaṃ me	345
Ahu rājā Videhānaṃ	106
Ahū vāsī Kaliṅgesu	292
Aho vata re jaṭinī	336

[Ā]

Ācariyānaṃ vacanā	79-80
Ājānīyā hasiyanti	371
Ādāya beḷuvaṃ daṇḍaṃ	298
Āditte vārimajjhaṃva	144
Ādiyeneva te Maddi	351
Ānayissaṃ methunake	297
Āmantayassu te putte	322-3
Āmantayittha rājānaṃ	259, 273
Āmantaye Bhūridattaṃ	19
Āmāyadāsāpi	
bhavanti heke	186
Āyāgavatthūni puthū	
pathabyā	53
Ārakā parivajjeyya	200
Āraññikassa isino	26
Ārāme vanagumbe ca	178
Ārūḷhā gāmaṇīyehi	368
Ārūḷhe gāmaṇīyehi	270
Āropentu dhaje tattha	368
Āvatti parivatti ca	87
Āsajja kho naṃ jaññāsi	40
Āsīsikāni karonti	95
Āhaññantu sabbavīṇā	369
Āḷārikā ca sūdā ca	369
Āḷārike ca sūde ca	176

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[I]	
Ing̃ha Maddi nisāmehi	282, 372
Ing̃hā'nu cintesi	
sayampi deva	133
Icevaṃ pitaraṃ kaññā	133
Icevaṃ mantayantānaṃ	376
Iti kammāni anventi	130
Iti Maddi varāroha	350, 353
Ito cuto dakkhasi	
tattha rāja	139
Ito vimuccamānāhaṃ	359
Itthisahassaṃ bhariyānaṃ	206,
	209-10
Idaṃ accherakaṃ disvā	284
Idaṃ ca paccayaṃ laddhā	380
Idaṃ tato dukkhataṃ	344
Idaṃ nesaṃ kīḷanakaṃ	342
Idaṃ nesaṃ padakkantaṃ	341
Idaṃ vatvāna pakkāmi	280
Idaṃ vatvāna pitaraṃ	29
Idaṃ vatvāna Maghavā	247, 360
Idaṃ vatvāna Vedeho	118
Idaṃ vatvā Brahmapandhu	297
Idaṃ vatvā Bhūridatto	21
Idaṃ sutvāna nigghosaṃ	35
Idaṃ sutvā	
Brahmapandhu	307, 318
Iddhaṃ phītañcidaṃ raṭṭhaṃ	287
Idaṅca me maṇirataṃ	174
Idaṅca me sattubhattaṃ	306
Idaṅca sutvā Varuṇassa	
vākyāṃ	166
Ida'massa ambavanaṃ	91
Ida'massa asokavanaṃ	91

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[I]	
Ida'massa assaratanāṃ	92
Ida'massa uyyānaṃ	91
Ida'massa kaṇikāravanaṃ	91
Ida'massa kūḷāgāraṃ	91
Ida'massa pāṭalivanaṃ	91
Ida'massa hatthiratanāṃ	92
Idampi dutiyaṃ sallaṃ	344
Idampi pāṇiyaṃ sītaṃ	308,
	321, 355
Idheva acchataṃ kaṇhā	328
Idheva tāva acchassu	287
Idheva yo hoti	
adhammasīlo	138
Indagopakavaṇṇābhā	266
Indassa bāhārasi dakkhiṇāti	60
Ibbhehi ye te samakā	
bhavanti	63
Imaṃ bhonto nisāmetha	362
Imaṃ mayhaṃ hadayasokaṃ	94
Imaṃ mūḷālivattaṃ	347
Imamhi naṃ padesaṃhi	341
Imā tā pokkharāṇi rammā	349
Imā tā vanagumbāyo	349
Ime kumāre disvāna	323-4
Ime kumāre passanto	261-2
Ime tiṭṭhanti āramā	330,
	334, 348
Ime te jambukā rukkhā	330,
	333, 348
Ime tepi mayhaṃ puttā	99

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[I]

Ime te hatthikā assā	348
Ime nūna araṇṇasmim	372
Ime no pādakā dukkhā	335
Ime no hatthikā assā	330,
	331, 334
Ime sāmā salolūkā	348
Ime haṁsā ca koṇcā ca	348

[U]

Ukkāmukhapahaṭṭhaṁva	67
Ukkusā kurarā haṁsā	317
Uggatthanam piṅgamakam	382
Uggā ca rājaputtā ca	254, 256-8
Ucchaṅge'ko vicināti	342
Ucchādaye ca nhāpaye	202
Uṭṭhātā kammadheyyesu	201
Uṭṭhehi katte taramāno	256, 365
Uṭṭhehi jāli patiṭṭha	320
Uṇṇatam mukhaphullaṅca	382
Uṇho ca vāto nirayamhi	
dussaho	141
Udake ce nisiṅcissam	42
Uddāpavattam ulluḷitam	312
Uddālakā somarukkhā	304
Uddham ce pātayissāmi	42
Unnaṅgalā māsamimam	
karontu	238
Upacāravipannassa	24
Upajūtaṅca me assa	38
Upamam te karissāmi	124

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[U - Ū]

Upayācitakena	
puttam labhanti	95
Upari dumapariyāyesu	302, 309
Upasaṅkamitvā vedeham	120
Upāgataṁ rāja mupehi	
lakkham	180
Uposathe vasaṁ niccam	122
Ubhato saram mucalindam	312
Ubho kumārā nikkītā	375
Ubhopi te attamane viditvā	232
Ubho sadisapaccaṅgā	361
Ummattikā bhavissāmi	93
Uruvelakassapo rājā	149
Usabhampi yūthapatim anojam	78
Usūhi sattīhi ca sunisitāhi	141
Ūnūdarō yo sahate	
jighaccham	154

[E]

Ekabhaddā pure āsim	381
Ekarattim vasitvāna	322
Ekāyano ekapatho	339
Eko maṇi māṇava	
kim karissati	173
Eṇeyya pasadākiṇṇam	317
Etaṅca saccam vacanam	
bhaveyya	55
Eti'ndapattham nagaram	
padissati	234
Ete caṅṇe ca rājāno	144
Ete narānam caturova dāsā	186
Ete nīlā padissanti	302, 309

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[E]	
Etha'yyo rājivasatim	195
Elamphurakasañchannā	312
Evaṃ kho yātaṃ	
anuyāyi hoti	218
Evaṃ ce'taṃ jano jaññā	40
Evaṃ ce te laddhamidaṃ	
vimānaṃ	226, 230
Evaṃ ce no so	
vivare'ttha pañhaṃ	187
Evaṃ jānanto khaṇḍahālo	85
Evaṃ taṃ anugacchāmi	261
Evaṃ taṃ sivayo āhu	258
Evaṃ tuvaṃ nāga	
asampadosaṃ	226
Evaṃ tuvaṃ nāgi	
asampadosaṃ	231
Evaṃ na mūlho'smi	
suṇohi katte	215
Evaṃ me vipalantiyā	267
Evaṃ vutte candā attānaṃ	98
Evaṃ sabbaṅgasampannaṃ	179
Evaṃ samanūsāsivā	203
Evaṃ hi so vañcito	
brāhmaṇehi	60
Evañca me vilapato	300
Evametam yathā brūsi	224, 229
Evameva naro pāpaṃ	124
Evameva naro puññaṃ	125
Evampi duggato santo	115
Esa'yyo rājivasati	203
Esa selo mahābrahme	302, 309

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[E]	
Esa selo mahārāja	289
Esikā parikhāyo ca	175
Eso ce Sivīnaṃ chando	256
Eso te Vasula pitā	87
Eso hi vata me chando	19
Ehi amma piyadhīti	325
Ehi kaṇhe marissāma	333
Ehi tāta piyaputta	325
Ehi te ahamakkhissam	295
Ehi dāni gamissāma	190
[O]	
Okandāmase bhūtāni	335
Orodhā ca kumārā ca	206, 209,
	210, 239, 268, 385
Osadhehi ca dibbehi	368
[Ka]	
Kaṃ nva'jja chātā tasitā	331-2
Kakkaṭā kaṭamāyā ca	315
Kaccāyano māṇavako'smi	
rāja	172
Kacci akasirā vutti	110
Kacci arogaṃ yoggaṃ te	376
Kacci ubho arogā te	366
Kacci ḍaṃsā makasā ca	307, 320,
	354, 366, 374
Kacci tuyhampi Vedeha	111
Kacci nu tāta kusalaṃ	376
Kacci nu te nā'bhisasi	32

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kacci nu bhoto kusalaṃ	307,
	320, 354
Kacci nu me ayyaputta	343
Kacci bahuvīdhaṃ mālyaṃ	121
Kacci ramasi pāsāde	120
Kacci vo kusalaṃ putta	374
Kaṭeruhā ca vāsantī	314
Katvā gharesu kiccāni	207
Kathaṃ careyya vuḍḍhesu	111
Kathaṃ candanalittaṅgo	266
Kathaṃ dhammaṃ caritvāna	111
Kathaṃ dhammaṃ	
care macco	111
Kathaṃ nāma sāmasama-	
sundarāhi	92
Kathaṃ nāma sāmasama-	
sundarehi	92
Kathaṃ nu cīraṃ dhārenti	266
Kathaṃ nu tāsāṃ hadahaṃ	278
Kathaṃ nu pathaṃ gacchanti	332
Kathaṃ nu yātaṃ	
anuyāsi hoti	218
Kathaṃ nu so na lajjeyya	332
Kathaṃ no kuñjaraṃ dajjā	254
Kathaṃ no abhivādeyya	223-4,
	229
Kathaṃ have bhāsati nāgarājā	156
Kathaṃ hi lokāpacito samāno	55
Kathaṃ kira puttakāmāyo	85-6
Kadalimigā bahū citrā	177
Kadalīva vātacchupitā	382

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kapaṇā vilapati selā	87
Kappāsapicurāsīva	29
Kappāsikaṅca koseyyaṃ	381
Kambalassatarā uṭṭhentu	8
Kammantaṃ saṃvidhetvāna	207
Kammārānaṃ yathā ukkā	34
Karaviyā ca saggā ca	315
Karerimālā vitatā	310
Karoṭiyā cammadharā	385
Karoti ce dāruṭiṇena puññaṃ	54
Kalimeva nūna gaṇhāmi	116
Kalī hi dhīrāna kaṭaṃ magānaṃ	53
Kalyāṇatitthaṃ sucimaṃ	299
Kasmā nābhiharissanti	266
Kassa aṅgaṃ pariggayha	68
Kassa etāni akkhīni	68
Kassa kaṅcanapaṭṭena	67
Kassa jambonadaṃ chattaṃ	67
Kassapassa vaco sutvā	114-5
Kassa pekhuṇahatthāni	68
Kassa bherī mudiṅgā ca	67
Kassa lākhārasasamā	68
Kassa vātena chupitā	68
Kassetāṃ mukhamābhāti	361
Kasse'te lapanajātā	68
Kākā ūlukaṃva raho labhitvā	60
Kāmaṃ janapado mā'si	255

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kāmaṁ maṁ sivayo sabbe	258
Kāyena vācā manasā	133
Kāyo te rathasaññāto	146
Kālaññutā cittasāro	146
Kāsaṁ kusaṁ poṭakilaṁ	276
Kāsikasucivatthadharā	89, 100
Kāsiyāni ca dhāretvā	266, 279
Kim te vataṁ kim pana brahmacariyaṁ	225, 230
Kim nu tuyhaṁ phalaṁ atthi	26
Kim māṇavassa ratanāni atthi	173
Kim pana taṁ atidānaṁ	74
Kinnu tāta tuvaṁ pajjhāyasi	161
Kinnu'mā na ramāpeyyuṁ	93
Kimagghiyaṁ hi vo tāta	364
Kimidaṁ appasaddova	342
Kimidaṁ tuṇhibhūto	343
Kimeva disvā Uruvelavāsi	105
Kismiṁ me sivayo kuddhā	257
Kīṭā paṭaṅgā uragā ca bhekā	56
Kīḷe rājā amaccehi	197
Kukutthakā kuḷīrakā	317
Kuṭajā salaḷā nīpā	304
Kuṭajī kuṭṭhatagarā	304
Kuṇālakā bahū citrā	175
Kuṇḍale ghusite māle	366
Kuto ca yūpe maṇisaṅkhamuttaṁ	60

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kuto nu āgacchasi devavaṇṇi	135
Kuto nu bhavaṁ Bhāradvāja	361
Kumāriyopi vadetha	77
Kumbhampa'ñjaliṁ kariyā	202
Kumbhīlā makarā cettha	177
Kumbhodaro bhaggapiṭṭhi	328
Kurārī hatachāpāva	34, 267
Kusalaṁ ceva no brahme	320, 354
Kusalaṁ ceva me putta	376
Kusalaṁ ceva me brahme	307
Kusalaṁ ceva me sammā	286
Kusalaṁ paṭinandāmi	20
Kuhiṁ nu raṭṭhe tava jātibhūmi	172
Kūṭāgāre sayitvāna	280
Ke gandhabbe rakkhase ca nāge	162
Kena vā vācāpeyyena	362
Kena vā vikalaṁ tuyhaṁ	121
Kevalo cāpi nigamo	254
Kesaggahaṇamukkhepā	277
Kesesu jaṭaṁ bandhitvā	367
Koṇcaṁ nadati mātaṅgo	370
Koṇcaṁ mayūraṅca piyaṅca ketam	192
Koṭṭhasuṇā suṇopi ca	315
Ko te diṭṭho rājakali	102
Ko te balaṁ mahārāja	285
Ko tvaṁ brahābāhu vanassa majjhe	15
Ko nīdha raññaṁ vara'mābhijeti	171
Ko nu brāhmaṇavaṇṇena	26, 38

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Ko panthe chatta'māneti	145
Komārī yassāhaṃ bhariyā	356
Koraṇḍakā anejā ca	313
Korabyarājassa	
Dhanañcayassa	166
Ko rājaputtaṃ nisabhaṃ	299
Kosambiyāṃ seṭṭhikule	127

[Kha]

Khajjure'ttha silāmayā	167
Khaṇantā'lukalambāni	366
Khañittikaṃ me patitaṃ	338
Khattiyamantā ca tayo	
ca vedā	62
Khatyā hi vessānaṃ baliṃ	
haranti	56
Khadiraṅgaravaṇṇābhā	68
Khantiṃ have bhāsati	
nāgarājā	156
Kharājino jaṭi dummī	40
Kharā khārodikā tattā	143
Khalaṃ sālāṃ pasuṃ khettaṃ	201
Khiḍḍaṃ ratin	
vipparajitvāna sabbaṃ	154
Khippaṃ gīvaṃ pasārehi	45
Khippaṃ mamaṃ	
uddhara kātiyāna	216
Khīyate cassa taṃ pāpaṃ	125
Khīyate cassa taṃ puññaṃ	124
Khemā Uppalavaṇṇā ca	243
Khomāva tattha padumā	311

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ga - Gha]

Gacchatha vadetha kumāre	76
Gacchatha vo gharaṇiyo	86
Gacchanto so Bhāradvājo	307
Gaṇhāmase maṇim tāta	27
Gaṇhāhe'taṃ mahānāgaṃ	29
Gandhakena vilimpitvā	280
Gantvā girividuggānaṃ	289
Gabbhaṃ me dhārayantiyā	245
Gavaṃ sahaṃsaṃ usabhañca	
nāgaṃ	158
Gahapatayo ca vadetha	77
Gāmaṃsaṃ nigaṃsaṃ	
dadanti	83
Gāme gāme sataṃ kumbhā	369
Guṇo Kassapagottā'yam	108
Ghara'māvasamānassa	189

[Ca]

Caṅkorā kukkuṭā nāgā	315
Caṇḍālaputtapi adhicca vede	62
Catuvāhiṃ rathaṃ yuttaṃ	281
Candaṃ kho tvaṃ dohaḷāyasi	160
Candake me vimānasmim	118
Campeyyakā nāgamallikā	167
Cammavāsī chamā seti	307
Caritvāpi bahuṃ bhaddaṃ	113
Cātuddasiṃ pañcadasim	116, 127
Cāpovū'nudaro assa	199
Cāpovū'nudaro dhīro	199
Cāmaramorahatthehi	280
Cārutimbarukkhā cettha	303
Citrageḷerughusite	245

Paṭhamapādā Pitṭhaṅkā

[Ca - Cha]

Ciraṃ vivādo mama	
tuyhañca'ssa	185
Cullāsīti mahākappe	113
Cetiyo parivārimsu	285
Celukkhepo avattittha	386
Chakalimva migim chāpā	342
Chakalīva migī chāpaṃ	341
Chandaññū rājino cassa	202
Chamāyaṃ ce nisiñcissam	41

[Ja - Tha]

Jayo mahārāja parājayo ca	184
Jātarūpamayaṃ vassaṃ	386
Jātarūpamayā kaṇṇā	166, 169
Jānāmi māṇava tayāha'masmi	190
Jālim Kaṇhājinaṃ dhītaṃ	356
Jiṇṇaṃ posaṃ gavāssaṇca	145
Jiṇṇohamasmi dubbalo	296
Jīvitaṃ nūna te cattam	7
Jeṭṭhaputtaṃ upaguyha	206
Ṭhite majjhanhike kāle	276

[Ta]

Taṃ kammaṃ nihitaṃ aṭṭhā	127
Taṃ khajjamānaṃ	
niraye vasantaṃ	140
Taṃ guṇo paṭisammodi	110
Taṃ ca disvāna āyantiṃ	376
Taṃ candanagandharasā-	
nulittaṃ	193
Taṃ cetā anusāsimsu	289

Paṭhamapādā Pitṭhaṅkā

[Ta]

Taṃ ceva tucchaṃ maghavā	
samaṅgī	61
Taṃ taṃ Kaṇhājina'voca	335
Taṃ taṃ pitāpi avaca	80
Taṃ taṃ mātā avaca	79
Taṃ taṃ brūmi mahārāja	265
Taṃ tattha gatimā dhitimā	188
Taṃ tvaṃ gantvāna yācassu	295
Taṃ tvaṃ daṭṭhum mahārāja	39
Taṃ tvaṃ patitamaddakkhi	45
Taṃ disvā cetapāmokkhā	285
Taṃ disvā rājā paramappatīto	235
Taṃ nāgakaññā caritaṃ	
gaṇena	221
Taṃ pavitṭhaṃ brahāraññaṃ	298
Taṃ brāhmaṇā anvagamuṃ	282
Taṃ bhāvitatta'ññataraṃ	26
Taṃ me tathā hotu vasemu	
tīhaṃ	191
Taṃ me vataṃ taṃ pana	
brahmacariyaṃ	225, 230
Taṃ me vataṃ samiddha'jja	381
Taṃ me suyitṭhaṃ suhutaṃ	301
Taṃ vimānaṃ abhiṇhāya	19
Taṃ sutvā antepure	75
Taṃ sutvā amanusso	101
Taṃ sutvā khaṇḍahālo	102
Taṃ haññamānaṃ niraye	
vajantaṃ	141
Tagarañca palāsena	126
Taggha te mayamakkhāma	289
Taṇca disvāna āyantaṃ	374

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Taṅca disvāna āyantim	34
Taṅca disvāna Vedeho	120
Taṅca soṇṇamaye piṭṭhe	119
Tato assasahassāni	368
Tato Kaṇhājīnāyapi	347
Tato kattā taramāno	365
Tato kumārā pakkāmun	327
Tato kumārā byathitā	324
Tato kumāre ādāya	326
Tato cutā sā Phussatī	247
Tato cutā'ham vedeha	115,
	127, 129
Tato cuto idha jāto	114
Tato dvesattarattassa	118
Tato nāgasahassāni	368
Tato nikkhantamattam tam	143
Tato patiṭṭhā pāsāde	135
Tato Maddimpi nhāpesum	380
Tato rathasahassāni	368
Tato ratyā vivasāne	118,
	256, 269, 354, 359
Tato Vessantaro rājā	
	280-1, 283, 331 ādipiṭṭhesu
Tato saṭṭhisahassāni	368,
	380, 384
Tato suṇham mahārājā	275
Tato senāpati rañño	107

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tato senāpatim rājā	368
Tato so brāhmaṇo gantvā	298
Tato so brāhmaṇo bhīto	296
Tato so brāhmaṇo luddo	327
Tato so mudukā bhisiyā	110
Tato so rajjumādāya	327, 335
Tato so Varuṇo nāgo	164-5
Tato hemaṅca kāyūram	382
Tattha ṭhitāham vedeha	130-1
Tattha te so pāturahu	45
Tattha te purisabyagghā	46
Tatthaddasa kumāram so	256, 373
Tattha naccanti gāyanti	192
Tattha patto sānucarō	16
Tattha bindussarā vaggū	289, 371
Tattha mittam asevissam	127
Tattha sañchinnagattam tam	143
Tadāsi yam bhimsanakam	253,
	271, 326, 356
Tadāham byathitā bhītā	345
Tamaggahī veḷuriyam	
	mahaggham
	171
Ta'maggihuttham	
	saraṇam pavissa
	60
Ta'majjhapattam rājaputtim	351
Tamatikkamma bhaddante	289

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Ta'manuyāyimsu bahavo	109
Ta'manupucchi Vedeho	106, 115
Tamabravi mahārājā	275, 279
Tamabravi rājaputtī	259, 261, 275-6-9, 280
Ta'māruhantaṃ asipattapādapaṃ	143
Ta'māruhantaṃ khura- sañcitaṃ girim	142
Ta'māruhantaṃ nirayaṃ	143
Ta'māruhantaṃ pabbatasannikāsaṃ	142
Ta'māruhanti nāriyo	142
Tasmā ahaṃ tuyhaṃ vadhāya yutto	215
Tasmā pattapuṭasseva	126
Tasmā sabhañca asataṃ	357
Tasmim me sivayo kuddhā	286
Tassa uttarapubbenā	289
Tassa komārikā bhariyā	167
Tassa ceto paṭissosi	300
Tassa'jja'haṃ attasukhī vidheyyo	194
Tassa taṃ vacanaṃ sutvā	10, 21, 360
Tassa te anumodanti	353, 357
Tassa tyāhaṃ na dassāmi	300
Tassa dinnā mayā puttā	352
Tassa bhattupariyesanaṃ cara	161
Tassa yānaṃ ayojesuṃ	109
Tassā uttarapubbenā	289, 290
Tassā ca nāgamānesuṃ	383
Tassā'nujaṃ dhītaraṃ kāmayāmi	214
Tassā mālyaṃ abhiharimsu	119

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tassā lālappamānāya	341
Tassā lālappitaṃ sutvā	268
Tassāvidūre pokkharaṇī	304, 310
Tassā sāyanhakālasim	338
Tassā sumajjhāya piyāya hetu	236
Tatrā'suṃ kumudāyuttā	109
Tā naṃ tattha gatā'vocuṃ	293
Tāvatiṃse ca yāme ca	179
Tiṇalatāni osadhyo	335
Tindukāni piyālāni	308, 321, 355
Tīṇi uppalajātāni	310
Tīṇi kakkārujātāni	313
Tumhe ca putte passatha	339
Tumhe hi brahme pakato	298, 300
Tuyhaṃ maṃsena medena	301
Tuyheva sambalaṃ hotu	306
Tulā yathā paggaḥitā	125, 196
Tuvaṃ hi seṭṭho tvamanuttarosi	157
Te āgate muddhani dhammapālo	193
Te gantvā dīghamaddhānaṃ	284, 371
Te janā taṃ avaciṃsu	298
Te tattha amhe passitvā	283
Te tattha gahapatayo	77
Te tattha jūte ubhaye samāgate	183

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Te nūna puttakā mayhaṃ	339
Te pāvisuṃ akkhamadena mattā	183
Te pāvisuṃ purāṃ rammaṃ	385
Te pāvisuṃ brahāraṇṇaṃ	371
Te manussaṃ migāṃ vāpi	275
Te rājaputtiyā putte	375
Tesaṃ lālappitaṃ sutvā	264, 337
Tesaṃ saṅkappamaññaṃ	357
Tesaṃ sutvāna nigghosaṃ	372
Tesampi tādisānaṃ	83
Tesāhaṃ pahito dūto	301
Tesu disvāna lambante	10
Tesu mattā kilantāva	269, 272
Tvaṃ no vinetāsi rathaṃ va naddhaṃ	236
Tvaṃ maṃ nāgena ālampa	38
Tvaṃ Maddi kaṇhaṃ gaṇhāhi	283
Tvaṇca devā'si sappañño	123
Tyā'haṃ mante paratthaddho	26
[Tha]	
Thanā ca mayhime pūrā	342
Thanā me nappapateyyuṃ	245
Thiyopi tattha pakkandurū	270
Thulā siṅghāṭakā cettha	304
[Da]	
Dakkhaṇca posāṃ manujā veditvā	138
Dakkhiṇaṃ vāpa'haṃ bāhuṃ	258
Dajjā ammaṃ brāhmaṇassa	336
Dajjemu kho te sutanuṃ sunettaṃ	215

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Da]	
Dajjemu kho pañca satāni bhoto	138
Dadato me na khīyetha	359
Dadāmi na vikampāmi	251, 322, 355
Dadāmi bhoto bhariyaṃ	358
Dasa māse dhārayitvāna	248
Dase'ttha kāliyo chacca	179
Dase'ttha rājiyo setā	179
Daharā tvaṃ rūpavatī	294
Daharā rukkhā ca vuddhā ca	312
Daharā sattaṣaṭṭā etā	88
Dānamassa pasaṃsāma	363
Dānāni dehi Koṇḍañña	79, 80
Dāsiṃ dāsaṃ ca so dajjā	362
Dāse kammakare peso	201
Dinnapubbaṃ na hāpeyya	201
Dibbaṃ deva upayācanti	95
Divā vā yadi vā rattim	196
Disvāna taṃ vimalā bhūripaṇṇaṃ	229
Disvā maṇim pabhassaraṃ jātimantaṃ	171
Disvā migānaṃ yūthānaṃ	275
Disvā sampati te ghore	276
Dukkaṭaṃ ca hi no putta	379
Dukkaṭaṃ vata te ñātī	293
Dukkaṭaṃ vata bho raṇṇā	362
Dukkaṭaṇca hi no putta	367
Dukkhaṃ kho me janayatha	81, 84
Dukkhaṃ te vedayissāmi	257
Dukkha'ssa hadayaṃ āsi	363

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Da]

Duddadaṃ dadamānānaṃ	357
Dubhato vanavikāse	262
Dumaṃ iva pathe jātaṃ	299
Duyiṭṭhaṃ te navamiyaṃ	293
Devate tva'jja rakkha devi	182
Devate me jayaṃ dehi	182
Devarāja namo tyatthu	244
Devavāha vahaṃ yānaṃ	166, 169
Dvāraṃ nappaṭipassāmi	116
Dve migā viya ukkaṇṇā	341

[Dha]

Dhajo rathassa paññāṇaṃ	277
Dhataratṭhā hi te nāgā	69
Dhammakāmo sutādhāro	189
Dhammassāpacitiṃ kummi	265
Dhammena rajjaṃ kārentaṃ	378
Dhammo manujesu mātīnaṃ	160
Dhavassakaṇṇā khadirā	302, 309
Dhātā vidhātā Varuṇo Kuvero	48
Dhārayi'maṃ maṇiṃ dibyaṃ	20
Dhārento brāhmaṇavaṇṇaṃ	302-3, 305, 309, 318

[Na]

Na iṭṭhakā honti silā cirena	61
Na imaṃ akusalo dibyaṃ	25
Nakkhatte utupubbesu	296

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Na]

Na kho no deva passāmi	350
Naggā nadī anudakā	277
Na camhi byamhito nāga	223
Na camhi byamhito nāgi	229
Na ca myā'yaṃ maṇi keyyo	25
Na cāyaṃ brāhmaṇo tāta	335, 364
Na cāhaṃ tasmim	
dubbheyyaṃ	255
Na ceva te kataṃ pāpaṃ	244
Naccagītātūriyābhinādi	238
Najjāyo suppatitthāyo	177
Na tāva bhāro paripūro	124
Na te kaṭṭhāni bhinnāni	349
Na te brāhmaṇa gacchāmi	295
Nattāro suṇisā putto	378
Natthi khiṭṭā natthi rati	294
Natthi deva pitaro vā	112
Natthi dhammacaritassa	112
Natthi me sippathānaṃ vā	295
Natthi hantāva chettā vā	113
Na dissatī aggi manuppaviṭṭho	54
Na dukkhaṃ ahinā datṭhaṃ	294
Na deva mayhaṃ vacanā	367
Na dhanena na vittena	165
Na niddaṃ bahu maññeyya	197
Na nu tvaṃ saddamassosi	345
Na no vivāho nāgehi	7
Nandikā jīvaputtā ca	305
Na pūjito maññamāno	198
Na bālhaṃ itthiṃ gaccheyya	199

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Na bhavaṃ eti puññatthaṃ	308
Na mayhaṃ mattikaṃ nāmaṃ	248
Na me idaṃ tathā	
dukkhaṃ	329, 330
Na me chando mati atthi	288
Na me dessā ubho puttā	356
Na yidha santi samaṇa-	
brāhmaṇā ca	226, 231
Na rañño sadisaṃ bhuñje	197
Na rañño sadisaṃ vatthaṃ	197
Na vāsa'mabhirocāmi	322
Na ve rājā sakhā hoti	198
Na sādharmaṇadāra'ssa	188
Na hi nūna tuyhaṃ kalyāṇi	293
Na hi nūnā'yaṃ raṭṭhapālo	97
Na hi nūnima'ssa rañño	98, 99
Na hi rājakulaṃ patto	195
Na hete dullabhā deva	108
Na he'tā yācayogī naṃ	322
Nāgavara vaco suṇohi me	163
Nāgoḥa'masmi iddhiṃ	15
Nā'tidūre bhaje rañño	197
Nātimaññāmi rājānaṃ	8
Nā'ti velaṃ pabhāseyya	199
Nā'dhiccaḷaddhaṃ na	
pariṇāmajaṃ me	225, 230
Nānādi jaggaṇākiṇṇā	177
Nā'ssa pīṭhaṃ na pallaṅkaṃ	197

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Nā'ssa bhariyā hi kīḷeyya	197
Nāhaṃ akāmā dāsimpi	274
Nāhaṃ tampi karissāmi	324
Nāhaṃ dijjādhipo homi	26
Nāhaṃ tamhi kule jātā	295
Nikkhiṇitvā nahāpetvā	365
Nikkhamante mahārāje	278
Nikkhamitvāna nagarā	281
Nikkhittasatthā paccatthā	107
Nigrodhaṃva pathe jātā	299
Nijjhataṃ sivayo sabbe	301
Nijjhāpetuṃ mahārājaṃ	287
Ninnāditaṃ te pathavi	353, 357
Niyyāma deva yuddhāya	107
Nivattayitvāna rathaṃ	373
Nivātavutti vuddhesu	200
Nivesanesu sobbhesu	9, 10
Nisajja rājā sammodi	110
Nīce co'lambate sūriyo	338
Nīyamānā kumārā te	331, 334
Nīyamāne pisācena	328
Nīlanettaṃ nīlabhamu	245
Nīlavatthadharā neke	368
Nūna Maddi varāroha	345
Neva taṃ atimaññāmi	39
Neva mayhaṃ ayaṃ nāgo	37
Neva migā na pasū nopi gāvo	59
Neva'ssa Maddi bhākuṭi	356
Nevāsaṃ kesā dissanti	344

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Na]

Neve'sa dhammo na	
pune'ta kiccaṃ	205
Nesa dhammo mahārāja	261
No cetamī sattā maññeyya	260
No ce tayā maṇi keyyo	25

[Pa]

Pakkāmi so ruṇṇamukho	297
Paṅgurā bahulā selā	311
Paccati niraye ghore	28
Paccante vāpi kupite	82
Pañjalikā tassa yācanti	378
Pañcāla paccuggata sūrasena	181
Paññavā buddhisampanno	201
Paññā have hadayaṃ	
paṇḍitānaṃ	233
Paṭiggahitaṃ yaṃ dinnam	286,
	288, 308
Paṭiyatto rājamaggo	384
Paṭisammudito rājā	111
Paṇḍite sutasampanne	106
Paṇḍito ca viyatto ca	211
Paṇḍukambala-	
sañchannaṃ	254, 286
Paṇḍu kisiyā'si dubbalā	159
Patvāna ṭhānaṃ	
atulanubhāvaṃ	222
Padumaṃ jālino dehi	347
Padmaṃ yathā hatthagataṃ	32
Pabbate giriduggesu	35
Paradāraṃ na gaccheyyaṃ	359

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pariggahaṃ lobha-	
dhammañca sabbaṃ	155
Pariyāgataṃ taṃ kusalaṃ	130
Parūḷhakacchanakhalomā	251
Parosahassapāsāde	179
Parosahassampi samantavede	61
Palāsādā gavajā ca	177
Pallaṅkesu sayitvāna	280
Passa candaṃ sūriyañca	178
Passa toraṇamaggesu	175
Passa nagaraṃ supākāraṃ	175
Passa pabbatapādesu	177
Passa bherī mudiṅgā ca	176
Passa malle samajjasmim	177
Passantaṃ muhuṃ uḥhaṃ	143
Passe'ttha devakaññāyo	178-9
Passe'ttha paṇṇasālāyo	175
Passe'ttha pokkharāṇiyo	178-9
Pāṭalī samuddakappāsī	314
Pātheyyaṃ me karohi tvaṃ	297
Pādasaññamanemiyo	146
Pānāgāre ca soṇḍe ca	176
Pāpaṃ sahāya'māgama	127
Pāpakaṃ vata te ñātī	293
Pārevatā bhavēyyā ca	303
Pārevatā ravihaṃsā	317
Piṅgalo ca vinato ca	328
Pituno ca sā sutvāna vākyam	161
Piyassa me piyo dūto	302
Piyo piyena saṅgama	349

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Pītālāṅkāṛā pītavasana	270
Pucchassu maṁ rāja	
tave'sa attho	137
Pucchāma	
kattāra'manomapaññaṁ	155
Pucchāmi taṁ nārada	
etamatthaṁ	137
Puṇṇampi ce'maṁ	
pathaviṁ dhanena	218
Puttaṁ te'yye na jānāma	34
Puttaṁ labhetha varadaṁ	245
Puttaṁ vā bhātaraṁ	
vā saṁ	198, 201
Puttā piyā manussānaṁ	367
Putte ca me udikkhesi	204
Putte pasuṇca dhaññaṇca	352
Puttesu Maddi dayesi	260
Puttehi deva yajitabbaṁ	75
Putto me sakka jāyetha	359
Puthulomamacchā-	
kiṇṇaṁ	289, 290
Punapi bhante dakkhemu	117
Pupphābhīhārassa	
vanassa majjhe	15
Pubbeva khosi me vutto	82-4-8
Pubbeva no daharakāle	82
Pubbeva'ssa kataṁ puññaṁ	124
Puraṁ uddhāpasampannaṁ	175
Purato Videhe passa	178
Purisassa vadhaṁ na	
roceyyaṁ	359
Pure puratthā kā kassa	
bhariyā	62
Pūtimacchaṁ kusaggena	126
Pettikaṁ vā iṇaṁ hoti	39
Pelakā ca vighāsādā	315

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pha]	
Phārusakaṁ cittalataṁ	178
Phussatī varavaṇṇābhe	244
[Ba]	
Balaṅkapādo andhanakho	328
Bahuṁ cidaṁ mūlaphalaṁ	339
Bahukā tava dinnābharaṇā	99
Bahujano pasannosi	240
Bahudukkhā posiya candaṁ	96
Bahuvassagaṇe tattha	128
Bahū kiṭṭa paṭaṅgā ca	275
Bahūni vassapūgāni	308
Bahūhi vata cariyāhi	276
Bārāṇasiyaṁ phitāyaṁ	114
Bārāṇasī pabyathitā	10
Bālehi dānaṁ paññattaṁ	112
Bilasataṁ maṁ katvāna	99
Bījakassa vaco sutvā	117
Bījakopi hi sutvāna	122
Bujjhassu kho rājakali	101
Byagghinasā lohapiṭṭhā	315
Brahmacariyassa ce bhaṅgo	20
[Bha]	
Bhariyāya maṁ tvaṁ akari	
samaṅgiṁ	233
Bhassanti makarandehi	304
Bhutvā satapale kaṁse	279
Bhūmindharo Varuṇo	
nāma nāgo	236
Bhogavatī nāma mandire	167

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Bha - Ma]	
Bhogī hi te santi	
idhūpapannā	226, 231
Maṃ paṭhamam ghātehi	98
Maṃsarasabhojanā	
nhāpakasunhāpitā	89, 100
Maṃsā pūvā saṅkuliyo	369
Maññe saḥassanettassa	18
Maṇim anaggham ruciram	
pabhassaram	158
Maṇim paggayham maṅgalyam	24
Maddim hatthe gahetvāna	356
Maddiṇca puttakā disvā	377
Maddi ca puttake disvā	377
Maddi ca sirasā pāde	374, 376
Madhuca madhulaṭṭhi ca	314
Madhūniva palātāni	264
Manasāpi na pattabbo	18
Manusso udāhu yakkho	328
Mano dantaṃ patham neti	146
Mano manussassa yathāpi	
gacche	234
Manoharo nāma maṇi	
mamā'yam	173
Mandālakā celakeṭu	315
Mamaṃ disvāna āyantaṃ	32
Mayāpe'taṃ sutam samma	41
Mayūraṇcābhīrudam	16
Mayūraṇcābhīrude	245
Mayūraṇcāgaṇa-	
sampaghuṭṭham	170
Mayūragīvasaṅkāsa	310

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ma]	
Mayham te dārakā deva	362
Mayhampi piyā puttā	97
Maraṇam vā tayā saddhim	261
Mahānubhāvassa	
mahoragassa	215
Mahānubhāvo vassa-	
sahassajīvī	50
Mahāpatham nicca	
samavhayantu	238
Mahāyaññaṃ yajitvāna	28
Mahāsanaṃ deva'ma-	
nomavaṇṇam	49
Mahimsā Soṇasiṅgālā	315
Mahiddhiko devavaro yasassī	51
Mahorago attamano udaggo	228
Mā kāsiyāni dhāretvā	275
Mā ca kañci vanibbake	269
Mā ca putte mā ca patiṃ	94
Mā taṃ putta saddahesi	79, 80
Mā tassa saddahesi	83
Mātāpettibharam jantum	264
Mātāpettibharo assa	199
Mātā hi tava irandhati	161
Mā tvaṃ cande rucci maraṇam	98
Mā naṃ daṇḍena satthena	255
Mā no deva avadhi	81, 83, 95
Mā me tvaṃ akarā kammaṃ	295
Mā rodhayi nāga	
āyā'ha'masmi	232
Mālaṇca gandhaṇca	
vilepanaṇca	225, 230

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Mālāgirī Himavā yo	
ca gijjho	51, 61
Mālākāre ca rajake	176
Mālāva ganthitā ṭhanti	305
Mā vo ruccittha gamanaṃ	287
Mā samme'vaṃ avacuttha	364
Mā heva tvaṃ yakkha	
ahosi mūlho	215
Mā heva'dhammesu	
manaṃ paṇḍahi	205
Mā heva no rājaputtī	337
Mā heva no rājaputto	346
Migaṃ disvāna sāyanhaṃ	262
Migānaṃ viggahā cettha	174
Migā namatthu rājāno	339
Muttāmaṇikanakavibhūsitāni	97
Mudiṅgā paṇavā saṅkhā	369
Muhutto viya so dībyo	130
Mūlho hi mūlha'māgamma	123

[Ya]

Yaṃ kiñci'tthi kataṃ puññaṃ	381
Yaṃ kiñci ratanaṃ atthi	7
Yaṃ gambhīraṃ sadāvaṭṭaṃ	16
Yaṃ taṃ Kaṇhājinā'voca	363
Yaṃ nūnā'haṃ jāyeyyaṃ	86
Yaṃ paṇḍitotye'ke vadanti	
loke	165
Yaṃ pubbe parivāriṃsu	33
Yaṃ puraṃ Dhataratthassa	46
Yaṃ maṃ papātasmiṃ	
papātumicchasi	214

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yaṃ māṇavotyā'bhivadī	
janinda	236
Yaṃ me kiñci idha atthi	367
Yaṃ yaṃ hi rāja bhajati	126
Yaṃ ve narassa ahitāya assa	220
Yañceva sā āharati	366
Yato'haṃ supina'maddakkhiṃ	33
Yathā agantvā saṅgāmaṃ	296
Yathā ahū Dhatarattho	144
Yathā āraññaṃ nāgaṃ	261
Yathāpakārāni hi iṭṭhakāni	61
Yathā payo ca saṅkho ca	358
Yathāpi ibbhā	
dhanadhaññaḥetu	63
Yathāpi khīraṃ	
vipariṇāmadhammaṃ	54
Yathā mayaṃ adūsakā	372
Yathā vārivaho pūro	321, 355
Yathā Vessantaro rājā	270
Yathā honti gāmanigamā	92
Yatheva khalatī bhūmyā	204
Yatheva Varuṇaṃ nāgaṃ	232
Yatheva Varuṇo nāgo	232
Yadā kareṇusaṅghassa	262
Yadā ca daharo daharā	294
Yadā dakkhisi naccante	262
Yadā dakkhisi mātaṅgaṃ	262
Yadā dakkhisi hemante	263
Yadā morīhi parikiṇṇaṃ	263
Yadā sīhassa byagghassa	262
Yadā sossasi nigghosaṃ	262
Yadāssa sīlaṃ paññaṇca	195

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yadāhaṃ dārako homi	250
Yadā hemantike māse	263
Yadi kira yajitvā puttehi	84-5
Yadi keci manuḍā enti	283
Yadi te suto Puṇṇako nāma yakkho	214
Yadi passanti pavane	284
Yadi sakuṇi maṃsa'micchasi	90
Ya'desa lokādhipatī yasassī	44
Yannu tuvaṃ agamā maccalokaṃ	222
Ya'majja bijako dāso	125
Yametaṃ kumāre adā	357
Yassa te hadayenattho	228
Yassa na'ssa ghare dāso	363
Yassa pubbe anīkāni	265
Yassa pubbe dhajaggāni	265
Yassa rukkhassa chāyāya	218
Yassānubhāvena subhogagaṅgā	50
Yassā mudutalā pādā	266
Yassā mudutalā hatthā	266
Ya'ssu pubbe hatthivaradhuragate	89
Yassu sāyanhasamayam	342
Yasse'karattampi ghare vaseyya	218
Yasmā ca etaṃ vacanaṃ abhūtaṃ	56
Yā icche puriso hotuṃ	132
Yātānuyāyī ca bhavāhi māṇava	217

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yāni tāni ca pupphāni	314
Yā tvaṃ sivāya sutvāna	276
Yā daliddī daliddassa	277
Yādisaṃ kurute mittam	126
Yā devatā idhāgatā	101
Yā dhītā Dhātaraṭṭhassa	41
Yānā nāvā ca me hotha	325
Yāni tāni ca pupphāni	314
Yāpi hi tā sakuṇiyo	83
Yā me sā sattamī jāti	127
Yāva āmantaye ñātī	164
Yāva ruce jīvamānā	122
Yā'ssu itthisahassānaṃ	266
Yā'ssu indasagottassa	267
Yā'ssu sivāya sutvāna	266
Yūpussane pasubandhe ca bālā	59
Ye idha'tthi amanussā	101
Ye keci kūpā idha jīvaloke	61
Ye keci baddhā mama atthi raṭṭhe	238
Ye keci'me mānuḍā jīvaloke	133
Ye keci vittā mama paccayena	238
Ye te dasa varā dinnā	246
Yena kenaci vaṇṇena	379
Yena tvaṃ vimale paṇḍu	228
Yena saccena khaṇḍahālo	101
Ye paṇḍitā atthadasā bhavanti	156

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yepi tattha tadā āsum	109
Yepi te Siviseṭṭhassa	375
Ye brāhmaṇā ye ca samaṇā	270
Ye maṃ pure paccuṭṭhenti	342
Ye vuḍḍhā ye ca daharā	269, 359
Yesaṃ pubbe khandhesu	99, 110
Ye hi keci mahārāja	273
Yehi'ssu pubbe niyyaṃsu	89
Yo icche dibyabhogañca	132
Yo icche puriso hotum	132
Yo kopaneyye na karoti kopam	153
Yo ca'ssa sukato maggo	196
Yo cāpi sira'mādāya	113
Yo tvaṃ deva manusso'si	7
Yo tvaṃ maccherabhūtesu	352
Yo deti sayanam vattham	202
Yo no baddhe na jānāsi	328
Yopi me dāsidāsa'ssa	332
Yo pubbe hatthinā yāti	266
Yo brāhmaṇe bhojayi dīgharattam	49
Yo mi'ssaro tattha ahosi rājā	228, 231
Yo me samse mahānāgaṃ	25
Yo yācatam gatī āsi	299, 362
Yo yācatam patiṭṭhāsi	299, 362

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya - Ra]

Yo sāgarantaṃ sāgaro vijitvā	50
Raṇṇo camhi atthakāmo	86
Raṇṇo hitaṃ devihitaṃ	264
Ratanaṃ deva yācāma	251
Rammāni vanacetyāni	18
Rājaputtī ca no mātā	339, 364
Rājaputtī ca vo mātā	364
Rājā kumāramādāya	283
Rājāsi luddakammo	74
Rukkhaṃ nissāya vijjhittho	45
Rukkho hi mayhaṃ padvāre sujāto	238
Rucāya vacanaṃ sutvā	121
Rūpe ca sadde ca atho rase ca	105
Rūpe sadde rase gandhe	146
Rodante dārake disvā	284

[La]

Laṅghikā muṭṭhikā cettha	176
Laddhadvāro labhe dvāraṃ	198
Laddheyyaṃ labhate macco	112
Lākhārasarattasucchavī	168
Lājā olopiyā pupphā	369
Lohitakkhasahassāhi	24
Lokyaṃ sajantaṃ udakaṃ	44

[Va]

Vajjantu bhonto ammañca	336
Vatthāni vatthakāmānaṃ	269

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Va]	
Vanditvā rodamāno so	257
Vanditvā sirasā pāde	203
Vayhāhi pariyāyitvā	266, 279, 285
Varam ce me ado sakka	245, 359
Vācakatā giddhikatā gahītā	62
Vāñijānaṃ yathā nāvā	124
Vārijasseva me sato	332
Vālikāyapi okiṇṇā	342
Vikāsītā cāpasatāni pañca	48
Vicitravatthābharaṇā	129
Vijayampi mayhaṃ mahesiṃ	77
Vijayassa vaco sutvā	108
Vijayo ca sunāmo ca	118
Vittā jānapadā āsuṃ	386
Vidhamāṃ deva te ratṭhaṃ	254
Vidhura vasamānassa	188
Vinīto sippavā danto	200
Vibhedikā nāḷikerā	304
Vimānaṃ upapanno'si	18
Vividhāni pupphajātāni	330, 334, 348
Vividhāni phalajātāni	330, 334, 348
Vīsati tattha sovaṇṇā	179
Vuṭṭhidhāraṃ pavattento	378
Vedā na tāṇāya	
bhavanti dassa	54
Vedehassa vaco sutvā	108, 112, 115, 121-2

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Va]	
Vedha'massatthapattamva	327
Vedhāmi rukkho viya	
chijjamāno	144
Veḷuriyavaṇṇasannibhaṃ	310
[Sa]	
Samghaṭṭayantā siṅgāni	275
Samsārasuddhīti pure nivittā	123
Sakaṃ nivesanaṃ pattam	27
Sa kattā taramānova	256
Sakuṇī mānusiṇīva	382
Sakuṇī hataputtāva	34, 267
Sakkā na gantuṃ iti	
mayha hoti	204
Sakkohamasmi Devindo	358
Saggāna maggamācikkha	74
Saṅkhipiṃsu pathaṃ yakkhā	284
Saṅgahetā ca mittānaṃ	189
Sace etena yānena	146
Sace esā pavattettha	287
Sace ca yūpe	
maṇisaṅkhamuttaṃ	59
Sace ca rājā pathaviṃ vijitvā	62
Sace tvaṃ dhanakāmo'si	27-8
Sace tvaṃ na karissasi	255
Sace tvaṃ nicchase datṭhum	323
Sace tvaṃ nicchase vatṭhum	19
Sacepi samsārapathena	
sujjhati	123
Sace me dāsaṃ dāsiṃ vā	295-6
Sace vo rājā Kururaṭṭhavāsī	194

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sace so sattarattena	210
Sace hi aggi antarato vaseyya	54
Sace hi katte anusāsītā te	207
Sace hi putto uragūsabhassa	44
Sace hi so issaro sabbaloke	56
Sace hi so sujjhati	
yo hanāti	59, 85
Saccaṃ kirevamāhaṃsu	333
Saccaṃ nu devā vidahū	
Kurūnaṃ	185
Saccañca dhammo ca	
damo ca cāgo	136
Saccavākyasamattaṅgo	146
Saṭṭhā ca luddā ca paluddhabālā	60
Sataṃ hatthī sataṃ assā	164
Satta assasate datvā	270
Satta itthisate datvā	270
Satta jacco mahārāja	130
Satta dāsisate datvā	271
Satta dhenusate datvā	270
Satta no māse vasataṃ	321, 354
Sattamī ca gati deva	130
Satta rathasate datvā	270
Satta hatthisate datvā	270
Satti'me sassatā kāyā	113

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sattī usū tomarabhiṇḍivālā	141
Saddhāya dānaṃ dadato	322
Saddhālobhasusaṅkhāro	146
Santike maraṇaṃ tuyhaṃ	245
Sandhāvamānampi	
rathesu yuttaṃ	142
Sa Puṇṇako attamano udaggo	233
Sa Puṇṇako Kurūnaṃ	
kattuseṭṭhaṃ	234-5
Sappi telaṃ dadhi khīraṃ	369
Sabalo ca sāmo ca	
duve suvānā	140
Sabbaṃ upaṭṭhapetha	78
Sabbaṃ paṭiyādetha	78
Sabbañca maccā sadhanaṃ	
sabhogaṃ	54
Sabbameva hi nūne'taṃ	116
Sabbamhi taṃ araṇṇamhi	383-4
Sabbasmim upakkhaṭasmim	101
Sabbaratanassa yaṇṇo	
upakkhaṭo	88
Sabbā nadī vaṅkagatī	182
Sabbā sīmantiniyo gacchatha	86-7
Sabbāni etāni subhāsītāni	157
Sabbābhibhū tā'hu'dha	
jīvikatthā	55
Sabbe pavīṭṭhā nirayaṃ	103
Sabbepi mayhaṃ puttā cattā	79, 80
Sabbe vajanti nirayaṃ	85

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sabbe vajanti sugatim	82, 84, 88
Sabbeva santā karoṭha matim	108
Sabbesu vippamuttesu	102-3
Sabhāvaṃ cintayantassa	250
Samajjā cettha vattanti	176
Samaṅgikatvā pamadāhi	
yakkhaṃ	192
Samaṇaṃ brāhmaṇaṃ vāpi	108
Samaṇī samaṇaguttā ca	243
Samaṇe brāhmaṇe cāpi	200
Samaṇe brāhmaṇe nūna	293, 347
Samatulyāni bhūtāni	112
Samantodakasampannaṃ	178
Samākulaṃ puraṃ āsi	253
Samāgatā jānapadā	206, 210,
	240, 385
Samāgatānaṃ nātīnaṃ	378
Samānasukhadukkha'mhā	347
Samāsanā hotha	
mayāva sabbe	194
Samā samantaparito	17
Samuddajā hi me mātā	15
Samuddhaṭo mesi	
tuvaṃ papātā	217
Samuddhaṭo tya'smi	
ahaṃ papātā	217
Sammatālaṅca vīṇaṅca	176
Sammato brāhmaṇibbhānaṃ	115
Sammaddateva gandhena	313
Sasetacchattaṃ sa-upādheyyaṃ	
	254, 286

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sahassagghaṃ hi maṃ tāta	365
Sākaṃ bhisam madhumaṃ	
maṃsaṃ	286
Sā ca sakhimajjhagatā	120
Sātaputtā mayā vūlha	129
Sā tattha paridevitvā	350
Sā dohaḷinī suvimhitā	168
Sādhūti vatvāna	
pahūtakāmo	191
Sā nūna kapaṇā amma	330
Sā nūna cakkavākīva	34, 267
Sā Maddī nāgamāruhi	383
Sāmikaṃ anubandhissaṃ	277
Sālaṃ iva pathe jātaṃ	299
Sālāva sampamathitā	34, 268
Sā senā mahatī āsi	370-1
Sikhimpi devesu vadanti he'ke	55
Sineruṃ Himavantaṅca	178
Siyā viṣaṃ siluttassa	40
Sirīsā setapārisā	311
Siro te vajjhayitvāna	300
Sīlavantesu dajjāsi	260
Sīlavā ca alolo ca	202
Sīlavā vattasampanno	188
Sīsaṃ nhātā sucivatthā	382
Sīsaṃ nhāte sucivatthe	366
Sīsaṃ nhāto udake so	256
Sīsaṃ nhāto sucivattho	380
Sīhassa byagghassa	
ca dīpino ca	62

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sihā bilāva nikkhantā	361
Sīho ce naṃ viheṭheyya	337
Sīho byaggho ca dīpi ca	346
Sukasālikasaṅghuṭṭhaṃ	45
Sukkacchavī vedhaverā	277
Sukhaṃ vā yadi vā dukkhaṃ	117
Suṇohi me mahārāja	39
Suta'me'taṃ arahataṃ	40
Sutameva pure āsi	122
Suttaṃ ca suttavajjaṃ ca	382
Sutvāna vākyāṃ patino anujjā	193
Sudhammaṃ Tāvatisaṅga	178
Sunakkhatto Licchaviputto	149
Sunāmassa vaco sutvā	107
Supinaṃ tāta addakkhiṃ	33
Surabhī ca rukkhā tagarā	314
Surabhī taṃ vanaṃ vāti	304
Surabhī sampavāyanti	311
Suvaṇṇapīḷakākiṇṇaṃ	68
Suvaṇṇamālaṃ	
satapattaphullitaṃ	158
Suvaṇṇavikatā cittā	68
Suve pannaraso dibho	121
Sūnā ca vata no pādā	336
Sūpacīṇṇo ayaṃ selo	24
Setapaṇṇī sattapaṇṇā	311
Setacchattaṃ setaratho	109
Seyyo visaṃ me khāyitaṃ	264
Sevamāno sevamānaṃ	126
So aggamā nagara'minda-	
patthaṃ	171

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
So aggamā Rājagahaṃ	
Surammaṃ	170
So assarājā Vidhuraṃ	
vahanto	208-9
So ca pannarasim rattim	106
So ca putte amacce ca	195
So codito brāhmaṇiyā	298
So tadā paricīṇṇo me	26
So tena paricīṇṇo tvaṃ	45
So tattha gantvā taramāno	257
So tattha gantvā avaca	297
So tattha gantvāna	
vicintayanto	211
So tattha gantvā	
pabbatantarasmim	213
So nūna kapaṇo tāto	330
So nūna khattiyo eko	339
So Puṇṇako kāmarāgena	
giddho	167
So Puṇṇako Kurūnaṃ	
kattuseṭṭhaṃ	216, 222
So Puṇṇako bhūpatiṃ	
yasassim	169
So Puṇṇako Vepula'mābhirūhi	170
So muhuttaṃva yāyitvā	109
So lambamāno narake papāte	213
So vanaṃ meghasaṅkāsaṃ	289

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sohaṃ kissa nu bhāyissaṃ	208
Sohaṃ tena gamissāmi	259
Svāgataṃ te mahābrahme	308,
	321, 355
Svāgataṃ te mahārāja	286
Svāhaṃ sake abhissasiṃ	273

[Ha]

Haṃso nikhīṇapattova	265
Hatthagataṃ pattagataṃ	27
Hatthānīkaṃ rathānīkaṃ	174
Hatthā pamutto urago	37
Hatthāroha anīkaṭṭhā	206,
	209, 210, 240, 269, 385
Hatthārohe anīkaṭṭhe	175, 199
Hatthikkhandhato oruyha	252, 373
Hatthigate assagate	82
Hatthī assarathe datvā	271

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ha]

Hatthī gavāssā maṇikuṇḍalā ca	184
Hadayaṃ cakkhumpa'haṃ	
dajjaṃ	258
Hadayaṃ dadeyyaṃ cakkhum	250
Handa ca ṭhānaṃ	
atulānubhāvaṃ	220
Handa ca padumapattānaṃ	96
Handa ca maṃ upagūha	96
Handa ca mudukāni vatthāni	97
Handa ca vilepanaṃ te	97
Handa tuvaṃ yakkha	
mamampi nehi	220
Handa dāni apāyāmi	28
Handa dāni gamissāmi	33
Handa'yya maṃ hanassu	98
Haliddakā gandhasilā	315
Haliddā lohita setā	317
Hassaṃ anijjhānakkhamaṃ	
atacchaṃ	55
Himaccaye Himavati	68
Himavā yathā gandhadharo	368
Hiraññaṃ vā suvaṇṇaṃ vā	259